

Oldás és kötés

Gazdasági-társadalmi
decentralizáció vagy
centralizáció?

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
**Regionális gazdaságfejlesztési
kutatócsoport évkönyve 2025**

Szerkesztette: Csorba László

HUMAN PROJEKT 2004 KIADÓ

Oldás és kötés

- **Gazdasági-társadalmi decentralizáció vagy centralizáció?**

„Dr. Szlávik János professzor úrnak”

Humán Projekt 2004 Kiadó

2025

Oldás és kötés – Gazdasági-társadalmi decentralizáció vagy centralizáció? (2025)

© Birinyi Vivien, © Csorba László, © Dobó Marianna, © Dúró József, © Ferencz Veronika, © Győri Tímea, © Kovács Enikő, © Nagy Attila, © Román Róbert, © Rozsnaki Alexa, © Szarvas Anita, © Tariszka Éva Ilona, © Varga Gabriella, © Varga Gergő, © Veselicz Adél, © Vörösné Bangó Melinda 2005.

A kötet az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán működő Regionális gazdaságfejlesztési kutatócsoport 2025. évi évkönyve.

A Kutatócsoport Elnöke: *Dr. Szlávik János* professor emeritus

Titkára: Dr. Csorba László

A kötetben szereplő, egyetemi munkatársak által készült tanulmányokat lektorálta:

Dr. habil Szép Tekla (Miskolci Egyetem)

Dr. habil Zsótér Brigitta (Szegedi Tudományegyetem)

A kötetben szereplő, egyetemi hallgatók által készült tanulmányokat lektorálta:

Dr. Csorba László (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem)

Dr. Tariszka Éva Ilona (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem)

A kötetet szerkesztette: Dr. Csorba László

A cím- és hátoldalon a Maldív-szigetek láthatók

Kiadja: Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös

ISBN (nyomtatott változat): ISBN 978-615-6930-08-8

ISBN (elektronikus változat): ISBN 978-615-6930-09-5

Felelős kiadó: a Humán Projekt 2004 Kiadó ügyvezetője

Tartalomjegyzék

Előszó	4
Bevezetés	5
– <i>Tariszka Éva Ilona</i>	
Az innováció és a gazdasági evolúció kapcsolatrendszer	16
– <i>Csorba László</i>	
Szubszidiaritás és a decentralizáció a települési önkormányzatok tervezési folyamataiban – <i>Dobó Mariann</i>	44
A közfoglalkoztatottak kor és iskolai végzettség szerinti koncentrációjának vizsgálata 2016-2022 között Magyarországon – <i>Győri Tímea</i>	58
Egy régió társadalmi értékmegőrzésének aspektusai a deglobalitás korában egy globális társadalmi térben – <i>Kovács Enikő</i>	76
A radikális jobboldal újrapozicionálása: a Jobbik párt szavazói bázisának átalakulása Magyarországon – <i>Nagy Attila és Dúró József</i>	88
A betéti részvénytársaságok szabályozása Nyugat-Európában és ennek hiánya Magyarországon – <i>Román Róbert</i>	111
Az ESG szabályozás és a vállalati versenyképesség kapcsolata	120
– <i>Szarvas Anita</i>	
A LEADER helyi akciócsoportok működése néhány kelet-közép-európai országban, különös tekintettel a forráselosztás kérdéskörére – <i>Veselicz Adél</i>	136
HALLGATÓINK ÍRTÁK	
A számvitel transzformációja a digitalizáció és a mesterséges intelligencia hatására – <i>Birinyi Vivien</i>	148
A fogyasztói bizalom alakulása Magyarországon - Az EU tanácsában betöltött 2024. évi magyar elnökségi ciklus hatásvizsgálata – <i>Ferencz Veronika</i>	168
A Big Mac Index gazdasági értelmezése és alkalmazhatósága a vásárlóerő és makrogazdasági mutatók vizsgálatában – <i>Rozsnaki Alexa</i>	192
Készpénzmentes gazdaság - elmélet és gyakorlat – <i>Varga Gabriella</i>	216
Heves vármegyei fiatalok értékpapír-befektetési lehetőségekhez való viszonyulása, kiváltképp állampapírok tekintetében – <i>Varga Gergő</i>	240
Lakhatási szegénység és a falusi CSOK hatása Észak-kelet-Magyarországon, a felzárkózó településeken – <i>Vörösné Bangó Melinda</i>	262

Előszó

Ebben az évben (2025) három olyan tudós kapta a közgazdasági Nobel-emlékdíjat, Joel Mokyr, Philippe Aghion és Peter Howitt, akik egyaránt – más-más módon – azt mutatták be, milyen alapvető és megkerülhetetlen az innovációk, a megfelelő innovációs aktivitás szerepe a gazdasági növekedés, illetve a gazdasági fejlődés vonatkozásában.

2024-ben a közgazdasági Nobel-emlékdíjat megosztva Daron Acemoglu, Simon Johnson és James A. Robinson kapták az intézmények kialakulásának és azok jólétre gyakorolt hatásának tanulmányozásában elért eredményeik miatt. Korábban Douglas North – ugyancsak megosztva – 1993-ban kapott Nobel-díjat azért, mert bebizonyította, az intézmények nagyon is számítanak. Nem csak a formális, hanem az informális intézmények is. Egy másik nagy alakja az intézményi közgazdaságtannak – Oliver Williamson, aki 2009-ben nyerte el a közgazdasági Nobel-díjat – rámutatott, hogy az olyan kulturálisnak tekintett jellemzők is intézmények, és ezek is „számítanak” a gazdasági fejlődés szempontjából, mint az értékek, normák és hitek, vagy akár a vallás is.

Az olyan problémákra, mint a karib-tengeri Hispaniola szigetén osztozkodó két ország, a világ egyik legszegényebb állama, Haiti, és az erős középmezőny-tag Dominikai Köztársaság közötti fejlettségi rés, a neoklasszikus közgazdaságtan nehezen találja a válaszokat. Gyakorlatilag azonos kiindulási természeti és egyéb állapotokat követően a két ország markánsan eltérő utat járt be (Diamond, 2007). Eltérő stratégiai döntések, eltérő fejlődési pálya, útfüggőség, mondhatnánk az innovációkról szóló fejezet tanulmányozását követően. Az intézményi közgazdaságtan képviselői, de egyre többen más ágak képviselői közül is, azonban egyre inkább azt a felfogást osztják, hogy ezek az eltérő döntések nem pusztán a véletlen művei, vagy a döntéshozók szubjektív értékítéleteinek leképeződései voltak.

Jelen kötetben az innovációk és az intézmények egyaránt „fontosak”. Ugyanakkor mind a kettő fogalmi köréhez kapcsolódik az, hogy egyes közösségek mintegy összeolvadva egy centrális, centralizált erőter részeként létezzenek, működjenek, vagy éppen – más lehetőségek mellett – olyan közösségek laza hálózataként, akik döntőrészt önmaguk dönthetnek saját lét- és működésjellemzőikről.

A kötet első felében az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán működő Regionális gazdaságfejlesztési kutatócsoport tagjainak tanulmányaiban kerül sokoldalúan megvizsgálásra, az, hogy a gazdasági evolúció folyamatában milyen a decentralizációhoz, illetve centralizációhoz kapcsolódó intézményi, illetve innovációs megoldások révén érhető el – jó esetben – javulás a túlélési kondíciók terén.

A kötet második felében a Kar hallgatóinak a témához kapcsolódó saját kutatásait bemutató tanulmányok olvashatók. A Kutatócsoport rendkívül fontosnak tartja azt, hogy a fiatalok már ebben a szakaszban hallathassák hangjukat.

Felhasznált irodalom:

Diamond J. (2007) Összeomlás; Typotex, Budapest

1. Bevezető: közösségek átformálódása – oldás és kötés – a csoportszelekció nézőpontjából

Introduction: Community transformation – dissolution and cohesion – from the perspective of group selection

Tariszka, Éva Ilona¹

A csoportszelekció fogalma azt jelenti, hogy egy közösség tagja nem a többiektől elkülönülten vesz részt a szelekcióban, hanem egy kisebb-nagyobb közösség, mint szelekciós egység tagjaként. A szereplő egyéni szelekciós sikere így természetesen jelentős mértékben függ közössége jellemzőitől (Bergh és Stagl, 2003). A közösség, a csoport összesített sikere az egyén sikere is valamilyen mértékben, s ez fordítva is igaz. A csoport azért létezhet, mert a többiek tevékenységéből, „közelségéből” az egyénnek szelekciós előnye származik, származhat, növekszik a túlélési esélye, ugyanakkor a csoport egésze is szelekciós előnyhöz juthat a relatíve nagyobb és sokszínűbb populáció révén (Csorba, 2023). A közismert példa a nagyobb torta kisebb ívű része, illetve a kisebb torta nagyobb hányada döntési helyzet vonatkozásában itt is helytálló. Mindez a csoporttagok részéről bizonyos mértékű alkalmazkodást kíván meg, s ebben az esetben az alkalmazkodás a többi csoporttag számára biztosított egyfajta – több-kevesebb – haszon biztosítása révén nyilvánul meg. A csoport hosszabb távú működése, fennmaradása egyben azt is jelenti, hogy a csoporttagok között, illetve más csoportok felé interakciók sorozata zajlott le, játékelméleti terminológiával szólva sokszorosan ismételt játékok valósultak meg.

Az ismételt játékok során a csoporttagok megismerik egymást, különböző cselekvési alternatívák kombinációit valósítják meg, „próbára teszik” önmaguk és mások stratégiáit. A hosszabb időszakot meg- és túlélő csoporttagok között idővel több-kevesebb bizalom és felelősségérzet, illetve közös értékrend és rutinok alakulnak ki, amely jelentékenyen megkönnyíthetik eredményes célmegvalósításukat. Ez az ún. csoportszellem, a csoportkultúra a tagok számára komoly szelekciós előnyt biztosíthat, azaz a csoporthoz tartozás ténye megnövelheti a szereplő túlélési valószínűségét, de éppen ellenkezőleg, érdemi csökkenését is indukálhatja (Bergh és Stagl, 2003).

Bergh és Stagl (2003) szerint a természetes szelekcióhoz hasonlóan alapvetően kétféle módon próbálhat megújulni, a változó körülményeknek minél inkább megfelelni egy közösség. Vagy utódok tömegét bocsátja ki, s minimális útravalóval látja el őket. Ekkor nagy lesz az áldozatok száma, de a nagy létszámból adódó, s szinte kivétel nélkül nem tudatos mutációk nagy száma révén lesz elegendő számú és megfelelő jellemzővel bíró túlélői kör. Más esetekben kicsi az utódok száma, de ők komoly szülői gondoskodásban részesülnek. Ekkor beszélhetünk valódi csoportokról, nem pusztán populációról. A gondoskodás révén tesznek szert az utódok, az új csoporttagok olyan szintű tudásra, képességekre, melyek relatíve csekély valószínűséget

¹ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Vállalkozás-gazdaságtan Tanszékének az oktatója

engednek az áldozattá válás esetének. Kiemelt szerepe van itt a tudásátadásnak, az oktatásnak. A kiművelt csoporttagok javarészt tudatos változtatásokkal veszik át, s örökölték át a csoportkultúrát, annak érdekében, hogy a csoport a környezeti feltételeknek megfelelőbb jellemzőkkel rendelkezve eredményesebben valósíthassa meg céljait.

Loasby (1999) is rámutatott arra, hogy a csoport rendelkezésére álló tudást nem szabad lezártnak tekinteni, s ahhoz, annak pontos átörökítéséhez ortodox módon ragaszkodni. Ugyanis pontosan egyesek egyet nem értéséből, a rendelkezésre álló tudás módosításának igénye az, ami nem csak a tudás megváltoztatását, hanem bővülését is eredményezheti. A csoport tipikusan valamilyen szempont, szempontok szerint hasonló tagok gyűjtőhelye (Csorba, 2019b). Amennyiben a tagok egy problémát túlságosan bonyolultnak, a kimeneteket túlságosan bizonytalannak tartják, előnyös, ha a csoport, pontosabban annak nagyobb releváns tudást birtokló tagjai készen kínálják a lehetséges megoldásokat utánzásra, átvételre. A csoporttagok ezáltal hasonló megoldásokat alkalmaznak, hasonlóan látják, érzékelik a világot, annak egy adott ingerét, jellemzőjét, szituációját, az alkalmazható lehetséges tevékenységek körét.

Feldman és Laland (1996) szerint a gondoskodó, tanuló-tanító csoportok, e csoportok kultúrájuk révén sokkal hatékonyabban - akár idő, akár erőfeszítések, vagy az áldozatok száma tekintetében - tudnak környezetükhöz alkalmazkodni. Eközben tudást és egyéb képességeket halmoznak fel, amely komoly tartalékot jelenthet újabb kihívások esetén. Amennyiben azonban az információk és képességek a tanulási folyamathoz képest gyorsabban avulnak, nem érdemes többé annyira hosszadalmasan tanulni az előző generációtól, inkább a gyakorlatban kell friss ismeretekhez jutni. Mindez fellazíthatja a csoportokat, különösen azokat, ahol a tudásátadás relatíve időigényesebb, gyengébb az oktatási funkció, az információk pedig relatíve elavultabbak.

Schumpeter (1934) a gazdasági fejlődés szempontjából nem a szokásos alkalmazkodásokat, tökéletesítéseket végrehajtó menedzsmentet, hanem a vállalkozói szerepet tartotta meghatározónak. Nála a vállalkozó az, aki jelentékeny kockázatot vállalva kedvezőbb fejlődési pályára kívánja a vállalatot átlendíteni valamilyen innováció által. A vállalkozó azonban nem csak generálja a kockázatot az új és egyedi kombinációk bevezetésével, hanem az ehhez szükséges szervezet működtetésével a tagok kockázatait relatíve hosszabb távon csökkenti is, hiszen a tagok azért maradnak, vagy csatlakoznak, hogy hosszú távú túlélési esélyeiket javítsák. A tagokon túli, tágabb szereplői közösség túlélése szempontjából is meghatározó a vállalkozók innovációs tevékenysége, bár tagadhatatlan, hogy nem minden innováció előnyös hosszabb távon, de ez gyakran csak később, vagy utólag válik világossá. A schumpeteri vállalkozó elsősorban környezete vonatkozásában, de befelé, szervezete tagjai irányába is újraírja a korábbi játszmaszabályokat, új rendet teremt (Carland, Carland, 2003). Mind külső, mind belső vonatkozásban nem az a siker, az nem lehet a siker, hogyha győztesként mindent kíván vinni, hanem inkább az, amikor képes olyan win-win típusú játszmát alkotni, hogy mind kifelé, mind befelé kellő méretű támogatói bázist képes ezzel létrehozni, működtetni (Freeman, Martin, Parmar, 2007). A vállalkozó az új renddel relatív tudáshiányt is előidéz több szereplőnél (Knight, 1921), ugyanakkor az új rend bizonyos bizonytalanságokat meg is szüntet, vagy mérsékel (Krizner, 1973).

A vállalkozóén kívül azonban más szerepek is igen jelentősek. A schumpeteri vállalkozó (1934), az új rendnek csupán az alapjait fekteti le, a részletek kidolgozása, tökéletesítése, az új rend konszolidálása már a Schumpeter-féle üzletemberekre, a menedzsmentre vár. E folyamat során már nem történnek olyan lényegi módosítások a játszmafeltételekben, melyek

megfelelnének a schumpeteri innováció ugrásszerűségekre vonatkozó feltételének. Ugyanakkor a termék életciklusa a bevezetést követően rövid növekedéssel, majd gyors hanyatlással lesz jellemezhető (Csorba, 2019a), amennyiben a menedzsmen nem tudja úgy tökéletesíteni az új rendet, hogy az kellően széles szereplői körben meg tudja teremteni a win-win típusú játszmához szükséges feltételrendszert (Harrison, Wicks, 2013). Az életciklus magas szintű érettségi szakasza tudja a legkedvezőbb kondíciókat nyújtani mind a vállalat, mind a tagok további túlélése vonatkozásába. Azonban ide csak sorozatos tökéletesítés, számtalan „kis” innováció révén – melyek Schumpeternél nem is számítanak annak -, s az érettség szakaszának megnyújtása újabb további ilyen finomításokat igényel, a marketingtől kezdve a technológiával bezárólag (Moore, 2004). Az egyéni szereplőnek, legyen ő akár a schumpeteri vállalkozó (1934), vagy az üzletember, illetve más típusú szereplő, túlélési esélyeinek, kondícióinak javításához egy szervezetben, vagy azon kívül maradv, de együttműködést kell kialakítania másokkal, hogy adottságaival a leginkább élni tudjon. Az egyén túlélése ilyen módon még akkor is bizonyos csoportokon, azok milyenségén múlik, ha az együttműködés nem egy szervezeti hierarchián belül, hanem piaci kapcsolatokon keresztül történik (Harrison, Wicks, 2013). E csoportok közötti szelekció még akkor is jelentősen befolyásolja, meghatározza az egyén túlélési jellemzőit, ha lehetséges a csoportok közötti váltás számára. A váltás, a szabad csatlakozás is kiválás lehetősége tartósan nagy nyomást helyez mind a schumpeteri vállalkozók, mind az üzletemberek vállára, hogy olyan játszmarendszert tudjanak kialakítani és fenntartani, melyben mind saját maguk, mind más tagok, s a külső stakeholderek is tartósan megtalálják a számításukat. Nem könnyű ilyet létrehozni, s működtetni, nincs is minden erre irányuló erőfeszítés sikerre ítélve, így minden stakeholdernek felelőssége is, hogy részvételével segítse e törekvéseket, mert így nagyobb az esély a megfelelő win-win játszmára, s saját boldogulására is (Stewart, 2007).

Az egyén akkor tud a saját szempontjából megfelelően élni a csoportszelekció adta lehetőségekkel, ha ezek saját, csoporthatékonysághoz való hozzájárulási képességei – így például tudása, erőforrásai – függvényében megnyílnak, szabadon hozzáférhetővé válnak számára (North, Wallis, Weingast, 2009). Az egyén tehát elhagyhatja korábbi csoportját, s az új csoporttagsága kizárólag aszerint dől el, hogy általa a csoport eredményesebben képes-e a hosszú távú túlélésre. A csoportszelekció során nincs kizárva az sem, hogy minden csoport abszolút mértékben erősítse túlélési jellemzőit (Polignac, 1995), annak ellenére, hogy egymáshoz képest lényegi különbségek maradhatnak fenn, keletkezhetnek, vagy növekedhetnek. Mindezt jól reprezentálja az ókori hörög városállamok története Nagy Sándorig. A North-Wallis-Weingast féle „szabad (nyílt) hozzáférésű rend” (2009) nem pusztán arról szól, hogy olyan anyagi erőforrások allokációja, mint a nyersanyagok vagy a tőke megfelelően uralható. Hanem arról is, hogy olyan, túlélési jellemzőket javító kvázi erőforrásokhoz is hozzáférés nyílik, mint szervezetek alapítása, vagy működő szervezethez való csatlakozás. A gazdasági evolúció szempontjából bármely gazdaságban ugyanis – mint láttuk - rendkívül meghatározóak a szervezetek: állományuk milyensége, környezeti kihívásokra adott reagáló képessége. A szabad hozzáférés rendre jó eséllyel megfelelő szervezeti potenciált eredményez a gazdaság számára, megfelelő túlélési jellemzőjavítási lehetőségeket az egyének számára. A szabad hozzáférés nem minden korlátozástól mentes hozzáférést jelent a gazdaság ilyen széles értelemben vett erőforrás-állományához, hanem a jogállami keretek közötti, számos hatékonysági feltétel által meghatározott feltételes hozzáférést. Ez a rend növelheti meg az adott társadalom és gazdaság túlélési jellemzőinek tartósan kedvező szinten tartását,

fejlesztését, összhangban az őt alkotó egyéni szereplők túlélési jellemzőinek ezzel szinkronban lévő alakulásával.

A csoportszintű és a csoportközi win-win típusú játékok aránya a zero összegűekhez képest, illetve belső, és külső kiegyensúlyozottságuk mértéke igen fontos tehát a felek együttműködési szándékának, elkötelezettségének, de a csoportok közötti tagáramlások szempontjából is. A kiegyensúlyozottság nem az együttműködésben résztvevők azonos mértékű előnyhöz jutását, juttatását jelenti, hanem azt, hogy az együttműködési készséget az előnyök elosztása hosszabb távon is elősegíti, lehetővé teszi, támogatja, akár más csoportok révén elérhető előnyökkel összevetve is (Csorba, 2025b). Az adott körülmények között tagjai számára azok túlélési jellemzőinek relatív javítása szempontjából megfelelő előnyöket biztosító csoport vonzó csatlakozási célpont a potenciális tagok számára. Amennyiben ez a csoport befogadó készségével párosul, úgy ezek a csoportok bővülnek, míg a kevésbé vonzóak – ha megengedett a kilépés – méretükben csökkennek. Mivel maga a befogadás-csatlakozás önmagában is egy win-win típusú játszma, így az egyéni jellemzőknek bizonyos mértékig megmarad a szelekciós szerepe. A csoporttagság esetleges felülvizsgálata – amennyiben ez egyáltalán felmerül a csoport életében – szempontjából szintén nem lényegtelenek az egyéni jellemzők. Az egymástól különböző összetételű csoportok, azok eltérően szabályozott folyamatai, tevékenységei, azonban az egyén többféle jellemzői mintázata számára kínálnak kedvező csatlakozási, illetve maradási feltételeket. Minél sokszínűbbek a csoportok, annál szélesebb az a spektrum, amely az egyéni túlélés számára kedvező jellemzői mintázatokat magában foglalja. Mivel azonban a csoportok sokszínűsége már eleve tagjaik sokszínűségén is alapszik, így ez egyben egy öngerjesztő folyamat is, de természetesen mindkét irányba. Az egyre inkább hasonlónak váló csoportok egyre kisebb esélyt adnak az egyéni megfelelőségnek, de maga a csoportok alkotta populáció fennmaradása is kockázatosabbá válhat, amennyiben a környezet nagyon változékony. Az összetételében, tevékenységében, céljaiban sokszínű csoportokból álló populáció elégséges mértékű csoportbeli és csoportközi win-win játszmákkal, illetve szabad csoportváltási lehetőségekkel jelentős mértékben kitágítja az egyén túlélési lehetőségeit. Adott jellemzőkkel bíró egyén számára egy ilyen közegben kevésbé szigorúak a szelekciós kritériumok, javulnak túlélési esélyei, illetve túlélési kondíciói. Egy homogénebb, kizsákmányolóbb, röghöz kötöttebb rendszerben viszont az egyén egy sokkal szigorúbb szelekciós kritériumrendszerrel szembesül, alacsony túlélési esélyekkel, gyenge túlélési kondíciókkal (Acemoglu, Robinson 2013).

A megfelelő innovációk tehát nem csak a csoportok különböző szintjeinek létrejöttéhez, de azok gazdasági fejlődést – nem pedig önmagában gazdasági fejlődést – elősegítő működéséhez is elsődlegesek, már amennyiben a csoport kellő állapotban kíván túlélővé válni a gazdasági evolúció folyamatában (Csorba, 2025a). A csoport összetételének, és – különböző magkompetenciák eredőjeként értelmezhető – tanulási képességének különös jelentősége van az ehhez szükséges innovációs aktivitás mértéke és jellemzői szempontjából. Hasznos, hogy Csorba László (2025a) tanulmányában ilyen nyilvánvalóvá teszi számunkra, hogy a gazdasági evolúció folyamatos. Akkor is halad előre a maga útján, ha valakik nem vesznek tudomást róla, tagadják a létét, nem mutatnak kellő aktivitást, illetve akkor is, ha igyekeznek a folyamatokat a maguk javára fordítani, „kihozni a legtöbbet”, amit egy helyzetből ki lehet, a túlélési esélyek és kondíciók javítása érdekében.

A különböző csoportok számára csak akkor válik nyilvánvalóvá, hogy a hosszabb távú túlélésük is kérdéses lehet, amikor számukra szélsőségesen negatív hatású eseményekkel,

folyamatokkal, illetve ezek következményeivel szembesülnek. Az emberiség egyik legősibb módon önszerveződési egysége, az egy helyen lakók közösségének az előzetes felkészültsége és beavatkozási hatásspektruma létfontosságú e tekintetben, ahogy Dobó Marianna (2025) erre rámutat tanulmányában. Az is kiemelten fontos, hogy bizonyos számú közösség már egy tágabb közösséget, csoportot képez, képezhet és ez jelentős hatást gyakorol arra, hogyan lehetnek képesek reagálni szélsőségesen negatív, úgynevezett vis major helyzetekben (Dobó, 2025). Lényeges fontossága van annak, hogy a szűkebb-tágabb közösségek között milyen hierarchia alakul ki, milyen módon osztják el a döntési jogokat, milyen módon képesek a leghatékonyabban felhasználni erőforrásaikat az ilyen helyzetekben való túlélés érdekében. Kitüntetett szerepe van a tudásmegosztásnak, és ismételten a tanulási képességnek is.

Hazánkban a helyi formális és informális közösségek – például a települési önkormányzatok – lényegesen eltérő módon és mértékben képesek választ adni nem csak a ritkán jelentkező szélsőségesen negatív helyzetekre, folyamatokra, eseményekre, de arra is, hogy a gazdasági evolúcióban esetenként tartósan hátrányba kerültek. Az egyik ilyen – koránt sem új – válaszlehetőség az, hogy a közösség kényszerűen inaktív és ilyen módon gondoskodásra, támogatásra szoruló tagjait a közösségi célok megvalósítása érdekében közösség általi finanszírozással aktivizálnak (Győri, 2025). A közmunkaprogramok nagy múltra tekintenek vissza, és esetükben kulcskérdés, olyan célra áldoz-e a közösség a közmunkaprogramok által, melyek valóban előmozdítják a közösség számára a gazdasági evolúcióban való eredményesebb helytállást, vagy éppen ellenkezőleg. Ezzel összefüggésben az is nyilvánvalóan rendkívül lényeges kérdés, hogy költség-haszon összevetésben melyik közösség alkalmazza ezt az eszközt egymáshoz képest, illetve a lehető legjobban, mint arra Győri Tímea (2025) rámutatott.

A szélsőségesen negatív helyzeteket nem csak túl kell élnie a közösségnek, de azt követően a lehető leghamarabb, a legkisebb további áldozatvállalás révén kellene tudnia talpra állni, helyreállítva korábbi teljesítőképességét. Az egyes csoportok tekintetében a reziliencia – a talpra állási képesség – különösen felértékelődik akkor, ha a működési felételek és körülmények változékonysága, szélsőségekre való hajlama tartósan erősödni látszik (Kovács, 2025). A globalizáció sok közösségre való összességében pozitív hatása mellett – például a kölcsönös függőség erősödésével – jelentős negatív hatást is gyakorol, illetve gyakorolhat a közösségek életére. Érdemes tehát átgondolni azt – ahogyan Kovács Enikő (2025) is javasolja – a világszintű kölcsönös függőség gyengüljön, a legtöbb közösségre rákényszerített igen gyors elvárt alkalmazkodási sebesség csökkenjen. Hiszen egyrészt a szélsőségesen negatív helyzetek nem állandósulhatnak – ez alapvetően megkérdőjelezné a legtöbb közösség pusztta fennmaradását is – már csak azért sem, mert arra az egyébként az alkalmilag reziliensnek bizonyult közösségek többsége sem tudna már kellő eredményességgel reagálni.

A pártok is egyfajta közösséget, csoportosulást képeznek, melyek – általában – részleges átfedést mutatnak más közösségekkel, csoportokkal. A modern demokráciában a pártok igyekeznek azokat a választópolgárokat megszólítani, akik által képesek lehetnek kellő hatalomhoz jutni céljaik megvalósításához. A pártcélok és a pártot támogató közösségek, illetve csoportok céljai jó esetben kellő azonosságot, átfedést, hasonlóságot mutatnak. Amikor aztán egy párt a hatalomhoz valóban hozzájut választói által, az már egy más kérdés, hogy a választók mennyi támogatást kapnak majd valójában a céljaik eredményes eléréshez. Akárhogy is, kellő számú támogató választópolgári szavazat nélkül egy párt sem tud hatalomra kerülve céljai megvalósításába kezdeni, legyenek bármilyenek is ezek a célok. Így sok esetben egyes, nem

elégseges támogatottságú pártoknak olyan innovációkra van szükségük, mely támogatottságukat kellő mértékben kiszélesíti (Nagy, Dúró, 2025). Mert lehet bármilyen is az eredeti koncepciójuk, stratégiájuk és missziójuk, hatalom nélkül ezek, illetve általában a párt léte és működése nem fog semmilyen hatást gyakorolni az érintett közösségek gazdasági evolúcióban betöltött, elfoglalt szerepére. Ezt gyakran ismerik fel azok a szélsőséges nézeteket valló pártok, melyeknek – lásd normális eloszlás szélsőségeihez kapcsolódó gyakoriságai – egyszerűen nincs meg a kellő támogatottságuk a hatalomra kerüléshez. Ilyen értelemben az ilyen pártok maguk is a túlélésért küzdenek. Magyarországon számos párt igyekezett a centrumba húzódnival a szélekről, oda, ahol a legtöbb választópolgár támogatottsága elnyerhető. Ez akár kedvező is lehetne a gazdasági szelekció szempontjából, amennyiben e pártok valóban az emberek többségének a céljaihoz, véleményéhez idomulnának. Amennyiben azonban a változásuk nem tűnik az érintett csoportok, közösségek tagjai számára kellően hitelesnek, úgy az általuk alkalmazott innováció nem vezethet sikerre, ahogyan Nagy Attila és Dúró József (2025) is rámutattak a Jobbik példáján, amely a kezdeti átalakulási sikereket követően marginalizálódott.

A gazdasági társasági formák is mind a csoportszelekcióval kapcsolatos innovációknak tekinthetők. Egy olyan innováció, mint a részvénytársaság, alapvető mértékben változtatta meg – a gazdasági növekedés szempontjából biztosan, a gazdasági fejlődés szempontjából talán – a világ szinte összes kisebb-nagyobb közösségének életét, gazdasági szelekcióban való túlélési esélyeit, kondícióit. A különböző, más országokban már bizonyítottan kedvező hatású társasági formákat változó gyorsasággal, de szinte valamennyi ország átvette és alkalmazta. Érdekes módon azonban – mint erre Román Róbert (2025) felhívta a figyelmünket, egyes, az érintett közösségek, csoportok számára vitathatatlanul kedvező változásokat eredményező innovációk helyenként nem terjedtek el. Így hazánkban a betéti részvénytársaság. A legtöbb országban, így hazánkban is, formakényszer érvényesül abban a tekintetben, hogy milyen társasági formát lehet választani megalakuláskor, ami lényegében lekorlátozza az innovációt ebben a csoportszelekció szempontjából igen lényeges innovációs terület vonatkozásában (Román, 2025). Márpedig a betéti részvénytársaság alkalmazása előnyösnek tűnne, még hozzá win-win jelleggel, nem csak a szűkebben érintett közösségeknek, csoportoknak – lásd családi tulajdonlás – hanem az egész országnak is, a tanulmány eredményei szerint.

A számvetési fenntarthatósági jelentéssel kapcsolatban Szarvas Anita (2025) kifejezetten a versenyképesség nézőpontját alkalmazza. Mert a jogalkotók – akik valójában érdemben nem hazaiak, hiszen egy nemzetközi szabályozásról van szó – ugyan azt várták el az új szabályoktól, hogy azok alkalmazása révén majd a „piac”, azaz az érintett közösségek, csoportok majd büntetik a kevésbé fenntartható módon gazdálkodókat, míg jutalmazza azokat, akik képesek és hajlandók a fenntarthatóság növelése érdekében áldozni, innoválni. Az eredmények szerint (Szarvas, 2025), a helyzet nem egyértelmű. Ugyanis a szabályozás mögötti fenntarthatósági céloknak való jobb megfelelés nem feltétlenül jelent versenyelőnyt akkor, ha az anyagi áldozatokat egyrészt nem igazolja vissza a piac, másrészt, ha a versenytársak jelentős részének nem kell számot adnia a fenntartható gazdálkodás érdekében tett erőfeszítéseiről. Lehetséges, hogy ez utóbbiak kerülnek – látszólag paradox módon – versenyképesebb helyzetbe. Itt rajzolódik ki újra, hogy egyáltalán nem baj, ha nem mindent az állam, az államok akarnak szabályozni, hanem ha jogokat biztosítanak az érdekelteknek az önszabályozásra.

Az egyes közösségek, csoportok – így a helyi közösségek – szempontjából, a gazdasági evolúcióban való helytállásuk érdekében egyáltalán nem mindegy, milyen külső támogatást

tudnak megszerezni ahhoz, hogy saját céljaikat kellő eredményességgel meg tudják valósítani. Itt nem csak anyagi, hanem – egyebek mellett – tudásbeli támogatásra is gondolhatunk. Az Európai Uniónak egyik alapcélja, hogy tagállamainak, illetve azon belül is a különböző térségek gazdasági és társadalmi fejlettségét hasonló szintre hozza. A kohézió mellett a szubszidiaritás is az Unió egyik alapelve. Így nem meglepő, hogy az uniós támogatási politikában kiemelt szerep jut a települési önkormányzatoknak – már amennyiben ezt a saját központi kormányuk nem korlátozza szükségtelen mértékben. Veselicz Adél (2025) több kelet-közép-európai ország gyakorlatát is áttekinti abból a szempontból, hogy hogyan, milyen feltételek mellett képesek helyben olyan települések alkotta akciócsoportok létrejönni, melyek eredményesen tudnak pályázatok útján többletforrásokhoz jutni, másrészt az elnyert források milyen arányban osztódnak fel az akciócsoport tagok között. Az eredmények szerint (Veselicz, 2025), érvényesülnek a játékelméleti tételek, nevezetesen az, hogy ismételt játékok esetén egyenletesebb a forráselosztás a tagok között, ugyanakkor eredményesebben képesek pályázni is.

Az államilag felügyelt, központosított, és szabad fejlődésében egyébként ilyen módon kényszerrel korlátozott számviteli rendszert komoly kihívás elé állítja a digitalizáció és a mesterséges intelligencia fejlődése. A kapcsolódó folyamatok kedveznek a további központosításnak is – lásd önbevallás-tervezetek állami elkészítése a már adóhatóság rendelkezésére álló adózói adatok alapján – másrészt kérdéses a hatás, amit a számviteli szakma különböző érintett közösségeire, illetve magára a számvitelre gyakorolhatnak. Az is kérdéses, hogy az így átalakuló számviteli rendszer, mennyiben fogja elősegíteni az érintett gazdasági szereplők jobb túlélési képességét és túlélési kondícióit. Birinyi Vivien (2025) részben a könyvelői közösségre, részben a számvitelt felhasználók közösségére gyakorolt hatásokat kívánta áttekinteni. Az eredmények szerint (Birinyi, 2025), mind a digitalizáció, mind a mesterséges intelligencia kétélű fegyver. Egyaránt hordoznak lehetőségeket és veszélyeket. Mindez jelzi, egyes szereplők, közösségek nyertesként, míg mások vesztesként kerülhetnek ki a digitalizáció és a mesterséges intelligencia további térnyeréseinek folyamatából. Kérdéses, hogy az állam, mint a számviteli változások kontrolálójá valóban képes lesz-e úgy ellenőrzése alatt tartani a folyamatokat, hogy azok megfeleljenek mind az adóztatói, szempontoknak, mind az adózók igényének, hogy nyertesként szeretnék megélni a szóban forgó térnyerési folyamatokat.

A gazdasági szelekció során időnként mód nyílik arra, hogy egyes közösségek ne csak alkalmazkodni kényszerüljenek a folyamatosan változó követelményekhez, hanem maguk is képesek legyenek hatni a követelmények milyenségére, azok változására. Az Európai Unióban kifejezett cél az, hogy bizonyos ideig – egymást meghatározott sorrend szerint váltva, cserélve – minden tagállam képes legyen az uniós politikába közvetlenebbül beleszólni. Ilyen módon az Európai Unió Tanácsa soros elnökségi intézményén keresztül egy-egy tagállam néhány évente képes lehet az uniós cél- és követelményrendszert közvetlenebbül is befolyásolni. Magyarország csatlakozása óta kétszer kapott ilyen lehetőséget. A legutóbbi soros elnökséget vizsgálta meg Ferencz Veronika (2025) abból a szempontból, hogy az milyen módon és mértékben befolyásolta a hazai közösségek – az állampolgárok – fogyasztói bizalmát. Nyilvánvaló, hogy amikor egy közösség tagjai úgy érzik, maguk is a körülmények, a követelmények alakítói közé léphetnek, és az a gazdasági evolúció szempontjából előnyös a számukra, akkor mindennek le kell csapódnia a fogyasztói bizalmuk erősödésében is. Ha ez nem így történik, akkor az adott soros elnökség sikeressége megkérdőjelezhető. Az eredmények szerint (Ferencz, 2025) ilyen összefüggésben nem állapítható meg az, hogy

kifejezetten sikeres lett volna a magyar elnökség, de ennek ellenkezője sem, a helyzet nagyon összetett. Ez azt jelenti, hogy az aktuális gazdasági folyamatok, változások – melyek kevésbé függtek, függhettek közvetlenül össze a soros elnökség fél éve alatt – inkább befolyásolták az embereket, mint a soros elnökségről való közvetett, döntően kommunikáción alapuló információik.

A gazdasági növekedés, fejlődés, és általában a gazdasági szelekciós folyamatban való túlélési képesség, illetve egyéb állapot jellemzők mérése különösen izgalmas, de egyben nagyon nehéz feladat is. Kiváltképp pénzben kifejezett módon. A különböző pénzekkel, különböző időpontokban jellemezhető különböző gazdaságok ugyanis nagyon hozzátétőlegessé teszik bármely pénzértékben kifejezett mutató – például GDP – használatát. Egyéb, mértékegység nélküli, rangsorjellegű mutatók – például Human Development Index, vagy Boldogság Index – használata ugyancsak sokszor jelzésszerűen képes közvetíteni, kifejezni a tényleges viszonyokat. Ezért volt – a maga tökéletlenségeivel együtt – figyelemreméltó a Big Mac Index alkalmazása, amely a legősből módon, bizonyos, adott mennyiségű kalóriával jellemezhető, standard táplálékegységgel kísérli meg elvégezni a túlélési képesség számbavételét, lényegében bármely képességi jellemző tekintetében. Rozsnaki Alexa (2025) a Big Mac Index ilyen lehetséges alkalmazási területeit tesztelte, pontosan azzal a szándékkal, hogy egy természetes mértékegység, egy természetes közös nevező által a lehető legkevésbé legyenek torzítások az összehasonlítási eredményekben. Eredményei szerint (Rozsnaki, 2025) sajnálatos módon, a Big Mac Index sem mentes bizonyos problémáktól, kiváltképp, ha pontosan a pénzügyi rendszer működésének jellemzőit kísérjük meg vele mérni. Azonban, úgy tűnik, jó az irány, ugyanakkor lehetséges, a túlélési képességgel kapcsolatban relevánsabb mérési célok esetén kellően objektív mérce lehet a Big Mac Index.

A pénzügyi rendszer – szintén, bármilyen tökéletlen is a maga módján – tagadhatatlanul képes a gazdasági növekedést megalapozni és támogatni. Ezt bizonyítják az elmúlt évszázadok, amikor egyáltalán működő pénzügyi rendszerről beszélhettünk a világban. Hogy a pénzügyi rendszer mennyiben képes támogatni a tényleges gazdasági fejlődést, azaz a túlélési kondíciók fokozatos javulását, vagy a fenntarthatósági mérték növekedését, az már vita tárgya lehet. Ahogyan az is, hogy a pénzügyi rendszer már megismert jelentős problémáit azzal lehet-e megoldani, hogy a viszonylag ellenőrizetlenül, kontrolálhatatlanul folyó készpénzforgalom teljesen kiiktatásra kerül, vagy más módon kell megoldásokat találni (Varga Gabriella, 2025). Érdekes, hogy sok nagyon fejlett országban viszonylag magas a készpénzes tranzakciók aránya, miközben egyes gazdaságilag vagy pénzügyileg is kevésbé fejlett országokban már alig van készpénzes forgalom. Az meg kiváltképp érdekes, hogy ennek az ellenkezője is igaz, az egyes fejlettségi kategóriák más országaira. Varga Gabriella (2025) ezt a rendkívül ellentmondásos és komplex problémakört – a készpénzmentes gazdaság ideáját – igyekezett vázolni, elemezni, illetve a hazai viszonyokat feltárni, főként a helyi fiatalok körében. Milyen pro és kontra érvek, hitek, attitűdök vannak jelen e komplex kérdéskörrel összefüggésben. Az eredmények szerint (Varga Gabriella, 2025) a közösség mérete, az életkori és kulturális jellemzők – az intézmények – azok, amelyek számítanak. Ez visszatükrözi azt, miért ilyen sokszínű a világ a készpénzhasználat intenzitása és kiterjedtsége tekintetében.

A közösségek pénzügyi kultúrája, pénzügyi tudatossága tehát meghatározó a pénzügyi rendszer működése, és így közvetve a gazdasági szelekció folyamatában való helytállás képessége vonatkozásában is. Márpedig sok minden eldől fiatalokban. A fiatal később évtizedekig fog élni, dolgozni, gazdaságilag és társadalmilag is aktivitást mutatni olyan

kultúrával, tudatossággal, melyet gyerek- és ifjúéveiben alapozott meg. Természetesen sok minden változhat a későbbi életkor éveiben is, azonban a korai alapok a tapasztalatok szerint végig meghatározóak maradnak. Ezért volt érdekes Varga Gergő (2025) kutatása, aki helyi fiatalok értékpapír-befektetésekkel kapcsolatos viszonyulási jellemzőit kívánta feltárni, kiváltképp az állampapírok viszonylatában. Figyelemreméltó volt az az eredmény (Varga Gergő, 2025), hogy a fiatal korosztály – csekély tényleges befektethető vagyonelem mellett – hasonlóan óvatosan viszonyult az értékpapír-befektetésekhez, mint a kifejezetten idősebbek. Természetesen itt is jelentősége volt a közösség méretének is, csakúgy, mint az ismeretek szintjének.

A kisebb, illetve egyébként is sérülékenyebb, már eleve hátrányos helyzetű közösségek számára gyakran kilátástalan feladatnak tűnik az, hogy a gazdasági evolúció szempontjából már lecsökkent túlélési potenciáljukat érdemben javítsák. Ez gyakran olyan feladat lenne számukra, mint az, hogy báró Münchhausen önmagát húzza ki, a saját hajánál fogva a mocsárból. Tehát ezek a közösségek igénylik más közösségek, más közösségi szintek támogató együttműködését, segítségét. Megjegyzendő, mindez nem is idegen a gazdasági szelekció mechanizmusáról. Hiszen itt nem biológiai evolúcióról van szó, itt lényeges teret kap a szolidaritás, a tudásátadás, és egyéb támogató mechanizmusok használata. Vörösné Bangó Melinda (2025) azt vizsgálta, hogy a hátrányos helyzetű helyi településekre, közösségeikre milyen hatással van a központi kormányzat családi alapú otthonteremtési támogatása (Falusi CSOK). Vannak vélemények, hogy felesleges a már eleve hátrányba került közösségek felzárkóztatása érdekében a sikeresektől forrásokat elvonni, azonban itt (Vörösné Bangó, 2025) – sem – igazolódtak ezek a feltevések. Ugyan nem mindig, és nem egyöntetűen nevezhető eredményesnek a program célmegvalósítása, azonban kétségtelen előrelépés volt tapasztalható, amely reménykeltőnek nevezhető. Nem kell és nem szabad tehát azok kezét sem elengedni, akik időlegesen hátrányba kerültek a gazdasági evolúció vonatkozásában.

1.1. Felhasznált irodalom

Acemoglu D. Robinson J. A. (2013) A hatalom, a jólét és a szegénység eredete – Miért buknak el a nemzetek? HVG Kiadó, Budapest

Bergh J. C. J. M. Stagl S. (2003) Coevolution of economic behaviour and institutions: towards a theory of institutional change; *Journal of Evolutionary Economics*, vol. 13. pp. 289-317.

Birinyi, Vivien (2025) A számvitel transzformációja a digitalizáció és a mesterséges intelligencia hatására. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 148-167.

Carland J. W. Carland J. C. (2003) Pawn Takes Queen: The Strategic Gameboard in Entrepreneurial Firms; *Academy of Strategic Management Journal*, vol. 2. no. 1. pp. 97-109.

Csorba, László (2019a) "Issues and Types of Adverse Selection and Negative Selection," *Financial and Economic Review*, Magyar Nemzeti Bank (Central Bank of Hungary), vol. 18(2), pages 87-116.

Csorba, László (2019b) Vállalatelméletek a csoporttagok szelekciós előnyeinek nézőpontjából. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 50 (6). pp. 36-47. DOI <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.06.04>

Csorba, László (2023) The perfect quality model and the quality of public finances. *Public Finance Quarterly* = Pénzügyi Szemle, 69 (2). pp. 51-66. DOI https://doi.org/10.35551/PFQ_2023_2_3

Csorba, László (2025a) Az innováció és a gazdasági evolúció kapcsolatrendszer. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 16-43.

Csorba, László (2025b) *The Relationship between Competitiveness, Resilience and Risk Structure*. *Financial and Economic Review*, 24 (3). pp. 73-94. <https://doi.org/10.33893/FER.24.3.73>

Dobó, Marianna (2025) Szubszidiaritás és a decentralizáció a települési önkormányzatok tervezési folyamataiban. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 44-57.

Feldman M. W. Laland K. N. (1996) Gene-culture coevolution theory; *TREE*, vol. 11. no. 11. pp. 453-457.

Ferencz, Veronika (2025) A fogyasztói bizalom alakulása Magyarországon - Az EU tanácsában betöltött 2024. évi magyar elnökségi ciklus hatásvizsgálata. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 1168-191.

Freeman R. E. Martin K. Parmar B. (2007) Stakeholder Capitalism; *Journal of Business Ethics*, vol. 74.

Győri, Tímea (2025) A közfoglalkoztatottak kor és iskolai végzettség szerinti koncentrációjának vizsgálata 2016-2022 között Magyarországon. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 58-75.

Harrison J. S. Wicks A. C. (2013) Stakeholder Theory, Value and Firm Performance; *Business Ethics Quarterly*, vol. 23. no. 1. pp. 97-123.

Kirzner I. (1973) *Competition and Entrepreneurship*; Chicago, University of Chicago Press

Knight, F. H. (1921) *Risk, Uncertainty, and Profit*; Houghton Mifflin, Boston.

Kovács, Enikő (2025) Egy régió társadalmi értékmegőrzésének aspektusai a deglobalitás korában egy globális társadalmi térben. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 76-87.

Moore G. (2004) Darwin and the Demon: Innovating Within Established Enterprises; *Harvard Business Review* Vol. 82. Issue 7/8, pp. 86-92.

Nagy, Attila és Dúró, József (2025) A radikális jobboldal újrapozicionálása: a Jobbik párt szavazói bázisának átalakulása Magyarországon. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 88-110.

North D. C. Wallis J. J. Weingast B. R. (2009) *Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*; Cambridge University Press, Cambridge

Polignac F. (1995) *Cults, Territory, and the Origins of The Greek City State*; University Chicago Press, Chicago – London

Román, Róbert (2025) A betéti részvénytársaságok szabályozása Nyugat-Európában és ennek hiánya Magyarországon. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 111-119.

Rozsnaki, Alexa (2025) A Big Mac Index gazdasági értelmezése és alkalmazhatósága a vásárlóerő és makrogazdasági mutatók vizsgálatában. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 192-215.

Schumpeter J. A. (1934) *The Theory of Economic Development*; President and Fellows of Harvard Collage, (2004) Reprint publishing, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey

Stewart K. (2007) *Write the Rules and Win: Understanding Citizen Participation Game Dynamics*; Public Administration Review, Vol. 67. No. 6. pp. 1067-1076.

Szarvas, Anita (2025) Az ESG szabályozás és a vállalati versenyképesség kapcsolata. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 120-135.

Varga, Gabriella (2025) Kézpénzmentes gazdaság - elmélet és gyakorlat. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 216-239.

Varga, Gergő (2025) Heves vármegyei fiatalok értékpapír-befektetési lehetőségekhez való viszonyulása, kiváltképp állampapírok tekintetében. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 240-261.

Veselicz, Adél (2025) A LEADER helyi akciócsoporthoz működése néhány kelet-közép-európai országban, különös tekintettel a forráselosztás kérdéskörére. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 136-147.

Vörösné Bangó, Melinda (2025) Lakhatási szegénység és a falusi CSOK hatása Észak-kelet-Magyarországon, a felzárkózó településeken. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 262-273.

2. Az innováció és a gazdasági evolúció kapcsolatrendszere

The relationship between innovation and economic evolution

Csorba, László²

Absztrakt: A relatív és abszolút szűkösség, valamint az releváns feltételekhez képesti túlzott igények miatt az emberiségnek folyamatosan magas szintű innovációs aktivitást szükséges mutatnia. Ugyanakkor a különböző országok, régiók, illetve kisebb közösségek nem csak a természettel, hanem egymással is versenyben állnak gazdasági téren. A gazdasági evolúcióban, csakúgy, mint a biológiaiban, az válhat túlélővé, illetve ezen belül is megfelelő állapotban túlélővé, aki a fennálló követelményrendszerhez magasabb szinten képes alkalmazkodni, mint a többiek. Esetenként maguk a követelmények, azok egy része is a sikeresebb közösségek által kerülnek meghatározásra, befolyásolásra. A tanulmány szakirodalmi alapokon nyugodva át kívánja tekinteni az innovációval, gazdasági fejlődéssel, valamint a gazdasági evolúcióval kapcsolatos elméleteket annak érdekében, hogy jobban kifejezhetővé, bemutathatóvá váljanak a közös kapcsolódási pontok. A különálló területek egyfajta szintetizálásával új eredmények is létrehozhatók. A tanulmány a szakirodalmi alapokon megkísérel létrehozni egy új, szintetizált modellt annak érdekében, hogy a gyakorlatban is még inkább alkalmazhatóvá váljanak a különálló elméletek. A modell szerint a gazdasági evolúcióban az a szereplő vagy közösség válhat sikeressé, amely folyamatosan kellő innovációs aktivitást mutat, mely által képes nem csak önmagában a hozamok növelésére, vagy szinten tartására, de eközben a kockázatokat is képes csökkenteni, valamint a tartalékok legalább szinten képesek maradni. E hármas feltételrendszer szerinti innovációk által lehet képes a gazdasági szereplő, illetve közösség arra, hogy evolúciós előnyhöz jusson.

Kulcsszavak: innováció, gazdasági evolúció, fejlődési pálya, útfüggőség

Abstract: Due to relative and absolute scarcity, as well as excessive demands relative to relevant conditions, humanity must continuously demonstrate a high level of innovation. At the same time, different countries, regions, and smaller communities compete not only with nature, but also with each other in the economic sphere. In economic evolution, as in biological evolution, those who are able to adapt to the existing set of requirements at a higher level than others will survive, and within that, survive in a satisfactory condition. In some cases, the requirements themselves, or at least some of them, are determined and influenced by the more successful communities. Based on the literature, this study aims to review theories related to innovation, economic development, and economic evolution in order to better express and present their common points of connection. New results can also be created by synthesizing separate areas. The study attempts to create a new, synthesized model based on the literature in order to make the separate theories even more applicable in practice. According to the model, in economic evolution, the actor or community that can continuously demonstrate sufficient innovation activity can become successful, as it is able not only to increase or maintain its own

² A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Vállalkozás-gazdaságtan Tanszékének az oktatója

returns, but also to reduce risks and maintain reserves at a minimum level. Innovations based on this three-part set of conditions enable economic actors and communities to gain an evolutionary advantage.

Keywords: innovation, economic evolution, development path, path dependency

2.1. Bevezetés

Schumpeter (1934) szerint egy jószág-előállító gazdasági szereplő „géntérképe”, mely által a maga egyediségében megragadható, az az, hogy milyen arányok szerint kombinál egyes input-tényezőket a jószág-előállítás folyamatában, s alakít át meghatározott jellemzőkkel bíró jószágokká. Valóban - mint azt majd a gazdasági intézményekről szóló, következő fejezetben is látni fogjuk - a jószág-előállító is hajlamos a rendre legalább elégséges hozamokat előállítani képes tevékenységének jellemzőit vállalati belső intézmény, vállalati rutin formájában rögzíteni.

Van olyan eset, hogy elvileg létezhetne számára kedvezőbb eljárás, de a szereplő nem kíván további kísérletezésekkel olyan feleslegesnek tűnő kockázatot és többletkiadásokat vállalni, melyek pozitív hatása kérdéses. A McIlhenny család már mintegy 150 éve vezető szerepet biztosít a Tabasco szósznak a piacon, s a kezdetektől kifejezetten nagy hangsúlyt helyeznek az eredeti recept betartására. Ugyanakkor még így sem vonhatják ki magukat – s természetesen nem is szeretnék, hiszen ez ad számukra további jelentős versenyelőnyt – az alól, hogy a hosszú évek alatt a mindenkori kollektíva a recept és az alaptechnológia kivételével rengeteg apró tökéletesítést hajtott végre a gyártásban, óriási értékű tacit-tudást „halmozva fel”. E sok-sok évnyi, több generációnyi rengeteg apró tökéletesítés révén képesek ma a méretgazdaságosság minden előnyét kihasználva, sikerrel uralni egy olyan nagyságú termelést, mely az üzem kezdeti állapotában elképzelhetetlen lett volna (Williams, 1992). Pedig a szósz receptje igen egyszerű, de az egész rendszer, amit apró tökéletesítések révén a cég köré épített, minden szempontból igen hatékony, nem hagy sok támadási felületet a piacra belépni szándékozó új gyártóknak, új termékeknek. Az a szereplő, aki nem elégedett ezzel a szósz-piaci status quo-val, annak korábban nem létezett tevékenységi mintázatot kell bevezetnie, olyat, mellyel képes 150 év módszeres gazdálkodási tapasztalatait egy csapásra túlszárnyalni. Próbálkozások voltak, nyilván lesznek a jövőben is, időközben a fogyasztói igények is változhatnak, nem kizárt, hogy a piacot egy nem túl távoli jövőben már mások uralják. Ugyanakkor a McIlhenny család sincs arra kötelezve, hogy mindezt karba tett kézzel szemlélje. A folyamatos tökéletesítésen túl nekik is megvan a joguk arra, hogy valami lényegi újjal igyekezzenek piaci pozícióikat stabilizálni.

Az innovációk révén tehát lehetőség nyílhat egy adott jószágpiac, vagy – új jószágpiac létrehozása esetén – az adott gazdaság össz-piacának újrafelosztására. Gyakori, hogy az egyre nehezebbé váló – például természeti – viszonyok miatt már a korábbi pozíciók megőrzése is kérdésessé válik, s a folyamatos tevékenység-tökéletesítés már nem elég gyors, vagy már nincs benne annyi hatékonyság-tartalék, hogy a szereplői célmegvalósítás a korábbiakhoz hasonlóan eredményes maradjon (Korkotsides, 2007). A sikeres innováció révén a szereplő stabilizálhatja, erősítheti piaci pozícióit, jövőbeli kilátásai kedvezőbbé válnak. Az innováció tehát nem csak a feltörekvő szereplők számára szükséges, de azon szereplőknek is elengedhetetlen, akik jellemzőiket, pozícióikat stabilizálni kívánják a változó körülmények közepette.

Akár a versenytársak, akár például a természeti változások miatt kedvezőtlené váló körülmények miatt, de az instabillá, bizonytalanná vált viszonyokat a szereplők gyakran

egyszerűen újra stabilizálni szeretnék, a korábbi eredményességi szint megtartása mellett. Ehhez látszólag paradox módon innovációra van szükségük. Más szereplők az innovációk révén elért pozícióikat kívánják konszolidálni, melyhez ugyancsak további innovációkra lesz szükségük. A szereplői innovációk sorozatának a legfontosabb céljai közé tartozik a szereplő számára rendre kedvező pozíciók elfoglalása, illetve stabilizálása, amihez viszont változás, változtatások szükségesek (Tushman, 1997). Ugyanakkor, mivel minden a szereplő számára a korábbi rutinjaihoz képest egyedi tevékenység a változtatás, így az - még ha esetleg átmenetileg is – mindenképpen megnöveli a szereplő kockázati kitettségét. Annak érdekében, hogy a szereplői kockázatok menedzselhetők maradjanak, a szereplőnek, illetve környezetének megfelelően stabilnak is szükséges maradnia. A túlzott stabilitás viszont nem biztosít kellő teret az innovációk kibontakozásához, intézményesülésükhöz. A sikeres innovációk maguk is intézményesülnek, így stabil alapot kínálnak további innovációkhoz (Kjellberg, Azimont, Reid, 2015). A piaczgazdaság viszonylagos stabilitását éppen a nagyfokú szereplői innovációs tevékenységnek köszönheti (Drucker, 1985). Ez az amiért az innovációk iránti szereplői erőfeszítéseket a társadalomnak kifejezetten elő kell segítenie, és támogatnia kell (Baumol, Litan, Schramm, 2007). Szemben a biológiai evolúcióval, a gazdasági evolúció folyamata szempontjából azért van különös jelentősége az innovációnak, mert általa a szereplőnek lehetősége nyílik önmaga, saját jellemzői tudatos, célirányos megváltoztatására. Ezáltal „önmagát génmódosíthatja”, méghozzá nem végleges jelleggel, hiszen esetleges fizikai megsemmisüléséig újra- és újra változtathat. A cél alapvetően a túlélési jellemzőinek javítása, evolúciós előny szerzése, de emellett a biológiai evolúcióhoz képest változatos célok is kitűzésre kerülhetnek.

2.2. Szakirodalmi háttér

Schumpeter (1934) az alkalmazkodástól határozottan megkülönbözteti a fejlődést.³ Míg a folyamatos és sorozatos alkalmazkodás is eredményezhet az eredetihez képest lényegesen más termelőeszköz kombinációt, a fejlődés által létrehozott új kombináció – azaz innováció - azonban nem valósítható meg ilyen kis lépések sorozatával. A fejlődés Schumpeternél lényegében tehát ugrást jelent. A Gazdasági fejlődés elmélete című munkájában Schumpeternél „ez a fogalom a következő öt esetet foglalja magában:

- 1) Új tehát a fogyasztók körében még nem ismert – javaknak vagy egyes új javak új minőségének előállítása.
- 2) Új, tehát a kérdéses iparágban még gyakorlatilag ismeretlen termelési eljárás bevezetése, amelynek azonban semmiképpen sem kell új tudományos felfedezésen alapulnia, és amely valamely áruval kapcsolatos újszerű kereskedelmi eljárás is lehet.
- 3) Új elhelyezési lehetőség, vagyis olyan piac megnyitása, amelyen a kérdéses ország kérdéses iparága ez idáig még nem volt bevezetve, akár létezett ez a piac korábban, akár nem.

³ Az innováció fogalmát Schumpeternek tulajdonítják, méghozzá az itt is idézett műve alapján. Valójában itt fejlődés kifejezést használt.

- 4) Nyersanyagok vagy félkész áruk új beszerzési forrásainak meghódítása; ismét mindegy, hogy ez a beszerzési forrás korábban is létezett, csupán nem vették figyelembe, illetve nem tartották megfelelőnek, vagy pedig először kell kialakítani.
- 5) Új szervezet létrehozása – például monopolhelyzet teremtése trösztösítéssel – vagy megszüntetése.” (Schumpeter, 1934, 70-71. o. 1980, 111. o.)

Mint látható, Schumpeter a fejlődés vonatkozásában többféle módon is elképzelhetőnek tartja, hogy ne a fogyasztó igényeihez igazodjon a vállalkozó, hanem éppen fordítva, a vállalkozó egy új termék, új minőség, vagy egy régi termék újféle alkalmazási „jóságáról” győzze meg a fogyasztót. Másrészt az új termelési eljárás bevezetése, illetve inputok terén új beszerzési források „meghódítása” egyértelműen a ráfordítások csökkentésére irányul. Ennek kiemelt jelentősége van például a vegyiparban (Csorba, Farkas, Csécsi, Mika, Gresits, 2024). Ez azért lehet szükségzerű, mert a ráfordítások túlzottan bizonyulnak a hozamokhoz képest, vagy, mert a ráfordítások még elfogadható szinten vannak, de növekvő tendenciát mutatnak. A schumpeteri fejlődés tehát nem egy adott, éppen fennálló szűkösségi – ráfordítás, vagy kibocsátáshoz kapcsolódó keresleti oldalon érvényesülő – mértékhez való alkalmazkodás, hanem e szűk keresztmetszetek vállalkozó általi aktív feloldási törekvéseiben ölt testet. Sokan alábecsülik a szervezeti innovációk fontosságát, pedig például az egyes gazdasági társasági formák is fontos innovációnak tekinthetők (Román, 2025).

Schumpeter később a konjunktúraciklusokról írt művében (1939) már megengedőbbnek bizonyult az innováció meghatározása vonatkozásában. Ekkora már jóval jelentősebb szerepet kaptak elméletében a tényleges költségek és a hozamok. Az ugrás immár termelési függvények között történik meg. Az új termelési függvény vagy új technológia, vagy új termék által meghatározott (u.o. 84. o.). Álláspontja szerint ez az innováció meghatározásának tekinthető. Az új termelési függvény lehetővé teszi a vállalat számára, hogy megszakítsa a csökkenő hozadékok Ricardó-féle törvényének szigorú érvényesülését. Az innováció másik meghatározási módjának a „régiektől” vonatkozásában azt tartja (u.o. 85. o.), hogy amennyiben anélkül, hogy a releváns árak, illetve a kibocsátás változtak volna sikerül költségcsökkenést elérni, akkor csak innovációval állhatunk szemben. Ekkor a hosszú-távú határköltség függvényt lejjebb tolódik. Ellenben, ha nem a vállalatnak köszönhetően történik mindez, akkor vállalatunk esetében nem lehet szó innovációról. Az innováció e meghatározásából adódik az a megállapítása (u.o. 88. o.), hogy *az iparági szerkezet megváltozása* úgy, hogy a releváns árak, szabályok, azok betartása nem változott, azt jelenti, hogy egyes szereplőknél – a nyerteseknél – *sikeres innovációk történtek*.

Dosi az innovációt egy struktúra-adási folyamatnak értelmezi, amely a szereplő számára korábban nem megfelelően strukturalt, adott cselekvési helyzetre vonatkozó lehetséges cselekvési alternatíváiból kiemelve, rendszerezve bizonyosakat immár a szereplő céljait inkább szolgáló struktúrába rendeződik (Dosi, 1988).

Az innováció fogalmát Pavitt (2003. 8. o.) a következőképpen határozta meg: „Az innovációs folyamat magába foglalja olyan lehetőségek feltárását és kiaknázását, új, vagy fejlettebb termék, szolgáltatás létrehozása céljából, amelyek vagy az előállítás technológiai oldala, vagy a piaci kereslet oldaláról, vagy e kettő valamilyen kombinációja szerint előnyösek az innovátornak”. Az innováció szükségképpen megnöveli a szereplői bizonytalanságot saját

teljesítménye, vagy a vevők releváns vásárlásai tekintetében, másrészt a kockázatot is, amivel szembesülni kénytelen. A bizonytalanság és a kockázat mértékének relatív csökkentési igényéből adódóan is az innovációk az egyre inkább specializálódó tudás eredményei, s jellemzően egyre bonyolultabb, komplexebb módon illeszkednek be a termelési, értékesítési folyamatokba. A teljesítményorientáció az ilyen helyzetekben elsőbbséget élvez (Dobó, 2023). A termelői és a keresleti oldal ugyanakkor szimultán hat egymás fejlődésére. Hasonlóan ítéli meg mindezt Hronszy (2005, 18. o.) is, aki szerint minden, az adott innovációt szolgáló fejlesztés – aminek eredményeképpen valamilyen szempontból új jószág kerülhet a piacra – az innovációs folyamat részének tekintendő. A tévutak, melyek utólag, teljesebb informáltság mellett feleslegeseknek tűnnek, a szereplőtől áldozatot követeltek, amit Hronszy evolúciós veszteségnek nevez, s hangsúlyozza, sok esetben – éppen a szereplők szimultán és kölcsönösen egymásra ható tranzakció következtében – nem az alulinformáltság a tévutak egyértelmű okozója. Hangsúlyozandó, hogy előzetesen, illetve menetközben sokszor nehezen, vagy egyáltalán nem értékelhető az innovációk jósága.

A technológiai fejlődés kisebb-nagyobb innovációk komplex láncolatából tevődik össze, a relative legjobb kísérletek eredőjeként (Pavitt, 1984). Az innovációk részben válaszok a szereplő előtt nyitva álló technológiai lehetőségekre azok valamilyen módon történő kiaknázása révén, részben válaszok a szereplővel szemben támasztott követelményeknek való minél jobb megfelelés révén, s végül válaszok a szereplő anyagi forrásaival való minél hatékonyabb sáfárkodás tekintetében (Szarvas, 2025). A szereplő innovációs teljesítménye ezen válaszok által határozódik meg már rövid távon is, de a korábbi válaszok milyensége a későbbi lehetőségeket, követelményeket is lényegesen befolyásolja, így kirajzolódik egyfajta fejlődési pályáiv, melyet a szereplő bejárhat. A mintegy 2000 innováció vizsgálata azt mutatta (Pavitt, 1984), hogy egyes iparágakra inkább a fogyasztók által „kikényszerített”, másokra a termelés szükségletei és igényei által generált, megint másokra kifejezetten a tudásfejlesztés, és bővítés által vezérelt innovációk a jellemzőek.

Nelson és Winter (1982) a szereplő háromféle alapstratégiáját különbözteti meg a technológiai fejlődés eléréséhez. Vagy önálló és eredeti innovációt hoz létre, vagy átvesz egy ilyen innovációt más szereplőktől, vagy – úgymond – semmit nem változtat, azaz a változó körülmények közepette megkísérli változatlan módon működtetni technológiáját. Nyilvánvalóan ezeket kombinálhatja is. Amennyiben változatlan technológia mellett teszi le a voksát, s ezt nem kombinálja más alapstratégiával, akkor esetenként – akaratán kívül – mégis innovációk jönnek létre, tekintve, hogy változó környezeti feltételek közepette sok esetben a korábbihoz képest azonos módon nem működtethető már a technológia: vagy a termék, vagy az eljárás, vagy valami más vonatkozásában jön létre egy új dolog. Az innováció Nelson és Winter (1982) értelmezésében újabb tevékenységi variáns létrehozása abból a célból, hogy folytatója e tevékenység révén jobban képes legyen megfelelni a vele szemben érvényesülő szelekciós kritériumoknak. A sikeres innováció által a szereplő túlélése biztosítottabb, annak jellemzői számára kedvezőbbek lesznek. A szereplői tudás Nelson és Winter (1982) modelljében rendszeres és jól előre jelezhető rutinok formájában testesül meg, alapvetően három csoportba rendezhetően. Az egyik csoport tagjai a szokványos működést biztosítják, a másiké a beruházások kezelését, míg a harmadiké a problémamegoldás szereplői módszertanát foglalja magában. Kiss (2005) nevesít egy negyediket is, nevezetesen az innovációk kezelésre vonatkozó rutinok csoportját, mely némi átfedést mutat a beruházás-, illetve problémakezelési csoportok rutinjaival is. Ezt megerősítik más kutatások is (Zsótér, Schmidt, Trandafir, 2014).

Saviotti (2001) a jószágok minőségének – várhatóan – pozitív, változási folyamatát a Schumpeter-féle öt lehetséges innovációs terület (Schumpeter, 1980, 111. o) valamelyikén bekövetkezett innováció eredményeképpen tartja elképzelhetőnek. A korai Schumpeternél kevésbé szigorúan azonban nem csak az előzményekből folyamatos fejlesztés révén nem előállítható radikálisan új kombinációkat érti innováció alatt, hanem a „szakadatlanul” folyó *tökéletesítést* is. A radikális innovációk ajtót nyitnak új területekre, ahol a folyamatos innovációk végzik majd el a minőségfejlesztés aprómunkáját. Az adott jószágpiacon nem csak a keresletet és kínálatot alkotó populáció találkozik, hanem a jószágok és technológiáké is. E populációk bármelyikében háromféle módon történhet változás, amely majd ösztönzést adhat az innovációs folyamatoknak, azaz a minőség fejlődésének. Változhat a populáció létszáma, a populáció homogenitási foka, illetve a populáció környezetéhez való megfelelése. E változások ugyanis réseket hoznak létre a korábbi és jelenleg kívánatos keresleti, illetve kínálati struktúrák között, amelyre reagálni szükséges azon piaci szereplőnek, aki eredményesen szeretné továbbra is céljait megvalósítani, esetleg javítani is kíván eredményességén. (p. 197-202.)

Mint arra Szabó Katalin (2012) is felhívta a figyelmet, az innováció nem szükségképpen követel meg nagy ráfordítást, nagy erőforrás-koncentrációt az innovátortól. Egy új szőlőmetszési eljárás semmivel sem igényel több erőforrást – általában több időt sem -, mint a korábbi, mégis lényegi változásokat okozhat a szőlő lomstruktúra-jellemzőin és a fűrtzőna elhelyezkedésén keresztül a felhasznált növényvédő-szerek mennyiségére, vagy a termés minőségére, a termelő célmegvalósításának eredményességére. Ugyanakkor az ilyen sikeres „mezítlásos innovációk” (Szabó, 2012, 36. o.) ugyanúgy rendelkeznek az innovációk alapvető tulajdonságaival, nevezetesen az átmeneti kockázatnövekedés utáni jelentékeny kockázatcsökkentési hatással, illetve a nagyobb mértékű követelmény-megfeleléssel. Ez azonban fordítva is igaz lehet, vagyis kezdeti kockázatcsökkenést akár jelentős kockázatnövekedés is követheti, ami a fenntarthatóságot még távolabb helyezheti (Szlávik, Szép, 2023).

A minőségmenedzsment és az innováció kapcsolatát számos szerző elemezte (Singh és Smith 2004, Kaynak 2003, Zu, Fredendall és Douglas 2008), Kim, Kumar és Kumar (2012) azonban rendkívül átfogó és alapos vizsgálata során bizonyította, hogy a vállalati minőségmenedzsment tevékenysége hatására folytat innovációs tevékenységet a szereplő. A szerzők a minőségmenedzsment nyolc területét különböztetik meg a vevői kapcsolatoktól kezdve az alkalmazottak képzéséig, míg az innováció öt területen valósulhat meg: radikális és folyamatos termékfejlesztés, radikális és folyamatos termelési folyamatfejlesztés, szervezeti fejlesztés. Eredményeik szerint a *minőségmenedzsment mind a nyolc területe közvetlenül, vagy közvetve felelősek azért, hogy a szereplő innovációs tevékenységet folytat*. Amelyik szereplő egy területen sem folytat minőségmenedzsmentet, amelyik nem tesz tudatos erőfeszítéseket arra, hogy a minőség valamely szintje fejlesztésre kerüljön, ott egyszerűen nem is fog megvalósulni innováció.

Schumpeter (1980, 110. o.) egyébiránt megadta az innováció céljait is, ami értelemszerűen nem azonos az általa megkülönböztetett öt innováció-típus révén elérendő eredménnyel. Az innováció szerinte soha nem lehet öncélú. Az innováció célja, hogy a *vevők szabta követelményrendszernek, vagy a termelő által meghatározott követelményrendszernek a vállalkozás minél teljesebben meg tudjon felelni*. Schumpeter szerint általában a változó vevői szükségletekhez való alkalmazkodás, mint inkább a saját szereplői követelményrendszerhez –

döntően a profit növeléséhez – való minél teljesebb igazodás az innováció hajtóereje. Ez utóbbi esetben még a vevői követelményrendszereket is át kell gyúrnia a vállalkozásnak a sikerhez.⁴ *Az innovációs folyamatok célja tehát a szakadatlan minőségfejlesztés, s ennek révén a tartósan eredményesebb, túlélő szereplő.* Az innováció céljának ilyen módon való meghatározása egybevág Baregheh, Rowley és Sambrook interdiszciplinárisnak szánt innováció fogalom-meghatározásával (2009, 1334. o.), amelyet 60 innováció-definíció elemzését követően alakítottak ki: „Az innováció egy olyan többszakaszú folyamat, amely által a szervezet új, illetve fejlettebb terméket, szolgáltatást, eljárást teremt elgondolásaiból, annak érdekében, hogy előbbre jusson, sikeresen versenyezzen és különböztesse meg magát a jószágpiacán”. Ducker (2002) az innovációs erőfeszítések azért válnak szükségessé egy szereplő számára, mert korábbi tevékenysége, s annak révén előállított jószágghalmaz kevésbé lehet már összhangban a releváns követelményekkel, vagy, mert immár tényleges lehetősége nyílik a szereplőnek arra, hogy a korábbi – egyébként nem sürgető - összhangproblémákat feloldja. A disszonanciát okozhatja váratlan esemény – például az 1973-as olajválság -, téves koncepció „lelepleződése”, korábbi innováció elterjedése támasztotta sürgető igények, iparági és piaci változások, demográfiai változások, érzékelés. A korábban is fennállt összhanghiány megoldására lehetőséget biztosíthat az észlelés, érzékelés fejlődése, illetve ténylegesen új tudás létrejötte – például felfedezés által. E hét tényező lehet *az innováció forrása* Ducker szerint.

A Schumpeter-féle vállalkozó – amely nem a napi szintű rutinfeladatok menedzselésével van elfoglalva – többnyire a vevők által megfogalmazott követelmények fokozottabb kiszolgálása érdekében lép az innováció útjára (1980). Ebben az esetben tehát a piac „húzza”, ösztönzi az innovációt. Schumpeter szerint ritkábban következik be, de nem elhanyagolható mértékben az, hogy a vállalkozó releváns kielégítendő vevői igények nélkül dönt az innováció mellett, amelynek eredményeit később megpróbálja elfogadtatni az érdekeltekkel, például vevőkkel, beszállítókkal, alkalmazottakkal. A kétféle innováció egyben kétféle megközelítése is az innovációs folyamatok indukálásának. E lineáris modellek egyirányú, szakaszosan működő tevékenységként írják le az innovációt, amely kiindulási pontként értékelhető csak az innováció további elemzésében.

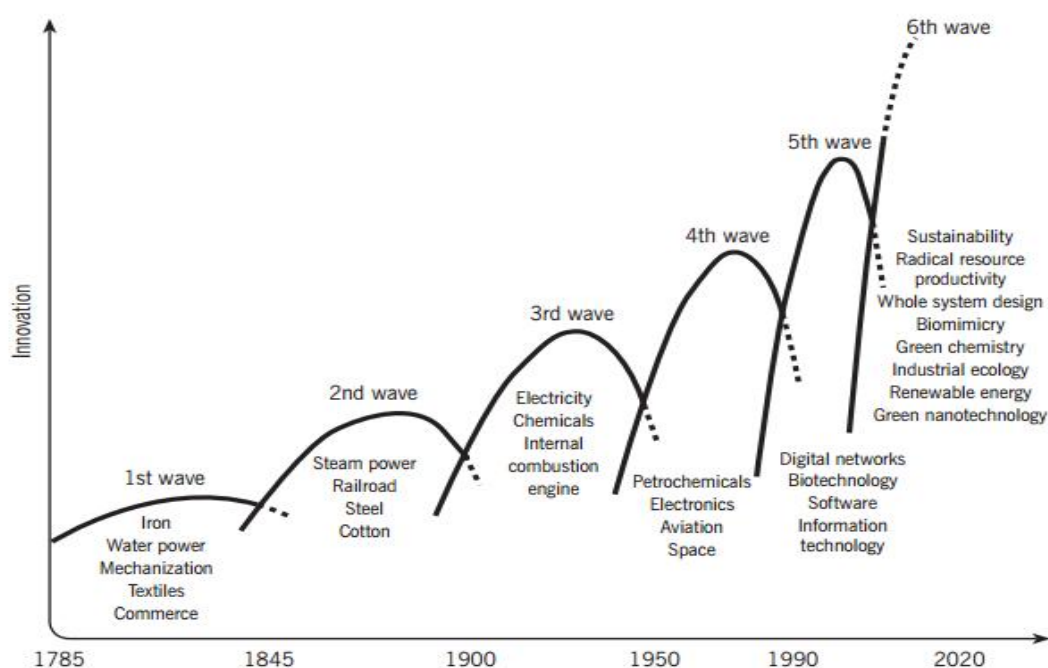
Az innovációs rendszerben való gondolkodás azonban már egy komplex, sokirányú, számtalan visszacsatolással és kapcsolódási ponttal rendelkező folyamat alapján elemez. E szerint (Dosi, 1997) a vállalatok folyamatos interaktív tanulással bővítik ismereteiket. A tanulás valamennyi érintett szereplőtől – a beszállítóktól, hatóságoktól kezdve, az alkalmazottakon, versenytársakon, szomszédokon, kereskedőkön át a vevőig – történik, s természetesen mindez tanulási páronként kétirányú folyamat. A tanulás célja, hogy az érintettek minél inkább megismerjék egymás követelményrendszerét és minél inkább összhangba hozzák ezzel saját tevékenységüket, célmegvalósítási eredményességüket megnövelve, méghozzá a szintén főképpen tanulás révén megszerzett, kidolgozott, továbbfejlesztett módszerek alkalmazása

⁴ Schumpeter egyébként a folyamatos „tökélesítő” fejlesztéseket, mint például egy motor üzemanyag-fogyasztásának csökkentése, nem sorolja az innovációk közé, csak az olyanokat, melyek sok ilyen fejlesztési mérföldkő fokozatos elérése révén nem, csak egy, új fejlődési pályát kijelölő „ugrással” lehet elérni: „amely úgy helyezi át a rendszer egyensúlyi pontját, hogy a régitől az újhoz nem lehet eljutni végtelenül kicsiny lépésekkel” (Schumpeter, 1980, 109. o.). Az új kombináció, mely alatt a Schumpeter innovációt ért, „hirtelen, lökészerűen lép fel” (u.o. 111. o.), megkülönböztetendő az alkalmazkodási folyamatok révén előálló új kombinációktól. Ma már viszont általánosan elfogadottan ezen „alkalmazkodás” során létrejött új kombinációkat is innovációnak tekintjük.

révén. A humántőke sokoldalú és tartós fejlesztése (Győri, Juhász, 2020) tehát minden esetben megkérdőjelezhetetlen.

Hargroves és Smith (2005) a Schumpeter-féle innovációs hullámokat kívánták bemutatni. Azon kívül, hogy az egyes hullámok egyre rövidebb idő alatt ívelnek fel, majd kezdenek lecsengeni, változnak az iparágak, melyek a húzóerőt képviselik az innovációs hullámokban. Az innovációk ilyen módon nem csak az egyéni szereplők pozícióira vannak hatással, hanem egész iparágakéra, teljes nemzetgazdaságokéra is. Mindez nagyon komplex változást jelent, amely „viharban” egy-egy átlagos szereplő csak egy falevél lehet. A komplexitást erősíti az is, hogy az újabb innovációs hullámok rendre lényegesen több innovációt eredményeznek, mint a korábbiak. Mindez még inkább megnehezítheti az innováció vonatkozásában történő szereplői döntések szakszerű meghozatalát.

1. ábra: Az innováció hullámai

Forrás: Hargroves és Smith (2005. 17. o.)

Mitől válik egy innováció sikeressé a jószág-előállító szereplő szempontjából? Látszólag attól, hogy célmegvalósítása eredményesebbé válik általa. Növekednek az eladásai, drágábban adhatja el termékeit, vagy biztosabban értékesítheti őket. Az előállítás oldaláról ehhez, hogy sikeresen csökkenti a költségeit, vagy a termelési kockázatot, esetleg fenntarthatóbb, környezettel, társadalmi partnereivel nagyobb összhangban lévő gazdálkodást folytat, és még sorolhatnánk. Az innováció sikerességének forrása, hogy a szereplő tevékenysége által érintett valamennyi szereplőt komplexen figyelembe véve, jelentékeny módon előrelépjen az általuk támasztott követelményeknek való megfelelés terén, s mindez az érintettek által generáltan az innovátor számára megfelelő hozamban öltön testet. Természetesen egyes szereplők követelményeivel való „egységnyi” összhang-növekedés nem azonos mértékben javítja a vizsgált szereplők célmegvalósításának eredményességét, mint más szereplők

követelményeihez való igazodás.⁵ Esetenként egyfajta átváltás érvényesülhet a különböző szereplők követelményeinek szimultán való megfelelése során. Lehetséges, hogy míg egyik szereplő – például a tulajdonosok – követelményeinek jobban eleget tesz az innováció révén módosult szereplői tevékenység, más érintettek esetében éppen ellenkezőleg, csökken a megfelelés mértéke. Az innováció tehát akkor válik sikeressé szereplők számára, ha egyfajta súlyozott átlagot számítunk az összes érintett szereplő követelményeinek való nagyobb megfelelés által eredményezett hozamnövekedésekből. A hozam mértékegysége a szereplő céljainak eredményességét mérő egységből adódik. Amennyiben a szereplő célja kizárólag a pénzben kifejezett profit, méghozzá rövid távon, akkor e szerint szükséges értékelni az innováció hozadékait valamennyi érintett szereplő vonatkozásában.

Nem hagyhatók figyelmen kívül azonban az innováció ráfordításai sem (Mansfield, 1988; Askenazy, Cahn, Irac, 2013), beleértve elsődlegesen a teremtő rombolás folyamatának tényleges pusztítása vonatkozásában szereplőnél felmerülőket is. Az innovációk többsége jelentékeny ráfordítást is megkövetel – így esetenként a kutatás-fejlesztésre is áldozni szükséges -, melyek – legalábbis időlegesen - csökkentik a szereplői releváns állományokat, így egyes erőforrás-állományokat, likviditást, számos tényezőt, mely a jövőben a szereplő számára értékkel bírhat (Halpern, Muraközi, 2010). Azért is találó a tartalék kifejezés e vonatkozásban, mert ez a fedezete a jövőbeli kockázatoknak is, melyhez időlegesen az innováció is pótlólagosan hozzájárulhat (Dickinson, 2005).

A kockázatok, pontosan azok szereplő számára való újszerűsége, egyedisége miatt, az innovációk természetes velejárói (Schymyck, 2005). Súlyos hibát követ el az a szereplő, amelyik nem vesz tudomást az innováció legalábbis átmeneti szereplői kockázatnövelő mivoltáról. Amennyiben egyes innovációk tartósan magasabb kockázati kitettséget eredményeznek a szereplő számára, úgy azok idővel jelentékeny módon csökkenthetik tartalékait, melyek állományát nem biztos, hogy az innováció aktuális hozamaiból pótolni lehetséges. A megcsappanó tartalékok adott kockázati szint mellett is nagyobb mértékben veszélyeztetik a szereplői túlélést, annak jellemzőinek kedvező voltát.

Már Schumpeter is megkülönböztette az invenció fogalmát az innovációétól (1939, 80-83 o.) A „feltalálás”, az idea megszületése sokszor nem is tudatos, célzatos tevékenység, hanem egy-egy felismerés eredménye. Másrészt a megszületett ideák gyakran csak egy probléma szűkebb értelemben vett új, lehetséges megoldását adják a termelési tényezők új kombinációjaként, nem minden aspektusból lehetnek helytállóak. A „feltaláló” ugyanis gyakorta gazdasági analízis lefolytatása nélkül tipikusan nem veszi figyelembe az invenció gazdasági alkalmazásának pénzügyi, „üzleti”, illetve közvetett, s végső soron komplex következményeit. Az innováció már az invenció tényleges alkalmazását jelenti a szereplő gazdasági tevékenysége során: a gyakorlatba átültetett invenció így bizonyíthatja, hogy ténylegesen – az innovátor ex ante megítélése szerint - képes lesz, lehet a szereplő eredményesebb célmegvalósításához való pozitív hozzájárulásra. Az invenciók jelentékeny része komplex szereplői nézőpontból tekintve egyszerűen nem képes jobban megfelelni a vele szemben támasztott követelményeknek, mint az alkalmazása nélküli tevékenység. Esetleg, ha

⁵ Az érintett szereplők követelményrendszerét természetesen ugyanúgy befolyásolja, folyamatosan alakítja önnön tanulásuk, melynek forrása a vizsgált szereplő is lehet. Ilyenformán a „megfelelés”, az „igazodás” nem feltétlenül a vizsgált szereplő oldaláról való egyoldalú folyamat, hanem kölcsönös is lehet. A másik szereplő szimultán igazodását annak tudásának bővítésével is elérheti a vizsgált szereplő.

várhatóan mégis képes, akkor a lehetséges innovátor számára vállalhatatlan kockázatok mellett. Vagyis valamennyi innováció nem képes magasabb, várhatóan megfelelő hozamokkal kecsegtető minőség elérésére. Nem minden esetben lesz, lehet tehát az invencióból innováció. A döntéshozók mindenkor tudásuk és szempontrendszerük szerint dönthetnek az invenció innovációkénti bevezetéséről, azonban a műszaki, pénzügyi és egyéb kockázatok, korlátok megvalósítás közbeni érvényesülése miatt még ekkor sem biztos, hogy az innováció ténylegesen létre is jön (Zsótér, 2017). Az alkalmazásuk révén innovációvá ért invenciók egy része már ex ante sem képes magasabb minőséget hozni a szereplő életébe, mégis – hibás működés, döntéshozatal eredményeképpen - teret nyerhetnek a tevékenységben. Másik részükről ex post válik nyilvánvalóvá, hogy előzetesen rosszul ítélték meg őket a döntéshozók, s mégsem előnyösek a szereplő számára (Zsótér, Túri, 2017).

A sikeresnek bizonyult innovációk alapvetően létükkel, tényerésükkel bizonyítják, hogy mindegyikük képes a szereplőt közelebb vinni eredményesebb célmegvalósításához, mert vagy a vevők honorálják jobban a szereplői erőfeszítéseket, vagy a költségek oldaláról sikerül előnyösebb helyzetbe jutnia a szereplőnek. (Schumpeter, 1939, 84-85. o.) Mindkét esetben azért lehet sikeres az innováció, mert a vele szemben támasztott követelményeknek összességében inkább képes megfelelni, mint a termelési tényezők korábbi kombinációja. A költségcsökkentő innováció ugyanis az elégedett előállítók, szállítók, esetleg kereskedőkön túl meg kell, hogy tartsa a megváltozott módon előállított jószággal szembesülő vevőket is. A bevételnövelő innovációk esetében, az elégedett vevőkön túl a költségeket állók jóváhagyó biccentésére is szükség van.

Rogers szerint (2002) az innováció sikerességének öt feltétele van. Az első feltétel az, hogy az érintett gazdasági-társadalmi szereplő számára nyújtson relatív előnyt ahhoz képest, amilyen állapotok lennének nélküle. A további négy feltétel az innováció, mint új, és ezáltal a releváns tudáshiány miatt is potenciálisan nagyobb bizonytalanságot és kockázatot eredményező kombináció negatív hatásainak minimalizálásához kapcsolódik. Az innováció kompatibilitása a szereplői rendszer többi eleme vonatkozásában, csakúgy, mint e kapcsolódási pontok számossága – azaz a komplexitás -, a megismerhetőség és a próbára tétel lehetősége mind azért lehet fontos az érintett szereplő számára, hogy tudatosabban, megalapozottabban dönthessen, és döntése minél kevesebb kockázattal terhelje jövőbeni tevékenységét, működését. A sikeres innováció kulcsa azonban egyértelműen a minél jelentékenyebb relatív előny, amit az innováció az érintettek számára biztosítani képes.

Cooper és Kleinschmidt (1987a) szerint az innováció révén elérhető teljesítményjavulás három területen következhet be, nem szabad csak a pénzben kifejezett közvetlen hozamokra korlátozni figyelmünket. Ezen kívül egy *innováció lehetőségeket is teremt*, új fejlődési pályára, pályákra kerülhet a szereplő, bővül a számára érdemi alternatívát jelentő lehetőségek köre. Másrészt a minőség *átrendezi az adott piacon az erőviszonyokat*, sőt esetleg más piacok működésére is hatást gyakorolhat, mégpedig gyakorta pozitív módon is. A lehetőségek teremtődése között meghatározó az, hogy az innováció a szereplő komplett tevékenysége tekintetében milyen szinergikus hatást fejt ki, azaz milyen mértékben javul általa az egyes tevékenységrészek közötti kapcsolat, hatékonyságnövekedést eredményezve. A *hatékonyság növekedése felhasználható tartalékokat hoz létre*, akár pénzügyi téren, akár egyes erőforrások – beleértve a humán erőforrást is (Györi, 2021) –, vagy az idő vonatkozásában. A szereplő szempontjából mindezeket együttesen szükséges értékelni, megkülönböztetett figyelemmel a szinergikus hatásra, amikor az innováció sikeressége elbírálásra kerül.

Az innováció sikeressége szempontjából meghatározó jelentősége van a szigorú szakmai protokollnak, amit a teljes innovációs projekt során következetesen érvényesíteni szükséges annak érdekében, hogy a belső szűrés eredményei összhangban legyenek a piac majdani tényleges szelekciós elvárásaival, irányaival (Cooper és Kleinschmidt 1987b). Az előállítás műszaki és gazdasági szempontjai, profitabilitása ugyanolyan súllyal kell, hogy latba essen, mint magának a jószágnak az innováció révén létrejövő relatív előnye. Ugyanakkor ügyelni szükséges arra is, hogy egyszerre ne legyen folyamatban a szereplő erőforrásaihoz, méretéhez, meglévő diverzifikáltsági fokához képest túlságosan sok innovációs projekt, mivel így a szinergikus hatás negatívvá is válhat, szétzilálja a szereplő működését, lepassztja tartalékai szintjét, ugrásszerűen megnöveli a kapcsolód kockázatok mértékét. (Cooper, 1999.)

Cooper és Kleinschmidt (1993) észak-amerikai vállalatok termék-innovációinak empirikus elemzése során rá is mutatott arra, hogy milyen faktorok vonatkozásában, és milyen mértékű többlet révén lehetettek sikeresek az innovációk, s általuk az innovátorok is. A táblázat adatai megfelelően bemutatják, hogy a siker a piaci részesedésekben is markánsan megmutatkozik. Hasonló eredményre jutott Song és Parry (1996) japán vállalatok elemzésekor.

1. táblázat: új termék sikerfaktorainak hatása

Sikerességi faktor	Alsó 20% ¹	Középső 60%	Felső 20%	Különbség az alsó és felső 20% között
Termék relatív előnyössége	18,4% ² (11,6%) ³	50,8% (32,4%)	98,0% (53,5%)	79,6% (41,9%)
Fejlesztés előkészítettségének minősége	31,3% (20,8%)	68,1% (35,6%)	75,0% (45,7%)	43,7% (24,9%)
Termék és projekt korai meghatározódása	26,2% (22,9%)	64,2% (36,5%)	85,4% (37,3%)	59,2% (14,4%)
Marketing tevékenység minősége	32,5% (24,6%)	66,1% (34,6%)	71,1% (42,6%)	38,6% (17,5%)
Technológiai tevékenység minősége	29,7% (21,7%)	64,8% (34,6%)	75,6% (42,6%)	45,9% (20,9%)

¹Projektek külön-külön minden faktor szerint 3 csoportba sorolva. ²Sikeresség: a kategória legsikeresebb 5 szereplőjének %-ában. ³Piaci részesedése az adott csoportba tartozó vállalatoknak a 2. év végén.

Forrás: Cooper és Kleinschmidt (1993) 75. o.

Valamennyi sikeres innováció tehát összességében magasabb minőségre emeli a szereplői tevékenységet, amely majd az értékesíteni kívánt jószágban és az érintettek realizált hozamaiban ölt testet. Azonban, mint láthattuk, nem minden magasabb minőséget eredményező invenció válhat innovációvá, s nem minden magasabb minőséget lehetővé tevő innováció lehet sikeres. A magasabb minőség reális megvalósításának létező invenció, innováció adta lehetősége nem biztos tehát, hogy sikeres innovációként képes realizálódni. A szereplő léte, működése szempontjából veszteségnek tekinthetők ezen „elveszett” invenciók és innovációk.

Elvesztegetésük nem tűnik racionálisnak a szereplő szempontjából, azonban, mint azt a későbbiekben látni fogjuk, e veszteség elszenvedése bizonyos körülmények fennállása esetén kódolva van a szereplői működésbe. Már Schumpeter is hangsúlyozta (1939, 79-83. o.), hogy egy adott piac kínálati oldalának szereplői – a monopóliumot kivéve – soha nem tekinthetők teljesen egyformának, még akkor sem, ha fizikailag ugyanazt a jószágot állítják is elő. Bizonyosan van valamilyen fokú és mértékű eltérés a termelési tényező kombinációjukban. Általánosan ez legmarkánsabban a felhasznált munkaerő vonatkozásában jelenik meg, különös tekintettel a munkatársak – beleértve a vezetőket is – tudására, képességeire, illetve szükségleteire. Ennek következtében másképpen jöhetnek létre – akár célzatosan, akár „automatikusan” – a találmányok, és másképpen születik döntés arról, hogy innovációvá tárgyasulhatnak-e ezek az ideák. Az innováció sikerességére is meghatározó befolyással bír a szereplő termelési tényező kombinációjának milyensége.

Mint arra már Johnes és Snelson is rámutat (1988), az innováció folyamata során a szereplő több fázisban is aktívan befolyásolja a kimunkálás folyamatát. A fejlesztési elképzelésekkel nem megfelelő mértékben összhangban lévő elképzelések már a kezdetekkor kiesnek, csírájukban kerülhetnek elfojtásra. A későbbi szakaszokban különböző szigorúságú rostálások történnek, például a várható piaci értékek, költségek, kockázatok, technológiai feltételek, tőkeellátottság és egyebek szerint. Ekkor tehát még nem a piacon méreteti meg magát az invenció, vagy az innováció, hanem a szereplőn belül dől el további sorsa. E szűrési mechanizmusláncolat jelentékeny mértékben meghatározza tehát, hogy egyáltalán milyen innováció juthat el tényleges alkalmazásra, másrészt nagy szerepet játszik abban, hogy a szereplő erőforrásait ne forgácsolja szét, ne szenvedjen komolyabb veszteségeket a végső soron nem piacépes innovációk létrehozásával. Amennyiben megfelelően működnek a belső szűrők, akkor az jelentékenyen megnöveli annak valószínűségét, hogy az innováció sikeres lesz. Johnes és Snelson (1988) Pascale és Athos (1982), illetve Peters és Waterman (1982) nyomán a szűrőrendszer megfelelő kialakítása, működtetése vonatkozásában a következő faktorokat találja meghatározónak: szereplő stratégiája, szervezeti struktúrája, szervezeti értékei, a vezetési stílus, az alkalmazott koordinációs és ellenőrzési mechanizmusok, az alkalmazottak szaktudása és képességei. Nyilvánvaló, hogy a szervezeti jellemzők – például a struktúra, vagy a stratégia – megteremtése is a mindenkori szereplői kollektív tudás és képességek alapján történik, tehát az invenciók és innovációk belső önszelekciója nem a piaci láthatatlan kéz működésének, hanem a szereplő tudatos tevékenységének az eredménye. Mindazonáltal Miron, Erez és Naveh (2004) is hangsúlyozzák, hogy a belső szűrőrendszer önmagában mit sem ér, ha nincs „áramlás”, azaz nincs megfelelő kreativitás az invenciók létrehozására. A kreativitást meg kell teremteni – például unkonformitásra hajlamos szakemberek alkalmazásával -, s alkotó tevékenységüket megfelelő szervezeti kultúra révén ösztönözni szükséges.

A többé-kevésbé folyamatos tanulás által bekövetkezett tudásbővülés evolúciós előnyt biztosító eseti megtestesüléseiként is felfogható az innováció (Baumol, 2002a). Ugyanakkor például a fogyasztók tudásbővülése is eredményezhet olyan hatásokat, melyre a jószág-előállítónak innovációval kell reagálnia (Foster, 2014). A tanulás szerepe azért is lényegi, mert részben a tudásbővülés hullámozó egyenetlensége okozza a Schumpeter-féle innovációs hullámokat is, mely a kultúra változásán keresztül hosszabb távon is kifejti hatását az innovációkra (Chen, 2014). Hámori (2012) világossá tette, hogy a tanulás és az innováció fogalmai nem moshatók egybe. Álláspontja szerint a tanulás, a tudásbővülés valóban szükséges, de nem elégséges előfeltétele az innovációnak. Az innovációról akkor beszélhetünk, ha általa a szereplő esetében olyan korábban nem létező új, előnyös tudáskombináció jön létre, mely képes

felülírni egyes korábbi szereplői tudáskombinációkat is. Mivel új tudáskombinációról van szó, használata addig, míg további tanulás révén kellően uralni is képes lesz a szereplő kockázatosabb, ezt követően viszont maga is a szereplői rutinok részévé válik. Harkema (2003) szerint nem is az az igazán fontos, hogy az innováció milyen szereplői tudásbázisból sarjad, hanem, hogy a sikeres innovációs folyamat közbeni tanulás révén milyen új szereplői tudásbázis jön létre. Azaz, hová, milyen tudásszintre juthat el az innováció által a szereplő.

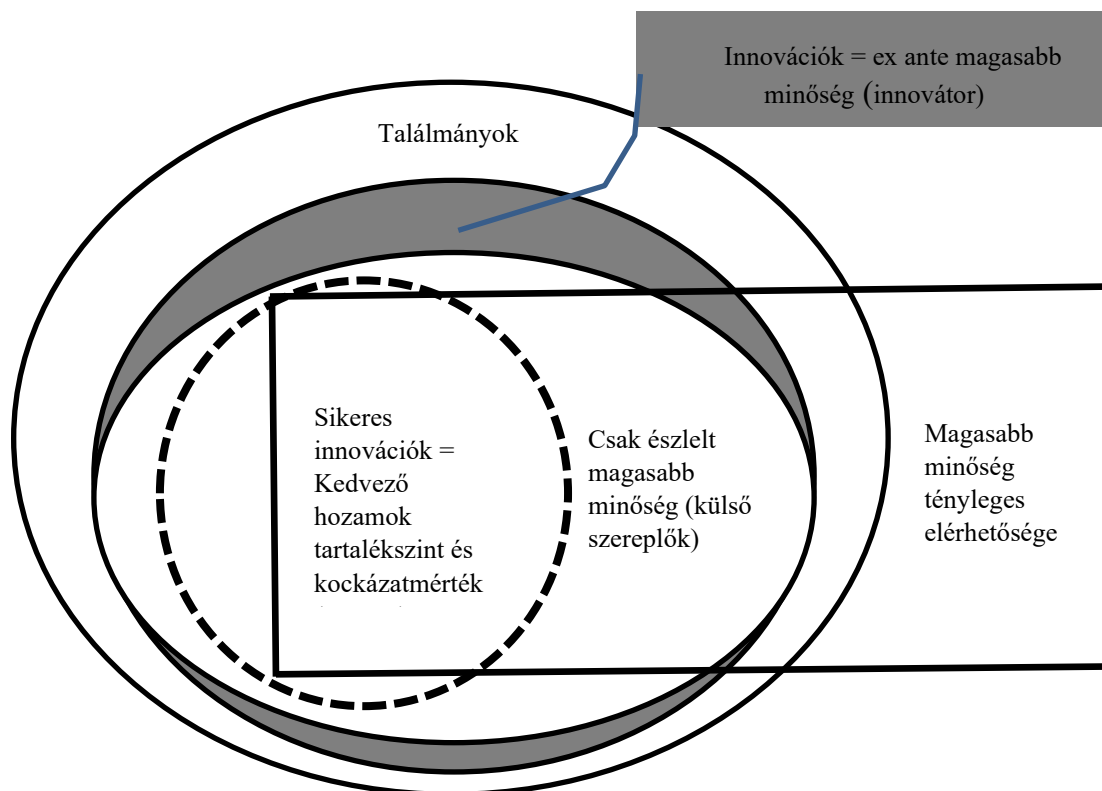
A szereplői innováció több szempontból sem lehet egy elszigetelt jelenség, még akkor sem, ha a szereplő önellátásra törekszik és rendezkedik be. Ebben az esetben is az esetleges sikeres szereplői innováció, mint új minta követőkre találhat. A szereplői szűkebb-tágabb közösség más tagjainak is felkeltheti a figyelmét az új, evolúciós előnnyel kecsegtető tevékenységmintázat, s annak elterjedéséből a közösség egésze előnyt kovácsolhat. Az innováció ilyen értelemben vett közösségi intézményesülése általi szinergia tovább erősítheti az eredeti innováció előnyösségét is. Másrészt lehetséges, hogy az adott innováció mások általi átvétele révén az eredeti innováció tovább gazdagodhat, csiszolódhat, mely az első innovátornak is előnyös lehet. Mindehhez azonban az innovációnak létre kell jönnie, el kell terjednie, ehhez befogadó készség, tanulási készség, s oda-visszacsatolások szükségesek. Nem mellesleg az innováció elterjedése nem okozhat az eredeti innovátornak hátrányt. A szereplői innováció elválaszthatatlan az inspiráló közegtől, melyben a fogyasztók, az input-beszállítók és követelményrendszereik, valamint a versenytársak kitüntetett szerepet töltenek be (Drucker, 2006). Ugyanakkor nem véletlenül nevezte az innováció folyamatát Schumpeter (1942, 83. o.) „teremtő rombolásnak”. Az innováció elavulttá váló régi mintákat romboló mivolta miatt lesznek vesztesek és nyertesek. Ettől függetlenül az innováció pozitív és negatív externáliákat okoz, akár jelentőseket is, amely jelentős mértékben kitágítja az érdekelték körét (Witt, 1996). Aghion és Howitt (1990) rámutattak, hogy amennyiben az innováció túlságosan erősen támaszkodik arra, hogy negatív externália formájában csökkenthetők a ráfordítások és kockázatok, relatíve túlságosan sok innováció fog megvalósulni. Míg nem szándékolt jelentékeny pozitív externália esetén éppenséggel túlságosan kevés innováció valósul meg.

Mind az invenció, illetve innováció létrejötte, mind terjedése, a tanulási folyamatok szabályozása, mind szelekció és az externáliák közösség szempontjából való módosítása érdekében célszerűnek mutatkozik, ha az adott közösség szintjén rendszerszemléletben kerül menedzselésre az innováció. Mivel a modern piacgazdaságokban nem önálló gazdaságok az alkotórészek, így ésszerűnek tűnik az innováció terén nem magára hagyni a szereplőt, hanem az adott közösség szintjén kezelni az innováció kérdéskörét. Az innovációs rendszerben való gondolkodás a közösség – amely lehet akár egy klaszter, vagy egy térség, ország is – egésze szempontjából is kíván evolúciós előnyökhöz jutni az egyes egyedi szereplői innovációk által (Edquist, 2005). Az innovációt az innovátor szereplő és közössége szempontjából egyaránt a gazdasági evolúciós folyamatok részeként vizsgálándó (Hronszy, 2005). Az innovációs rendszer e vonatkozásban „az innovációk létrejöttére és elterjedésére ható (a variációk és a szelekció összekapcsolódó rendszerét meghatározó) tényezők keretbe foglalása” (Vas, Bajmócy, 2012). A teremtő rombolás folyamatában közösségi szinten egyértelműen a teremtésnek kell dominálnia. Ennek érdekében bátorítani, segíteni kell a szereplőt innovációs tevékenysége vonatkozásában, de egyben ki is fejezni felé a közösség érintettjeinek követelményrendszerét, hogy megfelelő módon belső szűrésre is kerülhessenek a szereplő innovációi. Másrészt amennyiben az adott szereplői innováció perspektivikus a közösség szempontjából, gondoskodni szükséges annak sikerességének elősegítéséről, illetve mivel az innovációban megtestesülő tudás közjószágnak minősül (Baumol, Litan, Schramm, 2007, 90.

o.), gondoskodni szükséges az innováció közösségbeli elterjedéséről is. Ez utóbbi esetben biztosítani kell a fogadó közeget is, meg kell teremteni a tanulás anyagi és egyéb feltételeit is.

Takalo és Tanayama (2010) arra a tényre hívja fel a figyelmet, hogy a már létező, bevezetett termékek, technológiák és szolgáltatások esetében is sok esetben kevés információ áll számos érdekelt rendelkezésére ahhoz, hogy ténylegesen képes legyen megítélni azt, hogy milyen minőséggel áll is szemben. Még ezekben az esetekben is előfordulhat az, hogy a magasabb minőséget egyértelműen nem lehet elkülöníteni az alacsonyabbtól. Az innovációk esetében mindez fokozottan érvényes. Hiszen az innováció jelentékeny mértékben új, a *korábbiakhoz képest más módon áll összhangban a támasztott követelményekkel*. A kis tőkeerejű cégek, különösen, ha előéletük csekély, jelentékeny hátrányban vannak nem csak az innováció létrehozása terén, hanem az ehhez szükséges források megszerzése, a piaci bevezetés vonatkozásában is. Amennyiben egy adott gazdaságban az új, fiatal és kicsi vállalkozások képezik az innovációs rendszer motorját, de nem képesek megoldani a magasabb minőség megkülönböztetésének fenti problémáját – mert nincs például kellő reputációjuk - úgy az alacsonyabb minőség részaránya a gazdaságban folyamatosan növekedni fog, ami stagnáláshoz, hanyatláshoz vezet. Takalo és Tanayama (2010) megoldásnak ítéli az állam beavatkozását, hogy maga szűrje ki az érdekes vállalkozásokat, s juttassa őket valamilyen módon támogatáshoz. Ez lehet kifejezetten tőkepótló, de „tőkecsalogató” is, mely a piaci szereplőket mozgósítja a célszereplő innovációs tevékenységének támogatására. Természetesen mindez az állami beavatkozás semmit sem ér a kutatás-fejlesztésbe, ha az állam nem rendelkezik megfelelő tudással, vagy céljai nem állnak összhangban a piaci érintettek céljaival.

2. ábra: A magasabb minőség és az innováció

Forrás: saját szerkesztés

A Baumol –féle (1982) *támadhatatlan piacok* közös jellemzője, hogy még ha egyetlen belépési, vagy kilépési korlát sincs, egyszerűen nem érdemes azt egy külső szereplőnek „megtámadni”, megkísérelni a piacrészesedéshez való jutást. Ennek oka ebben az esetben egyszerűen az, hogy a piacot uraló szereplők, vagy egy monopólium olyan mértékben megfelel a vele szemben támasztott követelményeknek, hogy az új belépőnek nincs esélye nagyobb megfelelést mutatva gazdasági profithoz jutni. Ehhez azonban tenni kell, folyamatosan innovációs tevékenységet folytatni az egyre nagyobb megfelelés elérése, illetve megtartása érdekében, még akkor is, ha monopóliumról van szó.

A támadhatatlan piac minden módszertani probléma nélkül vonatkoztatható egy szereplő saját fogyasztóival alkotott „saját” piacára, amely tekintetében bármely szereplő monopóliumként értelmezhető. Amely szereplő olyan nagymértékben képes megfelelni a vele szemben támasztott követelményeknek, hogy ezzel esélyt sem ad jobb és nagyobb profittal kecsegtető ajánlat megtételére, annak piaca, pozíciói támadhatatlanok. Ennek az evolúciós előnynek a biztosítása azonban folyamatos innovációs tevékenységet igényel, hiszen, ha nem az adott, rendelkezésre álló tudás maximálisan nem használja ki az innovációk révén a szereplő, azzal támadási területet ad olyanoknak, aki képesek ezt megtenni.

Az input-beszállítóival, fogyasztóival szemben erőfölényben lévő jószág-előállító innovációs erőfeszítései irányulhatnak az erőfölényével való visszaélésre, vagy annak fokozására is. Egyáltalán nem mellékes kérdés, hogy az innovációból származó előnyök hogyan oszlanak meg az érintett szereplők között, esetleg nem más szereplők rovására próbál előnyhöz jutni az adott szereplő (Jacobides, Knudsen, Augier, 2006).

A domináns pozíciók visszaélésszerű alkalmazása összességében negatív hatással van az egész piacra - beleértve a domináns szereplőt is – hosszabb távon, mert valójában nem teljesül a fejlődés azon feltételrendszere, hogy rendre magasabb minőség jöjjön létre (van Damme, Larouche, Müller, 2006). Az alárendelt, kiszolgáltatott szereplők ugyanis nem képesek követelményeiket a domináns szereplővel szemben kellő mértékben érvényesíteni, s bár látszólag sikeres innováció jön létre, azonban ennek hatására a piac valójában hosszabb távon kockázatosabbá válik, nem evolúciós előnyhöz jutnak az érintett szereplők, hanem inkább hátrányt szenvednek, még akkor is, ha ezt nem ismerik fel. A fogyasztói erős alkupozíciók is hasonló problémákat okozhatnak (Aghion, Tirole, 1994). A domináns pozíciók okozta problémákat feloldandó külön társadalmi és gazdasági innovációk szükségesek.

Azon kombinációkból, melyek révén a szereplő magasabb minőséget érhetne el tevékenysége, illetve az általa előállított jószág vonatkozásában, a találmányokban koránt sem az összes ölt testet. Van még felfedezni való, még akkor is, ha az összes releváns igény maximálisan ki lenne elégítve. Azon találmányokból válhat innováció, melyek esetében a jószág-előállító előzetesen azok magasabb minőségét, s ennek számára való megfelelő értékességét prognosztizálja. Az értékesség vagy a fogyasztók kedvező reagálása révén javuló bevételek, és/vagy a csökkenő költségek, a csökkenő kockázati kitettség, s hármójuk által is befolyásolt állományméret, tartalékméret formájában mutatkozik meg.

Az innovációk egy része esetében a magasabb minőségük ellenére elmarad a fogyasztói, vagy más külső szereplői kedvező mértékű reakció, így az innováció nem töltheti be szerepét, nem válik a jószág-előállító szempontjából sikeressé. Az innovációk maradék része esetében még a magasabb minőség észlelése sem történik meg, így érzékelhető pozitív hatás hiányában nyilvánvalóan nem tölthetik be az előzetesen nekik szánt szerepet, sikertelenek lesznek.

2.3. Konklúziók és összefoglalás

Az evolúciós közgazdászok közé sorolt Jared Diamond (2007) nagyhatású könyvében civilizációk teljes összeomlásainak okát kutatta. Az egyik legérzékletesebb példája a grönlandi vikingek társadalma szó szerinti kihalása volt. A vikingek soha nem arról voltak híresek, hogy nem voltak elég kitartóak, szorgalmasak, ambiciózusak, mégis Grönlandon 450 év alatt a kezdeti sikerek ellenére – szó szerint – elfogytak. Mindebben csekély szerepe volt csak a versenytárs eszkimó közösségeknek, fontosabb a beköszöntő kis jégkorszaknak. Az alapvető ok, amivel lassanként megásták a saját sírjukat az, hogy ugyanúgy akartak gazdálkodni, mint otthon, a mai Norvégiában. Minél rosszabbul mentek a dolgok, annál állhatatosabban ragaszkodtak azokhoz az eljárásokhoz, amelyek otthon, s kezdetben Grönlandon is sikeresnek mutatkoztak. Legeltettek, földet műveltek, érdekes módon a halászatot nem kedvelték. Inkább éhen haltak, s megfagytak, de nem vették át az eszkimóktól azok sikeres módszereit, rendre jelentkező újításait – hiszen ne feledjük, az eszkimók később érkeztek, mint a vikingek. Önmaguk sem voltak hajlandók saját találmányok innovációként való bevezetésére, ragaszkodtak egykor sikereket hozó eljárásaikhoz, megszállottan próbáltak azokat a tökélyre fejleszteni, hogy a korábbi jobb időket visszahozzák, de ez nem sikerülhetett. Mikor tévedésükre rájöttek már nem volt visszaút ebből a fejlődési zsákutcából, „haza” sem térhettek Norvégiába. Példájuk jól mutatja, hogy mennyire rá van szorulva a több-kevesebb, de folyamatos innovációra a túlélés érdekében az emberiség. Innovációk révén viszont az ember képes benépesíteni a legmostohább vidéket is, de nem nélkülözheti a többiekkel való kapcsolatot sem, jelentős részben azért, hogy az innovációk forrása el ne apadjon.

Az innovátor szereplő és innovációja nem értelmezhető, nem kezelhető függetlenül a többi érintett szereplőtől. Az innováció hozamát csak a fogyasztó releváns vásárlásai által képes realizálni a jószág-előállító, még akkor is, ha esetleg jelentősen erősebbek az alkupozíciói a fogyasztóénál. Az eredeti innovációk ráadásul többé-kevésbé másolhatók is más szereplők által, s a szereplők többé-kevésbé törekszenek is a másolásra, hogy a gazdasági evolúció folyamatában ne kerüljenek a sikeres innovátorokkal szemben hátrányba. Ugyanakkor az innovációk hozamainak egy része a másolási kísérletek sikerétől függetlenül is szétszóródik környezetében, így közössége tagjai ilyen módon is érintetté válhatnak. Sajnos az innováció nem csak hozamokat generálhat, hanem veszteségeket is okozhat mind a másoló szereplők, mind más érintettek vonatkozásában.

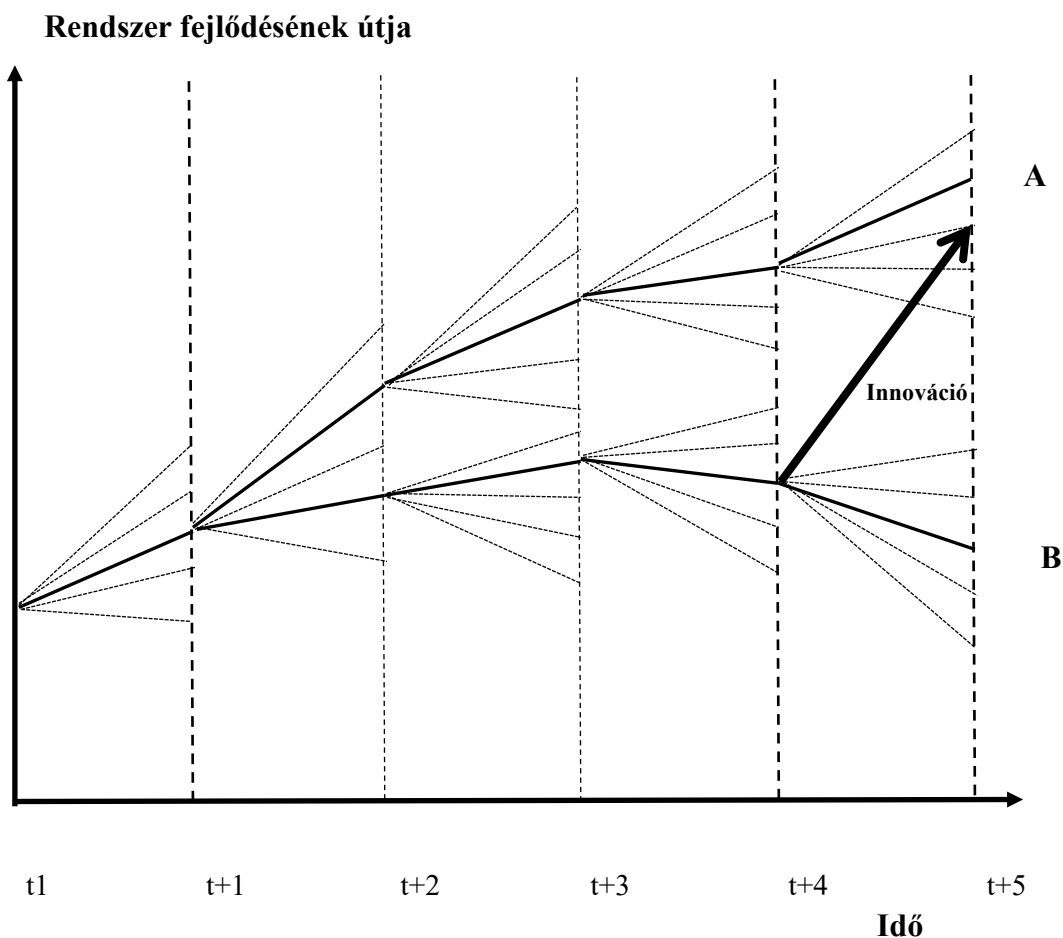
Az innováció által érintett szereplői kör, vagy egyéb környezet ugyanakkor egyben az innovátor szelekciós kritériumaira is jelentős befolyással lehet, így az innováció is egy ko-evolutív folyamat része, amikor is mind az innovátor, mind szelekciós környezete szimultán befolyásolja egymás fejlődését. A helyi fejlesztések sikerességének ezért is nagyobb a valószínűsége (Juhász, Győri, 2024). Sikeres innováció csak az lehet, amely összességében magasabb szinten elégíti ki a jószág-előállítóval, illetve jószágával szemben támasztott aktuális követelményeket, ezáltal magasabb minőségű tevékenységet folytat. Ugyanakkor az innováció a releváns fennálló követelményrendszerek által meghatározott területeken kívüli lehetőségekkel is élhet, olyanokkal, melyekre majd csak valamikor később fog szereplői követelmény vonatkozni, amikor is ezt a majdani szereplői tudás lehetővé teszi. Az innováció így látszólag eredményezhet nagyobb követelmény-megfelelőséget, magasabb minőséget, sikeressé válhat pusztán azért, mert a releváns követelmények hiányosak, tévesek valamilyen szempontból. Ráadásul sok innováció történik szimultán, s ezek hatásmechanizmusa rendkívül

bonyolulttá válik egy ko-evoluatív rendszerben. Lehetséges, hogy egymás pozitív hatását erősítik fel, de az is, hogy a negatívát.

Az sem mellékes szempont, hogy a magasabb minőség, s ezáltal evolúciós előny szerzése a releváns követelményeknek való megfelelés egyes követelmények közötti milyen megosztással, súlyozással jön létre. Egyes jószág-előállítók erőfölénnyel rendelkeznek más szereplők rovására, ami lehetőséget ad nekik arra, hogy úgy hozzanak létre látszólagosan magasabb minőséget, hogy csökkentik egyes érintett szereplők követelményei vonatkozásában megfelelőségi mértékeiket, mivel ezen szereplők nem képesek követelményeik érvényesítése által megfelelő módon befolyásolni az innovátor szelekciós kritériumrendszerét.

Egy sikeres innováció tehát nem szükségképpen hoz létre az innovátor, vagy közössége számára evolúciós előnyt. Vagy ha mégis létrejön ilyen előny, fontos, hogy milyen mértékben, milyen várható elavulás mellett. Az evolúciós előny nem pusztán hozamokban jelentkezik, hanem még inkább a kockázati kitettség jelentékeny csökkenésében fejeződik ki. A korábbiakkal azonos mértékű hozam kisebb kockázatok vállalása mellett, vagy korábbival azonos kockázati szint mellett nagyobb hozam elérése egyértelműen evolúciós többletet hoz létre, de az csak az evolúcióban érintett többi szereplővel való összevetés után válhat bizonyossá, hogy ez relatív evolúciós előny-e, vagy sem.

3. ábra: lehetséges fejlődési utak, útfüggőség és útváltás

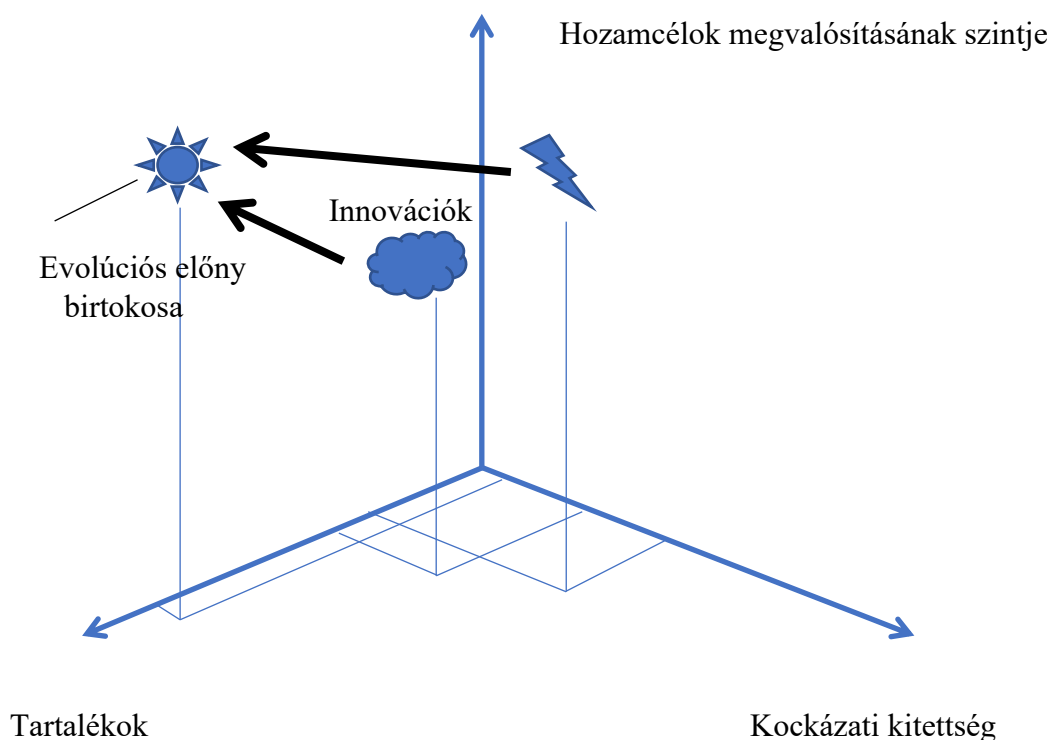

Forrás: Martin R. Sunley P. (2006) p. 423. alapján saját szerkesztés

Amennyiben kezdetben mindenben, kivéve tudásbázisában, döntéshozói által vallott értékeiben eltérő két szereplő más-más innováció mellett dönt, úgy eltérő fejlődési pályákon találhatják magukat rövidesen. Eltérő döntéseik miatt nem ugyanolyan tevékenységeket fognak folytatni, eltérőek lesznek tanulási folyamataik, ennek eredményeképp tudásállományuk, de rendelkezésre álló erőforrásaik is, ráadásul környezetükkel is eltérően hatnak egymásra a ko-evolúció során. A múlt eltérő döntései nyomán két különböző fejlődési pályán, „trajectory-n” (Dosi, 1982) mozognak majd a szereplők, melyek nem keresztezik egymást (Biondi, Galli, 1992). Létrejön az út-függőség (Nelson-Winter, 1982).

Ugyanerről a fejlődési-pálya beszűküléséről írt Schumpeter (1934) akkor mikor lényegében meghatározta az innováció fogalmát. A gazdaság szereplői számos, eltérő fejlődési pályán helyezkednek el, s próbálkoznak a további fejlődéssel. Ezen fejlődési pályák egy része azonban nem a gazdasági evolúció folyamata szempontjából kedvező irányba halad. Csak idő kérdése, hogy e fejlődési pályák valójában fejlődési zsákutcákká váljanak a szereplő számára. Az a szereplő, aki észleli, hogy a fentiek szerint nem megfelelő fejlődési pályán halad, annak fejlődési pályát kell váltania. Váltania, nem pedig módosítania. Schumpeter (1934) szerint az alkalmazkodási, a tökéletesítési erőfeszítések pusztán módosíthatják a fejlődési pályát.

4. ábra: Az innovációk iránya és az evolúciós előny birtoklása

Forrás: saját szerkesztés

Új fejlődési pályára csak olyan ugrás révén lehet kerülni, mely kis alkalmazkodási lépések mégoly hosszú sorozatával sem érhető el. Rövidebb távú célokhoz, melyek egyértelműbbek, könnyebb alkalmazkodni (Dobó, 2013). Az út-függőség nem visszavonhatatlan sorsszerűséget, eleve elrendeltettséget jelent. Hanem azt, hogy onnan egykönnyen nem szabadul a szereplő. Evolúciós ugrást kell végrehajtania egy új, perspektivikusabb fejlődési pályára. Az út-függőség ugyanis megfelelő innováció, vagy innovációk sorozata által megtörhető (Pylak, 2015). Ehhez azonban megfelelő tudás, megfelelő szereplői értékek és intézmények szükségesek (Djelic,

Quack, 2007). A hazai volt szocialista cégek jelentős része sok szempontból hasonló fejlődési pályára lépett, mint a később alakult vállalatok (Makó, Illésy, Csizmadia, 2008). Mahapatra és Gustavsson (2008) szerint az út-függőség megtörése innovációs rendszer által nagyobb valószínűséggel elérhető, mint a szereplők egyéni erőfeszítéseinek eredőjeként a láthatatlan kéz jegyében.

Nem kis feladat az, hogy a korábban felhalmozott tudást – beleértve a tapasztalati tacit tudást is – megőrizze a szereplő, illetve a közösség annak érdekében, hogy a korábbi sikereket képes legyen megismételni, a korábban elszenvedett kudarcok pedig elkerülhetők legyenek. Ugyanakkor biztosítani kell azt is, hogy e tudásnak az a része felülírható, módosítható, kiegészíthető legyen, amely már a változó viszonyok között elavultnak számít, így nem alkalmas változatlan formában alkalmazásra, hiszen az éppen a szereplő, a közösség kockázati kitettségét növelné meg. (Geels, 2004). A stabilitás és a rugalmasság iránti igény gyökere közös: a szereplő hosszú távú túlélése érdekében el szeretné kerülni a jelentékenyebb kockázati kitettséget, mely addigi eredményeit veszélyeztetné. Az addigi eredmények jelentékeny része ugyanakkor tartalék formájában az elkerülhetetlen, vagy valamilyen okból vállalt kockázatokból fakadó esetleges többlet-ráfordítások fedezetéül szolgál. A szereplők tehát általában olyan innovációkat szeretnének, mely egyszerre teszi lehetővé hozamcéljaik megfelelően magas mértékű realizálását, nagy tartalékok fenntartását és létrehozását, s mindezt – tartalékaikhoz képest is – alacsony mértékű kockázati kitettség mellett (Reay, Ramshaw, Harvey, 2013). A felhalmozott nagy tartalékok – egyebek mellett a természeti erőforrások és a tudás is – teszik ugyanakkor lehetővé későbbi innovációk finanszírozását, az ezek révén átmenetileg megnövekedő kockázati kitettség kezelését. Azonban a nagyobb tartalékok is hamar megcsappannak magas általános kockázati kitettség mellett. A tartalékok jelentős részben tehát majdani innovációk megvalósulását szolgálják, melyek révén stratégiaileg kedvezőbb helyzetben, kedvezőbb túlélési jellemzőkkel kezdheti rendre a következő időszakot a jószág-előállító szereplő (Giannakis, Papadoupulos, 2016). Mindehhez azonban tudatos stratégiai tervezés szükséges (Dobó, 2024).

Schumpeter nem véletlenül változtatta meg az innovációk vonatkozásában álláspontját élete második felében. Kezdetben a feltörekvő vállalkozók tömegében látta a gazdasági fejlődés, az innovációk motorját (Schumpeter, 1912, 1934). A vállalkozói kreativitás és kockázatvállalási hajlandóság volt arra hivatott, hogy a kellő új mutánsokat létrehozza a gazdasági evolúció számára, hogy a szelekció során ezek nagyobb megfelelése biztosítsa a populáció túlélését. Később Schumpeter (1942, 1954) az egyesült államokban töltött évek hatására is, de megváltoztatta ezt az álláspontját. Úgy találta, a nagyvállalatok, az oligopóliumok, a monopóliumok képesek folyamatosan a gazdasági fejlődés biztosításhoz, fenntartásához szükséges mértékben és módon létrehozni az innovációkat. Azon egyszerű oknál fogva, hogy az innovációk létrehozása jellemzően igen költséges, általuk időlegesen nagyobb kockázatokkal is szembesül az innovátor, amely kezeléséhez szintén jelentős tartalékokkal kell rendelkeznie. A kellő mértékű tudás is inkább a nagyobb vállalatok esetén áll rendelkezésre, hasonlóan anyagi természetű okokból.

Aghion és szerzőtársai (2002) nagyszabású empirikus adat feldolgozásával megvizsgálták a kései Schumpeteri hipotézist, és azt egészben nem tudták igazolni. Ugyanis a legnagyobb innovációs aktivitást nem a monopóliumok mutatták, hanem az oligopóliumok, vagy még inkább az ennél számosabb piaci résztvevőt felmutatni képes nagyvállalati struktúra. A verseny erőssége és az innovációs ráta közötti összefüggésre így alakul ki egy fordított U alakú görbe.

Ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy a túl erős verseny okozta profitminimalizálódás valóban nem hagy elég forrást az innovációra. Ezzel szinte egy időben Baumol (2002a, 2002b) is vizsgálódott, és azt találta, hogy ha statisztikailag nem is kimutathatóan, de lényegében a legnagyobbak és a legkisebbek viszik a hátukon az innováció terhét. Ezt Dávid-Góliát szimbiózisnak nevezte, vagyis mind a kétféle szereplői típusnak szüksége van a másikra is az innováció motorjának folyamatos működtetése érdekében. Sok innováció – köztük ún. radikális innovációk is – a klasszikus schumpeteri vállalkozók által jönnek létre, de elterjedésükhöz a tőkeerőt és egyéb szükséges erőforrást – beleértve tudásbelit is – a nagyvállalatok biztosítják. Ez megvalósulhat egyszerű bekebelezéssel is, ami ugyanakkor az innováció szemszögéből kedvező fejleménynek is tekinthető. Más innovatív vállalkozók idővel maguk válnak nagyvállalattá, oligopóliummá, mint azt mutatja a Microsoft, vagy az Apple példája (Wonglimpiyarat, 2012). Ugyanakkor jellemzően ők is nagyvállalatokkal való üzleti kapcsolatok révén válhattak naggyá. Egyes, monopóliumszerű nagyvállalatok innovációs rátája valóban statisztikailag alacsonyabbnak tűnhet, ennek nagysága azonban mégis a sokszorosa egy átlagvállalaténak. Ugyanakkor a nagyvállalatok innovációs aktivitása időben hullámszerű (Herrera, Sánchez-González, 2012.) Ennek lényegi oka az, hogy ezek a vállalatok alkalmanként a többi szereplőhöz képest olyan evolúciós előnyök birtokosai, amelyek nem kényelmi, hanem gazdasági evolúciós szempontból indokolatlanná teszik azt, hogy teremtményük révén felülírják egyes korábbi tevékenységi gyakorlatukat.

Összességében megállapítható, hogy a kisvállalatok, a klasszikus vállalkozók a gazdasági evolúciós folyamatban való előnyszerzés céljából innovációk révén szeretnének erősebbé válni: nagyobb profitabilitás révén nagyobb tartalékokra szert tenni, valamint kockázataikat csökkentve szintén növelni a profitabilitást, s tartalékaikat (Köhler, Som, 2014). Ehhez azonban sokszor nincs meg a kellő tőkeerejük és tudásuk, így jellemzően folyamatosan kisebb innovációkat, tökéletesítéseket hajtanak végre. A nagyvállalati szegmens tagjainak már van elég forrása az innovációkhoz, ugyanakkor nagyobb innovációs aktivitásra szükségük is van a nagyobb kihívásoknak való megfelelés, a kockázatok csökkentése érdekében. A vállalati működésben más területeken is hasonló többletgyarapodás összefüggés érvényesül. A vállalati versenyképesség is olyan komplex tényezőrendszerből áll össze, amelyben az erőforrások minősége, az üzleti folyamatok hatékonysága és a vezetési kompetenciák összehangolt működése határozza meg a teljesítményt (Sápiné, 2016). A gazdasági evolúcióban legelőnyösebb pozíciókat birtokló nagyvállalatok innovációs teljesítménye ugyanakkor időben hullámszerű, hiszen evolúciós nyomás tartósan nem nehezedik rájuk, ugyanakkor nagy tartalékaik, profitabilitásuk miatt lehetőségük van kisebb vállalatok innovációinak bekebelezésére, vagy „agyelszívásra is” (Ahuja, Katila, 2001; Colombo, Rabiosi, 2014). Fontos leszögezni, hogy ezek a vállalatok nem tartalékaikat élik fel, s jellemzően nem erőfölényükkkel visszaélve biztosítják profitabilitásukat. Gyakran csak kiteljesítenek bizonyos mások által elkezdett innovációt, ami ugyanakkor az innováció szempontjából nem hátrány.

Az innovációk által tehát a szereplők olyan tevékenységmintázat kialakítására törekednek, amely egyszerre biztosítja tartósan számukra a hozamcélok megfelelő szintű teljesülését, tartalékaik bővítését, illetve nagy tartalékok fenntartását, valamint kockázati kitettségük kedvezően alacsony voltát. Kizárólag azok a szereplők engedhetik meg maguknak átmenetileg az innovációs inaktivitást, amelyek megkérdőjelezhetetlen evolúciós előnnyel rendelkeznek a maguk köreiben. Az összes többi szereplő a még elfogadható túlélési jellemzők biztosítása érdekében rá van kényszerítve, hogy innovációk által olyan fejlődési pályára állhasson, amely nem túl távoli az élen haladók fejlődési útjától.

A sikeres innovációk által megvalósult új szereplői tevékenységmintázat összességében a szereplő számára a korábbinál magasabb minőség elérését jelenti, hiszen így túlélési jellemzői javulnak, korábbinál kedvezőbb fejlődési pályán haladhat. A magasabb minőség elérése az aktuális releváns követelményekhez viszonyítva értendő, nem szükségképpen kizárólag a vevői követelményeknek való nagyobb megfelelésen alapul. A sikeres innovációk által a szereplő relatív evolúciós előnyre tesz szert, s ennek fennállásáig a korábbi fejlődési pályáján való továbbhaladáshoz képest kisebb szelekciós nyomás nehezedik rá. Az viszont koránt sem biztos, hogy más szereplőkhöz viszonyítva is képes evolúciós előnyre szert tenni innovációs tevékenysége által.

A szereplői innovációs aktivitás minimalizálódása, esetleg teljes hiánya az élenjáró szereplőtől is csak akkor elfogadható, ha nem csak a többi releváns szereplőhöz, vagy korábbi önmagához képest rendelkezik evolúciós előnnyel. Az összes vele szemben támasztott követelmény tekintetében szükséges nagy megfelelést mutatni, amelynek hangsúlyos része lehet a kormányzat, a közigazgatás, de – egyebek mellett - a követelményeit meg sem fogalmazó, egyszerűen csak érvényesítő természeti környezet is. Ugyanakkor bármely szereplő esetében is minimalizálódik az innovációs aktivitás, az ő tevékenységmintázata egyre ki- és megismerhetőbbé válik az idő múlásával, míg a releváns szereplői kör más tagjai jelentékeny módon megváltozhatnak, amely kockázatokat hordoz az inaktív szereplőre nézve. A túlzott stabilitás azzal a következményekkel is járhat, hogy a szelekció során a kezdetben kisebb mértékű kockázati tényezők populációiban az egyre erősebb minőségűek növelik részarányukat, azáltal az innováció szempontjából inaktív szereplő kockázati kitettségét.

Az innovációk sikerességének megítélése – bármely gazdasági tevékenység értékeléséhez hasonlóan – érzékeny arra, hogy időben milyen messzire tekint az elemzés, milyen időtávot fog át. A túlságosan rövid időtáv választása esetén egy sikerre ítéltetett innováció is kedvezőtlen megítélést kaphat, hiszen kezdetben majd minden innováció megnöveli a szereplői kockázatokat, hogy aztán éppen, hogy csökkenhessenek. Az átmeneti kockázatsökkenés időszakán hosszabb elemzési időszak választása szempontjából kulcskérdés, hogy mennyivel haladja meg az átmeneti időszak hosszát. Jellemzően a szereplői elemzési időtáv néhány év, átlagosan 5-6, ritkán haladja meg a 10 évet (Kaur, 2007). Ebből adódóan az innováció negatív hatásai, így a szereplői kockázatnövekedés vonatkozásában nem kapnak kellő súlyt sem az innováció bevezetése, sem annak utólagos értékelése vonatkozásában. Gyakran az innováció kockázat-szétszórásával, kockázatáthárításával sem foglalkoznak érdemben (Allen, Gale, 1994), holott ezek az evolúciós folyamat szereplőinek kölcsönös egymásra hatása, a ko-evolúció miatt válaszokat szülnek, amely a szereplői kockázatok növekedésében is kifejeződik (Van den Ven, Garud, 1994). Amennyiben az elemzési időszak nem elég hosszú ahhoz, hogy ezen válaszreakciók hatásai is megjelenjenek benne, úgy az adott innováció sikeresnek minősítése aggályossá válik.

A szereplők számára rendkívüli nehézséget okozhat egy-egy innováció sikerességének előzetes becslése, mivel eleve egy új területre merészkednek az innováció révén, amelyről nincs még meg a kellő tudásuk, másrészt a ko-evolúció miatt igen sokféle választ generálhat az innováció, melyek elkülönítése, felismerése, értékelése szintén komoly nehézségeket okozhat. Ebből is adódik az, hogy már evolúciós előnnyel rendelkező vállalatok – akiknek alacsony a kockázati kitettsége, s lenne elég tartaléka, tudása további innovációkhoz – inkább a status quo fenntartásában érdekeltek, nem kívánnák hasonló jellemzőkkel bíró közvetlen versenytársaik válaszreakcióit kiprovokálni (Halpern, Muraközi, 2010). Ugyancsak problematikus a

természeti környezet válaszreakcióinak figyelembevétele (Foster, Pyka, 2014). A ko-evolúciós folyamatok a szereplői tudást is rendre felértékelhetik, vagy elavulttá, hiányossá tehetik (Dubina, Carayannis, Campbell, 2012).

A szereplő számára valójában azok az innovációk lennének vitathatatlanul, időt állóan sikeresnek tekinthetők, melyek által valóban jelentékeny módon csökkenne akár több generációnyi időtávra vonatkozóan is kockázata, s ezzel az innovációjával összefüggésben nem kellene tartani a válaszreakciók kockázatonővelő hatásaitól. A fenntarthatóság szélesebb értelemben azt jelenti, hogy nem kell számítanunk rendre kellemetlen meglepetésekre akár a természeti, akár más környezetünk részéről: ezért is válik kulcstényezővé az innovációk vonatkozásában is (Ram, Prahalad, Rangaswami, 2009). A fenntarthatóság követelményeinek érvényesítése kiszélesíti az innováció stakeholder-bázisát, s ez a támogatottság szükségszerűen kisebb mértékű kockázati kitettséggel párosul (Funk, 2003).

A hazai szereplők zöme – a korrupció haszonélvezőin kívül – gyenge profitabilitással, magas kockázati kitettséggel küzd, miközben tartalékainak szintje sem túlságosan kedvező, de ennek feltöltésére az elmúlt évtizedek sem voltak igazán alkalmasak. Mindezek alapján kellő motivációnak kellene lenni ahhoz, hogy erős innovációs aktivitás alakuljon ki, de a tények nem ezt mutatják (Hámori, Szabó, 2010). Az alacsony innovációs aktivitásban nyilvánvalóan a korábbiak szerint szerepet játszik a forrásszűke, de mint Hámori Balázs és Szabó Katalin (2010) is rámutatnak, ennél meghatározóbb a gazdaság működését meghatározó és befolyásoló hazai intézmények milyensége, állapota.

2.4. Felhasznált irodalom

Aghion, P., & Howitt, P. (1990). A model of growth through creative destruction. *Econometrica*, 60(2), pp. 323–351.

Aghion P. et Al. (2002) Competition and Innovation: An Inverted-U Relationship; NBER Working Paper, no. 9269, Cambridge

Aghion, P. and J. Tirole (1997), Formal and Real Authority in Organizations, *Journal of Political Economy* 105, pp. 1—29.

Ahuja, G., & Katila, R. 2001. Technological acquisitions and the innovation performance of acquiring firms: A longitudinal study. *Strategic Management Journal*, 22: 197-220.
<https://doi.org/10.1002/smj.157>

Allen F. Gale D. (1994) Financial Innovation and Risk Sharing; The MIT Press, Cambridge

Askenazy P. Cahn C. Irac D. (2013) Competition, R&D, and the cost of innovation: evidence for France; *Oxford Economic Papers*, vol. 65. no. 2. pp. 293-311.

Baregheh A. Rowley J. Sambrook S. (2009) Towards a multidisciplinary definition of innovation; *Management Decision*, vol. 47. no. 8. pp. 1323-1339.

Baumol W. J. (1982) Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure; *The American Economic Review*, vol. 70. no. 1. pp. 1-15.

Baumol W. J. (2002a) The Free-Market Innovation Machine: Analysing the Growth Miracle of Capitalism; Princeton University Press, Princeton

- Baumol W. J. Litan R. E. Schramm C. J. (2007) *Good Capitalism, Bad Capitalism, and Economics of Growth and Prosperity*; Yale University Press, New Haven – London
- Biondi L. Galli R. (1992) *Technological Trajectories*; *Futures*, vol. 24. pp. 580-592.
- Chen P. (2014) *Metabolic Growth Theory: Market-Share Competition, Learning Uncertainty, and Technology Wavelets*; In: Foster J. Pyka A. (eds.) *The Evolution of Economic and Innovation Systems*, Springer, Switzerland, pp. 41-68.
- Colombo, M. G., & Rabbiosi, L. (2014). Technological similarity, post-acquisition R&D reorganization, and innovation performance in horizontal acquisitions. *Research Policy*, 43(6), 1039-1054. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2014.01.013>
- Cooper R. G. (1999) *From Experience: The Invisible Success Factors In Product Innovation*; *Journal of Product Innovation Management*, vol. 16. no. 2. pp. 115-133.
- Cooper R. G. Kleinschmidt E. J. (1987a) *Success Factors in Product Innovation*; *Industrial Marketing Management*, vol. 16. pp. 215-223.
- Cooper R. G. Kleinschmidt E. J. (1987b) *New Products: What Separates Winners from Losers?* *Journal of Product Innovation Management*; vol. 4. pp. 169-184.
- Csorba, B. Farkas, L. Csécsi, M. Mika, L.T. Gresits, I.L. (2024) *Facile Determination of Aluminum Content in Industrial Brine by Investigating the Effects of Buffer Systems*. *ChemistryOpen*. 2024 Dec;13(12):e202400038. <https://doi.org/10.1002/open.202400038>
- van Damme, Eric E.C. and Larouche, Pierre and Müller, Wieland, *Abuse of a Dominant Position: Cases and Experiments* (August 2006). TILEC Discussion Paper No. 2006-020, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.925626>
- Diamond J. (2007) *Összeomlás*; Typotex, Budapest
- Dickinson E. (2005) *The evolution of enterprise risk management*; In: Taplin Ruth (ed.) *Risk Management and Innovation in Japan, Britain and the United States*; Routledge, London – New York, pp. 150-161.
- Djelic, ML., Quack, S. *Overcoming path dependency: path generation in open systems*. *Theor Soc* 36, 161–186 (2007). <https://doi.org/10.1007/s11186-007-9026-0>
- Drucker P. F. (1985) *The Discipline of Innovation*; *Harvard Business Review*, vol. 80. no. 8. pp. 95-103.
- Drucker, P.F. (2006). *Classic Drucker. Essential wisdom of Peter Drucker from the pages of Harvard Business Review*. Boston: Harvard Business School Publishing.
- Dobó, M. (2013) *Evaluation and Measurement in Local Public Administration*. *Acta Universitatis Sapientiae Economics and Business* (2343-8894 2360-0047): 2013 1 pp. 53-68.
- Dobó, M. (2023) *Teljesítményorientáltság az önkormányzatok döntéshozatalában* In: Szlávik, J. Csugány, J. (szerk.) *Válság, kilábalás, fenntarthatóság: Válogatás az EKKE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar oktatóinak tanulmányaiból* Eger: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, pp 159-170.

- Dobó, M. (2024) Politikatudományi elméletek a közszolgáltatások támogatásában. Szociálpedagógia (2064-2709): 24 pp 78-91.
- Dosi G. (1982) Technological paradigms and technological trajectories – A suggested interpretation of the determinants and directions technical change; Research Policy, vol. 11. pp. 147-162.
- Dosi G. (1988) Sources, Procedures and Microeconomic Effect of Innovation; Journal of Economic Literature, Vol. XXVI.
- Dosi G. (1997) Opportunities, Incentives, and Collective Patterns of Technological Change; The Economic Journal, no. 108. pp. 1530-1547.
- Dubina I. N. Carayannis E. G. Campbell D. F. J. (2012) Creativity Economy and a Crisis of the Economy? Coevolution of Knowledge, Innovation, and Creativity, and of the Knowledge Economy and Knowledge Society; Journal of the Knowledge Economics, vol. 3. no. 1. pp. 1-24.
- Edquist C. (2005) Systems of Innovation Approaches. Their Emergence and Characteristics. In: Fagerberg J. Mowery D. C. Nelson R. R. (eds.): The Oxford Handbook of Innovation. Oxford University Press, Oxford, 181–208. o. 1–35. o.
- Foster J. (2014) Energy, Knowledge and Economic Growth; In: Foster J. Pyka A. (eds.) The Evolution of Economic and Innovation Systems, Springer, Switzerland, pp. 9-40.
- Foster J. Pyka A. (2014) Introduction: co-evolution and complex adaptive systems in evolutionary economics; Journal of Evolutionary Economics, vol. 24. no. 2. pp. 205-207.
- Funk K. (2003) Sustainability and Performance; MIT Sloan Management Review, vol. 44. no. 2. pp. 65-70.
- Geels, F. W. (2004) ‘From sectoral systems of innovation to socio-technical systems’, Research Policy, 33(6–7), pp. 897–920. doi: 10.1016/j.respol.2004.01.015.
- Giannakis M. Papadopoulos T. (2016) Supply chain sustainability: A risk management approach; International Journal of Production Economics, vol. 171. part. 4. pp. 455-470.
- Győri, T. (2021) Az álláskeresőik iskolai végzettség szerinti koncentrációjának vizsgálata a XXI. század gazdasági recesszióinak kezdetén Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek 18 (1) pp. 38-48.
- Győri, T. – Juhász, B. (2020) Beveridge curves of three Hungarian counties with the highest public employment rates Deturope, 12 (2) pp. 122-139.
- Halpern L. Muraközi B. (2010) Verseny, szabályozás, innováció; MTA Közgazdaságtudományi Intézet, munkaanyag a GVH Versenykultúra Központja részvételével
- Hámori B. (2012) Tanulás – invenció – innováció: elméleti és gyakorlati nézőpontok; In: Hámori B. Szabó K. (eds.) Innovációs verseny – Esélyek és korlátok; Aula Kiadó, Budapest, pp. 47-72.
- Hámori B. Szabó K. (2010) A gyenge hazai innovációs teljesítmény intézményi magyarázatához; Közgazdasági Szemle, vol. 57. no. 10. pp. 876-897.

- Hargroves K. C. Smith M. H. (eds.) (2005) *The Natural Advantage of Nations: Business Opportunities, Innovation and Governance in the 21st Century*; Earthscan, UK
- Harkema S. (2003) A complex adaptive perspective on learning within innovation projects; *The Learning Organization*, vol. 10. iss: 6. pp.340 – 346.
- Herrera L and Sánchez-González G (2012) Firm size and innovation policy. *International Small Business Journal*. Epub ahead of print, 27 January 2012. DOI: 10.1177/0266242611405553.
- Hronszky I. (2005) Az innováció politika megalapozása evolucionista megközelítéssel; In: Búzás N. (ed.) *Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés*, SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JatePress, Szeged, pp. 13-33.
- Jacobides, M. G., Knudsen, T., & Augier, M. 2006. Benefiting from innovation: Value creation, value appropriation and the role of industry architectures. *Research Policy*, 35: 1200-1221.
- Johne F. A. Snelson P. A. (1988) Success Factors in Product Innovation: A Selective Review of the Literature; *Journal of Product Innovation*, no. 5. pp. 114-128.
- Juhász, B. Győri, T. (2024) A vajdasági önkormányzatok területi egyenlőtlenségeinek hatása a vállalkozásindításra, 2022 *Területi Statisztika* 64 (5) pp. 607-635.
- Kaur R. (2007) Planning length of long-term field experiments through decision support systems – a case study; *Applied Ecology and Environmental research*, vol. 6. no. 2. pp. 63-78.
- Kaynak H (2003) The relationship between total quality management practices and their effects on firm performance; *Journal of Operating Management*, vol. 21. no. 4. pp. 405-435.
- Kim D. Y. Kumar V Kumar U. (2012) Relationship between quality management practises and innovation; *Journal of Operations Management*, vol. 30. pp. 295-315.
- Kiss J. (2005) Az innováció és a technológiai fejlődés elmélete az evolucionista közgazdaságtanban; *Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet, műhelytanulmányok*, no. 59.
- Kjellberg, H., Azimont, F. and Reid, E. (2015), “Market innovation processes: balancing stability and change”, *Industrial Marketing Management*, Vol. 44, pp.4-12.
<https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2014.10.002>
- Korkotsides A. S. (2007) *Consumer Capitalism*; Routledge. London – New York
- Köhler A. R. Som C. (2014) Risk preventative innovation strategies for emerging technologies the cases of nano-textiles and smart textiles; *Technovation*, vol. 34. pp. 420-430.
- Mahapatra K. Gustavsson L. (2008) Multi-storey timber buildings: breaking industry path dependency; *Building Research & Information*, vol. 36. no. 6. pp. 638-648.
- Makó Cs. Illésy M. Csizmadia P. (2008) A gazdasági fejlődés új útjainak keresése: a Szervezeti innovációk szerepének felértékelődése; *Társadalomkutatás*, vol. 26. no. 3. pp. 337-354.

- Mansfield E. (1988) *Innovation, Technology, and the Economy - The Selected Essays of Edwin Mansfield*, Vol. 1; *Management Science*, Vol. 34, No. 10.
- Martin R. Sunley P. (2006) Path Dependence and Regional Economic Evolution; *Journal of Economic Geography*, vol. 6. no. 4. pp. 395-437.
- Miron E. Erez M. Naveh E. (2004) Do personal characteristics and cultural values that promote innovation, quality and efficiency compete or complement each other? *Journal of Organizational Behaviour*, no. 25. pp. 175-199.
- Nelson R. R. Winter S. G. (1982) *An Evolutionary Theory of Economics Change*; The Belknap Press of Harvard University Press, London
- Pascal R. T. Athos A.G. (1982) *The Art of Japanese Management*; Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books
- Pavitt K. (2003) *The Process of innovation*; SPRU Electronic Working Paper Series, no. 89. The Freeman Centre, University of Sussex
- Peters T. J. Waterman R. H. (1982) *In Search of Excellence: Lessons from America's Best-Run Companies*; Harper & Row, New York
- Pylak K. (2015) Changing innovation process models: a chance to break out of path dependency for less developed regions; *Regional Studies, Regional Science*, vol. 2. no. 1. pp. 46-72.
- Ram N. Prahalad C. K. Rangaswami M. R. (2009) Why Sustainability the Key Driver of Innovation? *Harvard Business Review*, vol. 87. no. 9. pp. 56-64.
- Reay D. Ramshaw C. Harvey A. (2013) *Process Intensification, Engineering for Efficiency, Sustainability and Flexibility*; Butterworth – Heinemann, Oxford
- Rogers E. M. (2002) Diffusion os preventive innovation; *Addictive Behaviours* no. 27. pp. 989-993.
- Román, Róbert (2025) A betéti részvénytársaságok szabályozása Nyugat-Európában és ennek hiánya Magyarországon. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 111-119.
- Saviotti P. (2001) Considerations about a production system with qualitative change; In: Foster J. Metcalfe J. S. (eds.) *Frontiers of Evolutionary Economics*; Edward Elgar Publishing, Cheltenham, pp. 197-227.
- Schymyck N. (2005) *Emerging Risk*; In: Taplin Ruth (ed.) *Risk Management and Innovation in Japan, Britain and the United States*; Routledge, London – New York, pp. 21-44.
- Schumpeter J. A. (1912) *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*; Duncker und Humblot, Berlin
- Schumpeter J. A. (1934) *The Theory of Economic Development*; President and Fellows of Harvard Collage, (2004) Reprint publishing, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey;

Schumpeter J. A. (1939) *Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of The Capitalist Process*; McGraw-Hill Book Company, New York. E-book (2008) pp. 1-385.

Schumpeter J. A. (1942) *Capitalism, Socialism, and Democracy*; Harper and Brothers, New York

Schumpeter J. A. (1980) *A gazdasági fejlődés elmélete*; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Singh P. J. Smith A. (2004) Relationship TQM and Innovation: an empirical study; *Journal of Manufacturing Technology management*, vol. 15. no. 5. pp. 394-401.

Song X. M. Parry M. E. (1996) What separates Japanese new product winners from losers; *Journal of Product Innovation Management*; vol. 13. no. 5. pp. 422-439.

Szabó K. (2012) Az invenciótól az innovációig; In: Hámori B. Szabó K. (eds.) *Innovációs verseny – Esélyek és korlátok*; Aula Kiadó, Budapest, pp. 21-46.

Szarvas, Anita (2025) Az ESG szabályozás és a vállalati versenyképesség kapcsolata. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 120-135.

Szlávik, J., & Szép, T. (2023). A Framework of Risks in the Context of Industry 4.0, Related to Sustainability. *World Futures*, 79(3), 406–429.
<https://doi.org/10.1080/02604027.2021.2012875>

Takalo T. Tanayama T. (2010) Adverse selection and financing of innovation: is there a need for R&D subsidies? *The Journal of Technology Transfer*, vol. 35. no. 1. pp. 16-41

Tushman M. L. (1997) Winning through innovation; *Strategy & Leadership*, vol. 25 iss: 4, pp.14 – 19.

Van den Ven A. H. Garud R. (1994) The Coevolution of Technical and Institutional Events in the Development of an Innovation; In: Baum J. A. C. Singh J. V. (eds.) *Evolutionary Dynamics of Organizations*; Oxford University Press, New-York – Oxford

Vas Zs. Bajmócy Z. (2012) Az innovációs rendszerek 25 éve - Szakirodalmi áttekintés evolúciós közgazdaságtani megközelítésben; *Közgazdasági Szemle*, vol. 59. no. 11. pp. 1233-1256.

Witt U. (1998) Imagination and leadership - The neglected dimension of an evolutionary theory of the firm; *Journal of Economic Behavior & Organization* Vol. 35. pp. 161-177.

Wonglimpiyarat, J. (2012) Technology strategies and standard competition - Comparative innovation cases of Apple and Microsoft. *Journal of High Technology Management Research*, 23(2), 90–102. <https://doi.org/10.1016/j.hitech.2012.06.005>

Zu, X., L. D. Fredendall, and T. J. Douglas. 2008. “The Evolving Theory of Quality Management: The Role of Six Sigma.” *Journal of Operations Management* 26 (5): 630–650.
<https://doi.org/10.1016/j.jom.2008.02.001>

Zsótér B.–Schmidt A.–Trandafir N. (2014) Research of statisfaction related to investments (2006-2010) accomplished by the local council in Sandorfalva for durable development Quaestus: Open Access Journal5:(3) pp. 107-114.E-ISSN 2343-8134

Zsótér, Brigitta (2017) Financial planning in connection with accomodation development in a sport centre Quaestus Multidisciplinary Research Journal 4: 11 pp. 172-177., 6 p.

Zsótér, B. Túri, I. (2017) Economical calculations related to a smoking technology investment of a pork processing plant. Annals Of Faculty Of Engineering Hunedoara - International Journal Of Engineering 15:(4) pp. 57-61.

3. Szubszidiaritás és a decentralizáció a települési önkormányzatok tervezési folyamataiban

Subsidiarity and decentralization in the planning processes of local governments

Dobó, Marianna⁶

Absztrakt: A szubszidiaritás és a decentralizáció ún. dichotóm fogalmak, amely a meghatározásukkal magukkal hozzák a centralizáció összes ismervét is. Nemcsak a szakirodalmak, hanem a közpolitikai döntési szemléletek és döntési folyamatok is ezt bizonyítják. A települési önkormányzatok számos területen tervezési folyamatokat irányítanak és hajtják végre az abban foglalt megállapításokat. Ebben alapvető, hogy a szervezeti erőforrásaikat a kitűzött célokhoz használják fel, azonban vannak olyan előre nem látható helyzetek, amelyek próbára teszik a szervezet tevékenységét, az erőforrások átütemezését, módosítását. A vis maior helyzetek megoldása és az azt követő időszak a stratégiai tervezések tekintetében is egy egészen más helyzetet ad, amelyben a célok, eszközök, szereplők egy új struktúrában jelennek meg időlegesen, vagy hosszabb távon. A tanulmány összefoglalja a települési önkormányzatok tervezési folyamataiból származó döntési helyzeteket, a tervek megvalósításának körülményeit, valamint a vis maior helyzetek okozta döntési kényszereket, tervek átalakításának szükségességét.

Kulcsszavak: szubszidiaritás, decentralizáció, dekoncentráció, vis maior, stratégiai tervezés

Abstract: Subsidiarity and decentralization are dichotomous concepts, the definition of which also encompasses all the characteristics of centralization. This is evidenced not only by the literature, but also by public policy decision-making approaches and decision-making processes. Local governments manage planning processes in many areas and implement the decisions made in those processes. It is essential that they use their organizational resources to achieve their goals, but there are unforeseen situations that test the organization's activities and require the rescheduling and modification of resources. The resolution of force majeure situations and the period that follows also present a completely different situation in terms of strategic planning, in which goals, tools, and actors appear in a new structure, either temporarily or in the longer term. The study summarizes the decision-making situations arising from the planning processes of local governments, the circumstances of the implementation of plans, and the decision-making constraints caused by force majeure situations and the necessity of plan modifications.

Keywords: subsidiarity, decentralization, deconcentration, force majeure, strategic planning

⁶ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Társadalomismereti Tanszékének az oktatója

3.1. Bevezetés

A település irányítása megköveteli az önkormányzati vezetőktől, hogy célokat szabjanak meg, programokat, stratégiákat készítsenek, döntéseket hozzanak. Az önkormányzati célok meghatározása egy közösség életében azt jelenti, hogy kijelölik a szükségletek kielégítése érdekében teendő lépéseket, míg maga a döntés, a célok meghatározása és a végrehajtás között jelent kritikus kapcsolódási pontot, amely sok esetben konfliktussal terhelt. Az önkormányzatok esetében a tervezés lényeges pontja annak a meghatározása, hogy a cél mire vonatkozik: a szükségesre, a lehetségesre, vagy a fejlesztendőre.

A döntéseméleti modellek és módszerek központi kérdése, hogy hogyan lehet egy szervezet /intézmény sikeres, melyek azok az indikátorok, amelyek alapján ez mérhetővé válik (Horváth, 2005; Blanchard – Carlos - Randolph, 2007; Lőrincz, 2006). Az önkormányzatok működésében a döntéshozatal szemlélete meghatározó, benne a szereplők értékrendszere tükröződik, és a megközelítések jellemző módon kijelölhetik a használható módszereket. Amennyiben a döntéshozatalban pathhelyzet alakul ki, célravezető lehet a probléma más szempontból történő megközelítése. Az önkormányzati döntéshozatali folyamatokban megfigyelhető volt, hogy nem a megoldási alternatívák képezték a vita tényleges alapját, hanem maguk a megközelítések. A prioritások eldöntése után a megoldások behatároltakká váltak, és rendre ugyanazon folyamat mentén alakultak.

Az alternatívák számbavétele az önkormányzati döntéseknél teljeskörűen nehézkes, a nem kívánatos alternatívákat szinte azonnal kizárják a döntéshozók olyannyira, hogy a legjobbnak tűnő megoldási módot tüntetik fel egyedüli támogathatóként. Az önkormányzati döntéshozatalban a vita valójában a megközelítésmódokról szól, a szemlélet kiválasztása és megfogalmazása után a megoldás alternatívái már behatároltak, az attól való eltérés nehézzé válik, vagy újabb konfliktusokat generál. Komoly felkészültséget igényel a problémaazonosítás fázisában, mindemellett a döntéshozóknak kevés az idejük és az erőforrásuk a problémák átfogó elemzéséhez. Ha magas a racionalitás iránti igény, akkor a racionális vagy a politikai modell lesz az uralkodó, ha nincs ilyen elvárás, akkor a szervezeti vagy a viselkedéstudományi elvek szerint fognak eljárni. A viselkedéstudományi döntésemélet modellje olyan döntéshozókat vizsgál, akik olyan döntéseket hoznak, amelyekkel időt nyerhetnek, s valahogy átevickélhetnek egyik helyzetből a másikba. a megoldások a korábban felhalmozódott vezetői tapasztalatokon alapulnak.

A közösségi döntések másik megközelítésében, a leadership elméletben az a befolyásolás a meghatározó, amelyben az egyén másokat a szervezet céljainak elérése érdekében befolyásol, motivál. A leadership elméletek rendkívül szerteágazók, jelenleg azokat a jellemzőket veszem sorra, amelyek háttérparadigmájává válhatnak az önkormányzati döntési folyamatoknak. Bakacsi Gyula meghatározása alapján ez az elmélet a „szervezeti erőforrások közül kitüntetetten az emberi erőforrással foglalkozik, és annak képességét jelenti, hogy hogyan tudja a vezető a szervezet tagjait a szervezeti célok megvalósítására befolyásolni, mozgósítani.” (Bakacsi, 1996: 23). Mindemellett hangsúlyos annak társas jellege: a csoportban, ahol ez megjelenik nem szükséges, hogy a szervezeti hierarchia manifesztálódjon, más szempontok (értékek, hiedelmek, tradíciók etc.) is létrehozhatják.

A leadership elméletek hagyományos paradigmájával jórészt a sikeres vezetés tényezőit a vezető tulajdonságaiban, képességeiben keresik, azaz, ha a vezető rendelkezik bizonyos tulajdonságokkal, akkor eredményes lesz. Az elméleti megközelítésekben fontos kérdés, hogy

a leadership folyamat-e, vagy képesség, készség. Amennyiben ez utóbbinak tekintett, akkor a hangsúlyt a vezető személyére helyezik, amivel kijelölik a csoporttörténetek és a döntési folyamatok legfontosabb aktorát. Hunt 1991-es és 1999-es tanulmányában, valamint Bakacsi Gyula 1988, 1989-es és 1996-os tanulmányaiban szintén a döntéshozatal központi szereplőire hívja fel a figyelmet. Az önkormányzati döntéseknél is lényeges az, hogy a vezető egyént, csoportot, szervezetet is befolyásolhat, egyenként külön-külön, vagy egyszerre. Bakacsi Gyula arra is felhívta a figyelmet, hogy a vezető azonos (hasonló), vagy eltérő vezetési stílussal viszonyulhat a csoportokhoz és az egyénekhez. Mindez alapvetően meghatározza a döntési folyamatot.

A kutatások egy része a vezető döntéshozatali módját vizsgálja elsősorban, másik része a vezető viselkedését. Az önkormányzati döntések elemzéséhez a leadership elméletek teljesítmény- és vezetői motivációs paradigmája is hasznos adalékokkal szolgál. Hunt szerint a vezetők magas teljesítménymotivációi kockázatviselő és vállalkozó, kreatív és innovatív viselkedést predesztinál. Ugyancsak a vezetői tulajdonságok fontosságát hangsúlyozza Robert House is: amennyiben a vezetőnek meggyőződése a saját céljainak és eszközeinek „mindenhatósága”, akkor a befolyásolási képessége nagyon magas (House, 1994).

A részvételi és a deliberatív demokrácia elméletek a XX. században kerültek a diskurzusok központjába, mivel a helyi hatalom mechanizmusában is általánossá vált a demokratikus deficit. A demokráciaelméletek a részvételi és a képviseleti demokráciát egyaránt fontosnak tartják. Robert Dahl szerint a demokrácia alapfeltétele a választás, az érdekcsoportok megjelenése a döntéshozatalban, és a szervezetalakítás szabadsága (Dahl, 2008). A részvételi demokrácia megköveteli a dialógust, azaz egyrészt az állampolgároktól érkező javaslatok figyelembevételét az önkormányzati folyamatokban, másrészt azt, hogy a lakosok részt vegyenek az önkormányzati folyamatokban. A részvételi demokráciának alapfeltétele, hogy a polgárok hatékonyan részt vesznek a közéletben, és információval rendelkeznek az ügyek napirendre tűzésében. Berényi azt is hangsúlyozza, hogy a polgárok részvételének, a demokráciának nem feltétele az autonómia és az önkormányzatiság. Nem szűkíthető le a közigazgatás demokratizmusa a demokratikus részvételre a közigazgatási intézményekben, hiszen az elsősorban társadalmi szervezeteken keresztül zajlik (Berényi, 2006). A közösségi részvétel gondolati pontja az, hogy az együttműködés javítja a teljesítményt, hiszen az állampolgárok és egyéb csoportok két választás között is igényelték a beleszólást a döntésekbe. A részvétellel a közügyekhez való visszatérést erősíthetik – ennek a lokalitásban még nagyobb mozgástér kínálkozott. Kutatók egy része azt vallja, hogy a részvételi demokrácia maga teljességében a helyi politikában is nehezen valósítható meg, és ami megjelenik az valójában képviseleti demokrácia részvételi elemekkel (Chekki, 1979).

3.2. Elméleti keretek

A szubszidiaritás fogalmát, elméleteit könyvtári szakirodalom írja le. (Dahl, Tocqueville, Aquinói Szent Tamás, XIII. Leó pápa, XI. Pius pápa etc.) Közös bennük a szemlélet: hogy azon a szinten kell a döntéseket meghozni, ahol annak kompetenciájával már rendelkeznek, és hatékonyan tudják kezelni a kialakult helyzetet. Ebből következik, hogy a felettes szervek (jogsabályi kötelelem nélkül) csak akkor avatkoznak be, ha a megoldás az alsóbb szinteken nem lehetséges. (Tóth, 2007; Boros, 2007) Az arányosság és a decentralizáció elvét követve így indokolatlanul nem lép be a folyamatokba az országos vagy a transznacionális intézményi rendszer, „csupán” a jogsabályi keretekkel és/vagy pénzügyi eszközökkel támogatja azt.

A települések életét közszolgáltatásokon keresztül alapvetően a települési önkormányzat irányítja, valamint a térségi együttműködés kötelezvényével az ún. regionális (térségi, városkörnyéki stb.) szint. Ez az alapelv egyértelműen demokratikusabbnak tekinthető, mert a helyi adottságokat jobban figyelembe tudják venni, valamint a reakciókban a rugalmasság inkább megjelenik.

A települési önkormányzatok törvény által meghatározott és garantált autonómiával rendelkeznek, az állam decentralizált szervei. (Pálné, 2008) A települési önkormányzatok tervezési folyamatának vizsgálatakor több kérdés is megjelenik a szubszidiaritás, decentralizáció, autonómia és a centralizáció, mint állami hatékony működtetés relációjában:

- Milyen módszertani útmutatást ad a központi kormányzat a települések számára a tervek készítéséhez?
- Hogyan jelenik meg a települési tervezés, a célok – eszközök – módszerek – szereplők viszonyrendszere?
- Melyek a prioritások a tervezés tekintetében?
- Mennyiben tud a helyi döntési szereplők értékrendje, szemléletmódja megjelenni, avagy a kényszerek határozzák-e meg elsődlegesen a tervezési folyamatot?
 - A döntések előkészítési folyamata (hatósági szakasz, pályázati anyag előkészítése) során
 - Valamint a döntés automatizmusa jellemző-e?
- Milyen mértékben rendelkeznek a települések stratégiákkal a vis maior helyzetek kapcsán?
- A települési önkormányzatok forráselkülönítése hogyan történik meg?

A szervezeti döntéshozatalnak több modellje ismert. Ezek abban térnek el egymástól, hogy más előfeltevésekkel élnek a döntéshozókra, valamint a döntéshozók szervezeti kapcsolataikra vonatkozóan (Allison, 1987). A racionális egységes cselekvő megközelítés egyszemélyes döntéshozatalt feltételez, ahol a döntéshozó az optimális megoldás elérésére törekszik. Ez egy normatív modell, az elemzést állítja a középpontba, azt feltételezi, hogy minden szükséges információ rendelkezésre áll, vagy beszerezhető. Általában optimális, a vállalkozás profitját maximalizáló döntést lehet hozni, ezért ezt a felfogást szokták optimalizáló közelítésmódnak is nevezni. A szervezeti modellben több döntéshozó is szerepet játszik, akik egy közös célért tevékenykednek, de azért vannak saját céljaik is. Olyan kognitív korlátokkal rendelkeznek, amelyek miatt korlátozottan racionális döntéshozóként nyilvánulnak meg. E modell azt feltételezi, hogy nem lehet minden szükséges információt beszerezni. A problémák általában túl komplexek, magas a bizonytalansági szintjük, a szervezet céljainak a kielégítő megoldások is megfelelnek. A kielégítő közelítésmóddal ésszerű ráfordítás mellett általában jó eredményt lehet elérni.

A polisz modell abban tér el a szervezeti modelltől, hogy nem ismeri el egy cél létezését a szervezetben, feltételezi, hogy a döntéshozatali folyamatban mindenki a saját céljait, érdekeit követi. A polisz modellben a döntéshozatal a célok nem egyértelmű megfogalmazásán alapul, így lehetőség van az egyes célok elrejtésére, vagy titokban tartására (Stone, 2002). A racionális-elemző modellel ellentétben, amikor a kijelölt célokhoz történő ragaszkodás a döntéshozatali folyamatot végigkíséri, a polisz modellben a célok újradefiniálása gyakran megtörténik külső környezet vagy belső igény változása miatt. Az egyes alternatívák homályos megfogalmazására törekednek, és egyértelműen kerülnek a világos, érthető magyarázatokat.

Ehhez hozzájárul az, hogy csak azoknak az alternatíváknak a költségeit elemzik, amelyeket támogatni kívánnak.

3.2.1. Önkormányzatok tervezési és döntési folyamata normál időszakban

Jogszabályok határozzák meg a települési önkormányzatok feladatait, amelyben a stratégiai tervezések kiemelt szerepet töltenek be. A koncepciók, a stratégiai és az operatív tervek készítési és azok felhasználásának módja már a döntési folyamatban is résztvevőktől függ. Az önkormányzat vezetői aktív szerepet játszanak abban, hogy döntéshozatali folyamatokat indítsanak el és vigyenek végig, de a közösségi döntéshozatal nemcsak azokon múlik, akiket a közösség megválasztott, ilyen módon a döntéshozatali folyamat szereplőit széles körben kell keresni. Normál időszakban ilyen döntéshozatali folyamatot igényel hazánkban a közfoglalkoztatás megszervezése (Győri, 2025), vagy pályázatokon való részvétel – akár más önkormányzatokkal együtt is (Veselicz, 2025). Az önkormányzati vezetők több módon is hozzájárultak a szférák együttműködéséhez: fórumokat kezdeményeztek, civil kerekasztalt hoztak létre, civil szerveződések támogatásával. Ugyanígy a vállalkozások, pártok szerepe is erősebbé vált a településeken, a városok (a lélekszámtól függetlenül) egyértelműen a pártok érdeklődésének középpontjába kerülnek. Az önkormányzatok azonban egy-egy kérdés kapcsán igényelték a külső szereplők jelenlétét, a kapcsolati háló hatékonysága érdekében néha kényszerűségből ugyan, de fenntartották azt. (bővebben Dobó, 2012).

A döntések egy folyamat eredményeként születnek meg, de eltérő a szereplők száma és az összetétele: egyéni, csoportos, vagy szervezeti szinteken jöttek-e létre. Optimálisnak tartott az a döntéshozatal, amikor zavartalan a szereplők közötti kommunikáció, és a szerepek szükség esetén átadhatóak voltak. Az önkormányzat belső szereplői (polgármester, képviselők, bizottságok) számára a döntéshozatalban betöltött funkciók szerepeket indukálnak. A polgármesternek a törvény által meghatározott szabályozással kapcsolatos feladatai közül a település napi működtetése volt a legfontosabb. A képviselőtestület és a polgármester kapcsolata egyrészt nagyon szoros, másrészt sajátos kiegészítései egymásnak. A polgármester hatalmi dominanciájának alapja az, hogy az információ teljessége túlnyomórészt számára adott. Az erős polgármester – gyenge képviselőtestület, illetve a gyenge polgármester – erős képviselőtestület formációban jelenik meg a szereplők szabályozó ereje, a szakpolitikák rendszerében a két modellnek azonban eltérései tapasztalhatók, akár időlegesen is mutatva a kialakult erőviszony átalakulását.

„A legtöbb döntés nem egy konkrét pillanatban jön létre, hanem hosszú idő alatt, a korábbi tapasztalatok alapján formálódik ki. Számos külső körülményt kell figyelembe venni, az állandóan változó politikai háttérrel, az ebből eredő bizonytalanságot, és az információ hiányt. Az önkormányzatoknak döntéseikben figyelniük kell arra, hogy a döntéssel támogatókat nyerjenek a megvalósításához, számolni kell az egyének és csoportok érdekével. A döntések kimenetele éppen ezért rendkívül érzékeny arra vonatkozóan, hogy a hozzá kapcsolódó költségek és hasznok milyen szavakkal és szimbólumrendszerrel kerülnek megjelenítésre. Minden döntés megszületése egy folyamat terméke, minden lépése, szakasza egyaránt fontos lehet. A legtöbb döntési helyzetben nem az azonnali, hanem a távolabbi jövőben, és így valamely valószínűséggel bekövetkező események állnak az érdeklődésünk középpontjában. Az eljárás egy nagyon fontos feltételezésre épít: nevezetesen arra, hogy egy rossz esemény kevésbé rossz, ha nem bizonyos, hogy bekövetkezik.” (Dobó, 2016).

A településeken a tervezés alapja az a vízió, amely egy általános, és kívánt állapot elérését jelezte. Konkrét idődimenzió megjelölése nélkül, inkább küldetesként jelentek meg, és ezek az általános jövőképek konkretizálódtak némiképp a hosszú távú, tág értelmű stratégiai célokban, de még így is széles mozgásteret hagytak a döntéshozóknak. A célok meghatározásában rendszerint a vágyak és a törekvések tükröződtek, ugyanakkor annak kommunikálásában elsősorban a társadalmi legitimáció megtartása vagy visszaszerzése munkálkodott. Az ágazati és funkcionális célok a módszereket is tartalmazták, a közép- és rövidtávú célok ezen túlhaladva már számszerűsített és így könnyen mérhető programelemeket jelöltek ki, amelyek a módszereken túl, már az eszközökre és a felelősökre vonatkozóan is pontos információkkal szolgáltak.

A tervezés fontos körülménye a társadalom részvételének foka és minősége. Az értékek kijelölésében, illetve ezek képviselésében, majd az ellenőrzés során is jelen van (lehet) a helyi társadalom. Az önkormányzatok működtetésük során figyelembe veszik, hogy a társadalomtól kapott felhatalmazás egyfajta kontrollként is működik, ennél fogva a társadalomra gyakorolt hatást tekintették végső célnak és eredménynek is (Kovács, 2025). A támogatottság megszerzésében a kétértelműség gyakran hatékonyabban alkalmazható eszköznek bizonyul, mint a világos és precíz fogalmazás. (Dobó, 2018) Az önkormányzatok esetében a tervezés lényeges pontja annak a meghatározása, hogy a cél mire vonatkozik: a szükségesre, a lehetségesre, vagy a fejlesztendőre. A vizsgált településeken az általános célkitűzések elsődlegesen a szükséges (és kötelező) feladatok teljesítésére vonatkoztak. Bogárdi Tünde (Bogárdi, 2021) ír arról, hogy a társadalmi problémák hogyan lokalizálódnak, milyen kihívásokkal találkozunk a helyi (települési) ellátórendszer ott, ahol a szociális problémák halmozódnak (szakemberhiány stb. fokozza), majd pedig megoldási javaslatként nyilván a megerősítése, rendszerszemlélet fontossága, valamint, hogy mennyire fontos lenne, ha a területi szemlélet meghonosodna a társadalmi problémák értelmezésében, kezelésében.

A települések működőképességének biztosítása, a helyi közügyek gyakorlása, a helyi társadalmi, gazdasági adottságok figyelembevétele, az önkormányzatok által nyújtandó kötelező feladatok biztosítása minden esetben megjelent, és követendő alapelvként az európai jogrend és gazdasági viszonyok, a szükséges korrekciók alkalmazását a döntések meghozatalának sorában jelenítették meg általánosan. A szükséges teljesítéséről nem nehéz meggyőzni a külső és belső szereplőket, mert ezeket a jogi normák és a helyi társadalom elvárásai is erősítik. (Dobó, 2012) Hadnagy József (Hadnagy, 2025) a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztésről ír – amelyben a közösségi beavatkozás és az erre épülő szolgáltatásfejlesztés kulcsa a közösségi tervezések végig gondolt és végig vitt rendszere.

3.2.2. Vis maior okozta újratervezések

A válság fogalma és jelensége a társadalmak számára természetes, megjelenése esetén mégis nehezen lesz úrrá azon. „A vis maior helyzetekben előre nem látható kényszerítő körülmény alakul ki olyan elháríthatatlan akadállyal, amely a krízisnél nem teszi kérdésessé azt, hogy működhet-e a korábbi társadalmi folyamat a megszokott rendjében. A probléma megoldása azonnal elháríthatatlanná válik. Meghatározó tényezője a vis maioroknak az is, hogy az időbeli felkészülés a helyzetre csaknem lehetetlen. A védekezés a vis maior helyzetenél nem azonos a válságra történő felkészülés metodikájával. Mivel a helyzet előre nem látható, így a körütekintés szélesebb körű kell, hogy legyen azoknál a rendszereknél, amely a krízisnek ezt a formáját már nem tudja a megsemmisülés veszélye nélkül átélni.

Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy a vis maior helyzetekre való felkészülés ténylegesen jelen van. Mivel a rendszer működésének zavarát általában külső erő okozza, ezért azt elkerülhetetlennek és elháríthatatlannak tartják, és ennek megfelelően választják ki a kommunikációt is. A válság és katasztrófa viszonya duális: a katasztrófa okozhat válságot, és egy válság lehet a katasztrófa előzménye. Ilyenkor a válság a krízis után nem hanyatlik, hanem tovább emelkedik és bekövetkezik az egyértelműen negatív csúcsesemény.” (Dobó, 2016. 13)

A válságnak és a krízishelyzetnek leggyakrabban a negatív hatásait érzékelik és láttatják, valójában ezektől való félelem miatt kerülik a válság definiálását és kezelését. A figyelem elsősorban a problémára irányul, a „nagy problémán” belül annak valamely apró részletére. A stressztűrő képesség az egyéneknél csökken, a forráspazarlás, a rendszer instabilitása, a működési zavar felszínre kerülése hátrányt okozhat.

A válságban lévő egyén érzelmi reakcióit csak kis mértékben képes kézben tartani, kontrollálni, rendkívül impulzív, mindennapi tevékenysége alacsony határfokú, az emberekhez fűződő kapcsolata megváltozik. Másokat annak függvényében ítél meg, hogy kap-e tőlük segítséget. A tájékozódó attitűdök rendszere összeomlik. A válságban lévő embernek nincs önmagára vonatkozó jövőképe. Sok mindent tud a problémáról, de ismereteit nem tudja rendszerezni, átgondolni, és tart attól, hogy a negatív helyzetek eszkalációja következik be.

A krízishelyzetnek lehetnek pozitív hatásai is. Az első és legfontosabb, hogy a korábban rejtett problémákat a szervezet meghatározhatja és akár meg is oldhatja, amellyel maga a konfliktusmegoldás a profitszerzés lehetőségeként jelenik meg, és képes megakadályozni a stagnálást. A probléma új feldolgozásával újraértékelésre készíti elő a helyzetet, a fejlődés motorjaként a rendszer megújulását hozhatja el. A rejtett probléma meghatározhatóvá és megnevezhetővé válik, és új figyelmeztető rendszereket alakíthatnak ki. Sajátos következménye lehet egy válsághelyzetnek az elitre nézve is: új vezetők tűnhetnek elő, és a szervezet teljes működési rendje átalakulhat.

3.2.3. Védelem = polgári védelem?

A védelem több területet foglal magába, benne van a katasztrófák elleni aktuális, és a katasztrófahelyzetet esetlegesen előidéző tevékenységek elleni fellépés is. (védekezés – elhárítás – megelőzés) Katasztrófavédelem a jogszabályokban azonos értelmezést kapott: a különböző katasztrófák elleni védekezésben azon tervezési, szervezési, összehangolási, végrehajtási, irányítási, létesítési, működtetési, tájékoztatási, riasztási adatközlési és ellenőrzési tevékenységek összessége, amelyek a katasztrófa kialakulásának megelőzését, közvetlen veszélyek elhárítását, az előidéző okok megszüntetését, a károsító hatásuk csökkentését, a lakosság élet- és anyagi javainak védelmét, a katasztrófa sújtotta területen az alapvető életfeltételek biztosítását, valamint a mentés végrehajtását, továbbá a helyreállítás feltételeinek megteremtését szolgálják.

A stratégiaalkotás és a tervezés több szálon és több szinten folyhat, a konkrét teljesítmények és eredmények erősíthetők vagy gyengíthetők a döntéshozók és a menedzsment támogatottságát. A települési szintet érintően számos olyan döntési, döntés-előkészítési, tervezési stb. folyamat van, amely társadalmi egyeztetést igényel vagy indukál, mert súlyánál, az érintettek nagy számánál, társadalmi jelentőségénél fogva szükségszerűen kapcsolódik hozzá társadalmi érdeklődés. Ezen kívül bizonyos esetekben szokássá alakult, hogy a gazdasági-társadalmi

szereplők érvényesítsék a folyamatban saját igényeiket, érdekeiket, megjelenítsék, becsatornázzák az általuk jelentősnek ítélt problémákat, és megköveteljék megoldásukat.

Minden döntés megszületése egy folyamat terméke, minden lépése, szakasza egyaránt fontos lehet. A döntések kimenetele éppen ezért rendkívül érzékeny arra vonatkozóan, hogy a hozzá kapcsolódó költségek és hasznok milyen szavakkal és szimbólumrendszerrel kerülnek megjelenítésre. A legtöbb döntési helyzetben nem az azonnali, hanem a távolabbi jövőben, és így valamely valószínűséggel bekövetkező események állnak a tervezés középpontjában. Az eljárás egy nagyon fontos feltételezésre épít: nevezetesen arra, hogy egy rossz esemény kevésbé rossz, ha nem bizonyos, hogy bekövetkezik. A stratégiai tervezés a hosszú távú gondolkodást hangsúlyozza, azonban a tervezés belátható időtávja Faragó László szerint a 4-7 év közöttit fedi csupán le. (Faragó, 2005) A katasztrófavédelmi tervezés során ez az időtáv meghatározható ugyan ebben a 4-7 évben, azonban számítani kell a változó hatásokra, hiszen a katasztrófa helyzet bekövetkeztében nagyon sok a váratlan és előre nem kiszámítható elem. A tervezés során végbemenő döntési folyamat, amely azzal kezdődik, hogy felismerik az aktuális és az elvárt helyzet közötti különbséget, eltérő módon mehet végbe. Azt, hogy egyetlen folyamatként realizálódik, vagy többszöri, netán folyamatosan visszatérő jelenségről van-e szó, és mely lépései lesznek hangsúlyosak, nagymértékben befolyásolja, hogy az adott probléma milyen helyet foglal el a helyi társadalom értékrendszerében, valamint a katasztrófa helyzet bekövetkezése milyen gyakoriságú, rendszerességű.

Az eredményes egyeztetés fontos alapfeltétele, hogy a helyi társadalomban legyen meg az az akarat, hogy a döntési folyamatba bekapcsolódjanak. A központi döntési folyamatokban, a törvények előkészítési folyamatában egyértelműen az olyan helyi, civil társadalomra építenek és számítanak, amely képes a véleményét artikulálni, érdekeit érvényesíteni, akik számára a kommunikációs csatornák használata biztosított. A veszélyhelyzetek növekedésével jár együtt az a kényszer, hogy szükségessé vált a krízisekre történő felkészülés, annak dinamizmusának elfogadása. Ehhez fontos, hogy hatékony kommunikációs stratégiát, módszert, technikát alakítsanak ki. Nagyobb hangsúlyt kell fektetni a természeti csapások és civilizációs katasztrófák által kiváltott negatív lelki jelenségek kezelésére és a katasztrófák előtt, közben, után alkalmazott kommunikációra, valamint annak megtervezésére egyaránt. A katasztrófa helyzetek kivédése is fontos helyet foglal el a település életében, míg jellemzően a várható, kiszámíthatóan érkező (pl. belvíz, árvíz) katasztrófa helyzet kerül a tervezés és az egyeztetés központjába, a váratlan események a társadalmi egyeztetésekben nem jelennek meg. Egyik oldalon található az igény, a törvény által is támogatott az, hogy a szereplők koordinált, integrált stratégiákon alapulva készítik cselekvési terveiket, amelyben a politikusnak és a köztisztviselőknek és szakembereknek egyaránt szerepe van.

A közvetlen veszélyelhárítás után kiemelt a károk felmérése, az azonnali támogatás nyújtása, a helyreállítási folyamatok megindítása. A települési önkormányzatok különböző dokumentumaiban lefektetett alapelvek, és helyzetelemzések alapján felkészülnek a vis maior helyzetek utáni megoldási módszerekre, és lehetőség van a vis maior helyzetek megoldására a minisztérium felé pályázatot beadására is. Kockázat ebben az esetben, hogy az önkormányzatok költségvetését megterheli a helyreállítási folyamatok vitele, ezeket a tapasztalatok szerint a tartalékkeret terhére szervezik, amennyiben ezt meg tudják tenni. A védekezés feladataiban a település vezetői és a védekezésbe bevolt szereplők tevékenysége jelenik meg szigorú protokoll alapján. A helyreállítás feladatainak sora: (a) javaslatot tesz a helyreállítás ütemére és fontossági sorrendjére, (b) irányítja a részére meghatározott helyreállítási feladat ok

végrehajtását (c) helyi erők által végzett helyreállítási tevékenység irányítása, (d) segélyek elosztásának irányítása. A folyamat végének a kiindulási helyzet visszaállítását tekintik – azonban ritkán teljesíthető ez maradéktalanul.

A katasztrófavédelmi törvényt nemcsak a katasztrófavédelmi helyzetek felszámolása, a védekezés során kell alkalmazni, hanem a megelőzési és a felkészülési folyamatban is. A védelem hatékonysága érdekében össze kell hangolni a tervezési, szervezési, végrehajtási, irányítási, létesítési, működtetési, tájékoztatási, riasztási adatközlési és ellenőrzési tevékenységeket. A védelmi igazgatási folyamatban elvárt, hogy a településeken olyan szemlélettel kell a terveket létrehozniuk, hogy a jogszabályi környezetnek megfelelően, de a kockázati tényezőket feltárva, és a módszerek begyakorlásával a helyi társadalom biztonságát garantálni tudja. Ennek érdekében a települési önkormányzatok folyamatosan felülvizsgálják a már elkészült terveket is. (Baán – Bors – Csiffáry – Hári-Kocsis- Szentes, 2015.) A vis maior helyzet kezelésének tervezési folyamata egyrészt a környezetvédelmi felmérések, és az ezzel kapcsolatos elemzések, másrészt a katasztrófavédelmi helyzetek kezelését szolgáló koncepciók, a stratégiai, valamint konkrét operatív tervek sokasága. A települési önkormányzatoknak egyértelmű feladata a lakosságvédelem, amelyben minden, ami az emberi élethez szükséges, azt védeni kell, ennek érdekében a szükséges szervezői feladatokat el kell látnia. A megelőző feladatok közül a hatósági ellenőrzési munka domináns, amelybe be kell illeszteni kommunikációs terv elkészítését is. (Dobó, 2013.)

A decentralizációban kiemelten fontos a kockázatmenedzsment alkalmazása a katasztrófavédelmi tervek készítése során. Első lépés mindenképp a kockázati tényezők azonosítása, amelynek alapja egyrészt a felmérés, másrészt a korábbi tapasztalatok állhatnak rendelkezésre. Az azonosítás szakaszában az általános elvárásként megfogalmazott szükségesség felismerését jogszabályok teszik kötelezővé. A felmérés a folyamat második szakasza. Ebben alapkövetelmény, hogy minél szélesebb körű információval való rendelkezésre kell törekedni, hiszen a feltárt kockázati események hatását és a hozzájuk rendelt kimenetek bekövetkezési valószínűségét csak így lehet megismerni. A környezettanulmányok, a konkrét eszközök felmérése és a lehetséges kockázati események összevetése egyszerre jelennek meg. Így a védelmi igazgatás, bár nagyon szabatosan, következetesen ragaszkodik a tervezés során a minél erősebb kockázati térkép elkészítésére, a települési önkormányzatok gyakran a mátrixba már az operatív terv lehetséges konkrét lépéseit is bevonják. Ebben a harmadik (tervezési) szakaszban a katasztrófavédelmi terveket alkotják meg, amelynek nem is a végő dokumentáció elkészülte az igazi eredménye, hanem magának a döntési folyamatnak az elsajátítása, kvázi begyakorlása, hogy amennyiben mégis szükség lenne rá, a megnövekedett stresszhelyzet ellenére képesek legyenek az akkor és most helyzet alapján jól dönteni. A védelmi igazgatáshoz szorosan hozzá tartozik a kríziskommunikációs terv elkészítése is. Ez az a terv, amelynek célja a lakosság és a külső környezet pontos tájékoztatása, a pánik és a még magasabb kár megakadályozása, és erre jellemző leginkább a védelmi igazgatáshoz tartozó tervek körében, hogy szükség esetén igazi útmutatóként szolgálni tud. A krízisbeavatkozás fontossága leginkább a védekezés időszakában válik nyilvánvalóvá. A gyors helyzetfelismerés, a koncentráció, a higgadság és a kreativitás a vis maior helyzetekben támasz lehet. A negyedik szakaszként meghatározott végrehajtás a védelmi igazgatásban egyet jelent a katasztrófaelhárítással és a kríziskommunikációval. Itt tapasztalható az általános változáskezeléstől a legnagyobb eltérés, hiszen nem a már meglévő terveket veszik elő, és követik annak lépéseit pontról pontra, hanem az adott helyzetre készítik az operatív tervet, szerepek, feladatok hatáskörök és felelősök nagyon pontos meghatározásával. Az utolsóként

számontartott szakasz a fenntartás, amely a vis maior helyzetek utáni időszakra vonatkozóan már teljesen eltér az általános módszertantól.

3.3. Nemzetközi példák, gyakorlatok: Lengyelország és Szlovákia

Ahogy a Katasztrófa esetén az emberek életét, egészségét, anyagi értékeit jelentős mértékben érheti kár, ráadásul a következmények felszámolása meghaladja az erre rendelt szervezetek előírt együttműködési rendben történő védekezési lehetőségeit. Megváltozik a társadalommal történő egyeztetési folyamat, a döntések meghozatala más szereplőket, más szabályokat kíván, és az önkormányzatok és az állami szervek folyamatos és szigorú összehangolt együttműködését, vagy nemzetközi segítségét igényli. (Dobó, 2013). A vis maior helyzetek elleni hatékony védekezés alapfeltétele a nemzeti szinten is meglévő jogi háttér és az intézményrendszer. Az országok is igazodnak a nemzetközi szintéhez, ugyanakkor saját, egyedi jellegzetességeket tartalmazó irányítási rendszert hoztak létre, amelynek vannak azonos, hasonló és eltérő jegyei is. (Dobó, 2020) Az országokban a jogszabályok meghatározzák az érintett szereplők kötelezettségeit és mozgásterüknek határait.

Lengyelországban a község vezetője (polgármester, városelnök) kötelező utasításokat adhat ki a kisegítő egységek szerveinek, a község által létrehozott szervezeti egységek vezetőinek, a községben működő tűzvédelmi egységek vezetőinek és az ideiglenesen átadott szervezeti egységek vezetőinek. Katasztrófa-helyzet esetén a starost kötelező érvényű utasításokat adhat ki a polgármestereknek (polgármestereknek, a poviat jogokkal nem rendelkező városok elnökeinek), a poviat által létrehozott szervezeti egységek vezetőinek, a poviat szolgálatok vezetőinek, az ellenőrzéseknek és az öröknek, a tűzoltó egységek vezetőinek. A települési önkormányzatnak kötelessége a lehetséges veszélyhelyzeteket feltárni, és ezekre védelmi terveket is készíteniük kell, amelyet aktualizálni szükséges. Legismertebb terv ezen a területen az ún. evakuációs tervek (és a hozzá szorosan kötődő figyelmeztetőrendszere, tájékoztató rendszerek gyűjtése), amelyek katasztrófa-helyzetek idején nyújtanak támogatást a lakosságvédelemben. A védelmi terveknek tartalmaznia kell a helyi védelmi infrastruktúra felülvizsgálatát: védelmi helyek, szükség szállások, élelmiszer, ivóvíz biztosítása. Lengyelországban a szubszidiaritás a feladatok és hatáskörök területén erőteljesen tapasztalható. Egy település érintettsége esetén a polgármester, a városelnök, starosta, ha több település is érintett, vajda - ha egy természeti katasztrófa állapotát a vajdaságba tartozó egynél több térségben is bevezették, a közigazgatásért felelős miniszter vagy más miniszter, ha egy adott természeti katasztrófa hatásainak megelőzése vagy elhárítása, állapotát egynél több vajdaság területén vezették be. (Kazimierczuk, 2005).

A szlovák alkotmány szintén tartalmaz rendelkezéseket az állampolgári kötelezettségekről, ezeket az erőforrásokat a veszélyhelyzet elrendelése után aktiválnia kell a település vezetésének. A parlament felügyeli a költségvetést, a beszerzéseket és a szerződéseket. A katasztrófavédelem nemcsak a települési önkormányzatok, hanem a közoktatás felé is ellátja a képzési feladatát. A meglévő központi, valamint a járási védelmi tervét (HARMONOGRAM) ismernie és a lakossággal is meg kell ismertetnie a települések vezetésének. A folyamatos eligazítások, képzések a polgári védelem fontos részét képezik. Veszélyhelyzetek között az árvizet, belvizet, tűzkárt, felhőszakadást, Covid, határozzák meg, azonban a hőségriadó nincs a jogszabályokban. Polgármester feladata a rendkívüli állapot kihirdetése (kárigény csak így nyújtható be később és a biztosítások is így igényelhetők). A mentés időszakában az önkormányzat nemcsak koordinálja, hanem részt is vesz a mentési műveletekben a többi szervezettel- (tűzoltóság, önkéntes tűzoltóság, orvosi szolgálat.) Az

evakuálást követően a szükségszállásokon történő elhelyezés és ellátás a vészhelyzeti tartalékokból történik. Az önkormányzatnak kötelező feladata a felsőbb szintekkel való folyamatos kommunikáció, és a mennyiben a feladat túlmutat az erőforrásain, akkor lehetősége van a kiegészítő támogatás kérésére.

3.4. Összegzés és szakpolitikai javaslatok

A védelem, a szubszidiaritás, az időkorlát alkalmazása, a döntési kényszerek tudatosítása, a kockázatmenedzsment alkalmazása prioritásokká váltak az önkormányzati tervezésekben.

3.4.1. Védelem

A védelem több területet foglal magába, benne van a katasztrófák elleni aktuális, és a katasztrófahelyzetet esetlegesen előidéző tevékenységek elleni fellépés is. A védelem hatékonysága érdekében össze kell hangolni a tervezési, szervezési, végrehajtási, irányítási, létesítési, működtetési, tájékoztatási, riasztási adatközlési és ellenőrzési tevékenységeket. Azonosság volt a célok meghatározása is: a katasztrófa kialakulásának megelőzése, közvetlen veszélyek elhárítása, az előidéző okok megszüntetése, a károsító hatásuk csökkentése, a lakosság élet- és anyagi javainak védelem, a katasztrófa sújtotta területen az alapvető életfeltételek biztosítása, valamint a mentés végrehajtása, továbbá a helyreállítás feltételeinek megteremtése, azaz az élet visszatérésének támogatása a normál rendszerbe.

3.4.2. Szubszidiaritás

A nemzetközi (transznacionális) – központi (centrális) – kistérségi, települési (decentrális) döntési folyamatok egymáshoz igazítása nagyon fontos, mindegyiknek megvan a maga helye a rendszerben, amelyben a feladatok, köteleességek egyrészt jól elkülöníthetők, másrészt adnak egy erős önállóságot. A katasztrófavédelem esetében is megvan a szubszidiaritásnak a létjogosultsága, mert követi az arányosság elvét, a döntési és a cselekvési képességet a jogszabályok által kijelölt szintre helyezi, viszont a tervezett intézkedések végrehajtásának hatékonysága erős centrális jelenlétet igényel a decentrális helyzet megoldására vonatkoztatva.

3.4.3. Időkorlát alkalmazása, döntési kényszerek

A centrális döntéshozatal nagyon szövevényes, a folyamat időigényes, időkorlátos (időkényszeres) és sok szereplő részvételét igényli, de talán a legnagyobb problémát a döntéshozatal kényszerének nyomása adja. A folyamat – bár jelentős tervezés előzi meg - mégis a lehetséges káresemények súlya alatt a korábbi tervek lépéseinek aktualizálását követelik meg. A vis maior helyzeteknél a széles körű információáramlást gátolhatja az idő, a lélektani hatás és a döntéskényszer is. Az információ akkor elégséges, ha alapot ad az érdemi részvételre, más esetekben a társadalom számára a tervezés során is zárva marad a katasztrófahelyzetekre történő felkészülési folyamatának ismerete. (Hornyacsek – Csépainé – Veres, 2009).

3.4.4. Szakpolitikai javaslatok:

- Éghajlatvédelem integrálása az önkormányzatok jogalkotási tevékenységébe, az összes kapcsolódó dokumentum felülvizsgálatára való törekvés, a döntési folyamatok elhúzódásának kivédése;
- Partnerség a médiával – leginkább a közösségi médiára való hagyatkozás;

- Szemléletformálás különböző szintereken, a fórumokat, találkozásokat helyi kapcsolati tőke építésére is használták;
- Társadalmi, lakossági kampányok (eszközök eltérnek);
- Helyi mintaprojektek, jó példák segítése és bemutatása, átvételének lehetőségeit kutatva.

A katasztrófavédelem irányítása olyan intézményi rendszert igényel, amely teljesíteni tudja működtetésének követelményeit. Egy ország védelmi rendszerében elsődleges a jogállamiság érvényesítése, a különleges jogrend kezelésére képes integrált rendszer kialakítása, a védelemre rendelt elemek modulszerűen egymásra épülő rendszere, a piacgazdaság jellemzőinek dominanciája a gazdasági erőforrások biztosításában, a béke időszakában működő szervezet- és intézményrendszerben az arányos és szükséges mértékű változtatások megengedhetősége, minimális ráfordítások biztosításával az elégséges védelem szintjének elérése. A védelmi igazgatásnak szerteágazó a feladatrendszere, tartalmazza a rendszer elmeinek átfogó irányítását; a polgári védelmi és katasztrófavédelmi feladatokra való felkészülés tervezését, begyakorlását; a létfontosságú infrastruktúra elemek védelmével és a katasztrófavédelemmel kapcsolatos feladatokat. A védelmi igazgatás és a katasztrófavédelem kialakulását több jogszabály, törvény és kormányrendelet segítette.

3.5. Felhasznált irodalom

Bódig, M. (2006). Alkotmányosság és szubszidiaritás az Európai Unióban. *Köz-jog*, 53(1), 47–63.

Bogárdi Tünde (2021): A hátrányos helyzet társadalmi és területi vonatkozásai. In: Pacsuta István (szerk.): *A hátrányos helyzet szociálpedagógiai aspektusai*. Líceum Kiadó, Eger, 9-26.

Craig, P., & de Búrca, G. (2020). *EU Law: Text, Cases, and Materials* (7th ed.). Oxford: Oxford University Press.

Csorba, L. (2025) Versenyképesség, reziliencia és a kockázati struktúra összefüggései. *Hitelintézet Szemle*, 24 (3). pp. 75-97. <https://doi.org/10.25201/HSZ.24.3.75>

Csorba L. (2025) Kockázatok halmozódása és kockázatvállalási döntések a normális eloszlás és annak változásai mögött; In: Csorba László (2025) *A minőség alulértékelődésének problematikája – kulturális háttér és gazdasági következmények*; Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös pp. 215-237.

Csorba, L. (2025) Az új közigazgatási rendtartás integritásjavítási, minőségjavítási célkitűzései és azok teljesülése a kormányhivatalok döntéshozatali eljárása tekintetében (2020-2021); In: Csorba László (2025) *A minőség alulértékelődésének problematikája – kulturális háttér és gazdasági következmények*; Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös pp. 93-127.

Dobó M. (2020): Települési tervek készítésének módszertana. In: Bujdosó Zoltán – Dinya László – Csernák József (szerk.): *XVII. Nemzetközi Tudományos Napok: online konferencia: Környezeti, gazdasági és társadalmi kihívások 2020 után: Tanulmányok*. Gyöngyös, 2020. június 5.

Dobó M. (2024): Vészhelyzet, veszélyhelyzet – védelmi igazgatás a településeken a jogi környezet determinációja következtében (magyar, lengyel, szlovák gyakorlat komparatív bemutatásával). In: Németh Kornél – Jakab Bálint – Péter Erzsébet (szerk.): *VIII. Turizmus és*

Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Absztrakt Kötet. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó. 29. p.

Dobó M. (2016): Hatások és kényszerek: Központi döntési folyamatok a vis maior helyzetek megoldásában. Eger: Eszterházy Károly Főiskola. 122 p.

Fabbrini, F. (2015). The principle of subsidiarity. In R. Schütze & T. Tridimas (Eds.), Oxford Principles of European Union Law – Volume I: The European Union Legal Order (pp. 327–354). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/law/9780199533775.003.0012>

Gárdos-Orosz, F. (2014). Szubszidiaritás és alkotmányos identitás az Európai Unió jogrendjében. Jogtudományi Közlöny, 69(5), 217–227.

Győri, Tímea (2025) A közfoglalkoztatottak kor és iskolai végzettség szerinti koncentrációjának vizsgálata 2016-2022 között Magyarországon. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 58-75.

Hadnagy József (2025): Csoportmunka és közösségfejlesztés. A szociálpedagógia aspektusában. L'Harmattan - Eszterházy Kiadó - Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Budapest - Eger

Kovács, Enikő (2025) Egy régió társadalmi értékmegőrzésének aspektusai a deglobalitás korában egy globális társadalmi térben. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp.76-87.

Lenaerts, K., & Van Nuffel, P. (2011). European Union Law (3rd ed.). London: Sweet & Maxwell.

Lőrincz, L. (2005). Közigazgatási reformok és a szubszidiaritás elve. Magyar Közigazgatás, 55(10), 577–585.

Lőrincz, L. (2005). Közigazgatási reformok és a szubszidiaritás elve. Magyar Közigazgatás, 55(10), 577–585.

Pálné Kovács, I. (2019). Önkormányzatok és a válságkezelés kihívása. Közgazdasági Szemle, 66(2), 187–205. <https://doi.org/10.18414/ksz.2019.2.187>

Pálné Kovács, I. (2008). Helyi kormányzás Magyarországon. Dialóg Campus Kiadó.

Schütze, R. (2009). Subsidiarity after Lisbon: Reinforcing the safeguards of federalism? Cambridge Law Journal, 68(3), 525–536. <https://doi.org/10.1017/S0008197309990202>

Szentpéteri, N. (2001). A szubszidiaritás elvének értelmezési lehetőségei az Európai Unióban. In: Varga Zs. A. (Ed.), Az uniós jog és a nemzeti jog viszonya (pp. 143–161). Budapest: Rejtjel Kiadó.

Tóth, T. (2004). A szubszidiaritás gyakorlati alkalmazása az Európai Unió intézményrendszerében. Külügyi Szemle, 3(1), 105–120.

The Benefits to Your Municipality. Professional Local Government Management. ICMA (International City / County Management Association) 2007.

Woodhouse, Edward (ed) (1993): The Policy-Making Process, 3rd. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Thomson, Ann Marie – Perry, James (2007): Conceptualizing and Measuring Collaboration. Journal of Public Administration Research and Theory Advance Access.

Stewart, John (1986): The New Management of Local Government. Institute of Local Government Studies. University of Birmingham.

Stoker Gerry (1996): Introduction: Normative Theories of Local Government and Democracy. in King D., and Stoker G., (Ed) Rethinking Local Democracy, Macmillan

Stone, Deborah, Kuttner, Robert: (2002) The Economic Illusion: False Choices Between Prosperity and Justice (Boston: Houghton Mifflin, 1984.) 267.p.

Magyarország Országgyűlése. (2011). 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100128.TV>

Magyarország Országgyűlése. (1996). 1996. évi XXXI. törvény a tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600031.TV>

Magyarország Országgyűlése. (2011). Magyarország Alaptörvénye. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.AT>

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2023). Ustawa o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej [Törvény a lakosságvédelemről és a természeti katasztrófaállapotról]. Dziennik Ustaw 2023 poz. 1617. <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/2023/1617>

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2022). Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny [Hazavédelmi törvény]. Dziennik Ustaw 2022 poz. 655. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655>

Národná rada Slovenskej republiky. (1994). Zákon č. 42/1994 Z. z. o civilnej ochrane obyvateľstva [42/1994. sz. törvény a lakosság polgári védelméről]. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1994-42>

Magyarország Országgyűlése. (2011). 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100189.TV>

Národná rada Slovenskej republiky. (1994). Zákon č. 42/1994 Z. z. o civilnej ochrane obyvateľstva [Törvény a lakosság civil védelméről]. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1994-42>

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2023). Ustawa o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej [Lakosságvédelmi és természeti katasztrófákról szóló törvény]. <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/2023/1617>

European Committee of the Regions. (2022). Division of Powers: Civil Protection – Slovakia. <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Slovakia-Civil-protection.aspx>

European Commission. (n.d.). Poland – National Civil Protection System. Civil Protection Knowledge Network. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/national-disaster-management-system/poland_en

Veselicz, Adél (2025) A LEADER helyi akciócsoporthoz működése néhány kelet-közép-európai országban, különös tekintettel a forráselosztás kérdéskörére. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 136-147.

4. A közfoglalkoztatottak kor és iskolai végzettség szerinti koncentrációjának vizsgálata 2016-2022 között Magyarországon

Analysis of the concentration of public workers by age and educational attainment in Hungary between 2016 and 2022

Győri, Tímea⁷

Absztrakt: A tanulmány a magyarországi közfoglalkoztatás korcsoport és iskolai végzettség szerinti területi koncentrációját vizsgálja 2016 és 2022 között. A kutatás a Belügyminisztérium által rendelkezésre bocsátott településsoros adatokon és lokációs hányados (LQ) számításán alapul, amely lehetővé teszi a munkanélküliséghez szorosan kapcsolódó közfoglalkoztatás térbeli eloszlásának elemzését. Eredményei alapján a közfoglalkoztatás – a 2016-os csúcspont után – jelentősen visszaszorult, ugyanakkor a területi egyenlőtlenségek tovább erősödtek. A fiatalok és az 55 év feletti koncentrációja különösen magas bizonyos periférikus térségekben, míg az alacsony végzettségűek arányának területi tömörülése a nyugati országrész aprófalvas területein növekedett. A felsőfokú végzettségű közfoglalkoztatottak koncentrációja pedig 2022-re a keleti nagyobb lélekszámú települések felé tolódott el. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a területi foglalkoztatási egyenlőtlenségek mérséklése érdekében differenciált, térspecifikus foglalkoztatáspolitikai beavatkozások szükségesek.

Kulcsszavak: közfoglalkoztatás, közfoglalkoztatási ráta, területi koncentráció, lokációs hányados

Abstract: This study examines the regional concentration of public employment in Hungary by age group and educational attainment between 2016 and 2022. The research is based on settlement data provided by the Ministry of the Interior and location quotient (LQ) calculations, which enable the analysis of the spatial distribution of public employment, which is closely linked to unemployment. Based on its findings, public employment declined significantly after peaking in 2016, while regional inequalities continued to grow. The concentration of young people and those over 55 is particularly high in certain peripheral areas, while the spatial concentration of people with basic education has increased in small villages in the western part of the country. By 2022, the concentration of public employees with higher education qualifications had shifted towards larger settlements in the east. The study emphasizes that differentiated, location-specific employment policy interventions are needed to reduce regional employment inequalities.

Keywords: public employment, public employment rate, regional concentration, location quotient

⁷ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Vállalkozás-gazdaságtan Tanszékének az oktatója

4.1. A közfoglalkoztatás

A költségvetésből, ill. központi forrásokból finanszírozott, „jóléti típusú” közfoglalkoztatásnak a 2011-es reformig három formája volt: közhasznú munka, közmunka, közcélú munka (Kertesi 2005). Az ezek közötti eltérések a finanszírozásban, a szervezésben és a bevonhatók körében jelentkezett (Csoba 2010). A közfoglalkoztatási formák jellemzője, hogy a „jóléti típusú” foglalkoztatási formák közé tartoznak és jórészt központi költségvetésből vagy elkülönített pénzalapokból finanszírozottak (Virág – Zolnay 2010). Az álláshelyek élettartama rendkívül rövid, tehát csak átmeneti segítséget jelentenek. Frey (1993) szerint a közfoglalkoztatás kényszermegoldásnak tekinthető, amelynek célja az álláskereső munkaerőpiaci reintegrációja. A közfoglalkoztatás keretében, a versenyszféra működését nem befolyásolva, közpénzek támogatásával csak közvetlen, nem hosszútávú munkahelyteremtés valósul meg. Csoba (2010) kiemeli, hogy a közfoglalkoztatási formák tartósan magas aránya torzíthatja a munkanélküliek számára vonatkozó statisztikákat.

A közfoglalkoztatás jelentőségének ugrásszerű növekedéséhez a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság munkaerőpiacra történő begyűrűzése vezetett. A magyarországi helyzet sajátossága, hogy viszonylag rövid időn belül a hazai munkaerőpiac – 90-es évek fordulóját követően – a második sokkját élte át. Az egyébként is alacsonynak számító foglalkoztatási ráta – amely a rendszerváltást követő válság után alig javult – 2009-ben 55,5%-ra esett vissza a 15–64 éves népesség körében (KSH 2010), a munkanélküliségi ráta elérte a 10,5%-ot. A kialakult új munkaerőpiaci helyzet és az azzal együtt járó jövedelemhiány az állam beavatkozását kényszerítette ki (Csoba 2010). A munkaerőpiacot jellemző krízis kezeléséhez az állami szerepvállalás erőteljes növelésére volt szükség, amely a foglalkoztatáspolitikában nyilvánult meg. A munkaerőpiaci anomáliák kezelésére hivatott eszközrendszeren belül a közfoglalkoztatás lehetőségének kiszélesítése kapott prioritást. A 2009-ben indult „Út a munkához” program két évig működött. A program „komplex intézkedések sorozatával kívánta elérni, hogy a tartós munkanélküli személyek nagyobb hányada vegyen részt a közfoglalkoztatásban. A program céljai között szerepelt a segélyezés káros hatásainak csökkentése, az érintett csoportok visszavezetése a munkaerőpiacra és a feketemunka visszaszorítása.

A 2009-es évtől a foglalkoztatáspolitikai eszközrendszerében megfigyelhető a közfoglalkoztatás egyre nagyobb szignifikanciája, amelynek társadalmi, gazdasági és költségvetési hatása is érezhető volt. A 2010-es évekre egyes magyarországi régiókban már makroszinten is meghatározó gazdasági-, és humánpolitikai értelmezést nyert-e foglalkoztatási forma.

Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök és a segélyezés rendszere 2011-ben nagymértékű változáson esett át. A közfoglalkoztatás szakmai irányítása átkerült a Belügyminisztériumhoz, számos programot dolgoztak ki a közfoglalkoztatás minél hatékonyabb alkalmazására. Bevezetésre került a Nemzeti Közfoglalkoztatási Program, amely egy új egységes „workfare” típusú közfoglalkoztatási rendszernek tekinthető. A „workfare” kifejezés a working-for – benefit szavak összevonásából alakult ki, amelynek jelentése „dolgozz a támogatásért” (Lodemel – Trickey 2000). A „workfare” rendszerekre alapvető sajátossága, hogy a segélyezetteknek valamilyen feltételeknek kell eleget tenniük (Kálmán 2015), amelyek a segélyezett foglalkoztathatóságának javítására irányulnak (képzés, rehabilitáció, munkatapasztalat szerzése), másrészt a társadalom számára hasznos tevékenységet is előírnak

(pl. közmunka). A közfoglalkoztatás ily módon bevonta az inaktívak azon rétegét is, amelyet a némi alkalmi munkával kombinált segélyből élők, vagy bevallott jövedelemmel egyáltalán nem rendelkezők alkottak. A közfoglalkoztatásról szóló 2011. évi CVI. törvény értelmében, általánosságban a közfoglalkoztatásba bevonható az a személy, aki munkaviszonyt létesíthet és 16. életévét betöltötte, valamint a járási hivatalban regisztrált álláskereső vagy a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól szóló törvény szerinti rehabilitációs ellátásban részesülő személy.

A közfoglalkoztatás térhódításával új munkaerőpiaci mutatószámok kerültek definiálásra, amelyek a munkaerőpiacot a közfoglalkoztatás szempontjából jellemzik. A Belügyminisztérium módszertani útmutatójában rögzített közfoglalkoztatáshoz kötődő mutatók (BM 2023):

- Közfoglalkoztatási mutató: A közfoglalkoztatásban részt vevők havi átlagos létszáma a munkavállalási korú népességhez viszonyítva.
- Közfoglalkoztatási ráta: A közfoglalkoztatásban részt vevők havi átlagos létszámát viszonyítja a közfoglalkoztatásban részt vevők havi átlagos létszámának és a nyilvántartott álláskeresők zárónapi létszámának összegéhez.

Újbóli mérőföldkönek számított a 2012-es év, ekkor elindultak a Start mintaprogramok, amelyekben megjelent az értékteremtés gazdasági célstruktúrája is. A módosítással kiszélesedett az elérhető közfoglalkoztatási programok köre:

- Hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás: legfeljebb 12 hónap időtartam, napi 6–8 óras munkaidő (rehabilitációs ellátásban részesülő személy esetében napi 4–8 óras munkaidő)
- Országos közfoglalkoztatási program: legfeljebb 12 hónap időtartam, napi 6–8 óras munkaidő (rehabilitációs ellátásban részesülő személy esetében napi 4–8 óras munkaidő)
- Startmunka mintaprogram (2019-től Szociális jellegű program): legfeljebb 12 hónap időtartam, napi 8 óras munkaidő, 2020.01.01-től megszűnt.
- Speciális közfoglalkoztatási program: mentális, szociális, egészségügyi problémákkal küzdő álláskeresők részére, napi hatórás munkaidőben
- Rövid időtartamú közfoglalkoztatás: legfeljebb négy hónap időtartam, napi négy óras munkaidő, 2020.01.01-től megszűnt.

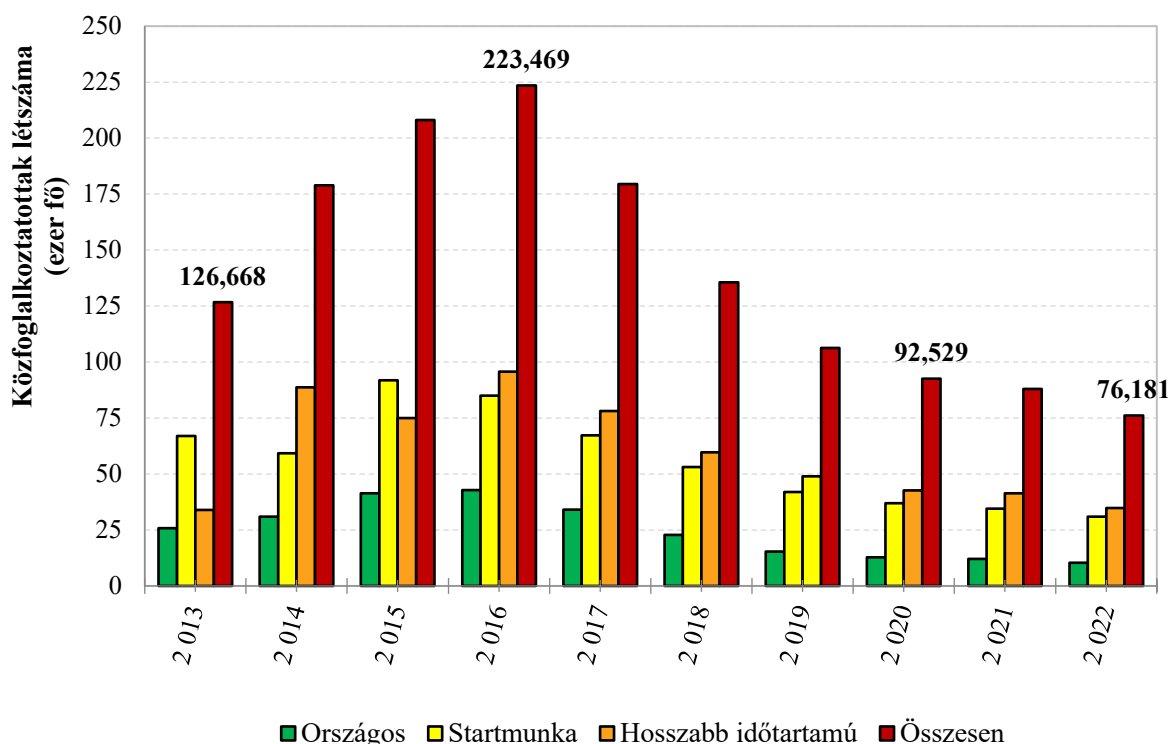
A gazdaság 2009–2016 között nem volt képes elegendő munkahelyeket teremteni a versenyszférában (Fazekas – Scharle 2012, Bakó – Lakatos 2015, László 2016). A közfoglalkoztatásban résztvevők száma ezen időszakban folyamatosan emelkedett. A 2012. évi reformot követően a közfoglalkoztatotti létszámadatok 2016-ig jelentősen emelkedtek, 2016-ban 223 469 fő vett részt a programokban (*1. ábra*). Általánosságban megfogalmazható, hogy a vizsgált időszakban a támogatható előirányzatok közül a startmunka programok (41%) és a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás (40%) részaránya hasonlóképpen alakult.

A munkaerő-tartalék beszűkülésével 2017-től a közfoglalkoztatásba bevonható célcsoportban struktúraváltozás volt tapasztalható, folyamatosan csökkent azoknak a száma, akik munkaképesek, és azonnal el tudnának helyezkedni a versenyszférában (KSH n.a.). A közfoglalkoztatás munkaerő-elszívó hatása egyre kevésbé érvényesült, elsősorban az alkalmi munkaerőpiac területére korlátozódott, lényegében a bevont személyek túlnyomó többségénél korábban sem volt a stabil piaci foglalkoztatás alternatíva (Koltai 2018).

A javuló foglalkoztatási adatokhoz – egyrészt a válság miatt bizonytalanabbá vált foglalkoztatási kilátásokra, másrészt a lakhatással kapcsolatos pénzügyi tehernövekedésre (devizahitelek növekedése) adott reflexióként – a megnőtt intenzitású munkavállalási célú,

főként az Európai Unió tagországiba irányuló migráció is hozzájárult (KSH n.a.). E képet tovább árnyalták a demográfiai folyamatok, a természetes szaporulat messze elmarad a térségi és települési népesség természetes fogyásától, mindamellett, hogy a helyben maradó humánerőforrás-tartalékokat előregedő korstruktúra jellemzi. A külföldi munkavállalás, a kivándorlás, az előregedő népesség, mind a hazai foglalkoztatottak arányát csökkentette. Az elmúlt évek gazdasági fejlődésével összefüggésben főként a centrális funkciókat ellátó térségekben jelentős munkaerőhiány alakult ki (Tagai et al. 2018).

1. ábra: Közfoglalkoztatottak létszáma és a közfoglalkoztatási ráta (2020)

Forrás: Saját szerkesztés a BM adatai alapján

A koronavírus járvány 2019. évi megjelenését megelőző időszakban a versenyszféra egyre kevésbé tudott válogatni a munkavállalók között, ezért aktuálisan megváltozott a vállalkozások hozzáállása a közfoglalkoztatottakkal szemben. A versenyszférában való elhelyezkedés mellett a közfoglalkoztatási programból való továbblépés egyik ösztönzött útja a szociális szervezetek létrehozása volt, azonban ma már a szakmai és tudományos élet szereplői szkeptikus véleményt képviselnek a szociális szervezetek alapításával kapcsolatban. A közfoglalkoztatásban részt vevő humánerőforrás minőségi mutatói mellett nem látják garantálni a működtetést (Koltai 2018). Jellemzően a közfoglalkoztatottak struktúrája egyre távolabb kerül a piaci igényektől: mivel kutatások szerint a képzetlen, munkavégzésre korlátozottan képes, hátrányos helyzetű, elzárt településeken élők „ragadtak be” az állami foglalkoztatási rendszerbe (Bakó – Lakatos 2020).

A 375/2010. (XII. 31.) Korm. rendelet 2020.01.01-től érvénybe lépő módosításával csökkentették a támogatható előirányzatok számát, így a 2§ (1) bekezdés értelmében azóta

három előirányzat (hosszabb időtartamú, országos és speciális közfoglalkoztatási program) terhére nyújtható támogatás.

A 2011-től átalakított közfoglalkoztatási program megítélése a kutatók és a szakpolitikai elemzők körében vegyes. Koltai (2013) szerint a magyar közfoglalkoztatási rendszer nem minősül egyedülálló példának, inkább tipikus válságkezelő gyakorlatnak tekinthető. Molnár et al. (2018) kutatásukban megállapították, hogy míg a közfoglalkoztatást eredetileg munkaerőpiaci eszközként fogták fel, társadalmi és településkezelő szerepe az évek során sokkal jelentősebbé vált. Czirfusz (2020) szerint a közfoglalkoztatásra nem tekinthetünk egy univerzális eszközként, amely alkalmas a munkanélküliségből származó társadalmi problémák megoldására és a pénzbeli munkanélküli-ellátások helyettesítésére. A programok ugyan rendszerebb jövedelemhez juttatták a munkaerőpiacról kiszorult alacsonyabb kvalifikáltsággal rendelkező álláskeresőket (Kóti 2018), de az elsődleges munkaerőpiacra történő visszavezetés kevésbé volt hatékony (Cseres-Gergely – Molnár 2014). További negatívumként említendő, hogy a közfoglalkoztatásnak nem állandó, meghatározó része a foglalkoztathatóságot elősegítő képzés. Heckman (2006) kifejti aggályait a felnőttkori képzéssel kapcsolatban, véleménye szerint a súlyos gyermekkori és fiatalkori mulasztások nem pótolhatók néhány hónapos felnőttkori képzéssel.

A közfoglalkoztatással szemben megfogalmazott kritikák ellenére a COVID-19 járvány foglalkoztatási hatásainak jelentkezésekor Magyarországon ismét a közfoglalkoztatási program bővítését tervezték (Czirfusz 2021). A kormány a 140 milliárd forintos közfoglalkoztatási költségvetési keretet további ötmilliárd forinttal emelte és a Belügyminisztérium a hosszabb idejű közfoglalkoztatási programon belül többletlétszámkereteket határozott meg (BM 2020). A járvánnyal összefüggésben azonban nem jelentkeztek tömeges közfoglalkoztatási igények, a Magyar Államkincstár adatai alapján 2020-ban 124,7 milliárd forintot használtak fel a teljes keretből (MÁK 2021), ami inkább COVID-19 járvány nélkül tervezett célszámoknak felel meg.

Czirfusz (2021) a közfoglalkoztatást a „duplafedelű politikák” közé sorolja. A hazai közfoglalkoztatás célja (a felszínen) a foglalkoztatás bővítése, a munkanélküliek és inaktívak átvezetése a versenypiacra. A gyakorlatban azonban a háttérben – a kifelé kommunikált céllal együtt – más célok is érvényesültek, a közfoglalkoztatással látványosan lehetett javítani a munkaerőpiaci mutatókat (munkanélküliek számát csökkenteni, a foglalkoztatottak számát növelni), hiszen a közfoglalkoztatott már foglalkoztatottnak számít, nem munkanélkülinek. Több tanulmány is rámutat arra az összefüggésre, miszerint a kiegyensúlyozatlan kockázati struktúra kedvezőtlen gazdasági helyzetet eredményez (Csorba 2019), amely csak költséghatékonyabb államháztartási finanszírozással kezelhető (Csorba 2023), miközben a munkaerő megkülönböztetés nélküli megbecsülése kontraszelekcióhoz vezetve tovább gyengíti a rendszer működőképességét (Csorba 2025).

A Belügyminisztérium közfoglalkoztatásra vonatkozó adatai szerint 2020-ban a közfoglalkoztatásban részt vevő személyek havi átlagos létszáma 92 529 fő, miközben a közfoglalkoztatási ráta 22,65%, a közfoglalkoztatási mutató pedig mindössze 1,44% volt. A következő két évben tovább csökkent a bevontak száma, 2022-ben mindössze 76 181 fő vett részt közfoglalkoztatási programban. A létszámadatok alapján megállapítható, hogy a járvány mindössze a közfoglalkoztatás 2016 óta tartó fokozatos visszaszorulásának ütemét mérsékelte.

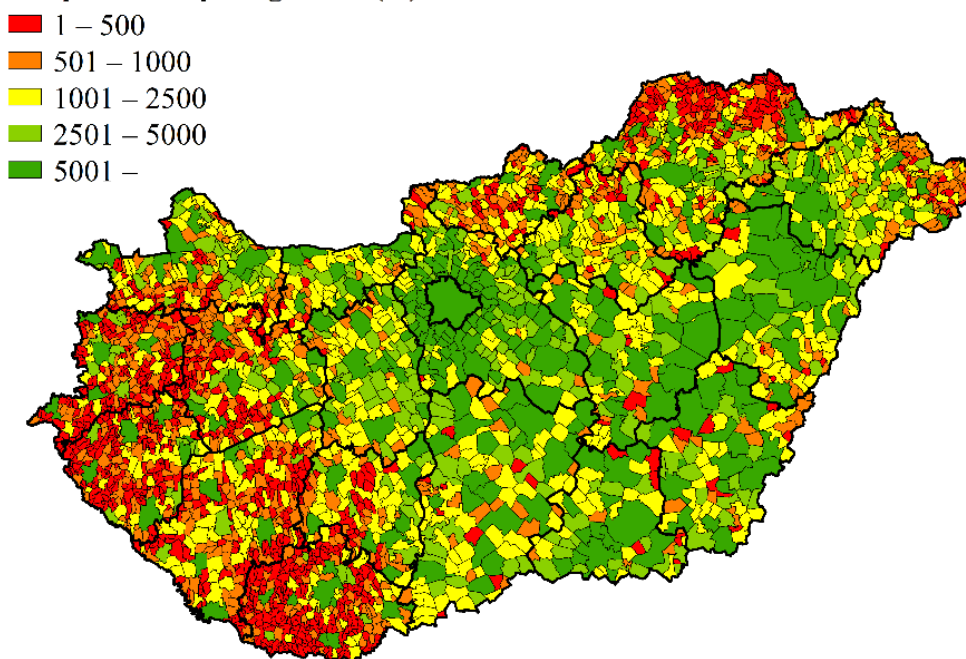
4.2. Anyag és módszer

Az elemzés területi bázisát Magyarország 3 155 települése adta. A települések 34,6%-a 500 fő alatti aprófalú, csupán 9,2%-a 5 000 fő feletti és mindössze 19 település népessége haladja meg az 50 000 főt (2. ábra). A közfoglalkoztatás településsoros adatait a Belügyminisztérium bocsátotta rendelkezésre közérdekű adatigénylés keretében.

A közfoglalkoztatást – a rendelkezésre álló adatok tükrében – 2016-tól kezdve mutatom be, kiemelve az időbeli változásokból fakadó differenciálódást. A térbeli koncentrációs vizsgálat alapját a LAU statisztikai körzetbeosztási rendszer szerint meghatározott települési szint jelentette.

2. ábra: Magyarország településeinek népessége (2022)

Települések népessége 2022 (fő)

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

A térszerkezet vizsgálata során alkalmazható módszertani eljárások közül a **lokációs hányados (LQ)** került kiválasztásra, amely a hazai térségek vizsgálatához jól alkalmazható (Vas et al. 2015). A regisztrált álláskeresőkön és közfoglalkoztatottakon belül meghatározó súllyal bíró csoportokat térképezem fel. A mutató az iskolai végzettség és korcsoport szerinti kategóriákhoz tartozó regisztrált munkanélküliek száma alapján kerül kiszámításra. A regisztrált álláskeresőket három korcsoportra bontom szét, így 25 év alatti, 25–54 éves és 55 év feletti csoportokat alkottam. Az iskolai végzettség szerint szintén három csoportot különítettem el: alap, közép és felsőfokú végzettséggel rendelkezők. Az iskolai végzettség esetében az alacsony végzettséggel rendelkezők csoportjába soroltam a 8 általánosnál kisebb és általános iskolát végzett személyeket. A szakmunkásképzőt, szakiskolát, szakközépiskolát, gimnáziumot és technikumot végzettek kerültek a középfokú, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők csoportjába a főiskolai és egyetemi végzettségűek tartoztak.

A kiválasztott statisztikai mérőszám azt fejezi ki, hogy az adott településen adott csoportba tartozó munkanélküliek aránya alul- vagy túlreprezentált-e az adott csoport országos átlagához

viszonyítva. A mutató az aktuálisan kiválasztott ismerv térségi eloszlását Győri – Egri (2020) az alábbi képlettel fejezi ki:

$$LQ = \frac{\frac{MNEK_{I,J}}{MNEK_j}}{\frac{MNEK_i}{MNEK}}$$

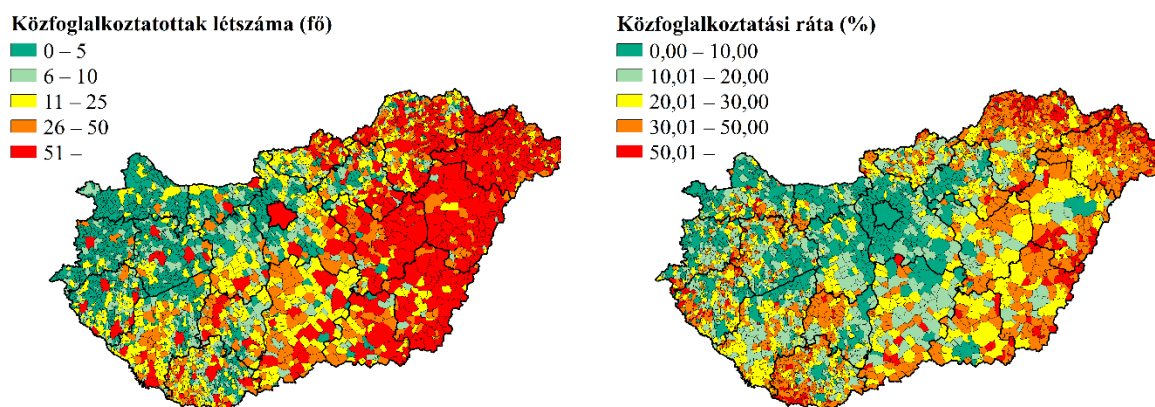
ahol $MNEK_{i,j}$ a munkanélküliek száma „i” csoportban „j” településen, $MNEK_j$ a munkanélküliek száma „j” településen, $MNEK_i$ a munkanélküliek száma „i” csoportban, $MNEK$ a munkanélküliek száma összesen.

Amennyiben az $LQ=1$ értéket vesz fel, az úgy értelmezhető, hogy a vizsgált településen ugyanaz az álláskereső adott csoportbeli százalékos megoszlása, mint az adott csoport aránya a vármegyén belüli álláskereső állományában. Az indexet az alábbi skála szerint értelmeztem: 1,000 alatt nincs koncentráció, 1,000–1,250 között gyengén, 1,251–1,500 között mérsékelten, 1,501–2,000 között közepesen és 2,001 felett erősen koncentrálnak ismervről beszélhetünk. A kapott eredmények közötti korreláció vizsgálatához az előzőekben már ismertetett Pearson-féle korrelációs számítást alkalmaztam.

4.3. Közfoglalkoztatottak létszáma és a közfoglalkoztatási ráta

A 3. számú ábra eklatáns példaként szolgálhat a Magyarországra jellemző Kelet–Nyugat megosztottsági tengelyre. A jóval kedvezőbb gazdasági mutatószámokat prezentáló Nyugat-Dunántúl, Közép-Magyarország és Közép-Dunántúl településeivel szemben a korábban is legrosszabb helyzetben lévő régióink, a nehézipar leépülése által erősen érintett Észak-Magyarország és a gazdaságilag eleve kevésbé fejlett Észak-Alföld településein kiemelt jelentősége van a közfoglalkoztatásnak.

3. ábra: Közfoglalkoztatottak létszáma és a közfoglalkoztatási ráta (2020)

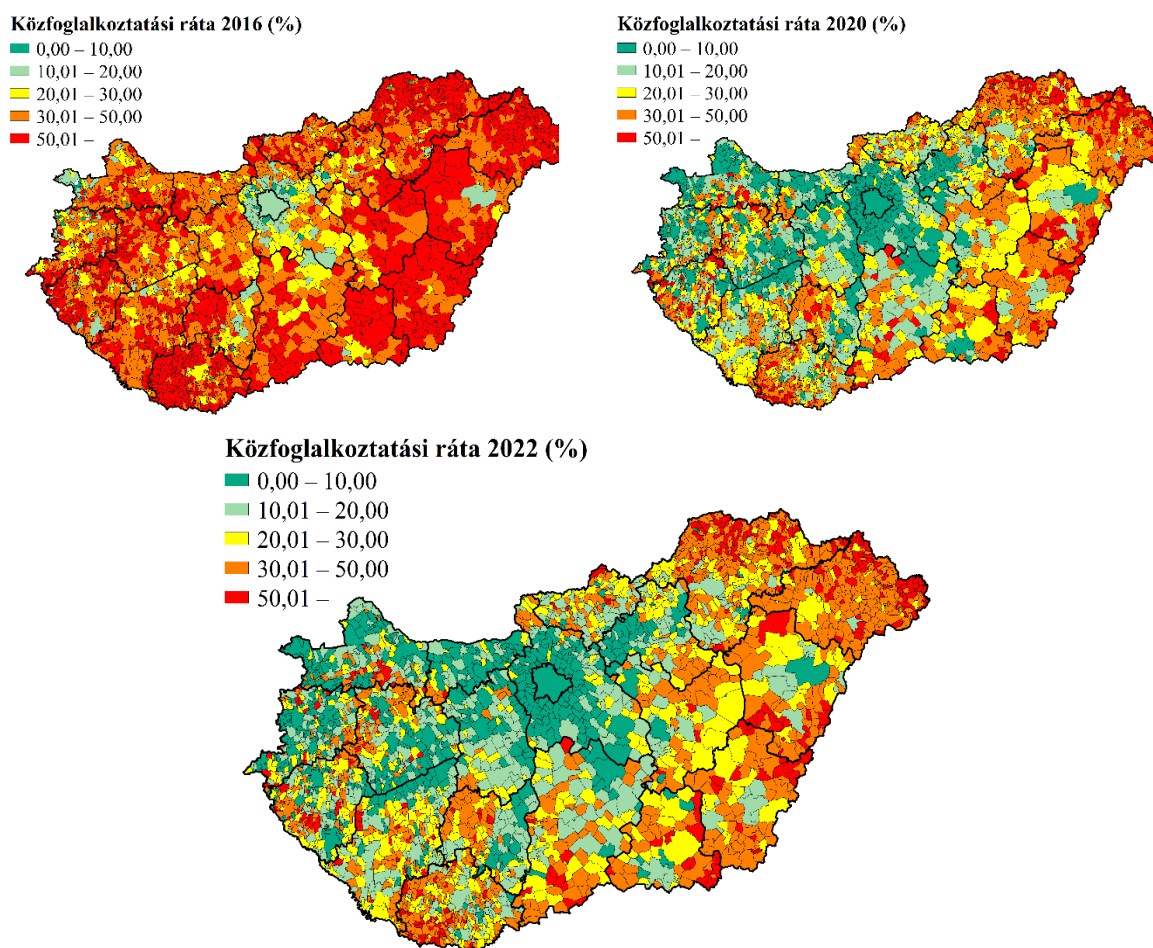
Forrás: Saját szerkesztés a BM adatai alapján

A közfoglalkoztatás – sajátosságaiból adódóan – területileg jóval egyenlőtlenebb, mint a munkanélküliség. A közfoglalkoztatásra elkülönített források egy része csak a hátrányos helyzetű járásokban vehető igénybe, ami hozzájárul a területi egyenlőtlenségek kialakulásához. A közfoglalkoztatás munkanélküliségen belüli részarányát kifejező közfoglalkoztatási ráta és a létszámadatok területi eloszlása eltéréseket mutat. A legszembetűnőbb eltérés Budapest és a vármegyeszékhelyek esetében figyelhető meg. Miközben ezekben a városokban – népességszámból adódóan – az országos átlagban kiemelkedő a közfoglalkoztatottak létszáma, addig a közfoglalkoztatottak munkanélküliségen belüli részaránya az országos átlag alatt marad. Magyarországon a közfoglalkoztatás zászlóvivője a keleti országrész, jelentős mértékű

foglalkoztatáspolitikai beavatkozással érintettek Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Békés vármegyék. A Nemzeti Közfoglalkoztatási Programban résztvevők havi átlagos létszáma 2020-ban Szabolcs-Szatmár-Bereg (19 763 fő), Borsod-Abaúj-Zemplén (19 217 fő) és Hajdú-Bihar (9 061 fő) vármegyékben volt a legmagasabb. Az említett három vármegye adta a közfoglalkoztatottak 51,92%-át. A vármegyék létszámadatai között szignifikáns különbségek állnak fenn. Az állami foglalkoztatási rendszerben legnagyobb arányban „beragadók” tekintetében is zászlóvivőnek számít Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar vármegye.

A közfoglalkoztatási ráta 2016-ban kirívóan magas az ország egész területén, kivételt szinte csak Budapest és agglomerációja jelentett (4. ábra). A munkanélküliségi adatok a koronavírus járvány megjelenéséig javultak, ezzel együtt a korábban priorizált közfoglalkoztatás évről évre elsősorban a Budapest–Győr–Zalaegerszeg fejlődési zónában szorult vissza.

4. ábra: Közfoglalkoztatási ráta alakulása (2016–2022)

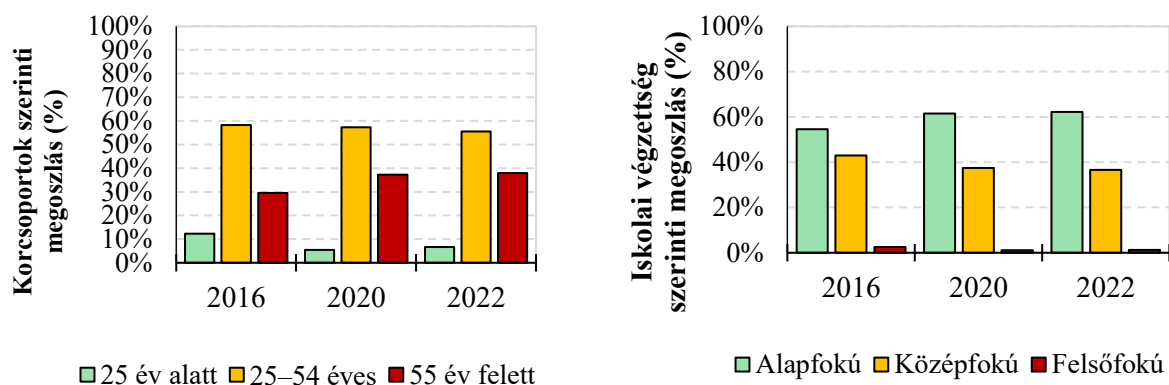
Forrás: Saját számítás és szerkesztés a TeIR adatai alapján

A 2019-ben jelentkező koronavírus járvány hatására kis mértékben nőtt a magasabb munkanélküliséggel jellemezhető települések száma, azonban kijelenthető, hogy 2016 és 2022 között jelentős mértékű átrendeződés nem történt. Általánosságban megállapítható, hogy az eltérő okból kialakult válságok jellemzően ugyanazokat a területeket sújtják, a különbségek csak azok mértékében érzékelhetők.

4.4. A közfoglalkoztatottak kor és iskolai végzettség szerinti csoportjainak megoszlása

A közfoglalkoztatottakon belül az egyes csoportok megoszlása 2016 és 2022 között csekély mértékben változott. A korcsoportok esetében a fiatalok részaránya a legalacsonyabb (5–10%), ezt követi a veszélyeztetett korcsoport (30–40%), a legnagyobb részarányal a középkorúak rendelkeznek (55–60%). Az iskolai végzettség szerinti csoportok is hasonló mértékű eltérésekkel jellemezhetők. A közfoglalkoztatottakon belül az alapkú (55–60%) és középfokú (35–40%) végzettséggel rendelkezők száma magas, miközben a diplomával rendelkezők aránya meglehetősen alacsony, mindössze 1–2% között változik (5. ábra).

5. ábra: Közfoglalkoztatottak megoszlása (2016–2022)

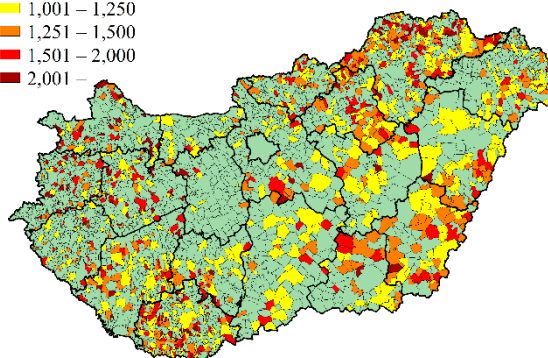
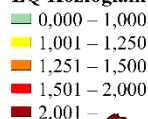

Forrás: Saját számítás és szerkesztés a BM adatai alapján

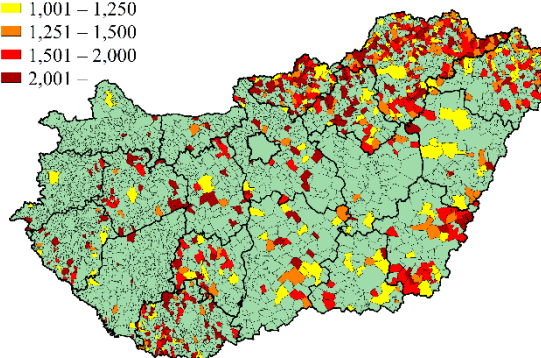
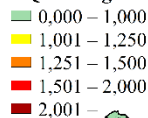
A vizsgált időszakban az egyes korcsoportok koncentrációjának területi eloszlásában jelentősebb változások játszódtak le. A közfoglalkoztatási létszámadatok kulminálásának évében a lokációs hányados értékei a 25–54 éves korcsoportban nem mutattak jelentős térbeli sűrűsödést, miközben a 25 év alatti közfoglalkoztatottak koncentrációja 349 településen, az 55 év feletti közfoglalkoztatottak koncentrációja pedig 602 településen haladta meg az országos átlag 1,5-szeresét (6. ábra). A fiatalok közfoglalkoztatottak országos átlag feletti koncentrációjával jellemezhető települések 2016-ban az ország területén elszórtan jelentek meg. A magasabb LQ értékkel rendelkező települések térbeli polarizáltsága – az álláskereső koncentrációjához hasonlóan – jelentős mértékben változott, 2022-re Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyék határmenti területein akkumulálódott. Az érintett 480 település 33,1%-a 500 fő alatti és mindössze 37 település 5 000 főt meghaladó népességű. A középkorúak átlagostól magasabb koncentrációjával érintett települések száma 2016 és 2022 között nőtt, miközben a létszámadatok jelentős mértékben csökkentek. A legalább közepesen koncentrált ($LQ > 1,5$) települések száma jellemzően a nyugati országrészen nőtt, ahol elhelyezkedésük sporadikus. Az érintett településeken belül az aprófalvak aránya 79,1%-ról 51,0%-ra csökkent. Az országos átlagtól magasabb a veszélyeztetett korú közfoglalkoztatottak 2016. évi koncentrációja az északnyugati országrész településein. A vizsgált időszakban a csoport koncentrációjának területi eloszlása kiterjedt a teljes nyugati országrészre. A települések 14,7%-án mérsékelt, 11,8%-án közepes, 8,8%-án pedig erős az 55 év feletti koncentrációsága 2022-ben. Az országos átlag másfélszeresét meghaladó koncentrációjú települések száma 646, amelyek 42%-ában a lakosságszám nem éri el az 500 főt.

6. ábra: Közfoglalkoztatottak korcsoportok szerinti koncentrációja (2016, 2022)

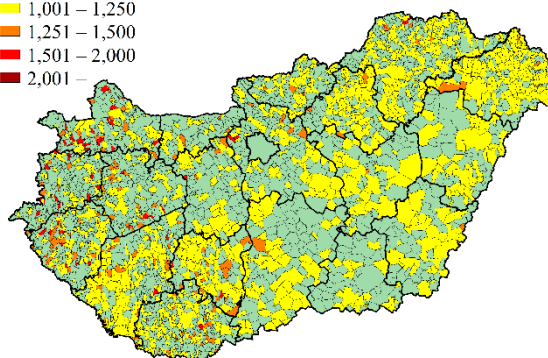
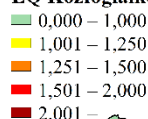
LQ Közfoglalkoztatottak (2016) 25 év alatti

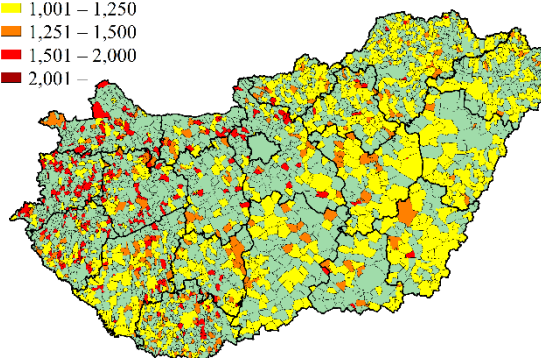
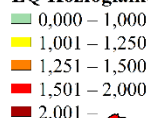
LQ Közfoglalkoztatottak (2022) 25 év alatti

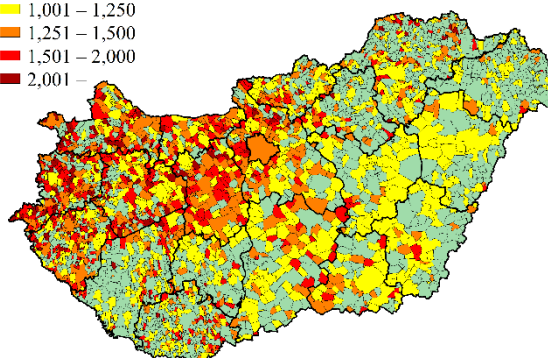
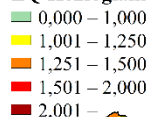
LQ Közfoglalkoztatottak (2016) 25–54 év közötti

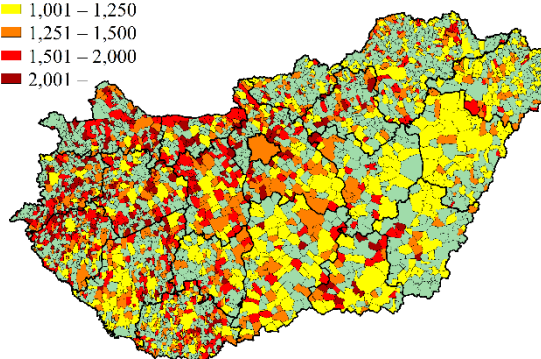
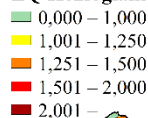
LQ Közfoglalkoztatottak (2022) 25–54 év közötti

LQ Közfoglalkoztatottak (2016) 55 év feletti

LQ Közfoglalkoztatottak (2022) 55 év feletti

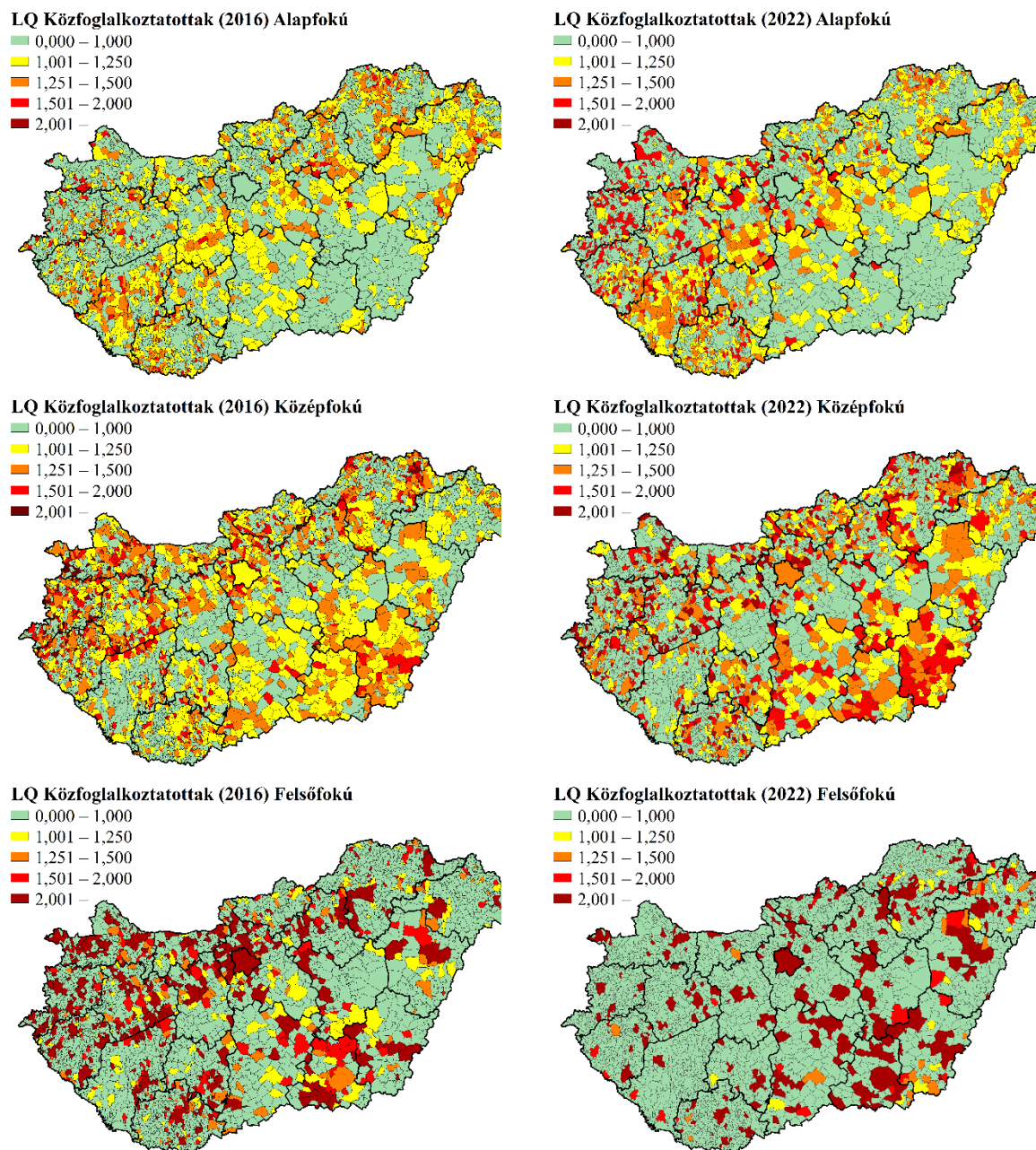

Forrás: Saját számítás és szerkesztés a BM adatai alapján

Az iskolai végzettség szerinti kategóriákban is nagymértékű átrendeződések zajlottak le 2016-hoz képest, a létszámadatok csökkenésével párhuzamosan mindhárom csoport esetében térbeli és intenzitásbeli változások is lezajlottak. Az alacsony végzettségű közfoglalkoztatottak átlag feletti koncentrációjával jellemezhető települések száma számottevően, több mint háromszorosára emelkedett. A növekedés a veszélyeztetett korcsoportéhoz hasonlóan a nyugati országrész aprófalvas területeit érintette (7. ábra). A legalább közepes koncentrációjú ($LQ > 1,5$) települések száma 2022-ben 381, amelyből 54,9% aprófalva. A középfokú végzettséggel rendelkezők koncentráltsága szintén nőtt a vizsgált időszakban, 2022-ben a koncentráltság a települések 13,2%-án mérsékelte, 9,9%-án közepes, 8,2%-án pedig erős. Az érintett települések

az ország egész területén random helyezkednek el, hangsúlyosabb területi tömörülés mindössze Békés vármegyében látható.

7. ábra: Közfoglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti koncentrációja (2016, 2022)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés a BM adatai alapján

A felsőfokú végzettséggel rendelkező közfoglalkoztatottak koncentrációja – a munkanélküliekhez hasonlóan – a legszembetűnőbb különbségekkel jellemezhető. A legmagasabb közfoglalkoztatotti létszámadatok mellett, 2016-ban, a koncentráció 425 településen volt az országos átlag kétszerese ($LQ > 2$), amelyek 24,4%-a minősül aprófalunak. Az erős koncentrátságú települések száma a közfoglalkoztatás jelentőségének visszaszorulásával csökkent, 2022-ben mindössze 257 települést érintett, amelyek 13,6%-a minősül aprófalunak. A magas LQ értékkel jellemezhető települések többsége 2016-ban Pest vármegyében és a Balaton vonala felett helyezkedik el, továbbá néhány a vidéki

egyetemvárosok környékén rajzolódik ki. Szembetűnő változás bontakozott ki, 2022-re a koncentráltság áttevődött a keleti országrész nagyobb lélekszámú településeire.

4.5. A településnagyság és a közfoglalkoztatás koncentrációs értékeinek összefüggése

A településnagyság és a közfoglalkoztatás koncentrációs értékeinek összefüggéséről kijelenthető, hogy – hasonlóan a munkanélküliséghez – az érintett településeken belül igen magas az aprófalvak aránya, miközben az 5 000 főt meghaladó települések száma alacsony (*1. táblázat*). A közfoglalkoztatotti létszámadatok csökkenésével együtt 2022-re – a diplomás csoport kivételével – nőtt az érintett települések száma. A felsőfokú végzettséggel rendelkező közfoglalkoztatottak magasabb koncentrációjával jellemezhető települések közel 30%-a 5 000 fő feletti népességű 2022-ben.

1. táblázat: Közfoglalkoztatás koncentrációja településnagyság szerint, LQ> 1,5 (2022)

Csoportok	Települések száma (db)	500 fő alatti települések száma (db)	500–1000 fő közötti települések száma (db)	1001–2500 fő közötti települések száma (db)	2501–5000 fő közötti települések száma (db)	5000 fő feletti települések száma (db)
<25	480	159	123	129	32	37
25–54	241	123	53	46	12	7
>55	646	271	128	144	62	41
Alapfok	381	209	80	61	21	10
Középfok	572	225	116	125	49	57
Felsőfok	291	34	45	76	50	86
Összesen	1220	590	275	252	68	35

Forrás: Saját számítás és szerkesztés BM adatai alapján

4.6. Összefoglalás

A kutatás azt vizsgálja, hogy 2016 és 2022 között miként változott a közfoglalkoztatás területi koncentrációja különböző korcsoportok és iskolai végzettségek szerint, mely térségekben maradt jelentős a program szerepe, hogyan függ mindez a településnagyságtól, valamint, hogy a visszaszorulás mérsékelte-e vagy éppen növelte a területi egyenlőtlenségeket.

A közfoglalkoztatás a 2008-as gazdasági válság után vált a magyar foglalkoztatáspolitikai meghatározó pillérévé. A 2011-ben bevezetett „workfare” típusú rendszer azzal a céllal jött létre, hogy visszavegye a tartós munkanélkülieket a munkaerőpiacra, ugyanakkor a gyakorlatban inkább jövedelemplótló és válságkezelő funkciót töltött be. A résztvevők száma 2016-ban tetőzött több mint 220 ezer fővel, ám 2022-re már csak 76 ezer fő vett részt a programban. A COVID-19 járvány sem hozott számottevő növekedést, mivel a közfoglalkoztatás iránti igény ekkorra már strukturálisan visszaesett.

Területileg a közfoglalkoztatás továbbra is erősen egyenlőtlenül oszlik meg. A keleti vármegyék – elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar – a program „központjai” maradtak, 2020-ban például az összes közfoglalkoztatott több mint felét ők adták. Ez a kelet–nyugat lejtő jól illeszkedik a rendszerváltás óta fennálló területi

különbségekhez, amelyek a közfoglalkoztatás esetében a munkanélküliségnél is markánsabban jelennek meg.

A munkanélküliséghez szorosan kapcsolódó közfoglalkoztatás jelentősen visszaszorult a 2016. évi csúcspontot követően. A humán erőforrás jellemzők szerint kategorizált csoportok megoszlása 2016 és 2022 között csekély mértékben változott. A fiatalok részaránya 5–10%, a középkorúaké 55–60%, a veszélyeztetett korcsoporté 30–40% között változott. A fiatalok közfoglalkoztatottak országos átlag feletti koncentrációjával jellemezhető települések térbeli szóródása – az álláskereső koncentrációjához hasonlóan – jelentős mértékben változott, 2022-ben Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyék határmenti területein akkumulálódott. A legalább közepes koncentrációval érintett települések 33,1%-a 500 fő alatti népességű. A veszélyeztetett korcsoport koncentrációjának területi eloszlása lefedi a teljes nyugati országrészt és szintén magas az aprófalvak aránya (42%).

A közfoglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti csoportjain belül az alacsony (55–60%) és középfokú (35–40%) végzettséggel rendelkezők száma magas, miközben a diplomával rendelkezők aránya meglehetősen alacsony, mindössze 1–2% között változik. Az iskolai végzettség szerinti kategóriákban nagymértékű területi átrendeződések zajlottak le 2016 és 2022 között. A létszámadatok csökkenésével párhuzamosan mindhárom csoport esetében térbeli és intenzitásbeli változások is végbementek. Az alacsony végzettségű közfoglalkoztatottak átlag feletti koncentrációjával jellemezhető települések száma számottevően nőtt a nyugati országrész aprófalvas területein. A legalább közepes koncentrációjú ($LQ > 1,5$) települések 54,9% aprófalva. A legszembetűnőbb változásokat – a munkanélküliekhez hasonlóan – a felsőfokú végzettséggel rendelkező közfoglalkoztatottak koncentrációja mutatta. A magas LQ értékkel jellemezhető települések többsége 2022-re áttevődött a keleti országrész nagyobb lélekszámú településeire.

A településnagyság vizsgálata azt mutatja, hogy a közfoglalkoztatás továbbra is elsősorban a kis lélekszámú települések problémája: a magas koncentrációjú települések több mint fele 500 fő alatti aprófalva. Ez azt jelzi, hogy a közfoglalkoztatás területi problémája szorosan összefonódik az aprófalvas vidékek strukturális hátrányaival és korlátozott gazdasági potenciáljával.

A közfoglalkoztatás visszaszorulása önmagában nem mérsékelte a területi egyenlőtlenségeket, sőt több szegmensben tovább növelte azokat. A leszakadó térségekben a közfoglalkoztatás által érintett humán erőforrás egyre homogénebbé és egyre hátrányosabb helyzetűvé vált, ami hosszabb távon rontja a versenyképességi kilátásokat.

Meggyőződésem, hogy a területi egyenlőtlenségek hatékonyabb mérsékléséhez mindenképpen területileg differenciált foglalkoztatáspolitikai szükség van. A területi különbségek csökkentése érdekében a foglalkoztatáspolitikai stratégiákat és intézkedéseket az egyes területek egyedi igényeihez mérten kell megtervezni. A legmegfelelőbb stratégiák kialakításának első lépése az egyenlőtlenségek azonosítása, amely a munkanélküliségi és közfoglalkoztatási adatokban is megfigyelhető, ezért vizsgáltam a főbb humán erőforrás-jellemzők szerint kategorizált közfoglalkoztatás koncentrációjának térbeli eloszlását.

A közfoglalkoztatás visszaszorulása önmagában nem mérsékelte a területi egyenlőtlenségeket, mivel a keleti országrész továbbra is erősen függ ettől a foglalkoztatási formától, különösen a fiatalok és az alacsony végzettségűek esetében. Indokolt lenne a

közfoglalkoztatás hangsúlyosabb elmozdítása a humántőke-fejlesztés irányába, amely valódi, piacképes képzéseket és érdemi kompetenciafejlesztést biztosítana. A hátrányos helyzetű térségekben az alternatív foglalkoztatási megoldások – például a szociális gazdaság erősítése vagy a helyi mikrovállalkozások támogatása – hozzájárulhatnak a fenntartható munkahelyteremtéshez. A felsőfokú végzettségű résztvevők keleti városokba történő koncentrálódása arra utal, hogy a képzettebb, de marginális helyzetbe került munkaerő számára a versenyszféra nem kínál elegendő felszívókapacitást. A munkaerőpiaci integráció erősítéséhez elengedhetetlen a mobilitási korlátok csökkentése is, például közlekedési támogatásokkal vagy ingázási kedvezményekkel. A közfoglalkoztatás továbbra is meghatározó szerepet tölt be az aprófalvas térségekben, ahol az alternatív munkalehetőségek gyakorlatilag hiányoznak.

A H1, a közfoglalkoztatás visszaszorulásához kapcsolódó hipotézist elfogadtam, mivel a 2016 utáni jelentős létszámcsökkenés ellenére a területi különbségek nem mérséklődtek. A tanulmány kimutatja, hogy a keleti országrész – különösen Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar vármegyék – továbbra is a közfoglalkoztatás leginkább érintett térségei maradtak, vagyis a program súlya a legrosszabb helyzetű térségekben változatlanul meghatározó. Ez azt mutatja, hogy a visszaszorulás nem csökkentette érdemben a területi egyenlőtlenségeket, így a H1 állítása összhangban van a kutatás eredményeivel.

A H2 hipotézist, miszerint a fiatalok és az 55 év feletti koncentrációja a periférikus, aprófalvas térségekben az országos átlagnál lényegesen magasabb, szintén elfogadtam. A vizsgálat egyértelműen igazolja, hogy mind a fiatalok, mind az idősebb korcsoport koncentrációja erőteljesen perifériákhoz kötődik. A fiatalok esetében 2022-re a koncentráció elsősorban Nógrád, Heves és a keleti határ menti térségek aprófalvainak irányába tolódott el, míg az 55 év feletti egyre nagyobb arányban a nyugati, előregedő, kis lélekszámú településeken halmozódnak fel. A kutatás eredményei tehát egyértelműen megerősítik H2-t.

A H4 hipotézist – miszerint a felsőfokú végzettségű közfoglalkoztatottak koncentrációja 2016 és 2022 között a kelet-magyarországi, nagyobb lélekszámú települések felé tolódott el – szintén elfogadtam. A tanulmány rámutat, hogy míg 2016-ban a diplomások magasabb koncentrációja inkább Pest vármegyéhez, a Balaton térségéhez és egyes egyetemvárosokhoz kötődött, 2022-re a hangsúly valóban a keleti nagyvárosok felé tolódott el, miközben az aprófalvas érintettség aránya jelentősen csökkent. Ez a térszerkezeti változás teljes mértékben alátámasztja H4-et.

A H5, amely szerint a településnagyság és a koncentráció mértéke között egyértelmű negatív összefüggés figyelhető meg – vagyis minél kisebb egy település, annál nagyobb a közfoglalkoztatás koncentrációja –, elfogadásra került, mert a tanulmány adatai ezt világosan alátámasztják. A legalább közepes koncentrációt mutató települések több mint fele 500 főnél kisebb aprófalva, míg az 5 000 fő feletti települések aránya kifejezetten alacsony. A közfoglalkoztatás így továbbra is erősen kötődik az aprófalvas, gazdaságilag gyenge térségekhez.

A térségi különbségekre érzékeny foglalkoztatáspolitikai megköveteli, hogy a keleti perifériákon – ahol a fiatalok és az alacsony végzettségűek nagy arányban vannak jelen – célzott, személyre szabott munkaerőpiaci integrációs programok működjenek, míg a nyugati aprófalvas térségekben a közfoglalkoztatás „beszorító” hatása miatt olyan átmeneti munkapiaci hidak kiépítésére van szükség, amelyek a szezonális és helyi gazdasági lehetőségeket

kapcsolják össze a munkaerőpiaci szolgáltatásokkal. A humántőke-fejlesztés terén a közfoglalkoztatottak számára valódi, a munkaerőpiacon ténylegesen hasznosítható képzéseket kell kínálni, és a képzési struktúrát térségi sajátosságokhoz kell igazítani: a keleti városokban a felsőfokú végzettségű munkanélküliek növekvő aránya indokolja a digitális, pénzügyi, közszolgáltatási és adminisztratív kompetenciafejlesztés erősítését, míg a fiatalok számára a mobilitási támogatás és a helyi vállalkozásokkal összehangolt duális képzések jelentenek kulcsfontosságú eszközöket. A közfoglalkoztatás hosszú távú kiváltásához elengedhetetlen a helyi gazdaság valódi alternatíváinak megteremtése, például a mikrovállalkozások, a helyi termelők és a szociális gazdasági szereplők támogatásával, a periférikus térségekben a helyi termékek feldolgozásának ösztönzésével vagy a rövid ellátási láncok kiépítésével, illetve a turisztikai potenciálú kistélepléseken alacsony belépési küszöbű szolgáltatóipari munkahelyek létrehozásával. Fontos továbbá a mobilitási és elérhetőségi korlátok csökkentése: támogatni kell az ingázást a munkaerőhiányos nyugati és központi régiók felé kedvezményes bérletekkel, telekocsi-programokkal és egyéb közlekedési ösztönzőkkel, valamint bizonyos csoportok – például szociális munkavállalók – számára mobilitási ösztöndíjak és szállástámogatások bevezetése is indokolt lehet. Mindezek mellett a közfoglalkoztatás szerepét is újra kell definiálni úgy, hogy tartós foglalkoztatás helyett a rendszer a kompetenciafejlesztés és a munkaerőpiaci integráció csatornájává váljon, amelynek hatékonyságát a kilépési arányok, a képzési eredményesség és a hosszú távú elhelyezkedési mutatók mérésével kell folyamatosan értékelni.

4.7. Felhasznált irodalom

Bakó, T. – Lakatos, J. (2015): A magyarországi munkapiac 2014-ben. 19–35. p. In: Fazekas, K. – Varga, J. (Szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2014. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, 198. p.

Bakó, T. – Lakatos, J. (2020): Magyarországi munkapiac, 2019–2020. 15–34. p. In: Fazekas, K. et al. (Szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2018. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, 264. p.

Belügyminisztérium (BM) (2020): Havi tájékoztató a közfoglalkoztatás alakulásáról, 2020. július. https://kozfoglalkoztataskormany.hu/download/a/f6/a2000/Havi%20jelent%C3%A9s_2020_j%C3%BA1_%28port%C3%A1l%29.pdf Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: Havi tájékoztató a közfoglalkoztatás alakulásáról, 2020. július. Letöltés időpontja: 2023. 03.15.

Belügyminisztérium (BM) (2023): Közfoglalkoztatási adatportál – Statisztikai definíciók. <http://kozfoglalkoztataskormany.hu/> Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: Közfoglalkoztatási portál. Letöltés időpontja: 2023.02.15.

Cseres-Gergely, Zs. – Molnár, Gy. (2014): Közmunka, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac. In: Társadalmi riport, 2014. Budapest: TÁRKI, 204–225. p.

Csoba, J. (2010): „Segély helyett munka.” A közfoglalkoztatás formái és sajátosságai. In: Szociológiai szemle, 20 (1) 26–50. p. ISSN 1216-2051

Csorba, L. (2025): The Relationship between Competitiveness, Resilience and Risk Structure. FINANCIAL AND ECONOMIC REVIEW, 24 (3). pp. 73-94. <https://doi.org/10.33893/FER.24.3.73>

Csorba, L. (2023): The perfect quality model and the quality of public finances. Public Finance Quarterly = Pénzügyi Szemle, 69 (2). pp. 51-66. DOI https://doi.org/10.35551/PFQ_2023_2_3

Csorba, L. (2019): "Issues and Types of Adverse Selection and Negative Selection," Financial and Economic Review, Magyar Nemzeti Bank (Central Bank of Hungary), vol. 18(2), pages 87-116.

Czirfusz, M. (2020): Foglalkoztatás. In: Czirfusz, M. (szerk.): Területi kihívások és területi politikák Magyarországon, 2010–2020. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, 11–17. p.

Czirfusz, M. (2021): A COVID-19-válság és a térbeli munkamegosztás változásai Magyarországon. In: Területi Statisztika, 61 (3) 320–336. p. DOI: 10.15196/TS610303

Dobó, M. (2025) Szubszidiaritás és a decentralizáció a települési önkormányzatok tervezési folyamataiban. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 44-57.

Egri, Z. – Lengyel, I. (2024): Convergence and Catch-Up of the Region Types in the Central and Eastern European Countries Applied Spatial Analysis and Policy 17 (2) pp. 393-415.

Fazekas, K. – Scharle, Á. (2012): Munkaerő-piaci láttelet. 2–7. p. In: Fazekas, K. – Scharle, Á. (Szerk.): Nyugdíj, segély, közmunka, A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010. Budapest: Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, 306. p.

Frey, M. (1993): A közhasznú foglalkoztatás munkaerő-piaci hatásai. In: Munkaügyi Szemle, 37 (5) 30–37. p. ISSN: 2064-3748

Győri, T. – Egri, Z. (2020): A munkanélküliek – mint potenciális munkaerő-tartalék – térszerkezetének vizsgálata Békés megyében. In: Studia Mundi – Economica, 7 (2) 2–17. p.

Heckman, J. (2006): Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. In: Science, 312 (5782) 1900–1902. p. DOI: 10.1126/science.1128898

Kálmán J. (2015): A közfoglalkoztatási programok háttere és nemzetközi tapasztalatai. 42–58. p. In: Fazekas, K. – Varga, J. (Szerk.): Munkaerőpiaci tükrök, 2014. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, 298. p.

Kertesi, G. (2005): Roma foglalkoztatás az ezredfordulón – A rendszerváltás maradandó sokkja. (Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek 2005/4.) Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, 52. p. ISBN: 963 95588 39 3

Koltai, L. (2013): A közfoglalkoztatás szerepe válság idején az európai országokban. In: Munkaügyi Szemle, 2013 (1) 27–38. p.

Koltai, L. (Szerk.) (2018): A közfoglalkoztatás hatása a helyi gazdaságra, helyi társadalomra. 308. p. Budapest: Hétfa Kutatóintézet Kft, Agrárgazdasági Kutató Intézet, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. ISBN 978-963-89112-9-2 https://kozfoglalkoztataskormany.hu/download/f/fc/42000/BM_k%C3%B6zfoglalkoztat%C3%A1s_Tanulm%C3%A1ny_20180928-merged.pdf Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: A közfoglalkoztatás hatása a helyi gazdaságra, helyi társadalomra. Lekérdezés időpontja: 2019.05.11. ISBN 978-963-89112-9-2

Kóti, T. (2018): Spatial differences regarding the chance to leave supported public employment in Hungary's rural periphery. In: *Regional Statistics*, 8 (2) 109–134. p. DOI: <https://doi.org/10.15196/RS080210>

Kovács, E. (2025) Egy régió társadalmi értékmegőrzésének aspektusai a deglobalitás korában egy globális társadalmi térben. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 76-87.

Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (n.a.): Munkaerőpiaci helyzetkép 2014-2018. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz17.pdf>

Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: Munkaerőpiaci helyzetkép 2014-2018. Lekérdezés időpontja: 2019.11.29.

Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2010): A válság hatása a munkaerőpiacra. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 30. p. ISBN 978-963-235-275-6

László, Gy. (2016): A hátrányos helyzetűek foglalkoztatási nehézségei. In: *Opus et Educatio*, 3 (3) 264–276. p. DOI: <https://doi.org/10.3311/oep.102>

Lodemel, I. – Trickey, H. (2000): An offer you can't refuse. *Workfare in international perspective*. Bristol: The Policy Press, 384 p. DOI: <https://doi.org/10.1177/09589287020120010603>

Magyar Államkincstár (MÁK) (2021): A 2020. évi központi költségvetés végrehajtásának adatai. https://www.allamkincstar.gov.hu/pfile/file?path=/Koltsegvetes/Kozponti_alrendszer_-_Reszletezo_adatok/kozponti-koltsegvetes-vegrehajtasa_nak-adatai/a-2021.-evi-kozponti-koltsegvetes-vegrehajtasanak-adatai/a-2021.-evi-kozponti-koltsegvetes-vegrehajtasanak-adatai-2021.12.-ho-2022.02.25&inline=true Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: Központi költségvetés adatai 2020. Letöltés időpontja: 2023.03.15.

Molnár, Gy. – Bazsalya, B. – Bódis, L. (2018): A helyi foglalkoztatási kezdeményezések központi támogatásának elosztási mechanizmusai (Műhelytanulmányok, MT-DP – 2018/27). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, 112. p. http://real.mtak.hu/87002/1/MTDP_1827.pdf Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: A helyi foglalkoztatási kezdeményezések központi támogatásának elosztási mechanizmusai. Lekérdezés időpontja: 2021.05.30.

Tagai, G. et al. (2018): Two faces of peripherality: labour markets, poverty, and population dynamics in Hungary and Czechia. In: *Regional Statistics*, 8 (2) 19–45. p. DOI: <https://doi.org/10.15196/RS080204>

Uzzoli, A – Egri, Z – Szilágyi, D – Pál, V. (2020): Does better availability mean better accessibility? Spatial inequalities in the care of acute myocardial infarction in Hungary. *Hungarian Geographical Bulletin* (2009-) 69 (4) pp. 401-418.

Vas, Zs. – Lengyel, I. – Szakálné Kanó, I. (2015): Regionális klaszterek és agglomerációs előnyök: feldolgozóipar a magyar városrégiókban. In: *Tér és Társadalom*, 29 (3) 49–72. p. DOI: 10.17649/TET.29.3.2697. ISSN 0237-7683

Veselicz, A. (2025) A LEADER helyi akciócsoportok működése néhány kelet-közép-európai országban, különös tekintettel a forráselosztás kérdéskörére. In: Csorba, L. (szerk.)

Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 136-147.

Virág, T. – Zolnay, J. (2010): Csapdába került önkormányzatok, csapdában tartott szegények – közfoglalkoztatás a Csereháton. In: Esély, 21 (1) 119–130. p.

5. Egy régió társadalmi értékmegőrzésének aspektusai a deglobalitás korában egy globális társadalmi térben

Aspects of social value preservation in a region in the age of deglobalization in a global social space

Kovács, Enikő⁸

Absztrakt: A deglobalitás fogalma a globalitás nélkül értelmezhetetlen, annak ellenére, hogy már létezett a globalitást megelőzően is, csak nem így nevezték el. A fogalmak játéka rámutat arra, hogy nincs új a Nap alatt, hiszen a regionalitás, vagyis a helyi társadalmi, gazdasági, környezeti, táji adottságok és velük együtt az ott lakó közösség életét alakító tényezők, jelenségek és folyamatok egy kultúra kialakítását mély gyökerekkel megalapozó folyamat része. A régiók fejlesztését célzó ún. mesterséges folyamatok (például az EU LEADER közösségei), ösztönzőleg hatnak az ott élő emberek közösségformáló tendenciáinak megerősítésére – munkahelyteremtés és gazdaságfejlesztési célból is –, ám ezt nem lehet már a globalitást megelőző állapothoz hűen visszaállítani. A VUCA9 világ változékonysága, kiszámíthatatlan tényezői, bizonytalan körülményei és számos módon történő értelmezhetősége nélkülözhetetlenné teszi a társadalom örökzöld értékeinek – felelősség, tudás, identitás, gyökerek és szárnyak stb – reziliens renoválását. Ennek eszköze az alkalmazkodás és célja egy élhető, emberléptékű régiót támogató megtartó erő megléte és működtetése. Tanulmányom egy többszemponútú értékrendszer társadalmi aspektusait kívánja sorra venni és feltárni egy régió reziliens igazodási lehetőségeit egy globális függetlenedési folyamathoz, melyet deglobalizációnak nevezünk.

Kulcsszavak: deglobalizáció, értékmegőrző társadalom, reziliencia, szociográfia

Abstract: The concept of deglobalization cannot be understood without globalization, even though it existed before globalization, only it was not called that. The interplay of concepts highlights that there is nothing new under the sun, as regionality, i.e., local social, economic, environmental, and landscape conditions, along with the factors, phenomena, and processes that shape the lives of the communities living there, are part of a process that lays deep roots for the formation of a culture. So-called artificial processes aimed at regional development (such as the EU's LEADER communities) have a stimulating effect on strengthening the community-forming tendencies of the people living there, including for the purposes of job creation and economic development, but this cannot be restored to the state that existed before globalization.

⁸ A szerző a Miskolci Egyetem Pedagógiai Intézetének az oktatója

⁹ Volatile (változékonny), Uncertain (bizonytalan), Complex (összetett), Ambiguous (többértelmű) kifejezések mozaikszava.

The volatility, unpredictability, uncertainty, and ambiguity of the VUCA10 world make it essential to resiliently renew the evergreen values of society—responsibility, knowledge, identity, roots and wings, etc. The means to achieve this is adaptation, and the goal is the existence and operation of a sustaining force that supports a livable, human-scale region. My study aims to examine the social aspects of a multi-dimensional value system and explore a region's resilient adaptation options to a global process of independence, which we call deglobalization.

Keywords: deglobalization, value-preserving society, resilience, sociography

5.1. Bevezetés

Annak A deglobalitás fogalma a globalitás nélkül értelmezhetetlen, annak ellenére, hogy már létezett a globalitást megelőzően is, csak nem így nevezték el. A fogalmak játéka rámutat arra, hogy nincs új a Nap alatt, hiszen a regionalitás, vagyis a helyi társadalmi, gazdasági, környezeti, táji adottságok és velük együtt az ott lakó közösség életét alakító tényezők, jelenségek és folyamatok egy kultúra kialakítását mély gyökerekkel megalapozó folyamat része. A régiók fejlesztését célzó ún. mesterséges folyamatok, például az EU LEADER közösségei, ösztönzőleg hatnak az ott élő emberek közösségformáló tendenciáinak megerősítésére – munkahelyteremtés és gazdaságfejlesztési célból is – (Veselicz, 2025), ám ezt nem lehet már a globalitást megelőző állapothoz hűen visszaállítani. A VUCA¹¹ világ változékonysága, kiszámíthatatlan tényezői, bizonytalan körülményei és számos módon történő értelmezhetősége nélkülözhetetlenné teszi a társadalom örökzöld értékeinek – felelősség, tudás, identitás, gyökerek és szárnyak stb – reziliens renoválását. Ennek eszköze az alkalmazkodás és célja egy élhető, emberléptékű régiót támogató megtartó erő megléte és működtetése.

Tanulmányom egy többszemponútú értékrendszer társadalmi aspektusait kívánja sorra venni és feltárni egy régió reziliens igazodási lehetőségeit egy globális függetlenedési folyamathoz, melyet deglobalizációnak nevezünk. Ebből a problémakörből indulva szükséges feltárni a társadalom fogalmát, illetve arra keresni a választ, hogy milyen tényezők befolyásolják vagy hatnak a közösség stabil értékmegőrzésére, valamint mely aspektusokat érdemes reziliensen szűrni és helyreállítani a deglobalizációs függetlenedési folyamatban. Feltételezhető, hogy a globális gazdasági és társadalmi hatások révén, az alapvető emberi és közösségi gyökerek, normák, értékrendek föllazulásával és átszerveződésével talajt veszített alapvető kohéziós erők – mint a tudatosság, identitás, a kommunikációs fókuszpontok, a felgyorsult idő és a társadalmi hidak – a reziliencia-abilitás által adaptálhatók újra egy függetlenedő régió stabilizálásához.

Alapvetésem, hogy a globális térben élő társadalom interakciói globális befolyás által nem tudatosan felismert és meghatározott az egyének számára, így kulcsfontosságú a közösség tagjainak magas szintű tudatossága, ami konstruktív közösségformáló erőforrásként hasznosulhat a régió fenntartásában.

5.2. Elméleti alapok

Globalitás fogalomkörében jelen tanulmány a társadalmi értelemben vett világméretű kapcsolatrendszert értelmezi, azaz hogyan formálja ez az emberek, közösségek és társadalmi

¹⁰ Acronym for Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous.

¹¹ Volatile (változékonny), Uncertain (bizonytalan), Complex (összetett), Ambiguous (többértelmű) kifejezések mozaikszava.

intézmények életét. Nem gazdasági vagy politikai jelenséggként kerül értelmezésre itt, hanem társadalmi-tudati és kulturális dimenziókat foglal magába. A deglobalizáció triviális értelemben ellenglobalizációt jelent, vagyis olyan folyamatot, mely a kiterjesztett, éppen ezért tapasztalhatóan sematizált értékrendszer irányából halad az individuális felé.

A harmonikusan működő, értékalapú közösségek regionális bázisa a deglobalizáció korában nem képes pusztán a hagyományok hű megtartásával vagy az azokhoz történő visszatéréssel létrejönni, ugyanis a globalizáció technológiai fejlődése által túl nagy befolyást tett a gyökerektől való elszakadásra, főként a fiatal generációk körében. Kialakítása azonban egy régió számára mégiscsak létkérdés lehet – például a fiatalok megtartása, vagy az értelmiségi közép társadalmi réteg stabil megmaradása, de a vonzó, ám fenntartható fizetőképes munkahelyteremtés végett egyaránt. A tradíciók értékcsökkenésben szerepet játszó „olvasztótégely” hatást a globalista felfogás hozta létre, annak látszatát keltve, hogy általa mégiscsak egyedivé válhat a személy. Az egyedivé válás folyamata egyfajta elkülönülés jelenséget is létrehoz a közösségen belül, amikor is az egyén szeretne kitűnni a tömegből például stílusa által. Egyedül azonban nehéz boldogulni, mely szerint örökérvényű tapasztalat, hogy az egyén közösség hiányában vagy perifériára szorul, vagy kireked.

5.2.1. Közösség

Annak megértése érdekében, hogyan lehetséges az együttélés harmonikus alapjait megteremteni egy közösségen belül, szükséges az okfejtést a társadalom fogalmának definiálásával kezdeni, melyből adódóan bizonyos kohéziós működési mechanizmusok is beláthatókká válnak. E tanulmánykötet a regionális értékteremtés és fejlődés témája köré fűzi fel tudományos érveit, melynek egyik fő ágense a deglobalitás. Ennél fogva egyik célja a fenntartható, sőt amennyiben lehetséges virágzó régió megteremtése gazdasági, demográfiai, pénzügyi és egzisztenciális aspektusból. Az ehhez vezető fő útvonal a globális függőség lazítására, az értéklánckapcsolatok átalakítására helyezi a hangsúlyt, ám fontos szem előtt tartani azt a tengelyt, melyen mindezek megfordulnak, vagyis a társadalmat, melynek statisztikai alapja egy fő, vagyis maga az ember. Az ember biológiai, pszichológiai, társadalmi és végső soron filozófiai értelemben vett elemi egysége a társadalomnak. A társadalom fogalma lexikálisan a következőképpen került megfogalmazásra: azonos területen élő, közös nyelvet beszélő emberek összessége. Bár tudjuk, hogy ennél többet is jelent a fogalma, ám földrajzi vonatkozási vitathatatlanok. Maga a terület, a táj, melyen emberek életterületei helyezkednek el és az interakció alapja a kommunikáció, vagyis az azonos nyelv. Szociográf szempontból a fogalom így hangzik: *„Bizonyos állandó s egyetemesnek tekinthető cél által egybekapcsolt egyéneknek szabályok által rendezett összességét tekintjük társadalomnak.”* (Stein, 1908, 3. o.) R. M. MacIver és C. H. Page (1961) szociológusok szerint a társadalom *társas kapcsolatok hálój*a, vagyis emberek egy olyan viszonyrendszere, amely szabályokat, intézményeket, együttélési mintákat is jelent. Szociális interakció révén az emberek közötti kommunikáció, együttműködés és a konfliktusok tartják fenn a *hálót*. Morris Ginsberg ezzel összhangban úgy határozta meg, hogy *„A társadalom olyan egyének összessége, akiket bizonyos kapcsolatok vagy viselkedési módok kötnek össze, és ezek megkülönböztetik őket azoktól, akik nem tartoznak ebbe a viszonyrendszerbe.”* (Parhi, 2016, 23. o.) Más szóval, nem pusztán emberek élnek egy helyen, egymás mellett, hanem az is fontos, hogy állandó, strukturált és ismétlődő viszonyok, szabályok, intézmények, kulturális minták és normák kapcsolják össze őket. Ezek a strukturált mintázatok, például a normák, nem statikusak, hanem időről időre változnak. A változás szintén

egyfajta kapcsolatrendszerek által leadott impulzusok mentén jön létre, mely a *pillangó effektusnak*¹² megfelelően a hálózat minden szegletére elér. Ilyen hatás a modern, teljes bolygóra kiterjedt 21. századi globalitás. A tömegkommunikáció, média és technológia hatására a változás evolúciója időben gyorsabb és kiterjedtebb mint valaha az ember földi létezése óta.

Ezen a ponton szükséges visszatekinteni a kezdetekre, nevezetesen azokra a kohéziós tényezőkre, mely az egymás mellett élő embereket közösségé kovácsolta, vagyis létrejött, ami által létezik az együtt élő emberközösség. Ilyen közös tényezők a nyelv, a kultúra (*gyökerek*), a hagyományok (*szokások*), a szabályrendszerek, a normák, a hit és filozófiarendszer (*mondák* vagy *mitológia*), amelyek köré csoportosulnak az egyén feletti szerveződési szintek, mint a család, csoportok, helyi közösségek, települések. A társadalom kollektív tudatát, másnéven identitását alapvetően e tényezők és kapcsolatrendszerek, a köztük kialakult viszonyok, a belőlük eredő konfliktusok és azok megoldásai határozzák meg. Joggal állítható, hogy az előbb felsorolt tényezők evidenciák, ami igaz is. Jelenség alapon, ezek szövik át mindennapjainkat, ezek mátrixában élünk, bárki tudhat róluk, de kérdés, hogy tudatosan figyelünk e rájuk. Az 1990-es évektől vett ütemes globális folyamatok dekadens szakaszába érkezve ma, ahol a deglobalizáció a decentralizált és függetlenedő régiók fejlesztését irányozza elő, mégiscsak ezen evidenciák tudatos harmonizálása válhat a közösség stabil alapjává, bennük rejlik az elérhető fenntarthatóság záloga.

5.3. Lehetséges válaszok

Szükséges tehát szemügyre venni, hogyan lehet egy régió életképes úgy, hogy közben aktív részese a globális egésznek, továbbá emellett képes megteremteni és fenntartani saját identitását. A válasz a tudatos társadalmi folyamatok tervezésében, szervezésében és kontrollálásában keresendő, melynek több aspektusa adódhat. Amennyiben régióerőt szeretne építeni egy adott közösség, ez annyit tesz, hogy alkalmazkodóvá igyekszik válni, ami lényegében a deglobalizációs hatás hajójának hátán könnyedén elúsztatható. Az alábbiakban szemügyre kerül néhány fő, rezilienciát növelő régiófejlesztő aspektus, ahol maga a reziliencia az első a sorban. Ennek keretében a társadalmi a tudatosság és a vele összefüggő kommunikáció, a strukturális marginalizálódás és a globalitás által kialakult ütemgyorsulás, valamint az identitás kerültek megvizsgálásra a régió számára hasznos nézőpontból. Mindezeket a társadalom fogalmából kiindulva és az ahhoz szorosan kapcsolódó mechanizmusok tekintetében szükséges értelmezni úgy, hogy sor kerüljön a deglobális alkalmazkodóképesség adaptációjára.

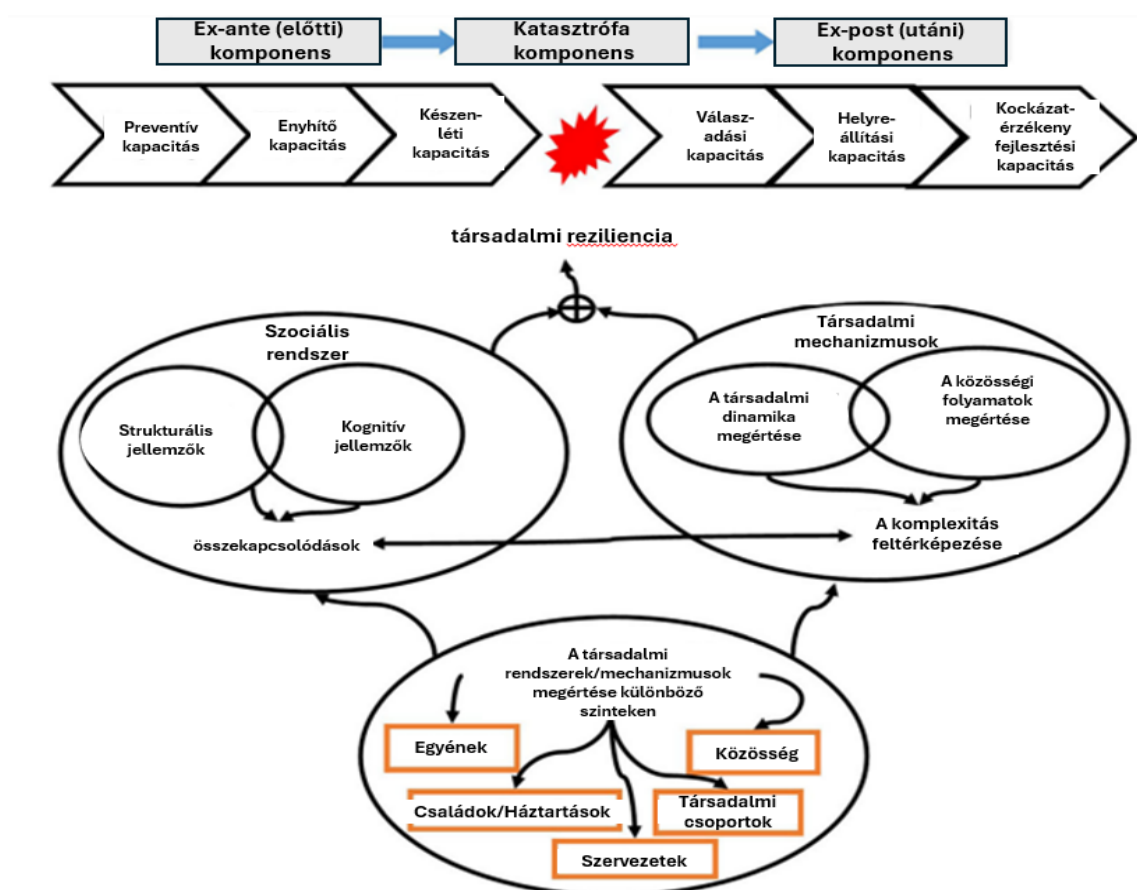
5.3.1. Reziliencia

A reziliencia társadalmi értelemben az adott közösség azon képessége utal – legyen az helyi társadalom, település, hálózat vagy más társadalmi szerkezet –, mely által képes megbirkózni az őt ért negatív tényezőkkel, stresszel, károkkal, válságokkal (természeti katasztrófákkal, gazdasági vagy társadalmi válságokkal, strukturális változásokkal stb.), és ilyen helyzetek után is képes visszaállítani alapfunkcióit, tud adaptálódni, sőt fejlődni is. (Aslam Saja et al., 2021) A reziliencia megfogható taplraállási képességként is (Csorba, 2025a). A rendszerszintű gondolkodásból kiindulva (*1. ábra*) egy adott régió közössége az őt ért destruktív változásokra

¹² *Butterfly effect* - Edward N. Lorenz amerikai meteorológus publikálta (1963, *Deterministic Nonperiodic Flow* című cikkében), melyet úgy írt le, hogy apró eltérések hatalmas, kiszámíthatatlan változásokhoz vezetnek.

akkor képes hatékonyan reagálni, ha feltérképezi és megérti belső szerkezetének struktúrált szintjeit – például egyéni, családi, háztartási, közösségi csoportok vagy szervezetek. Ezen holisztikus keret szemlélteti, hogy a reziliencia nem monolitikus jellemzője egy közösségnek, hanem sokféle komponens és interakció összessége. Ennek megfelelően érdemes kidolgozni egyfajta PDCA¹³ *kollektív adaptációs és válaszadási mechanizmus* (Moya és Goenechea, 2022) stratégiát, mely a megelőzést és a hosszútávú alkalmazkodást is megteremti.

1. ábra Rendszerszemléletű gondolkodás, amely a társadalmi rezilienciát a társadalmi entitások és mechanizmusok képességeiként határozza meg

(Forrás saját fordítás szerint Aslam Saja et al., 2021 alapján)

A reziliencia elemzése így nemcsak az erőforrások meglétét, hanem a térbeli beágyazottságot, a funkcionális sokféleséget és a közösségi működés minőségét is értékeli, melynek alapelve a kiszolgáltatottság redukálása és egy „*fennálló külső feltételrendszeren belül lehetővé teszi a jobb boldogulást*”. (Pirisi, 2019) A szociális reziliencia tehát, nem csupán a visszarendeződés képessége a régi állapotra, hanem egyfajta tanulási folyamat, melyben az adott közösség alkalmazkodik, ami egyben tudatosulást is feltételez. Megerősíti belső struktúráit és új megoldásokat talál, vagyis nem körülményei áldozata, hanem folyamatosan fejlődik dacára a negatív behatásoknak.

Mivel a reziliencia a rendszereket ért zavarokra adott válaszok kezelésének fogalmaként jelenik meg, amely magyarázza a rendszerek hosszú távú tartósságát, az a kérdés, hogy mi

¹³ Plan (tervezz), Do (cselekedj), Check (ellenőriz), Act (avatkozz be) kifejezések mozaikszava

detektálható zavarnak a közösség számára. Az egyik legszembetűnőbb probléma lehet a klímaváltozás, vagy a fenntarthatóság kérdésköre, ám érdemes társadalmi oldalról megvizsgálni néhány közösségi koherenciát erősen befolyásoló további tényezőt.

5.3.2. Tudatosság-kommunikáció

Dualitás jellemzi a rezilianciát, a változás és állandóság kettőssége, ahol az egyensúlyon múlik a viszonyokhoz történő idomulás. Ezért a kétség által befolyásolt emberi tudat vékony jég lehet, mely a félelem terhe alatt bármikor beszakadhat, hogy megnyissa ajtaját a sötét mélységnek. Ezeket a dimenziókat a tömegtudat bizony bejárta a történelem során, de érthető módon a jelen kor embere, például a fejlett tudományokra hivatkozva, úgy vélheti sokkal okosabb, mint elődei voltak. Globális felfogásban a tudás alapja ma az információ, mely terjed a világhálón a modern technikákon keresztül és a digitális elvolúció gyors áthatása markáns változásokat hozott a kommunikáció terén.

Amennyiben egy decentrális régió szeretné függetlenedni, akkor is szüksége lesz használható, valós idejű információkra, hogy aktuális tudással rendelkezzen és hozzájuthasson a versenyképes (például pályázati) információkhoz. Az ezekhez történő időben való hozzáférést a régió- és településfejlesztési menedzsment külön szabályozhatja, lépéseit megtervezheti, döntést támogató modelleket dolgozhat ki. (Dobó, 2025) Azonban utóbbi tudás nem azonos az itt kifejtetni kívánt tömegkommunikációs információkkal, melyek átmoszák a hétköznapi ember tudatát és képernyőfüggőségi jelenséget okoz. Szemléletfüggő, hogy a tömegkommunikációt irányítók vajon mennyire tudatosak a közmédiában megjelenő információk befolyásvezérlésében, de ma már tudományos kutatások igazolják a gyorsan fogyasztható információk tudatalakító hatását.

Ma is helytálló szociográf nézőpontból az a tény, amit Gustav Le Bon pontosan százharminc évvel ezelőtt *A tömegek lélektana*¹⁴ című könyvében megfogalmazott. Mely szerint, tömegekben az egyéni tudat helyét átveszi egy kollektív tudat, amely érzelmileg túlfűtött, lehet irracionális és ezáltal könnyen befolyásolható függetlenül attól, hogy a tömeg kikből áll. Legyen szó egy magasan iskolázott tudósról, egy középosztálybeli tisztességes polgárról, vagy akár kétkezi munkásról, ha közösséget alkotnak és létrejön a kollektív tudat. Ekkor a perszonalitás feloldódik, megszűnnek az egyéni nézőpontok, lecsökken a racionalitás és létrejön egy új tömegtudat. A csoport így egy szuggesztív vezérfonál mentén válik befolyásolhatóvá akár olyan információk által is, melyeknek hitelessége megkérdőjelezhető. A megnyerés kulcsa az erős érzelmi ráhatás és a folytonos ismétlés. (Bon, 2022)

Belátható, hogy a közösségi tudat ily módon könnyen irányíthatóvá válhat, ennél fogva rendkívüli jelentőségű az, hogy a helyi közösség attitűdje, vagyis az ismeret-érület-cselekvés hármasa mire fókuszál. Természetesen a deglobalizáció által ez a jelenség sem kirekeszthető, de tudatos felismerése nyújthat egyfajta reziliens reagálókészséget. A mobil eszközök, a digitális média felerősíti a tömegtudat fent leírt hatásait, így ez sem kizárható egy régiófejlesztés esetén. Ellenben maga a régió is tehet lépéseket a tudatosság fejlesztése érdekében, melyre több módszer is rendelkezésre áll. Például a helyi tudás, a kulturális örökség és identitás, vagy a 'bottom-up' (alulról jövő) kezdeményezések erősítése mellett különösen a közösségi tudás és a társadalmi tanulás megalapozása. A reziliencia-tudat kialakítása az interdiszciplináris és

¹⁴ Gustave le Bon (1895): *Psychologie des foules*. p. 130.

holisztikus szemléletű oktatás és a közösségi tanulás révén felkészítheti a régiót a jövőt érintő kihívásokra (környezeti, társadalmi, demográfiai stb.). A mesterséges intelligencia (AI¹⁵) nyújthat időhatékonyságot az általa közvetített szövegrészletek nyelvi modell szerint történő logikus összerendezésével, ám annak helyességéről jelenleg az képes dönteni, aki rendelkezik megfelelő lexikális tudással.

A tudatos nevelés és képzési programok szerepe kulcsfontosságú, amelyek informálják a helyieket a régió aktuális problémáiról, lehetőségeiről – például környezetvédelem, fenntarthatóság, gazdasági, vállalkozási lehetőségek, közösségi részvétel (Győri, 2025). Ez segít abban, hogy az emberek ne csak passzív befogadók legyenek, hanem aktív, felelős szereplők. (Palma, 2025) A tudatosság fejlesztése nem egy extra plusz, hanem gyakran a régiófejlesztés alappillére. Stabil közösségi bázist teremt, amire fenntartható fejlesztések épülhetnek. A közösség tudatosságának növelése hosszú-távú befektetés retardált célokkal, vagyis a hatása nem azonnali, de rugalmas, fenntartható és adaptív közösségeket eredményez a jövőben. A régióban kialakított társadalmi hálózatok kapcsolódnak a tudatosság közös megéléséhez, ahol a tagok bíznak egymásban, közös normák alakulnak ki és megnő a kollektíváért tett cselekvési hajlandóság, vagyis a légkör támogatóvá válik (Nugrahaa et al., 2024).

5.3.3. Társadalmi hidak

A globalizáció és a társadalmi marginalizáció folyamata között összefüggés mutatkozik, vagyis a globalizáció erősítheti a marginalizációt, ha bizonyos csoportok kimaradnak a gazdasági, politikai vagy kulturális fősodrásból. Ugyanakkor, lehetőséget is kínál a társadalmi felzárkózásra ennek ellensúlyozása céljából. A globális média és technológia terjedése felülírhatja a helyi kultúrákat és identitásokat, így amennyiben egy közösség nem tud alkalmazkodni, akkor ez veszélyezteti saját nyelvét, hagyományait, ami kulturális marginalizációhoz vezethet. (Szirmai, 2003) Castell (1996) szerint a globalizáció egyfajta új, mély és tartós marginalizációs formákat hoz létre, köztük pedig az egyik lejelentősebb a társadalmi leszakadás. Egyfajta szakadék keletkezik azáltal a társadalmi státuszban, hogy az „erősek” kizárják a „gyengéket”. Kifejtve ezt a nézetet, a globalizáció egy olyan *hálózati logikát* hoz létre, amelyben csak azok a szereplők, régiók és csoportok tudnak bekapcsolódni, akik rendelkeznek erőforrásokkal, technológiai kapacitással, megfelelő képzettséggel, pénzügyi tőkével, valamint információs és kapcsolati hálóval. Akik mindezzel nem rendelkeznek, azokat a rendszer automatikusan kiszorítja és perifériára kerülnek. Ezek lehetnek az ún. *felete lyukak az információs kapitalizmusban*, vagyis bizonyos régiók és helyek, gyakran globális városok kettéhasadt részei, amelyek nem kapcsolódnak a globális áramlásokhoz, ezért a rendszer nem számol velük. (Castells, 1996) Ez esetben egy közösségnek érdemes energiát, időt és erőfeszítéseket befektetnie a közép társadalmi réteg stabilizálására, hiszen a globalitás egyik szélsőségesítő hatása nyomán a társadalmi rétegek marginalizációja is megfigyelhető. A középosztály iskolázottsága, tudatossága és ismeretei alapján rendelkezik azzal a képességgel, hogy felelősségteljes döntéseket hozzon, illetve képviselje az alacsonyabb társadalmi rétegek érdekeit hidat képezve azok és a felsőbb társadalmi rétegek között. A leszakadás mértéke

¹⁵ Artificial Intelligence

összefügg a társadalmi tudat minőségi szintjével (Csorba, 2019) – és e tanulmány valamennyi, sorra vett aspektusával –, melyet a gazdasági mutatók, így például a GDP¹⁶ sem tükröz.

A függetlenedő régiók közösségépítésének egyik legfontosabb feladata tehát, a közép társadalmi réteg stabil támogatása, gyarapítása demográfiai, tudatossági oldalról, illetve szerepvállalási státuszában történő megerősítése által. Ennek számtalan ösztönzője lehet gazdasági, szociálpolitikai, vagy innovációs területen, ám itt olyan megtartó erőkről szeretnék említést tenni, mint a család, az identitás, illetve az emberközpontúság. A deglobalizált régiók fennmaradását a globális hálózatokhoz történő valamely kapcsolódás nélkül jelenleg nehéz elképzelni. Példaként vehetjük a digitális állampolgárság esetét, ahol a digitális technológia, az elektronikus fizetőeszközök és az *okos* hi-tech rendszerek szintén választóvizet jelentenek a humán és a virtuális dimenziók között. A fejlődés feltartóztatathatatlanság és a változás olyan korában élünk, ahol, ha nem rohanunk, lemaradhatunk.

5.3.4. Ütem

A globalitás ütemváltást diktált, ami egyértelműen a gyorsulás. Amíg a folyamat elején ez leginkább a gazdaság és a vele összefonódó tényezők, például a profitorientált információáramlás területén vált igazzá a versenyelőnyök folytán, addig ma már a hétköznapi ember mindennapjaiban is állandósult az idő „elfogyása”. Beáramlott az ún. „fast”¹⁷ jelenség a társadalom életvitelébe és az életszínvonal látszólagos emelkedése során a mindennapokban megjelenő rohanás tapasztalható. *Fast food* (gyorséttermi, gyorsan elkészíthető ételek), *fast life* (gyors, felszint érintő életmód), *fast fashion* (gyors, olcsó ruhagyártás és fogyasztás), *fast money* (gyorsan szerzett, gyakran instabil jövedelem), *FAST*¹⁸ *entertainment* (ingergazdag, ám felületes szórakoztató tartalmak). Ez néhány köznyelvben elterjedt szókapcsolat a felgyorsult, tömeges és fogyasztót stimuláló jelenség kifejezésére, melyhez életforma is társult. Leginkább a *fast line* kifejezéssel lehetne összefoglalni, mely annyit tesz, hogy aki a „gyorsar” „éli”, azt hiheti, hogy egy gyorsító sávban halad, ahol hamarabb odaér a célvonalba, mint aki lassabb nála. Ezen a ponton érdemes időt szánni legalább annak felülvizsgálatára, hogy a nekünk kínált cél kellően reális és általa tényleg előbbre juthatunk az origónál. A munka területén gyakran a határidők belátható időn belül már nem tervezhetőek, hanem jelentkezésük egyúttal érvényességük vesztesét is előidézi. Erre szemléletes példa a határidő „tegnapra” datálása, mely látens módon is frusztrációt okoz. Ilyen stresszfaktorok melletti életmód a versenyfutás korában – ahol egyébre nem marad idő, csupán az előírányzott tevékenységek listájának kipipálására – azt az érzékelési illúziót kelti, mintha egy végtelenített futószalagon, csupán folytonos menetelés árán érvényesülhetnénk. Ez egy idő után a személyben és a társadalomban legalább olyan ingerszegénységhez köthető tüneteket eredményez, mintha egy mindentől elzárt, üres szobában töltenénk időnk nagy részét. Érvényesül az „*elcsépeelt idő*” szófordulat, hiszen annyit cselekszünk és oly gyorsan, hogy már nincs is kapacitás feldolgozni mit miért teszünk.

A marginalizálódott régiókra ez a jelenség épphogy kevésbé jellemző, hiszen ott leszakadásuk által válik olybá, mintha az idő megállt volna. Nincs fejlődés, nincs haladás, így beáll a mély stagnálás állapota. Felmerül a kérdés, ha az egyik folyton fut, vagyis tudatossága

¹⁶ Gross Domestic Product - Bruttó hazai termék, gazdasági teljesítményt mérő indikátor

¹⁷ Angol szó, magyarul *gyors*.

¹⁸ Free ad-supported streaming television mozaikszava – magyarul: ingyenes, reklámokkal támogatott streaming televízió

a jövőben van, míg a másik megrekedten áll a múltban, akkor vajon melyikük van jelen *valós* időben? Amennyiben az adott közösség rendelkezik konstruktív tudatossággal, akkor megnyugodhat afelől, hogy jelen van, így képes felelős módon megválasztani azokat a prioritásokat, ami valóban szolgálja rezilienciáját. Minden mást ignorál hatékonysága növeléséhez. Regionálisan az ún. *slow market*¹⁹, vagyis a gazdasági, termelési és fogyasztási folyamatok lassított módozatának erősítése növeli a térség rezilienciáját a fokozott ütemű tendenciákkal szemben. A *slow market*, mely a helyi teremékeket és értékláncot támogató kereskedést jelenti, lassítja a termelési folyamatot és a fogyasztási tranzakciókat. Másrészt a helyi terméket vagy szolgáltatást előállítóknak törekedniük szükséges az újszerű, kreatív vagy innovatív módok megragadásra is, amely a túlélési jellemzőket javítja és a reziliencia mellett előnyökhöz is juttatja a régiót. (Csorba, 2025b) A fogyasztók keresik az újat, megfontoltabban, tudatosabban vásárolnak, ám cserébe hosszabb termékélettartamra vagy egészségmegőrzésre törekednek, mely fenntarthatósági szempontból is elsődleges. Az így előállított termékek ára és a szolgáltatások díja magasabb a globális multikéhoz képest, mely ugyan csökkenti piaci versenyképességüket, de megtérülése a közösség berkein belül marad. Közgazdasági szemléletből kiindulva, szükséges mérlegelni, hogy a megtérülés melyik formáját választjuk. Nevezetesen, például az egészségmegőrzés terén a prevenció nyom többet a latban, vagy az utólagos helyreállítás. Mindkét esetben szükséges megfizetni a ráfordítás árát, így a tudatosságban rejlik a lényeg, nem pedig a gyors hozadéknak.

Szintén a *lassú mozgalom*²⁰ része az ütem mérsékléséhez kapcsolódó jelenség az ún. és a *slow city*²¹, mely köthető a nagyvárosi életmód hátrahagyásához. A falusi és agglomerációs kertvárosi területek egyre vonzóbb életkörülményeket biztosítanak, így a deglobalitás abban is megmutatkozik, hogy egyre többen választják lakhelyül ezeket a nyugalmat vagy természetközeli területeket az emberek, főként a családalapítás kapcsán. Újra virágkorát éli a vidék, hiszen az élhető környezet számos előnnyel jár, úgy, mint a nyugodt városi élet, ami kevesebb rohanást, stresszt és zsúfoltságot jelent. Ezek a területek kevésbé vannak kitéve a környezetterhelésnek, vagyis kevesebb a zaj- és levegőszennyezés. (Jaszczak, 2025) A közösségépítést és társadalmi kohéziót a helyi döntésekben történő részvétellel is erősödik, vagyis nem pusztán turisztikai „*brandként*” működő településekként szükséges értelmezni a *slow city*-t, hanem valódi lakóközösségként működő struktúrát. (Piskóti et al., 2023) Összeségében „*a slow filozófia a helyi identitásra, elégedettségre épülő, a helyi erőforrásokat fenntartható módon mozgó településfejlesztési alternatíva.*” (Piskóti et. al., 2023, 55. o.)

A lassulás által nyert jelenlét a közösségi tudatot is gazdagítja, mely gyakran többet ér, mint a folyamatos rohanás. Segítségével teljesebb, kiegyensúlyozottabb élet élhető. (Honoré, 2014) Ezek az értékmegőrző és közösségi erőt tápláló folyamatok jelentik a rezilienciára való képesség magját. A tagok megtapasztalják saját jelentőségüket és az ott lakók kapcsolatrendszerében hasznos szerepet tölthetnek be.

5.3.5. Identitás

Bármilyen történjék is a globális világban annak hatásai elsősorban a közösség elsődleges, elemi szerveződési szintjét érintik, vagyis a családokat. A globalizáció fellazítja a társadalom szövetét

¹⁹ Angol kifejezés, magyarul *lassú piac*

²⁰ Angolul *slow movement*

²¹ Angol kifejezés, magyarul *lassú város*

és megjelennek a normák, az értékek gyors változásai, a kultúrák keveredései és módosulásai. Ilyen világban szinte semmi sem stabil hosszú távon, vagyis az identitás sem, miközben a kapcsolati formák is állandó mozgásban vannak. (Rosa, 2013) Annyira fix és stabil a kollektív identitástudata, amennyire stabil a tagjaié egyéni szinteken. A személyiség, a jellem, az identitás megszilárdítása a régió fennmaradásának életető ereje. Globális hatásra a közösség tagjai között kohéziót betöltő hagyományok, valamint a legfiatalabb generációk között egyfajta történelmi szakadás jött létre. Ez annyit jelent, hogy a 21. század fordulóján a popkultúra, majd mára a figyelmet elvonó sematikus digitális tartalmak révén kevesebb hangsúlyt kapnak a tradíciók, ami által a „Z” és különösen az őket követő „Alfa” generációk fókuszpontjából társadalmuk történelme kiseik. A történelmi múlt megélt megtapasztalásainak generációs átörökítését szolgáló beszélgetések lecsökkenésével az emlékek elhalványulnak. Az olvasottság mértékének csökkenésével a szövegértési képesség redukálódik, ezáltal a globális társadalomban áramló információk halmazából nehezebb kiszűrni a lényegét és a valóságot is. E generációknak leggyakrabban olyan információkat (*short*²²-okat) szükséges feldolgozni idegrendszerük, pszichéjük által, melyek egyáltalán nem érintik saját lakhelyükkel kapcsolatos életüket, mégis úgy érzékelik, hogy annak hír értéke van. Az agy rövidtávú memóriáját ilyen módon feltöltő *trash*²³-ek telítettséget okoznak, így rendkívül nehéz bármire is odaadó érdeklődést tanúsítani.

A fiatalok gyökereikhez történő tudatos visszairányítását egy új módon lehetséges megtenni, mely mód adaptálódik a modernhez és képes a hagyományörzés által megszilárdítani saját identitását. Tapasztalatokra alapozva, ennek megvalósulása következetes, mélyreható és folyamatos beszélgetések által tud létrejönni, amelyre a közösségen belül csoportosan is sor kerülhet. Ennek során a legalapvetőbb érték elsősorban a kötődés, a *valahová tartozás* érzésének kialakítása, hiszen ez különösen fontos olyan környezetben, ahol sokféle háttérű ember él. A megismertetés eredményezi a megértést, ez a logika pedig elvezet ahhoz, hogy ami ismeretes és érhető, az szerethető, így az elkötelezés és cselekvésre sarkall. Amennyiben kellő időt szentelünk ennek, továbbá tudjuk, hogy mikor kell gyorsan reagálni és mikor van ideje a lassulásnak, akkor egy olyan egyensúly hozható létre, amiben a közösségi értékek ápolásra is jut kapacitás. Gondoljunk a családi és emberi kapcsolatok szükségességére és megtartó erejére. A közösségi identitástudat kialakítására szánt idő megtérülése a régió saját jövője szempontjából is meghatározó.

5.4. Összegzés

Globális hatásra a gazdaság, a kultúra és az információ soha nem látott mértékű hálózatokon keresztül kapcsolódik össze. Szociográf szempontból az ember, mint társas lény interakciókra vágyik, ám a globális hálózatok révén mégis a magány korát éljük, ahol tudatosan szükséges időt szánni a megtartó értékek megőrzésére. Civilizációk születnek, virágoznak és tűnnek el a bolygón, ahol a történelem ismétli önmagát. Erre az egykori maja társadalom ciklikus naptára jó példának állítható, mely a 2012. évnél véget ért és ezt egyes feltételezések egyben a világ végetérésével azonosították. Megnyugtató, hogy a bolygó világa ilyen értelemben nem ér véget, az élet folytatódik, ám az emberiség és annak civilizációs formái időről időre megújulnak. Ez figyelhető meg a deglobalitás kapcsán is, ahol a strukturális átalakulások folyamatosan zajlanak. Ennek tükrében a globalizáció hatására bekövetkező függetlenedési törekvések

²² A közösségi médiában rövid videóformátumot jelent.

²³ A közösségi médiában értéktelen, alacsony minőségű vagy rossz ízlésű tartalomra utal.

várható következményként jelentkeznék, ahol a jelen lévő behatásokkal szemben a reziliencia nyújthat protekciót, fejlődést, illetve teremthet jövőt. A változások idején jelen kell lennünk, hogy lassulás árán felismerjük a társadalmi kohéziót biztosító örökzöld értékeket, melyeket rugalmas formálás mellett megtartva építhető a régió.

Ezeknek a sokszor tudattalan, de mégis hatást gyakorló háttér folyamatoknak a kutatása egy adott régió kapcsán kulcsfontosságú, mely biztosítja jelen teoretikus kutatás egyes aspektusainak konkrét regionális adottságokat elemző – kvalitatív és kvantitatív jellegű – helyzetfeltáró kutatás alapját.

5.5. Felhasznált források

Achmad Tjachja Nugrahaa, Fikriyahb, Sylvia Zaharac, Ildan Suhartinid,e, Umair Zahidf,g, Jeremiah Hlahla (2024): The Role of Social Capital on Community Resilience in Rural Areas: A Case Study in Ponggok Village, Indonesia. In: Journal of Regional and Rural Studies. Vol. 2 No. 1. pp. 1-14.

Agnieszka Jaszcak (2025): From Philosophy to Practice: Città Slow and Green Space Planning in Small Urban Communities. In: Journal for Geography – Revija za geografijo, 20-2, 2025, pp. 37-50

A. M. Aslam Saja, Melissa Teo, Ashantha Goonetilleke, Abdul M. Ziyath (2021): A Critical Review of Social Resilience Properties and Pathways in Disaster Management. In: International Journal of Disaster Risk Sciences. Volume 12, pp. 790–804

A. R. Parhi (2016): Introduction to Sociology. Rajiv Gandhi University, India. p. 23.
https://rgu.ac.in/wp-content/uploads/2021/02/Download_636.pdf?utm_source=chatgpt.com
Letöltés időpontja: 2025.11.30.

Carl Honoré (2014): A lassúság dicsérete (In Praise of Slow). Lazi Kft. p. 300

Csorba, László (2019) "Issues and Types of Adverse Selection and Negative Selection," Financial and Economic Review, Magyar Nemzeti Bank (Central Bank of Hungary), vol. 18(2), pages 87-116.

Csorba, László (2025) The Relationship between Competitiveness, Resilience and Risk Structure. Financial and Economic Review, 24 (3). pp. 73-94.
<https://doi.org/10.33893/FER.24.3.73>

Csorba, László (2025b) Az innováció és a gazdasági evolúció kapcsolatrendszere. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 16-43.

Dobó, Marianna (2025) Szubszidiaritás és a decentralizáció a települési önkormányzatok tervezési folyamataiban. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 44-57.

Gustave le Bon (2018): A tömegek lélektana. Hermit Könyvkiadó Bt. p. 161.

Győri, Tímea (2025) A közfoglalkoztatottak kor és iskolai végzettség szerinti koncentrációjának vizsgálata 2016-2022 között Magyarországon. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 55-75.

Hartmut Rosa (2013): *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. Columbia University Press. p. 512

Jorge Moya, María Goenechea (2022): *An Approach to the Unified Conceptualization, Definition, and Characterization of Social Resilience*. In: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 19(9) OA: <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/9/5746> Letöltés időpontja: 2025.11.20.

Karla Palma, David Jofré, Susana Huenul Colicoy, Simón Inzunza, Nikole Guerrero, Valeria Cabello, Carolina Martínez Reyes, Javiera Castañeda González (2025): *Interdisciplinarity and local knowledge to foster community resilience in disaster risk management: A community-based educational approach on the Chilean coast*. In: *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Volume 119.

MacIver, R.M., and Page, C.H. (1961.): *Society- An Introductory Analysis*. Macmillan and co. London. p. 697.

Manuel Castells (2010): *The Information Age: Economy, Society and Culture. The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishing Ltd. p. 597

Pirisi Gábor (2019): *A reziliencia lehetséges értelmezése atelepülésföldrajzi kutatásokban*. In: *Tér és társadalom*. 33. évf., 2. szám. pp. 62-81.

Piskóti István, Marien Anita, Papp Adrienn, Nagy Katalin (2023): *Slow és turizmus - a kisvárosfejlesztési alternatíva!* In: *The Hungarian Journal of Marketing and Management*. p. 55. pp. 55-64.DOI: <https://doi.org/10.15170/MM.2023.57.KSZ.02.06> Letöltés időpontja: 2025.12.10.

Stein Lajos (szerk.) (1908.): *A társadalom. Az emberiség művelődésének és gazdaságának fejlődése*. Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat. Budapest. pp. 3. p. 692

Szirmai Viktória, Baráth Gabriella, Molnár Balázs, Szépvölgyi Ákos (2003): *Globalizáció és térségi fejlődés*. In: *Tér és Társadalom*. 17. pp. 29–57.

Veselicz, Adél (2025) *A LEADER helyi akciócsoportok működése néhány kelet-közép-európai országban, különös tekintettel a forráselosztás kérdéskörére*. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 136-147.

6. A radikális jobboldal újrapozicionálása: a Jobbik párt szavazói bázisának átalakulása Magyarországon

Repositioning the Radical Right: Voter Base Transformation in Hungary's Jobbik Party

Nagy, Attila²⁴ – Dúró, József²⁵

Absztrakt: Jelen tanulmány célja a Jobbik szavazóbázisának átalakuló szerkezetének vizsgálata a 2010 után kialakult magyarországi pártrendszer kontextusában. A hagyományos kétpárti rendszer összeomlását követően a magyar politikai palettát a Fidesz–KDNP szövetség uralta. Ezzel párhuzamosan az ellenzéki politikai blokk töredezetté vált. A Jobbik, amely egykor radikális jobboldali pártként azonosította magát, a 2010-es években a néppártosodás jegyében jelentős mérséklődésen ment keresztül, amellyel a párt célja a politikai spektrum centrumába történő irányváltás és a párt választói bázisának bővítése volt. Ezen változás nyomkövetése céljából jelen tanulmány a Jobbik szavazóinak szociodemográfiai hátterét, illetve értékrend szerinti jellemzőinek változását vizsgálja a 2018 és 2022 közötti időszakban. A kutatás a European Social Survey (ESS 10. forduló) adatai alapján multinomális logisztikus regresszió elemzést hajtott végre. A vizsgálat eredményei alapján megállapítható, hogy miközben a Jobbik megőrizte több hagyományos jobboldali jellemzőjét – például a férfiak, az alacsonyabb iskolázottságú szavazók és a bevándorlásellenes hangulat erősebb támogatását –, addig több, magát mérsékelt jobboldalinak való, illetve baloldali szavazótáborral megegyező jellemzőket is elsajátított. A változás minden bizonnyal hozzájárult a párt szavazóbázisának összeomlásához. A Jobbik politikai kudarcának esete széleskörű betekintést nyújt a pártok újrapozicionálási kísérleteinek korlátaiba.

Kulcsszavak: pártkötődés, ideológiai újrapozicionálás, választói magatartás, Magyarország

Abstract: This study investigates the evolving profile of Jobbik's voter base within the context of Hungary's post-2010 party system transformation. Following the collapse of the traditional two-bloc system, Hungarian politics became dominated by the Fidesz–KDNP alliance, while the opposition grew increasingly fragmented. Once a radical right party, Jobbik underwent a significant strategic moderation throughout the 2010s, aiming to reposition itself toward the political centre and broaden its electoral appeal. Using data from the European Social Survey (ESS Round 10), the research applies multinomial logistic regression to assess how the socio-demographic and attitudinal characteristics of Jobbik's voters changed between 2018 and 2022. The analysis reveals that while Jobbik retained several traditional right-wing attributes—such as stronger support among men, lower-educated voters, and anti-immigration sentiment—it also attracted more centrist voters, particularly those with urban residence, concern for climate change, and openness toward homosexual rights. However, this ideological repositioning proved ultimately unsuccessful. By 2022, the party had lost much of its original core electorate and failed to consolidate a new centrist base, leading to a near collapse in

²⁴ Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Elemző Csoportjának munkatársa

²⁵ A Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Tanszékének oktatója

support. The case of Jobbik offers broader insights into the limitations of party moderation strategies in polarized and structurally rigid political systems.

Keywords: party affiliation, ideological repositioning, voter behaviour, Hungary

6.1. Bevezetés – A magyar pártrendszer rövid bemutatása

A 2010-es parlamenti választások jelentős mértékben átalakították a magyarországi pártrendszert. Az 1990-es évektől a politikai versenyt kezdetben az „útkeresés” időszaka jellemezte. Ebben az időszakban ismerkedtek meg a szavazók a demokratikus választási rendszer sajátosságaival, a pártok által nyújtott különböző politikai alternatívákkal, illetve a nyílt és szabad politikai gondolkodás és diskurzus kultúrájával. A korszakra jellemző, hogy a szavazók jelentős része választásról választásra módosította pártpreferenciáját, ami magas választói volatilitást és a versengő pártok számának csökkenését eredményezte. A 2002-es országgyűlési választások kétpólusú politikai rendszert eredményeztek, amely a 2000-es évek második felében tapasztalt pénzügyi, gazdasági és politikai válságok következményeként felbomlott (Soós, 2012). Az azóta eltelt időszakban a pártrendszert a Fidesz és koalíciós partnere, a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) által alkotta kormányzó blokk uralja.

Miközben a szavazatok és a mandátumok többségével rendelkező Fidesz vált a pártrendszer domináns szereplőjévé, addig az ellenzék meglehetősen megosztott politikai közösségé fejlődött. A Fidesz baloldalán a Magyar Szocialista Párt (MSZP) és a Lehet Más a Politika (LMP) állt, azonban utóbbi elutasította a szocialistákkal való bármiféle együttműködést. A kormányzó blokk jobboldalán egy új radikális jobboldali párt lépett a politikai színtérre: a Jobbik. Ezt a pártrendszeri struktúrát úgynevezett domináns pártrendszerként (Enyedi et al., 2014: 536) is szokták jellemezni Duverger (1963) osztályozása alapján, vagy elődominánsnak (Horváth, 2021: 179), Sartori (1976) kategorizálása mentén. Mások (többek között Tóth és Török, 2014: 519) centrális pártrendszernek nevezték (Orbán mindig a „centrális hatalmi tér” kifejezést használta, amely később elterjedt a közéletben), ami nemcsak a domináns szereplőt, hanem a megosztott ellenzéket is tükrözi. 2010 után a pártrendszer baloldali-liberális térfelén több új párt is megjelent, megkérdőjelezve az MSZP addigi vezető szerepét a politikai pólus baloldalán. Azonban részben ezen versengő jellege miatt, a baloldali politikai blokk nem volt képes kialakítani saját maga domináns szereplőjét, aki meghatározó, stabil és széleskörben elfogadott képviselőjévé tudott volna válni saját ideológiai közösségének.

Azonban a pártrendszer 2019–2020-ban változásnak indult. A 2019-es európai parlamenti választások átalakították az ellenzéki pártok közötti erőviszonyokat. Egyrészt egyértelművé vált, hogy már nem az MSZP volt a baloldal legerősebb politikai párta, míg a Jobbik támogatottsága drasztikusan visszaesett. Másrészt Gyurcsány Ferenc korábbi szocialista miniszterelnök párta, a Demokratikus Koalíció (DK), váratlanul a baloldal legerősebb pártaává fejlődött, és a Fidesz legerősebb kihívójává vált, annak ellenére, hogy a párt támogatottsága 20 százalék alatt maradt. A Momentum Mozgalom 10 százalékos szavazati arányt ért el, megelőzve mind a szocialistákat, mind pedig a Jobbikot. Az új politikai szereplők megerősödése, valamint a teljes parlamenti ellenzék (beleértve a Jobbikot is) együttműködése bizonyos körzetekben és városokban a 2022-es parlamenti választásokon közös listaállítást eredményezett. A baloldali és a jobboldali ellenzék együttműködésének már korábban is voltak előjelei. A Jobbik képviselői már a 2014–2018-as parlamenti ciklusban is a baloldali liberális ellenzéki pártokkal együtt szavaztak több kérdés kapcsán is az Országgyűlésben (Csernák és Tordai, 2021). A 2018–2022-es parlamenti ciklus során több szerző is amellett érvelt, hogy a „centrális erőter” összeomlott vagy eltűnt (pl. Tóka, 2018; HVG, 2019; Válasz Online, 2019; Új Egyenlőség, 2020). Ugyanakkor a 2022-es választási eredmények azt mutatták, hogy a Fidesz továbbra is messze a legerősebb párt (a Fidesz és az ellenzéki közös lista közötti különbség körülbelül 20 százalékpont volt), és egy új párt (Hazánk Mozgalom) is átlépte a

parlament bejutási küszöbét, így az ellenzék megosztottsága nem szűnt meg, ugyanakkor annak szereplői és a közöttük megjelenő hatalmi viszonyok átalakultak. Jelen tanulmány elsődleges célja a Jobbik ezen időszakra jellemző szavazóinak a megismerése, mivel közvetlenül a párt radikális átalakulását, másszóval néppártosodását követően a párt szavazói még nem képezték kutatás tárgyát. Ugyan a pártrendszer struktúrája 2010-től drasztikusan nem változott meg, érdemes megvizsgálni, hogy a Jobbik szavazóbázisa követte-e pártjuk ideológiai átalakulását, esetleg megváltoztak-e attitűdjeik (vagy a párt változtatta meg szavazóit).

6.2. A Jobbik szavazói

2010-ben a legjelentősebb társadalmi-demográfiai változók tekintetében (életkor, vallás) a Jobbik szavazóbázisa negatív korrelációt jelzett, szimpatizánsainak többségét főként férfiak és a vidéken élők képezték. A párt választása független volt az iskolai végzettség és a jövedelem mértéke nem volt szignifikáns. Ami a pártválasztók orientációját illeti, a Jobbik támogatói inkább nacionalista, euroszeptikus, rendszerellenes, romaellenes és nativisták voltak (Bíró-Nagy és Róna, 2011: 270).

Amint Molnár (2020) is rámutatott, az idő múlásával a Jobbik szavazói bázisának szociodemográfiai tényezőinek jelentősége jelentősen csökkent, és 2017-re egyre inkább kiegyensúlyozottabbá vált. Az életkor jelentősége csökkent, bár nem szűnt meg teljesen. Az oktatás és a lakóhely tekintetében ugyanazok a tendenciák figyelhetők meg, míg a vallás fontossága továbbra is alacsony maradt (Molnár, 2020: 521-522.). Maga a folyamat a 2010-es évek közepén megkezdődött és a pártelit által irányított mérséklődés eredménye lehetett. Miután a párt akkori vezetője Vona Gábor a 2018-as választásokat követően lemondott tisztségéről, a párt népszerűsége jelentősen csökkent, amelyet a párt fragmentálása követett. Azok, akik elutasították a párt további mérséklődését kiléptek a Jobbikból és megalapították a Mi Hazánk Mozgalmat. A 2019-es európai választásokra a párt korábbi szavazóinak közel kétharmadát elveszítette. Ugyanakkor a 2022-es választások eredményeivel kapcsolatos elemzések azt jelzik, hogy a Jobbik korábbi szavazóinak többsége valószínűleg nem szavazott a közös ellenzéki listára, mivel a hat párt együttes támogatottsága még a vidéki területeken is csökkent (Dúró, 2022: 77). Összefoglalva: a Jobbik választói bázisa az elmúlt évtizedben jelentős átalakuláson ment keresztül. Míg korábban a támogatókat meghatározott szociodemográfiai és értékalapú jellemzők mentén voltak megkülönböztethetők, addig ezen karakteres jellemvonások az idő múlásával kevésbé váltak hangsúlyossá – különösen miután a párt a 2010-es évek közepén megkísérelte magát a politikai közép felé pozicionálni. A 2018 utáni időszak, amelyet a pártok széttagolódása és a Mi Hazánk Mozgalom megjelenése jellemezte, tovább módosította a politikai tájképet és a Jobbik választóinak összetételét.

A fent bemutatott fejlemények fényében jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a párton belüli átrendeződés a Jobbik támogatóinak ideológiai orientációjában és szociodemográfiai jellemzőiben is változást eredményezett-e. A tanulmány hipotézise szerint a Jobbik választói bázisának profilja 2022-re kevésbé tekinthető jobboldalinak, valamint a néppártosodás hatására a szavazóbázis a baloldali pártok támogatóinak szociodemográfiai és attitűdbeli mintázatához kezdett el hasonlítani.

6.3. A kutatás módszertana

A kutatási kérdés megválaszolása céljából jelen elemzés a European Social Survey (ESS, 2023) 2020–2022-es időszakára (10. forduló) vonatkozó adatait vizsgálta. A magyarországi felmérés mintanagysága 1 849 fő (n) volt. Az elemzés multinomiális logisztikus regressziót alkalmazott a kutatási kérdés megválaszolása érdekében. A függő változó a válaszadók pártszimpátiája. Az ESS adatbázisán belül felméri, hogy a megkérdezettek a legutóbbi országgyűlési választás alkalmával melyik pártra adták le voksukat (prtvthghu). Tekintettel

annak tényére, hogy az adatbázisban szereplő kérdés a 2018 áprilisában tartott parlamenti választásokra vonatkozik ($n=1\,034$), míg a felmérés maga 2021 júniusa és októbere között valósult meg, fennáll annak a kockázata, hogy a 2018-as választások és a mintavétel időpontja között megváltozott a válaszadók pártpreferenciája. Ezen lehetséges eltérés korrigálása céljából ésszerűnek tűnik egy alternatív függő változó figyelembevétele is. Az ESS a pártválasztás alternatív változójaként felmérni az egyes pártokkal kapcsolatos választói szimpátia mértékét is (prtlhhu). Azonban ezen változóra vonatkozó válaszadások mértéke relatíve alacsony volt ($n = 688$), ami korlátozhatja a kutatás magyarázó képességét és megbízhatóságát. A minta méretének növelése és a kutatás statisztikai értelemben vett megbízhatóságának javítása érdekében az elemzés a fent említett két változóból egy új változót képzett. Az eljárás során a két változó kombinálása ($n=1\,103$) a következő formában valósult meg: a pártokkal kapcsolatos szimpátia (prtlhhu) szolgál elsődleges mutatóként. Azonban válaszhiány esetén az utolsó parlamenti választáson történő pártválasztás (prvtghhu) szolgál helyettesítő változóként. Az eljárás logikai hatterében annak feltételezése áll, hogy a pártrendszer a vizsgált időszakban stabil volt (NVI, 2018): az egyes politikai tömbök támogatottsága, illetve a pártválasztók pártpreferenciája relatíve változatlan maradt, továbbá az esetlegesen megjelenő preferenciaváltozások elsősorban a választókhoz legközelebb álló politikai blokkon belül realizálódtak – másszóval a politikai tömbök közötti átjárás mértéke minimális volt²⁶.

A korábban bemutatott szakirodalmi forrásokat alapján (pl. Róna és Sós, 2011; Csernák és Tordai, 2021) jelen kutatás elfogadja a pártrendszer háromosztatú szerkezetét. Ennek értelmében az elemzési keretrendszer három különböző politikai blokkot különböztet meg. A baloldali ellenzéki blokkot (1), ami a Demokratikus Koalíciót, az Együtt2014-et, a Magyar Szövetséget, a Lehet Más Politikát, a Magyar Szocialista Pártot és a Momentumot foglalja magában, a kormánypártok politikai tömbjét (2), amit a Fidesz-KDNP szövetség alkot, valamint a jobboldali ellenzéki blokkot (3), ami elsősorban a Jobbikot tartalmazta. Az elemzés során a Magyar Munkáspárt, a Magyar Kétfarkú Kutya Párt, illetve a Mi Hazánk nem képezték a vizsgálat tárgyát. A kizárás oka egyrészt az volt, hogy a Magyar Munkáspárt és a Magyar Kétfarkú Kutya Párt nem vettek részt az ellenzék politikai szövetségeiben, illetve támogatottságuk mértéke is elhanyagolható volt. Másrészt, a Mi Hazánk esetében 2021-ben csupán nyolc válaszadó jelezte a párttal történő szimpátiáját, ami megbízhatatlanná eredményekhez vezetett volna. A Mi Hazánk esetében a proxy változó (prvtghhu) sem volt alkalmazható, hiszen a pártot a 2018-as választásokat követően alapították.

A független változók körét három különböző kategóriába sorolhatjuk. Részben a megkérdezettek szociodemográfiai tulajdonságainak hatását vizsgálta a tanulmány, ami magában foglalta a válaszadók nemét, életkorát, lakóhelyét, etnikai hovatartozását, iskolai végzettségét, vallásosságának mértékét, valamint családjának méretét. Ezenkívül a válaszadók bal-jobb skálán történő elhelyezkedésének jelentőségét, illetve a politikai értékpreferenciák relevanciáját is megmértük. Utóbbi esetében vizsgálat alá vontuk a válaszadók bevándorláshoz, homoszexualitáshoz, illetve klímaváltozáshoz való hozzáállását, amit a rendszerellenes (anti-establishment) álláspontjuk vizsgálatával egészítettünk ki.

²⁶Ezt a feltételezést a pártrendszer stabilitásának három fő mutatója is alátámasztja. Először is, a választási volatilitás mérő Pedersen-index értéke alacsony szinten maradt: 2014 és 2022 között 12–14% körül stabilizálódott (lásd a 16. ábrát a függelékben). Másodsor, a kormánypártok (Fidesz–KDNP) szavazati aránya ugyanebben az időszakban szűk sávban (49–54%) ingadozott, ami a választási dominancia állandóságát tükrözi (lásd a függelék 1. táblázatát). Harmadszor, a választási volatilitás és a pártrendszer fragmentációja elsősorban az ellenzéket érintette: a szavazók többsége az ellenzéki tömbön belül változtatta meg a pártpreferenciáját, nem pedig az ellenzék és a kormány között (lásd a függelék 2. táblázatát).

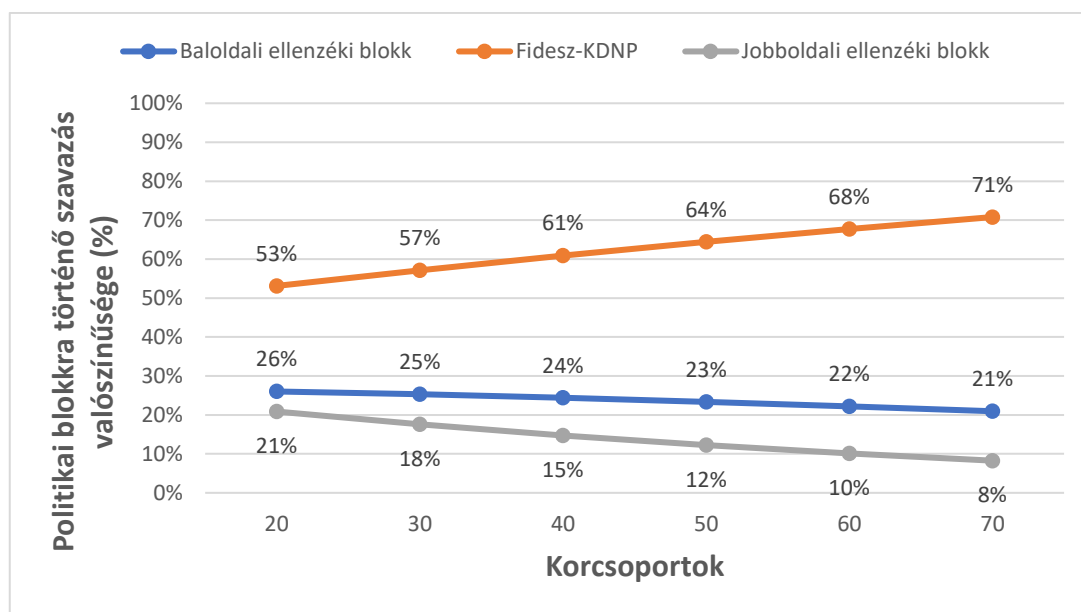
6.4. A kutatás eredményei

A feltárt összefüggések alapján kijelenthető, hogy a pártrendszer átalakulása a 2018-as választásokat követően is folytatódott. Ebben az összefüggésben a korábban jobboldali Jobbik választadói elsősorban a baloldali ellenzéki blokkhoz, és nem a kormányzó politikai tömbhöz hasonló attitűdökkel és szociodemográfiai tulajdonságokkal kezdtek el rendelkezni. Következésképpen, a centrális erőteret jellemző tulajdonságok megváltoztak. A szociodemográfiai tényezők mellett a bal-jobb skála és az egyes közügyekkel kapcsolatos politikai értékek is hatással voltak a választadók pártválasztására.

6.4.1. A szociodemográfiai tényezők hatása

Az életkori megoszlást tekintve²⁷ kijelenthető, hogy a Fidesz-KDNP minden korcsoportban a legnagyobb támogatottságot élvezte. Azonban az esélyhányadosokból származtatott eredmények azt jelzik, hogy a felülreprezentáltság mértékének esélye az életkor előrehaladtával fokozódott. Míg a kormányzó blokk támogatottságának valószínűsége a húszas éveikben járók körében megközelítőleg 53% volt, ez az arány a hatvanas éveikben járók esetében jelentős mértékben, közel 70%-ra növekedett. A Fidesz.KDNP szavazóinak átlag életkora 55 év volt. Ezen következtetések rámutatnak az életkor és a Fidesz-KDNP támogatottsága közötti pozitív összefüggésre. Az eredmények értelmezése alapján kijelenthető, hogy az idősebb korosztályok esetében jóval nagyobb volt annak az esélye, hogy a választadók a kormányzó blokkot támogassák, mint a fiatalabb korosztályok esetében.

1. ábra: Politikai orientáció korcsoportok szerinti becsült valószínűsége- multinominális logisztikus regressziós modell alapján

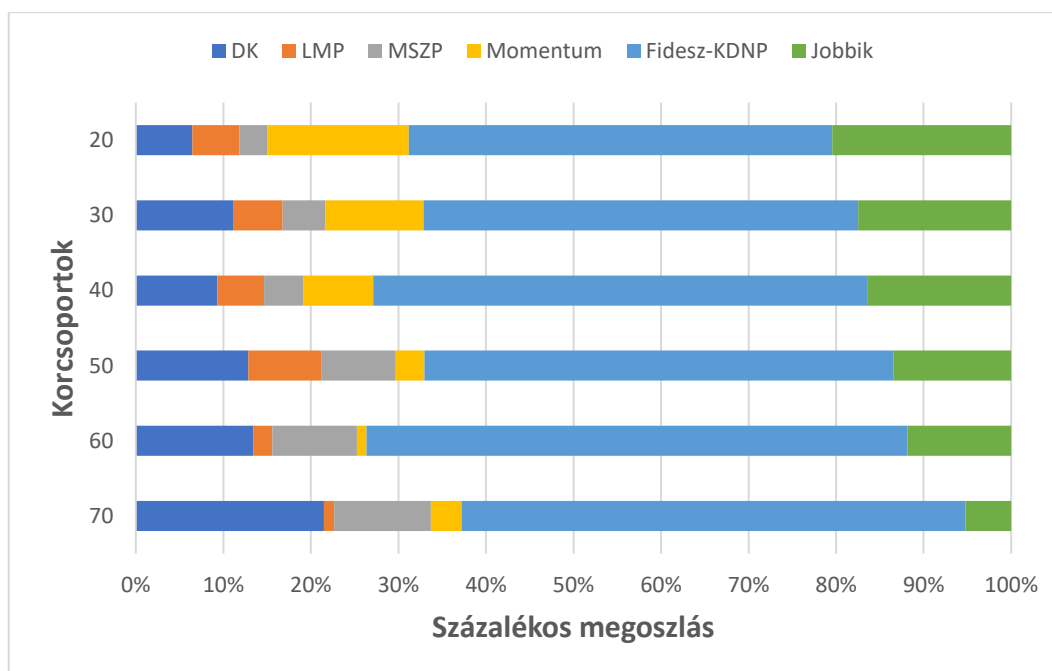
Forrás: a szerzők saját számításai.²⁸

²⁷ Az eredmények értelmezése során érdemes figyelembe venni annak tényét, hogy Magyarországon a hivatalos nyugdíjkorhatár 65 év, miközben a születéskor várható egészséges élettartam 2021-ben 62,5 év volt (férfiak: 61,6; nők: 63,5 év).

²⁸ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

Ezzel szemben a baloldali blokk népszerűsége nem mutatott jelentős eltérést az életkor előrehaladtával. Az eredmények szerint a baloldali ellenzék támogatásának esélye a húszas éveikben járó válaszadók körében körülbelül egy a négyhez volt, míg a hatvanas éveikben járók esetében ez az arány közel egy az ötre csökkent. A generációkon átívelő stabilitás feltételezhetően a baloldali ellenzéki pártok által alkalmazott, eltérő korosztályokat megszólítani kívánó stratégiákkal magyarázható. Többek között, a Momentum az oktatás és az egészségügy kérdéseit előtérbe helyezve elsősorban a fiatalabb generációkat szeretne volna megszólítani (átlagéletkor: 40 év), amit az LMP a zöld gazdasági átmenet koncepciójával igyekezett megvalósítani (átlagéletkor: 47 év). Ezzel párhuzamosan az MSZP (átlagéletkor: 61 év) és a DK (átlagéletkor: 58 év) főként a legkiszolgáltatottabb rétegekkel, a nyugdíjkorhatárhoz közel járókkal vagy már nyugdíjban lévőkkel kívánt kapcsolatot kialakítani. A Jobbik (átlagéletkor: 48 év) továbbra is népszerű maradt a huszonévesek körében, ahol a párt támogatottsága 20% körüli volt. Népszerűsége azonban az életkor előrehaladtával fokozatosan csökkent, és a hatvanas éveikben járók körében mindössze 8% volt.

2. ábra: Politikai hovatartozás korcsoportok szerinti megoszlása

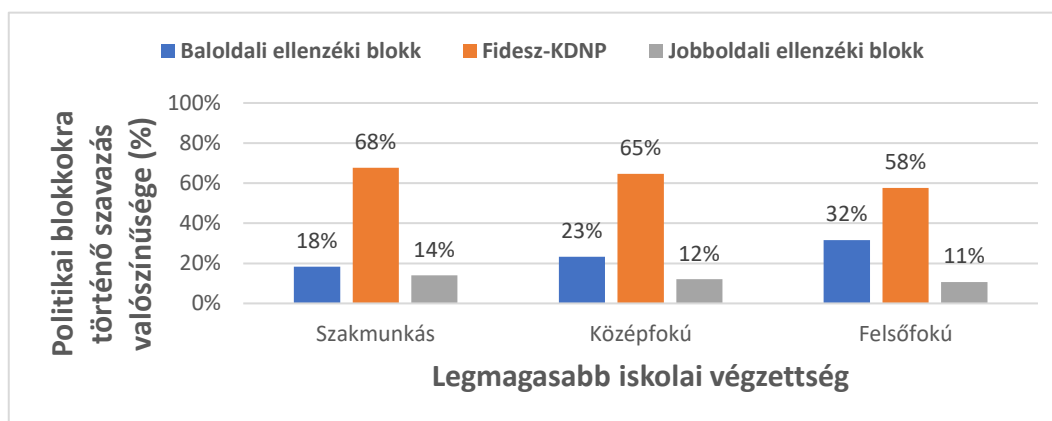

Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.²⁹

Elemézve az iskolai végzettség magyarázó hatását, megállapítható, hogy a Fidesz-KDNP-t minden iskolai végzettségi szinten jelentős támogatottsággal rendelkezett. A párt különösen magas népszerűségnek örvendhetett a legfeljebb szakmunkás (valószínűség: 67%) és érettségivel rendelkezők körében (valószínűség: 64%). A támogatottság valószínűsége 57%-ra redukálódott a felsőfokú végzettséggel rendelkező válaszadók esetében. Hasonlóan negatív összefüggés figyelhető meg a Jobbik esetében is: ennek értelmében az iskolai végzettség szintjének emelkedésével a Jobbik támogatottságának valószínűsége csökkent (14%-ról 10%-ra). Ezzel szemben pozitív összefüggés figyelhető meg a baloldali blokkhoz tartozó válaszadók körében: az iskolai végzettség szintjének emelkedésével a liberális pártokhoz való tartozás valószínűsége is nőtt.

²⁹ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

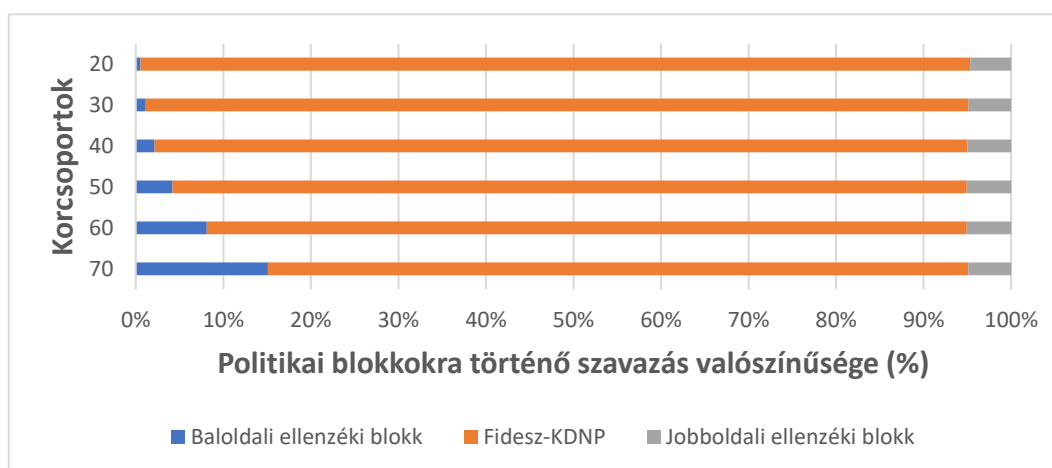
3. ábra: Politikai hovatartozás iskolai végzettség szerinti becslült valószínűsége - multinominális logisztikus regressziós modell alapján

Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.³⁰

Ugyanakkor az iskolai végzettség magyarázó erejét az életkor jelentős mértékben mérsékelte a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők körében. Az eredmények alapján a Fidesz-KDNP szinte kizárólagos támogatással bírt (a becslült valószínűség mértéke körülbelül 95% volt) a 20 év körüli, legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező választadók esetében. Amint azt a 4. ábra is jelzi, ez a fajta kizárólagosság a választadók életkorának növekedésével mérsékeltten ugyan, de csökkent (lásd: 80%-os valószínűség a 60 év körüli, legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező választadók körében). Ezzel szemben a baloldali blokkhoz való tartozás esélye a legfeljebb nyolc osztályt végzettek esetében az egyének életkorának növekedésével jelentősen megnőtt. Míg a liberális pártok támogatottsága minimális volt (1% alatti) az alacsony végzettséggel bíró, 20-as éveikben lévők csoportjában, addig ez az arány 15%-ra emelkedett a 60-as éveikben járók esetében.

4. ábra: Az általános iskolai végzettséggel rendelkező választadók politikai hovatartozásának valószínűsége életkor szerinti - multinominális logisztikus regressziós modell alapján

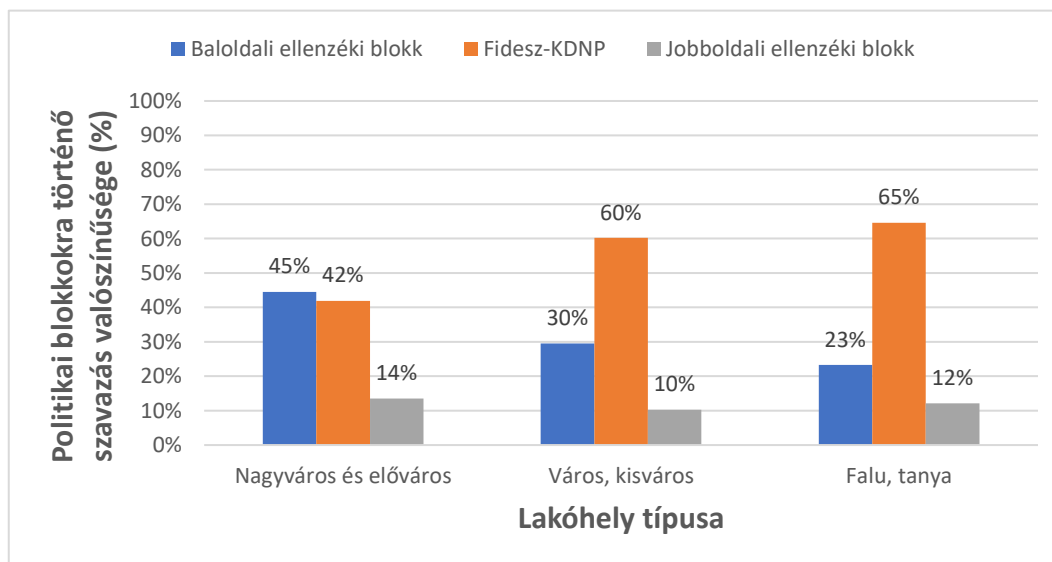
Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.³¹

³⁰ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

³¹ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

A megkérdezettek lakóhely szerinti politikai orientációját vizsgálva megállapítható, hogy a Jobbik vidéki, kisvárosi és falusi jellege (Mareš és Havlík, 2016: 8-9) jelentős mértékben átalakult (5.ábra). A felmérés eredményei alapján a pártra történő szavazás valószínűsége a vidéki településeken valamivel több mint 12%, a fővárosban és annak agglomerációjában közel 14%, míg a városi és kivárosi környezetben 10% volt. A baloldali szavazóbázis esetében a szimpátia valószínűsége a fővárosban és annak elővárosi környezetében volt a legmagasabb (45%). Azonban a rokonszenv mértéke a lakóhely méretével arányosan csökkent: a városokban és kisvárosokban 30%, míg a falusi és tanyasi területeken 26% volt. A Fidesz-KDNP esetében a népszerűség szintje csak a fővárosi-elővárosi kategóriában nem volt domináns, ahol viszont a baloldali ellenzéki blokk támogatottsága átlag feletti volt. Azonban a kormánypártok magas támogatottsággal rendelkeztek a városi-elővárosi (valószínűség: 60%) és a vidéki (valószínűség: 65%) közösségekben. Összességében megállapítható, hogy míg a baloldali ellenzékiek a nagyvárosi környezetben tűntek a legkedveltebb politikai közösségnek, addig a kormánypártok a vidéki területeken voltak népszerűek. Ezzel párhuzamosan az eredmények azt is jelzik, hogy a Jobbik elveszítette korábbi, kistelepülési arculatát. Helyette a nagyvárosi jelleghez igazodva, közelebb került a baloldali blokk támogatottsági mintázatához.

5. ábra: Politikai hovatartozás lakóhely szerinti becsült valószínűsége - multinominális logisztikus regressziós modell alapján)

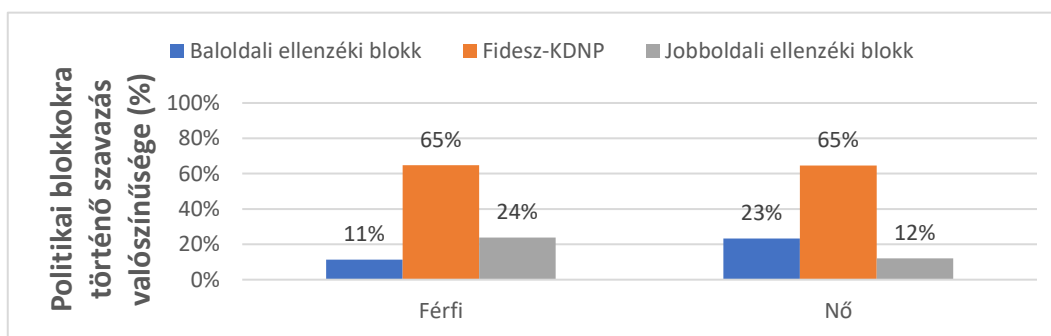

Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.³²

Függetlenül a válaszadók nemi hovatartozásától, a Fidesz-KDNP támogatásának esélye a válaszadók több mint 60%-ánál volt megfigyelhető. Ezzel szemben a nemek szerinti pártszimpátia releváns magyarázó tényező volt a jobboldali és baloldali ellenzék esetében. Amint azt a 6. ábra is jelzi, a két ellenzéki pólus egymással ellentétes irányú eloszlást mutatott. Míg a blokkra szavazás valószínűsége a Jobbik esetében a férfiak (23%), addig a baloldali ellenzék vonatkozásában a nők (24%) esetében volt magasabb. Az eredmények arra utalnak, hogy a néppárti politikai irányváltás ellenére, amely magában foglalta a globalista és neoliberális ideológiákat támogató pártokkal (pl. DK) történő politikai szövetséget is, a Jobbiknak sikerült megőrizte maszkulin jellegét (lásd Molnár, 2023). Azonban ezt a sikert beárnyékolja annak ténye, hogy a párt továbbra is népszerűtlen maradt a nők körében.

³² A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

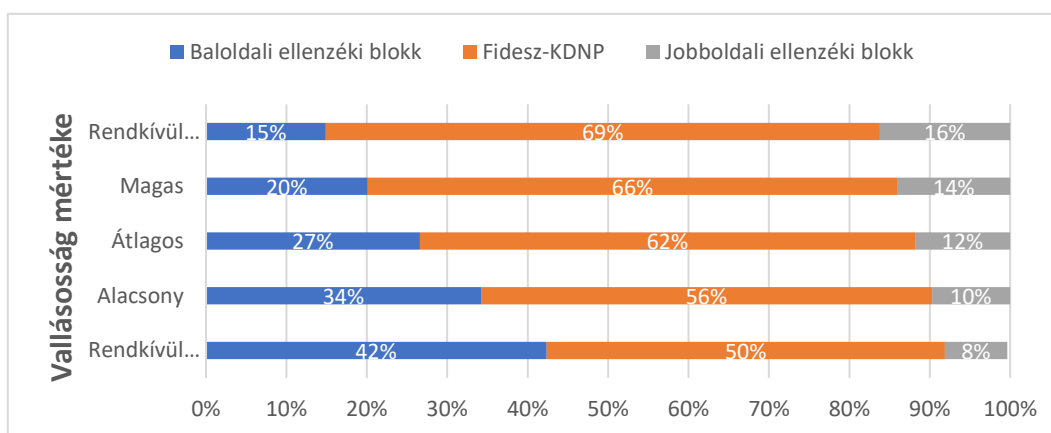
6. ábra: Politikai hovatartozás nemek szerinti becsült valószínűsége - multinominális logisztikus regressziós modell alapján. Forrás: European Social Survey, 10. forduló

A szerzők saját számításai.³³

A vallásosság magyarázó hatásának mérése céljából az elemzés az ESS alapján egy skálát hozott létre.³⁴ Mint azt a 7. ábra is mutatja, azok a válaszadók, akik nagyobb mértékben voltak vallásosak, magasabb valószínűséggel támogatták a kormányzó jobboldali Fidesz-KDNP-t. Hasonló mintázat figyelhető meg a jobboldali ellenzéki párt, a Jobbik esetében is. A vallásosság mértéke és a pártszimpátia közötti összefüggés azonban eltérő volt a két párt esetében: míg a Fidesz-KDNP támogatóinak átlagos vallásossági értéke erősen pozitív volt (átlag = 0,179), a Jobbik-ot támogató válaszadók kevésbé vallásosnak tűntek (átlag = -0,075). Összehasonlításképpen: a baloldali blokkhoz tartozó válaszadók képezték a legkevésbé vallásos csoportot (átlag = 0,088).

7. ábra: A vallásosság mértéke pártszimpátia szerint - multinominális logisztikus regressziós modell alapján. Forrás: European Social Survey, 10. forduló

A szerzők saját számításai.³⁵

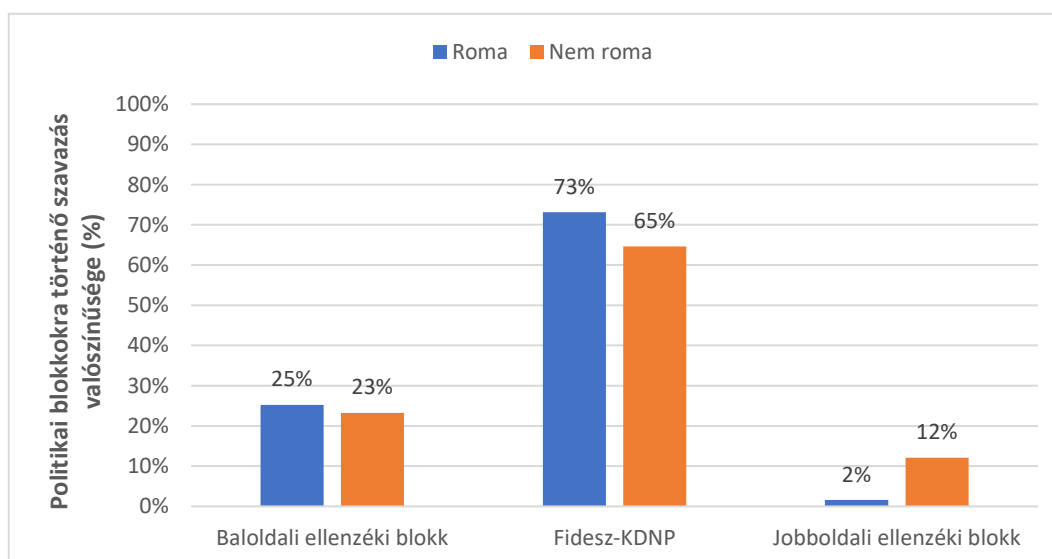
³³ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

³⁴ A skála a következő változókból épült fel (ESS): (1) Függetlenül attól, hogy Ön tartozik-e valamelyik egyházhoz vagy felekezethez, mennyire tartja vallásosnak magát? (rlgdgr); (2) Az olyan különleges alkalmaktól eltekintve, mint az esküvők és a temetések, mostanában milyen gyakran vesz részt vallási szertartásokon? (rlgatnd); (3) A vallási szertartásokon való részvételt leszámítva milyen gyakran szokott Ön imádkozni - ha szokott egyáltalán?. A skála megbízhatósága megfelelő (Cronbach-alfa = 0,807). A ferdeség (-0,429) és a kurtózis (-0,919) értékei alapján a változó eloszlása megközelítőleg normálisnak tekinthető.

³⁵ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

Mindazonáltal, az eredmények alapján kijelenthető, hogy a vallásosság nem kizárólag a jobboldali politikai közösségre jellemző. Amint a 7. ábra jelzi, a baloldali szavazók körében is megtalálhatók vallásos válaszadók, bár az ateizmus mértéke nagyobb volt esetükben. A vallásos és nem vallásos válaszadók pártválasztásának valószínűségét vizsgálva látható, hogy a kormánypártok még a kevésbé vallásos válaszadók körében is erős támogatottságot élveztek. Ugyanakkor a szimpátia esélye a vallásosság szintjének csökkenésével együtt csökkent: míg az átlag feletti vallástudattal rendelkező válaszadók 60%-a a Fidesz-KDNP-t részesítette előnyben, addig az átlag alattiak körében ez az arány valamivel több mint 50%-ra esett vissza. Ezzel párhuzamosan eltérő mintázat figyelhető meg az ellenzék esetében, ahol a támogatottság a vallásosság szintjének csökkenésével nőtt. Az átlag feletti vallásossággal rendelkező válaszadók esetében a baloldali ellenzékhez tartozás valószínűsége kevesebb mint 30% volt, míg a Jobbik esetében ennek mértéke 12-14% között mozgott. Ezzel szemben az átlag alatti vallásossággal jellemezhető válaszadók körében nőtt az esélye a baloldali blokk támogatásának. Összességében kijelenthető, hogy baloldali pártok rendelkeztek a legkevésbé vallásos politikai közösségekkel.

8. ábra: A roma és nem roma válaszadók politikai hovatartozásának valószínűsége - multinominális logisztikus regressziós modell alapján)

Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.³⁶

A roma népesség politikai orientációja kiemelt kérdés. Egyrészt ők képezik az ország legnépesebb etnikai kisebbsége. A legutóbbi népszámlálás (KSH, 2022) szerint körülbelül 210 000 ember azonosította magát romaként, ami Magyarország teljes népességének 2,2%-ával, az ország hivatalosan elismert kisebbségeinek pedig valamivel több mint 40%-ával egyenlő.³⁷ A pártszimpátia tekintetében a roma etnikai csoportokhoz tartozás jelentős magyarázó változónak számított a kormánypártok esetében. A Fidesz-KDNP támogatottságának valószínűsége a roma

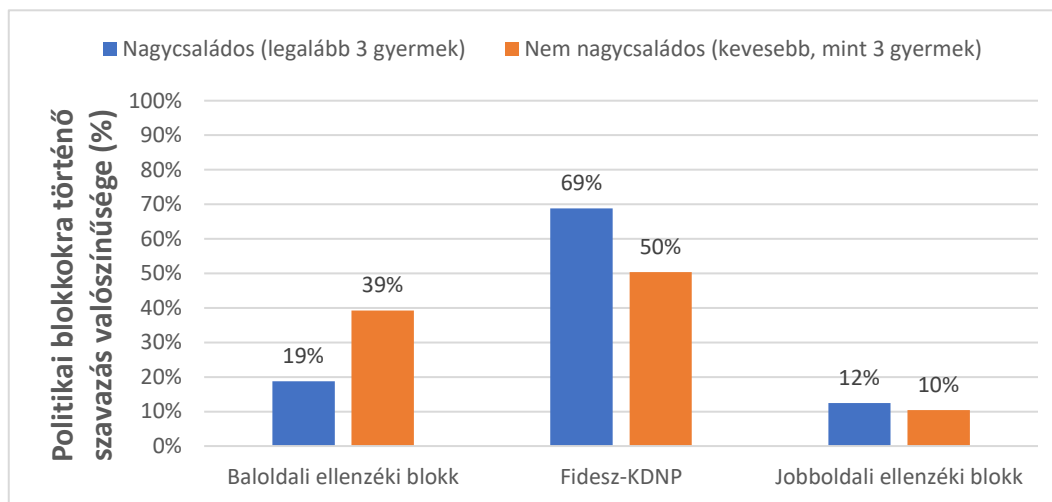
³⁶ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

³⁷ A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény meghatározása alapján Magyarországon a következő 13 történelmileg elismert nemzeti kisebbség létezik: örmény, bolgár, horvát, német, görög, lengyel, roma, román, rutén, szerb, szlovák, szlovén és ukrán. Ezek a közösségek legalább száz éve Magyarországon élnek, és nyelvük, kultúrájuk, illetve hagyományuk alapján megkülönböztethetők a többi lakosságtól (2011. évi CLXXIX. törvény). 2022-ben a jogilag elismert kisebbségek összlétszáma valamivel több mint 502 000 fő volt (KSH, 2022).

válaszadók körében kiemelkedően magas volt, meghaladta a 70%-ot, ami felülmúlta a nem roma közösségek körében mért 62%-os értéket is. Ezzel párhuzamosan a roma közösségek körében a baloldali blokkra történő szavazás valószínűsége szinte megegyezett a nem roma válaszadók értékeivel (mindkettő megközelítőleg 25%), ami azt jelzi, hogy a roma közösségekhez történő tartozás nem volt rendelkezett jelentős befolyásoló hatással a baloldali ellenzékre való szavazás során. Ezzel szemben a roma válaszadók körében a Jobbik támogatásának valószínűsége rendkívül alacsony volt (1,6%), ami feltételezhetően a párt korábbi romaellenes retorikájával is magyarázható. 2010-ben a Jobbik az úgynevezett „cigánybűnözés” koncepcióját hangsúlyozva, a közvélekedés figyelmét a romák által elkövetett erőszakos bűncselekményekre (Kim, 2016: 3). A „néppárttá” történő átalakulás következtében a párt fő politikai irányzata megpróbálta megváltoztatni retorikáját, hangsúlyozva a magyar és a roma közösségek együttélésének szükségességét, amely meglátásuk szerint a leginkább marginalizált társadalmi csoportok integrációjával érhető el. Ugyanakkor, amint az eredmények is jelzik, a párt roma közösségekkel kapcsolatos reorientációja nem értelmezhető sikerként.

A kormányzópártok számára kiemelt fontosságú kérdéssé vált a demográfiai válság kezelése. A gyermekvállalás ösztönzése érdekében egy speciális családtámogatási rendszert vezettek be, amely adókedvezményeket, kedvezményes hiteleket és vissza nem térítendő támogatásokat tartalmazott ingatlan és családi autó vásárlás céljából. A kormányzati program jelentőségét jól jelzi, hogy a kezdeményezés során elnyert támogatások értéke 2021-ben volt, ami meghaladta a 727 milliárd forintot³⁸ (KSH, 2024). Az ösztönző program – amint azt a 9. ábra is szemlélteti – feltehetően jelentős szimpátiát váltott ki a nagycsaládosok körében, mely társadalmi csoport mintegy kétharmada preferálta volna a kormánypártokat, míg a baloldali pártokra csupán 18%, a Jobbikra pedig 12%-uk szavazott volna.

9. ábra: Politikai hovatartozás családméret szerinti becsült valószínűsége - multinominális logisztikus regressziós modell alapján

. Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.

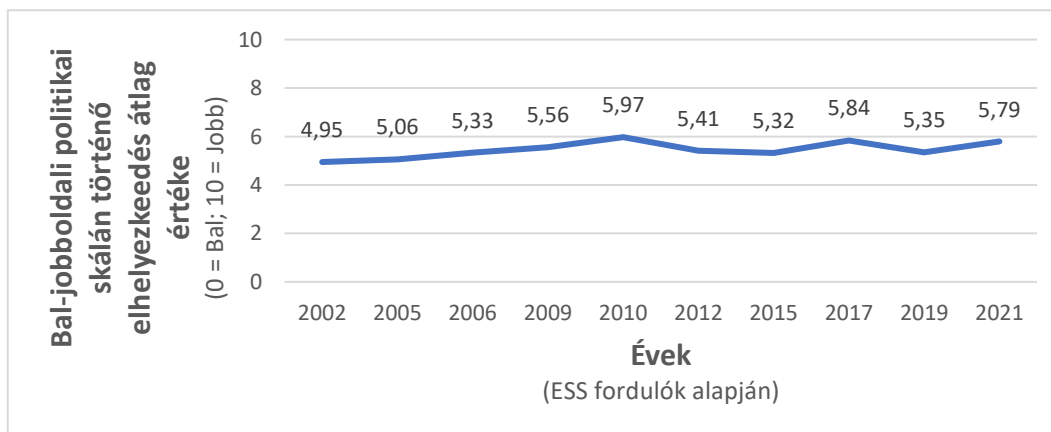
A válaszadók politikai identitásának vizsgálata érdekében a felmérés egy bal-jobb skálán (Irscale) alapuló változót használ. A skála nulla és tíz közötti értékeket tartalmaz, ahol a nulla a teljes mértékben baloldali identitást, míg a tízes válaszadási opció a teljes mértékben jobboldali identitás kifejezésének felelt meg. Az eredmények szerint a „centrális erőter” relevanciája 2021-re csökkent. Amint az a 10. ábrán látható, azok a válaszadók, akik baloldalinak azonosították magukat, túlnyomórészt a liberális ellenzékkel szimpatizáltak. A

³⁸ Az összeg a magyar GDP 1,3%-ának felelt meg (KSH, 2024).

skála legbaloldaliabb pozícióját jelző nulladik válaszlehetőséget csaknem kizárólag a baloldali ellenzék támogatói választották (99%). A blokkal történő szimpátia aránya a skála mentén haladva jelentősen csökkent. Ezzel ellentétben a skála jobboldalára tartva a kormánypártokhoz történő tartozás valószínűsége jelentősen megnőtt. Azonban a radikális jobboldali válaszadók körében a Jobbik szavazói továbbra is számottevő népszerűséget élveznek: a tized választási opció esetében, ami a legerősebb jobboldali identitást fejezi ki a választók közel 30%-a azonosult a Jobbikkal. Mindazonáltal az eredmények azt is jelzik, hogy a leginkább jobboldalinak azonosító válaszadók többsége elsősorban a kormányzó Fidesz-KDNP politikai közösségével érez erős politikai kötődést (valószínűség: 70%). A Jobbik esetében megfigyelhető, hogy a párt a Fideszhez képest mérsékeltebbé vált. Míg a 11-pontos bal-jobb skálán a Fidesz szavazóinak átlagértéke 7,4 volt, addig a Jobbik szavazóinak esetében már csak 6,9 volt. Az eredmények egyértelműen jelzik a távolságot a baloldali ellenzék válaszadóktól, akiknek átlagértéke 3,2 volt. Ebben az értelemben a Jobbik a magyar politikai spektrumban inkább jobboldali középpárttá vált.

A Jobbik politikai közephez való közelsége nem tekinthető új fejleménynek. Csernák és Tordai (2021: 173-175), akik a pártok szavazói bázisának politikai identitását egy hét pontos bal-jobb skálán mérték (1 = baloldal; 7 = jobboldal), megállapították, hogy a Jobbik választói bázisa valamivel kevésbé tekinthető jobboldalinak, mint a Fidesz közössége. A 2017-es adatok alapján a két párt közötti különbség a hibahatáron belül volt. A tendenciákat figyelembe véve azonban megállapítható, hogy a Jobbik a 2010–2013 közötti időszakban jobbra tolódott. A Jobbik szavazóinak átlagértéke 2010-ben 5,78 volt, de 2013-ra 6,16-ra emelkedett, ami 1,12-es jobbra tolódást jelentett. Ugyanakkor 2017-re a Jobbik reorientációjának hatására balratolódás figyelhető meg, aminek eredményeként a Jobbik és a Fidesz szavazói bázisa szinte azonos pontján helyezkedtek el a skálának, amit a Fidesz mérsékelt jobbratolódása is felerősített. A Jobbik balra tartó irányváltását Szabó és Gerő (2019:17-19) is megfigyelte. Megállapításaik szerint a Fidesz-KDNP tovább erősítette pozícióját a jobboldali spektrumon (2015: 52%; 2018: 61%), míg a Jobbik esetében jelentős mérséklődést és középpont irányú reorientációt figyeltek meg (2015: 32%; 2018: 11%). Fontos azonban kiemelni, hogy a magyarországi válaszadók jobboldali orientációja egy régóta fennálló jelenség. Ezt igazolják az ESS adatbázis eredményei is. Míg a bal-jobb skálán történő elhelyezkedés átlagértéke 2002-ben 4,95 volt, addig 2021-re 5,79-re változott a válaszadók ideológiai pozíciója. Amint azt a 10. ábra is mutatja, a magyar válaszadók jobboldali orientációja 2010-ig fokozatosan növekedett. Az azóta eltelt időszakban a bal-jobbiskálán történő elhelyezkedés átlagértéke ugyan hullámzó, viszont a jobboldali orientáció tartósnak tűnik.

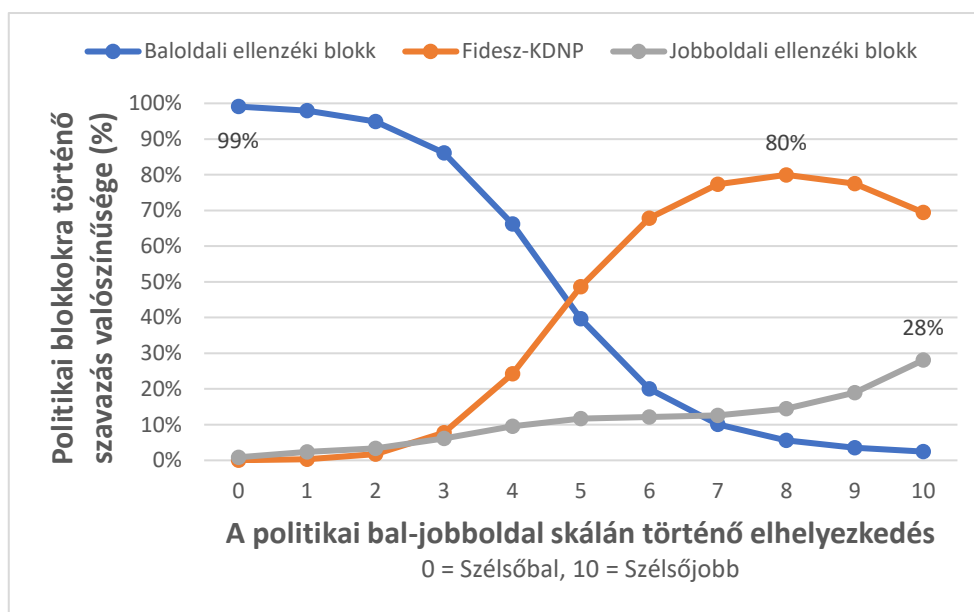
10. ábra: A magyarországi válaszadók politikai bal-jobb skálán történő átlagos elhelyezkedése a 2002 és 2021 közötti időszakban

Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.

A centrális pártrendszer egyik legfontosabb kritériuma, hogy a centrista pártnak képesnek kell lennie a medián szavazó megszólítására. Csernák és Tordai (2019), valamint Szabó és Gerő (2019) eredményei szerint a centrupártnak ebben az időszakban már a Jobbiknak kellett volna lennie. A 2018-as és 2022-es parlamenti választások eredményeit figyelembe véve azonban a centrális pártrendszer ezen kritériuma nem teljesült, hiszen a Fidesz-KDNP jelentős fölényrel nyerte meg a legutóbbi választásokat.

11. ábra: A politikai bal-jobbiskálán történő elhelyezkedés és a pártválasztás valószínűségének vizsgálata. - multinominális logisztikus regressziós modell alapján

Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.³⁹

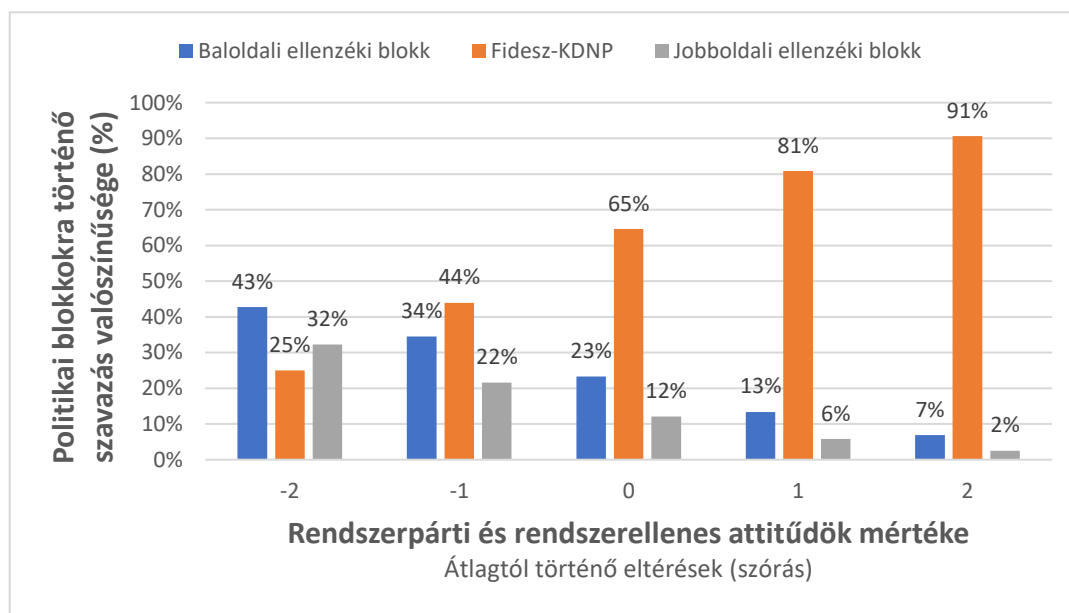
A rendszerellenes álláspont relevanciájának mérése érdekében egy skála került kidolgozásra⁴⁰. Az eredmények alapján szoros összefüggés figyelhető meg a politikai hovatartozás és a rendszerellenes attitűd között. Egyrészt a Fidesz-KDNP támogatottságának valószínűsége volt a legmagasabb a rendszerpárti személyek esetében. Ezzel szemben azok, akik erős rendszerellenes attitűdöt tanúsítottak, azok sokkal nagyobb eséllyel a baloldali vagy a jobboldali ellenzékkel érezték szimpátiát. Az ellenzéki szavazók körében a rendszerellenes attitűdök kétpólusúnak mutatkoztak: a baloldali ellenzék szavazói jóval erőteljesebb rendszerellenes álláspontot képviseltek, mint a jobboldali ellenzék szavazói. A Jobbik esetében a rendszerellenesség alacsony mértéke feltételezhetően a jobboldali politikai identitással is

³⁹ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

⁴⁰ A skála a következő változókból áll (ESS): (1) Véleménye szerint Magyarországon a politikai rendszer mennyire teszi lehetővé, hogy az Önhöz hasonló emberek beleszóljanak abba, hogy a kormány mit csinál? (psppsgva); (2) Érzése szerint mennyire képes Ön arra, hogy aktív szerepet vállaljon egy politikai kérdésekkel foglalkozó csoportosulásban? (actrolga); (3) És Ön szerint Magyarországon a politikai rendszer milyen mértékben teszi lehetővé, hogy az Önhöz hasonló emberek befolyásolják a politikát? (psppiila); (4) És mennyire bízik abban, hogy a saját képességei lehetővé teszik, hogy részt vegyen a politikában? (cptppola); (5) Kérem mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben: Bizalom a magyar Országgyűlésben. (trstprl); (6) Bizalom a politikusokban (trstplt); (7) Bizalom a politikai pártokban (trstprt). A skála megbízhatósága megfelelő (Cronbach-alfa = 0,835). A ferdeség (0,218) és a kurtózis (-0,235) értékei alapján a változó eloszlása megközelítőleg normálisnak tekinthető.

magyarázható. Emellett a baloldali válaszadók erőteljes rendszerellenes attitűdjé a politikai elit kommunikációjának eredményének következményét is tartalmazhatja. A baloldali pártok vezetői több alkalommal is úgy érveltek, hogy a Fidesz-KDNP által 2012-ben kétharmados többséggel elfogadott alaptörvénye alkotmányellenes, és egy esetleges rendszerváltás esetén az egységes ellenzék visszaállítaná és korszerűsítene az 1989-ben elfogadott alkotmány (lásd: DK, 2017), esetleg egy teljesen újat fogadnának el (lásd: Márky-Zay Péter, 2021).

12. ábra: A rendszerpárti és a rendszerellenes politikai attitűdök, valamint a pártválasztás valószínűségének vizsgálata - multinominális logisztikus regressziós modell alapján

Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.⁴¹

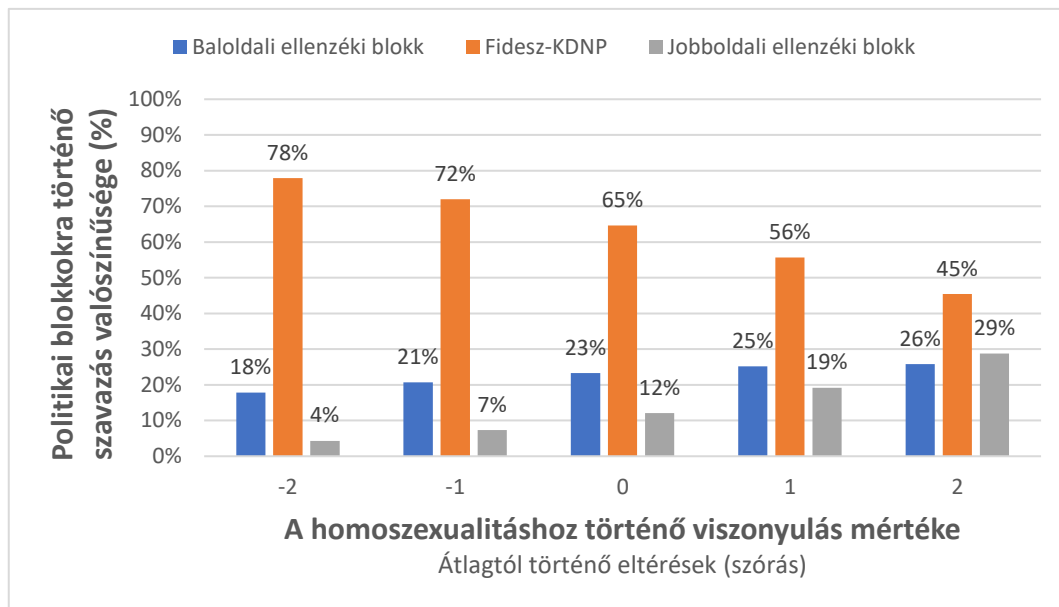
További skála⁴² került kialakításra a homoszexualitással kapcsolatos attitűdök hatásának mérése céljából. Amint azt a 13. ábra is jelzi, a kormányzó pártok támogatóinak többsége az átlaghoz viszonyítottan elutasítóbb magatartást tanúsított a homoszexualitással kapcsolatban (-0,18). A negatív attitűd magyarázható a magyar kormány álláspontjával is, amely nyíltan ellenzi az azonos neműek házasságát és gyermekörökbefogadási lehetőségeit. A Fidesz-KDNP korábban országos konzultációt kezdeményezett (2021) a kérdéssel kapcsolatban, amely során kampányt indított az óvodákban, az iskolákban, valamint a kiskorúakat célzó médiaplatformokon megjelenő azonos neműekkel kapcsolatos oktatás ellen. Az eredmények alapján az is megfigyelhető, hogy azon válaszadók esetében, akik elfogadóbban viszonyultak a kérdéskörhöz, csökkent a kormánykoalíció támogatásának valószínűsége. Ugyanakkor kijelenthető, hogy az azonos neműek szexuálisával kapcsolatos attitűdök kisebb mértékű

⁴¹ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

⁴² A skála a következő változókból került kialakításra (ESS): Kérem mondja meg, hogy milyen mértékben ért vagy nem ért egyet a következő kijelentésekkel. 1) Hagyni kell, hogy a meleg férfiak, és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és leszbikusként úgy, ahogy akarják. (freehms); 2.) Szégyellném, ha a közeli rokonaim között volna meleg férfi vagy leszbikus nő. (hmsfmlsh); 3.) A meleg férfitársakat és a leszbikus női párokat a gyermekek örökbefogadása terén a heteroszexuális párokéval megegyező jogoknak kellene megilletnie. (hmsacld). A skála megbízhatósága megfelelő (Cronbach-alfa = 0,747). A ferdeség (0,272) és a kurtózis (-0,554) értékei alapján a változó eloszlása megközelítőleg normálisnak tekinthető.

polarizációt eredményeztek, hiszen a kormánypárti tábor jelentős része pozitív, toleráns álláspontot képviselt a kérdéskörben, ami elsősorban a szavazótáboron belüli megosztottságot jelezte.

13. ábra: A homoszexualitással kapcsolatos álláspontok és a pártválasztással valószínűsége közötti összefüggés vizsgálata - multinominális logisztikus regressziós modell alapján

Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.⁴³

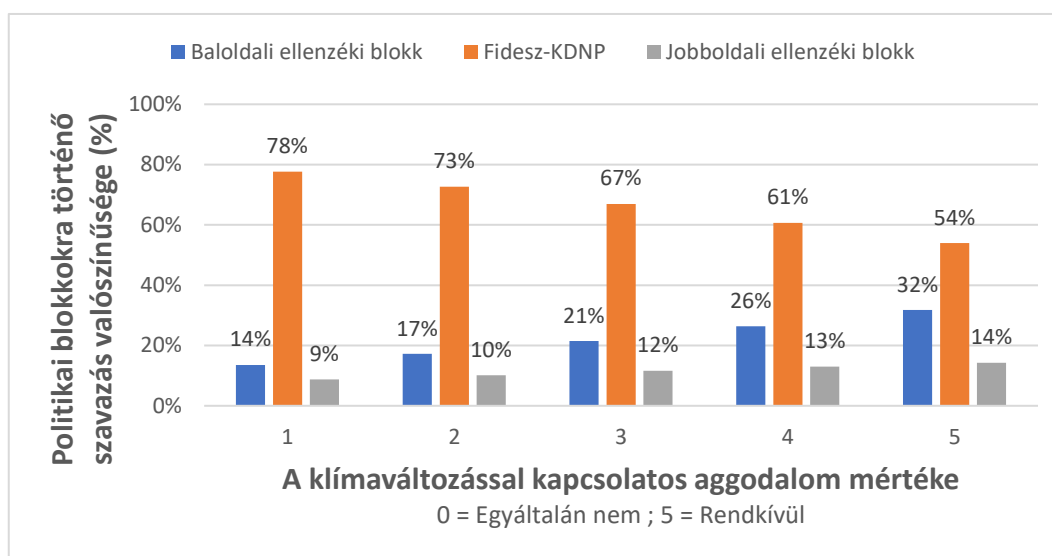
Ezzel szemben a baloldali ellenzék tagjai ugyan minimális mértékben, de többnyire átlag feletti pozitív hozzáállást tanúsítottak (átlag = 0,09). A Fidesz-KDNP-vel ellentétben a baloldali politikusok és a liberális megközelítést hangsúlyozó civil szervezetek rendszeresen részt vettek a Budapest Pride-on, és ellenezték az azonos neműek házasságát korlátozni célzó jogalkotási javaslatokat. Az eredmények alapján nyilvánvaló, hogy a Jobbik szavazói, hasonlóan a baloldali ellenzéki blokk táborához, az átlagnál pozitívabb álláspontot képviseltek (átlag = 0,08). Az azonos neműek házasságának kérdésében a párt politikai kommunikációja inkonzisztens volt. 2012-ben a Jobbik akkori parlamenti képviselője, Mirkóczki Ádám, azzal a javaslattal élt, hogy a magyar büntető törvénykönyv módosítása alapján börtönbüntetéssel sújtsák azokat, akik nyilvánosan népszerűsítik az azonos neműek közötti kapcsolatokat (HVG, 2012). Ezzel szemben 2017-ben Vona Gábor, a Jobbik akkori elnöke egy interjúban kijelentette, hogy a „néppárttá” válás folyamata sikeres volt, és elutasította a korábbi kezdeményezést is, amely a budapesti Pride felvonulás betiltását célozta (HVG, 2017). Miután a párt vereséget szenvedett a 2018-as parlamenti választásokon, Vona Gábor lemondott pártelnöki és parlamenti képviselői tisztségéről. 2020-ban Jakab Péter vezetése alatt a Jobbik ismét hangsúlyozni kezdte a homoszexuális közösség képviseletének fontosságát (Vasárnap.hu, 2021). 2021-ben azonban, amikor Bereczki Miklós, a Jobbik képviselője részt vett a 26. Budapest Pride-on, részvétele miatt párttársai belső etikai vizsgálatot kezdeményeztek ellene (24.hu, 2021).

Ez a változás a választók attitűdjeiben is megmutatkozott. 2015-ben a Jobbik szavazóinak 63%-a utasította el az azonos neműek házasságának gondolatát (Budapest Pride and Integrity Lab, 2024). 2018-ban azonban már csak a párt táborának 51%-a gondolta úgy, hogy szégyelné,

⁴³ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

amennyiben valamelyik családtagja homoszexuális lenne, miközben 21%-uk állította, hogy rendkívül, 28%-uk pedig, hogy egyáltalán nem érezné magát szégyenkezve. Ez utóbbi eredmény még a baloldali MSZP szavazók körében mért 24%-os arányt is meghaladta (Boros és Laki, 2018). A fenti adatok szerint a Jobbikhoz való csatlakozás valószínűsége 19-28% között volt megfigyelhető azok körében, akik az átlagnál nagyobb toleranciával rendelkeztek. Ugyanakkor, miközben a baloldali válaszadók körében a pártválasztás valószínűség fokozatos eloszlást jelez, addig a Jobbik szavazói esetében a pozitív hozzáállás valószínűsége meredeken emelkedett.

14. ábra: A klímaváltozás és a pártválasztás valószínűsége közötti összefüggés vizsgálata - multinominális logisztikus regressziós modell alapján. Forrás: European Social Survey, 10. forduló

A szerzők saját számításai.⁴⁴

Az éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdök vizsgálata céljából az elemzés az „Ön mennyire tart a klímaváltozástól?” (wrlmch) kérdésre adott visszajelzéseket vizsgálta. A válaszadóknak egy egy és öt közötti skálán kellett kifejezniük véleményüket a kérdéskör kapcsán, ahol az egyes érték az „egyáltalán nem aggódom”, míg az ötös érték a „rendkívül aggódom” választ jelentette. Az eredmények alapján a legkevésbé aggódo válaszadók csoportja (egyes és kettes választási értékeket preferálók) a legnagyobb valószínűséggel (meghaladva a 70%-ot) a Fideszt részesítették előnyben. Ezzel szemben a klímaváltozás miatt rendkívüli mértékben aggódo (négyes és ötös pontot választók) elsősorban a baloldali ellenzékre szavaztak volna. Amint azt a 14. ábra is jelzi, a kérdés kevésbé befolyásolta a válaszadók Jobbikkal kapcsolatos állásfoglalását. A pártválasztás valószínűsége 8% (egyáltalán nem aggódom) és 14% (rendkívül aggódom) között volt megfigyelhető.

A Závach Research és a Demnet Alapítvány által végzett felmérés (Index, 2019) szerint a klímaváltozás kiemelt kérdés a magyar társadalomban. Ugyanakkor jelentős értelmezésbeli különbségek figyelhetők meg a kormánypárti és az ellenzéki válaszadók között. A Fidesz támogatói úgy vélték, hogy a klímaváltozásról túl sok vita zajlik. Emellett, szemben az ellenzéki válaszadók táborához, a Fidesz-KDNP szimpatizánsai kisebb mértékben aggódtak a klímaváltozás és annak lehetséges jövőbeli kockázata miatt. A kormánypártiak esetében a

⁴⁴ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

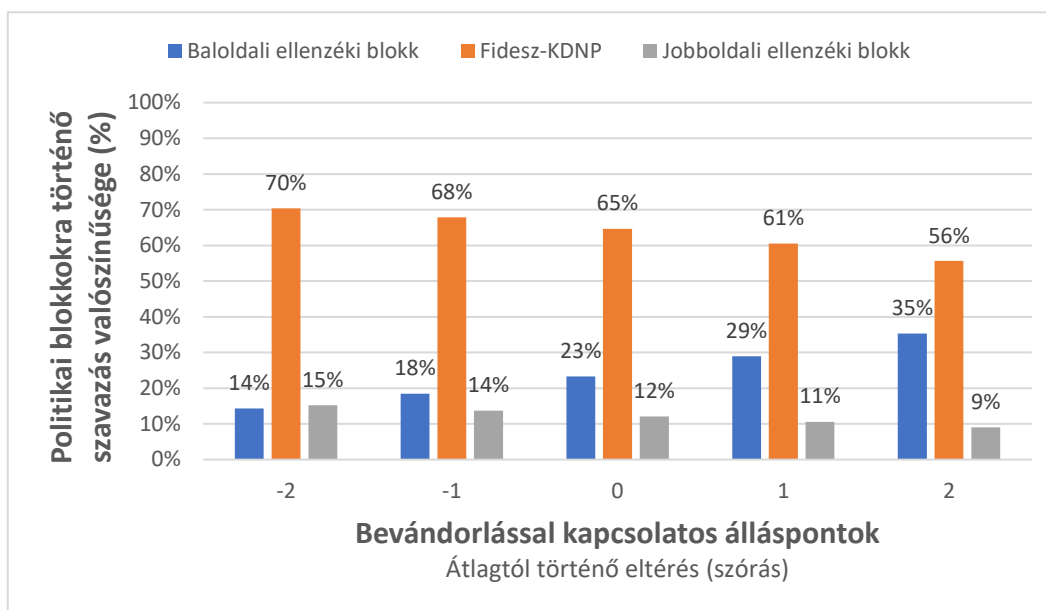
megkérdezettek kevesebb, mint 35%-a vélte úgy, hogy a klímaváltozás elsősorban emberi tevékenység eredménye, miközben a baloldali ellenzék körében ennek mértéke meghaladta a 47%-ot is. Bár a Fidesz-KDNP szimpatizánsok többsége elismerte a veszélyeztetett fajok védelmének fontosságát, többségük úgy vélte, hogy a klímaváltozás mögött elsősorban gazdasági érdekek figyelhetők meg. Amikor a válaszadókat a klímaváltozás elleni cselekvés során betöltött személyes felelősségükről kérdezték, a kormánypárti szavazók kevésbé voltak hajlandók elismerni saját felelősségüket. Továbbá, közel 40%-uk úgy vélte, hogy a kormány megfelelően kezeli a környezetvédelmet és a klímaváltozással szembeni fellépést, míg további 40%-uk inkább semleges álláspontot képviselt. Arra a kérdésre, hogy vajon egyetértenek-e az Európai Unió által meghatározott klímacélok magyar kormány általi elutasításával, a kormánypárti válaszadók rendkívül megosztottak voltak: 33%-uk támogatta az elutasítást, 35%-uk semleges volt, illetve 32%-uk ellenezte a kormányzati álláspontot. Ezzel szemben az ellenzéki válaszadók többsége (68%) elutasította a kormányzati állásfoglalást (Index.hu, 2019). Az eredmények alapján feltételezhető, hogy a válaszadók álláspontja összefüggésben állhatnak a politikai elit kommunikációjával. Egyrészt a Fidesz-KDNP elfogadta, hogy az EU éghajlat-politikai és klímacéljainak fontosságát, ugyanakkor azok meglátásuk szerint elsősorban külföldi gazdasági érdekek által motiváltak, és veszélyeztethetik a nemzeti szuverenitást.⁴⁵ Ezzel szemben a baloldali ellenzék képviselői a zöld átállás fontosságát hangsúlyozták, amelyben az ország gazdasági teljesítményének fellendülését, valamint az életszínvonal javulásának lehetőségét vélték.

Magyarországon a bevándorlás kérdésköre a 2015-ös migrációs válságot követően vált kiemelt témává. Ebben az évben megközelítőleg félmillió illegális határátlépést regisztráltak Magyarország déli határán. A Fidesz-KDNP a határok lezárását, illetve az Európai Unió területén kívülről érkező bevándorlók számára harmadik országbeli befogadóközpontok létrehozását kezdeményezte. A kormány álláspontja szerint a bevándorlók többsége már a magyar határt megelőzően is érintkezett biztonságos országgal (például Görögország és Szerbia). Az érvelés szerint ezért Magyarországnak nem kötelessége ezen bevándorlók befogadása, hiszen azok elsősorban gazdasági bevándorlók, nem pedig menekültek. A tömeges bevándorlás által megjelent biztonságpolitikai kihívásokra hivatkozva a Fidesz-KDNP a migráció korlátozását célzó törvényeket fogadott el, amelyek egyik kulcsfontosságú eredménye a déli határázár kiépítése volt. Emellett nemzeti konzultációt kezdeményeztek a bevándorlásról, amellyel párhuzamosan a kormány bevándorlásellenes és a bevándorlók újraelosztását célzó kvótaellenes kampányt indított. A kormányzati állásponttal szemben a baloldali ellenzék a bevándorlási válság humanitárius szempontjait hangsúlyozta, a bevándorlókat elsősorban menekültekként és nem gazdasági bevándorlókként kezelve. A liberális pártok elutasították a kormány korlátozó intézkedéseit, illetve a nemzeti konzultáció bojkottjára szólították fel választóikat. A humanitárius szempontokon túl a baloldali ellenzék a bevándorlást nem kockázatként értelmezte, hanem a hazai demográfiai válság megoldásaként tekintett rá, ami a

⁴⁵ Érdemes figyelembe venni, hogy az EUObserver (2024) szerint Magyarország az 1990-es szinthez viszonyítva 32%-kal csökkentette üvegházhatású gáz kibocsátását, amivel Magyarország élen jár az EU klímacsökkentést célzó intézkedéseiben. Azonban ez a "siker" elsősorban az 1990-es években tapasztalt piacgazdasági átalálást követően az ipar összeomlásának köszönhető. Az EU és a magyar kormány közötti véleménykülönbségek elsősorban a megújuló energiaforrások kérdéskörében jelentkeztek. Az egyik legfontosabb téma az atomenergia zöldenergiának történő minősítése körül alakult ki, amit a magyar kormány minden valószínűséggel a Paks2 projekt miatt is kezdeményezett. Másrészt az orosz energiaforrásoktól történő aszimmetrikus függőség, valamint a kormány által bevezetett rezsicsökkentési program kapcsán merültek fel nézeteltérések. A vitában a baloldali ellenzéki elit elsősorban az EU-val egyetértő álláspontot képviselt.

zöldátálláshoz hasonlóan a gazdasági jólét fellendüléséhez vezethetne és a társadalmi jólét fejlődés egyik alappilléreként funkcionálhatna.

15. ábra: A bevándorlással kapcsolatos álláspontok és a pártválasztás valószínűségének vizsgálata - multinominális logisztikus regressziós modell alapján

Forrás: European Social Survey, 10. forduló. A szerzők saját számításai.⁴⁶

A bevándorlás pártválasztásra gyakorolt hatásának mérése céljából a tanulmány egy újabb skálát képezett⁴⁷. Az eredmények alapján megállapítható, hogy bár a kétharmados törvényhozási felhatalmazással rendelkező kormányzó blokkra történő szavazás esélye minden vizsgált kategóriában kiemelkedő, ugyanakkor a valószínűség mértéke a bevándorlás elutasításával fokozatosan nőtt (14. ábra). Másszóval, minél nagyobb mértékben utasította el valaki a bevándorlást, annál nagyobb valószínűséggel szavazott a Fidesz-KDNP-re. Ezzel szemben a bevándorlást támogató, baloldali ellenzéki pártokat preferálók esetében az átlaghoz viszonyítva nagyobb mértékű (+0,27) befogadókészség figyelhető meg. A Jobbik esetében kettős folyamatnak lehetünk szemtanúi. Egyrészt a párttal történő szimpátia valószínűsége nőtt - bár nem olyan mértékben, mint a baloldali ellenzéki blokk esetében -, amennyiben a megkérdezett a bevándorlást átlagot meghaladó mértékben támogatta. Ugyanakkor a párttal szimpatizálók bevándorlással kapcsolatos álláspontja enyhén negatívabb (-0,18) volt, mint amit a Fidesz-KDNP szavazótáborában esetében figyeltünk meg (-0,14). Az eredmények kettőssége között annak magyarázata állhat, hogy a jobboldali politikai közösségeken belül megjelenő nacionalista, konzervatív attitűdök miatt a pártban markánsan jelen van a bevándorlásellenes karakter, ugyanakkor a szórás, illetve a pártválasztás valószínűsége alapján a közösség megosztottá vált a kérdéskör kapcsán. Míg a bevándorlásellenes jellem a korábbi,

⁴⁶ A kerekítési szabályokból adódó kisebb eltérések következtében az egyes kategóriák százalékos értékeinek összege eltérhet a 100%-tól.

⁴⁷ A skála a következő változókból áll (ESS): (1) Általában véve árt, vagy használ Magyarország gazdaságának, hogy más országokból idejönnék élni emberek? (imbgeco); (2) Mit mondana, Magyarország kulturális életének általában véve ártanak, vagy inkább gazdagítják, akik más országból idejönnék élni? (imueclt); (3) Rosszabb, vagy jobb hely lett-e Magyarország azzal, hogy más országból idejöttek emberek élni? (imwbent). A skála megbízhatósága megfelelő (Cronbach-alfa = 0,894). A ferdeség (-0,181) és a kurtózis (-0,320) értékei alapján a változó eloszlása megközelítőleg normálisnak tekinthető.

szélsőjobboldali karakterből eredeztethető, a mérsékelt álláspont a néppártosodás eredménye lehet.

6.5. Következtetések

Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a Jobbik választóinak körében fokozatos átalakulás következett be, miközben a párt megőrizte számos hagyományos jobboldali jellemzőjét. A változás oka feltételezhetően a korábban bejelentett néppártosodítási folyamat kísérlete. Az etnikai összetétel tekintetében a párt továbbra is elutasított volt a roma kisebbségek körében. A Jobbik támogatásának valószínűsége továbbra is jelentősen magasabb volt a férfiak körében, ami megerősítette a párt hagyományosan férfias imázsát. Ideológiai szempontból szavazóinak többsége a politikai jobboldallal azonosult, ugyanakkor az eloszlás a politikai közép irányába tolódott. Másszóval, a párt szavazatszerzési lehetőségei a szélsőjobboldali pólusról egyre inkább a centrális politikai tér irányába tartott. A Jobbik szavazóinak átlagéletkora 48 év volt, de a párt továbbra is jelentős népszerűségnek örvendett a fiatalabb korosztályok, különösen a húszas éveikben járók körében.

A Jobbikra történő szavazás esélye számos szociodemográfiai és értékalapú tényező esetében megváltozott. Hasonlóan a Fidesz-KDNP-hez a Jobbik támogatásának valószínűsége az iskolai végzettség emelkedésével csökkent. A bevándorlás továbbra is kulcsfontosságú kérdéskörként funkcionált. Az ellenzök többségében nagyobb valószínűséggel szavaztak volna a Jobbikra, mint a baloldali pártok valamelyikére, ugyanakkor a szavazói szinten is megjelent a reorientáció folyamata. A vallásosság tekintetében megfigyelhető, hogy azok, akik nagyobb mértékben vallották magukat hívőknek, nagyobb valószínűséggel szavaztak a Jobbikra. Mindemellett a rendszerellenes attitűdök esetében a mérsékeltabb és a konzervatív kormányzati rendszert támogatók körében volt magasabb a párt választásának esélye.

A klímaválsággal kapcsolatos álláspontok esetében megfigyelhető, hogy azon egyének, akik nagyobb mértékben fejezték ki aggodalmukat, nagyobb valószínűséggel támogatták a Jobbikot, amivel a párt közelebb állt a baloldalra jellemző álláspontokhoz. Az eredmény többek között azzal is magyarázható, hogy a párt hagyományos szavazóbázisában jelentős szerepet játszanak a fiatalabb generációk, akik általában nagyobb figyelmet fordítanak az éghajlat- és klímaválság problémájára. A településtípusok szerinti elemzési eredmények tovább bonyolítják a párt profilját. Míg a Jobbik hagyományosan a vidéki és kisvárosi területeken ért el sikereket, addig az utóbbi évek során megnőtt annak a valószínűsége, hogy a városi és elővárosi területek szavazói szimpatizáljanak a párttal. Továbbá, megnőtt annak a valószínűsége, hogy a homoszexualitással kapcsolatban pozitív álláspontot képviselők támogatását is elnyerje a párt.

Összességében az elemzés alátámasztja a Jobbik folyamatosan változó pozíciójának összetettségét. Míg a párt támogatottságának valószínűsége továbbra is szorosan kapcsolódik a hagyományos jobboldali jellemzőkhöz – mint például a férfiak, vagy az alacsonyabb iskolai végzettségűek esetében élvezett magas népszerűség –, addig a városi, ideológiai szempontból egyre inkább centralista, a klímaválság miatt aggódó és az azonos neműek házasságával kapcsolatban egyre toleránsabb közösségek irányába is nyitni tudott. Ezen sokrétű politikai profil feltételezhetően már túlmutat a párt eredeti szavazóbázisán és a szavazótábor bővítésére tett újrapiézicizációs stratégiák eredményeként is értelmezhető.

Ugyanakkor a Jobbik a 2018-as választásokhoz közeledve fokozatosan elveszítette szavazatmegtartó képességét. Ezt követően a szavazatszerző képessége sem tudott olyan formában kiteljesedni, amely hatására a párt mérsékelni tudta volna szavazatvesztését. A 2022-es választásokat követően a párt támogatottsága szinte teljes mértékben eltűnt, ami alapján a néppártosodás folyamatát előirányzó stratégiát sikertelennek tekinthetjük. A vizsgált adatok arra utalnak, hogy a néppárti Jobbik részben elveszítette korábbi szélsőjobboldali választói

profilját, amelyet elsősorban a centralista szavazók megszólításával igyekezett helyettesíteni. Ez utóbbi csoport azonban kevésbé tűnt elkötelezettnek a párt iránt, amit a következő évek választási kudarcai is jeleznek.

Továbbá a párt sorsának példája jól jelzi, hogy Magyarországon az ideológiai tér viszonylag szilárd, a politikai blokkok meglehetősen stabilak. Ezáltal a politikai szereplők nem változtathatnak álláspontjukon anélkül, hogy ne vennék figyelembe a szavazóbázisuk választói akaratát, valamint a korábbi ideológiai profiljukat. Bár minden bizonnyal a Jobbiknak sikerült néhány választóját politikai meggyőződésükben mérsékelni, azonban az e célt szolgáló „edukációs tevékenység” nem tekinthető mindenhatónak. A néppártosodás hatására a pártból kiábrándult szavazók számára a politikai izoláción túl, a Fideszre vagy a Mi Hazánkra, esetleg a minimális támogatottsággal rendelkező, azóta felbomlott Jobbik konzervatívokra volt lehetősége szavazni. A Jobbik esete jól tükrözi annak kockázatát, hogyha egy párt a szavazóbázissal történő kooperáció nélkül törekszik a közös ideológiai profil megváltoztatására, az akár már rövidtávon is jelentős szavazatvesztést eredményezhet. Az irányváltás hibáját később a Jobbik új vezetése is elismerte és a konzervatív értékek újbóli képviselője mellett kezdeményeztek kampányt, azonban ekkora a szavazók bizalma a párt iránt jelentős mértékben leredukálódott, hiszen a Jobbik azóta sem tudta visszanyerni korábbi politikai súlyát

Ugyan a pártrendszer struktúrájának átalakítását célzó kísérlete kudarcot vallott, a Jobbik esete kiváló elemzési keretként szolgálhat a jövőbeli kutatásoknak. Különösen érdekes lehet ebből a szempontból a Tisztelet és Szabadság (TISZA) párt megjelenése, akinek vezetője, Magyar Péter, korábbi Fidesz-tag szintén a politikai blokkok feloldásának és a centrális erőter megszüntetésének szükségességét szorgalmazza.⁴⁸

6.6. Felhasznált irodalmak

- 24.hu. 2021. Kilépett a Jobbikból Bereczki Miklós. Letöltés dátuma: 2025. április 10. Elérhetőség: <https://24.hu/kozelet/2021/10/29/bereczki-miklos-jobbik-kilepes-soroksar/>.
- Act CLXXIX of 2011 on the Rights of National Minorities. 2017. Letöltés dátuma: 2025. február 12. Elérhetőség: <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-179-00-00>.
- Bíró-Nagy, András, és Dániel Róna. 2011. “Tudatos Radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003-2010.” In: *Nemzet és radikalizmus*, Szerk.: Lánczi Tamás, 242–83. Budapest: Századvég.
- Boros, Tamás, és Gergely Laki. 2018. *Politikai útmutató Magyarországhoz: kutatás a magyar társadalom politikai értékrendjéről*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Budapest Pride, and Integrity Lab. 2024. *Az egyenlő házasság megítélése a magyar társadalomban*. Letöltés dátuma: 2025. február 10. Elérhetőség: <https://budapestpride.hu/wp-content/uploads/2024/01/az-egyenlo-hazassag-megitelese-a-magyar-tarsadalomban-pride-integrity-hazassag-elemzes.pdf>.
- DK. 2017. “Gyurcsány: Új alkotmányt kell készíteni az illegitim alaptörvény helyett”. Letöltés dátuma: 2025. január 20. Elérhetőség: <https://dkp.hu/hirek/2472/gyurcsany--uj-alkotmany-kell-kesziteni-az-illegitim-alaptorveny-helyett>.
- Durverger, Maurice. 1963. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. New York: Wiley.

⁴⁸ Az ESS adatbázisán belül a TISZA párt elsőként a 2025-2026 közötti időszakot vizsgáló, 12. mintavételi fordulóban jelenhet meg.

- Enyedi, Zsolt, és Zoltán Fábián. 2014. "Pártok és szavazók, 2002-2014." In: *Társadalmi Riport*, Szerk.: Kolosi Tamás és Tóth György István, 532–57. Budapest: TÁRKI.
- ESS. 2023. "ESS Round 10 - 2020. Democracy, Digital Social Contacts." Letöltés dátuma: 2025. január 7. Elérhetőség: <https://doi.org/10.21338/NSD-ESS10-2020>.
- EUobserver. 2021. Attila Steiner: Hungary: Why We Oppose Carbon Price, but Back Gas. Letöltés dátuma: 2025. március 10. Elérhetőség: <https://euobserver.com/green-economy/ar9802cf62>.
- Horváth, Attila. 2021. *A Verseny változatai. A Visegrádi országok pártrendszerei 1990–2020* Budapest: Gondolat.
- HVG. 2012. Börtönbe zárna a Jobbik a melegeket. Letöltés dátuma: 2025. április 10. Elérhetőség: https://hvg.hu/itthon/20120411_jobbik_tervezet.
- HVG. 2017. Vona Gábor: A Pride inkább árt a homoszexuálisok ügyének, mint használ. Letöltés dátuma: 2025. április 8. Elérhetőség: https://hvg.hu/itthon/20170603_Vona_Gabor_A_Pride_inkabb_art_a_homoszexualisok_ugyenek_mint_haszna.
- HVG. 2019. Lakner Zoltán: Tényleg megszűnt a centrális erőter, kérdés mit kezdünk vele. Letöltés dátuma: 2025. március 17. Elérhetőség: https://hvg.hu/360/201942_a_magyar_strache.
- Index. 2019a. Kolozsi Ádám és Szémán Tamás: A magyarok nagy többsége szerint sokkal többet kellene foglalkozni a klímaváltozással. Letöltés dátuma: 2025. március 15. Elérhetőség: https://index.hu/techtud/2019/09/16/klimatudatossag_szorongas_klimavaltozas_indexes_kerdoiv_zavecz_kozvelemenytutatas/.
- Index. 2019b. Kolozsi Ádám és Szémán Tamás: Mit gondolnak a Fideszesek a klímaváltozásról? Letöltés dátuma: 2025. március 9. Elérhetőség: https://index.hu/techtud/2019/09/19/mit_gondolnak_a_fideszesek_a_klimavaltozasrol/.
- Csernák, János, és Dániel Tordai. 2021. "A centrális erőter átalakulása. Országgyűlési szavazások elemzése 2010–2018" *Századvég* 1, no. 1: 159-188.
- Dúró, József. 2022. "Változás a változatlanágban." *Századvég* 2, no.2: 65–84.
- Kim, Dae Soon. 2016. "The Rise of European Right Radicalism: The Case of Jobbik." *Communist and Post-Communist Studies* 49, no. 4: 345–57. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2016.08.001>.
- KSH. 2022. "Népszámlálási Adatbázis" <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/table/WBS003/N4IgZglgNgLgpgJwM4gFygNYQHBYBM0gCyAhgA4gA0Ic2MCEcKqA2syACoCShAogPoAFHgCVOAeQAiT DnyoQAZTgxKIAG7EoAV0Z02AJgAM- SAC6AXzMU27HgBk-CgFp8AghLftpILHgJKKIqA2rosIABCPADifAASAKqqUbERSVQpfNGcyTFZwrmxA MIFGXkCYoVZPFVupZF5wpVlscLpDbEKNS1OANJVCvZVCf09zR18AHJuhezWN hwiCY7RPGIARd5-corKqiE6TGyJc2aWVAAWcMRyttz8QqKS5IRIcADGMBAA9th6i20VmtNtYQEGILg 4P87I4XO5PN5LEA===>.
- KSH. 2024. "25.1.1.5. A Családtámogatások Kiadásai." https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0005.html.

- Magyar Nemzet*. 2017. Katona Mariann: Vona Gábor: Havas Henrik könyvet ír rólam. Letöltés dátuma: 2025. február 26. Elérhetőség: <https://magyarnemzet.hu/belfold-archivum/2017/11/vona-gabor-havas-henrik-konyvet-ir-rolam>.
- Mareš, Miroslav, és Vratislav Havlík. 2016. "Jobbik's Successes. An Analysis of Its Success in the Comparative Context of the V4 Countries." *Communist and Post-Communist Studies* 49, no. 4: 323–33. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2016.08.003>.
- Márki-Zay Péter. 2021. "KUKÁBA KELL DOBNI AZ ILLEGITIM ALAPTÖRVÉNYT" Letöltés dátuma: 2025. augusztus 5. Elérhetőség: <https://markizaypeter.hu/kukaba-kell-dobni-az-illegitim-alaptorvenyt/>.
- MNB. n.d. "Árfolyamok." Letöltés dátuma 2025. január 15. Elérhetőség: <https://www.mnb.hu/arfolyam-tablázat?deviza=rbCurrencyActual&devizaSelected=EUR&datefrom=2021.+01.+01.&dateuntil=2021.+12.+31.&order=1>.
- Molnár, Csaba. 2020. "Útkereső radikalizmus. A Jobbik az Országgyűlésben. In: *Előzés Jobbról? Radikális Jobboldal Európában*. Szerk.: Dúró József, 501–48. Budapest: Mathias Corvinus Collegium.
- NVI. 1990. "1990.ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐ VÁLASZTÁS." Letöltés dátuma: 2025. január 10. Elérhetőség: <https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/orszjkw.jsp?EA=3&W=2>
- NVI. 1994. "1994.ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐ VÁLASZTÁS" Letöltés dátuma: 2025. január 10. Elérhetőség: <https://static.valasztas.hu/dyn/pv10/outroot/vdin2/hu/eredind.htm>
- NVI. 1998. "1998. évi országgyűlési képviselő választás" Letöltés dátuma: 2025. január 10. Elérhetőség: <https://static.valasztas.hu/ujweb/index.htm>
- NVI. 2002. "2002. évi országgyűlési képviselő választás" Letöltés dátuma: 2025. január 10. Elérhetőség: https://static.valasztas.hu/parval2002/so02/ered_ind.html
- NVI. 2006. "2006. évi országgyűlési képviselő választás" Letöltés dátuma: 2025. január 10. Elérhetőség: https://static.valasztas.hu/parval2006/hu/09/9_0.html
- NVI. 2010. "2010. évi országgyűlési képviselő választás" Letöltés dátuma: 2025. január 10. Elérhetőség: <https://static.valasztas.hu/dyn/pv10/outroot/vdin1/hu/1120.htm>
- NVI. 2014. "Az országos listás választás eredménye" Letöltés dátuma: 2025. január 10. Elérhetőség: <https://static.valasztas.hu/dyn/pv14/szavossz/hu/orszlist.html>
- NVI. 2018. "Országgyűlési képviselők választása 2018 - országos listás szavazás eredménye ." Letöltés dátuma: 2025. január 10. Elérhetőség: <https://www.valasztas.hu/országos-listak-eredmenye>
- NVI. 2022. "Országos listák" Letöltés dátuma: 2025. január 10. Elérhetőség: <https://vtr.valasztas.hu/ogy2022/országos-listak?tab=parties>
- Origo*. 2020. Hallgatnak a Jobbik támogatásáról az LMBTQ-szervezetek Letöltés dátuma: 2025. február 25. Elérhetőség: <https://www.origo.hu/itthon/2020/09/hallgatnak-a-jobbik-tamogatasarol-az-lmbtqszervezetek>.
- Róna, Dániel, és Ildikó Sós. 2011. "A TÉRMODELLEN TÚL. MÁSODLAGOS PREFERENCIÁK A 2010-ES ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSON" *Politikatudományi Szemle* 20, no. 4: 113-37.

- Sartori, Giovanni. 1976. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Soós, Gábor. 2012. “Kétflokkrendszer Magyarországon” In: *Van Irány? Trendek a magyar politikában*, Szerk.: Boda Zsolt és Körösi András, 14–40. Budapest: Új Mandátum.
- Szabó, Andrea, és Gerő Márton. 2019. *A magyar társadalom és a politika, 2019. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Tóka, Gábor. 2018. “A centrális erőter bomlása In: *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*, Szerk.: Balázs Böcskei és Andrea Szabó, 78–101. Budapest: Napvilag - MTA TK PTI.
- Tóth, Csaba, és Gábor Török. 2014. *Négy választás Magyarországon. A magyar politika az elmúlt 12 évben (2002-2014)*. Budapest: Osiris.
- Új Egyenlőség. 2020. Csizmadia Ervin: Létrejöhet-e kétflokkrendszer Magyarországon? Letöltés dátuma: 2025. április 7. Elérhetőség: <https://ujegyenloseg.hu/letrejoht-e-ketpartrendszer-magyarorszagon/>.
- Válasz Online. 2019. Ablonczy Bálint: Megjósoltuk, megtörtént: tegnap este megszűnt a centrális erőter. Élt tíz évet. Letöltés dátuma: 2025. február 10. Elérhetőség: <https://www.valaszonline.hu/2019/10/14/valasztas-budapest-tarlos-karacsony-elemzes/>.
- Vasárnap.hu. 2021. Rácsai Ákos: Zavar az erőben? Megoszlik a jobbikosok véleménye a Pride-dal kapcsolatban. Letöltés dátuma: 2025. február 6. Elérhetőség: <https://vasarnap.hu/2021/07/27/etikai-eljarast-inditanak-a-jobbik-pridera-kilatogato-kepviselojevel-szemben/>.

7. A betéti részvénytársaságok szabályozása Nyugat-Európában és ennek hiánya Magyarországon

Regulation of limited partnerships by shares in Western Europe and its absence in Hungary

Román, Róbert⁴⁹

Absztrakt: A magyar társasági jog az 1980-as évek végétől négy nagy fázison ment keresztül. A rendszerváltás húzótörvényének nevezett 1988.évi VI. törvény (első Gt.) lényegében a politikai rendszerváltás előtt, 1989. január 1. napján lépett hatályba, és biztosította a lehetőséget arra, hogy 40 év után újra a természetes és jogi személyek által létrehozható társas vállalkozások működhessenek hazánkban. A következő lépés a kilencvenes évek második harmadára tehető, amikor az 1997. évi CXIV. törvény rendezte át részben a sorokat (második Gt.) Itt a társasági formák terén még vannak jelentősebb változások, majd az ezredfordulót követően némi fáziskéséssel érkezik a 2006. évi IV. törvény (harmadik Gt.), melynek 2007-es módosítása majdnem több novumot hozott, mint maga a jogszabály. Ezen Gt-k mellett mindig ott állt egy eljárási jogszabály, a cégtörvény, mely a Gt. anyagi jogi normáinak cégjogi, eljárásjogi aspektusait rendezte. Ezt követően szakít a jogalkotó a korábbi hagyományokkal, és nagy vitákat követően a Polgári Törvénykönyvbe (2013. évi V. törvény III. Könyv) integrálják a gazdasági társaságok szabályait, három lépcsősen szerkesztve akként, hogy a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok rögzítését követően a társaságok általános szabályai következnek, majd az egyes gazdasági társaságokat vonatkozó joganyagok Ezt a változást a cégekre vonatkozó eljárási szabályok nem követik le, - mert hatályban maradt a 2006. évi V. törvényben szabályozott cégtörvény - a melyre valójában szükség sem volt, hiszen óriási változások a harmadik Gt-hez képest a Ptk-ben nem voltak. Nincs újítás az első Gt. óta abban a jogalkotói koncepcióban, hogy formakényszer áll fenn a társasági jogban, mely azt jelenti, hogy a törvény által adott társas vállalkozási formák közül kell választaniuk az alapítóknak, ezen rendelkezés nem, hogy nem diszpozitív, hanem a kógencián is túlmutató, lényegében imperatív szabály.

Kulcsszavak: betéti társaság, részvénytársaság, betéti részvénytársaság, vállalkozás, cégalapítás, adózás

Abstract: Hungarian company law has undergone four major phases since the late 1980s. Act VI of 1988 (the first Civil Code), known as the driving force behind the change of regime, essentially came into force before the political change of regime and came into force on January 1, 1989, ensuring that, after 40 years, companies established by natural and legal persons could once again operate in Hungary. The next step can be traced back to the second third of the 1990s, when Act CXIV of 1997 partially reorganized the ranks (second Civil Code). There were still significant changes in the forms of companies, and then, after the turn of the

⁴⁹ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Közgazdaságtan Tanszékének az oktatója

millennium, Act IV of 2006 (third Gt.) arrived with some delay, the 2007 amendment of which brought almost more novelties than the legislation itself. In addition to these Civil Codes, there has always been a procedural law, the Company Act, which regulates the corporate and procedural aspects of the substantive legal norms of the Civil Code. Subsequently, the legislator broke with previous traditions and, after much debate, integrated the rules on business associations into the Civil Code (Act V of 2013, Book III), structured in three stages so that, after laying down the general rules applicable to legal persons, the general rules for companies follow, followed by the legal provisions applicable to individual business associations. This change is not reflected in the procedural rules applicable to companies, as the company law regulated by Act V of 2006 remained in force, which was not really necessary, as there were no major changes in the Civil Code compared to the third Civil Code. There has been no innovation since the first Civil Code in the legislative concept that there is a formal requirement in company law, which means that the founders must choose from the forms of business association provided for by law. This provision is not only non-dispositive, but also goes beyond cogence and is essentially an imperative rule.

Keywords: limited partnership, joint-stock company, partnership limited by shares, enterprise, company formation, taxation

7.1. Bevezetés

Amennyiben Amennyiben áttekintjük a társas vállalkozások tárházát, és megvizsgáljuk, hogy a jogalkotó milyen társasági formákra nyújt alapítási és működési lehetőséget, szembe tűnik, hogy Nyugat-Európában van egy társasági típus, melyet a magyar jog soha nem ismert, ez a betéti részvénytársaság. Azon külföldi jogrendszerekben, ahol létezik e társasági forma, ott nem számuk, és nem is feltétlen gazdasági potenciájuk teszi ezen vállalkozási formulát egyedivé és adekváttá, hanem az, hogy a családi vállalkozások – melyek régóta működnek – biztos jogi keretet kapnak a fennmaradáshoz. Magyarországon lassan, de meg fog jelenni az a probléma, hogy a rendszerváltás idején alapított, és a mai napig működő kisebb-nagyobb családi vállalkozásoknak mi lesz a sorsa, ha az alapító nem tudja szűkebb hozzátartozói körben a vállalkozást átadni, hiszen akik akkor létrehozták a céget lassan eléri az öregségi nyugdíjkorhatárt. E sorok szerzője szerint erre a betéti részvénytársasági forma alkalmas lenne, és át lehetne gondolni a hazai jogalkotásnak ennek a bevezetésének a lehetőségét, ergo ki kellene egészíteni a társaság jogi palettát egy újabb cégformával, a betéti részvénytársasággal.

7.2. A betéti részvénytársaságok szabályozási környezete

Tekintettel arra, hogy a magyar jog soha nem alkalmazta ezt a vállalkozási formát, így a hazai szakirodalom sem szentelt ennek nagy teret, néhány eset kivételétől eltekintve (Deli-Roszik 2002, Kovács 2003, Helmeczi 2010)

Németországban a betéti részvénytársaság a KGaA rövidítést viseli (Kommanditgesellschaft auf Aktien), a jogszabályi háttere a *Handelsgesetzbuch* (HGB – Német Kereskedelmi Törvénykönyv) 278–290. §§ között elhelyezve. Ezt kiegészítően az *Aktiengesellschaftsgesetz-et* (AktG – Részvénytársasági törvény) kell alkalmazni, mivel a KGaA részvénykibocsátásra is jogosult, és az AG szabályai több ponton irányadóak. Németországban a lényeg a hibrid forma, amely ötvözi a betéti társaság (KG) és a részvénytársaság (AG) elemeit. Franciaországban a jogi kereteit a betéti részvénytársaságnak - ahol az SCA rövidítést használják erre a társasági formára (Société en commandite par actions) - adja meg maga a jogszabály a *Code de commerce*

(Francia Kereskedelmi Törvénykönyv), L. 226-1 – L. 226-14. cikkeiben, melyet kiegészítően az SA (Société anonyme) szabályai is alkalmazandóak, ha a törvény másként nem rendelkezik. A formula lényege abban rejlik, hogy legalább egy korlátlan felelősségű beltág és egy vagy több korlátolt felelősségű részvényesből kell, hogy álljon a társaság.

Olaszországban az S.a.p.A. (Società in accomandita per azioni) a rövidítése a betéti részvénytársaságnak, a jogszabály, mely a normákat erre vonatkozóan tartalmazza Olaszországban a *Codice Civile* (Olasz Polgári Törvénykönyv), 2452–2461. cikkelyei. Ezt kiegészítően alkalmazni kell az S.p.A-ra vonatkozó (Società per azioni) szabályokat is, melyek lényegében a részvényjogi normák. Spanyolországban a SCA (Sociedad comanditaria por acciones) a betéti részvénytársaság rövidítése és neve, a jogszabály a *Ley de Sociedades de Capital* (Tőketársaságokról szóló törvény), továbbá 4/2010. számú királyi törvényerejű rendelet (Real Decreto Legislativo 1/2010), ezen belül is különösen a 151–157. cikkek. Lényegében a spanyol struktúra hasonló a francia megoldáshoz, korlátlan felelősségű beltág és korlátolt felelősségű részvényesek kombinációja e társasági forma.

Hollandiában C.V. rövidítésű e cégforma (Commanditaire vennootschap) a jogszabályi rendelkezések ezzel kapcsolatosan a *Burgerlijk Wetboek* (Holland Polgári Törvénykönyv) 7/A Könyvének 1655–1688 §§-i között nyertek elhelyezést. Itt jegyezhetjük meg, hogy a 2010-es évek magyar polgári jogi kodifikáláskor kifejezetten szem előtt tartották a holland Ptk. szerkezetét, lényegében ennek a mintájára alkottak külön könyveket a Ptk-n, belül, hiszen erre sem az 1959-es magyar Ptk. sem pedig az azt megelőző magánjogi joganyagokban hazai mintát nem találhatunk. gondolva itt elsősorban az Mjt-re, mely az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat volt. Visszatérve a holland betéti részvénytársaságok normatív szabályozására megállapítható, hogy bár klasszikus formában a holland C.V. funkciója hasonló, mint a német és a francia megoldás. bizonyos esetekben nyilvánosan forgalmazott részvény is megjelenhet, szemben a zárt alapítású szomszédos országbeli társaival. Dánia esetében a betéti részvénytársaság a P/S (Partnerselskab), ahol a jogszabályi keretet a *Selskabsloven* (Dán Vállalati Törvény) adja meg, melyben külön fejezet rendelkezik a partnerselskaber tekintetében. A dán P/S a részvénytársasági (A/S) szabályok nagy részét átveszi, nyilván azzal az eltéréssel, hogy van korlátlan felelősségű tulajdonos, beltág is a cégben. A nyugat-európai szabályozás vázlatát áttekintve láthatóvá válik, hogy a jogintézmény masszívan a társasági jog része.

Lengyelországban ismert hivatalosan a "partnership limited by shares" típusú társasági forma, amely ott spółka komandytowo-akcyjna (S.K.A.) néven működik, lényegében kombinálja a korlátolt és a korlátlan felelősségű tulajdonosi struktúrát. Ezen cégforma a társasági jog reformjai keretében a 2000-es évek eleje óta létezik a lengyel vállalati jogi szabályozásban. A többi posztoszocialista országban azonban a jogrendszerbe történő beépítése a betéti részvénytársaságoknak elmaradt.

7.3. A betéti részvénytársaságok alapítási folyamata

Németországban a komplementárok (beltágok) korlátlanul felelnek, a kommanditaktionäre (részvényesek) pedig csak a befektetett tőkéjük erejéig. ezen országban a minimum alaptőke 50 000 €, közjegyzői alapítás kötelező. Kötelező minden betéti részvénytársaságnak felügyeleti tanácsot létrehozni, minimum 3 taggal. A cégalapítási folyamat Németországban a következőképpen zajlik: Először a cégnevet kell ellenőrizni az IHK adatbázisban, majd a létesítő okiratban a tagok megjelölésére kerül sor. Ezután a tőke (min. 50

000 €) biztosítása kell, hogy sor kerüljön, majd ezt követi a közjegyzői hitelesítés. A felügyeleti tanács kijelölése után kerül sor a cégbejegyzésre a Handelsregisterben, majd az adóhatóság felé kell bejelenteni a vállalkozás létrejöttét. Franciaországban az SCA szerkezete hasonló a német KGaA-hoz: a commandités korlátlan felelősségű tagok, a commanditaires részvényesek, felelősségük a befektetett tőkére korlátozódik. Itt a minimum alaptőke: 37 000 € (tőzsdei bevezetés esetén 225 000 €). Kötelező felügyeleti tanácsot legalább 3 taggal létrehozni, a betéti részvénytársaság vezetését a commandités látják el. A cégalapítás folyamata a cégnév ellenőrzésével indul az INPI adatbázisban, majd a tagok meghatározása után a létesítő okiratot kel kell készíteni, és biztosítani kell az alaptőkét. A tőke befizetését igazolni kell, méghozzá pénzügyi intézet által kiállított okirattal, majd ezt követően a közjegyzői eljárás folyamata zajlik, majd bejegyzik a vállalkozást az RCS-be, és ezt követi az adó- és társadalombiztosítási regisztráció. A két nagy nyugat-európai országban a szabályozás teljesen hasonló, lényegi különbség csupán abban rejlik, hogy Németország a minimális alaptőke 50 000 € és kötelező a felügyeleti tanács, míg Franciaországban az alaptőke 37 000 € (tőzsdére bevezetett részvényeket forgalmazó betéti részvénytársaságnál 225 000 €, és csak utóbbi esetben kötelező a felügyeleti tanács),

Hollandiában azzal indul a betéti részvénytársaságok létesítésének a folyamata, hogy először a partnerség létrehozása szükséges, azaz meg kell állapodni abban, hogy ki lesz az a legalább egy korlátlan felelősségű tag (general partner) és ki lesz az ugyancsak legalább egy korlátozott felelősségű befektető (limited partner). A partnerségi szerződés (partnership agreement) nem kötelező, de ajánlott, tartalmazza a tagok szerepét, hozzájárulásait, nyereségmegosztást, felhatalmazásokat. A céget a Kereskedelmi Nyilvántartásba jegyzik be - online vagy személyesen, megadva a cég nevét, tevékenységét, tagok adatait és a tőke-hozzájárulást. A társaságra jellemző, hogy a korlátlan felelősségű tag irányítja a társaságot; a korlátozott felelősségű tag csak a bevitt tőke erejéig felel. Olaszországban – hasonlóan a német jogi szabályozáshoz - legalább 50 000 € alaptőke szükséges, amelyből legalább 25 %-ot készpénzben be kell fizetni a számlavezető pénzügyi intézethoz. Itáliában is kötelező alapító okirat vagy társasági szerződés készítése, az eljárás közjegyző előtt zajlik, és szükséges a létesítő okiratban a részvények pontos megjelölése. Bejegyzés a cégbíróságon (Registro delle Imprese) kötelező, méghozzá a közjegyző által, 30 napon belül. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy kötelező a könyvvizsgáló és a felügyelő bizottság (testület,) megjelölése a cég létesítő okiratában. Spanyolországban is társasági szerződéssel jön létre a betéti részvénytársaság, itt is kötelező a közjegyzői eljárás. A cég legalább két taggal jön létre, a jegyzett tőke minimum 60 000 €. Fontos a cégnév meghatározása, a tevékenységi körök rögzítése, továbbá a felelősségi formákat fel kell tüntetni, méghozzá akként, hogy kik a korlátozott és kik a korlátlanul felelős tagok. A létesítő okirat aláírást követően kötelező a vállalkozás bejegyzése a cégnyilvántartásba (Registro Mercantil), és az olasz megoldáshoz hasonlóan itt is a közjegyző jár el, akinek az okirat benyújtására 2 hónap áll rendelkezésre. Ezt követi és adóügyi regisztráció – először ideiglenes, majd végleges adószám igénylésével. (Szarvas,2025.) Ebben az országban külön rögzíti a jogszabály, hogy közzétételi kötelezettség áll fenn, ami azt jelenti, hogy a vállalkozás jogi formáját és az alapítók adatait nyilvánossá kell tenni.

7.4. A betéti részvénytársaságok működése és főbb jellemzői

A KGaA (Németország), S.a.p.A. (Olaszország), SCA (Franciaország, Spanyolország) formák lehetővé teszik tehát, hogy a korlátlan felelősségű tag (jellemzően család vagy alapító) irányítsa a céget és a részvényesek (befektetők) tőkét biztosítsanak, de a menedzsmentre

kevésbé van közvetlen ráhatásuk. Ez ideális nagy múltú családi vállalatoknak (pl. Merck KGaA, Henkel KGaA, Bertelsmann KGaA), ahol a hosszú távú stabilitás és identitás fontosabb, mint a rövid távú profitmaximalizálás. A családi vállalkozások generációváltáskor gyakran szembesülnek azzal, hogy tőkét kell bevonni (pl. nem minden örökös akar részt venni az üzletben), így a betéti részvénytársasági forma lehetővé teszi, hogy a család ne veszítse el a döntési többséget, miközben új befektetők is beléphetnek. A tőzsdei bevezetés révén (pl. Merck KGaA, Borussia Dortmund KGaA) a cégek nagyobb projektek finanszírozásához juthatnak forráshoz.

1. táblázat: Németországban és Franciaországban létező legfontosabb családi tulajdonban álló betéti részvénytársaságok

Cég neve	Ország	Iparág	Családi tulajdon mértéke	Rövid leírás
Merck KGaA	Német	Vegyipar, gyógyszeripar, élettudományok	~70% (E. Merck KG – Merck család)	1668-ban alapított, a világ legrégebbi gyógyszer- és vegyipari cége.
Henkel AG & Co. KGaA	Német	Háztartási vegyiárak, kozmetikumok, ragasztás	~61% (Henkel család)	1876-ban alapított, világszerte ismert márkákkal (Persil, Schwarzkopf, Loctite).
Bertelsmann SE & Co. KGaA	Német	Média, könyvkiadás, zeneipar	~100% (Bertelsmann Stiftung / Mohn család)	RTL Group, Penguin Random House, BMG – globális médiakonzern.
KWS Saat SE & Co. KGaA	Német	Növénynevelés, vetőmagipar	~54% (von Kapherr család)	Nemzetközi vezető vetőmag-termelő vállalat.
Falke KGaA	Német	Textilipar, prémium ruházat	100% (Falke család)	Sport- és divatruházat gyártó prémium márká.
Werhahn KG & Co. KGaA	Német	Építőipar, pénzügy, kiskereskedelem	100% (Werhahn család)	1841-ben alapított, diverzifikált családi vállalat.
Franz Haniel & Cie. GmbH & Co. KGaA	Német	Befektetések, holdingtevékenység	100% (Haniel család)	1756-ban alapított befektetési holding.
Groupe Castel	Francia	Bor, sör, üdítőitalok	Családi kontroll (Castel család)	1949-ben Bordeaux-ban alapított italgyártó és -forgalmazó óriás.
AFM (Mulliez család)	Francia	Kiskereskedelem (Auchan, Decathlon stb.)	Családi kontroll	1955-ben alapított családi holding, számos nemzetközi kereskedelmi lánc tulajdonosa.
Burelle SA	Francia	Autóipari komponensek, ingatlan, befektetések	~85% tőke, ~92% szavazat (Burelle család)	1957-ben alapított holding, fő érdekeltsége az OPmobility (korábban Plastic Omnium).
Peugeot Invest (FFP)	Francia	Befektetési holding	~80% (Peugeot család)	1929-ben alapított családi befektetési társaság, autóipari és egyéb részesedésekkel.
Bolloré SE	Francia	Logisztika, energia, média, távközlés	Többségi kontroll (Bolloré család)	1822-ben alapított papírgyárból indult, ma globális konglomerátum.

Forrás: saját szerkesztés

A kockázati tőke és intézményi befektetők bevonhatóak anélkül, hogy a menedzsmentstruktúra gyökeresen átalakulna. Makrogazdasági súlyuk kapcsán megállapítható, hogy számuk kevés, de forgalmuk és piaci kapitalizációjuk jelentős lehet (Merck, Henkel,

Bertelsmann). A befektetói bizalomra jellemző, hogy e forma jelzi a tőkét beruházni szándékozó személyeknek, hogy az alapító vagy család hosszú távon elkötelezett, ami egyes piacokon erős bizalmi tényező. Megfigyelhető továbbá a rugalmasság a szabályozásban, mert több ország, így különösen Németország ad kedvező keretet a betéti részvénytársaság működéséhez, ami megőrzi versenyképességét. Nyugat-Európában tehát a betéti részvénytársaságok nem a cégformák tömegtermékei, hanem speciális, „elit” jogi konstrukciók, amelyek fő célja a tulajdonosi kontroll megtartása a tőzsdei finanszírozás előnyeivel együtt.

Áttekintve a fenti táblázatban foglaltakat megállapítható, hogy több közismert céget láthatunk, azonban ezen táblázatban szereplő vállalkozások csupán a családi tulajdomban álló betéti részvénytársaságok, olyan cégekről, mint egyedülállóan a német futballvállalatok között tőzsdén jegyzett Borussia Dortmund GmbH & Co. KGaA., még szót sem ejtettünk, nyilván a tisztán részvénytársasági formában működő futballklubokat nem értve ez alatt. Egyébiránt a GmbH & Co. KGaA. egy olyan betéti részvénytársasági forma (KGaA), melynek a tagja egy kft. (németül rövidítve: GmbH), mely formát a német cégjog külön jelez.

2. táblázat: Olaszországban létező, legfontosabb családi tulajdonban álló betéti részvénytársaságok

Cég neve	Ország	Iparág	Családi tulajdon mértéke	Rövid leírás
Fineldo S.r.l.	Olasz	Háztartási gépek, befektetések	~71% (Merloni család)	1987-ben létrehozott holding, fő érdekeltsége az Indesit és más iparági befektetések.
Marcegaglia Holding S.p.A.	Olasz	Acélfeldolgozás, energia, turizmus	Családi tulajdon (Marcegaglia család)	1959 óta működő családi ipari holding, Európa egyik legnagyobb acélfeldolgozója.
Impresa Pizzarotti & C. S.p.A.	Olasz	Építőipar, infrastruktúra	~96,8% (Pizzarotti család)	1910-ben alapított építőipari cég, nemzetközi projektekben is jelen van.
Edizione S.r.l. (Benetton)	Olasz	Divat, közlekedés, vendéglátás, ingatlan	100% (Benetton család)	1965-ben indult a Benetton márka, a holding kezeli a család globális befektetéseit.

Forrás: saját szerkesztés

Rögzíthető, hogy a nagy olasz családi vállalkozások egy részre részvénytársasági formában működik, így például a Fiat autógyár, melynek a sorsa az Agnelli családdal kapcsolódik össze, azonban a torinói székhelyű cég manapság a Stellanis konszern tagja, döntően francia banki tőkével és kínai befektetőkkel. A két másik nagy olasz autóipari vállalat közül a Ferrari szintén a Stellanis részévé vált, míg a Benettonnal egy évben alapított Lamborghini a Volkswagen csoporthoz tartozik. Ezzel szemben teljes mértékben a betéti részvénytársasági formában működnek a fenti, 2. sz. táblázatban rögzített cégek, melyek a függetlenségüket jobban megtartották, e társasági forma sajátosságainak is köszönhetően. (Szlávik, 2019.)

7.5. Betéti részvénytársaságok adózása Nyugat-Európában

Németországban adójogi szempontból a betéti részvénytársaságokat részvénytársaságnak (AG) tekintik (lásd: Körperschaftsteuergesetz-KStG § 1 (1) bekezdés), ahol a társasági adó

(Körperschaftsteuer): 15%, a szolidaritási pótlék (Solidaritätszuschlag): a társasági adó 5,5%-a, a helyi iparüzési adó (Gewerbesteuer): önkormányzattól függően ~7–17%. Összeségében rögzíthető, hogy az effektív adóteher jellemzően 30% körül mozog. A nyereségből fizetett osztalék a részvényesnél külön adózik (25% Abgeltungsteuer vagy egyéni kulcs szerint).

Franciaországban az SCA adózási szempontból, ugyanúgy, mint Németországban részvénytársaságként (SA) van kezelve a Code général des impôts (CGI) alapján. Az adó mértéke Impôt sur les sociétés (IS): 25% (2024-től egységes kulcs alapján került meghatározásra) Kisebb cégek esetén az első 42 500 € nyereséig 15%-os kedvezményes kulcs lehetséges. Osztalékok a részvényesnél személyi jövedelemadó és szociális hozzájárulási adó alá esnek.

Olaszországban a betéti részvénytársaság (S.p.A.) adózása megegyezik az olasz részvénytársaságokéval (S.p.A.), melyet a Testo Unico delle Imposte sui Redditi (TUIR) 73. cikke szabályoz, mely szerint 24% az adó mértéke, továbbá regionális szinten szabályozott helyi adó terheli még a nyereséget, mely átlagban 3,9%, de ez régióként változhat. Olaszországban az osztalékok részben adómentesek a vállalati részvényeseknél, magánszemélyeknél azonban adókötelesek.

Spanyolországban a spanyol SCA a Ley del Impuesto sobre Sociedades alapján teljes mértékben a társasági adó alanya a betéti részvénytársaság. Az adó mértéke 25%, azonban az újonnan alapított cégeknek az első két évben csökkentett kulcs (15%) is lehetséges.

A holland adózási modell sajátos, mert a betéti részvénytársaság (C.V.) lehet nyilvános (transparent) vagy zártkörű (non-transparent), ekként a nyilvánosan működő, és tőzsdére is bevezetett betéti részvénytársaságok a társasági adó (vennootschapsbelasting) alanyai, ahol 19% (első 200 000 €-ig), majd 25,8% az adó mértéke. A zártkörűen működő betéti részvénytársaságok esetében, ahol a tagfelvételhez egyhangú hozzájárulás kell, a nyereség közvetlenül a tagoknál adózik.

A dán P/S adózási szempontból részvénytársaságként működik a dán társasági adótörvény (Selskabsskatteloven) alapján, ahol a társasági adó (Selskabsskat) mértéke 22%, az osztalék adja 27% (55 300 DKK-ig), felette 42%.

Összességében tehát rögzíthető, hogy Nyugat-Európában a társasági adó tekintetében szinte minden országban a betéti részvénytársaságokat jogilag a részvénytársaságokhoz hasonlóan kezelik. (Csorba, 2025) Kettős adóztatás jellemző, ami azt jelenti, hogy a nyereséget először társasági szinten, majd a kifizetett osztalékot a részvényes szintjén adóztatják. Azonban annak ellenére, hogy a betéti részvénytársaságok lényegében a részvénytársaságokkal egyezően adóznak, a betéti részvénytársaságok megőrzik a belső irányítási rugalmasságukat.

7.6. Konklúziók

Mindenben egyetérthetünk azon kis számban megjelent hazai tudományos munkában (Helmeczi, 2010) foglaltakkal, mely szerint indokolt lenne ezen társasági jogi konstrukciónak a magyar jogrendszerbe történő átvétele. A német szakirodalom (Ammenwerth 1997, Assmann- Sethe 2013, Philbert 2005, Sethe 1995, Wichert 1998) , továbbá a betéti részvénytársaságokról szóló összefoglaló munka (Schütz- -Bürgers- Riotte 2004) egyaránt azt látszik alátámasztani, hogy a nyugat-európai gyakorlat nem kíván szakítani ezen társasági formával, annak ellenére sem, hogy számukban és gazdasági súlyokban nem érhetik utol sem a korlátolt felelősségű társaságokat, sem a részvénytársaságokat. Magyarországon ezzel

szemben, ahogyan azt Helmeczi András a másfél évtizeddel ezelőtt megírt PhD értekezésében is több ponton rögzíti – mellyel a mai napig sem lehet vitába szállni -, hogy a családi közép vállalkozások számára ez a legkézenfekvőbb, és talán legjobb jogi megoldás. Ahogyan a bevezetőben is exponálásra került, itthon egyre égetőbb problémává válik, hogy az 50-100 fő alkalmazottat foglalkoztató cégek, melyek az alapító egy természetes személy, vagy az alapító család tulajdonában állnak és egyben az ügyvezetés és/vagy igazgatása is ezen személyeke hárul, milyen megoldást keressenek abban az esetben, ha gyermekei, unokái, vagy a közvetlen és közeli hozzátartozói nem rendelkeznek elég affinitással a vállalkozás irányításához és fenntartáshoz. Ehhez lenne a szerző szerény álláspontja szerint egy nagyon jó megoldás a Ptk. III. Könyvébe a már ismert és jól működő társasági formák mellé a betéti részvénytársaságokat is beilleszteni.

7.7. Felhasznált irodalom:

Michael Ammenwerth (1996) *Die Kommanditgesellschaft auf Aktien (KGaA) – eine Rechtsformalternative für personenbezogene Unternehmen?* (= *Europäische Hochschulschriften*. Reihe 5: *Volks- und Betriebswirtschaft*. Bd. 2055). Lang, Frankfurt am Main u. a. 1997, ISBN 3-631-31422-1 (Zugleich: Münster, Universität, Dissertation, 1996).

Heinz-Dieter-Assmann, Rolf Sethe in: Klaus. Hopt, Herbert Wiedemann (Hrsg.) (2013): *Aktiengesetz. Großkommentar*. Band 8: §§ 278 – 310. 4., neubearbeitete Auflage. de Gruyter, Berlin u. a. 2013, ISBN 978-3-11-031170-9.

Carsten Schütz- Tobias Bürgers, Michael Riotte (Hrsg.) (2004): *Die Kommanditgesellschaft auf Aktien. Handbuch*. C. H. Beck, München 2004, ISBN 3-406-51473-1.

Csorba, László (2025) *Az innováció és a gazdasági evolúció kapcsolatrendszere*. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 16-43.

Dely Krisztina-Roszik Gábor (2002) A francia társasági jogról II. *Céghírnök* 2002/11., 10–12. o.

Gadó Gábor - Kisfaludi András - Fazekas Judit -, Berke Barna - Király Miklós (2000): *Európai társasági jog* (KJK–KERSZÖV, 2000)

Helmeczi András (2010): A betéti részvénytársaság kialakulása és társasági jogállása Németországban a 19-20. században PhD. értekezés, Debrecen, 2010. 198-200.o.

Kisfaludi András (1996) A társasági jog KJK. Budapest

Kovács István (2003) Atipikus és "öszvér" társaságok a német társasági jogban. Csenedstársaság. Betéti részvénytársaság és adóleíró társaságok *Cég és jog* 2003/10 24-28

Stephan Philbert (2005) *Die Kommanditgesellschaft auf Aktien zwischen Personengesellschaftsrecht und Aktienrecht* (= *Schriften zum Bürgerlichen Recht*. Bd. 330). Duncker & Humblot, Berlin 2005, ISBN 3-428-11856-1 (Zugleich: Regensburg, Universität, Dissertation, 2005).

Harald Schaumburg- Christoph Schulte (2000): *Die KGaA. Recht und Steuern in der Praxis*. Dr. Otto Schmidt KG, Köln 2000, ISBN 3-504-30008-6.

Carsten Schütz- Tobias Bürgers, Michael Riotte (Hrsg.) (2004): *Die Kommanditgesellschaft auf Aktien. Handbuch*. C. H. Beck, München 2004, ISBN 3-406-51473-1.

Rolf Sethe (1995): *Die personalistische Kapitalgesellschaft mit Börsenzugang. Die reformierte KGaA als Mittel zur Verbesserung der Eigenkapitalausstattung deutscher Unternehmen* (= *Rechtsfragen der Handelsgesellschaften*. H. 85). Dr. Otto Schmidt KG, Köln 1996, ISBN 3-504-64637-3 (Zugleich: Tübingen, Universität, Dissertation, 1995).

Szarvas, Anita (2025) *Az ESG szabályozás és a vállalati versenyképesség kapcsolata*. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 120-135.

Szlávik, János (2019) *Az Ipar 4.0 fenntarthatósági kockázatai* In: Sebestyén, Szép Tekla; Nagy, Zoltán (szerk.) *Ember - Tér - Idő: Tanulmányok Kocziszy György tiszteletére*. A Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának jubileumi tanulmánykötete, Bíbor Kiadó, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar (2019) 353 p. pp. 294-303., 10 p.

Joachim Wichert (1998): *Die Finanzen der Kommanditgesellschaft auf Aktien* (= *Frankfurter wirtschaftsrechtliche Studien*. Bd. 30). Lang, Frankfurt am Main u. a. 1999, ISBN 3-631-34247-0 (Zugleich: Frankfurt am Main, Universität, Dissertation, 1998).

Jogszabályok:

- A gazdasági társaságokról szóló 1988.évi VI. törvény
- A gazdasági társaságokról szóló 1997.évi CXLIV. törvény
- A gazdasági társaságokról szóló 2006.évi IV. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- Handelsgesetzbuch (Németország)
- Aktiengesellschaftsgesetz (Németország)
- Code de commerce (Franciaország)
- Codice Civile (Olaszország)
- Ley de Sociedades de Capital (Spanyolország)
- Real Decreto Legislativo (Spanyolország)
- Burgerlijk Wetboek (Hollandia)
- Selskabsloven (Dánia)
- Körperschaftsteuergesetz (Németország)
- Code général des impôts (Franciaország)
- Testo Unico delle Imposte sui Redditi (Olaszország)
- Ley del Impuesto sobre Sociedades (Spanyolország)
- Selskabsskatteloven (Dánia)

8. Az ESG szabályozás és a vállalati versenyképesség kapcsolata

The relationship between ESG regulations and corporate competitiveness

*Szarvas, Anita*⁵⁰

Absztrakt: A fenntarthatóság témaköre és az ehhez kapcsolódó ESG szabályozás elmúlt évtizedben alapjaiban változtatta meg a vállalatok értékelését, stratégiai döntéseit és a versenyképességről alkotott fogalmainkat. Jelen tanulmány célja feltárni, hogy a fenntarthatósági gyakorlatok, az ESG-jelentések és a vállalati versenyképesség között milyen kapcsolatok jelennek meg a nemzetközi és hazai szakirodalom alapján. A tanulmány módszertana szekunder adatgyűjtés, egy átfogó szakirodalmi áttekintés, amelyben tudományos cikkek, tanácsadói elemzések és szabályozási dokumentumok kerülnek feldolgozásra. Az feldolgozás alapján az eredmények az mutatják, hogy a vizsgált publikációk döntő többsége pozitív összefüggést azonosított a fenntarthatósági jelentést készítő (és feltételezhetően ezen szabályrendszer alapján működő) vállalkozások és a pénzügyi teljesítményük között, különösen a hatékonysági mutatók (ROA, ROE, ROI) szintjén. A kutatások ugyanakkor jelzik, hogy nincs még egységes módszertan, de ami egyértelműen megállapítható, hogy a pénzügyi előnyök csak hosszú távú ESG-integráció esetén jelentkeznek. A tanulmány kitér a magyar KKV-szektor sajátosságaira, amelyet a CSRD kiterjesztése és a beszállítói láncok elvárásai egyaránt érintenek, versenyképességi kockázatot és lehetőséget is teremtve számukra. Következtetésként megállapítható, hogy az ESG alapú működés a vállalatok belső erőforrásaivá válhat, és így innovációs és versenyképességi katalizátorként is funkcionálhat, feltéve, hogy a vállalatok a fenntarthatóságot nem pusztán megfelelésként, hanem stratégiai értékteremtési eszközként kezelik.

Kulcsszavak: versenyképesség, ESG jelentés, pénzügyi mutatószámok, fenntartható működés

Abstract: Over the past decade, the topic of sustainability and related ESG regulations have fundamentally changed the way companies are evaluated, their strategic decisions, and our concepts of competitiveness. The aim of this study is to explore the relationships between sustainability practices, ESG reporting, and corporate competitiveness based on international and domestic literature. The methodology of the study is secondary data collection, a comprehensive literature review in which scientific articles, consulting analyses, and regulatory documents are processed. Based on the analysis, the results show that the vast majority of the publications examined identified a positive correlation between companies that prepare sustainability reports (and presumably operate according to this regulatory framework) and

⁵⁰ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Vállalkozás-gazdaságtan Tanszékének az oktatója

their financial performance, particularly in terms of efficiency indicators (ROA, ROE, ROI). However, the research also indicates that there is no uniform methodology yet, but what can be clearly established is that financial benefits only occur in the case of long-term ESG integration. The study discusses the specific characteristics of the Hungarian SME sector, which is affected by both the extension of the CSRD and the expectations of supply chains, creating both competitive risks and opportunities for them. In conclusion, ESG-based operations can become an internal resource for companies and thus function as a catalyst for innovation and competitiveness, provided that companies treat sustainability not as mere compliance but as a strategic value creation tool.

Keywords: competitiveness, ESG reporting, financial indicators, sustainable operations

8.1. 1. Bevezetés

Azt tapasztaljuk, hogy a fenntarthatósági szempontok egyre inkább a vállalati érték és versenyképesség meghatározó tényezőivé válnak. Az ESG (Environmental Social Governance) jelentések kiemelt szerepet kaptak, nemcsak szabályzói oldalról van nagy hangsúly helyezve a jelentésre, de a befektetők és a fogyasztók is egyre inkább elvárják a felelős és átlátható vállalati működést. Több kérdés merülhet fel: egyrészt megtérül-e a befektetés, ami jobb értékelést jelent az ESG jelentésben, másrészt ez meglátszik-e a pénzügyi mutatószámokon. Vagyis kijelenthetjük-e, hogy az ESG jelentéskészítés megléte vagy hiánya különbséget eredményezhet a pénzügyi teljesítményben és hatékonyságban is, vagyis akár versenyképesség csökkenést okozhat? Aktualitása a témának, hogy az Európai Bizottság 2021. április 21-én elfogadta a fenntartható finanszírozás csomagot, melynek része a CSRD⁵¹ javaslat. Ennek tükrében 2023-tól több mint 50.000 európai vállalatnak lesz kötelező ESG kérdésekről jelentést tenni. Ennek megfelelően Magyarországon is erősödik az ESG közzétételre vonatkozó szabályozási környezet – a jelentéstételi kötelezettség több lépcsőben kerül bevezetésre, cégmérettől függően.

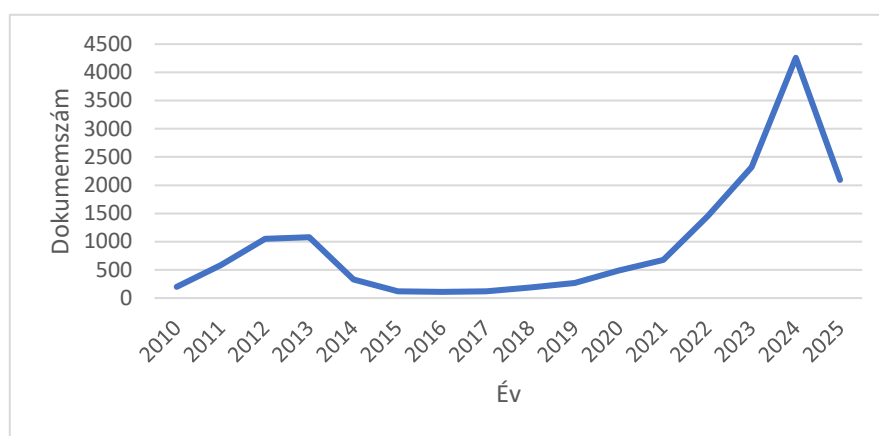
A téma több oldalról is érdekes a kutatók számára: sok tanulmány készült az ESG jelentések és a vállalati teljesítmény közti kapcsolatot elemezve, a környezetvédelmi szabályozások vállalatok versenyképességére gyakorolt hatását vizsgálva és az ESG jelentések gyakorlati megvalósítását, bevezetését vizsgálva, csak a leggyakoribb témákat kiemelve. Ezen tanulmány célja egy szakirodalmi áttekintést adni a témában született jelentősebb kutatásokról és azok eredményéről. A fenntarthatóság és ESG téma nem új téma, de az, ahogyan ma értelmezzük, jelentési rendszerként és versenyképességi tényezőként, az az elmúlt 15-20 évben alakult ki.

A diagrammon az ESG és CSRD kulcsszavakat tartalmazó publikációk száma látszódik 2010-től napjainkig. Az első nagy ugrás 2011-ben indul és 2012-13 években tetőzik. 2012-ben került megrendezésre a Rio-i ENSZ konferencia, ahol elfogadták a „The Future We Want” című záródokumentumot, ami hangsúlyozta a vállalati fenntarthatósági jelentések szükségességét, az ESG fókuszú befektetések ösztönzését. Ekkor szólították fel a kormányokat, hogy tegyék kötelezővé, vagy ösztönözzék a vállalatok fenntarthatósági jelentéseit. Majd 2013-ben jelent

⁵¹ CSRD: Corporate Sustainability Reporting Directive

meg a GRI⁵² G3 standard, mely rengeteg tudományos és szakmai cikket inspirált. Az EU ekkor dolgozta ki a Non-Financial Reporting Directive (NFRD) irányelveket. Ekkor már világosság vált, hogy az EU kötelezővé fogja tenni a nagyvállalatok nem pénzügyi jelentéseit. A kutatói vita elindult, hogy hogyan hat a fenntarthatóság a versenyképességre, újraértelmezve az eddigi versenyképességi modelleket. Az ESG adatbázisok (MSCI, Bloomberg, Thomson Reuters ASSET4) adat-hozzáférhetővé tették a vállalati ESG mutatókat, így empirikus kutatások tömege indult. Majd 2021-től (a CSRD csomag elfogadása) születik ismét egyre több cikk, publikáció, 2024-től pedig ugrásszerűen megnőtt az ezzel a témával foglalkozó dokumentumok száma, jelezve, hogy az igény is megvan az elemzésekre, ahogyan az 1. sz ábrán látszik. Mivel a vállalkozások számára a fenntarthatóbb működés, és azt ezt alátámasztó jelentés elkészítése többlet erőforrást igényel, jogosan merül fel a kérdés, hogy ennek számukra pozitív hozadéka van-e.

1. ábra: ESG és CSRD kulcsszavakat tartalmazó dokumentumok

Forrás: Scopus.com alapján saját szerkesztés

Jelen tanulmány célja, a vállalati fenntarthatóság és a vállalatok versenyképessége közti kapcsolat szakirodalmi elemzése. Mint látható a kutatói figyelem egyre nagyobb a témában, viszont konszenzus még mindig nem alakult ki. Különböző iskolák, különböző nézőpontok, módszertanok vannak. A cikk a versenyképesség és fenntarthatóságnak való megfelelés közös elemeit keresi a szakirodalom részletes áttekintésén keresztül. Ezen belül foglalkozik a cikk a magyar KKV szektorral, hogyan tud megbirkózni ezzel az új elemmel ez a szegmens. A módszer szakirodalmi elemzés és szekunder adatgyűjtés. Az eddigi kutatási eredményekből készül egy áttekintés, amihez nemzetközi publikációkat, tudományos folyóiratokban megjelent cikkeket használ fel. A cikk megírásához a WoS, Google Scholar felületeken megjelenő dokumentumok kerülnek felhasználására, illetve a témához kapcsolódó szakkönyveket.

- Kutatási kérdés, hogy kimutatható-e pozitív kapcsolat a fenntarthatósági jelentést készítő vállalkozások és azok pénzügyi mutatószámaik között, illetve a magyar kis- és középvállalatok tekintetében jár-e versenyelőnnyel a fenntarthatósági szabályoknak való megfelelés?
- Hipotézis: Azon vállalkozások, akik fenntarthatósági jelentést készítenek és működésükben is ESG szempontok szerint járnak el jobb pénzügyi mutatókat

⁵² GRI: Global Reporting Initiative

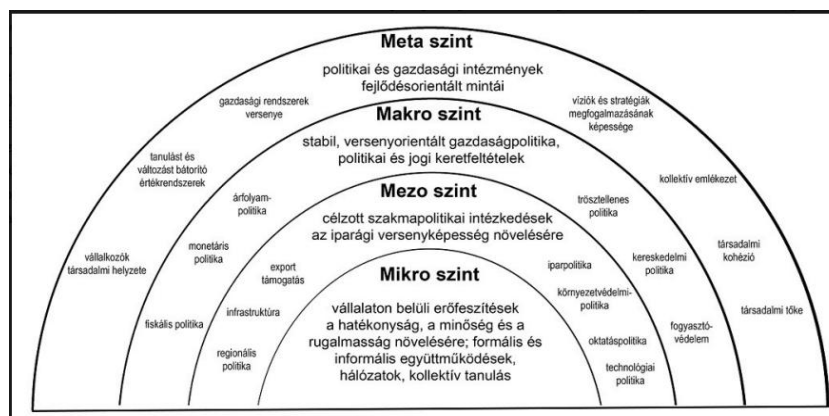
produkálnak. A magyar KKV-k számára kimutatható versenyelőnyt jelent az ESG jelentés elkészítése.

A tanulmány első részében a versenyképesség tényezői kerülnek összegzésre, majd az ESG története, szabályozásának alakulása kerül bemutatásra. A negyedik fejezet szakirodalmi elemzés – jelentős publikációk és azok eredményeinek bemutatása nemzetközi és magyar viszonylatban. Az utolsó fejezet következtetések összegzése.

8.2. 2. Versenyképesség – szakirodalmi áttekintés

A versenyképességgel és a hozzá kapcsolódó szakirodalom feldolgozásával már könyvtárnyi irodalom foglalkozik, így ezen tanulmány célja, kiemelni a nagy irányzatokat, melyek igazodási pontként szolgálhatnak a fenntarthatósággal való kapcsolódás megtalálásában. A vállalati versenyképesség definíció „a vállalatnak azon képessége, hogy a társadalmi felelősség normáinak betartása mellett tartósan tud olyan termékeket és szolgáltatásokat kínálni a fogyasztóknak, amelyeket azok a versenytársak termékeinél (szolgáltatásainál) inkább hajlandók a vállalat számára nyereséget biztosító feltételek mellett megfizetni. Ezen versenyképesség feltétele, hogy a vállalat legyen képes a környezeti és a vállalaton belüli változások érzékelésére és az ezekhez való alkalmazkodásra, a versenytársaknál tartósan kedvezőbb piaci versenykritériumok teljesítésével” (Chikán, 2006). A vállalati versenyképesség alapja a vállalat belső erőforrásainak, kompetenciáinak és folyamatainak minősége, valamint az a képesség, hogy ezek segítségével tartósan, a versenytársaknál kedvezőbb feltételek mellett tudjon értéket teremteni és alkalmazkodni a környezeti változásokhoz. A versenyképesség fenntartása folyamatos alkalmazkodást követel meg a vállalatoktól – aminek része a fenntarthatóságra való reagálás. A versenyképességet makro-mezo- és mikroszinten vizsgálhatjuk. a 2. sz ábra alapján. A makroszintű elemzés alapegysége általában az ország vagy országcsoport (pl Európai Unió) és a verseny színtere a világgazdaság vagy annak egy egységei, földrészei. A regionális és az iparági megközelítés alkotja a mezoszintű elemzések szintjét. És a mikroszinten maga a vállalkozások versenyképességének elemzése van jelen (Szerb, 2010).

2. ábra: A gazdasági rendszerek versenyképességének különböző szintjei

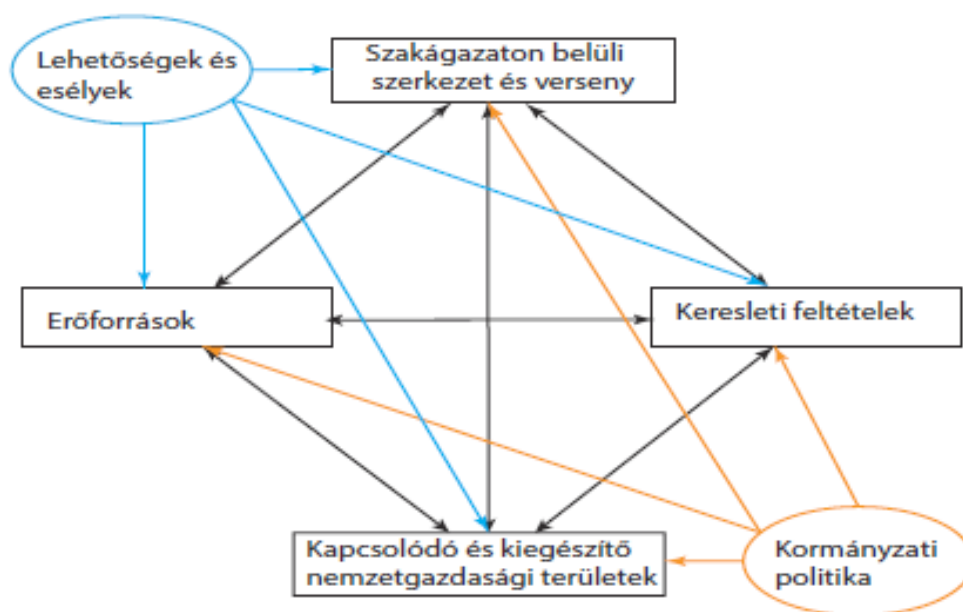
Forrás: Meyer-Stamer (2016)

Az országok közötti összehasonlításához legtöbbször a Porter-féle, a keresleti és kínálati tényezőket is kombináló gyémánt modellt használják (Porter, 1990), amely a versenyképesség

négy kulcsfontosságú elemét – a tényező ellátottságot, a keresleti viszonyokat, a kapcsolódó és beszállító iparágakat, valamint a vállalati struktúrát és versenyt – azonosítja. Porter szerint ezek a tényezők nem elszigetelten, hanem rendszerszerűen, egymást erősítve határozzák meg egy ország iparágainak versenyképességét. Emellett a modellt két külső tényező – a kormányzati politika és a véletlen események – is befolyásolják. A modell alapján egy ország akkor versenyképes, ha ösztönző hazai környezetet tud biztosítani az innovációhoz és termelékenység növeléséhez. Az országok versenyképességét két index méri: a Világgazdasági Fórum Világ Versenyképességi Indexe és az IMD⁵³ versenyképességi indexe. Bár a gyémántmodellt alapvetően makroszintű összehasonlításokban használják, található a magyar szakirodalomban mikroszintű alkalmazása is: született egy magyarországi kutatás, mely kis- és középvállalatok versenyképességének mérését végezte el ezen modell alapján. (Márkus, 2009).

A gyémánt modellel az ágazati versenyképesség összefüggéseit is lehetséges vizsgálni; felhasználásával a magyar agrár- élelmiszertermelés versenyképességének kutatásával számos kutató (DE KLEIJN 1995; ILLÉS et al. 2017, LAKNER 2017) foglalkozott az elmúlt időszakban. A modellt jól szemlélteti az alábbi – az eredeti modell átdolgozott és kibővített ábrája – 3. sz. ábra.

3. ábra: Porter modellje a szakágazati versenyképességet meghatározó tényezőkről

Forrás: Lakner Zoltán: Az élelmiszer-allátó hálózatok modernizációja (2017) p.56

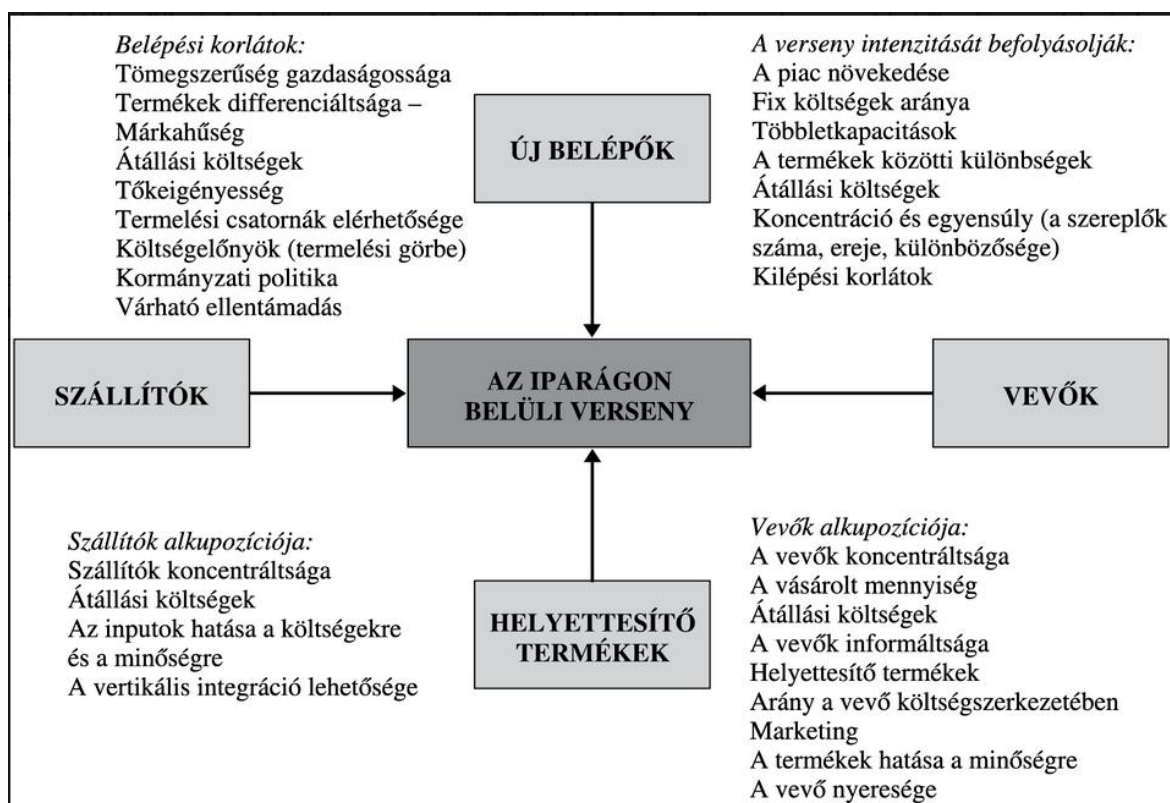
Az erőforrások a termelési tényezők, melyek lehetnek természeti erőforrások, munkaerő, technológiai infrastruktúra, vagy K+F kapacitás. Porter különbséget tesz az alapvető és fejlett tényezők közt, melyek az innovációt és a hosszú távú versenyképességet ösztönzik. A keresleti feltétel lehet maga a belföldi piac minősége és jellege. A kapcsolódó és támogató iparágak a

⁵³ IMD: International Institute for Management Development

beszállítók, logisztikai partnerek, technológiai szolgáltatók. A verseny pedig maga az országban – ágazatban működő vállalatok szervezési kultúrája, vezetési módja, versenyjellege.

A versenyképesség alapját a vállalati szint jelenti. Krugman szerint egyedül itt van értelme versenyképességről beszélni. Ezt legtöbbször a Porter (1990) féle öt erő modell alapján vizsgálják, mely az iparági verseny jellemzőire fókuszál. A vállalatok vezetői a külső tényezőknek, az iparági trendeket leíró öt erőnek megfelelően alakíthatják ki azt a stratégiát, amely versenyelőnyt biztosíthat a többi céggel szemben. A közismert modell azon az elven alapul, hogy egy üzletágban a verseny nem a véletlenül vagy a balszerencsén múlik, még csak nem is a piaci verseny kiélezettségén vagy a vezetők képességén, hanem azon, hogy az adott iparág (üzletág) gazdasági struktúrája milyen. Porter öt befolyásoló erőt azonosított ahogyan a 4 sz ábra is szemlélteti: az új belépőket, a szállítókat, a vevőket, a helyettesítő termékeket és ezen négy tényező centrumában fellépő iparágon belüli versenyt és minden tényező vizsgálatához kritériumlistát dolgozott ki.

4. ábra: Porter féle öt versenyerő modell

Forrás: Porter 1993

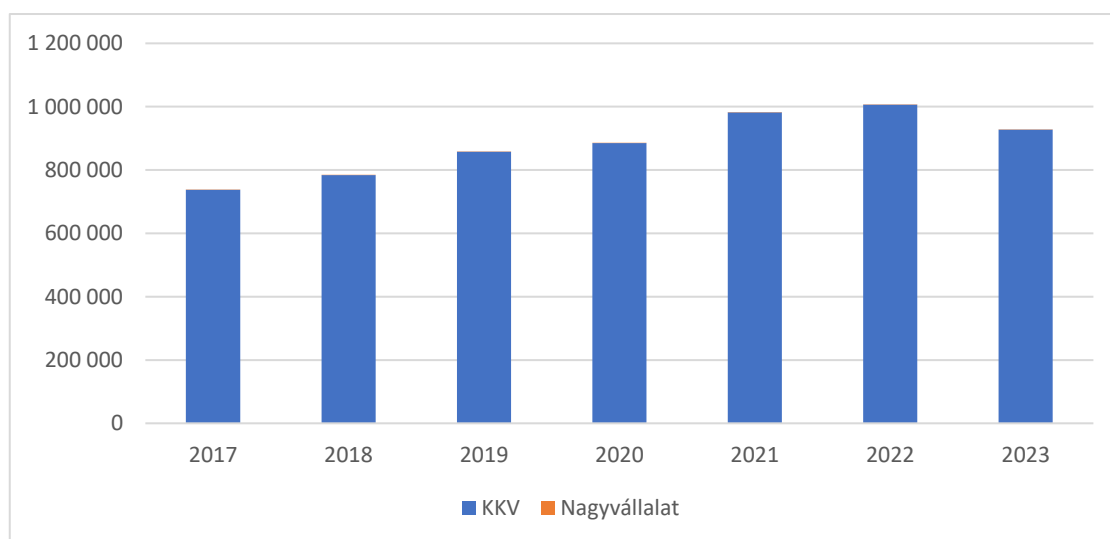
Ami ennek a megközelítésnek a gyenge pontja, hogy kihagyja az elemzésből a vállalatok rendelkezésére álló erőforrásokat, a belső tényezőket (Grant, 1991). Grant szerint a belső erőforrásokat összhangba lehet hozni az iparági környezeti tényezőkkel. Így ennek megfelelően a versenyképesség alapvetően a vállalati belső erőforrások rendelkezésre állásán és szintjén, a kompetenciákon alapul. Ugyanakkor a kompetenciákat a stratégia keretén belül az iparági kínálati és keresleti viszonyokkal, tágabban értelmezve pedig a Porter-i öt erővel kell összhangba hozni. Figyelembe kell venni azt is, hogy az erőforrások rendelkezésre állása jelentősen befolyásolja, módosíthatja a vállalat stratégiai lehetőségeit.

A belső tényezők kapcsán meg kell említenünk Barney-t (Barney, 1991) és a hozzá kapcsolódó erőforrás elméletet: resource-based view (RBV). Ő sem a külső piaci környezetben, hanem a vállalat belső erőforrásaiban keresi a vállalati versenyképesség forrását. E szerint akkor lesz versenyképes egy vállalat, ha olyan erőforrások birtokában van, amik (1) Értékesek, vagyis hozzájárulnak a vállalat hatékonyságához. (2) Ritkák, vagyis nem állnak más vállalatok rendelkezésére, (3) Nem helyettesíthetők, vagyis nem cserélhetők le könnyen más hasonló hatású erőforrásra és (4) Nehezen reprodukálhatóak, vagyis nehéz lemásolni őket. A vállalatok nem csak külső iparági hatásokra reagálva lesznek versenyképesek, hanem saját, nehezen másolható belső erőforrásaik stratégiai fejlesztésével fognak tudni tartós versenyelőnyt kialakítani. A magyar szakirodalomban a Chikán-féle vállalati versenyképesség-vizsgálat is az erőforrás-elméletből indul ki (Chikán, 2006).

E ponton kapcsolódhat össze a versenyképesség ezen értelmezése a fenntarthatósággal, miszerint az ESG kompetenciák belső erőforrásoknak tekinthetők, melyek lehetnek ritkák, értékesek, nehezen másolhatók és helyettesíthetők, vagyis adhatnak tartós versenyelőnyt. Így egy fenntarthatósági törekvésből stratégiai erőforrás válhat. A vállalati versenyképesség olyan erőforrás- és kompetenciaalapú konstrukcióként értelmezhető, amelynek alapját a belső tényezők minősége és az értékteremtési képesség határozza meg, miközben az ESG-szemponatok napjainkra e belső versenyképességi tényezők stratégiai kiegészítő elemévé váltak (Sápiné-Fenyves, 2014).

A vállalkozások mérete szintén fontos tényező a versenyképesség vizsgálatban. A tanulmányok és publikációk döntő többsége nagy, multinacionális cégekre fókuszál. Ebben szerepet játszik az a Porter-i gondolat is, miszerint versenyképességet olyan szektorokban érdemes vizsgálni, ahol az adott országnak komparatív előnye van. (Porter, 1990). A kisebb méretű cégek erőforrásai különösen korlátozottak, így a legtöbb ilyen vállalat szűkre szabott pályán mozog. (Szerb, 2010). Viszont, ha Magyarországot vizsgáljuk, véleményem szerint nem szabad a kisvállalkozásokat kihagyni az elemzésekből.

5. ábra: Magyarországon működő 250 fő alatti vállalkozások

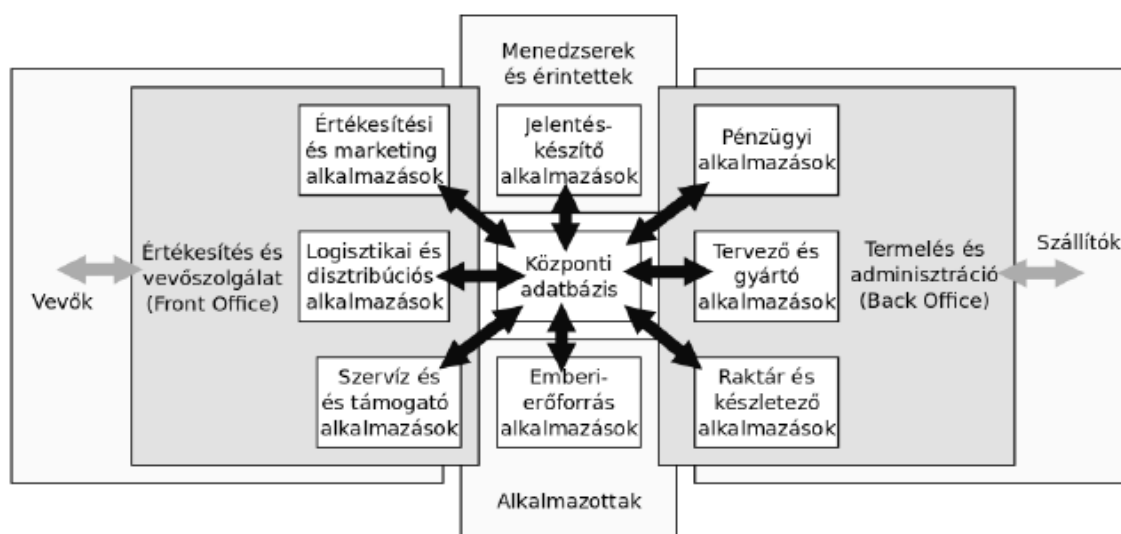

Forrás: KSH statisztika alapján saját szerkesztés

Látható, hogy Magyarországon a kis-és középvállalati szektorban található a cégek 99.9 %-a, a feltüntetett években (5.sz ábra) a GDP több mint felét a KKV szektor termeli, és a foglalkoztatottak döntő része is ezen szektorban dolgozik. Mivel ennyire hangsúlyos ez a szektor és itt is megjelenik az ESG jelentések követelménye, érdemes megnézni hogyan befolyásolja ez a szektor versenyképességét. Mint később említésre kerül, 2026 évtől már a KKV-nál is bevezetésre kerül a kötelező jelentés, így ezen szektor versenyképességére is hatással lesznek a fenntarthatósággal kapcsolatos beruházások, a jelentés összeállításával kapcsolatos extra erőforrások bevetése. A KKV szektorra közvetetten is hathat a kötelező ESG jelentés készítés, ugyanis, a magyar KKV vállalkozások kb 30%-a beszállítói lánc tagjai a nagyvállalatoknál, akiknél kötelező lesz az ESG jelentés. Részükről felmerülhet az igény, hogy a teljes értékláncról megköveteljék a jelentés meglétét, mégha azt jogszabály részükre nem is teszi kötelezővé. Vagyis ezen kisvállalkozások könnyen elveszíthetik beszállítói pozíciójukat, csökkenhet versenyképességük, ha nem veszik figyelembe a fenntarthatósági szempontokat. A vállalatok, mint rendszer működnek, így fontos elem a komplex rendszer ismertetése is.

A Meyer-Stamer féle rendszerszemléletű versenyképességi modell tehát rendszerként tekint a versenyképességre, ahol a különböző szintek (meta, makro, mezo, mikro) dinamikus hatnak egymásra. (6.sz. ábra) A sikeres gazdaságpolitika és versenyképesség-fejlesztés nem működik, ha csak egy szintre koncentrálnak – minden szinten összehangolt fejlesztés szükséges. És kapcsolódik be Porter értéklánc modellje, ami a vállalatot a rendszer egy elemének tekinti.

6. ábra: A vállalat rendszerszemléletű anatómiája

Forrás: Davenport, 1998

Az elmúlt évtizedben az a felismerés is nyilvánvalóvá vált, hogy a vállalati versenyképességben döntő a gazdasági tevékenységek földrajzi elhelyezkedése, mivel iparáganként a verseny előnyök többsége az országon belül csak néhány térséghez, sokszor egy régióhoz, városhoz kapcsolódik (Lengyel I., 2000). Az elméleti irányzat P. Krugmanhoz köthető, aki azt modellezte, hogy a vállalatok versenyelőnye nemcsak hatékonyságból, hanem a méretgazdaságosságból és a lokációból is eredhet, illetve a vállalatok versenyképessége regionális koncentrációkkal erősödhet.

8.3. A fenntarthatósági szabályozás története

A fenntarthatósági szemlélet gyökerei a múlt század közepéig nyúlnak vissza: már az 1960-as és 70-es években megjelent az a gondolat, hogy a vállalatok ne csupán pénzügyi eredményre törekedjenek, hanem vegyék figyelembe a környezeti és társadalmi hatásaikat is.

A Római Klub 1972-ben adta ki a „A növekedés határai” című jelentését, mely mérföldkőnek számít az ESG szemlélet kialakulásában. Ez a jelentés volt az, amely elsőként hívta fel a figyelmet arra, hogy a gazdasági növekedés hagyományos modellje hosszú távon nem tartható fenn a környezet figyelmen kívül hagyásával.

7. ábra: A fenntarthatósági szabályozás főbb mérföldkövei

Forrás: saját szerkesztés

1990-es évek: A fenntartható fejlődést 1987-ben a Brundtland jelentésben a következőképp fogalmazták meg „A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.” Ez volt az alapja a hárompilléres koncepciónak: környezeti, gazdasági, társadalmi fenntarthatóság. A fenntarthatóság, mint fogalom ekkor emelkedett a köztudatba. A vállalatok felé megnőtt az elvárás: már nem csak a rövid távú profitmaximalizálás a cél, hanem a környezeti-társadalmi hatások kezelése is. A 2000-es években a GRI standardok elősegítették a fenntarthatósági jelentések standardizálását, és a befektetők részéről is egyre nőtt az érdeklődés a nem pénzügyi információk felé. Maga az „ESG” kifejezés 2004-től vált elterjedtté, mikor is az ENSZ kiadta a Global Compact jelentést („Who Cares Wins”), ami tárgyalta a környezeti (environmental), közösségi (social) és vezetési (governance) tényezőket, mint nem pénzügyi tényezők.

2011-ben megalakult a Fenntarthatósági Számviteli Standartok Testülete (SASB), ami olyan szabályokat kezdett kidolgozni, melyek tükrözik az ESG hatását a vállalat eredményére. Ezt iparáganként standardizálták: pl egy italgyártó vállalatnak figyelembe kell venni a vízellátás biztonságát, az energiaszektorban működő cégeknek a gyártóberendezéseik környezeti hatását.

Vagyis azonosítani szükséges a kockázatokat és a lehetőségeket, illetve be kell vezetni a szabványosított jelentéstételt.

2015-ben az ESG a figyelem középpontjába került ismét: Az ENSZ közzétette a 17 fenntartható fejlődési célt (Sustainable Development Goals (SDG)). Bár a GRI-t már 1997-ben létrehozták, a szabványokat csak 2016-ben vezették be – ezzel is hozzájárulva az ESG jelentéstétel formalizálásához. A 2017-es davosi Világgazdasági Fórum csúcstalálkozóján pedig többi mint 140 vezérigazgató írta alá a megállapodást a reagáló felelősségteljes vezetésről (Compact for Responsive and Responsible Leadership).

2014-ben lépett életbe az első olyan uniós jogszabály, mely már kötelezővé teszi a nem pénzügyi információk közzétételét bizonyos vállalatok számára. A jogszabály neve: Non-Financial Reporting Directive (2014/95/EU), NFRD, az első év, amiről a jelentést kiadni kötelező: 2017-es pénzügyi év. Ismét ki lett mondva, hogy a pénzügyi információk nem tükrözik teljesen a vállalat hosszú távú teljesítményét és kockázatait, ezért a nem pénzügyi tényezők integrálása nélkülözhetetlen. A jogszabály célja, hogy a vállalatok olyan nem pénzügyi információkat tegyenek közzé, amelyek segítik a befektetőket, szabályozó hatóságokat és egyéb érdekelt feleket a vállalat fenntarthatósági teljesítményének értékelésében. A jelentéseknek tartalmazniuk kell a környezetvédelmi erőfeszítéseket, a társadalmi felelősségvállalási programokat, az alkalmazottakkal való bánásmódot, valamint az emberi jogok és korrupció elleni küzdelem terén tett intézkedéseket. Az NFRD irányelv egy szűk körre vonatkozott: a legnagyobb, közérdeklődésre számot tartó vállalatokra, akik tőzsdén jegyzett társaságok, bankok, biztosítók 500 főnél több alkalmazottal. Ez az EU-ban kb 11.000 vállalatot érintett, Magyarországon kb 300-400-at. Az üzleti jelentés részeként a cégeknek információkat kellett szolgáltatni a környezetvédelem, társadalmi és munkavállalói ügyek, emberi jogok tiszteletben tartása, és sokszínűség a vezetésben területekről.

Az NFRD egy úttörő lépés volt, de a gyakorlatban számos hiányosságára derült fény. Bár a jelentéseket sztendernizálni akarta, nem írt elő egységes formátumot, így nehéz volt az egyes vállalatok összehasonlítása. Illetve a jelentések tartalma és minősége országonként, iparáganként, vállalatonként elért. Mivel nem volt auditálási kötelezettség, az adatok hitelessége is gyakran kérdéses volt. 2022-ben elfogadásra került az új Európai Unió irányelv: a CSRD⁵⁴ (EU 2022/2464)), mely az NFRD helyére lép. Az első jelentési év: 2024-es pénzügyi év. Az alapcél hasonló, mint ami az NFRD-nál is meghatározásra került, de itt már az előző jogszabály gyengeségeit is javították. Vagyis cél volt az ESG jelentések minőségének és megbízhatóságának javítása, a jelentések összehangolása és egy egységes, átlátható és összehasonlítható adatokat biztosító jelentés kiadása. A CSRD-val a fenntarthatósági jelentéskészítés új szintre lép. Véget ért az 'önkéntes éra', vagyis az Európai Fenntarthatósági Jelentéstételi Sztenderdek (ESRS) már a 2024-es évtől kezdődően kötelezően alkalmazandóak lesznek. Kibővül a vállalatok köre, így közel 50.000 vállalatot fog érinteni az Európai Unióban. A CSRD egyik fő célkitűzése annak biztosítása, hogy az ESG és a pénzügyi jelentéstétel egyenlő fontossággal bírjon, amelynek alappillére a nem-pénzügyi jelentések fejlesztése és erősítése. Célja továbbá, hogy segítse a befektetői döntéshozatalt, így előmozdítva a források

⁵⁴ CSRD: Corporate Sustainability Reporting Directive

felhasználását a gazdaság fenntarthatóbbá tételének érdekében. Illetve közvetett előny, hogy az ESG jelentéskészítésbe bevont érintettek társadalmi és környezeti hatásokról való tájékozottsága is nőhet. A CSDR a kettős lényegesség elvét alkalmazza, amely figyelembe veszi a vállalat környezeti és társadalmi hatásait, a külső tényezők vállalatra gyakorolt hatásait, illetve ezek pénzügyi oldalon jelentkező és várható negatív és pozitív eredményét. A szabályzás most már a könyvvizsgálati jelentéseket is érinti – 2024 évtől kötelező fenntarthatósági könyvvizsgálói jelentést is kiadni – itt is többlépcsős a bevezetés. A szabályzás nagyon komplex és bonyolultsága kihívást jelent mind a készítő vállalatok, mind a könyvvizsgálók mind pedig a felhasználók számára. Kérdés, mennyire felkészültek mind a vállalkozások mind pedig a könyvvizsgálók erre a feladatra, milyen adminisztrációs extra terheket jelent ez. Megjelenik-e az előnye? Mivel jelenleg még önkéntes alapon is készíthető jelentés a vállalatok által közölt adatok sokszor eltérőek, ami a jelentések összehasonlítását nehezíti.

1. táblázat: Jelentéstételi kötelezettségi kör a CSRD-ban

Jelentéstételi kötelezettségi kör a CSRD-ban				
Vállalattípus	Kötelezettség kezdete	Jelentési év (üzleti év)	Követelmények	
Nagyvállalat - az NFRD hatálya alá tartozók	2024-től	2025-ben kell először jelenteni	Az üzleti évet megelőző két-egymást követő üzleti évben a következő két mutatóérték közül bármelyik kettő meghaladta a következő határértékeket:	Mérlegfőösszeg: 10.000 M FT Árbevétel: 20.000 M FT Fogl.: 250 Fő
Nagyvállalat - minden	2025-től	2026-ban kell először jelenteni	Az üzleti évet megelőző két-egymást követő üzleti évben a következő két mutatóérték közül bármelyik kettő meghaladta a következő határértékeket:	Mérlegfőösszeg: 10.000 M FT Árbevétel: 20.000 M FT Fogl.: 250 Fő
Tőzsdén jegyzett KKV (kiv. mikrovállalkozás)	2026-tól	2027-ben kell először jelenteni		
EU szabályozott piacain jegyzett vállalatok, valamint az EU-n kívüli vállalatok.	2028-tól	2029-ben kell először jelenteni	Csoportszinten több mint 150 millió eurós árbevétellel rendelkeznek	
Jelenleg is kötelezett vállalatok (NFRD alapján)	már 2017 óta	már jelentést készítenek	Tőzsdén jegyzett nagyvállalatok, bankok, biztosítók (rég NFRD szerinti kör)	

Forrás: saját szerkesztés

Az ESG szabályozás folyamata jól mutatja, hogy a vállalati működés és pénzügyi jelentéstétel milyen gyorsan változik és alkalmazkodik. A nemzetközi irányelvek folyamatosan kötelező szabályokká íródnak át. Ma már nem elég, hogy egy vállalat „jó szándékkal” működjön, be is kell tudni bizonyítani, hogy ez a szándék ténylegesen megjelent, eredménye van és hozzájárul a fenntartható fejlődéshez. A 2020-as években az ESG egyre meghatározóbb lett. Elkezdte meghatározni a befektetési döntéseket, alakítani az üzleti stratégiákat és befolyásolni a globális gazdaságot. Annak ellenére, hogy a jelentés még nem minden vállalat számára kötelező, egyre több – nem kötelezett – vállalat dönt a jelentés elkészítéséről és közzétételéről, felismerve ennek pozitív hozadékait. A kérdés pedig nemcsak kutatói oldalról merült fel: van-e ténylegesen pozitív hatása az ESG-nek?

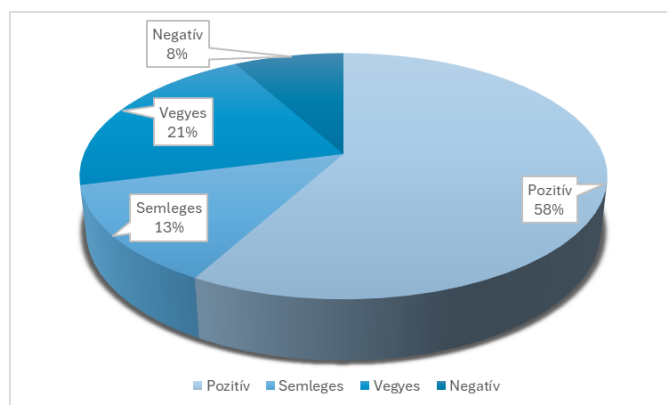
8.4. A versenyképesség és az ESG jelentések közti kapcsolat

Ebben a fejezetben bemutatásra kerül, hogy milyen eddigi kutatások, elemzések történtek a versenyképesség és ESG jelentések közti kapcsolat vizsgálatában. A kutatások egyrészt

akadémiai kutatások, másrészt nemzetközi tanácsadó szervezetek (PwC, McKinsey, KPMG) által végzett elemzések. Illetve mi volt ezeknek a kutatásoknak az eredménye, van-e konszenzus, van egy levonható egyértelmű konklúzió.

Tudományos publikációk közül elsőként Alshehhi, Nobanee és Khare 2018-as tanulmánya kerül bemutatásra, melynek címe: A fenntarthatósági gyakorlat hatásai a vállalati pénzügyi teljesítményre – szakirodalmi elemzésen keresztül. A cikk nagyon jó statisztikát szolgáltat a témában megjelent elemzésekről, használt módszerekről. A tanulmányban 132 vezető folyóiratban megjelent publikációt dolgoznak fel a szerzők. A témában írt publikációk 78%-a pozitív kapcsolatról számolt be a vállalati fenntarthatóság és a pénzügyi teljesítmény között. Ami miatt egységes konszenzus nem tud megfogalmazódni, az a módszertan és a változók mérésének eltérései miatt lehetséges, illetve nem minden országból lehetséges elegendő és jó minőségű publikációt szerezni. A szerzők 2002-től gyűjtötték össze az ebben a témában íródott publikációkat és ha az időbeli eloszlást nézzük, az összes elemzett publikáció 75%-a 2012 utáni, 28%-a pedig 2017 év utáni volt. Vagyis látható, hogy igazából 2012 év után kezdtek ezzel a témával érdemben foglalkozni. Ami az országoként megoszlást illeti, az Egyesült Államokban jelent meg a legtöbb publikáció ebben a témában – 23%. Ázsiai országok közül Kínában és Tajvanban foglalkoztak a témával (7%-8%), európai országok közül pedig a spanyol és a német publikációk száma jelentősebb (10% és 4%). (Alshehhi, at al, 2018)

8. ábra: Kapcsolat az ESG és pénzügyi teljesítmény közt 245 vállalat adatai alapján 2016 és 2020 közt

Forrás: saját szerkesztés

A publikációk különböző típusú pénzügyi mutatókat használtak fel a fenntarthatósági gyakorlat pénzügyi teljesítményre gyakorolt hatásának elemzésére. A legtöbbször számviteli alapú mutatókat használtak, mint például eszközmegtérülés (ROA), saját tőke megtérülés (ROE), befektetés megtérülés (ROI), illetve az egy részvényre jutó eredmény (EPS). Legtöbbször 40%-ban a ROA mutatót használták. Egyéb jelentős mutatók közé tartozott a Tobin q, P/E mutató, cash flow. Az elemzett tanulmányok a fenntarthatósági gyakorlat és pénzügyi teljesítmény közti kapcsolat három kimenetelét eredményezték: pozitív, negatív vagy semmilyen hatás. A pozitív kapcsolatot a cikkek 78%-a megállapította. Semmiféle hatást 7% állapított meg, míg csak negatív hatásról 6% írt. Megfogalmazódott olyan eredmény is a cikkek 6%-ban, ami pozitív és negatív hatást is. A fenntarthatósági hatás vállalati pénzügyi

teljesítményre gyakorolt eloszlásának eredményei arra utalnak, hogy a fenntarthatósági gyakorlatok és a vállalati pénzügyi teljesítmény között valószínűbb a pozitív kapcsolat.

A következő tanulmány szerzői Whelan T. és társai, a NYU Stern Center for Sustainable Business és a Rockefeller Asset Management-en belül 2015 és 2020 között több mint 1000 cikkben vizsgálták az ESG és a pénzügyi teljesítmény közötti kapcsolatot. A szerzők itt is hasonló következtetésre jutottak, mint az előző tanulmányban – 8. sz ábra mutatja a kutatás részterületének eredményét. A működési mutatókra (ROE, ROA) összpontosító vállalatoknál pozitív kapcsolatot azonosítottak a pénzügyi teljesítmény és az ESG közt az esetek 58%-ban. 13%-ban semleges volt a hatás, míg 21%-ban vegyes eredményeket találtak. Egyértelmű negatív kapcsolatot a tanulmányok csak 8%-a talált. A tanulmány összesíti a tapasztalatokat: (1) Az ESG miatt javuló pénzügyi mutatószámok hosszabb időtartam alatt lesznek láthatóak. (2) Az ESG stratégiai bevezetése inkább pozitív, mint negatív hatásokat eredményez. (3) Az ESG beruházások kedvezőtlen gazdasági környezetben is stabilak, védelmet nyújthatnak a veszteségekkel szemben. (4) A fenntarthatósági kezdeményezések közvetve növelhetik a pénzügyi teljesítményt, mint például a jobb kockázatkezelésen vagy fokozott innováción keresztül. (5) Az alacsony széndioxid kibocsátású jövőre való odafigyelés javítja a pénzügyi teljesítményt. (6) Az ESG jelentés önmagában csak, mint közzététel nem befolyásolja a pénzügyi teljesítményt).

Magyar publikációban Boros Anita és szerzőtársai A fenntarthatóság új szempontjai: a nem pénzügyi jelentések európai gyakorlatának elemzésében azt írják, hogy az EU-ban több mint kilencezer olyan társaság van, amelyek önkéntesen készítenek nem-pénzügyi beszámolót, annak ellenére, hogy ez számukra nem kötelező. Itt visszautalva a cikk elején megfogalmazottakra, miszerint a KKV-k így versenyelőnyt remélnek az ESG jelentés készítéséről. Nagy mintaszámú kutatás készült Bhaskaran és szerzőtársai által. A tanulmányban 4887 multinacionális vállalatot vizsgálnak. A vizsgálatok egyértelmű eredménye az volt, hogy a magas ESG aktivitás előnyt jelent a vállalati teljesítmény szempontjából, és ezt a piaci szereplők is pozitívan értékelik. Ezen tanulmányok alapján kikristályozódni látszik, hogy az ESG jelentések implementálásra, az fenntarthatósági szempontok beépítése a vállalati stratégiába igenis pozitívan járulhat hozzá a vállalati értékének növekedéséhez. Az ESG és pénzügyi teljesítmény közti kapcsolattal nemcsak akadémiai kutatók, hanem nemzetközi tanácsadó szervezetek is foglalkoztak.

A McKinsley legfrissebb felmérése szerint azok a vállalatok, amelyek egyszerre teljesítenek jól növekedésben, jövedelmezőségben és ESG-területeken („triple outperformers”), átlagosan 2 % ponttal nagyobb éves „excess TSR”-t (résztvényesi megtérülést) értek el, mint azok, amelyek csak pénzügyi mutatókban teljesítettek jól. Ugyanakkor megállapítják, hogy az ESG-besorolások és a valós pénzügyi teljesítmény közti kapcsolat nem automatikus vagy egyértelmű minden esetben. (McKinsey 2023) A KPMG szintén megállapítja a pozitív kapcsolatot a pénzügyi teljesítmény és az ESG közt - 43 %-ban azt állítják, hogy a fenntarthatósági tevékenységek javítják a pénzügyi teljesítményt. Viszont itt is megemlítsük, hogy az ESG hatása nem automatikus, csak akkor válik pénzügyi előnnyé, ha stratégiaileg beágyazottan, tudatosan történik és működik.

A PwC által végzett vizsgálat szerint a befektetői kör elvárja a vállalatoktól, hogy egyértelműen rögzítsék fenntarthatósági célkitűzéseiket, és azok megvalósulását megfelelő módon támasszák alá. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a vizsgált befektetők 94%-a úgy véli, hogy a vállalati fenntarthatósági jelentések bizonyos esetekben a korábbi évekhez képest magasabb gyakorisággal tartalmaznak megalapozatlan információkat, így növelve a zöldre mosás kockázatát. Ebből adódóan a befektetők támogatják a szigorodó szabályozói elvárásokat és a jelentések megbízható, harmadik fél által történő validálását is (PwC, 2023)

8.5. Összefoglalás

A fenntarthatóság és az ESG szemlélet térnyerése mára megkerülhetetlenné vált, amit a tudományos érdeklődés növekedése is jelez. Míg a korábbi évtizedekben a vállalatok értékelése, megítélése főként pénzügyi mutatószámok alapján történt, a 2000-es évektől láthatjuk, hogy a nem pénzügyi indikátorok, a környezeti és társadalmi felelősségvállalás is egyre fontosabb és már hozzátartozik egy vállalatról kialakított képhez. A versenyképesség meghatározásánál láthattuk, hogy a belső tényezők is meghatározóak és a fenntartható működés lehet belső erőforrás, belső tényező, stratégiai erőforrás.

A szakirodalmi áttekintés alapján megállapítható, hogy a fenntartható működés és a pénzügyi mutatószámok között jellemzően pozitív kapcsolat áll fenn, ám ez a kapcsolat nem mindig egyértelmű és automatikus. Nem egyértelmű, mivel a módszertan, amivel az empirikus kutatások készülnek még nagyon különbözőek. Nem automatikus, mert ha a vállalatok csupán megfelelésként és nem értékteremtő folyamatként kezelik a fenntarthatósági szempontokat, akkor nem jelentenek pozitív javulást a pénzügyi mutatószámokban. Vagyis, csak akkor lesz pozitív hozadéka, ha valódi integráció történik és ez a folyamat hosszú folyamat.

És bár a pozitív kapcsolat inkább valószínű, mint nem, sok vállalkozásnál továbbra sem teljesen egyértelmű az ESG beruházások megkezdése. Az egyik legnagyobb kifogás az ESG-vel szemben, hogy a fenntarthatósági intézkedések jelentős költségekkel járnak. Való igaz, hogy a megújuló energiaforrásokra való átállás, a környezetbarát technológiák bevezetése vagy az inkluzív munkahelyi kultúra kialakítása kezdetben drágább lehet, mint a hagyományos modellek fenntartása. Az ESG jelentéskészítés növeli az adminisztrációs terheket, magasabb szintű adatkezelést és átláthatóságot követel meg, miközben a greenwashing kockázata is fennáll. Különösen a kis- és középvállalkozások számára jelenthet nehézséget az ESG-rendszerek bevezetése, hiszen erőforrásaik korlátozottak, miközben a nagyvállalati beszállítói láncokon keresztül rájuk is áttérjednek a fenntarthatósági elvárások. E szektor számára a kihívás egyben lehetőség is: a fenntarthatóságba való befektetés hosszabb távon versenyelőnyvé válhat. A bevezetésben megfogalmazott hipotézisek ezen tanulmány alapján megalapozottak, de szükség van az átfogóbb elemzésre.

A jövő kutatásai számára több irány is nyitott. Egyrészt indokolt az ESG és a versenyképesség empirikus összefüggéseinek mélyebb vizsgálata – különösen a magyar KKV-szektorban, ahol a kötelező jelentéstétel csak most lép életbe. Másrészt szükség van olyan mérési és értékelési modellek kidolgozására, amelyek képesek a fenntarthatósági teljesítményt összehasonlítható, kvantitatív formában kifejezni (pl. DEA-modellek, hatékonysági indexek).

Összességében elmondható, hogy az ESG nem csupán szabályozási megfelelés, hanem innovációs katalizátor is lehet, amely új üzleti modellek és versenystratégiák kialakulását ösztönzi. A fenntarthatóságot stratégiai erőforrásként kezelő vállalatok nemcsak etikai, hanem gazdasági szempontból is előnyhöz juthatnak. A jövő vállalati sikere egyre inkább azon múlik, hogy a vállalatok mennyire tudják integrálni működésükbe a környezeti, társadalmi és irányítási elveket – és ezzel nemcsak a szabályozóknak, hanem a piacnak és a társadalomnak is hitelesen megfelelni.

8.6. Felhasznált irodalom

Alshehhi, A., Nobanee H, & Khare N. (2018) *The Impact of Sustainability Practices on Corporate Financial Performance: Literature Trends and Future Research Potential*. <https://doi.org/10.3390/su10020494>

Francesca Macesar A. (2025) *A Brief History of ESG*. https://thesustainableagency.com/blog/the-history-of-esg/?utm_source=chatgpt.com#2000s

Aouadi, A., & Marsat, S. (2016) *Do ESG Controversies Matter for Firm Value? Evidence from International Data*. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3213-8>

Chikán A., Czakó E., & Kazainé Ónodi M. (2006.) Gazdasági versenyképességünk vállalati szempontból – Versenyben a világgal 2004-2006 Kutatási program.

Boros, A, Lentner, Cs, & Nagy, V. (2022) *A fenntarthatóság új szempontjai: A nem pénzügyi jelentések európai gyakorlatának elemzése*. https://doi.org/10.35551/PSZ_2022_2_2

Bujtár Zs. (2020.) Az ESG szabályozás hatása a KKV-kra Magyarországon

Csorba L. (2025) Az innováció és a gazdasági evolúció kapcsolatrendszere. *Oldás És Kötés – Társadalmi-Gazdasági Decentralizáció Vagy Centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, Pp. 16-43.*

Kulcsár E. (2024) *A fenntarthatósági jelentéstétel gyakorlatának vizsgálata*. <https://doi.org/10.47282/economica/2023/14/3-4/13553>

ESG Turns 20: (2024) A Brief History, and Why It's Not Going Away. https://indexes.morningstar.com/insights/perspective/bltb86a91912cf03c3f/esg-turns-20-a-brief-history-and-why-its-not-going-away?utm_source=chatgpt.com

Firm resources and sustained competitive advantage. (1991) <https://doi.org/10.1177/0149206391017001>

Global Reporting. (2025) <https://www.globalreporting.org/standards/>

Gór A. (2013) *A fenntarthatóság és a versenyképesség közös pontjai*

Grantthornton.hu. (2025) <https://grantthornton.hu/fogalomtar/nfrd-non-financial-reporting-directive>

Gulyás D. (2024) *ESG A MAGYAR KIS-ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK KÖRÉBEN*. <https://doi.org/10.47282/economica/2024/15/1-2/13685>

KPMG U.S. (2025) *Sustainability and Financial Value Survey Businesses report sustainability delivers value in many ways, but hurdles remain.* https://kpmg.com/us/en/articles/2023/sustainability-financial-value-survey-2023.html?utm_source=chatgpt.com

Szerb L. (2010) A magyar mikro-, kis- és középvállalatok versenyképességének mérése és vizsgálata. *Vezetéstudomány*.

Porter, M. E., & Linde, C. van der. (1995) Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. *Journal of Economic Perspectives* 9 (4) 97–118. <https://doi.org/DOI:%252010.1257/jep.9.4.97>

PWC felmérés. (2025) https://www.pwc.com/hu/hu/sajtoszoba/2025/penzugyi_vezetoi_felmeres_2025.html

Rajesh Kumar Bhaskaran, Irene Wei Kiong Ting, Saraswathy Divakaran Sumod, & Sujit K. Sukumaran. (2020) *Environmental, social and governance initiatives and wealth creation for firms: An empirical examination.* <https://doi.org/10.1002/mde.3131>

Román R. (2025) A betéti részvénytársaságok szabályozása Nyugat-Európában és ennek hiánya Magyarországon. *Oldás És Kötés – Társadalmi-Gazdasági Decentralizáció Vagy Centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, Pp.*

Cantele S, & Zardini A. (2018) *Is sustainability a competitive advantage for small businesses? An empirical analysis of possible mediators in the sustainabilityefinancial performance relationship.* <https://doi.org/10.1016/j.jclepro>.

Arvidsson S, Dumay J. (2021) *Corporate ESG reporting quantity, quality and performance: Where to now for environmental policy and practice?* <https://doi.org/10.1002/bse.2937>

Szendrey, O., Bányai G., Dombi M., Futó J., Gulyás D. J. D., Karczagi-Kovács A., & Harazin P. (2024) *ESG-szabályozás és ami mögötte van – lehetőségek és kihívások a vállalkozások magyarországi ESG felkészülésében.* <https://doi.org/10.21845/comp/2024/1-2/2>

Whelan T., Clark C., & Atz U. (2021) *ESG AND FINANCIAL PERFORMANCE: Uncovering the Relationship by Aggregating Evidence from 1,000 Plus Studies Published between 2015 – 2020.*

9. A LEADER helyi akciócsoporthok működésének vizsgálata néhány kelet-közép-európai ország példáján, különös tekintettel a forráselosztás kérdéskörére⁵⁵

Examination of the functioning of LEADER local action groups based on examples from several Central and Eastern European countries, with particular regard to the issue of resource allocation

*Veselicz, Adél*⁵⁶

Absztrakt: A tanulmány a LEADER program keretében működő helyi akciócsoporthok (HACS-ok) működését vizsgálja Csehország, Szlovákia és Magyarország példáján keresztül, különös tekintettel a forráselosztás kérdéskörére. A kutatás célja feltárni, hogyan érvényesülnek az intézményi keretek és helyi gyakorlatok a támogatások elosztásában, és milyen hatással vannak ezek a helyi közösségek fejlesztési képességeire. Az elemzés során összehasonlító módszer került alkalmazásra, kvantitatív és kvalitatív adatokat egyaránt felhasználva, beleértve a programdokumentumok, statisztikai adatok és interjúk vizsgálatát. Az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált országok akciócsoporthai közül a csehek a legfejlettebbek. A kisebb tagtelepülés-számú akciócsoporthoknál nagyobb a forráselosztási egyenlőtlenség, A 2007-ben létrehozott helyi közösségek egyenletesebben osztják el a LEADER forrásokat a tagtelepüléseik között. A magyar akciócsoporthok esetében a székhelytelepülések többsége kapta a legtöbb LEADER-forrást, valamint az eredmények az is megmutatták, hogy az akciócsoporthok népsűrűsége nincs hatással a forráselosztásra. A III. tengelyből kiosztott források eloszlása egyenletesebbnek bizonyult a IV. tengelyhez képest Magyarországon. A fejlesztési stratégiákban kiemelt települések és a tényleges forráselosztás között nincs közvetlen összefüggés. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a LEADER akciócsoporthok szerkezeti és történeti sajátosságai alapvetően alakítják a támogatások térbeli megoszlását, ami hosszabb távon meghatározza a helyi közösségek fejlődési lehetőségeit és a program hatékonyságát.

Kulcsszavak: LEADER program, vidékfejlesztés, helyi fejlesztés, területi egyenlőtlenségek

Abstract: This study examines the functioning of local action groups (LAGs) operating under the LEADER program in the Czech Republic, Slovakia, and Hungary, with a particular focus on the issue of resource allocation. The aim of the research is to explore how institutional frameworks and local practices influence the distribution of subsidies and what impact they have on the development capabilities of local communities. The analysis uses a comparative method, drawing on both quantitative and qualitative data, including program documents, statistical data, and interviews. The results show that among the action groups in the countries studied, the Czech ones are the most developed. Action groups with fewer member municipalities have greater inequality in the distribution of resources. Local communities

⁵⁵ A tanulmány a szerző doktori értekezése tézisei alapján készült, annak átdolgozott változata

⁵⁶ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Kutatási és Fejlesztési Központ a munkatársa

established in 2007 distribute LEADER resources more evenly among their member municipalities. In the case of Hungarian action groups, the majority of the municipalities where the headquarters are located received the most LEADER resources, and the results also showed that the population density of the action groups has no effect on the distribution of resources. The distribution of resources allocated from Axis III proved to be more even than that from Axis IV in Hungary. There is no direct correlation between the settlements highlighted in the development strategies and the actual distribution of funds. The results of the research show that the structural and historical characteristics of LEADER action groups fundamentally shape the spatial distribution of support, which in the longer term determines the development opportunities of local communities and the effectiveness of the program.

Keywords: LEADER program, rural development, local development, regional inequalities

9.1. Bevezetés

A közép-európai országok 1989–1990-es rendszerváltása jelentős átalakulásokhoz vezetett, amelyeket a területi egyenlőtlenségek növekedése kísért (Nemes-Nagy, 2017). Ezek az egyenlőtlenségek a mai napig érzékelhetők, sőt, a különbségek egyes térségek kedvezőbb helyzetbe kerülésével, mások viszont tartós elmaradásával tovább nőttek a társadalmi és gazdasági szakadékot (Tagai et al., 2018; Uzzoli et al., 2013). A vidéki területek sajátos társadalmi, gazdasági és településszerkezeti jellemzőkkel bírnak (Csatári, 2001), és nagyobb eséllyel szembesülnek szegénységgel, magasabb munkanélküliséggel és a szolgáltatások hiányával a városi térségekhez képest. Ennek megfelelően a vidékfejlesztés kiemelt prioritásnak számít Európában, amelyet számos nemzeti és uniós támogatás segít. Az innovatív LEADER-program (Liaison entre Actions de Développement de l'Économie Rurale, magyarul: Községi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében) 1991 óta kínál lehetőséget a helyi közösségeknek arra, hogy aktívan részt vegyenek térségük fejlesztésében. A módszer a helyi erőforrásokra és potenciálra épít, miközben különféle partnerek együttműködését ösztönzi a rurális térségek versenyképességének javítása érdekében (Sykała et al., 2015; Kassai et al., 2011; Kis, 2011; Forgács, 2003; Mezei et al., 2019; Györi, 2025). Az elmúlt években a LEADER-módszert alkalmazó helyi akciócsoportok vizsgálata, a program működésének elemzése és a jó gyakorlatok összegyűjtése számos hazai kutató érdeklődésének középpontjába került (például Kovács-Katona et al., 2006; Kovács et al., 2011; Kis et al., 2011; Bíró et al., 2014; Csurgó et al., 2016; Gerencsér et al., 2017; Goda et al., 2017; Aubert et al., 2022). Ugyanakkor a LEADER témája nemcsak a hazai kutatók figyelmét keltette fel, hanem nemzetközi szinten is jelentős érdeklődésre tett szert, ahol a legtöbb vizsgálat egy adott országra vagy térségre koncentrált (Böcher, 2008; Macken-Walsh et al., 2012; Fakowski, 2013), míg egyes kutatások több térség összehasonlítását is elvégezték (Navarro et al., 2015; Dax et al., 2016; Chevalier et al., 2017). Az Európai Unió egészére kiterjedő átfogó összehasonlító elemzések azonban továbbra is hiányoznak (Dax és Oedl-Wieser, 2016).

A szubszidiaritás elve szerint a döntéseket azon a legalacsonyabb, helyi szinten kell meghozni, ahol azok hatékonyan kezelhetők (Dobó, 2025). A LEADER program ezt az elvet gyakorlatba ülteti azzal, hogy a vidéki közösségek maguk alakítják fejlesztési stratégiáikat és döntenek a források felhasználásáról. Így a fejlesztések valóban a helyi igényekre és lehetőségekre reagálnak. A helyi fejlesztési stratégiák és a forráselosztás kérdése napjainkban különösen aktuális, hiszen a vidékfejlesztés és a közösségi alapú kezdeményezések kulcsfontosságú szerepet játszanak a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődésben. A LEADER program keretében működő helyi akciócsoportok (HACS-ok) nemcsak az uniós

források hatékony felhasználását biztosítják, hanem erősítik a helyi közösségek összetartását és szerepvállalását is (Kovács, 2025). A jelen kutatásban végzett a kelet-közép-európai országok példáin keresztül végzett vizsgálat lehetőséget ad a különböző intézményi keretek és forráselosztási gyakorlatok összehasonlítására. A cikk a célkitűzések és a kutatási kérdések ismertetését követően bemutatja az alkalmazott módszertani megközelítést, majd az eredmények részletes elemzése és az ezekből levont következtetések zárják a tanulmányt.

9.2. Célkitűzések

A jelen fejezet célja, hogy egyértelműen meghatározza a kutatás irányát, valamint azokat a kérdéseket, amelyek elérésére a vizsgálat törekszik. A célkitűzések megfogalmazása keretet ad a kutatás logikai felépítésének, kijelöli a vizsgálat fókuszát, és biztosítja a későbbi elemzések és következtetések átláthatóságát.

- Milyen, területi, szimbolikus, formai, funkcionális (Paasi, 1986.) különbségek figyelhetők meg a kelet-közép-európai és a nyugat-európai LEADER akciócsoportok körében?
- Milyen különbségek figyelhetők meg a kormányzási szintek tekintetében az egyes országok között?

Lukesch (2007) a jó kormányzást nyolc szintjét különböztette meg: túlélés, identitás, erő, legitimáció, eredmény, egyenlőség, egyediség és fenntarthatóság. A jó kormányzás alapelvei – különösen az átláthatóság, a részvételiség és az igazságosság – szorosan összekapcsolódnak a LEADER program működésével. A decentralizált forráselosztás, a helyi akciócsoportok aktív bevonása és a helyi igényekhez igazított fejlesztések mind hozzájárulnak a források hatékonyabb és méltányosabb elosztásához. A decentralizáció révén a döntéshozatal közelebb kerül az érintett közösségekhez, ami nemcsak a kormányzat hatékonyságát növeli, hanem annak legitimitását is erősíti (Pálné Kovács, 2014).

- Mely társadalomföldrajzi jellemzők befolyásolják a helyi akciócsoportok esetében a forráselosztást?

Kutatásom célja annak vizsgálata, hogy az akciócsoportok eltérő társadalmi-gazdasági viszonyai milyen módon befolyásolják a források elosztását. Az egyik ilyen jellemző a népsűrűség, amely fontos szerepet játszik a vidék fogalmának meghatározásában, amelyet az uniós és nemzeti fejlesztési politikák is figyelembe vesznek. Emellett a népsűrűség hatással lehet a részvételen alapuló fejlesztési módszerek sikerességére is (Pretty, 1995; Krishna, 2002; Bebbington & Perreault, 1999; Mosse, 2006). Egy másik ilyen jellemző a társadalmi tőke, a magasabb társadalmi tőkével rendelkező akciócsoportok általában alacsonyabb munkanélküliségi indexszel és magasabb egy főre jutó jövedelemmel jellemezhetők (Hajdu et al, 2017). Kutatásom egyik központi kérdése, hogy vajon ezekben a fejlettebb akciócsoportokban egyenletesebb-e a LEADER források elosztása a tagtelepülések között. Emellett vizsgálom, hogy az akciócsoportok tagtelepüléseinek száma és mérete milyen hatással van a forráselosztásra. Különösen érdekelt, hogy a kevesebb tagtelepüléssel rendelkező, és egy domináns (a teljes lakosság legalább 20%-át képviselő) településsel bíró akciócsoportok esetében milyen mértékű egyenlőtlenség mutatható ki a források elosztásában.

- Milyen összefüggés tapasztalható a helyi akciócsoportok szervezeti jellemzői és a forráselosztás között?

A kutatás ezen kérdéséhez kapcsolódóan azt vizsgáltam, hogy a helyi akciócsoport (HACS) székhelye befolyásolta-e a forráselosztást (feltételezve a székhelyek előnyét), valamint, hogy a HACS tapasztalata (régebbi alapítás) egyenletesebb forráselosztást eredményezett-e. Továbbá azt is elemzem, hogy a IV. (közösségi irányítású) és a III. (ágazati) tengely forráselosztásában van-e különbség Magyarországon.

- Hogyan befolyásolja a vidékfejlesztési stratégiák településekre vonatkozó szóhasználata a forráselosztást?

A legfontosabb szimbólum az egyes tagtelepülések földrajzi neve, amelynek megjelenítését a tervezés, mint hatalmi harc (Faragó L. 2005) során valamennyi érdekelt maximalizálni próbálja (Patkós, 2004). Azt vizsgáltam, hogy a helyi vidékfejlesztési stratégiákban kapott-e valamely település kiemelkedő szerepet (legtöbbször megemlített) és ez a stratégiai dokumentumokban való megjelenés összefügg-e a HACS-on belüli forráselosztással.

9.3. Felhasznált módszerek

A kutatás alapját egy átfogó szakirodalmi áttekintés képezte, melyben különös figyelem lett fordítva a kelet-közép-európai kutatók angol nyelvű publikációira a következő témakörökben: Európai Unió, vidék, vidékfejlesztés, közösségi kezdeményezések, endogén fejlesztés, társadalmi és területi igazságosság, valamint a LEADER-módszer. Emellett egy átfogó adatbázis készült a három vizsgált ország 2007–2013 közötti LEADER-projektadataiból, kiegészítve az akciócsoportok egyéb jellemzőivel (települések, székhely, támogatásra jogosult lakosságszám, területi kiterjedés), valamint a munkanélküliségi és jövedelmi adatokkal. Ezt a gyűjteményt a továbbiakban a cikk „LEADER támogatási adatok alapján összeállított adatbázis” néven említi. Az adatok elemzését Excel, QGIS és SPSS szoftverek segítségével történt. A 2014–2020 közötti időszakban működő LEADER helyi akciócsoportok körében kérdőíves felmérést is készült (ennek időszaka: 2024. január-2024. március), amely Lukesch (2007) módszerét alkalmazva a kormányzási szinteket vizsgálta. A kérdőív kiegészült az akciócsoportok intézményesülési folyamataira vonatkozó kérdésekkel is. A vizsgálatba bevont három ország (Csehország, Szlovákia és Magyarország) mellett kontroll jelleggel más EU-s országok is bevonásra kerültek (Hollandia, Németország, Dánia, Franciaország). A kérdőívekre összesen 223 válasz érkezett vissza. A kérdőíveket az akciócsoportok vezetői töltötték ki: a hazai országokban anyanyelvükön, a referenciaországokban angol nyelven online formában. Továbbá dokumentumelemzést is történt a kutatás részeként, a 2007–2013 között működő magyar LEADER helyi akciócsoportok elérhető helyi vidékfejlesztési stratégiáiról. Az összeállított adatbázisok alapján területi egyenlőtlenségi számítások készültek (Hoover-index, Gini-index, logaritmikusan súlyozott relatív szórás), amelyek a dolgozat egyik kulcsfontosságú elemét jelentik. Ezek a számítások alapvető kiindulópontot biztosítottak a forráselosztási egyenlőtlenségek más társadalmi és gazdasági mutatókkal való összehasonlításához.

9.4. Kutatási eredmények

Az első kutatási kérdéshez kapcsolódóan, a kutatás eredményei azt mutatják, hogy a vizsgált országok helyi akciócsoportjai a LEADER-elveknek megfelelően elsősorban a táji és kulturális határokhoz igazodnak, ami erősíti a helyi identitást és támogatja a közösségi együttműködést. Ugyanakkor a területi dimenzióval kapcsolatos elégedettség országonként eltérő: általánosan közepes szintű, míg Magyarországon alacsonyabb mértékű elégedettség tapasztalható. A helyi akciócsoportok szimbolikus megjelenésében a logók dominálnak, amelyek nem csupán vizuális megkülönböztetést biztosítanak, hanem a közösségi identitás és a LEADER-program céljainak

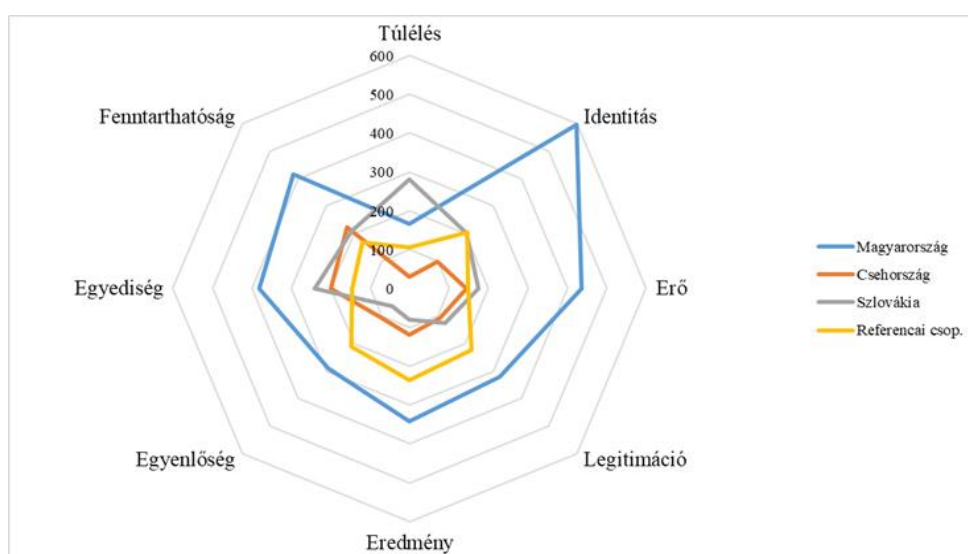
kommunikációját is segítik. A helyi, regionális és központi irányító hatóságok munkájával kapcsolatos elégedettség minden vizsgált országban pozitív, és az intézményi együttműködés elősegíti a programok hatékony végrehajtását, bár az országok között eltérések figyelhetők meg a koordináció és az erőforráselosztás hatékonyságában. Az akciócsoportok összetétele szempontjából a kérdőíves válaszadók túl sok önkormányzatot tartanak a csoportokban, ami a döntéshozatal és az együttműködés terén kihívásokat jelenthet. Ezzel szemben a civil, üzleti és egyéb szereplők aránya megfelelő egyensúlyt biztosít, ami elősegíti a programok sokszínűségét és fenntarthatóságát.

A kérdőíves vizsgálat alapján a helyi akciócsoportok három fő funkcionális tevékenysége emelkedik ki:

- Tervezés: Minden országban kiemelt jelentőségű, mivel biztosítja a fejlesztési stratégiák hosszú távú fenntarthatóságát és hatékonyságát.
- Forráselosztás: A pénzügyi támogatások elosztása alapvető tevékenység, amely közvetlenül befolyásolja a helyi fejlesztések eredményességét.
- LEADER-en kívüli források bevonása: Különösen a kontrollcsoportban fontos, ami azt jelzi, hogy az akciócsoportok a programon kívüli forrásokkal is igyekeznek növelni hatékonyságukat.

Összességében az első kutatási kérdéshez kapcsolódóan elmondhatjuk, hogy a LEADER helyi akciócsoportjai számos közös vonást mutatnak, ugyanakkor az egyes dimenziók mentén eltérő elégedettségi szintek és működési sajátosságok figyelhetők meg. A vizsgálat rávilágít, hogy a táji és kulturális határokhoz való igazodás kulcsfontosságú a program sikeressége szempontjából, míg a forráselosztás és a külső források bevonása tovább erősítheti a helyi fejlesztések fenntarthatóságát. Magyarország esetében különös figyelmet igényel az önkormányzatok arányának optimalizálása és a területi dimenzióval kapcsolatos elégedettség javítása, hogy a program hatékonysága tovább növelhető legyen.

1. ábra: vizsgált országok eredményei a Lukesch féle kormányzási szintek megállapítására kitöltött kérdőívek alapján, az ábrán az adott kormányzási szinthez kapcsolódóan beérkezett válaszok száma látható

Forrás: Saját szerkesztés a beérkezett válaszok alapján

A második kérdéshez kapcsolódóan kutatásom során megállapítottam, hogy a vizsgált három ország LEADER helyi akciócsoportjainak kormányzási szintjei jelentős különbségeket mutatnak. Csehország rendelkezik a legfejlettebb rendszerrel, Magyarország köztes helyet foglal el, míg Szlovákia, a három ország közül a LEADER-program legfiatalabb szereplőjeként, még a túlélési, azaz a jó kormányzás legkezdeti szakaszában tart. A három ország kormányzási szintjeinek összehasonlítását Lukesch (2007) modellje alapján végeztem. A beérkezett kérdőíves válaszok alapján megállapítható, hogy Csehország akciócsoportjai a legfejlettebbek az evolúciós szintek szerint (1. ábra). A legtöbb válasz a fenntarthatósági szinthez kapcsolódott, ami arra utal, hogy a cseh akciócsoportok már a nyolcadik szakaszban járnak. Ez azt jelenti, hogy jól működő, hálózatosodott és önfenntartó szervezetek, amelyek akár az Európai Unió működési támogatásától is függetlenül képesek működni. A magyar akciócsoportok az „identitás” szintjén helyezkednek el, ami a második fázist jelenti. Ez azt tükrözi, hogy a területi alapú identitásuk kialakult, és képes bizonyos mértékben mobilizálni a helyi szereplőket. Ezzel szemben a szlovákiai akciócsoportok még a „túlélés” szintjén állnak, azaz a fejlettségi skála legelső szakaszában, ami gyenge önszerveződést jelez és gyakorlatilag a LEADER-program előtti állapotot tükrözi. Ennek oka valószínűleg az, hogy a 2014–2020-as ciklus sok szlovák akciócsoport számára az első működési időszakot jelentette.

A harmadik kutatási kérdéshez kapcsolódóan megállapítottam, hogy a vizsgált országok akciócsoportjainak népsűrűsége önmagában nem befolyásolja a forráselosztást. Hasonlóképpen a jövedelmi viszonyok és a munkanélküliség mértéke sem mutatott érdemi hatást az akciócsoportokon belüli támogatás-elosztásra. Különösen az alacsony tagtelepülésszámú akciócsoportok esetében, ahol egy vagy néhány nagyobb település található, azonban a forráselosztás egyenlőtlensége magasabb lehet. Csehországban az akciócsoportok átlagos népsűrűsége 89 fő/km², Szlovákiában 87 fő/km² (2007–2013), míg Magyarországon 58 fő/km² volt, ami a legalacsonyabb érték. A népsűrűség és a forráselosztási egyenlőtlenség kapcsolatát Spearman-féle rangkorrelációval vizsgáltam. Csehországban gyenge negatív kapcsolatot találtam ($r_s = -0,41$; $p = 0,662$), de ez nem volt szignifikáns. Magyarországon ($r_s = -0,011$; $p = 0,918$) és Szlovákiában ($r_s = -0,018$; $p = 0,927$) sem mutatkozott kimutatható összefüggés, a magas p-értékek alapján egyik esetben sem volt statisztikailag igazolható kapcsolat. A kutatás során összehasonlítottam a fejlettebb (átlag feletti jövedelem, alacsonyabb munkanélküliségi ráta) és a fejletlenebb akciócsoportok Hoover-index értékeit, amely a LEADER-program forráselosztási egyenlőtlenségét méri. A cél az volt, hogy kiderüljön, a fejlettebb csoportok esetében kiegyenlítettebb-e a forráselosztás. Az összehasonlítást Mann–Whitney U-tesztrel végeztem. Csehországban a fejlettebb akciócsoportok átlagos rangértéke alacsonyabb volt a fejletlenebbekénél (MR = 33 vs. 81; $p = 0,455$; $U = 1217$), ami arra utalhat, hogy a fejlettebb csoportok forráselosztása kiegyenlítettebb, ugyanakkor a magas p-érték miatt a különbség statisztikailag nem szignifikáns. Szlovákiában a Hoover-index értékek szinte azonosak voltak (MR = 15,69 vs. 14,44; $p = 0,714$; $U = 95$), ami azt jelzi, hogy a fejlettségi szint nem befolyásolja az egyenlőtlenséget. Magyarországon a fejlettebb csoportok alacsonyabb Hoover-index értékeket mutattak (MR = 42 vs. 54; $p = 0,785$; $U = 1097$), de itt sem volt statisztikailag jelentős eltérés. Összességében az eredmények arra utalnak, hogy bár a fejlettebb csoportok esetenként kiegyenlítettebb forráselosztással rendelkezhetnek, ez az összefüggés egyik országban sem tekinthető bizonyítottnak. Az adatbázisból kiválogattam azokat az akciócsoportokat, amelyek 18-nál kevesebb tagtelepüléssel rendelkeznek, és területükön található olyan település, amely a támogatásra jogosult lakosság 20%-át adja. E csoportok átlagos Hoover-index értéke a három országban 44% volt (1. táblázat). A három ország közül

Magyarország mutatta a legmagasabb forráselosztási egyenlőtlenséget. Összességében elmondható, hogy a kritériumoknak megfelelő akciócsoportok forráselosztása jelentősen egyenlőtlen.

1. táblázat: A kevés tagtelepüléssel és az akcióterületükön legalább egy, a lakónépesség 20%-át tömörítő településsel rendelkező akciócsoportok átlagos Hoover-index értékei országonkénti bontásban

	Átlagos Hoover-index érték (%)
Csehország	46
Szlovákia	32
Magyarország	48
Összesen:	44

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A negyedik kutatási kérdéshez kapcsolódó eredmények szerint összefüggés mutatható ki az akciócsoportok működési ideje és a forráselosztás egyenlőtlensége között, amely a cseh és a magyar akciócsoportok esetében volt vizsgálható. A hosszabb ideje, 2004 óta működő csoportok alacsonyabb Hoover-index értékeket mutattak, ami egyenletesebb forráselosztásra utal. Magyarországon a vizsgált időszakban a III. tengelyből származó források elosztása kiegyenlítettebbnek bizonyult a IV. tengelyhez képest. Ugyanakkor nem mutatható ki általános összefüggés arra vonatkozóan, hogy az akciócsoportok székhelytelepülései részesüljenek a legnagyobb támogatásban; kivételt képeznek a magyar csoportok, ahol a székhelyek enyhe többségben kapták a legtöbb forrást. A vizsgálat szerint Magyarországon az akciócsoportok 52%-ánál a székhelytelepülés részesült a legtöbb LEADER-forrásból, ami magasabb arány Csehország (42,9%) és Szlovákia (34,5%) értékeihez képest. Az egy főre jutó források vizsgálata azonban azt mutatta, hogy a székhelytelepülések kisebb arányban részesülnek a támogatásokból, ami nagyságukból adódóan érthető. A régi (2004–2006 óta működő) és az új (2007 után alakult) akciócsoportok forráselosztási gyakorlata is különbségeket mutat. Csehországban és Magyarországon a régi csoportok egyenletesebben osztották el a támogatásokat, bár a különbség statisztikailag nem mindig szignifikáns volt. A Hoover-index alapján az új csoportok mindkét országban nagyobb egyenlőtlenséget mutattak (2. táblázat). A statisztikai elemzés, az akciócsoportok életkora és forráselosztási adatai alapján, mind Magyarországon, mind Csehországban szignifikáns kapcsolatot mutattak ($p = 0,000$), ami megerősíti, hogy az akciócsoportok kora valóban befolyásolja a forráselosztás egyenlőtlenségét.

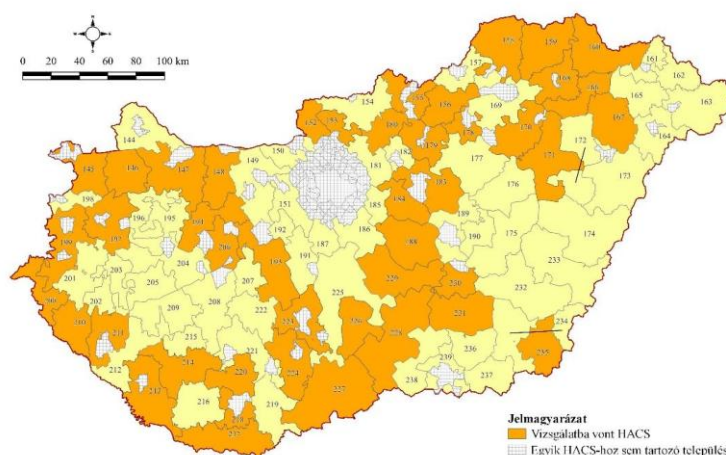
2. táblázat: A régi és új akciócsoportok Hoover-index értékeinek átlaga

	Átlagos Hoover-index érték (%)		
	Csehország	Szlovákia	Magyarország
új HACS	41,9	32,1	45,6
régi HACS	38,9	–	43,8

Forrás: Saját szerkesztés LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Az ötödik kutatási kérdéshez kapcsolódóan, az adatbázisom tartalmazza a magyar akciócsoportok III. és IV. tengelyből kiosztott forrásait is, így lehetőség nyílt a két tengely forráselosztásának egyenlőtlenség szerinti összehasonlítására. Az elemzés alapján a III. tengely forrásai az esetek 73%-ában egyenletesebben oszlottak el, mint a IV. tengelyé. A Mann–Whitney U-teszt eredménye ($p = 0,000$; $U = 2811$) szignifikáns különbséget mutatott a két tengely Hoover-index értékeinek eloszlása között. A III. tengely alacsonyabb átlagos rangot ($MR = 77,78$), míg a IV. tengely magasabbat ($MR = 115,22$) mutatott, ami a IV. tengely nagyobb forráselosztási egyenlőtlenségére utal. A kutatásom során a 2007–2013 közötti programozási időszak 44 magyarországi helyi vidékfejlesztési stratégiájának (HVS) elemzése alapján megállapítható, hogy a stratégiákban leggyakrabban kiemelt települések többsége nem részesült a legnagyobb egy főre jutó IV. tengelyes támogatásban. A magyarországi LEADER helyi akciócsoportok a vizsgált időszakban HVS-eket dolgoztak ki, amelyek célja a térségük szempontjából kulcsfontosságú települések és fejlesztési irányok meghatározása volt. Ezek a dokumentumok iránymutatásként szolgáltak a helyi erőforrások elosztásában, és elősegítették a fenntartható helyi fejlődést. A kutatás célja annak feltárása volt, hogy a stratégiákban kiemelten szereplő települések mennyiben tükröződnek a ténylegesen elnyert forrásokban. A vizsgálat során a 44 elérhető HVS-t elemeztem (2. ábra), és összevettem az egyes települések stratégiában való említési gyakoriságát az általuk kapott egy főre jutó IV. tengelyes támogatásokkal.

2. ábra: Az elemzésben résztvevő helyi akciócsoportok

Forrás: Saját szerkesztés

Az eredmények azt mutatták, hogy a legtöbbször említett települések többsége nem kapta a legnagyobb támogatást: a 44 akciócsoportból 37 esetben a leggyakrabban kiemelt település nem részesült a legmagasabb egy főre jutó forrásban. Ez az eredmény több következtetés levonását teszi lehetővé. Egyrészt jelzi, hogy a stratégiai dokumentumokban kiemelt települések és a tényleges forráselosztás között nem áll fenn közvetlen kapcsolat. Másrészt arra utal, hogy a forráselosztást más tényezők is befolyásolják, például a település intézményi háttere, az akciócsoporton belüli érdekérvényesítő képesség vagy a pályázati aktivitás mértéke.

Összességében a kutatási eredmények azt bizonyítják, hogy a LEADER akciócsoportok működését jelentősen befolyásolják a szervezeti felépítésükből és kialakulásuk időpontjából fakadó különbségek. A kapott adatok alapján jól kirajzolódnak azok a tényezők, amelyek a forráselosztás egyenlőtlenségeit erősítik vagy éppen mérséklik. Az összehasonlító elemzés rávilágított arra is, hogy egyes országok vagy akciócsoportok jóval hatékonyabban képesek a forrásokat a helyi igényekhez igazítani. Mindez jelentős hatással van a közösségek hosszú távú fejlődési potenciáljára.

9.5. Összefoglalás, konklúziók

A kutatás során a vizsgált országok vidéki területei történelmi hasonlóságok mellett jelentős különbségeket mutatnak, különösen fejlesztéspolitikáikban és a LEADER program megvalósításában. Az EU-csatlakozás után a fejlesztéspolitikák közelítettek a közösségi sztenderdekhez, de a statisztikai jellemzők (népesség, népsűrűség) továbbra sem egységesek, és a programban való részvétel feltételei országonként eltértek. A 2007–2013-as ciklusban Szlovákia csak kísérleti jelleggel alkalmazta a LEADER-t, míg Csehország és Magyarország már rutinosan működött, különösen Magyarország a vidéki térségek maximalizált bevonására törekedett, ami az összehasonlító elemzést nehezítette.

A vidékfejlesztés célja a térségek alkalmasságának javítása környezeti, társadalmi és gazdasági szempontból, jellemzői a kis léptékűség, az alulról építkezés, a helyi erőforrások kihasználása, a menedzsment és az innovativitás, miközben az állam szerepe elsősorban ösztönző jellegű. A LEADER program a vidéki közösségeket együttműködésre ösztönzi, a finanszírozás döntő része pedig EU-forrásokból történik, így nem teljesen endogén kezdeményezés.

A kutatás a 2007–2013 között működő cseh, szlovák és magyar LEADER akciócsoportok forráselosztását vizsgálta Hoover-index, Gini-index és logaritmikus súlyozott relatív szórás segítségével, összevetve a népsűrűség, az egy főre jutó jövedelem és a munkanélküliség adataival. A kérdőíves vizsgálat (2014–2020) során a kormányzási szintet, az intézményesültséget és az akciócsoportok legfontosabb tevékenységei kerültek elemzésre (tervezés, forráselosztás). A kutatás befejeztével az alábbi megállapítások születtek:

- A kisebb tagtelepülés-számú akciócsoportoknál nagyobb a forráselosztási egyenlőtlenség, különösen, ha van egy nagyobb település, amely a teljes lakosság 20%-át adja.
- A régebben létrehozott akciócsoportok egyenletesebben osztják el a forrásokat.
- Magyarországon a székhelytelepülések többsége kapta a legtöbb LEADER-forrást, de a népsűrűség nem befolyásolta az elosztást.
- A III. tengelyből kiosztott források eloszlása egyenletesebbnek bizonyult a IV. tengelyhez képest.
- A stratégiákban kiemelt települések és a tényleges forráselosztás között nincs közvetlen összefüggés.

A kutatásnak voltak korlátjai bizonyos, mint például az Európai Unió-forrásokhoz kapcsolódó adatokhoz nehéz hozzáférése, ugyanis EU-s szinten egységes adatbázis nem áll rendelkezésre. Az egyes országok eltérő történelmi, gazdasági és politikai körülményei, valamint az EU-csatlakozás időpontjai is nehezítették az országok összehasonlíthatóságát.

A vizsgálat eredményei egyértelműen jelzik, hogy a kelet-közép-európai országok helyi közösségei között jelentős különbségek mutatkoznak a forráselosztás folyamataiban és hatékonyságában. Ezek a különbségek nemcsak az intézményi keretek eltéréseiből, hanem a helyi szereplők aktivitásából és döntéshozatali gyakorlataiból is fakadnak. Mindezek fontos tanulságokkal szolgálnak a jövőbeni fejlesztéspolitikai irányok és ajánlások megfogalmazásához.

9.6. Felhasznált irodalom

Aubert, F. - Frère, Q. - Lépiciér, D. - Védrine, L. (2022) Decentralization and rural development policies effectiveness: a quasi-experimental evaluation of the LEADER programme. *Regional Studies*, 1-11.

Bebbington, A. - Perreault, T. (1999) Social capital, development, and access to resources in highland Ecuador. *Economic Geography*, 75(4), 395-418.

Bíró, Sz. - Nemes, G. (2014) Vidékfejlesztési támogatások, lehívások, eredmények. *Gazdálkodás*, 58 (3). pp. 247-262. ISSN 0046-5518

Böcher, M. (2008) Regional Governance and Rural Development in Germany: the Implementation of LEADER+. *Sociologia Ruralis*, 48(4), 372–388. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2008.00468.x

Chevalier, P. - Mačiulyté, J. - Razafimahefa, L. - Dedeire, M. (2017) The leader programme as a model of institutional transfer: learning from its local implementation in France and Lithuania. *European Countryside* 9(2), 317–341. DOI: 10.1515/euco-2017-0020

Csatári, B. (2001) A vidék földrajzi kérdései. In: Dormány G., Kovács F., Péti M., Rakonczai J. (szerk.) *A földrajz eredményei az új évezred küszöbén: A Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei*. Szeged: SZTE TTK Természeti Földrajzi Tanszék.

Csurgó, B. - Kovách, I. (2016) The LEADER Programme in Hungary – Bottom up Development with Top-Down Control? Evaluating the European Approach to Rural Development. Ashgate, Surrey, pp. 53-77. ISBN 9781472443762

Dax, T. - Oedl-Wieser, T. (2016) Rural innovation activities as a means for changing development perspectives – An assessment of more than two decades of promoting LEADER initiatives across the European Union. *Studies in Agricultural Economics*, 118, 30–37. DOI: 10.7896/j.1535

Dax, T. - Strahl, W. - Kirwan, J. - Maye, D. (2016) The Leader programme 2007–2013: Enabling or disabling social innovation and neo-endogenous development? Insights from Austria and Ireland. *European Urban and Regional Studies*, 23(1), 56–68. DOI: 10.1177/0969776413490425.

Dobó, Marianna (2025) Szubszidiaritás és a decentralizáció a települési önkormányzatok tervezési folyamataiban. In: Csorba, L. (szerk.) *Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció?* Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 44-57.

Fakowski, J. (2013) Political accountability and governance in rural areas: Some evidence from the Pilot Programme LEADER+ in Poland. *Journal of Rural Studies*, 32, 70–79. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2013.04.008.

Faragó, L. (2005) A jövőalkotás társadalomtechnikája. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 240 p. ISBN 963 9542 62 8

Forgács, CS. (2003) A mezőgazdaság helye és szerepe a vidékfejlesztésben. Gazdálkodás, XLVII pp. 70-81.

Gerencsér, I. – Áldorjai, Gy. (2017) Községi szerepvállalás helyi fejlesztési stratégia kialakításában. Studia Mundi-Economica, 4 (1). pp. 26-34.

Goda, P. - Gerencsér, I. – Vulcz, L. (2023) Vidéki közösségek és uniós fejlesztési források 2007–2013. Comitatus: Önkormányzati Szemle, 33 (244). pp. 33-50. ISSN 2732-1797

Győri, Tímea (2025) A közfoglalkoztatottak kor és iskolai végzettség szerinti koncentrációjának vizsgálata 2016-2022 között Magyarországon. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 58-75.

Hajdu, G. - Megyesi, G. B. (2017) A társadalmi tőke, társadalmi struktúra és társadalmi integráció. In: Társadalmi integráció. MTA TK Szociológiai Intézet; Belvedere Meridionale, Szeged; Budapest, pp. 155-182. ISBN 978-963-418-010-4

Kassai, Zs. - Ritter, K. (2011) Helyi vidékfejlesztési programok a hátrányos helyzetű vidéki kistérségekben. Gazdálkodás: Scientific Journal on Agricultural Economics, Karoly Robert University College, vol. 55(04), pp. 1-10. DOI: 10.22004/ag.econ.119915

Kis, K. (2011) A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai: történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján. Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok. 6. pp. 105-112. doi: 10.14232/jtgf.2011.1-2.105-112.

Kovács, Enikő (2025) Egy régió társadalmi értékmegőrzésének aspektusai a deglobalitás korában egy globális társadalmi térben. In: Csorba, L. (szerk.) Oldás és kötés – Társadalmi-gazdasági decentralizáció vagy centralizáció? Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös, pp. 76-87.

Kovács Katona, J. - Fieldsend, A. F. - Alderson, M. - Szabó, G. (2006) Human and Social Factors As Endogenous Factors Stimulating the LEADER Programme in Hungary. Rural Areas and Development, vol. 4, pp. 127-142. ISSN: 2657-4403

Kovács, D. - Póla, P. – Finta, I. (2011) A LEADER program és az alulról építkező vidékfejlesztés néhány tapasztalata Magyarországon = Gazdaság és Társadalom (3-4) pp. 81-108.

Krishna, A. (2002). Active social capital: Tracing the roots of development and democracy. Columbia University Press.

Lukesch, R. (2007) The LAG handbook. A guide through the stunning world of local actions groups. Brussels: Leader+ Observatory Contact Point

Macken-Walsh, A. - Curtin, C. (2012) Governance and Rural Development: The Case of the Rural Partnership Programme (RPP) in Post-Socialist Lithuania. Sociologia Ruralis, 53(2), 246–264. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2012.00578.x.

Mezei, C. - Varjú, V. (2019) A helyi erőforrásokon alapuló helyi fejlesztés lehetőségei az átalakuló hazai hulladékgazdálkodási közszolgáltatásban. Tér és Társadalom, 33(2), pp. 41–61. doi: 10.17649/TET.33.2.3089.

Mosse, D. (2006) Collective action, common property, and social capital in South India: An anthropological commentary. *Economic Development and Cultural Change*, 54(3), 695-724.

Navarro, F. A.- Woods, M. - Cejudo, E. (2015) The LEADER Initiative has been a Victim of its own Success. The Decline of the Bottom-Up Approach in Rural Development Programmes. The Cases of Wales and Andalusia. *Sociologia Ruralis* 56(2), 270–288. DOI: 10.1111/soru.12079

Nemes–Nagy, J. (2017) Tér, függés, kohézió, hálózatok. *Területi Statisztika*, 1. pp. 3-23. <https://doi.org/10.15196/TS570101>

Paasi, A. (1986) The institutionalisation of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164(1), 105-146. DOI: 10.11143/9052.

Pálné Kovács, I. (2014) Jó kormányzás és decentralizáció. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 64 p. ISSN: 1419-8959

Patkós, Cs. (2004) Az Észak-alföldi régió intézményesülése, különös tekintettel Jász-Nagykun-Szolnok megye szerepére. Debreceni Egyetem, 176 p.

Pretty, J. (1995) Participatory learning for sustainable agriculture. *World Development*, 23(8), 1247-1263

Sykała, Ł. - Wolski, O. - Trantinová, M. - Erőss, Á. - Hámorník, J. (2015) The LEADER approach in Visegrad Group countries in 2007-2013. In: *The LEADER Method*. Institute of Urban Development, Krakow, pp. 55-87. ISBN 978-83-65105-04-2

Tagai, G. - Bernard, J. - Šimon, M. - Koós, B. (2018) Two faces of peripherality: labour markets, poverty, and population dynamics in Hungary and Czechia. *Regional Statistics*, 8 (2) 19–45. DOI: 10.15196/RS080204

Uzzoli, A. - Szilágyi D. (2013) A nyugat–kelet és a centrum–periféria relációk a hazai egészséges egyenlőtlenségek alakulásában az 1990 utáni válságok idején Magyarországon. *Területi Statisztika*, 4., 306–321

10. A számvitel transzformációja a digitalizáció és a mesterséges intelligencia hatására⁵⁷

The transformation of accounting under the influence of digitalization and artificial intelligence

*Birinyi, Vivien*⁵⁸

Absztrakt: A mai modern technológiák közé tartozik a digitalizáció és a mesterséges intelligencia, melyek a gyorsan változó és terjedő technológiai fejlődésnek köszönhetően egyre inkább megváltoztatják a mindennapi és munkavégzési folyamatokat, szerte a világon. Ez alól nem kivétel a számvitel területe sem, ezért tudományos diákköri munkám kutatási kérdései arra alapultak, hogy hogyan és milyen innovatív eszközökkel formálta át folyamatait a digitalizációs, és az AI-alapú technológiák. A válaszokhoz kombinált módszertan segítségével jutottam, mely szekunder és primer kutatást is tartalmaz. Előbbi szakirodalmi elemzésen alapult, ahol a hazai és nemzetközi irodalmak feldolgozása mellett összehasonlító elemzést is alkalmaztam. Utóbbit pedig empirikus adatgyűjtésen keresztül készítettem el, kérdőíves felmérés formájában, amelynek kiértékeléséhez statisztikai elemzéseket használtam fel. A hipotézisek és a jövőbeli hatások megfogalmazására vonatkozóan tértem ki a számviteli szakemberek munkafolyamatának aspektusaira, vagyis, hogy mennyire vannak felkészülve ezen megváltoztató tényezők befogadására, hiszen a pénzügyi munkavállalóknak naprakésznek kell lenniük, többek között a szabályok nyomon követését, betartását és alkalmazását illetően. Ennek ellenére fontosnak tartottam megvizsgálni, hogy felfogja-e váltani a humán munkaerőforrás tevékenységét az AI, melyet a végső eredmények szerint a válaszadók közepes mértékben használnak, a szakemberek többsége pedig pozitívan éli meg a számviteli folyamatok technológiai átalakulását.

Kulcsszavak: digitalizáció, mesterséges intelligencia, számviteli folyamatok, számviteli szakemberek

Abstract: Today's modern technologies include digitization and artificial intelligence, which, thanks to rapidly changing and spreading technological developments, are increasingly changing everyday and work processes around the world. Accounting is no exception, which is why my research questions were based on how and with what innovative tools digitization and AI-based technologies have transformed its processes. I arrived at the answers using a combined methodology that included both secondary and primary research. The former was based on a literature review, where I used comparative analysis in addition to reviewing domestic and international literature. The latter was prepared through empirical data collection in the form of a questionnaire survey, which I evaluated using statistical analyses. In formulating hypotheses

⁵⁷ A tanulmány a szerző Intézményi Tudományos Diákköri Konferenciájára 2025. őszén benyújtott dolgozata alapján készült. Felkészítő tanára Szarvas Anita volt.

⁵⁸ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Pénzügy és számvitel szakjának a hallgatója

and future impacts, I focused on aspects of the work processes of accounting professionals to determine how prepared they are to embrace these disruptive factors, as financial employees need to be up to date with the monitoring, compliance, and application of regulations, among other things. Nevertheless, I considered it important to examine whether they perceive AI as changing their work. The final results showed that respondents use AI to a moderate extent and that the majority of professionals have a positive view of the technological transformation of accounting processes.

Keywords: digitization, artificial intelligence, accounting processes, accounting professionals

10.1. Bevezetés

A XXI. századot a digitalizáció korszakának is tartják. A mesterséges intelligencia pedig az emberiség egyedi és látványos innovációja. Széleskörű tudása révén egyre többen hagyatkoznak rá. Ennek jelei véleményem szerint már ma is láthatók, különösen a fiatal generációk körében. (Gerlich, 2025) Másrészről az iparágak közötti határok elmosódása révén ökoszisztémák jöttek létre, amely által képesek egyre szélesebb termék-és szolgáltatásrendszert biztosítani a fogyasztók számára a piacon. (Kiss-Simon, 2020) A naprakész tudást igénylő könyvelési szakma az elmúlt években forradalmi átalakuláson ment keresztül, a digitalizált szolgáltatások és az elektronikus ügyintézés megjelenésével. (Szép, 2022) Napjaink könyvelőinek a hagyományos ismeretek mellett szükségük van digitális kompetenciákra, amelyek lehetővé teszik ezen innovációk hatékony alkalmazását a pénzügyek kezelésében. (Hegedűs, 2023) A modern üzleti környezethez való alkalmazkodás elengedhetetlen, hiszen a nemzetközi kereskedelem növekedésének hatására már globalizálódtak a pénzügyi ellátási láncok, így a vevő-szállító kapcsolat függővé vált egymástól. (Róka, 2022) A digitalizáció és az AI alkalmazása stratégiai jelentőségű a nemzetgazdaság, a vállalatok, az oktatás és a technológiai fejlődés szempontjából, mivel átalakítják többek között a társadalom viselkedését, az oktatási tartalmakat, az adatkezelést és a vállalati stratégiákat, ezért egyre szélesebb körben alkalmazzák a könyvelés és auditálás területén is. (Denich et al, 2023) A szakmai szervezetek nemzeti és nemzetközi szinten irányelveket dolgoznak ki a technológiai változásokhoz való alkalmazkodás érdekében, míg az oktatási intézmények kiemelten kezelik a digitális pénzügyi ismeretek oktatását. A módszerek használatának igazodniuk kell a szakmai és a fenntarthatósági szempontokhoz. (Pál et al, 2023)

10.2. Anyag és módszer

Kutatóm átfogó célja megvizsgálni, hogy a digitalizáció és a mesterséges intelligencia rohamos fejlődése és elterjedése milyen potenciális változásokat gyakorolhat a jövőben a számviteli szakemberek tevékenységére? Többek között, hogy lehet-e alapja azoknak a feltételezéseknek, melyek szerint több millió állás fog megszűnni a digitalizáció hatására és az AI típusú szoftverek megjelenésével? Fő témaként a számviteli folyamatokra ható tényezők transzformációját mutatom be, felvázolva, hogy a digitalizációs eszközök és AI-alapú technológiák kapcsolatrendszerében milyen tényezőkkel változtatták meg. Kutatási céljaim közt szerepel még a jelenlegi munkavégzési technikák megismerése, a számviteli területhez kapcsolódó munkavállaló vagy munkáltató szakemberek tapasztalatainak felmérése alapján. A digitalizáció és a MI térnyerése, kihívásai, jövőbeli kilátásai és használata olyan kérdéseket vet fel, mint az ergonómiai folyamat megváltozása, a számviteli szakemberek alkalmazása vagy az adatok hitelességének ellenőrzési módja. A tanulmány fő eleme annak a bemutatása, hogy

hogyan változott a számvitel és ehhez hiteles választ a mindennapi felhasználók, tehát a számviteli szakemberek bevonásával elemezhető ki. A kérdőívben tehát az alábbi kutatási kérdések fogalmazódtak meg.

- K1: Milyen típusú szoftvereket használnak könyvelőként és hogyan segítik a munkavégzést?
- K2: Mekkora hajlandóság irányul a MI alapú technológiák alkalmazására, milyen tényező motiválja és gátolja a digitalizációs eszközök bevezetését?
- K3: Milyen mérhető eredményeket ért el eddig a szakmában a mesterséges intelligencia, hogyan és milyen munkavégzési technikákkal segíti a könyvelők szerepét?
- K4: A modern gépek felváltják a számviteli szakemberek munkáját a jövőben?
- K5: Hogyan oktatják a könyvelői programok használatát a továbbképzések során?

A célkitűzések, kutatási kérdések és szakirodalmi háttér révén az alábbi feltételezések születtek.

- H1: A technológiai fejlődés javítja a könyvelési rendszerek működését.
- H2: Az AI elterjedése miatt a könyvelők és könyvvizsgálók elveszíthetik a munkájukat.
- H3: A digitális technológiát alkalmazó szakemberek versenyképesebbek.
- H4: A digitalizációval megszűnt a manuális dokumentumkészítés folyamata.
- H5: Az AI használata nem megbízható a számolást igénylő feladatokban.

A tanulmány egyik része szakirodalmi elemzésből áll, amelyhez szekunder adatforrásokat használtam fel. A tartalomelemzést hazai és nemzetközi szakirodalmi cikkek, folyóiratok, könyvek, hírportálok, weboldalak és tanulmányok alapozták meg. Emellett összehasonlító elemzést is tartalmaz, a papír alapú és elektronikus dokumentumkészítés főbb különbségeinek összefoglalásával, illetve az Európai Unió arányokhoz képest jellemző hazai számlatípusok használatáról. A tanulmány másik felében empirikus adatgyűjtést végeztem, melynek során a kérdőívből származó primer adatokat dolgoztam fel. A kutatási célok megválaszolásánál egyaránt alkalmaztam a szakmai irodalmak és kérdőíves felmérés eredményét. A kérdőív zárt, polichotóm kérdései között egy vagy több válaszlehetőséget is megjelölhettek a kitöltők. A strukturált kérdéssor a válaszadók és a kiértékelés szempontjából egyaránt megkönnyítette a kutatást. A kérdések egy része ordinális sorrendiségű volt (pl. a korosztályok megállapítása vagy a Likert-skála tételek felmérése a hipotézis vizsgálatához). A célcsoport kiválasztásánál kiemelt szempont volt, hogy a szakma jelenlegi helyzetéről, kihívásairól és tapasztalatairól olyan szakemberek formáljanak véleményt, akik pozíciójukból adódóan releváns belátással rendelkeznek a témához. A kitöltők toborzása kényelmi mintavétel alapján történt, elsősorban online szakmai csoportok felkeresésével, valamint a személyes ismeretségi kör felé történő továbbítási kérelemmel keresztül a hólabda módszer alkalmazása is érvényesült.

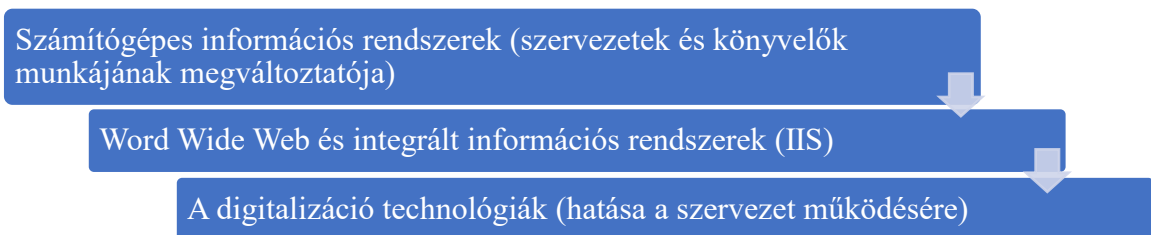
10.3. Szakirodalmi háttér

E fejezet a számvitel, a digitalizáció és a mesterséges intelligencia kapcsolatának átfogó megismertetéséről szól. A fogalmak bemutatása mellett tartalmazza, hogy a digitális technológiák, valamint a MI-eszközök hogyan váltották fel a mindennapi munkafolyamatok tevékenységét modernizációs eszközökre. A fejlődési mechanizmusok kitérnek többek között a számlázás és bérszámfejtés, illetve az adózás folyamatára. Továbbá a vezetői kontroll és a számviteli szakemberek munkaváltozásának szakaszaira, beleértve az auditot is. Szó esik még a megjelenő programok és szoftverek bemutatásáról, illetve arról hogyan vélekednek a generációk az AI technológiákról, melyről manapság magát a MI véleményét is felméri.

10.3.1. A számvitel, a digitalizáció és az AI fogalma, háttértörténete

A számvitel a gazdasági rendszer működésének eleme, amely megbízható tájékoztatást ad a gazdálkodó éves jövedelmi helyzetéről. (Csepreginé & Török, 2019) A mindenkor hatályos Számvitel Törvény szabályozza, melynek betartásáért a Számviteli Politika felel. Az adatok hitelességét számlák, szerződések támasztják alá. (Katonáné Erdélyi E., 2015) Folyamatrendszerébe tartozik a könyvvitel, a beszámolóképzés, a költségszámítás, az elemzés, az ellenőrzés és közzététel. (Takács & Márkus, 2024) Területe a pénzügyi és vezetői számvitel, de egyre inkább kezd elterjedni a környezeti számvitel is. (Gulyás & Martin, 2024) A szakterületen kiváltképp női vezetők és munkavállalók dominálnak. (Borzán & Szekeres, 2023)

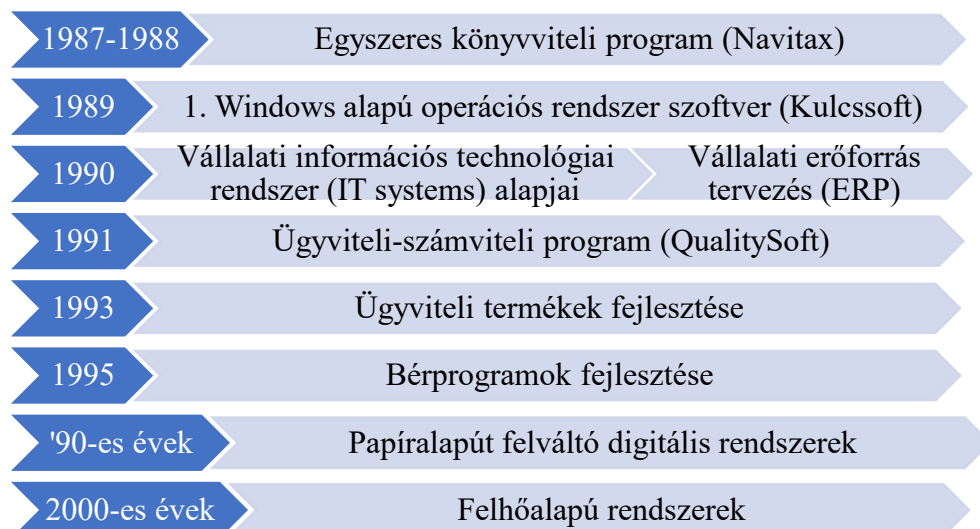
1. ábra: A számviteli szakmában megjelent technológiai fejlődési szakaszok 3 fázisa

Forrás: (Denich et al, 2023) alapján saját szerkesztés

A latin digitus szóból eredő digitalizáció az információk kódolt átírását jelenti. (Kósa, 2020) A Digitális Intenzitási Index a technológia vállalati szintű használatát, a Digitális Gazdaság és Társadalom Index (DESI) pedig az uniós országok teljesítménymutatóit méri fel. (Borzán & Szekeres, 2023) A nyomtatott dokumentumok számítógép által feldolgozható és tárolható formáját a fájl típusa és minősége határozza meg. A számítógépes könyvelési szolgáltatások és programok a megnövekedett gazdasági szervezetek száma miatt jött létre. A számítástechnikai igény fokozódásával szükségessé vált a számviteli és adózási feladatokat ellátó programok megírása, melyre a cégek igyekeztek mielőbb áttérni, pl. a „dBase” alapú fájlkezelők hiányosságait küszöbölő ún. SQL adatbázis-rendszerrel. (Szép, 2022)

2. ábra: A számviteli programok megjelenése

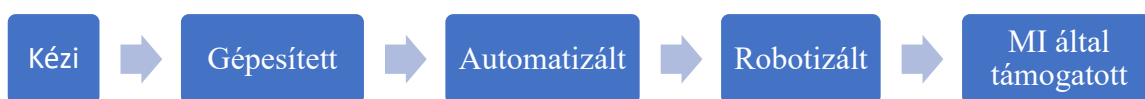

Forrás: (Szép, 2022) és (Kalamár, 2021) alapján saját szerkesztés

A mesterséges intelligencia (továbbiakban: MI vagy AI) önfejlesztésre és problémamegoldásra képes, önálló fogyasztói termék. Milliószerű adathalmaz alapján tanult meg összefüggések alapján döntéseket hozni, értelmezni, illetve nyelvmintákat és tartalmakat generálni. A MI-alapú technológiák 4 fő csoportba sorolhatók. A számítógépek önálló tanulása az '50-es években terjedt el a gépi tanulás (ML) megjelenésével, amely segítette az automatizálás, adatfeldolgozás, előrejelzés, elemzés és csalások kiszűrését. A természetes nyelvi feldolgozás (NLP) a pénzügyi hírek, tájékoztatások és ügyfél-vélemények szintetizálására terjedt ki. (Bichachi, 2025) Megjelenését egyes források a 2010-hez köthető mély tanulás (DL) utáni időszakra sorolják a fejlődés hatására, ami a számviteli funkciók teljesítményjavítására szolgál. A legmodernebb a 2020-tól napjainkban is jelenlévő generatív MI, (a továbbiakban: GenAI) ami a problémamegoldás érdekében gyors válaszadásra képes. (Cook, 2025) Emberi képességeket tükröző egyedi tartalmat képes előállítani. A számvitelben is használható műveletek egyszerűsítésére, a kommunikáció javítására és értékes információk kinyerésére a nagy adathalmazokból. (Bichachi, 2025)

A MI-alapú rendszerek lehetnek szoftveralapú digitális asszisztensek vagy hardvereszközökbe ágyazódó fejlett robotok. (Szabóné, 2023) Az „Élet 3.0”, az ember és robot együttélésének korszaka már évtizedek óta formálja a technológiai fejlesztést, szót ejtve már mikrosejtek általi egybeépítésükről is. (Gyarmati, 2023) Az AI-t számos iparágban használják a könyvelés és adóbevalláskészítés mellett belső munkafolyamataik átalakítására, pl. pénzügyi auditfelülvizsgálatok kezelésére.

3. ábra: A könyvelés számvitel fejlődésének 5 technológiai szakasza

Forrás: (Denich et al, 2023) alapján saját szerkesztés

A vállalatok méretüktől és iparáguktól függetlenül alkalmazzák hatékonyabb folyamataik és döntéshozataluk érdekében. (Bichachi, 2025) A könyvelési AI használatának úttörői közé sorolhatók a vállalkozások, könyvvizsgáló cégek, nonprofit szervezetek és kormányzati szervek is. A könyvelői szektor magában foglalja a könyvelőcégeket és független vállalkozóként vagy alkalmazottként dolgozó könyvelőket. A legnagyobb könyvvizsgáló cégek az ún. 4 nagy, (Cook, 2025) jelentős összegeket fektettek be ezen eszközökbe, hogy ügyfeleiknek fejlettebb és átfogóbb szolgáltatásokat nyújthassanak.

10.3.2. A digitalizáció és a MI innovatív technológiái

Az automatizált rendszereknek és digitalizált eszközöknek köszönhetően a szakemberek komplexebb feladatokra fordíthatják idejüket, mivel a rendszer elvégzi a tranzakciók könyvelését és figyelmeztetést küld a felhasználóknak az adathelytelenység vagy kiegyenlítetlen összegek tényéről. Az adatintegrációs felületeken előre beállítható a partnerekhez kapcsolódó könyvelési utasítások, így nem kell minden egyes számlát kontírozni. A felhőalapú számítástechnika segítségével a könyvelők és vállalatvezetők távmunkán keresztül is képesek hozzáférni a legfrissebb információkhoz, ezáltal munkaidőbeosztásuk is rugalmasabbá válhat. A szükséges pénzügyi adatok olyan online tárhelyeken keresztül érhetők el, mint a sokak által használt Google Drive, Onedrive vagy ICloud. Szolgáltatásai közül az ún. Szoftver (SaaS), azok

számára előnyös, akik gyorsan és alacsony költségek mellett szeretnének vállalkozást indítani, pl. start-up, rövidtávú projektek, stb. esetén. (Nemes, 2025)

4. ábra: Digitalizáció okozta változások a számviteli munkavégzésben

Automatizált könyvezési folyamatok és szoftverek	Felhőalapú számítástechnika	Adatintegráció-és feldolgozás hatékonysága
• Monoton feladatok automatizálása • Időmegtakarítás • Manuális hibaszám csökkenése • Valós idejű információk elérése, gyorsabb ellenőrzéssel	• Gyors adatmennyiség-feldolgozás külön adatközpontban, belső informatikai rendszer tehercsökkentése • Ügyfélkapcsolattartás egyszerűsítése, de adatvédelmi kockázatok • Időigényes és költséges áttérési folyamat	• Elektronikus számlák automatikus beolvasása • Adatintegrálás a NAV online adatbázisából • Könnyen kontírozható számlák és pénzügyi jelentések létrehozása • Strukturált információ-rendezés és tárolás

Forrás: (Nemes, 2025) alapján saját szerkesztés

Ezek az eszközök alapjaiban változtatták meg a vállalatok működését, az adózási folyamatokat és a számviteli szakemberek munkáját. Az automatizáció, a MI és a felhőalapú rendszerek bevezetése által a számlakészítés, az adatrögzítés, a bevallások készítése is sokkal gyorsabbá és egyszerűbbé vált. Az elektronikus adatküldés és fogadás gyakorisága csökkenti a nyomtatási, postázási és tárolási költségeket. (Nemes, 2025) Korábban a papír alapú munkafolyamatok DOS programok által manuális kitöltést igényeltek és postai úton továbbították, ám a mai programok már biztosítják a bérszámfejtés, továbbá adatbevallás-és rögzítés folyamatát, valamint a tárgyi eszközök nyilvántartását. (Takács & Márkus, 2024)

2. táblázat: A digitalizáció előnye a papíralapú és e-dokumentumelőállítás összehasonlításának példáján keresztül

	Papíralapú	Elektronikus
Adatbevitel	Manuális	Automatikus / webes kézi rögzítés
Munkafolyamat	Hosszadalmas (órák, napok)	Gördülékenyebb (gombnyomás)
Használata	Egyszerre egy felhasználó	Csoportmunka
Megőrzés	Saját eszköz (Floppy CD)	Internetes (pendrive / felhő)
Belső kommunikáció	Vezetők és hivatalos szervek informálása a cégkönyvelés vagy adózás működési változásáról	Szállítói és vevői számlák begyűjtése, feldolgozása bankszámlakivonati adatokból
Számlaellenőrzés és rögzítés	Törvény szerinti bizonylatmegfelelés	A NAV lekérdező és bankszámlaimportáló funkciója

Forrás: (Borzán & Szekeres, 2023) és (Kósa, 2020) alapján saját szerkesztés

A szoftverek kompatibilisek lehetnek automatikus banki könyvelésű alkalmazásokkal is. (Borzán & Szekeres, 2023) Pontos pénzügyi adatcserét tesz lehetővé az ügyfelek, beszállítók és pénzügyintézetek között, ami olcsóbb és minimális emberi beavatkozást igényel. A könyvelők munkája egyre inkább az újabb technológiák megjelenésétől függ, ennek köszönhetően pedig szükségessé válik az alkalmazottak megfelelő átképzése. (Róka, 2022) A digitális lét magasabb

produktivitást biztosít a cégek számára, (Kiss-Simon, 2020) és a hatósági ellenőrzés folyamata is felgyorsul. (Kósa, 2020) Ám kockázatot is hordoznak a munkakörök, a társadalom és az emberi erőforrás gondolkodásmódjának megváltozása miatt. Leggyakoribb veszélyei közé tartozik a számlák hosszútávú megőrzése, az alkalmazotti visszaélések esélye vagy heckerek és zsarolóvírusok támadása. Kivédésük sok szellemi és anyagi erőforrást igényel, melyet az ún. Általános Adatvédelmi Rendelet szabályoz. (Pál et al, 2023) A vállalkozások a működés egyszerűsítésére törekszenek, a könyvelők pedig a termelékenység növelésére. Ehhez a kombinációhoz könnyíti meg az AI az összetett feladatok kezelését, rengeteg szempontból, pl. lízingszámvitel, megfelelési terhek csökkentése, stb. révén. (Könyvelési kor, 2024) Az egyik legnagyobb előnye, hogy képes olyan összefüggéseket és mintákat azonosítani, amelyre az emberek nem feltétlenül. (Kovács, n.d.) A GenAI már képes jelentések és pénzügyi kimutatások tervezetkészítéseire és feltárására, így a könyvelők és könyvvizsgálók azonosítani tudják a vállalatok pénzügyi hatékonyságának lehetőségeit. A robotizált folyamatautomatizálás (RPA) és az optikai karakterfelismerés (OCR) régebbi, de nem AI-technológia, ennek ellenére néha integrálják őket MI-képességekkel, az automatizált szállítói kifizetési (AP) rendszerek, illetve számlázási folyamatok részeként. (Bichachi, 2025)

A MI forradalmasíthatja a vállalkozások pénzügyi kezelését, de sok szervezet számára kihívást jelent elsajátítani. Először érdemes azonosítani és rangsorolni az AI-ból profitálható előnyöket, a hosszú távú üzleti célokkal összehangolva, majd a vállalat igényeihez és a költségvetéséhez legmegfelelőbbet választva fokozatosan bevezetni. Végül folyamatos figyelemkísérés mellett értékelni teljesítményét, de a fejlesztendő területek, a könyvelési AI-használat optimalizálásának azonosítása is fontos. (Lazanis, 2025) A pénzügyi csapatok az MI-t napirendek létrehozására, e-mailek és jelentések írására is használják. (Cook, 2025)

3. táblázat: Az AI-alapú számviteli rendszerek aggályainak csoportosítása 2025-ben

Stratégia és gazdaság	Technológia és automatizálás	Munkaerő és szervezet	Szabályozási és jogi megfelelés
Pénzforgalom	Innováció	Munkaerőhiány	Adó-és szabályozásváltozások
Gazdasági instabilitás	Felhőalapú rendszerek	Képzettségfejlesztés	Kiberbiztonság
Pontos pénzügyi előrejelzések	Lépéstartás az új eszközökkel	Alacsony morál	Bérszámfejtés
Költségkezelés	Globalizációs terjedés	Táv munka igénye	Pénzügyi jelentések

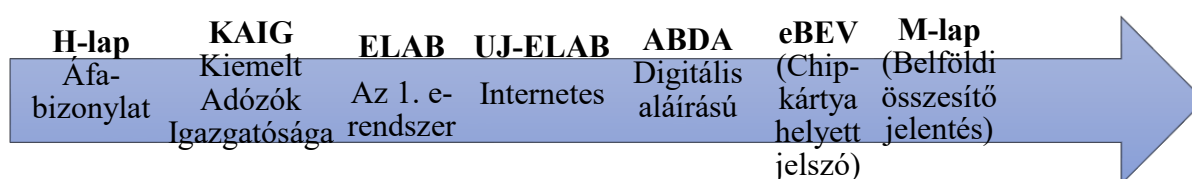
Forrás: (Bichachi, 2025) és (Scott, 2025. május 20.) alapján saját szerkesztés

A számviteli rendszerekben a MI bevezetésének legnagyobb aggályai között kiemelhető a munkaerőfelvétel, megtartása és folyamatos továbbképzésük. (Bichachi, 2025) Más források szerint ezen felül még a pénzforgalom, a felhőalapú számviteli rendszerek bevezetése és folyamatos fejlesztése, valamint a távmunka igényéhez való alkalmazkodás, hiszen a szakemberek legalább 63%-a hibrid pozícióra vágyik, ami növeli a támadások kockázatát. A területen dolgozók körében gyakori a kiegészítő problémája a nagy munkaterhelés, az állandóan változó szabályozási környezet és létszámlhiány miatt. Megoldásként a megfelelő vezetői hozzáállás járulhat hozzá a változásokhoz, a munkavállalók véleményének meghallgatása és a szükséges eszközök biztosításával. (Scott, 2025. május 20.)

10.3.3. Hatásuk az adózásra

Az évezredforduló idején az áfabevallási dokumentumokat személyesen vagy postai úton továbbították a Nemzeti Adó és Vámhivatal felé, melyből egy példány a kitöltőnél maradt. Az adózó adatainak nyomon követését segítő ún. M-lapban szükséges nyilatkozni a megelőlegezett számlák különbözetéről is. (Kósa, 2020) A digitalizáció fejlődésével további segédprogramok jelentek meg a könyvelői munka könnyítése és a csalások kiküszöbölése érdekében. Ilyen a RiportApp, a Magyar Könyvvizsgálói Kamara által fejlesztett Elektronikus Zárást (ELIZA) vagy a Cashbook, amelybe számlák integrálhatók, segíti a cash-flow vizsgálatát és az ügyféltájékoztatások optimalizálását. (Kiss-Simon, 2020)

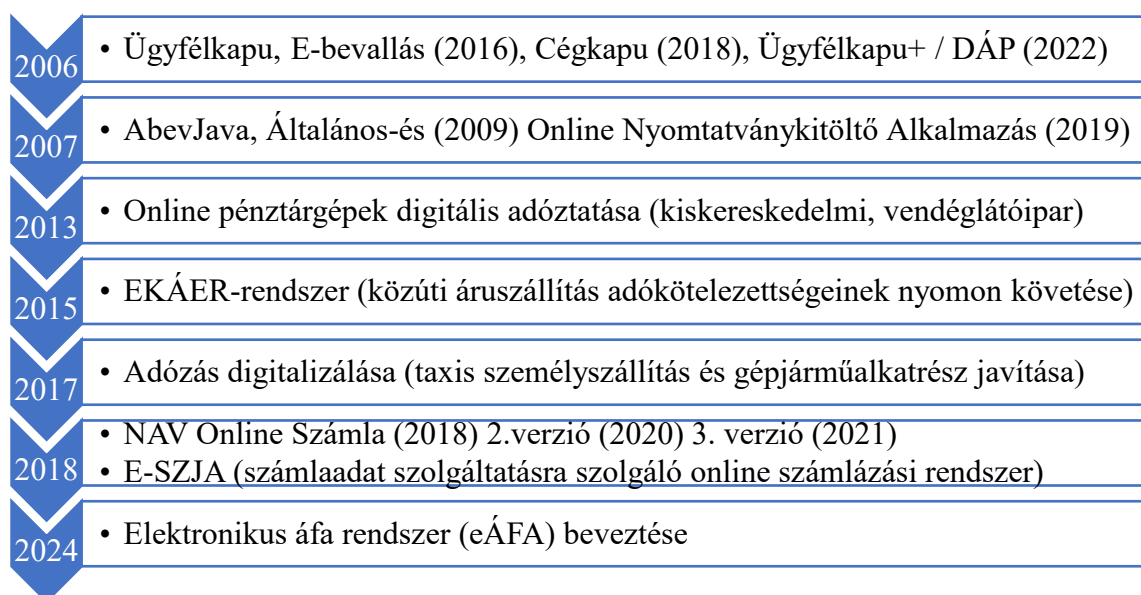
5. ábra: Az elektronikus bevallás kezdő lépései

Forrás: (Szép, 2022) alapján saját szerkesztés

A legfontosabb vállalati területek és ügyek Ügyfélkapun át történő bejelentkezéssel érhetők el. (Szép, 2022) Az adatszolgáltatás egyszerűsítésére komplex információs rendszer kifejlesztését tervezik. (Kósa, 2020) A NAV Online Számla rendszer és az EU 2. pénzforgalmi irányelve a PSD2 segíti a kis-és középvállalkozásokat az új digitális pénzügyi-és számlainformációs szolgáltatások, piaci verseny vagy innovációk terén. (Kiss-Simon, 2020) A szoftver képes a könyvelői naplódatok összegyűjtésére, így a gazdálkodó szervezetek adói is könyvelő programok által generálhatók. (Borzán & Szekeres, 2023) Az e-Papír szolgáltatás által pedig az ügyfeleknek lehetőségük van beadványindításra az Önkormányzatok vagy a NAV bármely központi-területi szervéhez, ezáltal eljárési kötelezettségük keletkezik. (György, 2022)

6. ábra: Digitális közigazgatási rendszerek

Forrás: (Borzán & Szekeres, 2023) és (Nemes, 2025) alapján saját szerkesztés

Az AI-eszközök egyszerűsíthetik az adóelőkészítést, az adózással kapcsolatos adatgyűjtés-és feldolgozás automatizálásával, illetve segítheti az adótervezést különböző forgatókönyvek elemzésével és adókötelezettségeket minimalizáló stratégiák ajánlásával. Azonban az online adókutatás kihívást jelenthet a sokféle forrásból származó információáradat és a számtalan, időigényes, bonyolult elemzési módszer felhasználásával, ami könnyen félreértelmezésekhez vezethet, de erre már kifejlesztettek egy MI adó-és számviteli kutatási platformot, amely nagyobb mennyiségű, emberek által összegyűjtött adatforrásból és gépi tanulási funkciókból áll, ez alapján segítve a legjobb válaszok megtalálását a lehető legrövidebb idő alatt.

10.3.4. Hatásuk a számlázásra

A mindennapi monoton feladatok közé tartozik a számlarögzítés, amely automatikusan továbbítható az adóhatóság rendszereibe és biztosítja a vállalatok pénzügyeinek nyomon követését. A bejövő és kimenő számlák feldolgozási területe jelentős mértékben hasonlít egymásra, és a használt szoftverek is megegyeznek, ezért magas fokú automatizáció esetén a folyamatokat végző részlegek összevonása egyszerűsítheti a vállalati szerkezetet és csökkenti a munkaerőigényt, ezáltal pedig az erőforrások megspórolását. A vállalati cash-flow jelentős része ezeken az angolul Accounts Payable (AP) és Accounts Receivable (AR) nevezetű folyamatokon megy át, így jól megfigyelhető a vállalatok pénzeszközállományának változása.

4. táblázat: A számlázásra használt rendszerek összehasonlítása

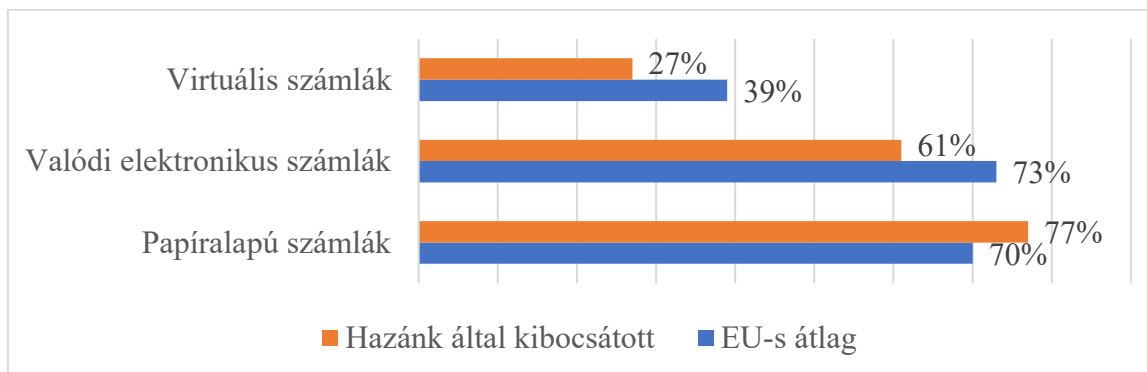
	EDI-rendszer (e-adatcsere rendszer)	PKI-rendszer (nyilvános kulcsú infrastruktúra)
Alkalmazói	magánszemélyek / KKT	nagyvállalatok
Fókuszálása	számítógépes feldolgozás	képi megjelenés és egyszerű értelmezhetőség
Alkalmazása	számlakibocsátás	számlabefogadás
Formája	e-aláírás és időbélyegző	e- / papíralapú feldolgozás és tárolás

Forrás: (Szép, 2022) alapján saját szerkesztés

A számlák 8 éven át tartó megőrzéséért az adózó felel, úgy hogy az adattartalom sértetlensége, hitelessége és olvashatósága ez idő alatt is megmaradjon, ehhez pedig két számlázási rendszer is segítséget nyújt. Az irodai automatizálási folyamatú EDI információs rendszer a versenyképességben maradást segíti, hiszen megkönnyíti a kereskedelmi cégpартnerekkel folytatott pénzügyi tranzakciókat, az eltérő pénznemek és számviteli szabályok kezelésével. (Róka, 2022) A szolgáltatótól beszerezhető PKI-rendszer pedig e-aláírással titkosítja a piaci szereplők és az állami szervek közötti bizalmas adatokat. (Szerző nélkül, PKI, azaz nyilvános kulcsú infrastruktúra, 2022.01.04.) A kapott e-számlát nyomtatás után érkeztetési adatokkal látják el, digitalizálják az egységes fájlformátumok meglétéért, majd továbbítják. A dokumentumhoz rendelhető digitális dátumbélyegző pedig pontosan kimutatja mikor keletkezett a bizonylat. (Kósa, 2020) A könyvelés digitalizációjának egyik hátráltató tényezője, hogy az e-számlák használata a vállalkozások körében csak kis mértékben terjedt el és az Európai Unió átlaghoz képest hazánk elmarad, melyet a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) felmérése szemléltet az ábrán keresztül. E-számlának minősül az eredetileg papír alapon előállított számla is, amely később elektronikus úton jutott el a befogadóhoz. A virtuális számlákkal ellentétben a valódi elektronikus számlák alkalmasak automatikus feldolgozásra,

ezért több mint kétszer annyit használnak belőle. Hazánk legelterjedtebb módszere a papír alapú számlák használatában rejlik, amit a vállalkozások több mint háromnegyede használ és ebben még az uniós átlagot is meghaladja. (Nemes, 2025)

7. ábra: Hazánk és az Európai Unió számlatípusainak aránya a KSH szerint (2023)

Forrás: (Nemes, 2025) alapján saját szerkesztés

A legnagyobb változást a COVID-19 járvány okozta, amikor számos Európai Unió ország kötelezővé tette a vállalatok és az állam közötti e-számlák kiállítását az államháztartás költségeinek átláthatósága érdekében. (Arató, 2023)

10.3.5. Hatásuk az online pénztárgépekre, bérszámfejtésre és vezetői számvitelre

Az OPG-k beépített SIM-kártyával rendelkeznek, melynek segítségével képesek az interneten keresztül kapcsolatot létesíteni az adóhatósággal. (Kósa, 2020) A vállalkozók és könyvelők számára áttekinthetőbbé tették a számla adatokat, azáltal, hogy lerövidítik és rögzítik a számlabefogadási és archiválási folyamatot. Az online kassa-és számlarendszerek nemcsak tovább növelték a forgalmat, hanem lehetőséget biztosítanak az egyszerűsített számlák és napi jelentések lekérésére. (Szép, 2022)

5. táblázat: A számlakiállítás és adatszolgáltatás formái

- NAV Online Számlázó Program - Adózó saját számlázó programja - Gép adatszolgáltatás (MGM) - Pénztárgépes adatszolgáltatás (OPG)	Online Számla Rendszer	
	Gépi számla (XML) kézi feltöltéssel	Új számla
	Kézi számla (WEB) / Frontend rögzítés	Sztornó számla

Forrás: (Szép, 2022) alapján saját szerkesztés

A munkavállaló bérkifizetésének kiszámítása az adókedvezmények sokaságának és eltérésének köszönhetően összetett lett. Stratégiájuk többféle is lehet. Többek között segítheti külön bérszámfejtésre specializálódott könyvelőcsapat, új innovatív szoftverek integrációja vagy akár egy külső cég szolgáltatásának igénybevétele. (Arató, 2023)

A vezetői számvitelre kevesebb jogszabály hat, mint a pénzügyi számvitelre, így az AI képességeit nagyobb mértékben érvényesíthetik. (Kovács, n.d.) Egyrészt a rendszerbe épülve lehetővé teszi a modern könyvelőszoftverek használatát, ami nagyobb mennyiségű adatelemzést és strukturálást biztosít, illetve hatékonyabb ellenőrzési folyamatot eredményezhet. Másrészt piaci trendekkel segítheti a pontosabb kereslet-előrejelzés

kidolgozását, jelezve a várható cash flow pénzáramot és ezáltal csökkentve a raktárkészlet tartásköltségét. A prediktív elemzés a pénzforgalommal kapcsolatos mutatókat becsüli meg, a blokklánc pedig a tranzakcióbejegyzések módosítását akadályozza. (Bichachi, 2025)

10.3.6. Jövőbeli hatásuk a könyvelésre

Az emberi ítélőképességet, kommunikációt és kreativitást igénylő munkakörök továbbra is relevánsak maradnak. A digitális transzformációs és üzletfejlesztési területeken munkahelyteremtés tapasztalható. (Cook, 2025) Továbbra is elengedhetetlen az auditorok folyamatos felülvizsgálati szerepe, akik segítik a szakmai színvonal és kritikus gondolkodás meglétét. Szükségességét jómagam is tapasztalom az AI-tól való segítségkérések során. A könyvelés nem fog eltűnni, (Bichachi, 2025) hanem várhatóan növekedni fog a programozói és elemzői ismeretekkel rendelkező könyvelők számára kínált állások száma, ezért fontos, hogy a vállalkozások átképzésben részesítsék a meglévő alkalmazottakat. (Denich et al, 2023) A MI együttműködésével egyre több területen dolgoznak majd együtt, mert az ember a természetéből kifolyólag hibázik, viszont a gép is meghibásodhat. Ha a felülbíró személye robot lesz, akkor kérdésessé válik a felelős személye, ezért az emberek feladata, hogy a technológiai forradalom az életminőség javítását fogja-e szolgálni. (Szép, 2022)

Az oktatás fejlesztése a minőségi audit munka egyik fontos eleme a továbbképzések során. (Hegedűs, 2023) Az innovatív technológiák megismerése magasabb szintű készségek és képességek elsajátításához vezet, ami versenyképesebbé teszi a szakembereket a munkaerőpiacon. (Szabóné, 2023) Az oktatási rendszernek olyan tényezőkre kell összpontosítania, melyek a gépek megléte mellett is szükségesek, pl. alkalmazkodóképesség, rugalmasság, problémamegoldás és rendszerszemlélet, a valós és tartalmak megkülönböztetésére és az önálló, kreatív gondolkodás miatt. (Dr. Denich et al, 2023)

8. ábra: A jövő ergonómiája

Forrás: (Kovács, n.d.) alapján saját szerkesztés

A közeljövőt érintő változásokat illetően a magyar jogrend szerint e-aláírásként megfelelő Visszavezetett Dokumentumhitelesítés (AVDH) helyett az EU egy új, egységes rendszert fog bevezetni, méghozzá az Európai Digitális Identitási Tárcáját (EUDI Wallet). A legutóbbi Nemzeti Adókonferencián a NAV bejelentette, hogy 2027. január 1-én pedig megszűnik az Általános Nyomtatványkitöltő Program (ÁNYK), melynek helyét modernizációs böngészős platformok és automatizált kapcsolatok fogják átvenni, és valószínűsíthetően az Online Nyomtatványkitöltő Alkalmazás (ONYA) fogja kezelni. (dr. Szetei, 2025. november 3.)

9. ábra: A könyvelőirodák jövője a MKOE felmérése szerint

2030	2035	2040-2050	2060
Készpénzes fizetés helyett az SZJA és ÁFA bevallási tervezetek elérése minden fontos adónemhez	Az EU-n belüli, majd a harmadik országok ügyleteinek azonnali bejelentése megszilárdul	- KKV teljes könyvelési automatizációja és önálló működésü - A könyvelők felesleges szerepe	Könyvvizsgálat fokozatos megszűnése

Forrás: (Nemes, 2025) alapján saját szerkesztés

Az elkövetkezendő években számos számviteli tranzakciót a MI és az automatizált rendszerek kezelnek majd, mely létfontosságú erőforrás és eszköz lehet bármely szervezet számára, ha megfelelő módon használja. Emiatt a téma központjától függetlenül fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy több szerző is felhívja a figyelmet az AI túlfejlődési veszélyére, avagy az emberi befogadást meghaladó képességekre. (Róka, 2022) Habár a források alapján a mesterséges intelligencia előnyei nagyobb számban vannak, mint annak hátrányai, még sincs megbízható előrejelzés az elkövetkező évtizedek társadalmi, gazdasági vagy jogi következményekről. (Tószegi, 2019) Az alábbi táblázat adatai alapján megállapítható, hogy az AI iránti nyitottság alapjába véve egyre inkább nő. Ugyanakkor félelmet is kelt az emberek között, még a fiatalabb generációkat illetően is, akik szinte a technológia korszakába születtek bele és napi szinten használják. Véleményük szerint elfogadását a megbízhatóság, a kommunikációs és az etikai normák növekedése segítenék. (Kertész, 2025. május 16.)

6. táblázat: Az AI elfogadottsága a generációk között

Generációs korszak	MI elfogadása	Aggodalom
Baby Boomer (1946-1964)	Legszkeptikusabb (tanácsadók / vezetők lassú alkalmazkodása)	Személyes interakció-, adatvédelem és munkahiány, emberi érték helyettesítése
X (1965-1980)	Szkeptikus, de alkalmi használat	Megbízható, pontos, emberi ítélőképesség, munkahelyvesztés
Y / Millenniál (1981-1996)	Karrierépítés, készségelsajátítás, munka-magánélet optimalizálása	Karrierbefolyásolás, vállalatok használata
Z (1997-2012)	Mindennapi használat	Munkahelyvesztés és pályakezdő nehézségek
Alfák (2012-2024)	Gyerekkoruk formálójá	Segíthetik gyerekeiket

Forrás: (Kertész, 2025. május 16.) alapján saját szerkesztés

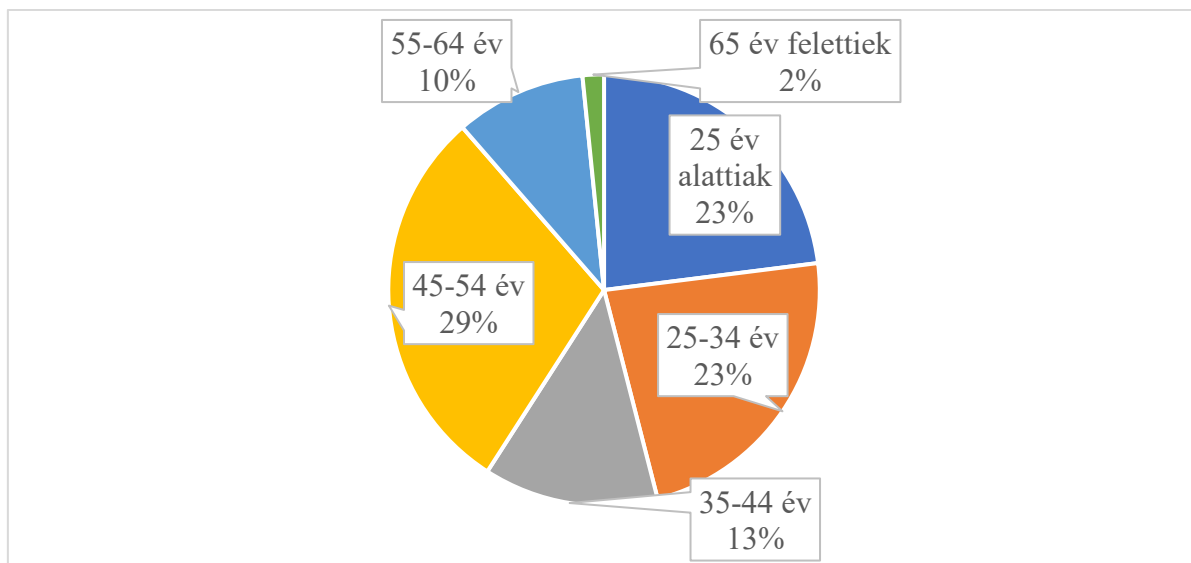
10.4. Eredmények

10.4.1. A kitöltők foglalkoztatottsági, életkori és továbbképzési aránya

A kérdőív összesen 10 kérdést tartalmazott, melyet 61 fő töltött ki. A válaszadók 79%-ban a számviteli szakemberek közül kerültek ki, míg a maradék egyéb foglalkozást jelölt meg, pl. adóügyintéző vagy jogi asszisztens pozícióban. Legnagyobb arányban a számviteli alkalmazottak és könyvelők véleményezték egyaránt 18%-ban. Ezt követik az egyéni vállalkozók és vezetők 13%-os megoszlása. A számviteli ügyintézők és hallgatók, illetve

gyakorlatot végző alanyok szintén 10%-ban járultak hozzá. Elenyészően a könyvvizsgálók, könyvvezetők és számviteli oktatók köréből is kerültek ki válaszadók, 2-5% közötti arányban.

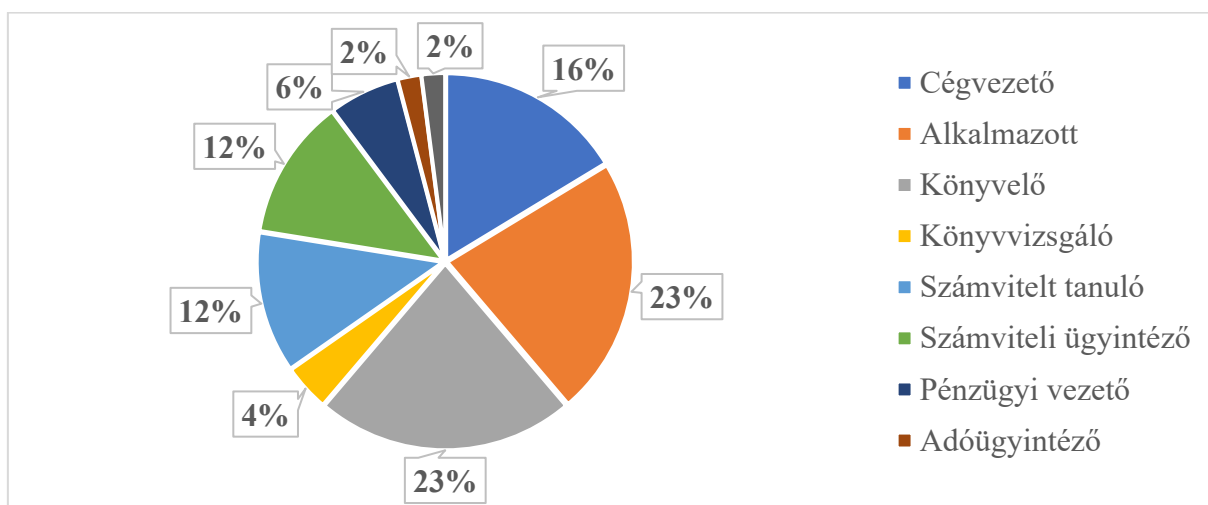
10. ábra: A kitöltők megoszlása korcsoportonként

Forrás: Saját szerkesztés

Mivel a kutatás a számviteli szakemberek véleményére irányult, ezért az ő válaszaikat szükségesnek éreztem kiemelni, hiszen az egyéb foglalkozású válaszadók aránya torzíthatja a fő következtetéseket. A számítások felméréshez leíró statisztikát használtam, melyben meghatározásra került az összes számviteli kitöltő, jelen esetben 49 fő. Az eredeti kitöltésszámhoz viszonyítva, az arányok alapján nyilvánvalóvá vált, hogy az eredmények megfeleltethetők a szakemberekre vonatkozó adatokkal is, mivel a különbözetből a 25-34 év közöttiekből 3 fő, míg a 45-54 év közöttiekből 4 fő válasszal csökken, a maradék pedig indoklás nélküli egyéb kategóriát adott meg. Ennek értelmében az eredeti válaszadások összevetésével együtt, azaz a számviteli szakemberek és nem pénzügyi szektorban dolgozók véleménye között megállapítható, hogy nincs lényeges eltérés az eredményekre való befolyásolásukat illetően.

11. ábra: A kitöltő számviteli szakemberek foglalkozásának megoszlása

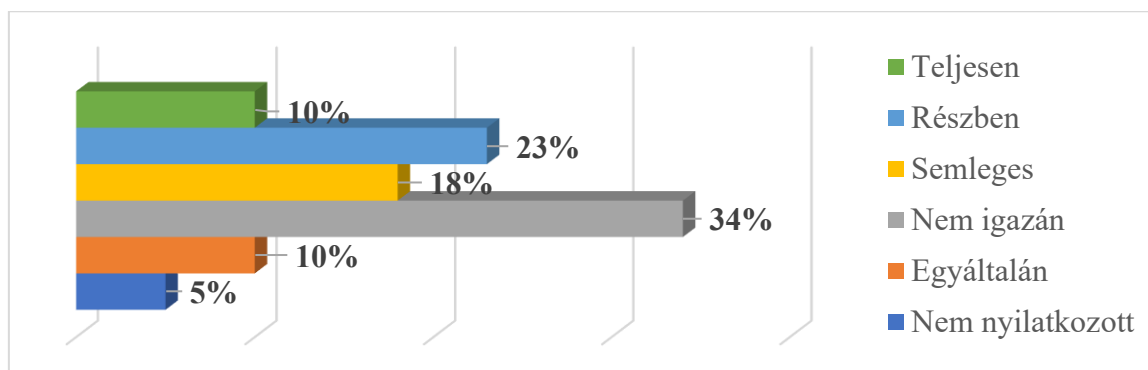

Forrás: Saját szerkesztés

10.4.2. A mesterséges intelligencia véleményezése és használati mértéke

Az alábbiakban több válaszlehetőség megadására is lehetőség volt. Ennek fényében került összegzésre a megoszlási arányok bemutatása. A kutatási eredményeket a foglalkoztatás és korosztályok megkülönböztetésén kívül nagyban befolyásolja a mesterséges intelligencia alkalmazásának mértéke is, melyet az összlétszámból csupán közel háromnegyedük használ a munkájuk során. Ebből 26% rendszeresen, 44% pedig alkalmanként veszi igénybe az AI segítségét. Ám a fennmaradó 30% nyilatkozata szerint sohasem.

12. ábra: A humán munkaerőforrás felválthatósági esélye a MI által

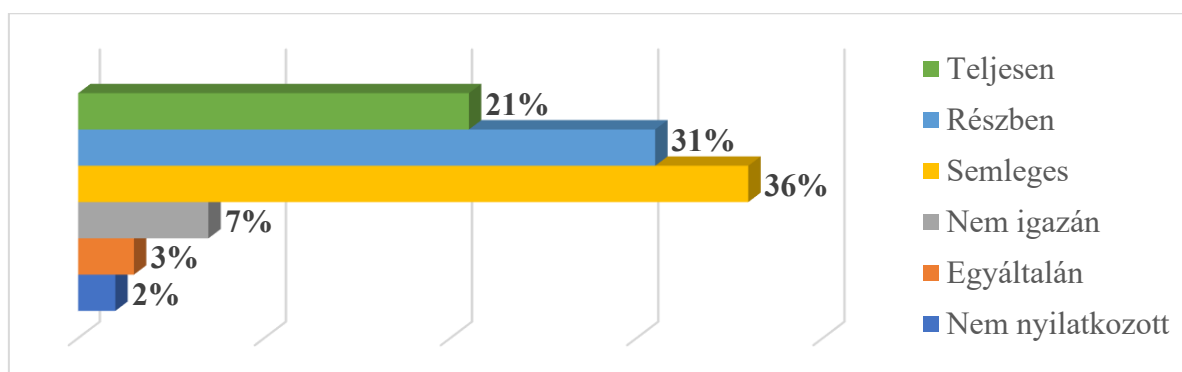

Forrás: Saját szerkesztés

A kitöltők válaszaival megerősítik a szakirodalmi források véleményét a humán erőforrás munkavégzésének felválthatóságával kapcsolatban. A kitöltők több mint harmada úgy gondolja, hogy nem fogja felváltani és 23%-ban követi az a megállapítás, miszerint legfeljebb csak részben. Ezt erősíti a 18%-os semleges opció választása is. A teljes mértékre vonatkozó végleteket egyaránt 10%-ban jelölték meg, néhányan viszont tartózkodtak ebben a kérdésben.

Alátámasztásában nagy szerepet játszik a mesterséges intelligencia megbízhatósági kérdésével való összefüggés. Habár a legnagyobb 36%-os arányban ugyanúgy illették megbízható és megbízhatatlansági jelzőkkel, az a bizonyos mérlegnyelv szemmel látható módon az utóbbit erősíti, a számolást igénylő feladatok kapcsán. A kitöltők 31%-a csak részben tartja pontatlannak, de 21%-a teljes mértékben. A maradék 7%-a szerint alig, míg 3%-a jelölte, hogy egyáltalán nem tartja megbízhatatlannak és egy fő ismét tartózkodott a válaszadás során történő véleménykinyilvánítástól.

13. ábra: Az AI megbízhatóságának mértéke a kitöltők szerint

Forrás: Saját szerkesztés

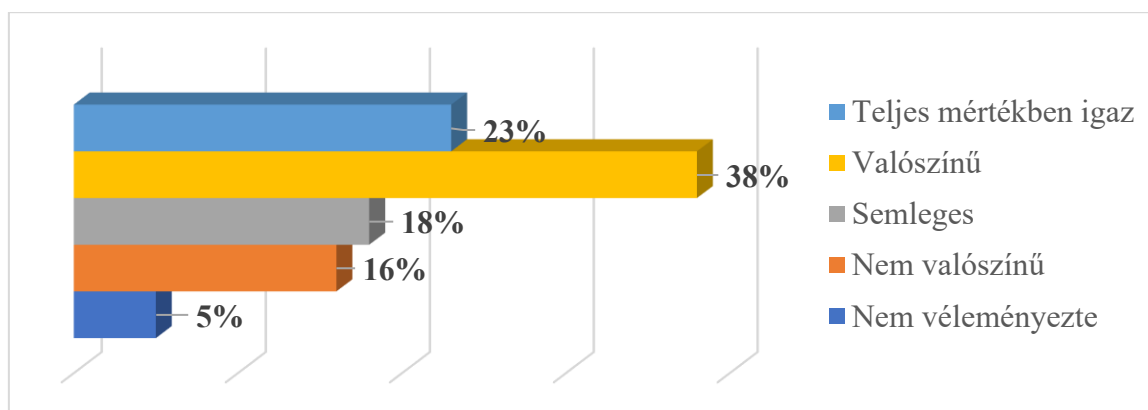
10.4.3. A digitális eszközök előnye és hátránya

Az alábbiakban szintén több válaszlehetőség megadására volt lehetőség. A kitöltők mesterséges intelligenciáról alkotott véleményén kívül a digitális megoldásokkal kapcsolatban is részletes nyilatkozást nyújtottak arról, hogy milyen típusúakat használtak már. Látványos módon a felhőalapú dokumentumkezelés élvezi a legnagyobb előnyt a kitöltők 62%-ánál, melyet az online könyvelőprogramok használata követ 38%-ban. Helyet kapott még a listán az automatizált számlázórendszer és az AI-alapú fejlődés 21-23%-os arányban.

Mindennek van előnye és hátránya is, így ez a kettősség megnyilvánulása a digitalizációs eszközökre vonatkozóan sincs másképp. Bevezetésük legnagyobb motiváló tényezőjének az időmegtakarítást jelölték 79%-ban, de a dobogón szerepel még a versenyképesség növelése 57%-ban, illetve a költségcsökkentés és pontosabb adatkezelés érdekében 48-49%-os válaszadási arány. A jogszabályi megfelelést 25% jelezte, de a legkevésbé motiváló tényező mégis az ügyfélelégedettség növelésére esett, mivel a kitöltők csupán 20%-ban jelölték meg.

Azonban ezen eszközök bevezetésének legnagyobb gátlótényezőjét a biztonsági és adatvédelmi aggályok jelentik 49%-ban. Hátráltató tényező még 45%-ban a szükséges technológiai ismeretek hiánya, melyre egy konkrét kiegészítő válasz alátámaszt azzal, hogy nem képes értelmezni az adókat, jogszabályokat és logikai összefüggő keresésre. A digitalizációs megoldások iránti bizalom hiánya 39%-ban van jelen, melyből egy fő szintén megerősítette véleményét azzal, hogy nem szabad teljesen ráhagyatkoznunk, mivel az ember egy gondolkodó, érző lény és logikai képességeink nagy részét elveszítenénk, amit nem szabad hagyni. További problémát 35% szerint a bevezetés magas költségei jelentenek. A változással szembeni ellenállás vagy egyszerűen az eszközök iránti igény hiánya miatt 16%-ban jelölték.

14. ábra: A kézi dokumentumfeltöltés megszűnési esélye az AI megjelenésével

Forrás: Saját szerkesztés

10.4.4. A digitális és AI-alapú eszközök

A megoszlási arány szerint a legmagasabb arányú válaszok a technológiai fejlődés egyértelmű segítőszerepére vonatkozóan jöttek ki. Egyrészt a kitöltők 87%-a szerint a technológiai fejlődés abszolút mértékben leegyszerűsíti a könyvelési programok használatát, melyből fele legalább részben, a másik fele pedig teljes mértékben meri állítani. Másrészt pedig a legszembetűnőbb eredmény annál az állításnál tűnt ki, amely szerint a digitális technológiát használó szakemberek versenyképesek a piacon, 64%-os teljes megerősítéssel, további 18%

pedig részben is így gondolja. A legérdekesebb arányok annál a kérdésnél tapasztalhatók, amely arra irányult, hogy a digitalizáció elterjedésével megszűnhet-e a kézi dokumentumkitöltés. Erre a kitöltők negyede helyeselt teljes mértékben, 38%-ban csak részben tartja valószínűsíthetőnek az állítást. Csupán 16%-ban nem gondolják valószínűsíthetőnek a jövőben, viszont az adatokat tekintve közel 20%-uk semleges választ adott az állításra és sajnos 5% nem is véleményezte.

Az összegyűjtött értékek (6. táblázat) részletesebb adattal is szolgálnak az elemzések kiegészítéséhez. A rövidítések a hipotézisekre utalnak, amelyek ugyanolyan sorrendben kerültek megállapításra, mint ahogyan a kiegészítő mellékletben található a kérdőívben feltett kérdések is. Az eredmények az egységes válaszadás biztosításához alapul szolgáló egyáltalán-teljes mérték között terjedő alternatívákra utalnak, melyek ennek megfelelően 1-től 5-ig terjedő értékelést kaptak. Mindehhez azért került a táblázatban kiegészítésre az AI használatára utaló adatok is, mivel a hipotézisek sem csupán digitalizációra vonatkozó kérdéseket tartalmaznak.

7. táblázat: Az AI használati gyakorisága és a hipotézisek leíró statisztikája

	AI használat	H1	H2	H3	H4	H5
Várható érték	2,02	4,22	2,78	4,41	3,49	3,59
Medián	2	4	3	5	4	4
Módusz	2	5	2	5	4	3
Szórás	0,72	0,85	1,34	1,08	1,16	1,15
Tartomány	2	3	5	5	5	5
Minimum	1	2	0	0	0	0
Maximum	3	5	5	5	5	5
Darabszám	49					

Forrás: Saját szerkesztés

A várható érték az átlagra utal, mely az AI-használat felmérésében egyező értékben szerepel a medián és módusz, azaz a közép, illetve leggyakoribb értékkel. A terjedelem, melyet a tartomány mutat meg, ebben az esetben szintén egyezik, mivel a táblázat oszlopai közül itt található a legalacsonyabb szórás, vagyis a megoszlási arány. A szórás értéke megmutatja, hogy mennyire térnek el a válaszok az átlagtól az alacsony szórás miatt. Az értékek alapján elmondható, hogy a MI-t közepes mértékben használják a válaszadók körében.

A hipotézisek közül az első azért tűnik ki számomra a leginkább, mivel erre nem érkezett egyedül egyáltalán alternatívára utaló jelölés vagy nulla értéket jelölő megválaszolatlan opció. Arra a felvetésre, hogy a technológiai transzformáció pozitívan befolyásolja a könyvelési rendszerre való hatást, a többség erős egyetértést mutatott és csak kisebb eltérés látszik a vélemények között, melyet a szórás és terjedelem mértéke tehát helyesen alátámaszt.

Ennek ellenére a legalacsonyabb átlagérték a második hipotézis esetében a legfeltűnőbb, amely a szakemberek felválthatósági lehetőségét vetette fel a MI terjedésének köszönhetően. A kitöltők véleménye átlagosan megoszló a kérdést illetően. A módusz alapján azonban a leggyakoribb válaszadások inkább a tagadó álláspont felé húzódnak, melyet összevetve az a következtetés mutatható ki, hogy bár a kérdés valódi végkimenetelének megállapítása bizonytalan a jövőre nézve, de sokan nem tartják valószínűnek a munkahelyek elvesztését.

A legmagasabb átlagos érték pedig a harmadik hipotézisben mutatható ki. A felvetést tekintve erős mértékben és egyértelműen megállapítható, hogy a nagytöbbség szerint teljes

mértékben versenyképesebbek a digitális technológiát alkalmazó szakemberek a munkaerőpiacon. Végül pedig a manuális dokumentumkészítés folyamatának megszűnési esélyére vonatkozóan akadnak megoszlások az kiértékelések összesítésénél, ennek ellenére mégis megállapítható, hogy a többség inkább egyetért az állítással. Ugyanez illeszthető arra a kijelentésre, hogy az AI nem megbízható a számolási műveleteket igénylő területeken, annyi kiegészítéssel, hogy 36%-os arányban semleges válasszal illették a kérdést, de 31% részben, hozzávetőlegesen 21%-ban pedig teljes mértékben vélik igaznak az állítást.

10.5. Összefoglalás

A tanulmány elkészítése során rengeteg tapasztalatra tettem szert, melyet a kutatásom minél szélesebb körű eredmény kimutatásához és a tanulmányaim során is fel tudok használni. A technológia fejlődése, a felhőalapú megoldások és az AI általi automatizált megoldások nyilvánvalóan alapjaiban formálták át a könyvelési műveleteket és a számviteli szakemberek munkáját, ahogyan sejteni lehetett. A kutatás során megfogalmazott hipotéziseket az empirikus adatgyűjtés eredményei alapján értékeltem, melyek a kérdőíves felmérés válaszaiból kerültek ki. Emellett a szakirodalmak között is találhatók megerősítő tartalmak, amelyek ugyancsak alátámasztják a végső eredményt. Az ordinális sorrendiségű változók elemzése során kapott leíró statisztikai mutatók és nem paraméteres próbák eredményei alapján az alábbi döntéseket hoztam meg.

H1: A technológiai fejlődés javítja a könyvelési rendszerek működését. Az első hipotézisemet elfogadom „A digitális és AI-alapú eszközök” fejezet alapján.

H2: Az AI elterjedése miatt a könyvelők és könyvvizsgálók elveszíthetik a munkájukat. A második hipotézisemet nem fogadom el a „Jövőbeli hatásuk a könyvelésre” és „A digitális és AI-alapú eszközök fejezet alapján”. Indok: Bár a távolabbi jövőben felvetődhet a lehetősége a fejlődés mértékétől függően, ugyanakkor mégsem veszíthetik el munkájukat, hiszen szükség lesz a MI-alapú eszközök tevékenységének folyamatos felülvizsgálatára, a kritikus gondolkodás és a szakmai szempontoknak való megfelelés érdekében.

H3: A digitális technológiát alkalmazó szakemberek versenyképesebbek a munkaerőpiacon, mint azok, akik nem használják. A harmadik hipotézisemet elfogadom a „Jövőbeli hatásuk a könyvelésre” és „A digitális és AI-alapú eszközök” fejezet alapján.

H4: A digitalizációval megszűnt a manuális dokumentumkészítés folyamata. A negyedik hipotézisemet nem fogadom el a „A digitalizáció és a MI innovatív technológiái” és „A digitális és AI-alapú eszközök” fejezet alapján. Indok: A manuális dokumentumkészítés folyamata valóban csökkent a papíralapú kivitelezés értelmében, de még a digitális rendszerekben is gyakran manuálisan kell integrálni az adatokat.

H5: Az AI használata nem megbízható a számolást igénylő feladatokban. Az ötödik hipotézisemet elfogadom a „A szakemberek továbbképzésének fontossága” és „A digitális és AI-alapú eszközök” fejezete alapján.

A vizsgált téma mélyebb megértéséhez, a kutatási célokra és a hipotézisekre kapott eredmények úgy hiszem, hogy egyértelmű választ adtak a tanulmány kérdéseire és, hogy a várható eredményeket hozták. Véleményem egyezik azzal a gondolattal, amire több szerző is rávilágított, hogy nem az eszköz létezése a baj forrása, hanem alkalmazási módja válik sorsdöntővé. Az intelligens gépek hatékonyan végezhetik a rájuk bízott feladatokat, de működésük célját és értelmét továbbra is az ember fogja meghatározni, illetve jóváhagyni.

Összességében, ha a fejlődés előmozdítására használják, akkor jelentős újításokat hozhat, amely emeli a nemzetek életszínvonalát és kapcsolatrendszerét. Ehhez pedig elengedhetetlen a megfelelő, etikus tervezés és kutatási fázisok megléte, melynek kivitelezéséhez ugyancsak megmutatkozik, hogy a megfelelően képzett munkavállalók szükségessége nélkülözhetetlen.

1.1 Felhasznált irodalom

Arató, B. (2023) *Mesterséges intelligencia használata a számvitelben*. Forrás: BGE Tanulmánytár
Repozitórium: <https://tanulmánytar.uni-bge.hu/53750/1/Mesters%C3%A9ges%20intelligencia%20haszn%C3%A1lata%20a%20sz%C3%A1mvitelben.pdf>

Bichachi, R. (2025) *AI in Accounting: A Transformation*. Forrás: ORACLE NetSuite: <https://www.netsuite.com/portal/resource/articles/accounting/ai-in-accounting.shtml>

Bíró "et al", T. (2007) *Vállalkozások tevékenységének komplex elemzése*. Budapest: Perfekt

Borzán, A., & Szekeres, B. (2023) Digitalizáció szerepe és jelentősége a számviteli információs rendszer tükrében. *Magyar Rendészet Tudományos Tanulmányok*, 16-25. DOI: <https://doi.org/10.37372/mrtvtpt.2023.1>.

Cook, B. (2025). *Navigating AI's Impact on Accounting: Uses, Trends and Tools*. Forrás: tipalti: <https://tipalti.com/blog/ai-accounting/>

Csepreginé, A. G., & Török, P. T. (2019) *Számviteli alapismeretek*. Budapest: Dialóg Campus

Denich et al, E. (2023) A számviteli szakma digitalizálása. *Controller info*, 11(3), 43-49. DOI: <https://doi.org/10.24387/CI.2023.3.9>

Gáll, A. (2025). *Atomreaktor-telephelyeket épített a Google, hogy elég áram legyen a mesterséges intelligenciához*. Forrás: Index.hu: <https://index.hu/techtud/2025/05/12/google-technologia-ai-mesterseges-intelligencia-atomeromu-energia/>

Gerlich, M. (2025) AI Tools in Society: Impacts on Cognitive Offloading and the Future of Critical Thinking. *MDPI*, 15(1), 1-28.

DOI: <https://doi.org/10.3390/soc15010006>.

Gulyás, É., & Martin, K. (2024) Új kihívások a számvitel, a könyvvizsgálat és az adózás területén – Beszámoló a VII. Bosnyák János Nemzetközi Emlékkonferenciáról. *Public Finance Quarterly*, 69(1), 123-130. DOI: https://doi.org/10.35551/PFQ_2025_1_7

Gyarmati, P. (2023) Húsvéti gondolatok a mesterséges intelligenciáról: egy keresztény megközelítés. *Mesterséges Intelligencia – interdiszciplináris e-folyóirat*, 5(2), 19-38. DOI: <https://doi.org/10.35406/MI.2023.2.19>.

György, A. V. (2022) *Digitalizáció a számvitelben*. Forrás: Pannon Egyetem: https://perepo-tanulmány.uni-pannon.hu/id/eprint/25869/1/gy%C3%B6rgy_vikt%C3%B3ria_alexandra_2022jan_publikus.pdf

Hegedűs, M. (2023) *Pénzügy-Számvitel Füzetek VII*. Forrás: Miskolci Egyetem: https://gtk.uni-miskolc.hu/files/18480/Penzugy_Szamvitel_7_2.pdf

Kalamár, R. (2021) *Digitális forradalom a könyvelés és adózás területén*. Forrás: Pannon Egyetem: https://perepo-tanulmány.uni-pannon.hu/id/eprint/25733/1/kalam%C3%A1r_ram%C3%B3na_2020jan_publikus.pdf

Katonáné Erdélyi E. (2015) *Számvitel alapjai*. Eger: Líceum Kiadó

Kertész, L. (2025) *AI mint közös nevező – vagy épp generációs szakadék?* Forrás: Hrpower: <https://hrpwr.hu/cikk/ai-mint-kozos-nevezo-vagy-epp-generacios-szakadek>

Kiss-Simon, Á. (2020) *Ipari forradalom 4.0 A digitális transzformáció előnyeiről és kihívásairól*. Forrás: Budapesti Gazdasági Egyetem: <https://tanulmánytar.uni-bge.hu/29270/1/tanulmány.pdf>

Kósa, R. E. (2020) *A könyvelés jövője. A digitalizáció hatása a könyvelésre*. Forrás: Budapesti Gazdasági Egyetem: https://tanulmánytar.uni-bge.hu/25263/1/k%C3%B3sa_eszter_r%C3%A9ka_2020jan_publikus.pdf

Kovács, B. (n.d.) *Könyvelés és mesterséges intelligencia: mit hoz a jövő?* Forrás: Tudatos Könyvelés: <https://tudatos-konyveles.hu/konyveles-es-mesterseges-intelligencia/>

Könyvelési kor. (2024) *Hogyan forradalmasítja a mesterséges intelligencia a könyvelést*. Forrás: AccountancyAge: <https://www.accountancyage.com/2024/03/12/how-ai-is-revolutionising-accounting/>

Lazanis, R. (2025) *AI in Accounting: A Guide Written by Artificial Intelligence*. Forrás: Futurefirm: <https://futurefirm.co/ai-in-accounting/>

Nemes, L. (2025) *A digitális átalakulás a számvitelben és az adózási folyamatokban*. Forrás: Pannon Egyetem: https://perepo-tanulmány.uni-pannon.hu/id/eprint/26412/1/Nemes_Laura_2025janu%C3%A1r_publikus.pdf

Pál et al, T. (2023) *Múlt, jelen, jövő a számvitelben*. Forrás: Pénzügy-Számvitel Füzetek VII.: https://gtk.uni-miskolc.hu/files/18480/Penzugy_Szamvitel_7_2.pdf

Szabóné Balogh Ágota (2023) *Mesterséges intelligencia az oktatásban. Masterséges Intelligencia - interdiszciplináris e-folyóirat*, 5(2) 51-61. DOI: <https://doi.org/10.35406/MI.2023.2.19>.

Pella, M. S. (2023) *A robotok adóztatásának kérdései. Masterséges Intelligencia – interdiszciplináris e-folyóirat*, 5(2), 39-50. DOI: <https://doi.org/10.35406/MI.2023.2.19>.

Róka, E. (2022) *Digitalizáció megjelenése a könyvelésben*. Forrás: Budapesti Gazdasági Egyetem: https://tanulmánytar.uni-bge.hu/44117/1/R%C3%B3ka%20Edina_Digitaliz%C3%A1ci%C3%B3%20megjelen%C3%A9se%20a%20k%C3%B6nyvel%C3%A9sben%20tanulmány.pdf

Szabó, A. (2025) *Milyen élete lehet a béta generációnak, akik már megérhetik a XXII. századot is?* Forrás: Refresher: <https://refresher.hu/7671-Milyen-elete-lehet-a-beta-generacionak-akik-mar-megerhetik-a-XXII-szazadot-is>

Scott, B. (2025) *16 Biggest Accounting Challenges and Solutions in 2025*. Forrás: NetSuite: <https://www.netsuite.com/portal/resource/articles/accounting/accounting-challenges.shtml>

Szetei, Á. (2025) *Egy korszak vége: miért tűnik el az ÁNYK és az AVDH, és mit fogunk használni helyettük?* Forrás: Szetei Consulting: <https://szeteiconsulting.com/hirek/miert-tunik-el-az-anyk-es-az-avdh>

Szép, J. M. (2022) *A digitalizáció hatása a számvitelre. A számvitel jövőjének alakulása.* Forrás: https://perepo-tanulmány.uni-pannon.hu/id/eprint/25939/1/sz%C3%A9p_martin_j%C3%B3zsef_2022m%C3%A1j_publikus.pdf

Takács, A., & Márkus, G. (2024) *Számviteli alapismeretek.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar. <https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/78803ccc-bdc1-4db2-9f71-7e0a349c2ca0/content>

Toldi, M. (2025) *Mesterséges Intelligencia (AI) 2025-ben.* Forrás: Marketing: <https://toldimarketing.hu/blog/mesterseges-intelligencia-ai>

Tószegi, Z. (2019) 150 sor a tudományról – A mesterséges intelligencia fejlődése. *Természet Világa*, 150(11). Forrás: <https://www.termvil.hu/2021/02/10/a-mesterseges-intelligencia/>

11. A fogyasztói bizalom alakulása Magyarországon - Az EU Tanácsában betöltött 2024. évi magyar elnökségi ciklus hatásvizsgálata⁵⁹

Consumer confidence trends in Hungary - Impact assessment of Hungary's 2024 Presidency of the Council of the European Union

*Ferencz, Veronika*⁶⁰

Absztrakt: A tanulmány a magyarországi fogyasztók bizalmának alakulását vizsgálja a 2024. évi magyar EUT elnökség hatására. Célja annak a feltárása, hogy az elnökség milyen hatással van a lakosság gazdasági várakozásaira. A kutatás primer és szekunder adatokra épült. Az előbbi mentén kérdőíves megkérdezés módszerét alkalmazva egy 150 fős minta került kialakításra. Az eredmények kiszámítása statisztikai módszerek alkalmazása mentén történt, amelyek között kiemelt szerepet játszott a Difference-in-Differences regresszió. A regresszió futtatása mentén összevetésre került Magyarország fogyasztói bizalmi indexének alakulása további Európai Unió tagállamokéval (Svédország, Spanyolország, Belgium) az elnökséget megelőzően és azt követően. A befektetési szokások és a külföldi betétállomány alakulásának kérdésköre mentén levont következtetések korreláció- és regresszió számítással kerültek levonásra. A különböző gazdasági szektorokban dolgozók fogyasztói bizalmát vizsgálva is jelentős eltérések mutatkoztak, a tercier szektorban dolgozók kevésbé bizakodóak, mint a szekunder szektor munkavállalói. Az iskolai végzettség vizsgálata során szintén fontos következtetések kerültek levonásra, hiszen a kutatás mentén kirajzolódott, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők optimistábban látják a gazdasági jövőt. A külföldi betétállomány vizsgálata kimutatta, hogy a fogyasztói bizalom és a háztartások külföldi megtakarításai között szoros kapcsolat áll fenn. A DiD-elemzés nem igazolta, hogy Magyarország EUT elnöksége szignifikánsan befolyásolta volna a fogyasztói bizalmat, ami arra utal, hogy a lakosság gazdasági várakozásait inkább makrogazdasági és regionális tényezők határozzák meg. A fogyasztói bizalom és a befektetési hajlandóság között erős pozitív kapcsolat mutatkozott, ami arra enged következtetni, hogy a gazdasági környezet változásai közvetlenül befolyásolják a lakosság pénzügyi döntéseit. A kutatás arra világított rá, hogy a magyar fogyasztói bizalom alakulását nem a politikai események, hanem a gazdasági stabilitás és a társadalmi tényezők befolyásolják leginkább.

Kulcsszavak: fogyasztói bizalom, Európai Unió Tanácsa, EU soros elnökség

Abstract: The study examines the development of consumer confidence in Hungary in response to the 2024 Hungarian EU Presidency. Its aim is to explore the impact of the Presidency on the economic expectations of the population. The research was based on primary and secondary

⁵⁹ A tanulmány a szerző Intézményi Tudományos Diákköri Konferenciájára 2025. tavaszán benyújtott dolgozata alapján készült. Felkészítő tanára Dr. Juhász István volt.

⁶⁰ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Gazdálkodás és menedzsment szakjának a hallgatója

data. Using the former, a sample of 150 people was formed using a questionnaire survey method. The results were calculated using statistical methods, among which the difference-in-differences regression played a prominent role. Based on the regression, Hungary's consumer confidence index was compared with that of other EU member states (Sweden, Spain, Belgium) before and after the presidency. Conclusions regarding investment habits and the development of foreign deposits were drawn using correlation and regression calculations. Significant differences were also found when examining consumer confidence among workers in different economic sectors, with those in the tertiary sector being less confident than those in the secondary sector. Important conclusions were also drawn from the examination of educational attainment, as the research showed that those with higher educational attainment were more optimistic about the economic future. The examination of foreign deposits showed that there is a close relationship between consumer confidence and household foreign savings. The DiD analysis did not confirm that Hungary's EU presidency had a significant impact on consumer confidence, suggesting that the population's economic expectations are determined more by macroeconomic and regional factors. There was a strong positive correlation between consumer confidence and willingness to invest, suggesting that changes in the economic environment directly influence the financial decisions of the population. The research highlighted that Hungarian consumer confidence is influenced most by economic stability and social factors rather than political events.

Keywords: consumer confidence, Council of the European Union, EU Presidency

11.1. Bevezetés

A választott téma kutatása elméleti és gyakorlati szempontból is jelentős. Az Európai Unió Tanácsának magyar elnökségi időszakban bekövetkezett fogyasztói bizalom változásainak elemzése hozzájárulhat konkrét gazdasági, politikai, társadalmi mutatók és döntések vizsgálatához, értelmezéséhez. Elméleti jelentősége kiterjedhet a nemzetközi összehasonlítások elősegítésére, így viszonyítási alapot nyújthat más országokkal szemben, valamint lehetőséget kínál a nemzetközi és regionális különbségek tanulmányozására. Fontosnak tartom kiemelni azt is, hogy a fogyasztói bizalom a gazdasági várakozások egyik kiemelt fontosságú mutatója, hiszen „nem csupán a más, alapvető gazdasági mutatókban rejlő információt sűríti, hanem van addicionális információtartalma, a fogyasztói hangulat önmagában is meghatározó” (Szabó, 2024, 142. o.). A kutatás segíthet emellett a politikai események, valamint a gazdaságpszichológiai tényezők közötti kapcsolatok elmélyítésében is. A téma kutatása gyakorlati szempontból szintén számos területen hasznosítható. Amellett, hogy támogatja a gazdaságpolitikai döntéshozatalt, iránymutatásként szolgálhat a gazdasági és politikai stratégiák kidolgozásában. Hozzájárulhat a hosszútávú gazdasági stabilitás erősítéséhez is, azáltal, hogy rámutat arra, hogyan hatnak a politikai események a fogyasztói magatartásra és gazdasági stabilitásra.

A tanulmány kiemelt figyelmet kíván szentelni az előbbi mutatóval kapcsolatos összefüggések feltárásának, a befektetési, munkavállalási trendek azonosításának. Kulcsfontosságú célkitűzés továbbá megvizsgálni, Magyarország Európai Unió Tanácsi elnöksége formálta-e a fogyasztói hangulatot, és ha igen, milyen irányba? A Szakirodalmi áttekintés fejezete a fogyasztói bizalmi index, a konjunktúra-indexek, az Európai Unió, annak Tanácsa, és Magyarország idővonaláról tartalmaz összefoglaló gondolatokat. Kiemelt figyelmet kapott utóbbi fejezeten belül a soros elnökség intézménye, az ún. három elnökségi együttműködés, valamint bemutatásra került Magyarország elnökségi programja és prioritásai

a 2011. január 1.-2011 június 30., valamint a 2024. július 1.-2024. december 31.-ig tartó ciklus esetén egyaránt.

Az Anyag és módszer fejezete a kutatás módszertanát hivatott bemutatni. Utóbbi keretében helyet kapnak a legrelevánsabb statisztikai mutatószámok, az adatgyűjtés módja, valamint annak elméleti háttere. Bemutatásra kerül emellett a primer adatgyűjtést szolgáló kérdőív felépítése is, továbbá kiemelt figyelmet kapnak a kinyert adatok feldolgozását elősegítő további képletek, technikák. A Saját kutatás fejezete a legfontosabb eredményeket tartalmazza ábrákkal, illusztrációkkal színesítve, melyek kapcsán a kutatási kérdések megválaszolására, valamint a hipotézisek elbírálására helyeződik át a hangsúly. A tanulmány ezen egysége összesen 11 részfejezetet tartalmaz, amely a primer és szekunder adatforrásból kinyert legfontosabb következtetéseket foglalja magába. Az Összefoglalás fejezetében kiemelésre kerülnek a kutatás kulcskövetkeztetései, megtörténik a hipotézisek átfogó bírálata, valamint a további kutatási területek kerülnek meghatározásra.

A kutatási kérdések a következők:

1. Milyen összefüggések mutathatók ki a fogyasztói bizalommal kapcsolatban hazai viszonylatban?
2. Hogyan alakul az eltérő gazdasági szektorban tevékenykedő fogyasztók bizalma?
3. Van-e szignifikáns összefüggés Magyarország Európai Unió Tanácsában betöltött elnöksége és a fogyasztói bizalom indexének alakulása között?

Kutatásomban a kérdés megválaszolásához Difference-in-Differences (DiD) módszer került alkalmazásra. A technikát a közgazdaságtanban és a társadalomtudományokban használják annak érdekében, hogy megértsék egy beavatkozás vagy esemény hatását (Keisha, 2022). Az összemérés során Magyarország fogyasztói bizalmi indexét hasonlítottam össze más EU-tagállamokéval, ugyanazon időszakban. Az összehasonlítást Svédország, Spanyolország és Belgium Európai Unió Tanácsában elnöki pozíciót betöltő országok adatai nyomán végzem. A viszonyított országok Magyarországot közvetlenül megelőzően töltötték be elnökségi pozíciót az említett intézményben. A fenti kutatási kérdések mentén az alábbiakban felsorolt hipotézisek kerültek felállításra a magyar gazdaság aktuális állapotának és makrogazdasági jellemzőinek figyelembevételével:

H1: A háztartások külföldi betétállománya, valamint a fogyasztói bizalmi index alakulása között nem mutatható ki összefüggés.

H2: Hazánkban a fogyasztói bizalom indexének változása szignifikáns összefüggést mutat Magyarország Európai Unió Tanácsában betöltött elnökségével.

H3: A tercier gazdasági szektorban tevékenykedőknek alacsonyabb a fogyasztói bizalmi indexe, így pesszimistábbak, mint a szekunder szektorban dolgozók.

H4: Azok, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, azok gazdasági szempontból optimistább fogyasztók.

11.2. Szakirodalmi áttekintés

11.2.1. A fogyasztói bizalom fogalma és jelentősége a gazdasági folyamatokban

A fogyasztói bizalom egy olyan gazdasági mutató, amely a fogyasztók optimizmusának mértékét méri egy ország gazdaságának általános állapotával és pénzügyi helyzetével

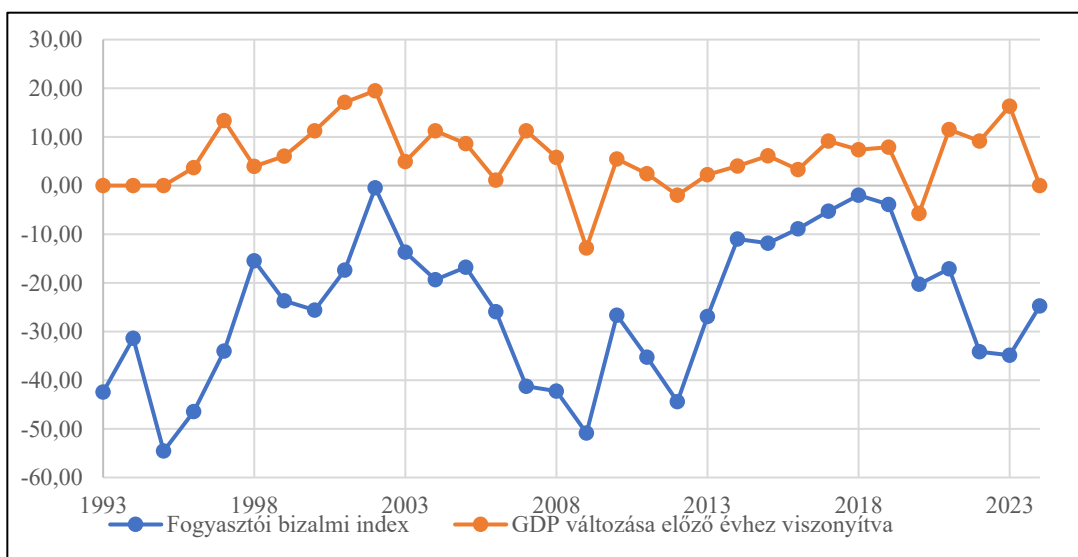
kapcsolatban. „A fogyasztói bizalom azért fontos indikátor, mivel a jövőbeli fogyasztási hajlandóságot mutatja, mely végső soron kihat a GDP-re” (Erdélyi, 2022, o.n.). A fogyasztói kiadások az Európai Unió GDP-ének valamivel több mint 50%-át adják. A fogyasztók ezáltal jelentősen befolyásolhatják az európai gazdaság egészségét. A fogyasztók bizalmának biztosítása az EU egységes piaca növekedésének egyik alappillére (Európai Unió, 2014).

Gazdasági expanzió során általában magas a fogyasztói bizalom, melynek megfelelően a fogyasztók általában többet költenek. A fogyasztói kiadások növekedése segíti viszont a gazdaságot a bővülés fenntartásában. Ha valamilyen oknál fogva a fogyasztók kevésbé biztosak pénzügyi kilátásaikban, csökken a fogyasztói bizalom, amely hatással van a vállalkozásokra is, mivel az eladások is visszaesnek. Amennyiben a fogyasztói kiadások tovább csökkennek, vagyis visszaesik a kereslet, a vállalkozások elkezdik csökkenteni a termelést, amely gazdasági recessziót eredményezhet (Bondarenko, 2025). A fogyasztói bizalom és a gazdasági növekedés között logikus kapcsolatra lehet következtetni, vagyis „ha nagyobb hajlandóságot mutatnak a gazdasági szereplők a fogyasztásra, az valószínűsíthetően több fogyasztásban tárgyasul, ami pedig fokozza a gazdasági teljesítmény növekedését” (Szabó, 2024, 142. o.) A fogyasztói bizalom fő kvantitatív mérőszáma Magyarországon a GKI Gazdaságkutató Zrt. által publikált fogyasztói bizalmi index. A jelen kutatás során e tanulmány módszertana szerinti kérdőív került alkalmazásra. A válaszokból számított index mínusz 100 és plusz 100 közötti intervallum közti értéket vehet fel.

11.2.2. Fogyasztói bizalomindexek és konjunktúrabarométerek

„Már az 1950-es és 60-as években világossá volt, hogy a gazdasági növekedést legerősebben a lakosság, a végső fogyasztók hangulata határozza meg” (Sugatagi, 2016, 106. o). Az optimista fogyasztó arra számít, hogy jövedelme gyarapszik, így növelheti kiadásait, amellyel növekszik a nemzetgazdaság. Ha viszont pesszimisták a fogyasztók várakozásai, az a visszafogott fogyasztást, és ezáltal gazdasági stagnálást, visszaesést eredményez (Ganti, 2024.).

1. ábra: A fogyasztói bizalmi index a GDP változásához viszonyítva 1993-2024 között

Forrás: Eurostat, 2025 & Központi Statisztikai Hivatal, 2024 adatai alapján, saját szerkesztés, 2025

A lakossági hangulatot felmérő indexeket, mutatókat is ezen elgondolás alapján dolgozták ki, amelyek létrejötte óta a gazdasági növekedés rendkívül pontos előrejelzőinek bizonyulnak. Számos mutatót különböztethetünk meg, melyek módszertanilag jelentősen eltérnek egymástól (Sugatagi, 2016). Az 1. ábrán egyértelműen megállapítható, hogy a gazdasági aktivitás mindig párhuzamosan mozog a fogyasztói várakozásokkal. A bizalmi indexek jelentősége abban rejlik, hogy nem pusztán korreláció van a fogyasztók hangulata és a nemzetgazdaság teljesítménye között, hanem a fogyasztói bizalom változása előrejelzi a gazdasági növekedés változását (C. Ludvigson, 2004), amely segíti a vállalati döntéshozókat a gazdasági környezet megítélésében (Sugatagi, 2016). A mutatók előrejelző (leading) képességéről azonban eltérő álláspontot foglal a szakirodalom, ugyanis egyes munkák lemaradó (lagging) indikátornak tartják. Ez azt jelenti, hogy a mutató a már bekövetkezett gazdasági változás hatására reagál (Mcwhinney, 2023).

A konjunktúra-barométerekkel kapcsolatban szükséges továbbá három kiegészítést tenni (Sugatagi, 2016) alapján:

- A mutatók jól alkalmazhatók a nemzetgazdasági növekedés becslésére, mivel viszont az egyes szektorok „nem azonos ütemben fejlődnek a GDP-vel, a fogyasztói bizalom egyes indikátorai alapján a kutatóintézetek készítenek ágazatspecifikus előrejelzéseket is” (106. oldal), melyeket az adott ágazat vállalatai a rövid távú tervezéshez használhatnak.
- Ágazati konjunktúra-indexek készülhetnek a szektorban tevékenykedő vállalatok elégedettsége alapján is, mely felmérés során a vállalati döntéshozókat kérdezik pl. készleteik, kintlévőségeik felől. Ezek inkább az üzleti felhasználóknak értékesítő vállalatok számára jelentősek.
- A lakossági és vállalati konjunktúra-felmérések az Európai Unió tagországaiban azonos módszertan alapján készülnek a Bizottság megrendelésére, amely az EU-t a konjunktúrakutatások legnagyobb megrendelőjévé tette.

11.2.3. Az Európai Unió Tanácsának működése

Magyarország 2004-ben vált az Európai Unió tagjává kilenc másik országgal párhuzamosan, mellyel az akkori Európai Unió tagországainak száma huszonötre növekedett. Hazánk az Unió csatlakozás egyik legnagyobb várományosa volt a rendszerváltást követően a volt szovjet blokk országai közül, melyből származó előnye a tényleges csatlakozásra jelentős visszaesést mutatott (Csehi, 2020). „Az Európai Unió Tanácsa az Európai Parlament mellett a legfontosabb társjogalkotó” (Palakovics, 2014b, 31. o.). Az intézmény keretében, mely a tagállamok kormányainak érdekképviselői szerveként is működik, az egyes tagállamok miniszterei üléseznek a közösségi szintre emelt szakpolitikák összehangolása, valamint jogalkotás céljából (Palakovics, 2014b). Összetétele alapján, a Lisszaboni Szerződés életbelépése óta tíz féle tanácsi formációt különböztethetünk meg (Várnay, 2016). Ezek közül kiemelt fontosságú az Általános Ügyek Tanácsa, valamint a Külügyminiszterek Tanácsa, mivel a két testület átfogóbb és politikailag is érzékenyebb témákkal foglalkozik, míg a többi, kizárólag szakpolitikák mentén határolódik el. A testületek tagjai az Unió országok megvitatandó szakpolitikai területért felelős miniszterei (Palakovics, 2014b).

Az intézmény tevékenységei közé tartozik az uniós jogalkotás mellett a tagállamok gazdaságpolitikájának összehangolása, az Európai Unió éves költségvetésének jóváhagyása, az igazságszolgáltatás összehangolása, harmadik országokkal kötött megállapodások aláírása, valamint az EU külpolitikájának és védelmi politikájának harmonizálása (Blahó & Prandler,

2014). Az Unió éves költségvetésének jóváhagyását, valamint jogalkotó tevékenységét az Európai Parlamenttel együttműködve gyakorolja. Az Európai Unió Tanácsának székhelye Brüsszel, viszont Luxemburgban is üléseznek egy évben háromszor, valamint a soros elnökség bevezetése óta az elnöki pozíciót betöltő országban is tartanak informális üléseket (Palakovics, 2014b).

A Tanácsban a szavazás az alábbi három módon történhet (Palakovics, 2014b) alapján:

- **Konszenzusos döntés:** Az egyhangú, vagy konszenzusos döntéshozatal az Európai Unió kialakulása óta fokozatosan visszaszorult, napjainkra már csak a tagállamok számára kiemelten fontos területeken alkalmazzák, mint a biztonságpolitika és a külpolitika, amely kapcsán az országok szeretnék vétőjogukat fenntartani.
- **Egyszerű többség:** Egyszerű többség esetén a tagországok több, mint felének támogatása szükséges a javaslat elfogadásához, mára már leginkább csak eljárási kérdésekben alkalmazzák.
- **Minősített többség:** A Nizzai Szerződéssel a döntéshozatal ezen formája vált legnépszerűbbé az Európai Unió Tanácsában. A szavazás során minden tagállam egy szavazattal rendelkezik, szavazatai azonban súlyozottan kerülnek beszámításra, mely az ország népességszáma mentén lett kialakítva.

11.2.4. Az Európai Unió Tanácsának soros elnöksége

Az Európai Unió Tanácsának elnöki pozícióját félévente más-más uniós tagállam tölti be, mely időszak során az intézmény minden szintjén a soros elnökség vezeti az üléseket, ezzel hozzájárulva a Tanácsban végzett tevékenysége folytonosságának biztosításához (Európai Unió, 2025). A soros elnök meghatározó szerepet játszik abban, hogy vezetésének hat hónapjában az EU milyen ügyekre összpontosít majd. „Legfontosabb feladata az ülések során a tagállamok közötti konszenzus kiépítése, a tagállami érdekek közelítése, és a jogszabályalkotás során a bizottsági javaslat olyan irányú módosítása, hogy az a tagországok legnagyobb része számára kielégítő megoldásként szolgáljon” (Palakovics, 2014a, 33. o.). Fontos feladata továbbá az ülések napirendjének előkészítése, az ülések összehívása és elnöklése, emellett „képviseli a Tanácsot harmadik országokkal és az egyéb közösségi intézményekkel szemben” (Palakovics, 2014a, 33. o.). Magyarország ezt a pozíciót 2011 első, majd 2024 második félévében töltötte be.

11.2.5. Magyarország EUT elnökségének második ciklusának prioritásai

Magyarország 2024 második félévében, július 1-jétől december 31-ig került újra a Tanács elnöki pozíciójába. Főbb prioritásai az alábbiak szerint alakultak (Európai Unió Tanácsa, Évszám nélkül) alapján:

- „Új Európai Versenyképességi Megállapodás”, amely keretében helyet kap az európai versenyképesség javítása, valamint annak szakpolitikákba történő integrálása.
- „Az európai védelempolitika megerősítése” kapcsán Európa védelmi képességeinek, a nemzetközi válságkezelési reakciókészségének és kapacitásának fejlesztését helyezte az elnökség előtérbe.

- „Következetes és érdemeken alapuló bővítéspolitika” programjában a Nyugat-Balkán régió csatlakozásának gazdasági, biztonsági és geopolitikai jelentőségét kívánja kiemelni.
- Prioritásként jelent meg továbbá az illegális migráció megfékezése is, melynek megoldásának segítségét szolgálja az Unióval határos, valamint kulcsfontosságú „kibocsátó- és tranzit országokkal való szorosabb együttműködés”.
- Az elnökség a kohéziós politika jövőjének kialakítását szintén kiemelt fontosságúnak tartja, hiszen az Európai Unión belüli egyenlőség és harmónia megteremtése érdekében kulcsfontosságú „a régiók közötti fejlődést érintő különbségek csökkentése”.
- A „gazdaközpontú uniós agrárpolitikát” szintén prioritásként kezeli az elnökség, amely kapcsán elengedhetetlennek véli, hogy az agráriumra ne az éghajlatváltozás okozójaként, hanem a „megoldás részeként tekintsünk”.
- A „demográfiai kihívások kezelése” program az előregedő társadalom és a munkaerőhiány egyre fokozódó problémáira irányul. Az elnökség célja a kapcsolódó kihívások kiemelése, melyek egyre jelentősebbek az Európai Unió versenyképessége és a közfinanszírozás fenntarthatóságának szempontjából is.

11.3. Anyag és módszer

A bevezető fejezetben felsorolt kutatási kérdések, illetve hipotézisek vizsgálata elsősorban szekunder adatok mentén történt. H1 hipotézisem kérdőíves megkérdezés útján, míg H2, H3, H4 hipotézisek értékelése szekunder adatok, túlnyomóan az Eurostat adatbázisai, valamint a Magyar Nemzeti Bank kiadványai nyomán került elbírálásra.

Primer adatgyűjtés mentén egy két szakaszból álló kérdőív került összeállításra, amely 2025. február 2.-2025. február 13.-ig, azaz 11 napig állt a kitöltők rendelkezésére. Az első szakasz 23, témára irányuló szakmai kérdést tartalmaz, míg a második a kitöltő demográfiai, földrajzi, valamint pszichográfiai ismérveit (Agárdi, 2010) gyűjti. A felmérés nominális, ordinális mérési szinteken Likert, fontossági, minősítő skálákat tartalmaz. Az adatgyűjtés legnagyobb arányban zárt, dichotóm és polichotóm kérdések mentén történt, de a kitöltőknek lehetőségük volt teljesen nyitott kérdéseken keresztül is véleményt formálni. A mintavétel a napjainkban elterjedt „hólabda” technika alkalmazásával történt, tehát az adatgyűjtés nem kizárólag véletlenül alakult. A létrejött 150 fős minta, Magyarország teljes lakosságához viszonyítva 95%-os konfidenciaszinttel, valamint 8%-os szignifikanciaszinttel rendelkezik, amely véletlenszerű mintavétel esetén reprezentatívnak tekinthető (Pintér & Rappai, 2001).

A kutatási kérdőív 9, a GKI Gazdaságkutató Zrt. által alkalmazott kérdést tartalmaz. A 150 fős, 41 év átlagéletkorú minta válaszai mentén fogyasztói bizalmi index számítására került sor a GKI módszertani ismertetője alapján. Az egyes kérdésekre adott válaszokból ún. egyenleg-mutatók számíthatók 'az adott kérdésre nagyon pozitív és a kissé pozitív választ adók aránya – az adott kérdésre kissé negatív és nagyon negatív választ adók aránya' képlet mentén (R. Fedor & Huszti, 2016). Az így számított indikátor értéke, mint ahogy az index maga, +100 és -100 között alakulhat. A kutatás során sor került továbbá korreláció vizsgálatra is ahol a háztartások külföldi tőkebefektetései, valamint a fogyasztói bizalmi index alakulása közötti kapcsolat került elemzésre a Geogebra program segítségével. A számítás a Magyar Nemzeti Bank 2023. évi, a Háztartások pénzügyi adatai című statisztikai kiadványa és az Eurostat fogyasztói bizalmi indexeket tartalmazó adatbázisa által publikált adatok mentén történt.

Jelentős szerepet játszott a Difference-in-Differences (DiD) módszer is, melyet a társadalomtudományokban és a közgazdaságtanban használnak, egy beavatkozás vagy esemény hatásának megértése érdekében. A módszer lehetővé teszi a kutatók számára, hogy megfigyelési adatokból ok-okozati összefüggésekre következtessenek (Keisha, 2022). A technika alapja a kezelt csoport, - amelyet érint a beavatkozás vagy esemény - és a kontrollcsoport - amelyet nem érint a beavatkozás - összehasonlítása két időpontban (Callaway & Sant’Anna, 2021). Mindkét csoportot a beavatkozás előtt és után vizsgáljuk, melyet különbségek számítása követ. Az első különbség a kezelt csoport eredményeinek változása a beavatkozás előtt és után, a második különbség pedig a kontrollcsoport eredményeinek változása ugyanebben az időszakban (Keisha, 2022). Ezt a kutatásban a DiD módszer robosztusságát vizsgáló számítás követte placebo-tesztet alkalmazva.

11.4. Eredmények

11.4.1. A fogyasztói bizalmi index vizsgálata

Ahogy azt a kutatás módszertani fejezete is taglalja, kérdőíves megkérdezés 9, a GKI Gazdaságkutató Zrt. (GKI) által is alkalmazott kérdést tartalmazott, amelyekre beérkezett válaszok alapján fogyasztói bizalmi index számítására került sor. A kutatás során számított, az index számításához szükséges indikátorok (kiemelten a képletet alkotó értékek), összevetve a GKI kalkulációival, az alábbiak szerint alakultak (1. táblázat):

1. táblázat A fogyasztói bizalmi indexet alkotó indikátorok összevetése

Kérdések	Saját kutatás mentén kapott indikátorok értéke 2025. februári adatok alapján (%)	GKI által számított indikátorok értéke 2025. februári adatok alapján (%)
1. Hogyan változott az Ön háztartásának pénzügyi helyzete a 12 hónappal ezelőtti állapothoz képest?	-18	-25,6
2. Véleménye szerint hogyan fog változni háztartásának pénzügyi helyzete a következő 12 hónap alatt? (a jövőbeni gazdasági kilátások alapján)	-33,33	-18,5
4. Véleménye szerint hogyan fog alakulni az ország gazdasági helyzete a következő 12 hónapban?	-75,68	-46,8
7. Ön szerint kedvező ez az időszak nagy értékű fogyasztási cikkek (pl.: bútor, televízió stb.) vásárlására?	-55,33	-37,6
8. Ön szerint a következő 12 hónapban hogyan alakul a nagy értékű fogyasztási cikkekre szánt pénze az előző 12 hónaphoz képest? (a jövőbeni gazdasági körülmények alapján)	-48,00	-27,4

Forrás: Saját kutatási eredmények és a GKI Gazdaságkutató Zrt. adatai alapján, saját szerkesztés, 2025

A következő táblázat (2. táblázat) a fogyasztói bizalmi index számításának módját hivatott bemutatni, összefoglalni. A részletes, módszertanra vonatkozó elméleti háttéranyag a kutatás 4. fejezet (Anyag, módszer) tárgyát képezi.

Az így kapott fogyasztói bizalmi index, melynek levezetését az 2. táblázat tartalmazza, nyilvánvalóan nem simul bele a GKI Gazdaságkutató Zrt. által publikált értékek trendjébe, ami 2024-ben átlagosan -24,75 értéket vett fel. A kiugró érték azzal magyarázható, hogy a válaszok túlnyomó többsége (61%) az Észak-magyarországi régióból érkezett, amelyet Magyarország egyik konvergencia régiójaként ismer a szakirodalom. Ebbe a kategóriába azok a régiók tartoznak, ahol az egy főre jutó GDP kevesebb, mint az Európai Unió átlagának 75%-a. Jellemző, hogy ezeken a területeken magasabb a munkanélküliség, gyengébb az infrastruktúra, ami okot adhat a válaszadók pesszimizmusának. A válaszadók régiónkénti megoszlását a 2. ábra szemlélteti.

2. táblázat: A fogyasztói bizalmi index számítása

Kérdések	Negatív válaszok (%)	Pozitív válaszok (%)	Indikátor (%)
1. Hogyan változott az Ön háztartásának pénzügyi helyzete a 12 hónappal ezelőtti állapothoz képest?	44,67	26,67	-18,00
2. Véleménye szerint hogyan fog változni háztartásának pénzügyi helyzete a következő 12 hónap alatt? (a jövőbeni gazdasági kilátások alapján)	54,00	20,67	-33,33
3. Véleménye szerint az ország gazdasági helyzete hogyan változott az eltelt 12 hónap alatt?	74,67	6,00	-68,67
4. Véleménye szerint hogyan fog alakulni az ország gazdasági helyzete a következő 12 hónapban?	77,33	1,65	-75,68
5. Véleménye szerint hogyan alakultak a fogyasztói árak a 12 hónappal ezelőttihez képest?	97,33	0,67	-96,67
6. Összehasonlítva a jelenlegivel, Ön szerint hogyan alakulnak az árak a következő 12 hónapban?	98,00	0,00	-98,00
7. Ön szerint kedvező ez az időszak nagy értékű fogyasztási cikkek (pl.: bútor, televízió stb.) vásárlására?	74,00	18,67	-55,33
8. Ön szerint a következő 12 hónapban hogyan alakul a nagy értékű fogyasztási cikkekre szánt pénze az előző 12 hónaphoz képest? (a jövőbeni gazdasági körülmények alapján)	57,33	9,33	-48,00
9. Az elkövetkező egy évben mennyire valószínű, hogy képes lesz jövedelméből megtakarítani? (a jövőbeni gazdasági körülmények alapján)	46,67	53,33	-6,67
A fogyasztói bizalmi index értéke: $((-18,00)+(-33,33)+(-75,68)+((-55,33+(-48,00)/2)) =$ -44,67			

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

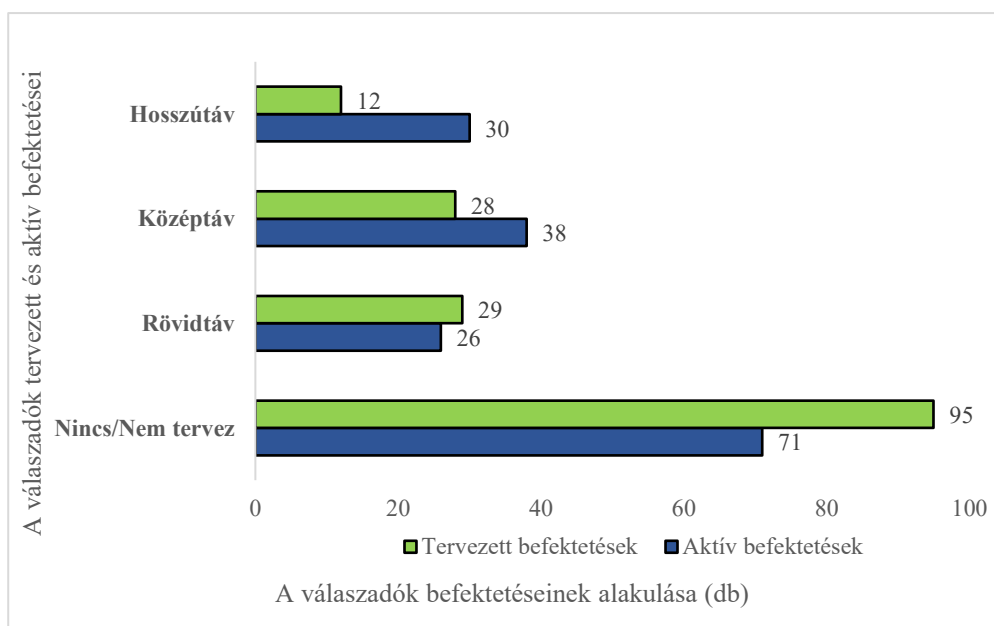
11.4.2. A válaszadók befektetési hajlandóságának, szokásának vizsgálata

Kérdőíves megkérdezés útján a válaszadók befektetési szokásai is kutatás tárgyát képezték, amely eredményeként megállapítható, hogy a létrejött minta közel felének (47,3%) nincs jelenleg aktív befektetése.

A felmérés során ezen kívül három lehetőség közül volt lehetőség választani a befektetés időtávja szerint, vagyis rövidtáv (1-12 hónap), középtáv (1-5 év), valamint hosszútáv (5 év, vagy azt meghaladó), amely kategóriákba besorolhatták aktív befektetéseiket. A kérdés megfogalmazása során arra számítottam, hogy mivel 2025. januári felmérés szerint az Európai Unióban hazánkban az egyik legalacsonyabb a fogyasztói bizalom (Görögországot és Észtországot követve), ezért a befektetési hajlandóság is recessziót produkál.

Az erre vonatkozó eredményeket a 3. ábra foglalja össze, melyről megállapítható, hogy 71 válaszadó nem rendelkezik aktív befektetéssel, valamint 95 nem is tervez egyáltalán befektetni a következő 12 hónapban. A tervezett befektetéseket vizsgálva leolvasható, hogy hosszú- és középtávra visszaesik a befektetési hajlandóság a következő 12 hónapot tekintve, míg rövidtávra kis mértékű növekedés hajzolódik ki.

2. ábra: A kérdőív válaszadóinak aktív és tervezett befektetései

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

A kérdőívet kitöltők átlagéletkora 41 év, vagyis viszonylag stabil pénzügyi helyzettel rendelkeznek, nagyobb valószínűséggel fektetnek be, mint a fiatalabb korosztály. Ebben az esetben, mivel a fogyasztói bizalom alacsony és a válaszadók nem mutatnak nagy hajlandóságot a jövőbeni befektetésekre, elmondható, hogy a fogyasztói bizalom alakulása és a befektetések alakulása között egyenes arányosság feltételezhető.

A megállapítás statisztikai úton történő vizsgálatára korreláció-számítás alkalmazására került sor (Pearson, 1896). A vizsgálat során két adatsor került létrehozásra, ahol 'A' a befektetések alakulása 2024-ben negyedéves bontásban, 'B' pedig a GKI által publikált fogyasztói bizalmi indexek 2024. november-2025. február havi értékei. A számítás mentén kapott részeredményeket a 3. táblázat tartalmazza. A Pearson-féle együttható értéke az eredménytábla alapján 0,6, amely azt jelzi, hogy a két változó között mérsékelt erő vagy erős pozitív kapcsolat áll fenn (Tóthné Parázsó, 2011). Ez azt jelenti, hogy nem minden esetben, de általában, amikor az egyik változó értéke nő, a másik is növekedni kezd. Az így kapott eredmény a nemzetgazdaság befektetésekre vonatkozó adatai alapján került kiszámításra, így a háztartásokat tekintve nem vonhatók le pontos következtetések.

3. táblázat: A befektetéseket érintő korreláció-számítás eredménytáblája

'A' adatsor rangsorai	'B' adatsor rangsorai	Rangkülönbség (d)	d ²
3	4	1	1
4	3	1	1
1	2	1	1
2	1	1	1
$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)} = 1 - \frac{24}{4 * 15} = 1 - 0,4 = 0,6$			

Forrás: KSH 2025 évi tanulmánya alapján, saját szerkesztés, 2025

A következőkben arra kerestem a választ, hogy van-e kapcsolat a magyar háztartások külföldi betétállománya és a fogyasztói bizalmi index alakulása között. A kérdés megválaszolásához korreláció-számítást végeztem, F eloszlásvizsgálatot alkalmazva, ahol 0,025-ös szignifikanciaszint mellett a próbafüggvény számított értéke 10,007, vagyis H1 tartományba esik, tehát a regressziós függvény megfelelő, így általánosítható a változók közötti összefüggés. A kapott eredmények alapján a H1 hipotézis elutasításra került.

11.4.3. Az EUT elnökség és a fogyasztói bizalmi index kapcsolatának vizsgálata

Kutatás részét képezte továbbá, hogy van-e szignifikáns összefüggés Magyarország Európai Unió Tanácsában betöltött elnöksége és a fogyasztói bizalom indexének alakulása között.

4. táblázat: DiD módszer segédtáblázata

Ország	Időszak (5 év)	FBI	Post (1=Utána, 0=Előtte)	Treat (1=MO, 0=KCS)	Post*Treat
Svédország (2009)	Előtte	0,68	0	0	0
Svédország (2009)	Utána	1,22	1	0	0
Spanyolország (2010)	Előtte	-16,79	0	0	0
Spanyolország (2010)	Utána	-20,94	1	0	0
Belgium (2010)	Előtte	-6,85	0	0	0
Belgium (2010)	Utána	-8,59	1	0	0
Magyarország (2011)	Előtte	-37,38	0	1	0
Magyarország (2011)	Utána	-20,61	1	1	1

Forrás: Eurostat adatbázisa alapján, saját szerkesztés, 2025

A vizsgálatot Difference-in-Differences (DiD) (Goodman-Bacon, 2021) regressziós módszerrel végeztem, amelyről a megalkotott segédtáblázat a fogyasztói indexet az elnökség előtti, és utáni 5 év átlagát tartalmazza, amely magyarázza, hogy miért az előző ciklus adatai mentén készült a vizsgálat, hiszen a jelenlegi elnökség aktualitása miatt nem áll rendelkezésre elegendő adat. A kontrollcsoportot alkotó országok (Svédország, Spanyolország, Belgium) Magyarországot közvetlenül megelőzően töltötték be soros elnökségi pozíciót. A számításhoz

szükséges adatokat az 4. táblázat foglalja össze. Az így létrejött adathalmaz mentén Excel programban regressziós statisztika futtatására került sor, mely eredményeként a szignifikanciaszinthez viszonyított valószínűség magasabb, mint 0,05, tehát Magyarország elnöksége és a fogyasztói bizalmi index közötti kapcsolat nem szignifikáns. Az előbbieken alapján kijelenthető a H2 hipotézis helytelensége, vagyis a feltevés, amely szerint a fogyasztói bizalom indexének változása szignifikáns összefüggést mutat Magyarország Európai Unió Tanácsában betöltött elnökségével elutasításra került.

11.4.4. Robosztussági vizsgálat – Placebo-teszt

A placebo-teszt mentén a kutatás célja megvizsgálni az Európai Unió Tanácsában betöltött elnökség szignifikáns hatást gyakorolt-e a fogyasztói bizalmi index alakulására, vagy a megfigyelt változások pusztán a gazdasági trendek természetes alakulásának következményei. A placebo időszakot tekintve, a 2014-2015 közötti időszak képezte a vizsgálat tárgyát, mivel ebben az időszakban hazánk nem töltötte be az Európai Unió Tanácsának elnökségi pozícióját, de bizonyos makrogazdasági mutatók mentén a gazdaság helyzete hasonló volt, mint a 2011-es elnökségi ciklusban.

5. táblázat: Placebo-teszt segéd táblázata

Ország	Időszak	FBI	Post (1=Utána, 0=Előtte)	Treat (1=MO, 0=KCS)	Post*Treat
Svédország	2014	-10,1	0	0	0
Svédország	2015	-8,9	1	0	0
Spanyolország	2014	-20,7	0	0	0
Spanyolország	2015	-18,3	1	0	0
Belgium	2014	-7,2	0	0	0
Belgium	2015	-6,4	1	0	0
Magyarország	2014	-31,8	0	1	0
Magyarország	2015	-29,1	1	1	1

Forrás: Eurostat adatbázisa alapján, saját szerkesztés, 2025

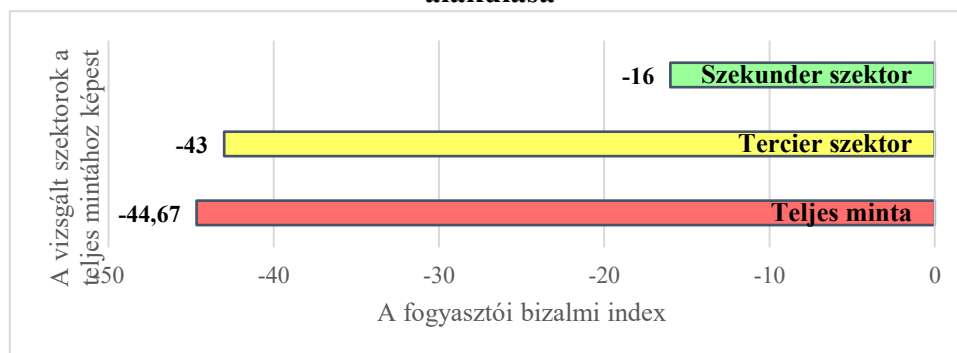
A kontrollcsoportokat a Difference in Differences módszer mentén alkalmazott országok mutatói (Svédország, Spanyolország, Belgium) alkották. A teszt alapjául szolgáló adatokat az 5. táblázat tartalmazza. A regressziós számítások mentén a placebo időszakban a Magyarországot érintő Post*Treat változó p-értéke 0,906, amely mivel 0,05-nél nagyobb, nem szignifikáns, vagyis Magyarország fogyasztói indexének alakulása nem mutat szignifikáns eltérést a kontrollcsoport országaihoz képest. Ez azt jelenti, hogy a különbségek, amelyeket a DiD módszer az elnökségi ciklus alatt kimutatott, valószínűleg nem pusztán gazdasági trendekből fakadnak, hanem ténylegesen az elnökségi időszak hatásának tulajdoníthatók. Fontos kiemelni, hogy a placebo-teszt és a DiD módszer eredményei látszólagos ellentmondást mutatnak, hiszen a Difference in Differences számítás nem igazolt szignifikáns összefüggést Magyarország elnökségi pozíciója és a fogyasztói bizalmi index között. A placebo-teszt szerepe a módszertan robusztusságának ellenőrzése (Slusky, 2017), amely azt mutatja, hogy a gazdasági trendek önmagukban nem okoznak szignifikáns eltéréseket. Bár az elnökség közvetlen hatása nem nyert bizonyítást, a vizsgált időszakban külső tényezők sem generáltak szignifikáns

különbséget, amely megerősíti, hogy a kutatás során alkalmazott módszertani megközelítés helytálló.

11.4.5. Gazdasági szektorok összehasonlító elemzése

A vizsgálat fontos részét képezte a különböző gazdasági szektorban dolgozó fogyasztók fogyasztói bizalmának vizsgálata (4. ábra). A válaszadók a gazdaság öt szektorából választhatták ki azt, amelyben tevékenykednek, vagy munkavégző korukban tevékenykedtek (primer, szekunder, terciér, kvaterner és kvintén). A végső mintát legnagyobb arányban a szekunder és terciér szektorban tevékenykedők alkották, így önkényesen ez a két szektor vált összehasonlítás tárgyává.

3. ábra: A szekunder és terciér szektorban dolgozók fogyasztói bizalmának alakulása

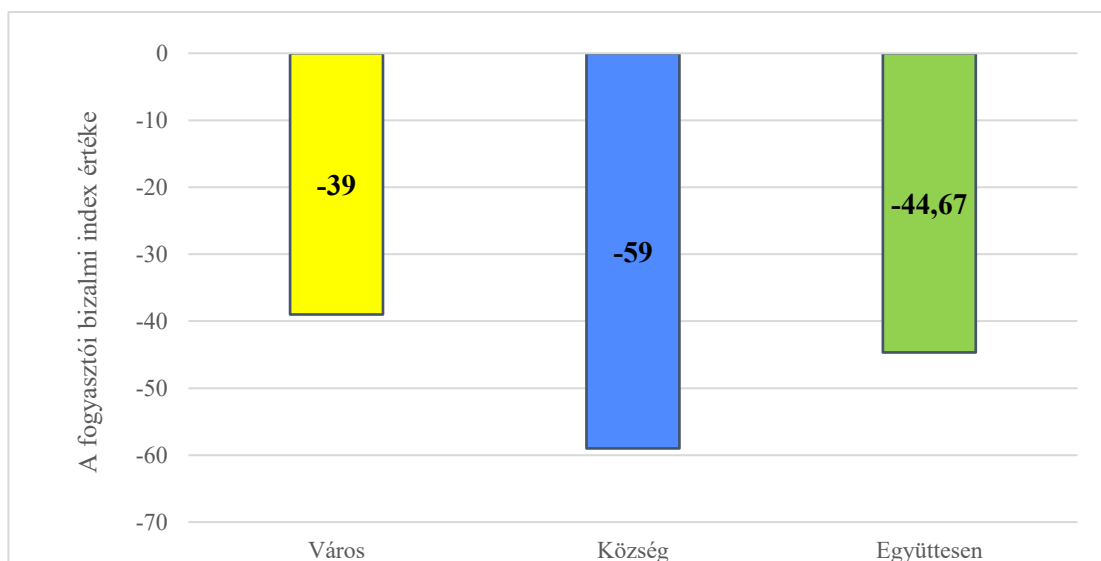
Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

A kutatás előfeltevését képezte, hogy a terciér szektorban tevékenykedők jóval pesszimistábbak, mivel például a turizmust vizsgálva a vendégek alacsonyabb reálbérei esetén jelentős bevételtől eshetnek el az ágazat dolgozói. Az ábráról könnyedén leolvasható, hogy a szekunder szektorban dolgozók majdnem háromszor optimistábbak. Ez több tényezőnek is tulajdonítható, például az ipari szektor jelentős szerepet játszik a gazdasági növekedésben, ami pozitív hatással lehet a munkavállalók gazdasági kilátásaira. Kiemelt fontosságú lehet a szakszervezeti jelenlét is, hiszen az ipari ágazatokban erős, hatékony szakszervezetek működnek (László & Sipos, 2023), amelyek védik a munkavállalók érdekeit, biztosítva ezzel a megfelelő munkafeltételeket és béreket. A szekunder szektorban tevékenykedők számára emellett gyakran elérhetők szakmai képzések és fejlődési lehetőségek, amelyek növelhetik a munkahelyi elégedettséget és a jövőbe vetett bizalmat. A H3 hipotézis az előbbi indoklás okán elfogadásra került.

11.4.6. A válaszadók lakhelyének és végzettségének vizsgálata a fogyasztói bizalom összefüggésébe

A kutatás ezen fejezetének első szakaszában a város, illetve vidéki települések lakóinak fogyasztói bizalma kerül vizsgálat és összehasonlítás tárgyává. A primer kutatást segítő kérdőív mentén 127 városból, valamint 23 községből származó kitöltő válasza került begyűjtésre, ahol a fogyasztói bizalmi index számítás eredményeit az 5. ábra szemlélteti.

4. ábra: A városban és vidéken élő válaszadók fogyasztói bizalmának alakulása

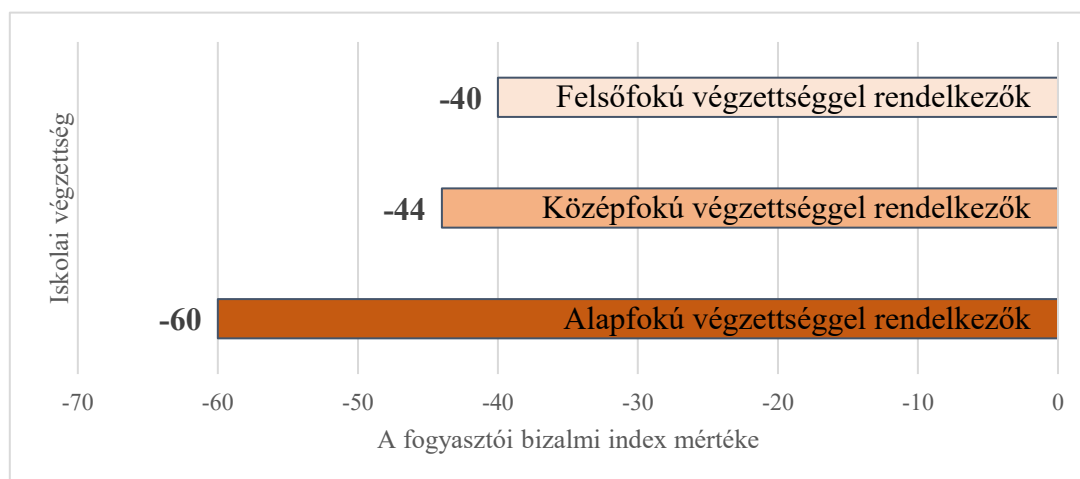

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

Az ábráról leolvasható, hogy azok a kitöltők, akik városban élnek, jóval optimistábbak a gazdaság helyzetét tekintve, mint a vidéken élők. Az eredmény számos tényezőre vezethető vissza, de kiemelt fontosságúnak tartom az oktatással, végzettséggel kapcsolatos összefüggést, amely a következő részfejezet mentén kerül részletesen kifejtésre.

Ezt követően az az előfeltevés kerül vizsgálat tárgyává, amely szerint azok, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, azok gazdasági szempontból optimistább fogyasztók. A primer kutatás mentén kapott eredmények a 6. ábrán figyelhetők meg.

5. ábra: A fogyasztói bizalom alakulása az iskolai végzettség függvényében

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

Az ábra megmutatja, hogy hogyan alakul a fogyasztói bizalmi index eltérő iskolai végzettséggel rendelkező fogyasztók esetén. Megfigyelhető, hogy a minta válaszai alapján, minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik a fogyasztó, annál optimistább a gazdaságot tekintve. Ez a kérdéskör szorosan kapcsolódhat a különböző településtípusokon élők bizalmának

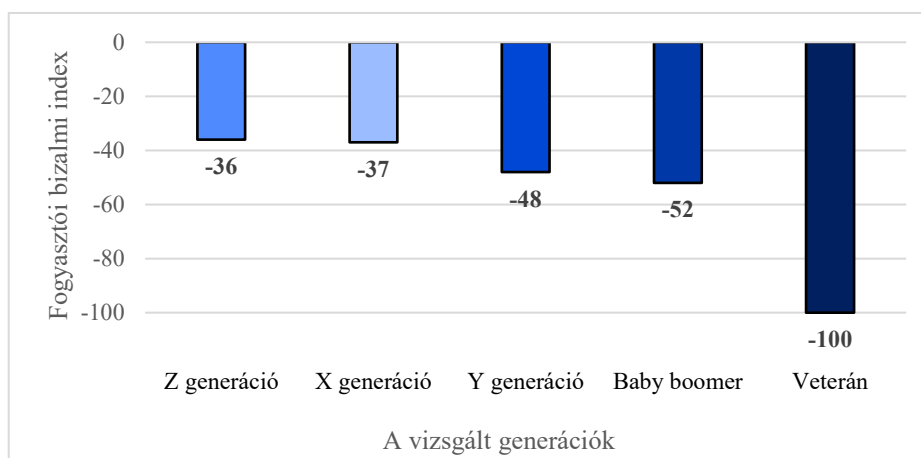
alakulásához, hiszen a középfokú oktatás (úgy, mint gimnáziumi oktatás és szakképzések) térben a városok köré koncentrálódik, köszönhetően az ott összpontosuló infrastruktúrának, a szakember-ellátottságnak, az eszközparknak és a gazdasági kapcsolatoknak (Velkey, 2020). A felsőoktatás tekintetében ugyanez szintén elmondható, hiszen Magyarországon a legtöbb felsőoktatási intézmény városban található.

Az előbbi gondolatok mentén tehát a H4 hipotézis, amely szerint azok, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, azok gazdasági szempontból optimistább fogyasztók, elfogadásra került.

11.4.7. A fogyasztói bizalmi index alakulása eltérő generációk esetén

Kutatás tárgya volt ezt követően megvizsgálni, hogyan alakul a különböző generációk esetén a fogyasztói bizalom. A primer kutatás során beérkezett adatok alapján kijelenthető, hogy a kérdőív öt generációt is meg tudott szólítani, így a következő elemzés során is öt kategória jött létre, melyek a veteránok (1945 előtt születettek), a baby boomerek (1946-1964 között születettek), az X generáció (1965-1979 között születettek), az Y generáció (1980-1994 születettek), valamint a Z generáció (1995-2009 között születettek). A generációk válaszai alapján fogyasztói bizalmi index számítására került sor, mely eredményeit a következő ábra szemlélteti.

6. ábra: A generációk fogyasztói bizalmi indexének alakulása

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

A 7. ábráról könnyedén leolvasható, hogy az Z generáció bizonyul a felmérés alapján a legoptimistábbnak, mely oka több tényezőre is visszavezethető. A generáció tagjai naponta több órát töltenek a közösségi médiában, vagyis a „digitális bennszülöttség” (Mátó, 2023, 140. o.) egyfajta mentőhálóként szolgál. Véleményem szerint erre a korosztályra nem kifejezetten az ország-specifikus, sokkal inkább az egész világra kiterjedő gondolkodás a jellemző, mind megélhetés, mind kultúra szintjén. Ez a felfogás rendkívül jó alkalmazkodó-képességre vall.

Az ábrán közel azonos értéket vesz fel a X generáció fogyasztói bizalma. A szakirodalom is alátámasztja, hogy az említett generáció hasonlóan jó alkalmazkodó képességgel rendelkezik, könnyebben reagál a változásra. Az 1965-1979 között születettek megtapasztalták a hiánygazdaságot és a fogyasztói társadalom kialakulását, ami tudatos vásárlókká tette őket. A technológiai fejlődéshez való alkalmazkodásuk és a digitális eszközök

használata növeli a fogyasztói bizalmukat, mivel könnyen hozzáférnek az információkhoz és online vásárlási lehetőségekhez (KPMG, 2018).

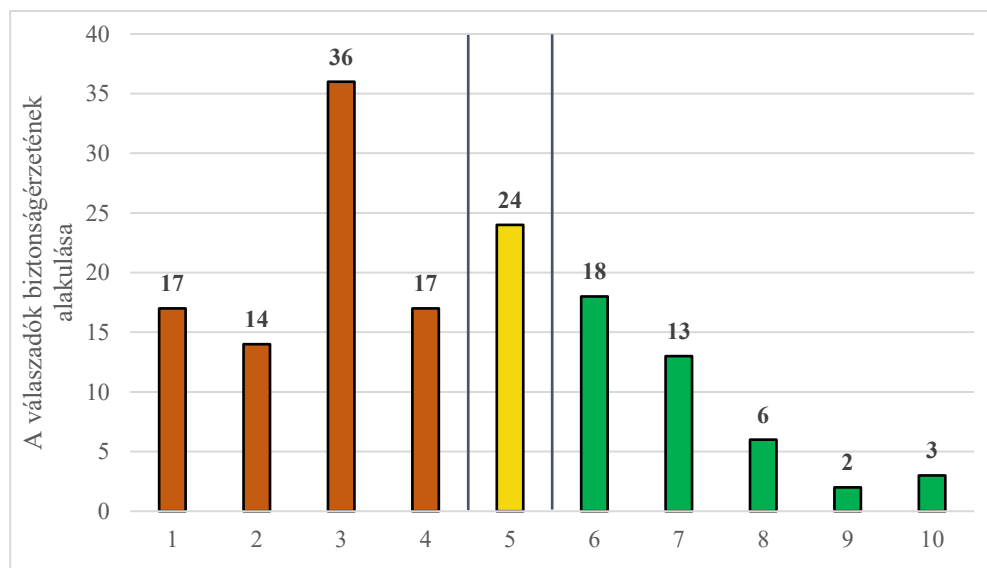
Az Y és baby-boomer fogyasztói bizalmi értékei az előbbieknél jóval alacsonyabb értéket vesznek fel. Ennek oka lehet, hogy például az Y generáció tagjai gyakran önérdékűek, és érzékenyek a kritikára. Az előbbiek alapján feltételezhető, hogy kevésbé tolerálják a változásokat. A baby boomer esetén az erős munkamorál és a lojalitás, ami lehangsúlyosabb. Jellemző rájuk a kemény munka iránti elkötelezettség, a hosszútávú lojalitás egy munkahely iránt, valamint előnyben részesítik a személyes kommunikációt. A pandémia idején, a vállalati elbocsátások, és a home-office feltehetően bizonytalanságot keltett a generáció tagjaiban (Inspirer, 2022).

A veteránok generációját a primer kutatás során 1 fő képviselte, de mivel minden válasza pesszimista volt, az így számított index értéke is a legalacsonyabb értéket vette fel. A korcsoportra jellemző a biztonság és stabilitás iránti vágy, így belátható, hogy mivel a jelenlegi gazdasági helyzet a primer kutatás alapján nem teszi ezeket lehetővé (ld. következő részfejezet), a fogyasztói hangulat is szélsőségesen negatív érték felé közelít a korcsoportot képviselő egyén esetén.

11.4.8. A gazdasági biztonságérzet vizsgálata

A kérdőív kérdései között arra is megkértem a válaszadót, jelölje egy egytől tízig terjedő skálán, mennyire érzi magát biztonságban gazdasági szempontból a jelenlegi helyzetben. A kitöltők több, mint fele (56%) a skála negatív felére, 28% a skála pozitív felére pozícionálta.

7. ábra: A kitöltők biztonságérzet-felmérésének eredményei

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

A biztonságot befolyásoló tényezőket tekintve kiemelten fontos a makrokörnyezeti jellemzők szerepe. Ezalatt érthető mutatók szempontjából a munkanélküliségi ráta, mivel alacsony munkanélküliség esetén a fogyasztók nagyobb biztonságban érzik magukat. Az infláció is rendkívül fontos mutató ilyen téren, hiszen a pénz vásárlóerejének gyakori és drasztikus fluktuálása bizonytalanságot kelthet a fogyasztókban. A pszichológiai és szociális tényezők

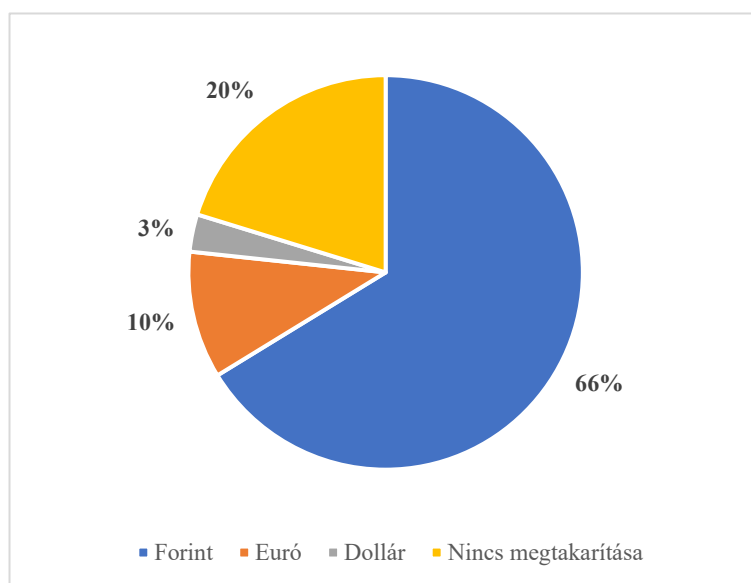
szintén nagyon fontosak, mivel, ha a fogyasztók optimisták a jövőbeli gazdasági kilátásokkal kapcsolatban, hajlamosabbak többet költeni (Saáry et al., 2022).

A piaci környezet ugyancsak nagy hatást gyakorolhat a fogyasztók biztonságérzetére. Például, ha a munkaerőpiac dinamikáját vizsgáljuk, a bérek alakulása és a munkahelyek elérhetősége kulcsfontosságú tényező, csakúgy, mint az árupiaci stabilitás. Az alapvető fogyasztási cikkek árában történő változás, amire az infláció is hatással van, bizonytalanságot ébreszthet a fogyasztókban. Az egyéni pénzügyi helyzet, mint például a megtakarítások mértéke szintén közvetlen hatást gyakorolhat.

11.4.9. Megtakarítási szokások, tendenciák vizsgálata a válaszadók körében

A megtakarítások kérdéskörének vizsgálata primer kutatásom tárgyát is képezte. A kérdés megfogalmazása során nem csak a megtakarítás tényére, hanem annak pénznemére is rákérdeztem, mely a következő módon alakul.

8. ábra: A megtakarítások meglétének és pénznemének megoszlása

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

A 9. ábráról könnyen leolvasható, hogy a minta legnagyobb része, vagyis 66%-a forintban gyűjti megtakarításait. Az is szembeűnő, hogy megjelenik a forinton kívül az euró és a dollár is, a meglévő megtakarítások árfolyamát tekintve. Véleményem szerint az infláció erősödése indokoltnak tartja, hogy ez a szám az elkövetkező néhány évben növekedést produkáljon.

11.4.10. A generációk munkába állását motiváló tényezők

A kutatás ezen fejezetében arra kerestem a választ, hogy a különböző generációkat milyen tényezők sarkallják legnagyobb mértékben arra, hogy pénzkereső tevékenységet végezzenek.

A kutatás során azt kívántam megvizsgálni, hogy van-e olyan generáció, amelyet kifejezetten a környezet hatása, mint például a gazdasági helyzet nyomása sarkalt arra, hogy munkába álljon.

Utóbbi esetben ez hatást gyakorolhat a fogyasztói bizalom alakulására. A válaszadónak összesen hét tényezőt kellett besorolnia az előzőek mentén, amelyek az anyagi szükségletek; karrierépítés (szakmai fejlődés); társadalmi elvárások; személyes célok (önmegvalósítás); családi kötelezettségek; érdeklődés, kíváncsiság; környezet hatása (pl.: barátok, ismerősök vagy gazdasági helyzet nyomása).

Az elemzés a veterán, baby boomer, az X, az Y, és a Z generáció válaszai mentén történt, ahol kiszámításra került, átlagosan mely életkorban kezdtek a válaszadók a pénzkereső tevékenységet folytatni. Vizsgálat tárgyát képezte, hogy melyek az elsődleges és másodlagos motiváló tényezők az egyes generációk tekintetében. A kutatás eredményét az 6. táblázat szemlélteti.

6. táblázat: A pénzkereső tevékenység kezdetének és motivációinak vizsgálata

	A pénzkereső tevékenység átlagos kezdete a válaszadó kora szerint (év)	Elsődleges motiváció	Másodlagos motiváció
Veterán	17	Családi kötelezettségek	Anyagi szükségletek
Baby boomer	22	Személyes célok (önmegvalósítás)	Anyagi szükségletek; érdeklődés, kíváncsiság
X generáció	20	Anyagi szükségletek	Személyes célok (önmegvalósítás)
Y generáció	21	Anyagi szükségletek	Személyes célok (önmegvalósítás)
Z generáció	19	Anyagi szükségletek	Karrierépítés, szakmai fejlődés; személyes célok (önmegvalósítás)

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

Jól látható, hogy a pénzkereső tevékenység elkezdésének átlagos életkora a veterán generációt alapul véve egyre inkább kitolódott a huszas évek elejére. A változás abban is megnyilvánul, hogy a családi kötelezettséget, mint pénzkereső tevékenységre elsődlegesen motiváló tényező, egyre inkább felváltotta az Maslow piramis csúcsán elhelyezkedő önmegvalósítás, illetve a karrierépítés is egyre nagyobb szerepet kapott. A táblázat mentén kirajzolódik, hogy az X, Y és Z generáció elsődleges motivációját az anyagi szükségletek alkotják, míg korábban ez a tényező másodlagos szerepet töltött be. Megállapítható tehát, hogy egy generáció esetén sem jelent meg a gazdasági helyzet, mint munkára sarkalló tényező, de leolvasható egy bizonyos trend, amely, hogy ezt a területet elemző, mélyebb kutatást indokol.

11.4.11. A fogyasztói bizalom vizsgálata a külföldi munkavállalási hajlandóság kapcsán

A következőekben arra kerestem a választ, hogy hogyan alakul a válaszadók fogyasztói bizalma az alapján, terveznek-e az elkövetkező 12 hónapban külföldön alkalmi munkát vállalni, állandó munkaviszonyt folytatni magyarországi, vagy külföldi lakcímmel. A vizsgálat eredményét az alábbi táblázat foglalja össze (7. táblázat).

7. táblázat: A külföldön munkát vállalni kívánó válaszadók fogyasztói bizalmi indexének alakulása

Munkavállalás típusa (az elkövetkező 12 hónapra vetítve)	Minta elemszáma (n)	Fogyasztói bizalmi index
Alkalmi munkát vállalna külföldön	14	-37
Főállású munkát vállalna külföldön, magyarországi lakcímmel	7	-15
Főállású munkát vállalna külföldi lakcímmel	8	-28
A három érték átlaga	-	-27
Nem tervezi egyiket sem	121	-45

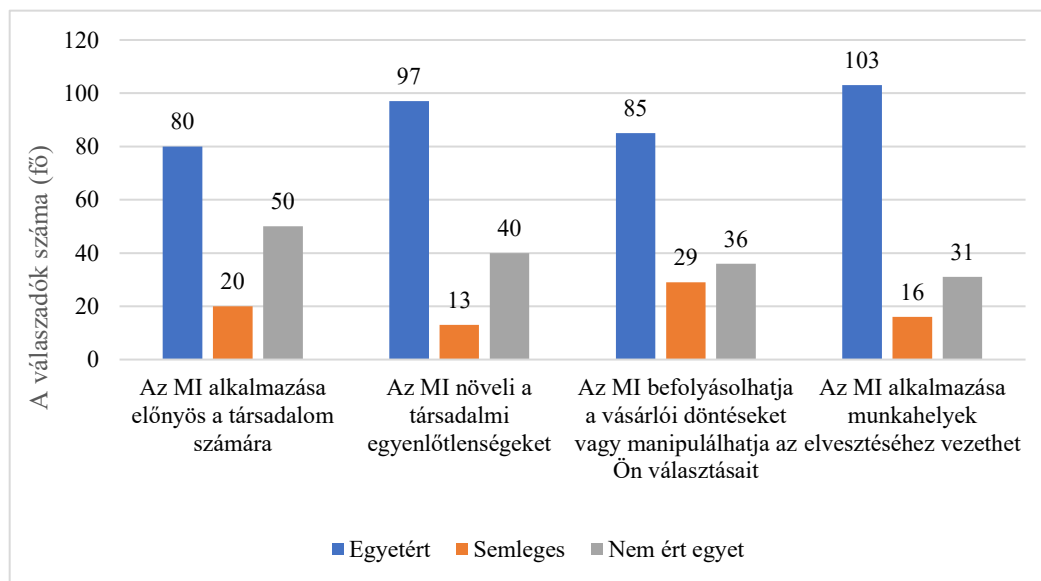
Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

A 7. táblázatról leolvasható, hogy azok a válaszadók, akik az elkövetkező 12 hónapban külföldön tevékenykednének, jóval optimistább fogyasztók, mint azok, akik nem tervezik az utóbbit. Az alkalmi, valamint a főállású munkavállalást tervezők tekintetében megfigyelhető, hogy az előbbi esetén jóval pesszimistábbak a válaszadók, amely feltehetően az alkalmi munkák bizonytalanságából és instabilitásából ered. A főállású munkát vállalni tervezők esetén is jelentős eltérés figyelhető meg az értékekben, amelyet az is magyarázhat, hogy a költözés több bizonytalansággal és kockázattal jár, mint a főállású, de hazai lakcímet használó munkavállalás. A külföldre költözés kapcsán emellett fontos megemlíteni a kulturális beilleszkedés, a jogi státusz bizonytalanságát, valamint a nyelvi akadályok meglétét is, melyek szintén növelhetik a pesszimizmust. Ahogy azt az előző bekezdésben is érintettem, a számítások alapján a legnagyobb pesszimizmust azok mutatják, akik nem terveznek külföldi munkavállalást. Ez arra utalhat, hogy a csoport tagjai személyes körülményeik miatt nem látják reálisnak a külföldi munkavállalást (például nyugdíjasként), vagy kevésbé bíznak a hazai gazdasági helyzet javulásában.

11.4.12. A válaszadók magatartása mesterséges intelligencia tekintetében

A primer kutatás utolsó szakaszában a mesterséges intelligencia kérdéskörével kapcsolatban, mint fogyasztói bizalmat formáló tényező (Bokor, 2024), nyílt lehetősége a válaszadóknak a véleményformálásra. Négy állítás állt kitöltők rendelkezésére, mely szerint: „Az MI alkalmazása előnyös a társadalom számára”, „Az MI növeli a társadalmi egyenlőtlenségeket”, „Az MI befolyásolhatja a vásárlói döntéseket vagy manipulálhatja az Ön választásait”, valamint „Az MI alkalmazása munkahelyek elvesztéséhez vezethet”.

9. ábra: A válaszadók véleménye a mesterséges intelligenciával kapcsolatos állításokról

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés, 2025

A válaszok alapján létrejött oszlopdiagram mentén (10. ábra) megállapítható, hogy a munkahelyek elvesztése kapcsán alakult ki a válaszadók között a legnagyobb egyetértés. A visszajelzés összefügghet a gazdasági, társadalmi átalakulásokkal, amelyeket például az automatizálás is előidézhet. A fogyasztói bizalom mentén, ha az emberek aggódnak amiatt, hogy a munkahelyek megszűnhetnek a mesterséges intelligencia révén, az csökkentheti a gazdaság iránti bizalmukat, mivel a munkavállalók elveszíthetik jövedelmüket és így fogyasztási képességüket, amely a keresletre is közvetlen hatással lehet. Ehhez hasonló fogyasztói viselkedés figyelhető meg például válságok esetén is (Tóth, 2016).

11.5. Összefoglalás

A kutatás átfogó célkitűzése megvizsgálni, hogy milyen összefüggések mutathatók ki a fogyasztói bizalommal kapcsolatban hazai viszonylatban, kapcsolatokat feltárni a gazdasági szektorokban dolgozók mutatói között, valamint elemezni, mutatható-e ki szignifikáns korreláció Magyarország Európai Unió Tanácsában betöltött elnöksége és a fogyasztói bizalom indexének alakulása között. Az előfeltevések, amelyek a kutatási kérdések mentén, a magyar gazdaság aktuális állapotának és makrogazdasági jellemzőinek figyelembevételével kerültek megfogalmazásra, primer, illetve szekunder adatforrások nyomán kerültek elbírálásra, statisztikai mutatószámok, technikák alkalmazásával. A primer adatgyűjtés kérdőíves megkérdezés útján történt, a közösségi média felületén, hólabda technikát alkalmazva. Szekunder adatforrás tekintetében a kutatás a GKI Gazdaságkutató Zrt. számításaira, az Eurostat adatbázisára, valamint szakirodalmi forrásokra támaszkodott. Utóbbi esetén kiemelném, hogy annak ellenére, hogy a fogyasztói bizalmi index, milyen mértékű előrejelző képességgel rendelkezik, úgy vélem háttérbe szorul, mint gazdasági mutató. Az elemzés hipotézisei az alábbiak szerint kerültek elbírálásra:

H1: A háztartások külföldi betétállomány, valamint a fogyasztói bizalmi index alakulása között nem mutatható ki összefüggés.

Az első hipotézisemet elutasítom az „A válaszadók befektetési hajlandóságának, szokásának vizsgálata” fejezet alapján. A fejezet tartalmazza a kérdőíves megkérdezés útján begyűjtött befektetésekre vonatkozó kérdésekre kapott válaszok vizuális leképezését, valamint az abból levont legfontosabb következtetéseket. A hipotézis vizsgálatát tekintve korreláció-számításra került sor, F eloszlásvizsgálatot alkalmazva, ahol 0,025-ös szignifikanciaszint mellett a próbafüggvény értéke H1 tartományba esett, vagyis általánosítható a változók közötti összefüggés.

H2: Hazánkban a fogyasztói bizalom indexének változása szignifikáns összefüggést mutat Magyarország Európai Unió Tanácsában betöltött elnökségével.

A második hipotézisem elutasításra került, a kutatás „Az EUT elnökség és a fogyasztói bizalmi index kapcsolatának vizsgálata” fejezete alapján. A fejezet kiemelt figyelmet fordít a Difference in Differences módszer alkalmazására, a második hipotézis ezúton történő értékelésére. A módszer lehetővé teszi a kutatók számára, a megfigyelési adatokból adódó ok-okozati összefüggésekre való következtetéseket. A vizsgálathoz kontrollcsoportot hoztam létre azon országokból, amelyek Magyarországot közvetlenül megelőzően töltötték be az Európai Unió Tanácsában elnökségi pozíciót, ezek Belgium, Spanyolország és Svédország. A számítás, mivel elnökség előtti és utáni adatokat igényelt, a 2009-2011 évi elnökségek értékeit vette alapul.

H3: A tercier gazdasági szektorban tevékenykedőknek alacsonyabb a fogyasztói bizalmi indexe, így pesszimistábbak, mint a szekunder szektorban dolgozók.

A kutatás harmadik hipotézise, az „Gazdasági szektorok összehasonlító elemzése” fejezet alapján elfogadásra került. Az összehasonlító elemzés a szekunder és tercier gazdasági szektorban dolgozók fogyasztói bizalmára irányult. A két szektor önkényesen került kiválasztásra, hiszen primer adatgyűjtés mentén a két szektor tudta leginkább képviseltetni magát. A kutatás eredményeként a szekunder szektorban dolgozók fogyasztói bizalma jóval magasabb, közel háromszor optimistább hangulattal rendelkeznek, ami több tényezőnek is tulajdonítható. Fontos szerepet játszik az ipari szektorban dolgozók esetén például, hogy munkájuk jelentős szerepet játszik a gazdasági növekedésben, ami pozitívan hathat a munkavállalók gazdasági kilátásaira.

H4: Azok, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, azok gazdasági szempontból optimistább fogyasztók.

A negyedik hipotézisemet elfogadtam az „Az iskolai végzettség és a fogyasztói bizalom összefüggéseinek vizsgálata” fejezet alapján. A fejezet kiemelt figyelmet szentelt az alap- felső- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők fogyasztói bizalmát érintő összefüggéseinek. Megjelenik a különböző településtípusokon élők fogyasztói bizalmának kérdésköre, az azzal kapcsolatos összefüggések, és azok lehetséges okai. Ide tartozik a városok köré koncentrálódó infrastruktúra, szakember-ellátottság, a gazdasági kapcsolatoknak, valamint az eszközparknak.

A kutatás több újszerű eredményt hozott a fogyasztói bizalom vizsgálatának tekintetében. Az eredmények mentén kirajzolódik, hogy a magasabb iskolai végzettség növelheti a gazdasági optimizmust a fogyasztók körében. A szekunder és a tercier gazdasági szektorban dolgozók gazdasági hangulatának összemérése alapján az előbbi bizonyult optimistábbnak, valamint fontos eredmény, hogy a külföldi betétek állománya és a fogyasztói bizalom között nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat. Az Európai Unió Tanácsának magyar elnöksége és a fogyasztói bizalom kölcsönhatását vizsgálva megállapításra került, hogy a Difference-in-

Differences módszer nem mutatott ki jelentős kapcsolat fennállására utaló jelet. A megtakarítási szokások tekintetében megfigyelhető, hogy a minta tagjai legnagyobb arányban a forintot részesítik előnyben, mint a megtakarítások pénzneme, viszont az inflációs kockázatok okán növekedő tendenciát mutatnak a devizaalapú megtakarítások. A mesterséges intelligencia fogyasztói magatartásra gyakorolt hatását vizsgálva kirajzolódott, sokan tartanak attól, hogy előbbi befolyásolhatja a vásárlói döntéseket és növelheti a társadalmi egyenlőtlenségeket.

További kutatási irányokra tett javaslataimat tekintve két területet tudnék meghatározni. Fontosnak tartom kiemelni a fogyasztói bizalom és a generációk kapcsolatának további vizsgálatát, hiszen úgy vélem, az utóbbi által több tudományterület számára is hasznos következtetések vonhatók le. Nagy jelentőséggel bírhat továbbá a fogyasztói bizalom, valamint a külföldi betétállomány kapcsolatának figyelemmel kísérése, további vizsgálata, különös tekintettel a betétek elhelyezésének szokásaira, a célországok, területek, és az elhelyezni kívánt összegek vizsgálatára.

11.6. Felhasznált irodalom

Agárdi, I. (2010) *Kereskedelmi marketing és menedzsment*. Akadémiai Kiadó. Budapest
[doi:https://doi.org/10.1556/9789634540168](https://doi.org/10.1556/9789634540168)

Blahó, A., & Prandler, Á. (szerk.) (2014) Nemzetközi szervezetek és intézmények. *A Tanács hatásköre*. Akadémiai Kiadó. Budapest

Bokor, T. (2024) A mesterséges intelligencia társadalmi fogadtatása: morális pánik vagy félelem az ismeretlentől? *Magyar Református Nevelés*, 2024(2) 5-15. oldal. [doi: http://dx.doi.org/10.5281/ZENODO.12820205](http://dx.doi.org/10.5281/ZENODO.12820205). Letöltés dátuma: 2025. február 24.

Bondarenko, P. (2025. január 14.) Consumer confidence. Forrás: britannica.com:
<https://www.britannica.com/money/consumer-confidence>

Callaway, B. & Sant'Anna, Pedro H. C. Difference-in-Differences with multiple time periods. *Journal of Econometrics*, 225(2), 200-130. oldal
[doi:https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2020.12.001](https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2020.12.001)

Csehi, R. (2020) Hungary and the European Union. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. [doi: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.1110](https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1110)

Erdélyi, D. (2022. október 24.) Mit mutatnak és miért fontosak a fogyasztói bizalmi indexek? Forrás: oeconomus.hu: <https://www.oeconomus.hu/oecobright/mit-mutatnak-es-miert-fontosak-a-fogyasztói-bizalmi-indexek/>

Európai Unió. (2014. május 22.) Az európai fogyasztók jogainak megerősítése és bizalmának növelése. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/empowering-european-consumers-and-boosting-their-trust.html>

Európai Unió. (2024. december) Az Európai Unió Tanácsának története. Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/history/>

Európai Unió. (2025) A soros elnökség intézménye. Az EU Tanácsának elnöksége. Forrás: [\(https://www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/presidency-council-eu/](https://www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/presidency-council-eu/)

Európai Unió. (Évszám nélkül) european-union.europa.eu. Forrás: Hungary - EU country profile: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-countries/hungary_en

Európai Unió Tanácsa. (Évszám nélkül) Az Európai Unió Tanácsa 2024. második félévi magyar elnökségének programja.<https://hungarian-presidency.consilium.europa.eu/media/1ztb2e2b/2024-masodik-felevi-magyar-elnokseg-programja.pdf>

Eurostat. (2025) Consumers - monthly data. Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EI_BSCO_M/default/table?lang=en&category=euroind.ei_bcs.ei_bcs_cs

Ganti, A. (2024. szeptember 30) Consumer Confidence Index (CCI): Definition and What It Indicates. Forrás: <https://www.investopedia.com/terms/c/cqi.asp>

Gazdag, F. (2011) Mérlegen a 2011-es magyar EU elnökség. *Nemzet és biztonság*, 4(10),72-85. oldal

GKI Gazdaságkutató Zrt. (2023) A GKI konjunktúra-indexe, az üzleti és a fogyasztói bizalmi indexek számítási módszere. GKI Gazdaságkutató Zrt.

Goodman-Bacon, A. (2021) Difference-in-differences with variation in treatment timing. *Journal of Econometrics*, 225(2), 254-277. oldal doi: <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2021.03.014>.

Inspirer. (2022) Mit lehet és mit kell tanulnunk a baby boomerektől? Forrás: <https://inclusiveworkplace.eu/hu/2022/12/19/what-can-we-and-should-we-learn-from-the-baby-boomers>

Keisha, F. (2022) Difference-in-Differences. Forrás: <https://medium.com/bukalapak-data/difference-in-differences-8c925e691fff>

KPMG. (2018) Fogyasztói mozgatóerők

Központi Statisztikai Hivatal. (2024) 21.1.1.5. Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) értéke és volumenindexe. Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/gdp/hu/gdp0005.html

László, G., & Sipos, N. (2023) *Társadalmi párbeszéd, avagy a munkaügyi kapcsolatok makroszintje*. Akadémiai Kiadó. Budapest. doi:<https://doi.org/10.1556/9789634549055>

Ludvigson, S. (2004) Consumer Confidence and Consumer Spending. *Journal of Economic Perspectives*, 18(2), 29-50. doi: [10.1257/0895330041371222](https://doi.org/10.1257/0895330041371222)

Mátó, Á. (2023) Mobil és okos. *Kultúratudományi szemle*, 5(2-3), 136-148. oldal doi: 10.15170/KSZ.2023.05.02.16

Mcwhinney, J. (2023) Understanding the Consumer Confidence Index. Forrás: [invertopedia.com: https://www.investopedia.com/insights/understanding-consumer-confidence-index/](https://www.investopedia.com/insights/understanding-consumer-confidence-index/)

Palakovics, S. (2014a) A soros elnökség intézménye. In A. Baksa, A. Jámor, T. Mizik, S. Palakovics, & M. Vásáry, *Bevezetés a Közös Agrárpolitikába*. Akadémiai Kiadó. Budapest

Palakovics, S. (2014b) Az Európai Unió Tanácsa (a Tanács, miniszterek tanácsa) In A. Jámor, & T. Mizik, *Bevezetés a Közös Agrárpolitikába*. Akadémiai Kiadó. Budapest

Saáry, R., et al. (2022) A vállalatok hozzájárulása a fogyasztók ontológiai biztonságérzetéhez. *Vezetéstudomány*, 53(8-9), 89-102. oldal, doi: <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2022.08-09.07>

- Slusky, J. G. D. (2017) Significant Placebo Results in Difference-in-Differences Analysis: The Case of the ACA's Parental Mandate. *Eastern Economic Journal*, 2017(43), 580-603. oldal doi: <https://doi.org/10.1057/eej.2015.49>
- Sugatagi, G. (2016) Fogyasztói bizalomindexek és konjunktúrabarméterek In Z. Veres, M. Hoffmann, & Á. Kozák, *Bevezetés a Piackutatásba*. Akadémiai Kiadó. Budapest
- Szabó, D. (2024) A fogyasztói bizalom és a társadalmi gazdasági rendszerbe vetett bizalom összefügg? *Világpolitika és a Közgazdaságtan*, 3(2), 142-146. oldal doi: <https://doi.org/10.14267/VILPOL2024.02.16>
- Pearson, K. (1895) Mathematical Contributions to the Theory of Evolution: III. Regression, Heredity and Panmixia. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 187, 253-318. oldal doi: <https://doi.org/10.1098/rsta.1896.0007>
- Pintér, J. & Rappai G. (2001) A mintavételi tervek készítésének néhány gyakorlati megfontolása. *M&M*, 2001(4), 4-10. oldal
- Tóth, I. (2016) A háztartások viselkedés a válság idején és ezt követően. Letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Tóthné Parázsó, L. (2011) A kutatómódszertan matematikai alapjai. Líceum Kiadó. Eger
- Várnay, E. (2016) A Tanács formációi In E. Várnay, M. Pappa, *Az Európai Unió joga*. Wolters Kluwer Kft. Budapest
- Velkey G. (2020) Az oktatási rendszer változásainak hatása az elmaradott vidéki térségekbenélő fiatalok iskoláztatási és foglalkoztatási esélyeire. *Tér és Társadalom*, 34(4), 122-142. oldal doi: <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3304>

12. A Big Mac Index gazdasági értelmezése és alkalmazhatósága a vásárlóerő és makrogazdasági mutatók vizsgálatában ⁶¹

The economic interpretation and applicability of the Big Mac Index in the analysis of purchasing power and macroeconomic indicators

*Rozsnaki, Alexa*⁶²

Absztrakt: A Big Mac Index a vásárlóerő-paritás egyik legközhírhesebb, gyakran mégis alulértékelt empirikus mutatója, amely egyetlen, világszerte egységes termék árán keresztül teszi lehetővé az országok árszintjének, valutájának és gazdasági fejlettségének összehasonlítását. A kutatás központi kérdése annak vizsgálata, hogy a Big Mac Index milyen mértékben tükrözi a gazdasági fejlettség és a makrogazdasági folyamatok alakulását. A kutatás arra keresi a választ, hogy a Big Mac árak és olyan alapvető mutatók, mint az egy főre jutó GDP, az infláció és a reálbérek között kimutatható-e érdemi összefüggés. A vizsgálat öt országra (Magyarország, Lengyelország, Románia, Svédország és Dánia) vonatkoztatva, 2008 és 2024 közötti időszakra épül. A kutatás módszertana a Big Mac nettó árára, valamint a GDP, infláció és reálbér mutatók hivatalos statisztikáira támaszkodik. Az elemzés leíró statisztikát, korrelációs számítást és egyszerű lineáris regressziót alkalmazott, amelyek segítségével országonként külön értékelhetővé vált az egyes mutatók együttmozgása. A kutatás célja, hogy az index működését tágabb összefüggésbe helyezve rávilágítson arra, milyen gazdasági folyamatokat képes jól megragadni, és mely esetekben mutat korlátokat. Az eredmények alapján a Big Mac árak és a GDP közötti kapcsolat a vizsgált országokban jelentős eltéréseket mutat: a felzárkózó gazdaságokban erősebb korrelációt sikerült kimutatni, míg a fejlett országokban a kapcsolat gyenge. Az infláció és a Big Mac árával való viszonya között csak korlátozottan fedezhető fel arányos összefüggés, ami arra utal, hogy a termék árára számos további tényező hat. A reálbérek és a vásárlóerő kapcsolata országonként eltérő mintázatot mutat, erősebb összefüggést leginkább Magyarország esetében sikerült igazolni. Összességében a Big Mac Index olyan közhírhese és értékes kiegészítő eszköz, amely megfelelő alkalmazás mellett jól használható a gazdasági folyamatok értelmezésére, feltéve, hogy a felhasználó tisztában van a mutató sajátosságaival és más, részletesebb makrogazdasági elemzésekkel együtt értékeli annak eredményeit.

Kulcsszavak: Big Mac Index, vásárlóerő-paritás, gazdasági fejlettség, infláció

Abstract: The Big Mac Index is one of the most easily understood, yet often underestimated, empirical indicators of purchasing power parity, which allows for the comparison of price levels, currencies, and economic development across countries based on the price of a single, globally standardized product. The central question of the research is to examine the extent to which the Big Mac Index reflects economic development and macroeconomic trends. The research seeks to answer whether there is a meaningful correlation between Big Mac prices and

⁶¹ A tanulmány a szerző Intézményi Tudományos Diákköri Konferenciájára 2025. őszén benyújtott dolgozata alapján készült. Felkészítő tanára Dr. Csorba László volt.

⁶² A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Gazdálkodás és menedzsment szakjának a hallgatója

basic indicators such as GDP per capita, inflation, and real wages. The study covers five countries (Hungary, Poland, Romania, Sweden, and Denmark) and is based on time series data from 2008 to 2024. The research methodology relies on the net price of Big Macs and official statistics on GDP, inflation, and real wages. The analysis used descriptive statistics, correlation calculations, and simple linear regression, which made it possible to evaluate the co-movement of individual indicators separately for each country. The aim of the research is to place the functioning of the index in a broader context and highlight the economic processes it is able to capture well and the cases in which it shows limitations. Based on the results, the relationship between Big Mac prices and GDP shows significant differences across the countries examined: a stronger correlation was found in emerging economies, while the relationship is weak in developed countries. There is only a limited proportional relationship between inflation and changes in the price of Big Macs, which suggests that a number of other factors influence the price of the product. The relationship between real wages and purchasing power varies from country to country, with the strongest correlation found in Hungary. Overall, the Big Mac Index is an easy-to-understand and valuable supplementary tool that, when used appropriately, can be useful for interpreting economic processes, provided that the user is aware of the characteristics of the indicator and evaluates its results in conjunction with other, more detailed macroeconomic analyses.

Keywords: Big Mac Index, purchasing power parity, economic development, inflation

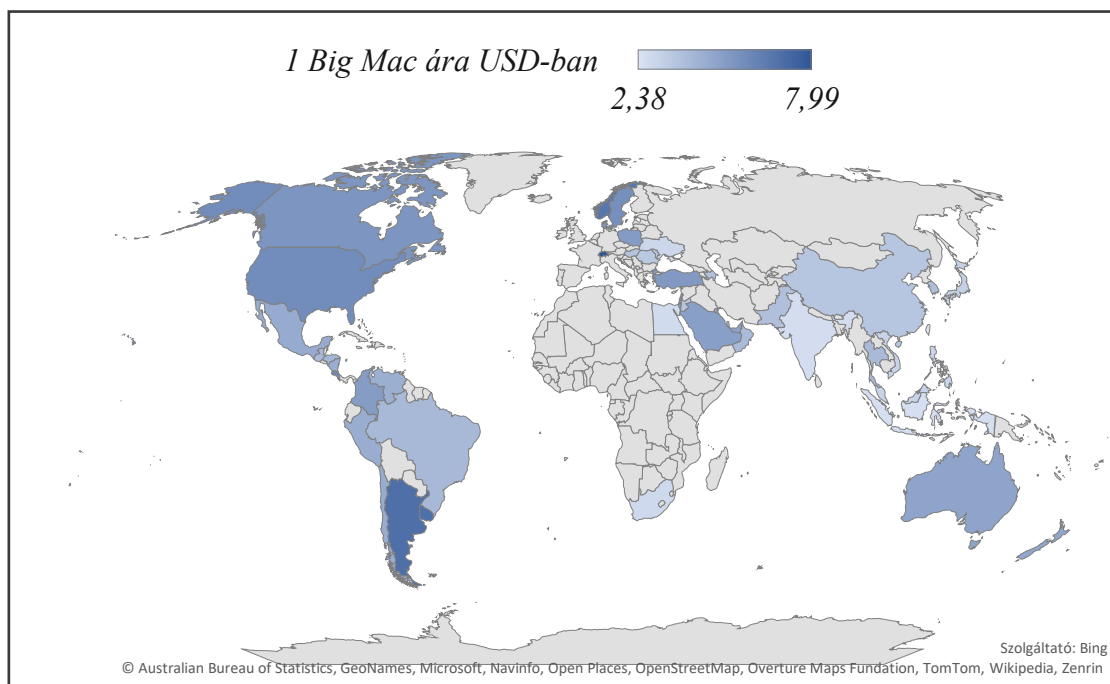
12.1. Bevezetés

Egy egyszerű hamburger ára ma már többet mond a világ gazdaságáról, mint hinnénk. A Big Mac Index mára nemcsak a gazdasági újságírás egyik ismert mutatója, hanem a valuta értékeltségének és a vásárlóerőnek a szemléltetésére szolgáló eszközzé vált. Népszerűsége éppen egyszerűségéből fakad: egyetlen, minden országban elérhető termék ára képes rávilágítani az árfolyamok, az életszínvonal és a fogyasztói árak közötti különbségekre. Az elmúlt évtizedekben a Big Mac Index már bizonyította, hogy gyakorlatias és szemléletes módon jelzi a valuták fel- vagy alulértékelttségét; habár továbbra is kérdés, milyen kapcsolatban áll más, összetettebb gazdasági mutatókkal. A 21. század gazdasági kihívásai: a pénzügyi válságok, az inflációs hullámok, az energiaár emelkedése és a jövedelmi különbségek növekedése új megvilágításba helyezték a mindennapi fogyasztás és a makrogazdasági folyamatok közötti kapcsolatot. Ezek a jelenségek nem csupán a valutaárfolyamokat, hanem a vásárlóerőt, az árképzést és a reáljövedelmeket is jelentősen befolyásolták. Mindez időszerűvé teszi annak vizsgálatát, hogy a Big Mac Index, mint egyszerű, mégis széles körben használt mutató, képes-e tükrözni ezeket a változásokat, illetve milyen viszonyban áll az olyan alapvető makrogazdasági tényezőkkel, mint a GDP, az infláció vagy a bérek alakulása; a dolgozat ennek a kapcsolatnak a feltárására vállalkozik. Céлом, hogy a Big Mac Indexet ne csupán egy szimbolikus vagy kommunikációs eszközként kezeljem, hanem olyan mérőszámként, amely a maga korlátai mellett is képes betekintést adni az országok gazdasági teljesítményébe és vásárlóerejébe. A téma fontosságát az adja, hogy egyetlen, hétköznapi termék árán keresztül képes összekötni a közgazdasági elméleteket a valós fogyasztói tapasztalattal, ez pedig lehetőséget teremt arra, hogy a gazdasági folyamatokat ne csak számokban, hanem a mindennapokban is megértsük. Ez a megközelítés segít hidat teremteni az elméleti közgazdasági modellek és az emberek által ténylegesen érzékelt gazdasági valóság között.

A Big Mac Index gyakran a közgazdasági sajtó egyik legnépszerűbb és legközérthetőbb mutatójaként jelenik meg, sokan pusztán humoros, a vásárlóerő-paritás (PPP) elméletét

illusztráló példának tekintik. Valójában azonban a mutató több mint negyven éve bizonyítja, hogy egyszerűsége ellenére értékes empirikus eszköz a valutaárfolyamok, árszintek és gazdasági fejlettség összehasonlításában. Az évtizedek során a Big Mac Indexet nemcsak újságírók, hanem kutatók és pénzügyi elemzők is komoly gazdasági indikátorként kezdték használni. Számos tanulmány kimutatta, hogy az index bizonyos korrekciók alkalmazásával meglepően pontos képet ad az egyes valuták hosszú távú alul- vagy felülértékeltségéről, és gyakran jobban megközelíti a vásárlóerő-paritást, mint a hivatalos statisztikai modellek. Az indexet azóta a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és több közgazdasági kutatóintézet is hivatkozási pontként használta, különösen akkor, amikor a piaci árfolyamok jelentősen eltértek a gazdasági alapmutatóktól. Az 1. ábra alapján jól látható, hogy a Big Mac ára országonként jelentős eltérést mutat, ami a gazdaságok eltérő árszínvonalát, bérköltségeit és adóterheit tükrözi.

1. ábra: Egy Big Mac ára (USD) kifejezve országonként 2025 januárjában

Forrás: The Economist (2025); saját szerkesztés

A magasabb árak jellemzően a fejlett, magas jövedelmű országokban figyelhetők meg, míg a feltörekvőgazdaságokban a szendvics ára jóval alacsonyabb.

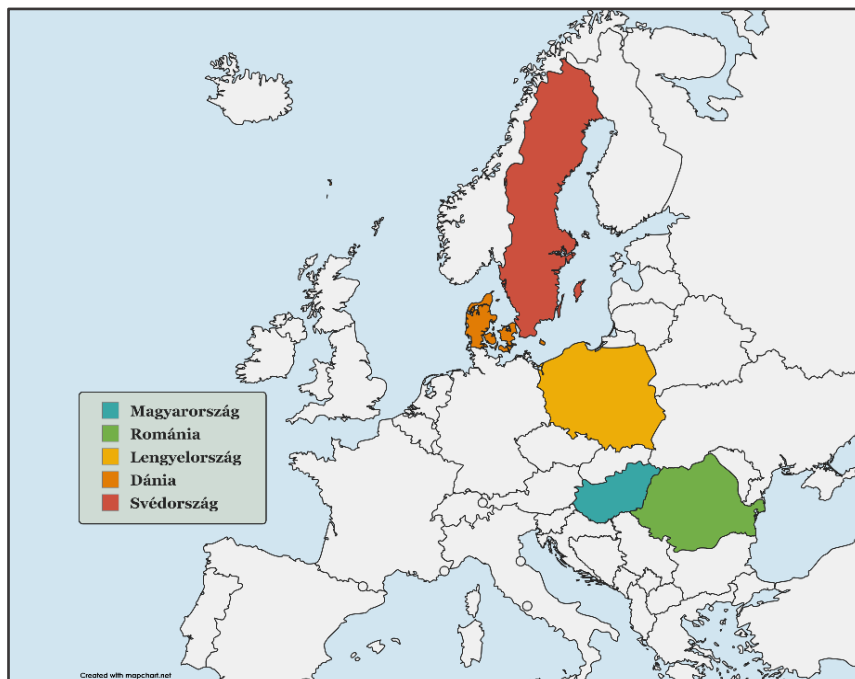
A Big Mac Index jelentősége abban rejlik, hogy egyetlen, világszerte egységes termék a McDonald's Big Mac szendvics árán keresztül képes megragadni a globális gazdasági különbségeket. Mivel a termék alapanyagai, munkaerőigénye és értékesítési módja viszonylag homogén, az árkülönbségek jól tükrözik az adott ország árszínvonalát, bérszintjét és vásárlóerejét. A mutató emellett rendkívül szemléletes, mivel a laikus közönség számára is könnyen érthetővé teszi az olyan fogalmakat, mint a valuta alulértékeltsége vagy az árszínvonal relatív különbségei. Egyszerűsége ellenére releváns képet nyújt arról, hogyan érzékelik a gazdasági különbségeket a fogyasztók, és hogyan jelenik meg a globális gazdasági egyenlőtlenség a mindennapi életben. Bár nem tekinthető mindenre kiterjedő gazdasági mérőszámnak, a Big Mac Index a globális gazdasági elemzésekben ma is fontos szerepet tölt be, mint a vásárlóerő és az árszintek intuitív, empirikus mutatója.

12.2. Anyag és módszer

Jelen dolgozat öt európai országot vizsgál: Magyarországot, Romániát, Lengyelországot, Svédországot és Dániát. A minta kiválasztásának célja, hogy összehasonlítást nyújtson az Európai Unió két markánsan eltérő gazdasági régiója: a közép-kelet-európai felzárkózó gazdaságok és az észak-európai fejlett, stabil gazdaságok között. A két régió közötti különbségek elemzése lehetőséget nyújt annak értékelésére, hogy a Big Mac Index mennyiben tükrözi az eltérő fejlettségű gazdaságok árszintjét, bérstruktúráját és vásárlóerejét. A vizsgált országok elhelyezkedését és régiós besorolását az alábbi, 2. ábra szemlélteti.

A közép-kelet-európai országok (Magyarország, Lengyelország, Románia) az elmúlt másfél évtizedben dinamikus növekedést mutattak, ugyanakkor továbbra is jellemző rájuk a viszonylag alacsonyabb jövedelmi szint, a magasabb inflációs kockázat és a valuták nagyobb árfolyam-ingadozása. Ezzel szemben a skandináv országok (Dánia, Svédország) magas hozzáadott értékű gazdasági szerkezettel, fejlett jóléti modellel és stabil makrogazdasági környezettel rendelkeznek. E két régió gazdasági szerkezetének és pénzügyi stabilitásának különbségei jól tükrözik az eltérő fejlettségi szinteket, illetve azokat a tényezőket, amelyek a vásárlóerő és a reáljövedelmek alakulását hosszabb távon is befolyásolják. Az országok kiválasztásánál további fontos szempont volt, hogy a *The Economist* Big Mac Index adatai mindegyik országra elérhetők legyenek; valamint az egyéb vizsgált makrogazdasági mutatók, például átlagbérek, inflációs ráta, GDP, árfolyam adatok is megbízható és összehasonlítható formában rendelkezésre álljanak. A mintába kizárólag olyan országok kerültek, amelyek nem az eurózóna tagjai, így a vizsgálat nem torzul az egységes euróárfolyam hatásai miatt, és az egyes országok saját valutájának teljesítménye külön is értékelhető.

2. ábra: A kiválasztott országok földrajzi elhelyezkedése

Forrás: készült a MapChart segítségével

A kutatás célja, hogy a Big Mac Index alapján vizsgáljam az árszínvonal, a vásárlóerő és a makrogazdasági mutatók közötti összefüggéseket öt európai ország (Magyarország, Románia, Lengyelország, Svédország és Dánia) példáján keresztül. A vizsgálat célja továbbá, hogy

feltárja, a Big Mac Index mennyiben képes megbízhatóan tükrözni a gazdasági fejlettség és a fogyasztói árak közötti kapcsolatot, valamint alkalmas-e a vásárlóerő-paritás (PPP) gyakorlati értékelésére. Ezek alapján a dolgozat az alábbi kutatási kérdésekre épül:

- **K1:** Vajon a nagyobb gazdasági fejlettség automatikusan magasabb Big Mac árakat eredményez, vagy más tényezők is befolyásolják az árkülönbségeket az országok között?
- **K2:** Vajon a Big Mac árának változása megbízhatóan tükrözi-e a fogyasztói árindex (infláció) alakulását egy adott országban?
- **K3:** Vajon a reáljövedelmek növekedése valóban növeli-e a Big Mac vásárlóerejét, vagy a bérek emelkedése mellett az árszint is hasonló ütemben nő?

A kutatási kérdések és célkitűzések mentén a dolgozat három fő hipotézis vizsgálatára épül, amelyek a következők:

- **H1:** Feltételezem, hogy a Big Mac ára és az egy főre jutó GDP közötti kapcsolat országonként eltérő erősségű; a kapcsolat erősebb a fejlett (Dánia, Svédország), mint a felzárkózó (Magyarország, Lengyelország, Románia) országok tekintetében.
- **H2:** A fogyasztói árindex (infláció) alakulása arányos összefüggést mutat a Big Mac árának változásával, vagyis 1%-os infláció hozzávetőlegesen 1%-os áremelkedést eredményez.
- **H3:** A jövedelmi szint növekedésével párhuzamosan nő az éves szinten megvásárolható Big Mac szendvicsek mennyisége, vagyis a lakosság vásárlóereje javul az idő előrehaladtával.

A kutatás a 2008 és 2024 közötti időszakot öleli fel, ez az időtáv kellően hosszú lehet ahhoz, hogy az árfolyamok, jövedelmek és árszintek változásai nyomon követhetők legyenek. Fontos megjegyezni, hogy Románia esetében a Big Mac árakra vonatkozó adatsor csak 2018-tól elérhető, így az elemzés időtávja ebben az esetben rövidebb. A vizsgálathoz felhasznált adatok több nemzetközi adatforrásból származnak. Az elsődleges adatforrás a *The Economist* (2025) által publikált Big Mac Index adatbázis, amely tartalmazza az országonkénti Big Mac árakat, valamint a hivatalos devizaárfolyamokat amerikai dollárban (USD) kifejezve.

A Big Mac Index értékeléséhez minden ország esetében nettó árat használtam, amelyet az adott országban érvényes az éttermek helyben fogyasztásra vonatkozó ÁFA-kulcs figyelembevételével számítottam ki. Ennek oka, hogy a Big Mac termék jellemzően éttermi, azaz helyben fogyasztott terméként kerül értékesítésre. A használt ÁFA-kulcsok a vizsgált országokban a következőképpen alakultak: Magyarországon 5%, Lengyelországon 8%, Romániában 9%, Dániában 12%, míg Svédországon 25%. Az ÁFA levonása biztosítja, hogy az árak összehasonlíthatók legyenek nettó, adóterheléstől független szinten, ezáltal a vásárlóerő objektívebben vizsgálható.

A Big Mac Index nemzetközi összehasonlíthatóságának alapja az egységes devizában történő értékelés. A dolgozatban alkalmazott árakat ezért amerikai dollárban (USD)

szerepelnek; az árfolyam adatok minden esetben az adott évre vonatkozó, a *The Economist* által közölt középárfolyamok voltak, amelyek az országok saját nemzeti valutáját váltják át amerikai dollárra. Az egységes árfolyam-alkalmazás előnye, hogy az árak nem a pillanatnyi piaci árfolyamok, hanem az adott év átlagos gazdasági környezetét tükrözik.

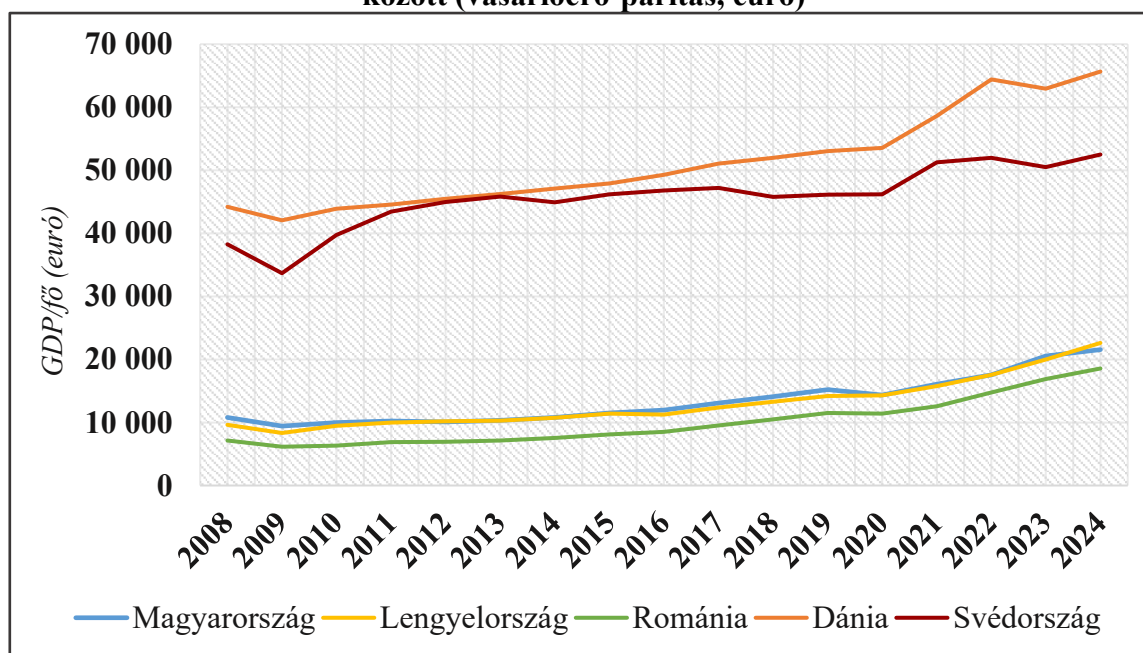
12.3. Szakirodalmi háttér

12.3.1. Bruttó hazai termék (GDP)

A bruttó hazai termék (GDP) a nemzetgazdaság teljesítményének legelterjedtebb aggregált mutatója; tipikusan a gazdasági növekedés, a ciklikus mozgások és a hosszabb távú felzárkózási pályák mérésére használják (KSH, 2015). A GDP definíciója szerint egy adott területen, meghatározott időszak (általában egy év) alatt előállított, végső felhasználásra szánt termékek és szolgáltatások összértékét fejezi ki.

Az 1. diagram alapján, jól látható, hogy a skandináv országok (Dánia és Svédország) stabilan magas GDP-értéket mutattak, ami kiegyensúlyozott és magas hozzáadott értékű gazdasági szerkezetüknek köszönhető. Ezzel szemben a közép-kelet-európai országok, különösen Románia és Lengyelország, dinamikus felzárkózást értek el, miközben Magyarország mérsékelt növekedést produkált. A különbségek azonban továbbra is jelentősek maradtak; a fejlettebb országok vásárlóerőben kifejezett GDP-je több mint kétszerese volt a felzárkózó gazdaságokénak, ami jól érzékelteti az európai gazdasági konvergencia korlátait.

1. diagram: Egy főre jutó GDP alakulása a kiválasztott öt ország esetében 2008 és 2024 között (vásárlóerő-paritás, euró)

Forrás: Eurostat (2025); saját szerkesztés

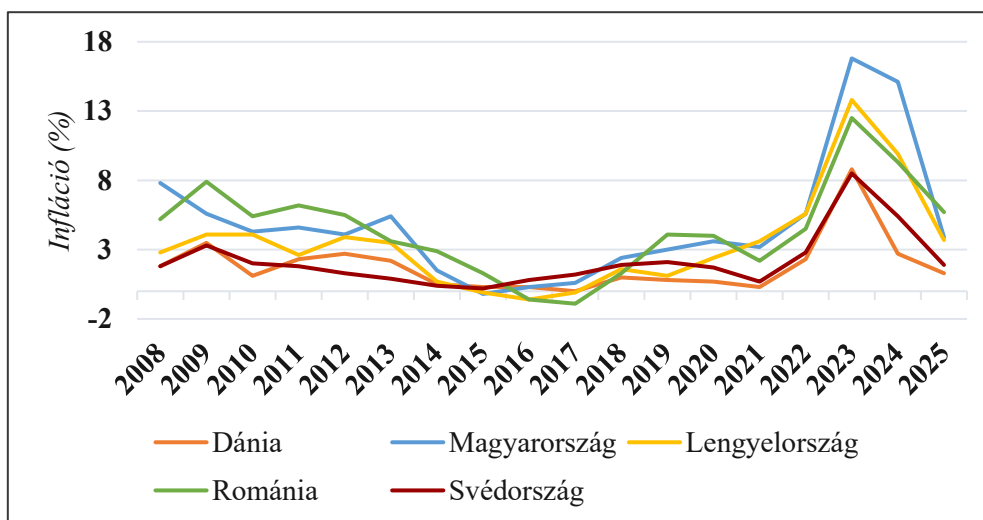
A GDP mutató módszertanának ugyanakkor számos korlátja van, amelyek torzíthatják a gazdasági teljesítmény valós értékelését. A GDP kizárólag a piaci tranzakciókat méri, így nem veszi figyelembe a nem piaci tevékenységeket, például a háztartási és gondozási munkát, valamint nem képes megragadni a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségeit (Stiglitz, Sen & Fitoussi, 2009). Egy másik megközelítés alapján, a mutató nem tükrözi a társadalmi jólét és a

környezeti fenntarthatóság lényeges dimenzióit, mivel nem számolja el a környezeti erőforrások kimerülését vagy a szennyezés költségeit (Stiglitz, Fitoussi & Durand, 2018). Nordhaus és Tobin (1972) kritikája szerint a mutató emelkedése nem feltétlenül jár együtt a lakosság életminőségének javulásával. Mindezek alapján egyre inkább elfogadott álláspont, hogy a GDP csak részben tükrözi a gazdaság és a társadalom valós teljesítményét, ezért kiegészítése szükséges olyan mutatókkal, amelyek a jólét mérését szolgálják.

12.3.2. Infláció

Az infláció az árszínvonal általános, tartós emelkedését jelenti, amely a pénz vásárlóerejének csökkenésében jelenik meg (Samuelson, 1976). Egy másik meghatározás alapján, amely a pénzmennyiség szerepét emeli ki, Bácskai a következő képen fogalmazott: „Az infláció tehát a forgalomban levő pénzmennyiség aránytalan növekedése a gazdaság pénzszükségletéhez viszonyítva.” (Bácskai, 1961, 15. old.). A makropolitikai célokban és a monetáris politikában az infláció szerepe kettős: egyrészt a mérsékelt, stabil inflációt a gazdaságpolitika kívánatos állapotnak tekinti; másrészt a túl magas vagy ingadozó infláció súlyosan rontja a reáljövedelmeket és torzítja a reálgazdasági döntéseket (Mishkin, 2016). A nemzetközi összehasonlításban az Európai Unió tagállamai esetében a harmonizált fogyasztói árindex (Harmonized Index of Consumer Prices, HICP) szolgál egységes módszertani alapként, míg nemzeti szinten a fogyasztói árindex (Consumer Price Index, CPI) a leggyakrabban használt mérőeszköz (Nordhaus & Samuelson, 2016).

2. diagram: Éves inflációs ráta (HICP) alakulása a 2008 és 2025 januárja között (%)

Forrás: Eurostat (2025); saját szerkesztés

A dolgozat szempontjából az infláció egyik releváns vonása, hogy befolyásolja a nomináljövedelmek és a reálbérek alakulását, így hatással van a fogyasztói kosarak és árszintek összehasonlíthatóságára. Ahogy a 2. diagramon is látszik a 2008 és 2025 januárja közötti időszak inflációs alakulása jelentős különbségeket mutatott a vizsgált országok között. A közép-kelet-európai országok, különösen Magyarország és Románia esetében az inflációs ráta jóval változékonyabb volt, amit részben a devizaárfolyamok ingadozása, az energiaárak változása és a gyors bérdinamika magyaráz. Ezzel szemben a skandináv országokban, mint Dánia és Svédország, az infláció hosszabb távon mérsékeltebb és kiszámíthatóbb maradt, a monetáris politika stabilitásának és a fejlett piaci szerkezetnek köszönhetően. A 2022–2023-as

időszakban azonban minden vizsgált gazdaságban kimagasló inflációs hullám volt megfigyelhető, amelyet az energiaválság, a háborús bizonytalanság és a globális ellátási láncok zavarai idéztek elő.

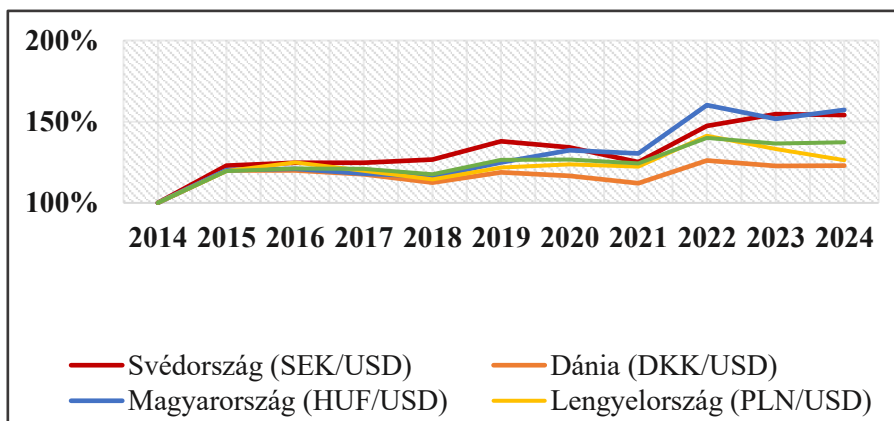
12.3.3. Nominál- és reálbér, illetve jövedelmek

A bérek vizsgálata két, egymástól jól elkülöníthető dimenzió mentén lényeges. A nominálbér a munkaerő ára, vagyis az a pénzösszeg, amelyet a munkáltató a munkavállalónak a munkájáért fizet. Tehát a munkajövedelmek pénzben kifejezett értékét mutatja anélkül, hogy figyelembe venné a pénz vásárlóerejének változását az időben. A reálbér ezzel szemben a nominálbér vásárlóerejét fejezi ki, vagyis azt mutatja meg, hogy a munkavállaló a pénzben kapott béréből adott árszínvonal mellett mennyi terméket és szolgáltatást tud megvásárolni. Következésképpen, a reálbér a nominálbér és az árszínvonal hányadosaként értelmezhető, amely azt jelzi, hogy a munkajövedelem mekkora valós fogyasztási lehetőséget biztosít a munkavállaló számára (Meyer & Solt, 2007). A reálbérek alakulása közvetlen hatással van az egyéni fogyasztásra és a háztartások jólétére, hosszabb távon pedig a munkaerő-kínálat és a belső kereslet struktúrájára is. A bérek alakulása szoros összefüggést mutat a termelékenységgel. A Balassa–Samuelson-hatás értelmében a termelékenység gyorsabb növekedése a kereskedett javakat előállító ágazatokban magasabb nominálbérekhez vezet, amelyek áttételesen a nem kereskedett szektorok árszintjét és béreit is növelik. Ezen mechanizmus következtében tartós árszintkülönbségek alakulnak ki az eltérő fejlettségű országok között (Balassa, 1964). A nemzetközi összehasonlításoknál a bérek és munkaköltségek összevethetősége érdekében érdemes a nominálbéreket a vásárlóerő-paritással korrigálni vagy a helyi árszínhez viszonyított reálbéreket vizsgálni.

12.3.4. Nominál- és reálárfolyamok

Az árfolyam a nemzetközi gazdasági kapcsolatok központi változója: nominális értelemben a valutaárfolyam azt mutatja meg, hogy mennyi hazai pénzre van szükség egy egység külföldi valuta megvásárlásához. A nominális árfolyam azonban önmagában nem ad teljes képet az egyes országok relatív versenyképességéről, erről a nominális árfolyamot a hazai és külföldi árszintekkel korrigáló reálárfolyam ad pontosabb képet (Taylor & Taylor, 2004). A reálárfolyam változása fontos indikátora annak, hogy egy ország milyen mértékben veszít vagy nyer versenyképességéből.

3. diagram: Az öt ország valuta-árfolyamindexe az (USD) viszonyítva (2014 = 100%)

Forrás: IMF (2025); saját szerkesztés

A 3. diagram az öt vizsgált ország valutájának amerikai dollárhoz viszonyított árfolyam-indexét mutatja 2014 és 2024 között, ahol 2014-et tekintetem viszonyítási alapként. Jól megfigyelhető, hogy a közép-kelet-európai valuták (különösen a magyar forint) 2022-től jelentős leértékelődést mutattak, míg más országok valutáinak árfolyama mérsékeltebben változott. A trendek az eltérő monetáris politikák és inflációs környezetek hatását tükrözik, ami a vásárlóerő-paritás elméletének gyakorlati érvényesülésére is rámutat.

12.3.5. Vásárlóerő-paritás (PPP)

A vásárlóerő-paritás (Purchasing Power Parity, PPP) azon elméleti állítást foglalja össze, miként hosszú távon az árfolyamoknak a két ország árszintjének azonos szinten kell mozogniuk ahhoz, hogy azonos termékek és szolgáltatások árának aránya kiegyenlítődjön. A klasszikus megfogalmazás különbséget tesz az abszolút PPP (azonos kosár, azonos ár) és a relatív PPP között (az árfolyam-változások hosszabb távon kiegyenlítik az inflációs különbségeket) (Balassa, 1964) (Rogoff, 1996).

A PPP elméleti egyszerűsége ellenére több gyakorlati problémába ütközik: egyrészt nehéz olyan, minden országban azonos fogyasztói kosarat definiálni; másrészt a tranzakciós költségek, különböző adórendszerek, védőintézkedések és piaci szerkezetek jelentős eltéréseket okozhatnak. Rogoff (1996) összefoglaló elemzése rámutatott arra, hogy a reálárfolyamok rövid távú volatilitása és a PPP-eltérések lassú korrekciója közötti ellentmondás továbbra is megoldásra váró kérdés a nemzetközi makroökonómiában, ezt nevezi a szakirodalom „PPP-puzzle”-nek. Ez a megfigyelés fontos következménnyel bír az országok közötti árszint összehasonlításoknál; rövid távon az árfolyamok és árszintek eltérései tartósan fennállhatnak, így a PPP-alapú következtetéseket körültekintően kell használni (Rogoff, 1996).

Szabó (2016) szerint a „PPP rejtély” oka, hogy a gyakorlatban az egységes ár elve ritkán teljesül, mivel a tranzakciós és szállítási költségek, a vámok, valamint a fogyasztói kosarak különbségei torzítják az ár összehasonlítást. A szerző hangsúlyozza, hogy a PPP-től való eltérések egyik fontos magyarázata a már említett Balassa–Samuelson-hatás; miszerint a magasabb termelékenységű országokban a kereskedelmi forgalomba nem kerülő javak ára is emelkedik, ami tartósan magasabb árszínvonalhoz vezet. Ezért a PPP elmélet nem feltétlenül alkalmas a rövid távú árfolyamok magyarázatára, inkább hosszú távon nyújt támpontot a valuták relatív értékének értelmezéséhez (Szabó, 2016).

A gyakorlati szakirodalom két vonalon haladt tovább a vásárlóerő-paritás kérdésében: egyrészt fejlettebb, teljes fogyasztói kosarakra és intézményi korrigálásokra épülő PWT-s (Penn World Tables) jellegű statisztikák készültek; másrészt elméleti modellek (Balassa-Samuelson és kiterjesztései) vizsgálják, hogy a termelékenységi eltérések miként alakítják az árszinteket és a reálárfolyamokat. A PPP-fogalom és annak mérési problémái közvetlenül befolyásolják, hogy miként értelmezzük a nominális árfolyamok és a helyi árszínvonalak közötti eltéréseket a vizsgált országokban (Oblath, 2021) (Rogoff, 1996).

12.3.6. A Big Mac Index

A fejezet célja, hogy átfogó képet adjon a Big Mac Index elméleti alapjairól, módszertani felépítéséről, valamint azokról a kritikákról és alternatív megközelítésekről, amelyek az elmúlt évtizedekben a szakirodalomban megjelentek. A bemutatott alfejezetek egymásra épülnek: először az index létrejöttét és működési logikáját ismertetem, majd bemutatom annak

módszertanát, korlátait és a későbbi, továbbfejlesztett mutatókat, amelyek célja a Big Mac Index gyakorlati alkalmazhatóságának javítása volt. Ez a fejezet így nem csupán az Index működésének technikai bemutatására vállalkozik, hanem arra is, hogy rávilágítson miként vált egy humoros, laikusoknak szánt összehasonlító eszköz egy gazdasági indikátorrá.

12.3.7. A Big Mac Index elmélete

A Big Mac Index a vásárlóerő-paritás elméletének közérthető, empirikus illusztrációja, amelyet a *The Economist* 1986-ban vezetett be. Az index alapelve, hogy egy standardizált, világszerte forgalmazott termék (a McDonald's Big Mac szendvics) ára tükrözheti az adott ország árszínvonalát és a valuta vásárlóerejét (Pakko & Pollard, 2003). Ha a PPP elve maradéktalanul érvényesülne, a Big Mac ára minden országban azonos lenne, miután közös valutára átszámítjuk. A valóságban azonban a szendvics ára országoként eltér, így az index segítségével kiszámítható, hogy az adott valuta a dollárhoz vagy más bázisvalutához képest alul- vagy felülértékelt (*The Economist*, 2025). A *The Economist* célja az index bevezetésekor az volt, hogy humoros, mégis szemléletes módon mutassa be az árfolyamok és a vásárlóerő közötti összefüggéseket. Azóta a Big Mac Indexet nemcsak a gazdasági újságírásban, hanem az akadémiai kutatásban is széles körben használják, például a valuták hosszú távú egyensúlyi értékének vizsgálatára (Ong, 1997). A Big Mac azért különösen alkalmas összehasonlítási alap, mert a szendvics összetétele és mérete a legtöbb országban egységes, az alapanyagok és az előállítási folyamata standardizált, valamint a McDonald's által alkalmazott profitráta globálisan hasonló (Pakko & Pollard, 2003). E tulajdonságok miatt a Big Mac a közgazdasági szakirodalomban „mini fogyasztói kosárként” jelenik meg.

Ugyanakkor az index használata nem problémamentes, mivel a helyi gazdasági és kulturális tényezők (pl. bérszintek, adóterhek, fogyasztási szokások) befolyásolják a termék árát, ami torzíthatja a PPP-ből levont következtetéseket (Taylor & Taylor, 2004). Ezért a Big Mac Index inkább kiegészítő, mintsem hivatalos mérőeszköz, amely a gazdasági egyensúly és az árfolyamok közérthető bemutatását szolgálja. Ebből kifolyólag éppen ez a leegyszerűsítettség teszi jól kommunikálhatóvá a nagyközönség számára is.

12.3.8. A Big Mac Index módszertana

A Big Mac Index módszertana a *The Economist* (2025) alapján három fő lépésből áll. Először összegyűjtik a Big Mac árát a világ különböző országaiban helyi valutában kifejezve. Ezután kiszámítják az implicit árfolyamot, amely mellett a hamburgerek ára két ország között azonos lenne. A számítás módja a következő:

$$\text{Implicit árfolyam} \left(\frac{LC}{USD} \right) = \frac{P_{LC}}{P_{USD}}$$

ahol P_{LC} a Big Mac ára a helyi valutában, P_{USD} pedig az Egyesült Államokbani ára amerikai dollárban (Pakko & Pollard, 2003). A kiszámított implicit árfolyamot a tényleges piaci árfolyammal (EEE) összevetve megállapítható a valuta relatív értékeltsége:

$$\text{Eltérés (\%)} = \left(\frac{\text{Implicit árfolyam} - E}{E} \right) * 100$$

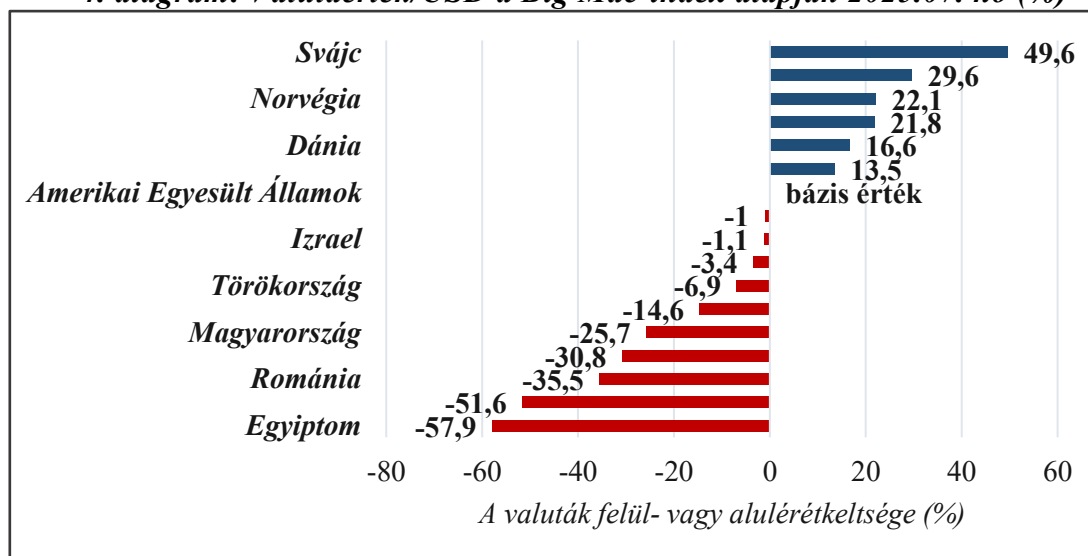
Amennyiben az eredmény negatív, az alulértékeltséget (undervaluation), míg pozitív eredmény felülértékeltséget (overvaluation) jelez a vizsgált valuta esetében. Például, ha egy Big Mac ára az Egyesült Államokban 5,58 USD, míg az Egyesült Királyságban 3,19 GBP, akkor az implicit árfolyam 0,57 (GBP/USD). Mivel a 2019-es tényleges piaci árfolyam 0,78 volt, a font a dollárhoz képest körülbelül 27%-kal volt alulértékelt (The Economist, 2025).

Az 4. diagram a *The Economist* (2025) gyűjtése alapján mutatja be a 2025 júliusi Big Mac Index alakulását, ahol látható, hogy az egyes országok valutái mennyire térnek el a vásárlóerő-paritás szerinti „fair” értéktől. A pozitív értékek (kék színnel jelölve) a valuta felülértékeltségét, a negatívak (piros színnel jelölve) pedig az alulértékeltségét jelzik. Az ábra alapján megállapítható, hogy jelentős különbségek figyelhetők meg az egyes országok valutáinak vásárlóerejében az amerikai dollárhoz viszonyítva. A legnagyobb felülértékeltséget Svájc mutatja, ahol a svájci frank mintegy 49,6%-kal erősebb a vásárlóerő-paritás által indokoltnál. Ez elsősorban az ország magas árszínvonalával, fejlett gazdaságával és stabil pénzügyi rendszerével magyarázható. A skandináv országok (Norvégia, Svédország, Dánia) szintén a felülértékelt valutájú országok közé tartoznak, ami összhangban áll magas életszínvonalukkal és erős munkaerőpiacukkal. Ezzel szemben a legnagyobb alulértékeltség Egyiptomban és Vietnámban figyelhető meg, ahol a helyi valuták több mint 50%-kal gyengébbek a dollárhoz képest. Összességében az eredmények alátámasztják a Big Mac Index lényegét, miszerint hosszú távon a valuták árfolyamai a vásárlóerő-paritás irányába tendálnak, ám rövid távon jelentős eltérések is előfordulhatnak, amelyek mögött gazdasági, pénzügyi és strukturális különbségek húzódnak.

12.3.9. A Big Mac Index kritikái és korlátai

Bár a Big Mac Index a vásárlóerő-paritás egyik legszemléletesebb gyakorlati példája, a szakirodalomban számos kritika fogalmazódott meg a módszertannal szemben. Az egyik leggyakoribb bírálat, hogy a mutató egyetlen termékre épül, így nem tükrözi megfelelően a gazdaság egészének árszínvonalát (Pakko & Pollard, 2003). A hivatalos PPP-statisztikák ezzel szemben több ezer termék és szolgáltatás árát tartalmazzák, így a Big Mac Index eredményei leegyszerűsítőek lehetnek.

4. diagram: Valutaérték/USD a Big Mac-index alapján 2025.07. hó (%)

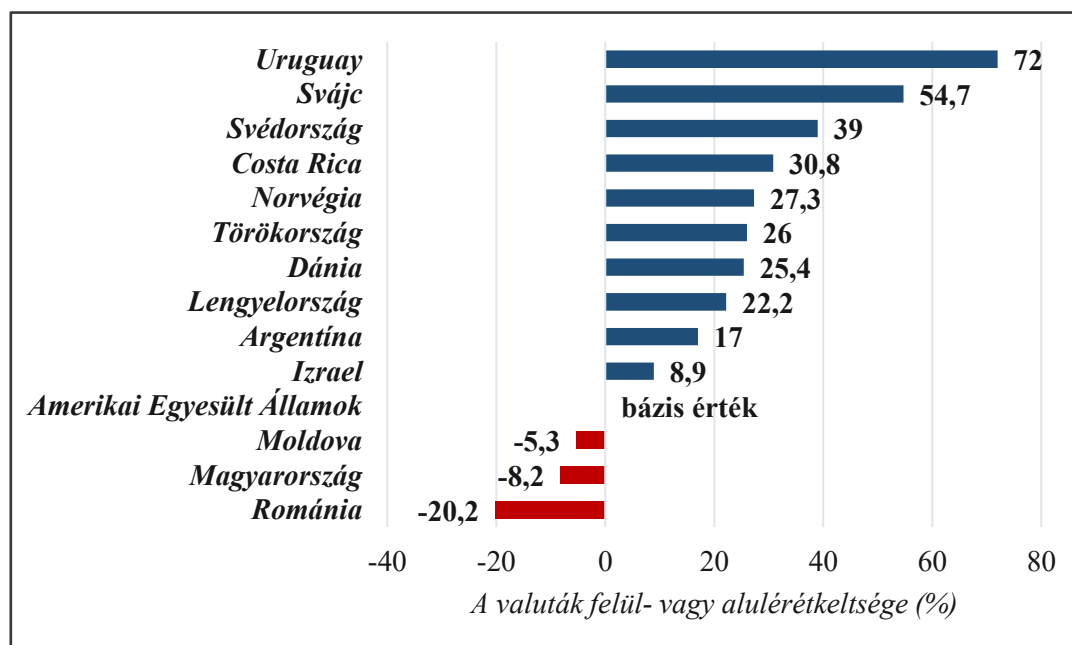
Forrás: *The Economist* (2025); saját szerkesztés

További probléma, hogy a Big Mac ára számos, országonként eltérő tényezőtől függ. Hiába az egyforma alapanyagok és eljárások, a munkaerőköltségek, az adózás, az ingatlanbérleti díjak, valamint a McDonald's franchise rendszer költségstruktúrája mind befolyásolják a szendvics árát, így az implicit árfolyam gyakran eltér a hivatalos PPP-ből számított értékektől (Taylor & Taylor, 2004). Rogoff (1996) emellett rámutatott arra is, hogy a reálárfolyamok rövid távon nagy volatilitást mutatnak, és a vásárlóerő-paritás érvényesülése sokszor évekig késik („PPP puzzle”), ezért egyetlen termék alapján levont következtetések torzíthatnak. Továbbá Ong (1997) empirikus vizsgálata szerint a Big Mac árának mintegy 94%-át nem kereskedett javak (például a bérköltség és az üzlethelyiségek fenntartása) teszik ki. Ezért a mutató rendszerint alulértékeltnek mutatja a kevésbé fejlett országok valutáit, mivel ezekben a gazdaságokban a bérszintek alacsonyabbak.

12.3.10. A Big Mac Index alternatív és továbbfejlesztett mutatói

A Big Mac Index korlátainak kiküszöbölésére a szakirodalom több alternatív megközelítést dolgozott ki. Ong (1997) bevezette a No-Frills Index (NFI) mutatót, amelyet magyarul „Tisztított Big Mac Indexként” fordíthatunk. Célja az volt, hogy kiszűrje a Big Mac árát torzító tényezőket, így a helyi termelési költségeket, az adóterheket és a szolgáltatási költségek hatását. Az NFI alkalmazása során 34 ország 1986–1994 közötti adatait elemezve Ong kimutatta, hogy a korrigált index szorosabban illeszkedik a hosszú távú árfolyammozgásokhoz, mint az eredeti Big Mac Index (Ong, 1997). A *The Economist* 2011 óta közöl egy GDP-hez igazított változatot is (Adjusted Big Mac Index), amely figyelembe veszi az ország gazdasági fejlettségét. Az alacsonyabb jövedelmű országokban ugyanis a bér- és szolgáltatási költségek alacsonyabbak, ami természetes módon csökkenti a Big Mac árát. A GDP-hez igazított mutató ezt korrigálja, így realisabb képet ad a „fair” árfolyamról a gazdaság fejlettségi szintjének függvényében (The Economist, 2025). Az 5. diagram, a korábban már szemléltetett 4. diagram mintájára készült, azonban már az Adjusted Big Mac Index értékeivel.

5. diagram: Különböző országok valutáinak alul- és felülértékeltsége/USD az Adjusted Big Mac Index alapján 2025.07. hó (%)

Forrás: *The Economist* (2025); saját szerkesztés

A korrekció eredményeként több ország pozíciója is megváltozik: Törökország, Dánia, Norvégia és Lengyelország esetében a korrigált index már felülértékelt valutát jelez, ami arra utal, hogy a vásárlóerő-paritáson alapuló árfolyamok pontosabban tükrözik a valós gazdasági viszonyokat. Összességében megállapítható, hogy a hagyományos Big Mac Index elsősorban az árkülönbségek egyszerű mérőszáma, míg a korrigált Adjusted Big Mac Index összetettebb képet ad. A két mutató együttes vizsgálata ezért sokkal árnyaltabb képet nyújt a nemzetközi árfolyamok és a vásárlóerő viszonyáról. A tapasztalt különbségek rávilágítanak arra, hogy az árak pusztán összehasonlítása önmagában félrevezető lehet, hiszen a gazdasági fejlettség és a bérszintek figyelembevétele elengedhetetlen a Big Mac Index helyes értelmezéséhez.

12.4. Saját kutatás

A dolgozat empirikus részének célja, hogy feltárja a *The Economist* által kidolgozott mutató alapján milyen kapcsolat áll fenn a Big Mac árak és a makrogazdasági mutatók (GDP, infláció, bérek) között a kiválasztott országában. A vizsgálat öt országra terjed ki: Magyarország, Lengyelország, Románia, Dánia és Svédország. A kiválasztott országok közös jellemzője, hogy mind az Európai Unió tagjai, azonban gazdasági fejlettségük, bérszintjük, árszínvonaluk és valutaárfolyam-rendszerük jelentősen eltér egymástól. Ez a sokféleség lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy a Big Mac Index mennyire érzékeny ezekre a különbségekre. A kutatás idősoros elemzésekre épül, a 2008 és 2024 közötti időszak adatait felhasználva. Az elemzés során a Big Mac éves árait, az egy főre jutó GDP-t, az inflációs rátákat, valamint a béradatokat vettem össze, és statisztikai módszerekkel vizsgáltam az összefüggéseket. A fejezet lépésről lépésre bemutatja az alkalmazott módszereket, a hipotézisek ellenőrzésének menetét, és az ezekből levont következtetéseket.

12.4.1. A Big Mac ára és az egy főre jutó GDP közötti kapcsolat vizsgálata

A fejezet célja, hogy feltárja, a Big Mac árának változása milyen kapcsolatban áll az egy főre jutó GDP alakulásával a vizsgált országokban. Ezen keresztül arra keresem választ, hogy a gazdasági növekedés és a fogyasztói árak mennyiben mozognak együtt a fejlett és a felzárkózó gazdaságok esetében. Az elemzés különösen értékes lehet abból a szempontból, hogy egyetlen, standardizált termék árának vizsgálata képes-e szemléletesen megmutatni a jövedelmek és árak közötti dinamikát; ezáltal képes elhelyezni a Big Mac Index gyakorlati alkalmazhatóságát a makrogazdasági összefüggések értelmezésében.

Módszertani lépések

A kutatás előkészítése során országonként, éves bontásban rögzítettem a Big Mac bruttó árát (USD) és az adott évre vonatkozó GDP/fő (PPP) értékét. Ezt követően az országok éttermi szolgáltatásainak aktuális adókulcsai alapján kiszámítottam a Big Mac nettó árait. Az alkalmazott ÁFA-kulcsok a vizsgált országokban a következők: Magyarország: 5%, Lengyelország: 8%, Románia: 9%, Dánia: 12% és Svédország esetében 25%. Az így kapott nettó árakat tekintettem a vizsgálat alapjául, mivel ezek pontosabban tükrözik az árak mögötti gazdasági folyamatokat, és kevésbé torzítja őket a különböző adópolitika. Országonként külön-külön elvégeztem a következő elemzési lépéseket az Excel Adatelemzés eszközével és függvényeinek felhasználásával: leíró statisztikák (átlag, szórás, minimum, maximum, trendek); korreláció a két változó közötti együttmozgás irányának és erősségének vizsgálatára; egyszerű lineáris regresszió a Big Mac ára és a GDP/fő közötti kapcsolat kvantitatív becslésére; valamint kovariancia-számítás a kapcsolat előjelének és irányának kiegészítő ellenőrzésére. Az

egyes lépések eredményeit országonként értékeltem és összehasonlítottam, hogy feltárjam, mennyiben különbözik a kapcsolat erőssége és iránya a fejlett (Dánia, Svédország) és a felzárkózó (Magyarország, Lengyelország, Románia) gazdaságok tekintetében. Ezeket a lépéseket Magyarország példáján keresztül szeretném bemutatni.

- Az 1. táblázatban összefoglaltam a Big Mac nettó és bruttó árát, valamint az 1 főre jutó GDP alakulását.

**1. táblázat: A Big Mac árak (USD) és az egy főre jutó GDP (USD/fő) alakulás
Magyarországon 2008 és 2024 között**

Évszám	1 Big Mac bruttó ára (USD)	1 Big Mac nettó ára (USD) - 5%-os éttermi szolgáltatásokra vonatkozó ÁFA kulcs mellett -	1 főre jutó GDP (PPP) (USD/fő)
2008	4,64	4,42	29 384
2009	3,62	3,45	27 446
2010	3,60	3,42	27 802
2011	4,04	3,85	28 415
2012	3,06	2,91	28 180
2013	3,79	3,61	28 891
2014	3,81	3,63	30 265
2015	3,18	3,02	31 486
2016	3,12	2,97	32 379
2017	3,13	2,98	33 829
2018	3,25	3,10	35 798
2019	3,07	2,92	37 663
2020	2,95	2,81	36 120
2021	3,00	2,86	38 887
2022	2,87	2,73	40 657
2023	3,88	3,69	40 369
2024	3,94	3,75	40 702

Forrás: The Economist (2025), European Commission (2021), The World Bank Group (n.d.);
saját szerkesztés

A 1. táblázat adatai alapján Magyarországon a 2008 és 2024 közötti időszakban az egy főre jutó GDP (vásárlóerő-paritáson számítva) közel megduplázódott, míg a Big Mac nettó ára csak mérsékelten növekedett. A 2009–2012 közötti években jól látható a gazdasági válság hatása: mind a GDP, mind a Big Mac ára csökkent, ami a belső kereslet visszaesésével és az árfolyamgyengüléssel magyarázható. A 2013 utáni időszakban ugyanakkor egy stabil növekedési pálya figyelhető meg, amelyet a jövedelmek emelkedése és az infláció mérsékelt hatása jellemzett egészen a 2022–2023-as évekig, amikor az árak ismét gyors ütemben nőttek. A mintából kitűnik, hogy 2023-ban a Big Mac ára jelentősen megugrott, több mint 30%-kal 2022-höz képest, miközben a GDP szinte stagnált. Ez a tendencia egyértelműen a hazai inflációs nyomásra és az élelmiszerárak gyors emelkedésére utal. Ennek ellenére a 2024-es adatok alapján az árak növekedése megállt, míg a GDP enyhén tovább emelkedett.

- Az Excel adatelemző funkcióján belül a regresszió módszerrel elemeztem az adatokat x értéként a nettó Big Mac árakat, y értéként az 1 főre jutó GDP-t választottam ki, ebből a 2. összefoglaló táblázatot kaptam.

2. táblázat: A nettó Big Mac árak és az egy főre jutó GDP közötti lineáris regressziós kapcsolat összefoglalása Magyarország estében

Regressziós statisztika								
r értéke	0,3361							
r-négyzet	0,1130							
Korrigált r-négyzet	0,0538							
Standard hiba	0,4573							
Megfigyelések	17							
VARIANCIAANALÍZIS								
	df	SS	MS	F	F szignifikanciája			
Regresszió	1	0,3995	0,3995	1,9100	0,1872			
Maradék	15	3,1372	0,2091					
Összesen	16	3,5367						
	Koefficiensek	Standard hiba	t érték	p-érték	Alsó 95%	Felső 95%	Alsó 95%	Felső 95%
Tengelymetszet	4,376	0,786	5,568	0,0001	2,701	6,051	2,701	6,051
X változó 1	0,000	0,000	-1,382	0,187	0,000	0,000	-0,0001	0,000

Forrás: saját szerkesztés

- A kovariancia függvény segítségével kiszámoltam a kovariancia értékét, ami Magyarország estében: -776,12.
- Végül az eredmények alapján levontam a következtetéseket.

3. táblázat: Összefoglaló táblázat a Big Mac árak (USD) és az egy főre jutó GDP (USD/fő) közötti összefüggésről

		Magyarország	Lengyelország	Románia	Svédország	Dánia
Regresszió statisztika	r-értéke	0,3361	0,6833	0,7840	0,1888	0,0974
	r ² értéke	0,1130	0,4669	0,6146	0,0357	0,0095
Kovariancia függvény		-776,1246	3078,0738	759,5873	-319,6687	-167,3111

Forrás: saját szerkesztés

A 3. táblázat adatai alapján a vizsgált öt ország között jelentős különbségek figyelhetők meg a Big Mac árak és az egy főre jutó GDP közötti kapcsolat erősségét illetően. A korrelációs együtthatók (r) értékei jól mutatják, hogy a kapcsolat nem egységes: míg Lengyelországban (r = 0,68) és különösen Romániában (r = 0,78) erős pozitív korreláció tapasztalható, addig

Magyarországon a kapcsolat gyengébb ($r = 0,34$), a skandináv országokban pedig szinte elhanyagolható (Svédország: $r = 0,19$; Dánia: $r = 0,10$).

A determinációs együttható (r^2) értékei azt mutatják, hogy a Big Mac árak változását a GDP mekkora arányban magyarázza. Lengyelországban a Big Mac árak mintegy 47%-át, Romániában több mint 61%-át a GDP alakulása befolyásolja, ami erős összefüggésre utal a gazdasági teljesítmény és a fogyasztói árszint között. Magyarországon ez az arány mindössze 11%, míg Svédországban és Dániában 4% illetve 1%, ami azt jelzi, hogy a fejlettebb gazdaságokban a Big Mac ára kevésbé függ a jövedelmi szinttől.

A kovariancia értékek iránya és nagysága megerősíti ezeket a tendenciákat. A pozitív kovariancia Lengyelország és Románia esetében azt mutatja, hogy a GDP növekedésével párhuzamosan a Big Mac ára is emelkedett, míg a negatív kovariancia Magyarországon, Svédországban és Dániában arra utal, hogy a két változó nem egy irányba mozgott, vagyis a gazdasági növekedés nem feltétlenül járt együtt a fogyasztói árak emelkedésével.

Eredmények

Magyarország esetében a GDP növekedése részben együtt jár az árak emelkedésével, de az árak nagyobb részét más tényezők határozzák meg, például infláció, bérköltség, deviza és árpolitika. Lengyelország és Románia esetében a jövedelemváltozás viszonylag erőteljesen tükröződik a Big Mac árban, ezért jó indikátor lehet az árszint és jövedelmi viszonyok követésére. A skandináv országokban, különösen Dániában és Svédországban, a Big Mac árának alakulása és az egy főre jutó GDP trendje jelentősen eltér egymástól. Ennek hátterében feltehetően olyan tényezők állnak, mint a magas munkaerőköltségek, a versenyszfűra és az árfolyam-politikai különbségek.

Összességében az eredmények arra utalnak, hogy a Big Mac ára és a jövedelmi szint közötti kapcsolat erőssége szorosan összefügg az egyes országok gazdasági szerkezetével és árszabályozási mechanizmusával. A felzárkózó gazdaságok esetében a jövedelemnövekedés jobban beépül a fogyasztói árakba, míg a fejlettebb országokban a stabil árszint és a magasabb reálbérek miatt ez a kapcsolat lazább. A vizsgálat alapján tehát az országok ár- és jövedelmi dinamikája eltérő mintázatot mutat, ami alátámasztja, hogy a Big Mac Index alkalmazhatósága nem egységes, hanem erősen kontextusfüggő.

12.4.2. Az infláció és a Big Mac árak változásának kapcsolata

A fogyasztói árindex (CPI) és a Big Mac árának éves változása közötti kapcsolat vizsgálata lehetőséget ad annak feltárására, hogy a Big Mac mennyiben tükrözi a gazdaságban bekövetkező általános árszint-változásokat. Amennyiben a két mutató hasonló dinamikát mutat, a Big Mac ára alkalmas lehet az infláció alakulásának gyors és szemléletes indikátoraként. Az összefüggés elemzése különösen releváns, mivel a Big Mac Index gyakran kerül alkalmazásra a vásárlóerő és az árszint nemzetközi összehasonlításában, ugyanakkor kevesebb figyelem irányul arra, hogy mennyiben követi a fogyasztói árak tényleges változásait az egyes országokban.

Módszertani lépések

A fejezet célja annak elemzése, hogy az inflációs folyamatok miként hatnak a fogyasztói árakra, és arányosan megjelennek-e a gyorséttermi termékek, köztük a Big Mac árában. Az

inflációs adatokat a World Bank Group adatbázisokból gyűjtöttem össze, amelyek a tagállamok éves átlagos inflációs rátáit tartalmazzák százalékos formában. A Big Mac árakat az előzőekhez hasonlóan a *The Economist* adatbázisából vettem, amerikai dollárban (USD) kifejezve, 2008-tól a 2024-es évre vonatkozóan. A feldolgozás és elemzés továbbra is a Microsoft Excel segítségével történt, mivel a program lehetőséget ad a statisztikai összefüggések egyszerű, átlátható elemzésére. A Big Mac árak éves adatait országonként külön Excel-munkalapokon rögzítettem. Az adatok egységesítéséhez minden értéket százalékos vagy USD formátumban hagytam meg, hogy az összehasonlíthatóság megmaradjon. Az inflációhoz hasonlóan a Big Mac árak változását is százalékos formában fejeztem ki, az alábbi képlet segítségével; ez a lépés lehetővé teszi, hogy az infláció és a hamburgerek árnövekedése közvetlenül összevethető legyen.

$$\text{Árváltozás (\%)} = \frac{\bar{A}r_t - \bar{A}r_{t-1}}{\bar{A}r_{t-1}} \times 100$$

A következő lépésben az infláció (magyarázó változó) és a Big Mac árnövekedésének (magyarázott változó) kapcsolatát egyszerű lineáris regresszióval elemeztem. A számítást az Excel Adatelemzés, ezen belül is a regresszió funkciójával végeztem. A regresszió célja annak meghatározása volt, hogy 1%-os inflációnövekedés hány százalékos Big Mac árváltozást eredményez. Ezzel a lépéssel megkaptam a korrelációs együttható (r) értékét is, ami megmutatja, hogy a két változó között milyen irányú és milyen erősségű kapcsolat figyelhető meg. Az 1-hez közeli érték szoros pozitív kapcsolatot, a 0-hoz közeli érték gyenge vagy nem létező összefüggést jelez. A regressziós kapcsolat kiegészítéseként a kovariancia függvénnyel megvizsgáltam, hogy az infláció és a Big Mac árak együttmozgása milyen irányú. Pozitív érték esetén a két mutató azonos irányban változik, negatív esetén ellentétes mozgás tapasztalható. A kapott értékeket a 4. táblázatban foglaltam össze.

4. táblázat: Az országonkénti regressziók eredményei a Big Mac árának és az infláció változásának tekintetében

Ország	Merekség (b)	Standard hiba	p-értéke	r ²
<i>Magyarország</i>	1,1320	14,5541	0,3313	0,1288
<i>Románia</i>	0,2028	14,4356	0,6309	0,0045
<i>Lengyelország</i>	0,0959	13,9324	0,8753	0,1133
<i>Svédország</i>	0,0394	13,8839	0,6824	0,0398
<i>Dánia</i>	0,0466	7,3631	0,6162	0,0340

Forrás: saját szerkesztés

A kapcsolat erősségének és statisztikai jelentőségének értékeléséhez a p-értéket vettem alapul, amely a regresszió szignifikanciaszintjét jelzi. A $p < 0,05$ érték erős, szignifikáns kapcsolatot, a $0,05 \leq p < 0,10$ határérték gyenge, de fellelhető összefüggést, míg a $p \geq 0,10$ nem szignifikáns kapcsolatot jelez. A módszertan előnye, hogy egyszerű, átlátható és reprodukálható, ugyanakkor lehetőséget ad a különböző országok közötti összehasonlításra. Az Excel-alapú vizsgálat a vizuális megjelenítés révén is szemlélteti az infláció és a Big Mac árak kapcsolatát, ezáltal a gazdasági tendenciák könnyen értelmezhetővé válnak.

Eredmények

A magyarországi pontbecslés numerikusan meghaladja az egyet, arra utalva, hogy az éves infláció 1 százalékponttal való növekedése az adatok szerint hozzávetőlegesen 1,13 százalékos Big Mac áremelkedést kísérné. A standard hiba azonban nagyon nagy, a p-érték pedig 0,3313, ami azt jelenti, hogy a becslés statisztikailag nem szignifikáns. A többi országban a meredekségek jóval kisebbek, és mindegyik p-értéke meghaladja a 0,05 szignifikanciaszintet, tehát egyik országban sem találtam megbízható bizonyítékot arra, hogy az infláció arányos, egy az egyhez hatást gyakorolna a Big Mac árakra. A determinációs együtthatók alacsonyok, ami azt mutatja, hogy az infláció önmagában csak kis részben magyarázza a Big Mac éves ármozgásait. Összességében az eredmények arra utalnak, hogy az infláció nem magyarázza meggyőzően a Big Mac árváltozásait az elemzett országokban az adott időtávon, vagyis az infláció és a Big Mac árak mozgása között ezekben az országokban nem figyelhető meg érdemi összefüggés.

Az eredmények több tényező együttes hatásával magyarázhatók. A Big Mac egyetlen termék, amely nem feltétlenül tükrözi a teljes fogyasztói kosár inflációját, hiszen a menüárakra specifikus tényezők, például franchise-díjak, beszerzési feltételek vagy helyi árpolitikai döntések is hatnak. Az éves idősorok viszonylag rövidek, és a mintanagyság országonként mintegy tizenhét megfigyelés (kivéve Románia esetén, ahol ez csupán hét volt), ezért az egy-két kiugró év jelentős torzítást okozhat. Végül lehetséges, hogy az árak csak késleltetetten reagálnak az inflációra, ezért egy egyszerű, lineáris regresszió nem ragadja meg teljesen a kapcsolatot.

12.4.3. A bérek alakulása és a Big Mac megvásárlásához szükséges munkamennyiség vizsgálata

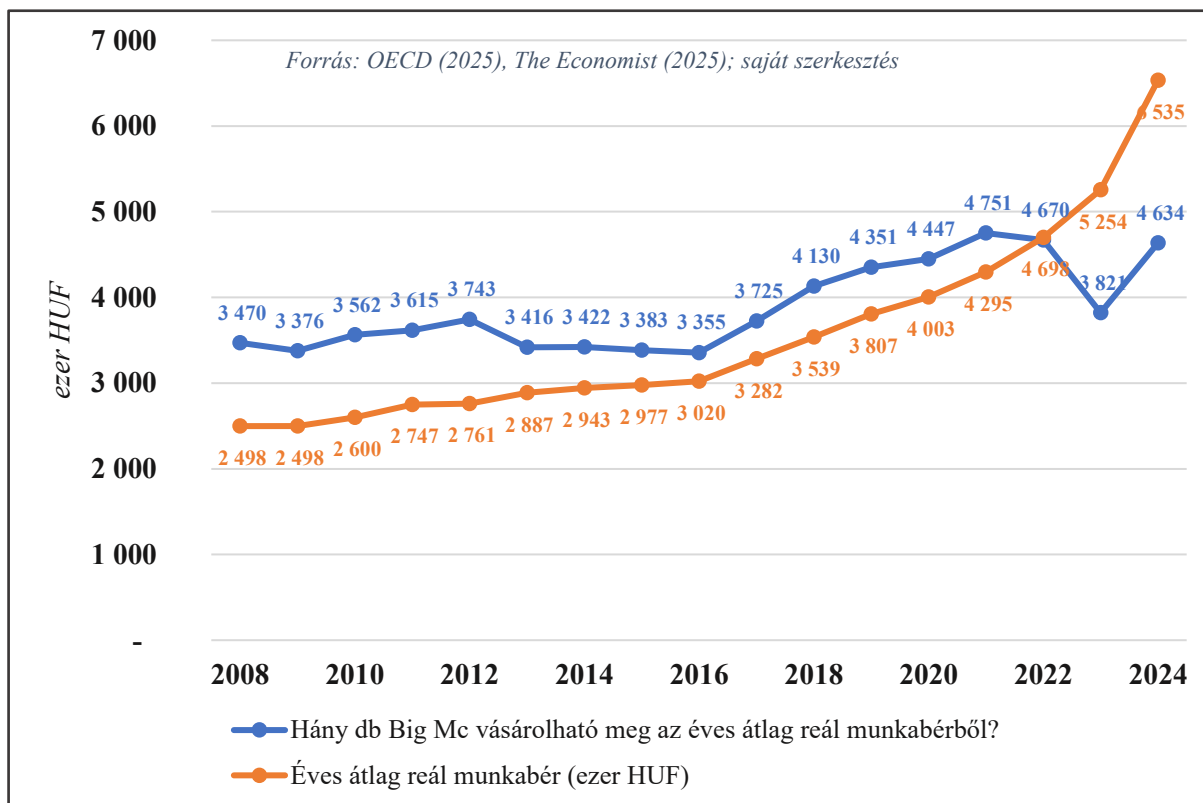
A gazdasági fejlettség egyik legkézzelfoghatóbb mutatója a lakosság tényleges vásárlóereje, amely azt fejezi ki, hogy az emberek a jövedelmükből milyen mennyiségű terméket és szolgáltatást tudnak megvásárolni. A mindennapi életben ennek szemléltetésére egyszerű és közérthető mérőszám a Big Mac Index beralapú kiegészítése, amely megmutatja, hogy egy átlagos munkavállalónak mennyit kell dolgoznia, vagy hány darab Big Mac szendvicset tud megvásárolni éves jövedelméből. A fejezet célja annak vizsgálata, hogy a gazdaságok fejlődésével, a bérek emelkedésével és a nominális jövedelmek növekedésével párhuzamosan javul-e a lakosság vásárlóereje, azaz nő-e az éves jövedelemből megvásárolható Big Mac szendvicsek száma. A mutató egyszerűen értelmezhető: minél több Big Mac vásárolható meg ugyanabból a jövedelemből, annál magasabb a reáljövedelem és az életszínvonal.

Módszertani lépések

Az elemzéshez az OECD (2025) 'Average Annual Wages' adatbázisából származó éves átlagbéreket, valamint a *The Economist* (2025) által közölt Big Mac árakat használtam fel a 2008–2024 közötti időszakra, az 5 országra vonatkoztatva. Példaként a magyarországi adatok alakulását a 6. diagram szemlélteti. A vizsgálat során minden ország esetében a nominál munkabérekot korrigáltam az inflációval, majd az egy éves reál béreket elosztva a Big Mac árakkal kiszámítottam, hogy hány darab Big Mac vásárolható meg az adott évben; a kapott eredmények a 8. táblázatban láthatók. Ez a mutató az adott ország vásárlóerejének közvetett

mérőszáma: minél nagyobb az érték, annál több terméket tud megvásárolni egy átlagos munkavállaló. A kapcsolat erősségének vizsgálatára lineáris regressziót és korrelációs számítást végeztem az Excel Adatelemzés funkciójával, ahol a függő változó (y) az éves bérből megvásárolható Big Mac-ek száma; független változó (x): az éves átlagbér (inflációval korrigálva). A meredekség (β) és a korreláció (r) előjele jelzi a kapcsolat irányát, az r^2 érték pedig megmutatja, hogy a bérváltozás mekkora hányadát magyarázza a Big Mac vásárlóerő alakulásának.

6. diagram: Az éves reál bér alakulása (ezer HUF) és az ebből megvásárolható Big Mac-ek száma (db) 2008 és 2024 között

A 6. diagram alapján a 2008 és 2024 közötti időszakban az éves reálbérek folyamatos és erőteljes növekedést mutattak Magyarországon. Míg 2008-ban az éves reálbér 2,5 millió forint körül alakult, addig 2024-re meghaladta a 6 millió forintot, ami több mint kétszeres növekedést jelent. A bérek növekedésével párhuzamosan a Big Mac Index alapján számított vásárlóerő is javult, vagyis az éves átlagos reálbérből egyre több Big Mac szendvics vásárolható meg. 2008-ban egy átlagos éves bérből körülbelül 3 400 darab Big Mac volt megvásárolható, 2022-re ez a szám megközelítette az 4 700-at. A 2023-as évben visszaesés figyelhető meg, ami a rendkívül magas infláció és az élelmiszerárak drasztikus emelkedésének tudható be, azonban 2024-re ismét emelkedő tendencia mutatkozik.

A két görbe alakulása közötti eltérés arra utal, hogy bár a reálbérek hosszú távon dinamikusan növekedtek, az ebből fakadó vásárlóerő nem minden évben javult azonos mértékben. Ez elsősorban az árak változékonyságának és a fogyasztói kosárban megjelenő inflációs hatásoknak köszönhető. Összességében azonban a vizsgált időszak egyértelműen pozitív irányú tendenciát mutat: a magyar munkavállalók vásárlóereje hosszabb távon

jelentősen javult, ami a gazdasági felzárkózás és a reáljövedelmek bővülésének egyik kézzelfogható jele.

Eredmények

Az 5. táblázatban az országoként elvégzett regressziók eredményei láthatók, amelyek a Big Mac árának és a reálbérek alakulásának összefüggését szemléltetik. Magyarország esetében a pozitív meredekség (0,00035) és az erős pozitív korreláció ($r = 0,7564$) azt jelzi, hogy az éves bér növekedésével arányosan nőtt a megvásárolható Big Mac-ek száma; ez alól egy év volt kivétel 2023, amit egy közel 30%-os áremelkedés magyaráz. Az r^2 értéke (0,57) azt jelzi, hogy a vásárlóerő alakulását több mint 57 %-ban a bérváltozás magyarázza, vagyis a két tényező között viszonylag erős kapcsolat figyelhető meg.

5. táblázat: Az országokénti regressziók eredményei a Big Mac árának és az a reál bér változásának tekintetében

Ország	Meredekség (β)	Standard hiba	p-értéke	Korreláció (r)	r^2
<i>Magyarország</i>	0,00035	343,81	0,0000001	0,7564	0,5721
<i>Románia</i>	0,00043	252,07	0,0000615	0,0273	0,0007
<i>Lengyelország</i>	-0,01377	422,49	0,0000000	0,4280	0,1832
<i>Svédország</i>	-0,00777	2099,06	0,0103467	0,1935	0,0375
<i>Dánia</i>	0,00940	904,23	0,0003482	0,4376	0,1915

Forrás: saját szerkesztés

Románia esetében a korreláció gyenge ($r = 0,0273$), és az r^2 érték szinte nulla (0,0007), ami azt jelenti, hogy a bérek változása nem állt kimutatható kapcsolatban a Big Mac vásárlóerővel. Lengyelországban negatív meredekséget (-0,01377) kaptam, ami arra utal, hogy a vizsgált időszakban a bérek növekedése ellenére nem nőtt az éves bér vásárlóereje a Big Mac termék esetében. Románia esetében a korreláció gyenge ($r = 0,0273$), és az r^2 érték szinte nulla (0,0007), ami azt jelenti, hogy a bérek változása nem állt kimutatható kapcsolatban a Big Mac vásárlóerővel. Svédország és Dánia, a két fejlett gazdaság esetében a kapcsolat szintén gyenge. Svédországban a korreláció ($r = 0,1935$) alacsony, $r^2 = 0,0375$, Dánia esetében pedig közepes ($r = 0,4376$), de nem kiemelkedő. Ez arra utal, hogy a magasabb bérszintű országokban a bérek növekedése nem járt érdemi változással a Big Mac vásárlóerő tekintetében vélhetően azért, mert ezekben az országokban a fogyasztói árak is hasonló ütemben növekedtek. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy az éves átlagbérek növekedése és az ebből megvásárolható Big Mac-ek száma között nem minden országban érvényesül egyértelmű, lineáris kapcsolat. Magyarország esetében a pozitív és viszonylag erős korreláció azt jelzi, hogy a vizsgált időszakban a gazdasági növekedés és a bérek emelkedése együtt járt a vásárlóerő javulásával, ami azt mutatja, hogy a lakosság jövedelme reálértékben is kedvezőbben alakult. Ezzel szemben Romániában, Lengyelországban, Svédországban és Dániában a kapcsolat gyengébbnek bizonyult, illetve egyes esetekben negatív irányt mutatott. Ez arra utal, hogy a bérek növekedése nem minden esetben eredményezett arányos növekedést a vásárlóerőben. Az eltérések hátterében több tényező is állhat, például az infláció, a Big Mac árának dinamikus változása, valamint a fogyasztói kosár összetételében bekövetkezett módosulások. Egy másik lehetséges magyarázat, hogy a fejlettebb gazdaságokban, mint amilyen Dánia vagy Svédország, a bérek már olyan

szintet érték el, ahol a Big Mac ára elhanyagolható tételt jelent a fogyasztók számára, így a béremelkedés nem mutatkozik meg látványosan ebben a mutatóban. A vizsgálat következtetései összhangban állnak Taylor és Taylor (2004) eredményeivel, ami szerint a vásárlóerő-paritás hosszabb távon érvényesül, de rövidebb időszakokban a bérek és az árak változása gyakran eltérő dinamikát követ. Ebből következik, hogy a Big Mac Index értelmezése során mindig figyelembe kell venni az adott ország makrogazdasági környezetét, különösen az inflációs folyamatokat és a bérpolitikát, mivel ezek döntően befolyásolják a vásárlóerő alakulását.

12.4.4. A kutatási eredmények összefoglalása

A vizsgálat célja az volt, hogy feltárja a Big Mac Index és a makrogazdasági mutatók közötti összefüggéseket az öt kiválasztott országban (Magyarország, Lengyelország, Románia, Svédország és Dánia) a 2008–2024 közötti időszakban. Az elemzések a Big Mac árának, a GDP-nek, az inflációnak és a béreknek a kapcsolatára irányultak, különös tekintettel a vásárlóerő alakulására és a gazdasági fejlettség eltéréseire.

A korrelációs és regressziós elemzések eredményei azt mutatták, hogy a Big Mac ára és az egy főre jutó GDP között országonként eltérő mértékű kapcsolat figyelhető meg. A felzárkózó gazdaságokban, különösen Magyarországon és Romániában, erősebb összefüggés mutatkozott, míg a fejlettebb skandináv országokban a kapcsolat gyengébb volt. Ez arra utal, hogy a gazdasági növekedés hatása a fogyasztói árakban eltérően érvényesül a különböző fejlettségi szinteken.

Az infláció és a Big Mac árának vizsgálata alapján megállapítható, hogy a termék ára többnyire követi az árszint általános alakulását, ugyanakkor az egyes években és országokban előforduló eltérések azt jelzik, hogy a Big Mac ára nem kizárólag az inflációs folyamatok tükré, hanem más tényezők, például adóváltozások, devizaárfolyamok és költség szerkezeti különbségek is szerepet játszanak.

A bérek és a Big Mac megvásárlásához szükséges munkamennyiség vizsgálata azt mutatta, hogy a reálvásárlóerő növekedése leginkább a közép-kelet-európai országokban volt jelentős. A fejlettebb gazdaságokban a bérek emelkedése kevésbé befolyásolta a termék megvásárolhatóságát, mivel az árszint és a jövedelmek hasonló ütemben változtak. Ez rámutat arra, hogy a Big Mac Index korlátozottan, de érzékenyen képes tükrözni a jövedelmi viszonyok és az árszintek közötti különbségeket.

12.5. Összegzés és következtetések

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a Big Mac ára és az egy főre jutó GDP közötti kapcsolat országonként eltérő mintázatot követ. A felzárkózó gazdaságokban, mint Magyarország, Lengyelország és Románia, a kapcsolat erősebbnek bizonyult, ami arra utal, hogy a jövedelemnövekedés közvetlenebbül beépül az árakba. A fejlettebb országokban, például Dániában és Svédországban, a kapcsolat gyengébb volt, részben a stabil árszintek és a magasabb reálbérek miatt. Ennek alapján a H1 hipotézis miszerint: „... a Big Mac ára és az egy főre jutó GDP közötti kapcsolat országonként eltérő erősségű; a kapcsolat erősebb a fejlett (Dánia, Svédország), mint a felzárkózó (Magyarország, Lengyelország, Románia) országok tekintetében.” nem nyert megerősítést, ezért elvetem. A tapasztalatok inkább fordított mintát mutatnak, amely a felzárkózó gazdaságok ár- és bérdinamikájára jellemző.

Az infláció és a Big Mac árának vizsgálata során a H2 hipotézist, ahol feltételeztem, hogy: „*A fogyasztói árindex (infláció) alakulása arányos összefüggést mutat a Big Mac árának változásával, vagyis 1%-os infláció hozzávetőlegesen 1%-os áremelkedést eredményez.*” szintén elvettem. Bár Magyarország esetében a két mutató mozgása hasonló irányt mutatott, a statisztikai kapcsolat gyengesége és a becslés bizonytalansága miatt ez nem tekinthető szignifikáns összefüggésnek. A többi országban az infláció és a Big Mac árváltozása között csupán gyenge, esetenként elhanyagolható kapcsolat volt kimutatható. A kapott eredmények azt sugallják, hogy a Big Mac Index nem használható automatikusan és általánosan arányos indikátorként az infláció megfigyelésére; a Big Mac árváltozásai összetett tényezőrendszer eredményei, amelyeket az infláción túl más tényezők is jelentősen befolyásolnak.

A H3 hipotézis, amelyben feltételeztem, hogy: „*A jövedelmi szint növekedésével párhuzamosan nő az éves szinten megvásárolható Big Mac szendvicsek mennyisége, vagyis a lakosság vásárlóereje javul az idő előrehaladtával.*” részben elfogadom. A közép-kelet-európai országokban a reáljövedelmek emelkedése a Big Mac vásárlóerő növekedésében is megjelent, míg a fejlettebb gazdaságokban ez a kapcsolat gyengébb vagy semleges volt. Ennek hátterében az állhat, hogy a magasabb jövedelmű országokban a Big Mac ára a fogyasztói költségvetésben másodlagos tétel, így a bérváltozások hatása kevésbé érvényesül.

Véleményem szerint a Big Mac Index már bizonyította, hogy működőképes és könnyen érthető eszköz a valutaértékeltség gyors feltérképezésére; ugyanakkor nem helyettesíti a többrétű makrogazdasági elemzést, mivel a kapcsolatok a GDP-vel, inflációval vagy reáljövedelmekkel nem lineárisak, vagy egyértelműek. Ennek ellenére az index hatékony, eredményes indikátorrá válhat, ha tudatosan, korrekciókkal és kiegészítő adatokkal együtt alkalmazzuk. Egyszerűsége és nemzetközi összehasonlíthatósága miatt gyors, kommunikálható képet ad a relatív ár- és valutahelyzetről, ami önmagában is értékes információ.

A Big Mac Indexet elsősorban olyan területeken használnám, ahol a cél a gyors helyzetfelmérés és a közérthető kommunikáció. A média és a közgazdasági ismeretterjesztés területén az index kiválóan alkalmas arra, hogy rögtön érzékeltethessük a valuták fel- vagy alulértékeltségét a nagyközönség számára. Ugyancsak hasznos előzetes diagnosztikai eszközként a nemzetközi üzleti tervezésben, mert gyors jelzést ad arról, hol lehet számottevő kereslet- vagy költségeltérés.

Gyakorlati szempontból javasolom az index alkalmazását nettó árakkal és ÁFA-korrekcióval, illetve más kontrollváltozók bevonásával (bérek, importárak, vámtételek), vagy többtermékes „tisztított” mutatók kialakításával. Ha ezeket a kiegészítéseket elvégezzük, a Big Mac Index nemcsak szemléltető eszköz, hanem megbízhatóbb indikátor is lehet a valutaértékeltség és a relatív árszint vizsgálatában. Összességében tehát a Big Mac Index jól kommunikálható és gyakorlati haszonnal alkalmazható, feltéve, hogy a felhasználó ismeri korlátait és kiegészíti más, részletesebb elemzésekkel.

12.6. Felhasznált irodalom

Bácskai, Tamás (1961) A pénz értékének alakulása a kapitalizmusban és a szocializmusban. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Balassa, B. (1964) The purchasing-power parity doctrine: A reappraisal. Journal of Political Economy, 72(6), 584–596. DOI: <https://doi.org/10.1086/258965>

Cooper, R.N. (1999) Exchange Rate Choices. Working Paper. Harvard Institute of Economic Research, Harvard University. (Letöltve: 2025.08.28.
https://scholar.harvard.edu/files/cooper/files/frbb_full.pdf)

Eurostat. (é. n.) Gross domestic product (GDP) and main components per capita. (Adatbázis) DOI: https://doi.org/10.2908/NAMA_10_PC

European Commission (2021) VAT rates applied in the Member States of the European Union (Letöltve: 2025.09.02. https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/vat_rates_en.pdf)

Eurostat. (é. n.) HICP - monthly data (annual rate of change) (Adatbázis) DOI: https://doi.org/10.2908/PRC_HICP_MANR

International Monetary Fund (IMF) (2025) Exchange Rates (ER) (Adatbázis) (Letöltve: 2025.10.01. <https://data.imf.org/en/datasets/IMF.STA:ER>)

KSH (2015) Bruttó hazai termék (GDP) – Módszertan. (Letöltve: 2025.09.01. <https://www.ksh.hu/docs/hun/modszgyors/gdpmodsz15.html>)

MapChart (n.d.) Create your own custom map. <https://www.mapchart.net/>

Meyer, D. & Solt, K. (2007) Bevezetés a makroökonómiába. Aula Kiadó Kft, Budapest.

Mishkin, F. S. (2016) The Economics of Money, Banking, and Financial Markets (11th ed.) Pearson Education. pp. 40-43.

Nordhaus, W. & Tobin, J. (1973) Is Growth Obsolete?. Economic Research: Retrospect and Prospect. Vol. 5. New York: National Bureau of Economic Research, 1–80. (Letöltve: 2025. 10. 25. <https://www.nber.org/system/files/chapters/c7620/c7620.pdf>)

Nordhaus, W. D. & Samuelson, P. A. (2016) Közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest

Oblath, G. (2021) A nominális felzárkózás időben változó összetevői: reálgazdasági és árszintfelzárkózás az Európai Unióban 1995 és 2019 között. Külgazdaság: a Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány folyóirata, 65(7-8), 3–62. DOI: <https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.7-8.3>

OECD (2025) Average annual wages. OECD Publishing, Paris.

Ong, L. L. (1997) Burgernomics: The economics of the Big Mac standard. Journal of International Money and Finance, 16(6), 865–878. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0261-5606\(97\)00032-6](https://doi.org/10.1016/S0261-5606(97)00032-6)

Pakko, M. R. & Pollard, P. S. (2003) Burgernomics: A Big Mac guide to purchasing power parity. Federal Reserve Bank of St. Louis Review, 85(6), 9–28. DOI: <https://doi.org/10.20955/r.85.9-28>

Rogoff, K. (1996) The purchasing power parity puzzle. Journal of Economic Literature. American Economic Association, 34(2), 647–668. (Letöltve: 2025.08.28. <https://www.sfu.ca/~kkasa/rogoff96.pdf>)

Samuelson, P. A. (1976) Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Szabó, A. (2016) A vásárlóerő-paritási rejtély lehetséges magyarázatai, az elméleti modell javításai. *Competitio*, 15(2), 61–78. DOI: <https://doi.org/10.21845/comp/2016/2/4>

Stiglitz, J., Fitoussi, J. P & M. Durand (2018) *Beyond GDP: Measuring What Counts for Economic and Social Performance*. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264307292-en>

Stiglitz, J., Sen, A. & Fitoussi, J. P. (2009) Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. RatSWD, Working Paper No. 62. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1714428>

Taylor, A. M. & Taylor, M. P. (2004) The purchasing power parity debate. *Journal of Economic Perspectives*, 18(4), 135–158. DOI: <https://doi.org/10.1257/0895330042632744>

The Economist (2025) The Big Mac Index: Our Big Mac index shows how burger prices differ across borders (Letöltve: 2025.07.28. <https://www.economist.com/interactive/big-mac-index>)

The World Bank Group (n.d.) GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$) (Adatbázis) (Letöltve: 2025.09.02. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD>)

The World Bank Group (n.d.) Inflation, consumer prices (annual %) (Adatbázis) (Letöltve: 2025.10.02. <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG>)

13. Készpénzmentes gazdaság: elmélet és gyakorlat⁶³

Cashless economy: theory and practice

*Varga, Gabriella*⁶⁴

Absztrakt: A világ jelentős részének gazdasága egyre inkább a készpénzmentesség irányába halad. Úgy tűnhet, hogy a gazdaságilag fejlettebb országok azok, akik előrébb járnak ebben a folyamatban, de a kép ennél összetettebb. A készpénzmentes, vagy jelentős mértékben készpénzmentes gazdaságnak a nyilvánvaló előnyei mellett számos hátránnyal is számolnia kell. Jelentős hátrány lehet sokaknak az, hogy a pénzforgalom a készpénz használata nélkül jobban kontrolálható, például a bankok, vagy az adóhatóság, állam, de akár a hackerek által is. A tanulmány áttekinti a készpénzmentes gazdaság elméleti kereteit, előnyeit, hátrányait, továbbá létrejöttének feltételeit. Emellett primer kutatásként felmérésre került egy Eger és környéke minta (N=114) a készpénzmentességhez kapcsolódó jellemzők tekintetében. Az eredmények szerint a készpénzmentes fizetési módok használata, illetve általában a készpénzmentes gazdaság támogatottsága szempontjából számít a lakóhely típusa (a településméret), illetve az életkor is. A készpénzmentesség támogatottsága jelentős részben alapul kellemetlen tapasztalatokon a készpénzmentes fizetési módokkal összefüggésben, illetve a szabadsághoz való viszony jellegén csakúgy, mint a releváns tranzakciós költségek nagyságán.

Kulcsszavak: készpénzmentes gazdaság, társadalmi integráció, adatbiztonság, szabadságvágy, tranzakciós költségek

Abstract: The economies of a significant portion of the world are increasingly moving toward cashlessness. It may seem that economically more developed countries are ahead in this process, but the picture is more complex than that. In addition to the obvious advantages of a cashless or largely cashless economy, there are also a number of disadvantages to consider. A significant disadvantage for many may be that cashless transactions are easier to control, for example by banks, tax authorities, the state, or even hackers. The study reviews the theoretical framework, advantages, disadvantages, and conditions for the creation of a cashless economy. In addition, a sample from Eger and its surroundings (N=114) was surveyed as primary research on characteristics related to cashlessness. According to the results, the type of residence (size of the settlement) and age are important factors in terms of the use of cashless payment methods and the support for a cashless economy in general. Support for cashlessness is largely based on unpleasant experiences with cashless payment methods, attitudes toward freedom, and the size of relevant transaction costs.

⁶³ A tanulmány a szerző Intézményi Tudományos Diákköri Konferenciájára 2025. őszén benyújtott dolgozata alapján készült. Felkészítő tanára Dr. Csorba László volt.

⁶⁴ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Gazdálkodás és menedzsment szakjának a hallgatója

Keywords: cashless economy, social integration, data security, desire for freedom, transaction costs

13.1. Bevezetés

A készpénzmentes gazdaság fogalma napjainkban egyre ismertebbé válik. Számos ország támogatja a digitális fizetési rendszerek kiépítését, amely a felgyorsult világ egyik alapvető eleme. Svédország például már évek óta nagyon alacsony készpénzhasználatot mutat. (Riksbank, 2025) Továbbá más országok is törekednek arra, hogy kiépítsék a készpénzmentes gazdaságot és ezzel együtt a saját digitális pénznem létrehozására is kísérletek vannak, mint Kínában. (Chen & Zhang, 2025) A jövő ezek alapján a készpénzmentességben rejlik. A készpénzmentes gazdaság számos előnnyel és hátránnyal jár, azonban erre jelenleg magyar kutatások csak korlátozottan lelhetők fel. Továbbá felmerülhet a kérdés, hogy vajon jelenleg a magyar társadalom milyen irányba tart, és hogy jelenleg meg vannak-e a szükséges feltételek. Az alaptörvény tizenötödik módosítása szerint a készpénzzel való fizetés alapvető jog. (Országgyűlés, Magyarország Alaptörvényének tizenötödik módosítása, 2025) Ez azonban érdekes anomáliát hoz létre, hiszen az Országgyűlés szerint a készpénzhasználat alapjog, ezzel szemben a Magyar Jegybank 2030-as pénzügyi stratégiája teljesen más irányokat ad. (MNB, 2023) A tanulmány alapvető célja, hogy megismertesse a készpénzmentes gazdaságot a magyar társadalommal. Mindezek mellett felmérni, hogy a jelenlegi körülmények lehetővé teszik-e a kialakulását. Ilyen feltételnek számít a digitális infrastruktúra, az adatbiztonság és pénzügyintézetekbe vetett bizalom, továbbá a társadalom alapvető hozzáállása a fizetőeszközökhöz.

K1: Van-e különbség a készpénzhasználat terén a különböző típusú települések között?

K2: Befolyásolják-e a csalások a pénzügyintézetekbe vetett bizalmat?

K3: A társadalom részéről mennyire fontos motívum a szabadság és függetlenség a készpénzhasználat vonatkozásában?

Ezekre a kérésekre keresi a tanulmány a választ, és ezekre hipotézisek felállításra kerültek.

H1: A különböző településtípusok között különbségek vannak, a falvakban leggyakoribb fizetőeszköz a készpénz.

H2: A csalások negatívan befolyásolják a bankokba vetett bizalmat, ami hátráltatja a készpénzmentes gazdaság kialakulását.

H3: A készpénzhasználat a szabadság és függetlenség miatt is viszonylag magas.

Az eredmények várhatóan azt fogják mutatni, hogy mindhárom hipotézis igazolódni fog, ami arra világít majd rá, hogy a készpénzmentes gazdasághoz az infrastruktúra kiépítésére lesz szükség. Továbbá a csalások miatt a pénzügyintézetekbe vetett bizalom alacsony, amelyet az adatvédelemmel lehet orvosolni. Mindemellett arra lehet számítani, hogy a társadalom kifejezetten azért használ fajsúlyos mértékben készpénzt mert szeretne független lenni a támadható rendszerektől. A tanulmány során a készpénzmentes gazdaság vizsgálatához a társadalom fizetési szokásait és véleményeit kellett elemezni. Ahhoz, hogy meg lehessen érteni azt, hogy jelenleg milyen attitűdökkel rendelkezik jelenleg mind a digitalizáció és biztonság kérdésében, elsősorban primer adatokra volt szükség. Az alapgondolatmenet szerint ugyanis a készpénzmentes gazdaság feltételei az adatbiztonság, a digitális infrastruktúra és a társadalmi

integráció. Mindennek az a célja, hogy meg lehessen állapítani, milyen irányt vett fel a társadalmi fejlődés.

A primer kutatás elengedhetetlen a közvetlen megállapítások levonására. Ennek vizsgálatához kérdőív készült, amely 12 rövid kérdésből állt, amelynek kiküldésére szeptember 1. és november 5. között került sor. A kérdőívre 114 válasz érkezett, amihez elsősorban hólabda technika került alkalmazásra. Ez azt jelenti, hogy főként az ismerősök és családtagok véleményét reprezentálja a kutatás. Mindemellett sikerült Facebook csoportokba is beküldeni, ahol idegenek véleményét is tükrözik a válaszok. A kitöltők először demográfiai, majd fizetési szokások, végül bizalomra és személyes megítélésre vonatkozó kérdésekre válaszoltak. A lényegesebb pontoknál például a fizetési módok használatának mértékénél a kitöltőnek számszerűsíthető válaszokat kellett adnia, továbbá 5 fokú Likert-skála által lett mérve a bizalmi szint. Mindezekből az állapítható meg, hogy a mintavételi technika miatt a kutatás korlátozottan tekinthető reprezentatívnak, ami a hólabda módszer egyik hátránya. Ennek tükrében viszont az adatokat elemezve nemcsak átlagok és szórások, hanem varianciaanalízis is alkalmazva volt. Az elemzés először egy általános demográfiai bemutatással kezdődik, ahol nem kerül bemutatásra a kérdőívben megkérdezett összes tényező, csak azok, amelyek a további kutatáshoz fel lettek használva a vizsgálat során. Továbbá ami még torzító tényező lehet a kutatás során az a nemi megoszlás, amely elemzésre került annak érdekében, hogy habár életkor szerint viszonylag széles skálán sikerült megszólítani a kitöltőket, ezen adatok tükrében főleg a nők véleménye reprezentált. A további részekben pedig először egy általános bemutatás után varianciaanalízissel lett elemezve, hogy a kapcsolat az ismérvek között valós, vagy csak vélt. Egyes pontokon ugyanis habár az elkészített ábrán úgy tűnhet, hogy a változók függenek egymástól, a vizsgálat után megállapítható, hogy ez nem mindig van így.

13.2. A készpénzmentes elmélet háttere

A készpénzmentes gazdaság egyre jelentősebb figyelmet kap mind a kutatók, mind a gazdaságpolitikai döntéshozók körében, erre utal több szakirodalom. A készpénz egyre inkább háttérbe szorulásának és a bankszámlák és kártyás vagy okostelefonos fizetések elterjedésének mértéke is ezt támasztja alá. Egyes kutatások szerint ez lesz a jövő, a készpénz eltűnik és mindent elektronikus eszközzel vásárolhatunk majd meg. Vannak olyan társadalmak és gazdaságok, amelyek erre sokkal nyitottabbak, mint mások, és ebből jelentős különbségek is szülehetnek. Azonban a másik oldalon pedig léteznek olyan társadalmak is, amelyek a készpénzt a szabadságuk és függetlenségük kifejezéséként használják, azaz anonim módon fizethetnek a könnyen átlátható számlapénz helyett. Ezek az újítások, mint bármely más az előnyei mellett új veszélyeket is rejt. Ebből adódóan a gazdaság szereplőinek alkalmazkodniuk kell a folyamatos és egyre felgyorsult fejlődéshez.

A készpénzmentes gazdaság, ahogy a nevéből is következik, azokat a gazdaságokat takarja, amelyek elhanyagolható mértékben, vagy abszolút nem használnak a tranzakciók során készpénzt, ehelyett bankkártyával vagy okostelefonnal fizetnek. Ez az elképzelés azonban nem újkeletű, a 20. század közepén jelent meg gyökere, amely először tudományos-fantasztikus művekben, ahol a pénztárgépek automatikusan rögzítették az eladásokat és egy hatalmas gépbe felvitték az adatokat, amely összegezte azokat. Ez a korai elképzelés később a bankok működésébe a számítógépek integrálásával és a telekommunikáció fejlődésével kezdődött el először az Egyesült Államokban és Európában. (Batiz-Lazo, Haigh, & Stearns, 2016) Az utóbbi időben, megközelítőleg 2016-tól több Európai ország is a készpénzmentes gazdaság kialakítására törekszik. Ez a digitalizáció és digitális infrastruktúra kiépítésével, a társadalom

bevonásával, azaz hogy mindenki széleskörűen hozzáférjen a pénzügyi szolgáltatásokhoz, és a kereskedelem online térbe való átsegítésével próbálják elősegíteni a folyamatot. (Raya & Vargas, 2022) Európából erre Svédország a legjobb példa, ugyanis ott jelenleg a legalacsonyabb a készpénzhasználat, de szorosan követi Norvégia, Dánia és az Egyesült Királyság, derül ki a Svéd jegybank 2025-ös beszámolójából. (Riksbank, 2025) Mindemellett Európán kívül Ázsiában tapasztalható az utóbbi időben jelentősebb változás, leginkább Dél-Koreában, Kínában és Indiában.

13.2.1. Előnyök és hátrányok

A készpénzmentes gazdaságnak, mint mindennek vannak előnyei és hátrányai. Az előnyök révén a gazdaság szereplői, az egyén a vállalatok és az állam is profitálhatnak. Mindemellett viszont a hátrányokat is figyelembe kell venni, hiszen a pénzügyek digitalizációja számos új veszélyt hordoz magával, amelyek kiküszöbölésére fel kell készülni. Az előnyök között szerepelnek biztonsági, gazdasági és társadalmi előnyök. A hátrányok között pedig a digitális műveltség hiánya, adatkezelési problémák, és ebből adódóan a pénzügyi rendszernek való kiszolgáltatottság szerepel. Azt, hogy ki mennyire hajlandó és képes új lehetőségeket kiaknázni, mindenki önmagában kell, hogy mérlegelje, és az államnak meg kell teremtenie a biztonságos váltás lehetőségét. A következőkben a készpénzmentes gazdaság és társadalom előnyeiről és hátrányairól lesz szó.

Előnyök

A készpénzmentes gazdaság átláthatóvá teszi a rendszert ezáltal a gazdaság kifehéritésében óriási szerepe van. A nyomon követhetőség miatt az adócsalások visszaszorulnak, a feketegazdaság nehezebben tud működni. Ezáltal az ÁFA bevételek nőnek a gazdaságban. Az illegális foglalkoztatás is visszaszorul a pénzmosás mellett. (Rogoff, 2016)

A gazdaság kifehéritése

A be nem jelentett tevékenységeknél a fizetési mód a készpénz. Léteznek arra kutatások, hogy a szürkegazdaság visszaszorításához a készpénzmentes gazdaság egy lehetséges megoldás. Ennek az az oka, hogy a készpénzhasználat megadja az anonimitás lehetőségét, amellyel a természetes vagy jogi személyek elkerülhetik az adófizetést, vagy csökkenthetik a mértékét. A készpénzmentes kereskedelem viszont rengeteg nyomot és adatot hagy maga után, elsősorban a banki tranzakciók, és számlaszámok alapján egyszerűen beazonosítható, ha bármilyen csalás történne. Ebből kifolyólag az államok digitalizálják az adózási rendszereiket, hogy a szürkegazdaságot vissza tudják fogni, azonban a kutatások alapján ez nem feltétlen vezet sikerre, hanem inkább a készpénzmentes fizetési rendszerek kiépítésével együttesen érne el eredményeket. (Kowal-Pawul & Wojciech, 2024) Ennek következményeképp az ÁFA és jövedelemadók mértéke növekszik, amely a teljes gazdaságra kihat. Vannak olyan országok, ahol ennek a mértéke kevesebb és vannak olyan országok, mint Szerbia, ahol a szürkegazdaság mérete elérte a GDP 33,5%-át. (Randelović, Tanasković, & Arsić, 2022) Az árnyékgazdaság fennmaradása, amelyet a készpénzforgalom felerősít közvetetten az ingatlanpiaci árak torzulásához, áremelkedéshez vezethet. Több kutatás világít rá arra, hogy a pénzmosás eszköze lehet, mivel papíron, alacsonyabb áron megvett ingatlanokért adott rejtett tőke felviszi a lakhatás árát és csökkenti a megfizethetőséget. (Stasinopoulos & Kastanioti, 2025) Továbbá Kínai gazdaságról készült kutatás az „árnyék bankokról” amelyek készpénzzel finanszíroznak nem formális úton, az ingatlanpiaci árak közötti összefüggést is vizsgálta és kapcsolatot talált.

(Neng Lai & Van Order, 2019) Tehát a gazdaság kifehéritése fontos szempont, amely révén a vállalatok közötti verseny igazságosabban tud működni és az egyének is nehezebben kerülnek meg az adófizetést készpénzmentes gazdaságokban, amely összességében a gazdaság stabilitását eredményezi.

Tranzakciós költségek csökkenése

A kutatások és szakirodalmak szerint megállapítható, hogy a tranzakciós költségek, továbbá az, hogy melyik a drágább; a készpénzmentes vagy a készpénzes fizetések közül, az utóbbit találták költségesebbnek. Azonban ami érdekes az az, hogy ez országonként meglehetősen változó tud lenni. Német kutatás, amely az összes költséget, bankszámla vezetési díjat, készpénzfelvételi díjat, tranzakciós díjakat, továbbá időráfordításból eredő pénzvesztést is összevetette arra jutott, hogy nincs jelentős különbség. Ez az eredmény érdekes, mivel azt várnánk el, hogy a materiális pénzhasználat jóval drágább, mint a dematerializált. A kutatásból kiderül, hogy a fogyasztói oldalról a válaszadók szerint a legnagyobb adatvédelmet a készpénz nyújtja, ugyanis az elektronikus rendszerek által sokkal nagyobb veszélyben érzik magukat. (Knümann, Krueger, & Franz, 2020) Tehát felvetődhet a kérdés, hogy ha az egyik választás nem nyilvánvalóan drágább, mint a másik, akkor a fogyasztók miért nem hajlandóak újítani? Az, hogy a személyes adatokat más szervezet is lássa, mint például milyen bankszámláról mikor, hol, mennyiért vásárolt bárki, meglehetősen érzékenyen érinthet akárkit. A készpénz mellőzése csökkenti a változó költségeket a gazdaságban, azáltal, hogy nem kell a pénz tárolni, mozgatni, őrizni, kezelni. Ezek a költségek ugyanis átlagosan a GDP 1,5%-át jelentik, ami elsőre nem tűnhet soknak, de valójában az. (Abdullah, 2022)

Kényelem időmegtakarítás

Az előzőekben kiderült, hogy a költségeinket csökkenthetjük a fizetési mód megválasztása során, és hogy társadalmilag jótékony hatása van a dematerializált fizetési módok használatának, azonban az egyén szintjén nemcsak a költség, hanem a bele fektetett idő is fontos tényező lehet. A készpénzmentes gazdaságnak számos előnye között ebből kifolyólag a kényelem és időmegtakarítás is helyet kap. A fizetések során megspórolhatunk rengeteg időt azzal, hogy nem kell a pénzt megszámolni és kezelni. Ezen kívül pár kattintással naprakész értesülést kaphatunk a jelenlegi anyagi helyzetről. Mindemellett a sorban állást is jelentősen csökkenti, ha csak elektronikusan fizetnek a vásárlók, amely azt eredményezi, hogy vállalkozások például egy kereskedelemmel foglalkozó bolt, sokkal több ügyfelet tud kiszolgálni egy nap, ami növekedett bevételekhez vezethet. Mindezek mellett pedig, sokkal egyszerűbb nagyobb összegeket mozgatni, amely nemcsak a háztartások és vállalatok, hanem az állam számára is sokkal kedvezőbb. Az adókat, díjakat, járulékokat, és bármilyen egyéb fizetési kötelezettséget elektronikus úton a legegyszerűbb befizetni és számontartani. A kényelmes fizetési módok pedig növelik a hajlandóságot a vásárlásra, illetve a költekezésre. (Wijaya, Ruslim, & Turangan, 2022) (Mezoh, 2024)

Biztonsági előnyök

A készpénzmentes gazdaságban, ahol a készpénzhasználat eltűnik, vagy csak csekély mértékben marad fenn, az ezzel kapcsolatos bűnözés is visszaszorul. Lopás, csalás, hamisítás és még sok más kiküszöbölhető, ha nem áll rendelkezésre készpénz. Több kutatás is a készpénzmentes gazdaság pozitívumaként tünteti fel, hogy az ezzel kapcsolatba hozható hasonló jellegű statisztikák javulnak. Továbbá a jól kiépített digitális infrastruktúra lehetővé teszi, hogy a fogyasztók biztonságosan tudják intézni pénzügyeiket. A megbízhatóság növelése

érdekében különböző eszközöket vetnek be a platformok. Mobilbankolás során például alkalmaznak biometrikus azonosítást, amely segít abban, hogy a pénzügyeit csak a számlatulajdonos tudja kezelni, ezáltal téve biztonságossá a rendszert. Emellett léteznek QR-kódos rendszerek, amelyek a kód beszkenelésével teszik gördülékennyé a fizetéseket. Ezt a rendszert leghatékonyabban jelenleg Kína alkalmazza, és összeköttetésben van más applikációkkal, így téve a rendszert felhasználóbarátabbá. (Zhang & Wen, 2020) A biztonsági rendszerek közül mér érdemes megemlíteni a blockchain technológiát, amely nemcsak a kriptovaluták esetében használható, hanem más iparágakban is lehet alkalmazni. Ez a technológia nem alkalmaz közvetítőket, mindemellett megvédi az adatokat és az anonimitást. (Mezoh, 2024) Minezen adatokból megállapítható, hogy a készpénzmentes gazdaság, habár még nem jött létre a gazdaságok többségében, de az ahhoz szükséges biztonsági infrastruktúra már elég fejlett szinten van. Az említett módszerek, platformok és eszközök mind azt biztosítják, hogy a felhasználó képes legyen készpénz nélkül tranzakciókat lebonyolítani, még hozzá elég biztonságosan. Továbbá az is kiemelendő, hogy ezek a rendszerek folyamatosan napról-napra fejlődnek és egyre megbízhatóbbak, illetve felhasználóbarátabbak lesznek, amely elengedhetetlen a készpénzmentes gazdaság kialakulásához.

Hátrányok

A készpénzmentes gazdaság azonban nemcsak előnyökkel, hanem hátrányokkal is rendelkezik. Többek között a biztonság és adatvédelmi szempontok, a társadalmi egyenlőtlenségek kiéleződése, és az infrastruktúra nem megfelelő kiépítettségéből fakadó városi és vidéki területek különbsége. A hátrányok között több tényező is szerepel, hiszen a készpénz kiküszöbölése egyben az annak előnyeitől való elfordulás. A készpénzmentesség tehát árnyaltabb, több szinten is vizsgálendő téma.

Biztonság és adatvédelem

Az előnyök között említett biztonság ugyanúgy hátrányként is szerepel. A védelmi rendszerek és az adatvédelem kifejezetten nagy figyelmet kell, hogy kapjon a készpénzmentes gazdaság működésében. Mivel a pénzügyi tranzakciók nyomon követhetővé válnak így a fogyasztók ki vannak téve annak, hogy a fizetési szokásaik, helyadataik láthatóak egy harmadik félnek. Mindezek mellett a kibertámadások és adatlopások jelentik egy készpénzmentes gazdaság egyik legnagyobb kihívását. Ilyen környezetben a pénzintézeteknek, államnak és jognak is alkalmazkodnia kell. Kutatások alátámasztják, hogy a számos előny mellett az új veszélyek, amelyeket magában hordoz a készpénz elhagyása, például, ha az infrastruktúrán belül a hálózat, az áramellátás vagy a terminálok nem működnek megfelelően, valamilyen külső veszély megtámadja, vagy csak megrongálja a rendszert, az súlyos következményeket okoz. Mindez nemcsak a technika fejlettségén, hanem a biztonság kiépítésén is múlik. (OECD, 2025) Egy felmérés alapján a válaszadók habár a digitális fizetési lehetőségeket gyorsabbnak és kényelmesebbnek gondolják, a legnagyobb gond számukra az adatvédelem és biztonság kérdése. (Sreenivas & Varalaxmi, 2024) A Svéd Központi Bank jelentése alapján az újfajta csalások és támadások jelentősek. Ezért azt javasolja a Svéd Jegybank, hogy fokozott védelemre van szükség, a vállalatokat és háztartásokat arra inti dióhéjban, hogy rendelkezzenek több pénzügyi szolgáltatóval, legyen több alternatívájuk az interneteléshez, és több opció az online személyazonosításra, és egy heti fogyasztásra elegendő készpénz álljon a birtokukban. (Riksbank, 2025) Ebből az szűrhető le, hogy a biztonságra a fogyasztói oldalról is törekedni kell, és a digitalizációtól való elzárkózás helyett alternatívák és lehetőségek kiépítése

hosszútávon célravezető. Ezzel összefüggésben igen lényeges tényező a pénzügyi kultúra, illetve tudatosság (Csorba, 2020). Ugyanakkor, ahogyan a pénzügyi tudatosság is fejleszthető, a pénzügyi kultúra is.

A társadalmi egyenlőtlenségek kiéleződése

A készpénzmentes gazdaság működéséhez elengedhetetlenek a társadalmi változások. A társadalmat megváltoztatni pedig nem feltétlen egyszerű, különös tekintettel az idősebb generációt, és a falvak lakosait. Persze ez csak nagy általánosságban beszélve igaz, ugyanis a digitalizáció és a gyors fejlődés lehetősége, még ha bizonyos tekintetben lehet korlátozott is, de adott. Kutatás, amely az időskor és a digitális rendszerek elfogadása közötti kapcsolatot vizsgálta azt találta, hogy az idősebb generáció számára az életkor önmagában nem alapvető akadály, hanem sokkal inkább az alacsony digitális ismeretek, csökkent kognitív képességek és társadalmi különbségek. Kiderült továbbá, hogy alapvetően nem utasítják el a digitális pénzügyi megoldásokat, csak bizonyos nehezítő körülményekkel kell szembe nézniük, mint például a számukra kedvezőtlen felhasználói felület, amelynél például többek között a kis betűméret gond, továbbá nem rendelkeznek az eszközökkel, vagy a személyes segítség hiánya növeli bennük a kockázatterzetet. Ebből fakadóan motivációhiány jön létre, így könnyen a perifériára szorulnak. A kutatás rámutat arra, hogy az idősebb generációk integrálása egy hosszú és soklépcsős folyamat, amelyet érdemes fontolóra venni (Panetta et.al).

A város és vidék, illetve az alacsony és magas jövedelműek közötti olló nyílása

Az alacsony jövedelem szint is hozzájárulhat a készpénzmentes társadalomban való egyenlőtlenséghez. Ez abból adódik, hogy az okos eszközöket és bankkártyát mellőzik. Egy kutatásban kimutatták, hogy az alacsonyabb jövedelemmel rendelkező háztartásokban a digitális fizetések bevezetésével nem érték el a kívánt fejlődést, azonban a magasabb szinten pedig jelentős hatást gyakoroltak. Továbbá a jövedelemszint és a lakhely között kapcsolat mutatható ki, azaz vidékre az alacsonyabb fizetések és magasabb készpénzhasználat jellemző a digitális infrastruktúra nem megfelelő kiépítettsége miatt. (Li, Wang, & Zhang, 2023) Tehát összegezve a készpénzmentes gazdaságban a leginkább kirekesztettségre hajlamos réteg az alacsony jövedelműek csoportja, a vidéki lakosok, illetve az idősebb generációk. Ebből következik, hogy egy új gazdaság létrehozásához elengedhetetlen a társadalom rétegeinek minél hatékonyabb integrációja. Azonban ahhoz, hogy ez dinamikusan történjen több szinten is lépéseket kell tenni a feltételek megteremtéséhez.

13.2.2. A készpénzmentes gazdaság létrejöttének feltételei

A készpénzmentes gazdaság megteremtéséhez elengedhetetlen bizonyos feltételek teljesülése. Ezek között szerepelnek társadalmi és gazdasági szempontok is. A leglényegesebb, alapfeltételnek tekinthetjük a digitális infrastruktúra kiépítettségét, amely magába foglalja a terminálok elterjedtségét, a hálózat lefedettségét és áramellátást. Mindemellett az adatbiztonság és a társadalom bizalmának kiépítése az elektronikus fizetési rendszerek irányába és a lemorzsolódás kiküszöbölése kulcsfontosságú. A továbbiakban ezekről lesz szó.

Adatbiztonság

A Svéd Jegybank szerint a jól működő fizetési rendszer alapja a személyes adatok fokozott védelme, amely által a társadalmi bizalmat fenn lehet tartani. (Riksbank, 2025) Az adatbiztonság alatt az adatok fizikai védelmét értjük, amely megakadályozza a jogosulatlan

hozzáféréseket és az adat kezelőjének nem megfelelő eljárás alkalmazásával okozott károkat. Azok a szereplők, amelyek mások adatait kezelik például állam, bankrendszerek, vállalatok, pénzügyi szervezetek, hatóságok, közüzemek számára kötelező adatvédelmi és adatbiztonsági szabályzatot létrehozni, továbbá felelőst kijelölni. Az adatbiztonság kereteit törvény határozza meg, amely négy alappillére a magánszféra védelmének biztosítása, ne engedje hogy jogosulatlan hozzáférés, megváltoztatás, továbbítás, nyilvánosságra hozatal, törlés, megsemmisítés, hozzáférhetetlenné válás történjen, ne lehessen összekapcsolni több nyilvántartást ami az érintetthez köthető, és a technika fejlettségéhez mért legmagasabb védelmet kell biztosítani. (Országgyűlés, 2024. évi LXIX. törvény Magyarország kiberbiztonságáról, 2024) Az adatbiztonság elengedhetetlen ahhoz hogy a bankrendszerben bizalma legyen a fogyasztónak. Egyes kutatások bizonyítják, hogy közvetlen, szoros kapcsolatban áll az adatbiztonság és a bankrendszerbe vetett bizalom. (Muhammad, és mtsai., 2025)

Digitális infrastruktúra

A készpénzmentes gazdaság létrehozásához az egyik legfontosabb elem a digitális infrastruktúra kiépítése. Ennek a legalapvetőbb részei a POS terminálok elterjedése, azaz hogy a fogyasztó tudjon kártyával vagy telefonnal is fizetni, az internethálózat lefedettsége, és a folyamatos áramellátás biztosítása. (OECD, 2025) Egyes tanulmányok szerint az elektronikus fizetési módok elterjesztése ugyanis gazdasági fejlődéshez, továbbá egyéni és társadalmi költségmegtakarításhoz vezet, de fontos megjegyezni, hogy a folyamat nem lineáris. (Ilyés & Varga, 2016) Egy korábbi kutatás, amely a digitális fizetések technológiai kihívásait vizsgálta arra a következtetésre jutott, hogy az internethálózat kiépítése elengedhetetlen a gyors és biztonságos rendszer működéséhez. Ebből az következik, hogy a hiányában fellephet a fogyasztók bizalmatlansága, amely nem segíti elő a fejlődést. Ugyanezen tanulmány szerint a kiberbiztonsági fenyegetések mellett, a digitális infrastruktúra legnagyobb fizikai sebezhetősége az áramellátásban rejlik. Az ebben bekövetkezett zavarok blokkolhatják a fizetési rendszereket, amelyek így akár láncreakciót beindítva megbéníthatnak egy adott régiót. (Khando, Islam, & Gao, 2023) A vidéki területek és annak lakói vannak leginkább kitéve a digitális infrastruktúra hiányaiból fakadó lemaradásra, ha a digitális infrastruktúra nem megfelelően kiépített. (Liu, Li, & Hu, 2023)

Társadalmi lemaradás csökkentése

Egy jól működő készpénzmentes gazdaság kulcsa a társadalom. Az egyik legfontosabb eleme pedig, hogy mindenki számára használható és hozzáférhető fizetési rendszerrel rendelkezzen. Ebből következik, hogy a társadalom felzárkóztatása, vagyis azok, akik vagy valamilyen külső vagy belső tényező miatt nem tudják kezelni a rendszert se maradjanak ki. Ehhez a felhasználók oktatása és hozzáférési lehetőség biztosítása a kulcs. (Khando, Islam, & Gao, 2023) A Svéd Jegybank megjegyzi, hogy támogatni kell a felzárkózást és inkább felhasználóbarát felületet például idősek számára nagyobb betűméretet kell alkalmaznia a pénzügyintézeteknek. (Riksbank, 2025) Azonban vannak olyan országok, amelyben a társadalom kollektíven a készpénzhez ragaszkodik hiába, hogy lehetősége lenne a digitális fizetési módok alkalmazására. (Knümann, Krueger, & Franz, 2020)

13.3. Készpénzmentes gazdaság: akik messzire jutottak

A készpénzmentes gazdaság bizonyos országokban már majdnem teljesen adott. Azonban ezt több úton is el lehet érni. A két ország, Svédország és Kína már sokkal előrébb jár, mint a

többi. Példájukon keresztül látható, hogy bizonyos lépésekkel igenis elő lehet idézni a digitális fizetési rendszerek fejlődését, és a készpénz kiszorulását. A közös vonásaik pedig segítenek megérteni a kritikus pontokat. Érdekes, hogy a két vizsgált ország nem azonos utat befutva, nem azonos okok és feltételek szerint vált hasonló helyzetűvé a készpénzmentes gazdaság tekintetében.

13.3.1. Svédország

Svédország az egyik legkészpénzmentesebb országnak számít a legtöbb szakirodalom szerint. A készpénzmentes gazdaság elérése hosszú, összetett, több lépcsős folyamat eredménye. Éppen ezért érdemes megvizsgálni, hogy mi miatt és milyen szempontok alapján volt képes elérni ezt. A Svéd Jegybank szerint az országban tartósan alacsonyak a készpénzes tranzakciók. Ez azt jelenti, hogy a 100%-os készpénzmentességet még nem érték el, azonban már nagyon közel állnak hozzá. A 2025-ös jelentés kiemeli, hogy a vállalkozások közül nem fogadnak el mindenhol készpénzt, már csak a 70 százalékuk, habár ez eltérő lehet ágazatonként. Ennek az az oka a felmérés szerint, hogy a digitális fizetési módok kevesebb adminisztrációt és időt vesznek igénybe. A kereskedelmi vállalkozások válaszai alapján a legfontosabb számukra, hogy a vásárlók gyorsan és kényelmesen fizessenek, a lehető legkevesebb adminisztrációval és az összeg a lehető leghamarabb jelenjen meg a saját számlájukon. Mindez arra enged következtetni, hogy Svédország sikere valószínűleg a széleskörű társadalmi bizalom mellett az azonnali fizetési rendszerek és terminálok elterjedtségének köszönhető. Ez persze nem valósulhatott volna meg az állam tudatos és folyamatos odafigyelése és terelése nélkül. A jelentés szerint a fejlődés a bankrendszer kiépítettségének a mobilalkalmazások hatékonyságának és magas eszközellátottságnak tudható be. Továbbá 2017-től elindították az e-korona kifejlesztését, a digitális jegybankpénzt, CBDC-t. Ennek célja, hogy ha a készpénz teljesen el is tűnik, akkor is legyen állami garanciájú pénze a gazdaságnak. Ez a rendszer még nincs teljesen kész és a jövőre vonatkozóan a cél az, hogy internet-hozzáférés nélkül is tudják használni. (Riksbank, 2025)

13.3.2. Kína

Kína az utóbbi években lendületesen haladt a készpénzmentes gazdaság felé. Azonban annak elérése nem csak egy úton mehet végbe. A Svédoknál egyenletesebben az intézmények és a társadalom együttesen fejlődik, Kínánál azonban az összetett fizetési rendszerek fejlődnek először, majd a társadalom követi. A mobil fizetési szolgáltatások is alapvetően különböznek. Kínában például az Alipay vagy WeChat Pay multifunkciós szolgáltatást nyújtanak, a digitális kommunikáció és a fizetési rendszer összekötéséből született. Ezen keresztül a fogyasztók cseveghetnek egymással, posztolhatnak, és fizethetnek egyaránt, továbbá QR-kóddal működnek. A legnagyobb hátránya ennek a rendszernek, hogy az alacsony iskolázottságú rétegek és az idősebb generáció nehezebben adaptálódnak. Mindezek mellett az adatvédelem is egy megosztó kérdés, hiszen mivel összeköttetésben vannak bizonyos fiókokkal nemcsak pénzintézettel, így a fogyasztónak mérlegelnie kell a kockázatokat. (Liu, Li, & Hu, 2023) Tehát alapvetően a két véglet a társadalmi igények miatti fejlődés, mint Svédországban, és a technológiai reformok miatti fejlődés, mint Kínában. A közös pont viszont, hogy Kína is készíti az elektronikus pénzt az e-yüant, amelyet még nem vezetett be, de már kutatások vannak rá, hogy ez segítene a pénzügyi integrációban. (Chen & Zhang, 2025)

13.4. Akik szabadságvágyból ragaszkodnak a készpénzhez

A készpénzmentes gazdaság számos előnnyel rendelkezik azonban hátrányai is vannak. Az egyik ilyen az anonimitás kérdése. Abban az esetben, ha többen hozzáférnek mások személyes adataihoz és látják például a pénzügyi tranzakciókat, felvetheti az etikusság kérdését. Egy ilyen rendszerben a szabadság és függetlenség megkérdőjelezhetővé válik. Éppen emiatt több ország is még ha van lehetőség a készpénzmentes gazdaság megvalósítására inkább elutasítja azt. Érdekes módon ez számos fejlett országban megtöri a készpénzmentesség felé tartó folyamatokat.

13.4.1. Németország

Egy átfogó kutatás alapján, amelyben összevetették a készpénz és kártyahasználat teljes költségeit azt találták, hogy Németországban nincs jelentős különbség. Ebből az következik, hogy a fogyasztó számára a két lehetőség helyettesíti egymást. Innentől csak a fogyasztó preferenciáján múlik, hogy melyiket választja. A bankkártyát vagy okostelefonos fizetést a kényelme és gyorsasága miatt preferálják, azonban a kinyert adatok azt mutatják, hogy a válaszadók fele készpénzzel fizet. Ennek oka az adatvédelmi szempontokban rejtőzik ugyanis a digitális fizetési módok használata során rengeteg adat keletkezik, amelyet a pénzintézet láthat. Ez persze jól tud működni, ha a bizalom fennáll. Azonban a válaszadók többsége ragaszkodik a készpénzhez és az általa nyújtott anonimitáshoz. (Knümann, Krueger, & Franz, 2020)

13.4.2. Ausztria

Az Ausztriai jegybank 2024-es jelentése alapján a készpénzt, mint fizetőeszközt még mindig széles körben használják. Előnynek tekintik, hogy biztonságosan és könnyen használható, továbbá külső körülményekre kevésbé érzékeny. Ebből is következik, hogy a fogyasztók többsége választja ezt a fizetési módot. A Jegybank állítása szerint a készpénz nemcsak a függetlenséget, hanem a szabadságot is szimbolizálja, ezért kiemelt feladatának tartja a pénzrendszer fenntartását ugyanakkor mindezt a legmagasabb technológiai szinten. ((OeNB), 2024) Ebből látszik, hogy vannak olyan országok is, amelyek a saját függetlenségüket nagy becsben tartják, és mindemellett a gazdasági fejlődést is el tudják érni. Ausztria és Németország kitűnő ellenpéldája a készpénzmentes gazdaságnak, és annak, hogy magasabb készpénzforgalommal is lehet hatékonyan működni. Ausztria és Németország az egyik legjobb európai példa arra, hogy a társadalmi értékek figyelembevétele mellett is lehetséges a gazdasági döntések meghozatala, továbbá ezáltal az elégedettség is magas marad.

13.5. Magyarország és a készpénzmentesség

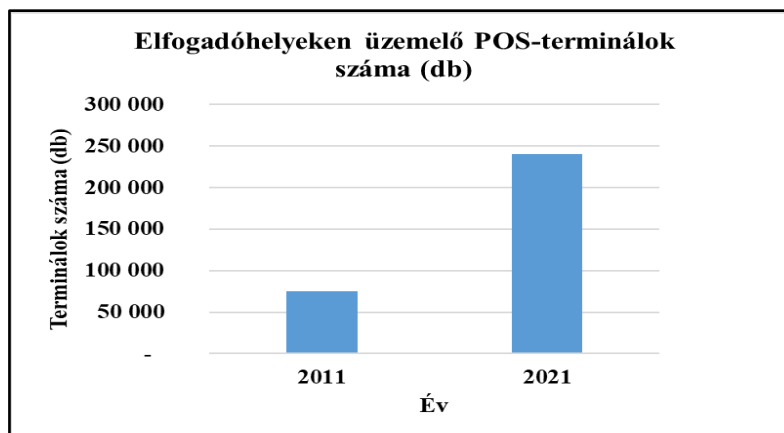
Az eddigi fejezetekből kiderült, hogy mi a készpénzmentes gazdaság, milyen előnyei és hátrányai vannak, mik a létrejöttének feltételei, és hogy azok az országok, amelyek már közel járnak hozzá milyen utakon milyen eszközökkel viszik végbe. Mindez felvetheti a kérdést, hogy Magyarország hol áll ezen az úton, és hogy milyen stratégiát választott.

13.5.1. Digitális infrastruktúra kiépítése

Az MNB 2016-ban POS támogatási programot hozott létre annak érdekében, hogy mind a vállalatoknak mind a fogyasztóknak lehetősége legyen minél több módon fizetni. A pénzforgalmi stratégia pilléreinek számított az elektronikus fizetési mód elterjesztése és

használatának ösztönzése. Ezt a fogyasztókkal való kommunikációval és az MNB tulajdonú GIRO Zrt. árképzésével próbálták elérni. (MNB, 2023) Ebből arra lehet következtetni, hogy Magyarország Jegybankja is a készpénzmentességre törekszik.

1. ábra: Az elfogadóhelyeken üzemelő POS terminálok száma

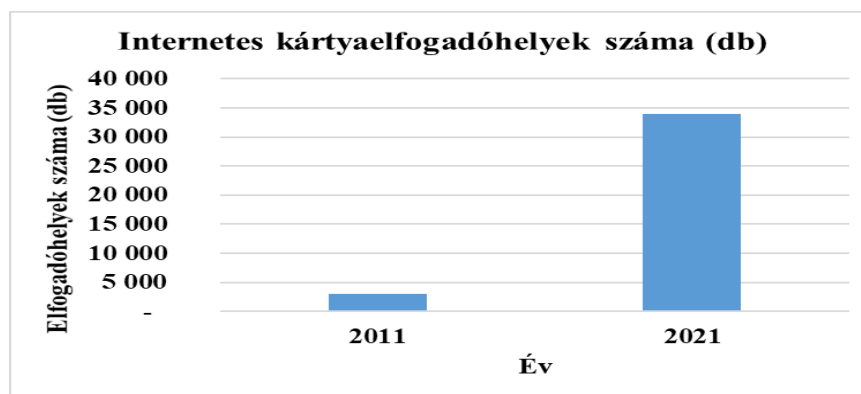

Forrás: (MNB, 2023) alapján saját szerkesztés

Az 1. ábra alapján látszik, hogy a Magyar Nemzeti Bank valóban elérte, hogy a terminálok száma növekedjen. Ezt a Pénzügyminisztérium segítségével 2 hullámban, 60 ezer terminál telepítésével tették meg. Mindezek mellett más tanulmányok is arról számolnak be, hogy a kártyahasználat nőtt az elmúlt években ezen intézkedések hatására, és hogy ezek mai napig növekvő tendenciát mutatnak. A tranzakciók száma 10 év alatt a másfélszeresére nőtt továbbá a kártyás fizetések aránya az ötszörösére nőtték. (Deák, Kajdi, Nemecskó, & Végső, 2022)

A kártyás fizetés mellett az internetes fizetést is támogatta az MNB különböző intézkedésekkel. Ilyen volt például az azonnali fizetés bevezetése, érintéses PIN limit emelése 15 ezer forintra, elektronikus fizetések kötelező elfogadása és az azonnali fizetési szolgáltatások fejlesztése például QR-kód és fizetési kérelem kötelező kezelése. (MNB, 2023)

2. ábra: Internetes kártyaelfogadóhelyek számának változása

Forrás: (MNB, 2023) alapján saját szerkesztés

A kapott eredményeket valószínűleg befolyásolta az internetes lefedettség nagymértékű bővülése, amely vélhetőleg a jövőben is folytatódni fog ugyanis az elektronikus fizetésre épülő innovációk egyre gyakrabban jelennek meg. Ebből következik, hogy ezt egyre többen használják, és kutatások szerint a magyar lakosság majdnem negyede mobillal fizet. (Deák, Nemecskó, & Végső, Lakossági fizetési szokások 2020-ban., 2021 a) Továbbá az interneten

történő vásárlás során már többen fizetnek valamilyen elektronikus fizetési móddal, mint készpénzzel. (Deák, Kajdi, Nemecskó, & Végső, 2022)

A 2. ábra alapján látszik, hogy az internetes kártyaelfogadóhelyek száma nőtt a vizsgált időszakban. Mindez arra enged következtetni, hogy a fent említett intézkedések valóban pozitívan befolyásolták az eredményeket. A digitális infrastruktúra kiépítése kiemelkedő szerepet tölt be tehát a készpénzmentes gazdaság fejlődése szempontjából. Továbbá az is megállapítható, hogy beavatkozás nélkül nem feltétlenül történt volna ekkora változás a fizetési módok fejlődésében. A lehetőség tehát ebből a szempontból adott a fogyasztónak, hogy a modern fizetési rendszereket használja.

13.5.2. Adatvédelem

A készpénzmentes gazdaság feltétele az adatvédelem, amelyről minden országnak törvényileg is érdemes gondoskodni. Erre azért van szükség, hogy egységes és érthető keretek és határok között mozogjon mind a felhasználó, mind az adatkezelő. Az Európai Unió NIS 2 irányelv, amely a hálózati és információs rendszerek biztosításáról szól, a 2024. évi LXIX. törvény ennek megfelelően készült. A lényege, hogy a szervezeteknek, amelyek érzékeny adatokat tárolnak a felhasználóikról például pénzügyi intézetek, kijelölnek egy felelőst, aki ilyen helyzeteket kezeli. (Országgyűlés, 2024. évi LXIX. törvény Magyarország kiberbiztonságáról, 2024)

13.5.3. Szabadság

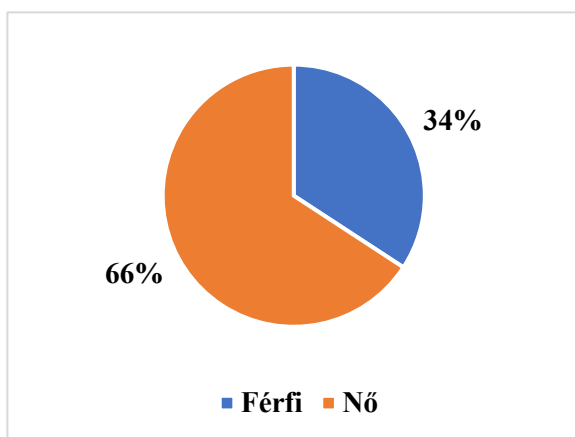
Magyarország alaptörvénymódosítással garantálja, hogy a társadalom ne legyen kirekesztve a készpénzhasználatból. Minderre azért volt szükség, hogy a digitalizáció miatt az esetleges jogosulatlan felek ne tudjanak a személyes adatokkal visszaélni. Továbbá piaci és hálózati problémák esetén az elektronikus pénzügyi rendszerek határozottan veszélynek vannak kitéve. Összességében tehát azért jött ez létre, hogy megóvja a társadalmat a digitalizáció miatti kirekesztettségétől és a kiszolgáltatottságtól véd. (Országgyűlés, Magyarország Alaptörvényének tizenötödik módosítása, 2025) Ebből az látszik, hogy Magyarország inkább a német és osztrák modellt követi, ahol a készpénz még mindig nagy fajsúllyal van jelen a gazdaságban. A Magyar Nemzeti Bank és az Országgyűlés ezek alapján mintha két külön irányt szeretne képviselni a jövőre vonatkozóan. Ebből következik a kérdés, hogy a társadalom vajon melyiket szeretné, melyik irányba mozdult el.

13.6. Eredmények

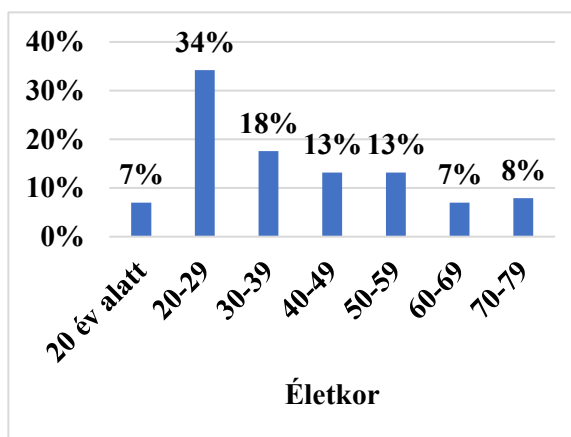
13.6.1. Demográfiai jellemzők

A kutatás során érdemes a főbb demográfiai adatokat is figyelembe venni. Ezek által meg lehet érteni a vizsgált minta társadalmi hátterét, amelyből lényeges következtetéseket lehet levonni. A kérdőívben megkérdezésre került több tényező is mint a nem, életkor, lakhely típusa, legmagasabb végzettség, illetve a nettó jövedelem. A kinyert adatok az alábbiakban szemléltetésre kerülnek. A 3. ábra a kitöltők nemi megoszlását szemlélteti. Összesen 114 fő válasza lett rögzítve. A 4. ábra mutatja a kitöltők életkorának megoszlását. A mintában látszik, hogy a fiatalabbak nagyobb arányban vannak jelen a mintában, mint ténylegesen a népességben. Az. 5. ábrán a kitöltők lakhely szerinti megoszlásának vizsgálata látható.

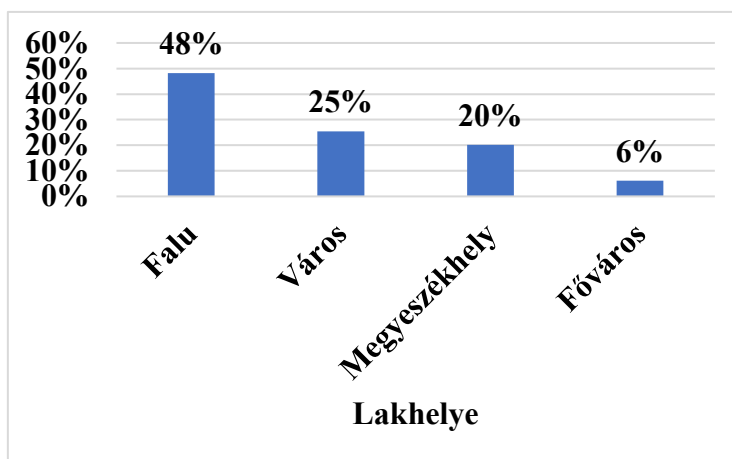
3. ábra: A kitöltők nemi megoszlása (%)

4. ábra: A kitöltők életkori megoszlása (%)

5. ábra: A kitöltők lakhely szerinti megoszlása (%)

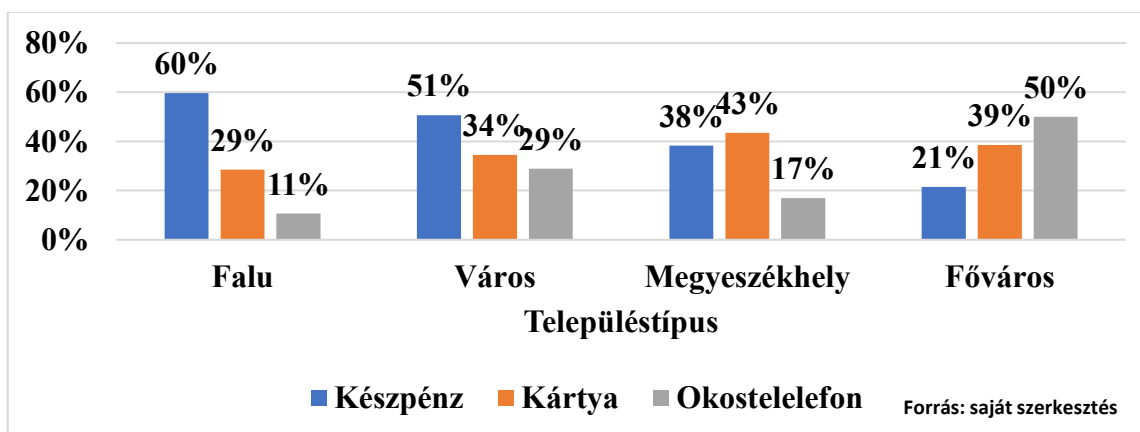

Forrás: saját szerkesztés

13.6.2. Településtípusok és fizetésimódok közötti összefüggések

A készpénzmentes gazdaság létrehozásához a digitális infrastruktúra kiépítettsége elengedhetetlen. Azonban először a fejlődés általában a nagyvárosokban, majd kisvárosokban, és végül a falvakban jelentkezik.

6. ábra: Fizetési módok használati arányának átlaga településtípusonként (%)

Ez azonban a lemaradást eredményezheti, amely meglátszik a fizetési szokásokban, amelyet érdemes kiküszöbölni a készpénzmentes gazdaság elérése érdekében. Felvetheti ez a kérdést, hogy ma Magyarországon vajon mi figyelhető meg, települések típusa szerinti különbözőség a fizetési módban, vagy ez inkább egységes, azonos mértékű mindenhol? Ezekből ugyanis a digitális infrastruktúra kiépítettségére tudunk következtetni, és arra, hogy a jelenlegi helyzetben mit lehet tenni a készpénzmentes gazdaság kialakulásához.

A 6. ábra a különböző települések fizetési módjainak átlagát mutatja. Ami megfigyelhető, hogy a településtípusokon más a fizetési módok aránya. A falusiak költségeik során a készpénz dominál, majd a kártya és végül a mobilos fizetés. A városokban ugyanez figyelhető meg, csak valamivel kiegyenlítettebben, a megyeszékhelyen viszont ez a trend megtörik, és a fővárosban teljesen megfordulnak az arányok, a készpénzt használják legkevésbé, míg az okostelefonnal fizetnek a legnagyobb arányban. Mindez arra enged következtetni, hogy a fizetési mód és a településtípus között kapcsolat van. Az viszont felveti a kérdést, hogy ez valóságos, vagy csak a véletlen eredménye.

1. táblázat: Településtípus és készpénzhasználat varianciaanalízise

Településtípus	Megkérdezettek száma (fő)	Készpénz-használat átlaga (%)	Készpénz-használat szórása (%)	Próbafüggvény: F értéke	Kritikus érték
Falu	55	60	33	5,21	2,69
Város	29	51	31		
Megyeszékhely	23	38	27		
Főváros	7	21	15		
Összes	114	50,9	Átlag		

Forrás: saját szerkesztés

Varianciaanalízissel megállapítható, hogy egy mennyiségi és egy minőségi ismerv közötti kapcsolat a valós vagy a véletlen eredménye. Vagyis jelen esetben, hogy a településtípus befolyásolja-e a készpénzhasználat mértékét. Először a csoportokat kellett létrehozni, majd az átlagokat hozzárendelni, ezután a súlyozott átlagot számítani. Ezekből külső eltérés négyzetösszeget és belső eltérés négyzetösszeget lehet kapni, amelyekből pedig a próbafüggvényt lehet meghatározni. Itt két hipotézis megfogalmazása következett. A H₀ azt feltételezi, hogy a két ismerv egymástól független, a H₁ pedig, hogy van közöttük kapcsolat. Ezután a kritikus érték kiszámolása következett, amelytől, ha a próbafüggvény nagyobb, akkor H₁ tartományba esik, ha kisebb, akkor H₀-ba. A kapott eredmények alapján mivel a próbafüggvény értéke a kritikus érték fölé esik, így megállapítható, hogy a településtípusa befolyásolja a készpénzzel való fizetés mértékét.

A varianciaanalízis a településtípus és bankkártyahasználat kapcsán is elvégzésre került. A két hipotézis fel lett állítva, H₀ szerint a településtípus nem befolyásolja a bankkártyahasználatot, a H₁ szerint pedig igen. A kapott adatokból az derül ki, hogy a két ismerv egymástól független. A próbafüggvény értéke kisebb, mint a kritikus érték, a H₀ kerül elfogadásra, amelyből az következik, hogy a településtípusa nem befolyásolja a bankkártyahasználatot. Ez akár azzal is magyarázható, hogy a boltok többségében elérhetőek a POS terminálok, továbbá a bankkártya lefedettség is magas.

2. táblázat: Településtípus és bankkártyahasználat varianciaanalízise

Településtípus	Megkérdezettek száma (fő)	Bankkártya használat átlaga (%)	Bankkártya használat szórása (%)	Próbafüggvény: F értéke	Kritikus érték
Falu	55	29	27	1,52	2,69
Város	29	34	29		
Megyeszékhely	23	43	26		
Főváros	7	39	26		
Összes	114	33,7	Átlag		

Forrás: saját szerkesztés

A különböző településtípusok és okostelefonos fizetésének vizsgálata során varianciaanalízissel állapítható meg hogy függetlenek-e egymástól az ismérvek. Ismét lett H0 és H1 hipotézis felállítva. A H0 szerint a településtípus nem befolyásolja az okostelefonnal való fizetést, a H1 pedig, hogy igen. A kapott eredmények azt mutatják, hogy a mobilos fizetés és a lakhely között kapcsolat van. Mivel a kritikus értéktől magasabb a próbafüggvény értéke így a H1 hipotézis fogadható el, miszerint a településtípus befolyásolja az okostelefonnal való fizetést.

3. táblázat: Településtípus és okostelefonos fizetések varianciaanalízise

Településtípus	Megkérdezettek száma (fő)	Okostelefon használat átlaga (%)	Okostelefon használat szórása (%)	Próbafüggvény: F értéke	Kritikus érték
Falu	55	11	22	5,92	2,69
Város	29	29	34		
Megyeszékhely	23	17	26		
Főváros	7	50	38		
Összes	114	19,2	Átlag		

Forrás: saját szerkesztés

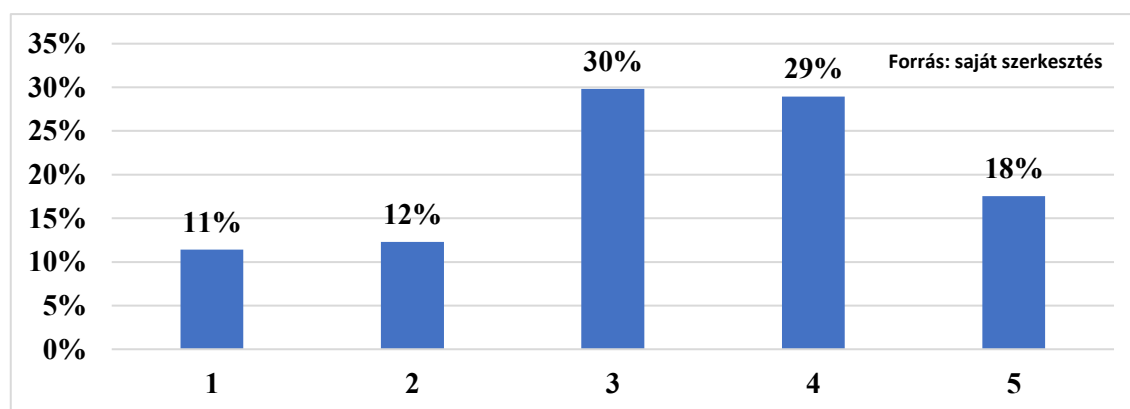
13.7. Következtetések

A településtípus tehát nem minden esetben befolyásolja a fizetésmódot. A készpénzt főleg kistelepülésen használják, továbbá az okostelefonnal főleg a fővárosban élők fizetnek. Mindebből arra lehet következtetni, hogy jelenleg Magyarországon az infrastruktúra nem megfelelő kiépítettsége okozhatja a vidéki területek lemaradását a városokhoz képest. Ennek megoldása pedig a készpénzmentes gazdaság alapvető feltétele, méghozzá azért, mert ez társadalmi egyenlőtlenségeket is okozhat. A vidékek és városok internet, hálózat és terminálok fejlesztése és kiépítése nagymértékben hozzájárulna a készpénzmentes gazdaság eléréséhez. A bankkártyahasználatból azt lehet megállapítani, hogy a település típusa nem befolyásolja, vagyis hasonló mértékben használják mindenhol. Ezekből az eredményekből arra lehet következtetni, hogy ma a készpénzmentes gazdaság létrehozásának alappillére a bankrendszerben rejlik, hiszen ez az a fizetőeszköz, amit jelenleg minden típusú településen szinte azonos arányban használnak.

13.7.1. Adatbiztonság, adatvédelem, bankrendszer

Az adatbiztonság kiemelten fontos szerepet tölt be a készpénzmentes gazdaságban. Ahhoz, hogy a társadalom is akarjon adaptálódni elsősorban a biztonságos átállás lehetőségét kell biztosítani. Az adatvédelmi rendszerek megbízhatósága a mai digitális fejlődéshez elengedhetetlen. A pénzintézetektől alapvető elvárás, hogy az ügyfelek adatait megbízhatóan kezelje. Mivel a kutatásból kiderült, hogy a bankkártyát használják minden településtípuson szinte egyenlő arányban, így a bankrendszerbe vetett bizalom kulcskérdéssé vált. Mivel a készpénzmentes gazdaság működéséhez a fizikai készpénz eltűnik, vagy csak részben marad fenn, így az ezzel egybefüggő rablások és erőszakos bűncselekmények száma is csökken. Azonban a bűnözés nem szűnik meg, csak átalakul, és inkább az adatokat és számlapénzt célozzák meg. Éppen ezért vetődik fel a kérdés, hogy azok, akiket ért már korábban csalás hogyan állnak a bankrendszerbe vetett bizalommal, és hogy nagyobb mértékben használják-e a készpénzt, mint azok, akikkel nem történt még hasonló. Ebből majd következtetéseket lehet levonni a bankrendszer adatvédelmének jelenlegi működéséről, továbbá arról, hogy a fogyasztót befolyásolja-e a korábban ért csalás.

7. ábra: Bankokba vetett bizalmi osztályzatok megoszlása (%)

Az 7. ábra a megkérdezettek bankokba vetett bizalmáról számol be. A kitöltők feladata az volt, hogy egy egytől ötig terjedő skálán értékeljék a bankokba vetett bizalmukat. Első ránézésre megmondható, hogy a legtöbben közepesre vagy fölé értékelik azt. Ebből súlyozott átlagot számolva 3,29 lesz az átlagbizalom. Ez azonban csak annyira elég, hogy alapvetően nagy általánosságban lehessen róla beszélni. A korábbi eredmények alapján, ahol a bankkártyát kiegyenlítően használják minden településtípuson azt engedné feltételezni, hogy ez az átlag jóval magasabb. Ezek szerint más tényezők is befolyásolják a kapott eredményeket.

4. táblázat: Csalás és átlagbizalom varianciaanalízise

Érte-e csalás	Megkérdezettek száma (fő)	Átlagbizalom	Átlagbizalom szórása	Próbafüggvény: F értéke	Kritikus érték
Igen	14	2,86	1,55	1,89	3,93
Nem	92	3,33	1,13		
Összesen	106	3,26	Átlag		

Forrás: saját szerkesztés

A korábban kapott eredményekből az feltételezhető, hogy azok, akiket csalás ért jóval kevésbé bíznak a bankokban, mint azok, akiket nem. A két csoport megvizsgálásával látszik, hogy jóval kevesebben vannak azok, akik találkoztak már csalással. Azonban számuk ettől függetlenül még így is elég magasnak tekinthető, megközelítőleg tízből egy embert érint. Ebből átlagbizalmat számolva az tapasztalható, hogy valóban eltér a két csoport eredménye. Akiket ért már csalás azok 2,86-ra, akiket nem azok 3,33-ra értékelik. Éppen ezért egy varianciaanalízis elvégzésével megállapítható, hogy ez a véletlennek köszönhető vagy valóban van kapcsolat az ismérvek között. A két hipotézis, H_0 szerint nem befolyásolja az átlagbizalmat, ha ért valakit csalás, a H_1 szerint pedig igen, befolyásolja. A külső és belső eltérés négyzetösszeg kiszámítása után az F próbafüggvény értéke 1,89, míg a kritikus érték 3,39. A kapott eredmények alapján a H_0 hipotézis fogadható el, miszerint az átlagbizalmat nem befolyásolja az, hogy ért-e valakit csalás. Ez nagyon érdekes eredmény, hiszen azt lehetne gondolni, hogy igenis számít ez a tényező. Ebből jelenleg arra lehet következtetni, hogy a csalás a bankoktól független okból történt és hogy nincs hozzá különösebb köze. Mivel tehát a csalás nem befolyásolja az átlagbizalmat, így érdemes tovább kutatni, hogy akkor befolyásol-e egyáltalán valamit vagy nem.

5. táblázat: Csalás és készpénzhasználat varianciaanalízise

Érte-e csalás	Megkérdezettek száma (fő)	Készpénz-használat átlaga (%)	Készpénz-használat szórása (%)	Próbafüggvény: F értéke	Kritikus érték
Igen	14	53,6	30,8	0,2	3,9
Nem	92	49,8	32,4	Forrás: saját szerkesztés	
Összesen	106	50,3	Átlag		

A megkérdezettek, akiket csalás ért, attól függetlenül, hogy a bankokban megbíznak vagy sem, lehet, hogy a materiálisabb készpénzt választják a számlapénz helyett. Elképzelhető, hogy ez a csoport inkább a készpénzmentes gazdaságban szándékosan nem akar megbízni. A készpénzhasználat átlaga azoknál, akiket ért csalás magasabb, mint azoknál, akiket nem. Ebből arra lehet következtetni, hogy az az állítás, hogy a csalás áldozatai inkább a készpénzt használják számlapénz helyett igaz. Azonban ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy ez valóban így van. Ennek bizonyítására varianciaanalízissel megállapítható, hogy van-e kapcsolat vagy sem. A két hipotézis, H_0 szerint a készpénzhasználat mértékét nem befolyásolja az, hogy valakit ért-e csalás, a H_1 szerint pedig az ellentétje igaz. A számítások elvégzése után a kritikus érték magasabb, mint a próbafüggvény értéke. Ebből következik, hogy a H_0 hipotézis fogadható el miszerint a készpénzhasználat mértékét nem befolyásolja az, hogy valakit ért-e csalás.

13.8. Következtetések

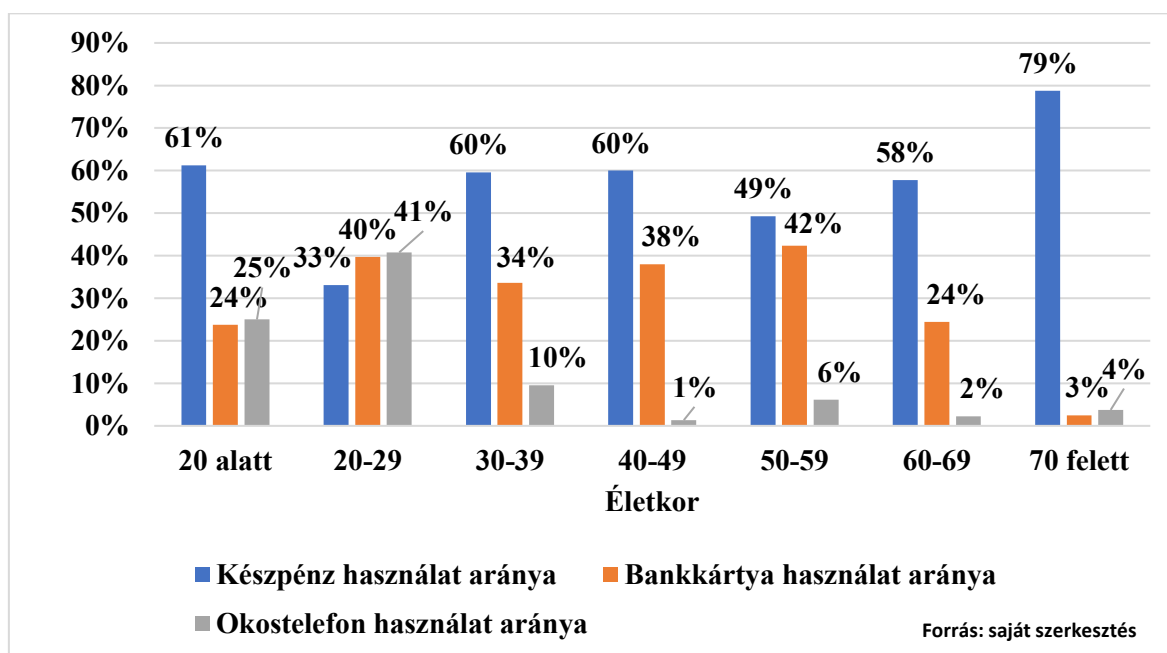
A kapott eredményekből arra lehet következtetni, hogy jelenleg a bankokba vetett bizalom közepesnek tekinthető. Ennek feltételezett oka a csalások voltak, azonban a varianciaanalízis alapján nem befolyásolja az átlagot. Mindezek után a csalás következményei kerültek vizsgálatra. Feltételezett hatása volt, hogy a készpénzhasználat jelentősebb a csalás áldozatainál. Ez azonban cáfolásra került szintén variancia vizsgálattal. Ebből arra lehet következtetni, hogy a csalások valószínűleg nem befolyásolják a készpénzmentes gazdaság irányába való elmozdulást. Az adatvédelem és adatbiztonság feltétele ezek szerint fennáll.

Azonban nem lehet elfelejteni azt, hogy a védelmi rendszerek fejlődésével a hackelések és kibertámadások is egyre változnak és adaptálódnak, szóval a folyamatos beruházás a védelemre kiemelten fontos szerepet kap. További kérdést vet fel azonban, hogy hogyha nem a csalások miatt közepes a pénzintézetekbe vetett bizalom, akkor mi lehet az oka? Ennek kiderítése azonban további kutatást igényel.

13.8.1. Szabadság és készpénzhasználat

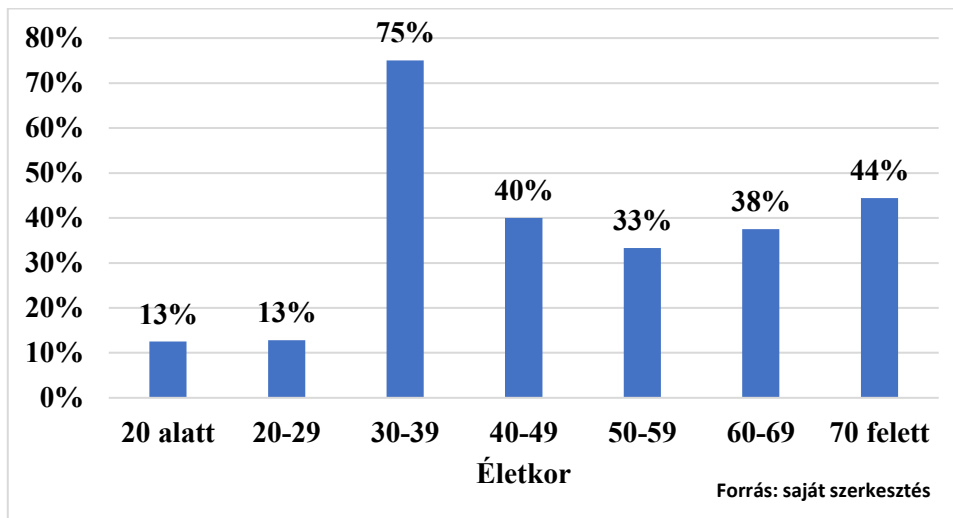
A szabadság egy alap érték, ami a társadalom működéséhez szükséges, és amely megnyilvánul a készpénzhasználatban, hiszen az általa történő fizetés digitálisan nyomtalan. A modern gazdaságok egyik legnagyobb problémája, az adatvédelem és anonimitás, valamint a digitalizáció közötti egyensúly létrehozása. Ahhoz azonban, hogy készpénzmentes gazdaság létrejöjjön a társadalmi attitűdöket is figyelembe kell venni. Ha az adott csoport nem hajlandó a készpénzt elhagyni, akkor más megközelítési mód javasolt. Mindemellett a különböző csoportokat külön-külön is érdemes vizsgálni. Felvetődik a kérdés, hogy a jelenlegi korcsoportok között van- e eltérés

8. ábra: Az életkor és különböző fizetőeszközök használatának megoszlása (%)

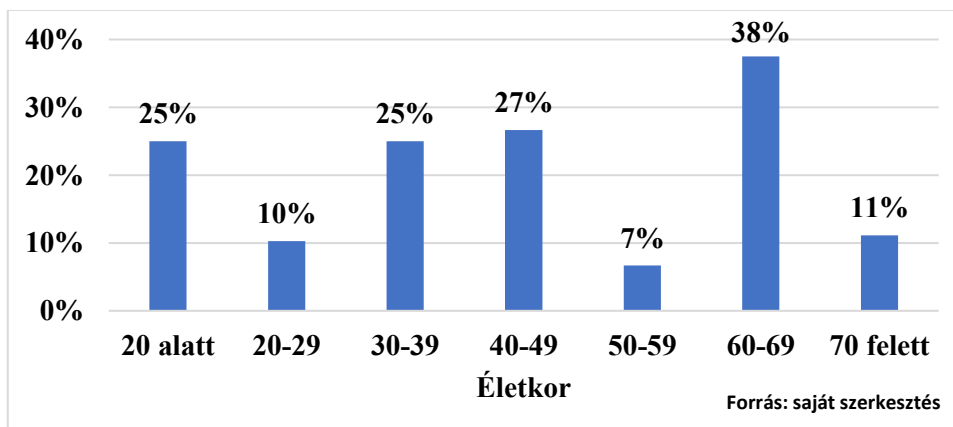
A 8. ábra a korcsoportok különböző fizetőeszköz használatának megoszlását mutatja. Ami szembejövő, hogy a 20-29 évesek azok, akiknél megfigyelhető az általános trend, amely szerint a készpénz a leginkább, majd a bankkártya és végül a mobilos fizetés a legkevesebbet használt. Továbbá a 20 év alattiak csoportjánál az okostelefonnal való fizetés megelőzi a bankkártyát, azonban a készpénz még mindig az első helyen áll. Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy valószínűleg nem rendelkeznek saját jövedelemmel, és a bevételeik nagyrészt a szüleiktől származik, akik számára a készpénz a leginkább használt fizetőeszköz. Azonban a trend megfordulása azt jelzi, hogy a fiatalabb generációk már inkább a készpénzmentes gazdaság irányába tartanak, míg a tőlük idősebbek még nem. Ennek megoldása pedig kifejezetten fontos a cél elérése szempontjából.

9. ábra: Az életkor és a függetlenség fontosságának megoszlása (%)

A kérdőíves felmérés során fel lett téve az a kérdés, hogy mit tartanak fontosnak a fizetések során. Az erre adható válaszok között szerepelt a „nem függeni a bankoktól” és a „nem függeni a támadható elektronikus rendszerektől”. A cél az volt, hogy kiderüljön mennyire fontos a függetlenség és szabadság a kitöltőknek. A 9. ábrán látszik, hogy ez korosztályonként igen eltérő. Az átlag 34%-nál van. Ha figyelembe vesszük, hogy a 30-39 évesek az a csoport, ami alatt a magas készpénzhasználat trendje megtörik akkor azt lehetett volna gondolni, hogy átmenetet képez a 20-29 és 40-49 korcsoportok között. A tény, hogy a 30-39 éves kitöltők 75%-a ennyire törekszik a függetlenségre meglepő, hiszen még a legmagasabb készpénzhasználattal rendelkező 70 év felettiek sem mutatnak hasonló eredményt. Mindez egy esetleges életközépi válság eredmény lehet, ennek okaira azonban a kérdőívben nem lehet találni választ, ez egy külön kutatás témáját képezné. A készpénzmentes gazdasághoz elengedhetetlen a különböző korosztályok bizalmát megszerezni.

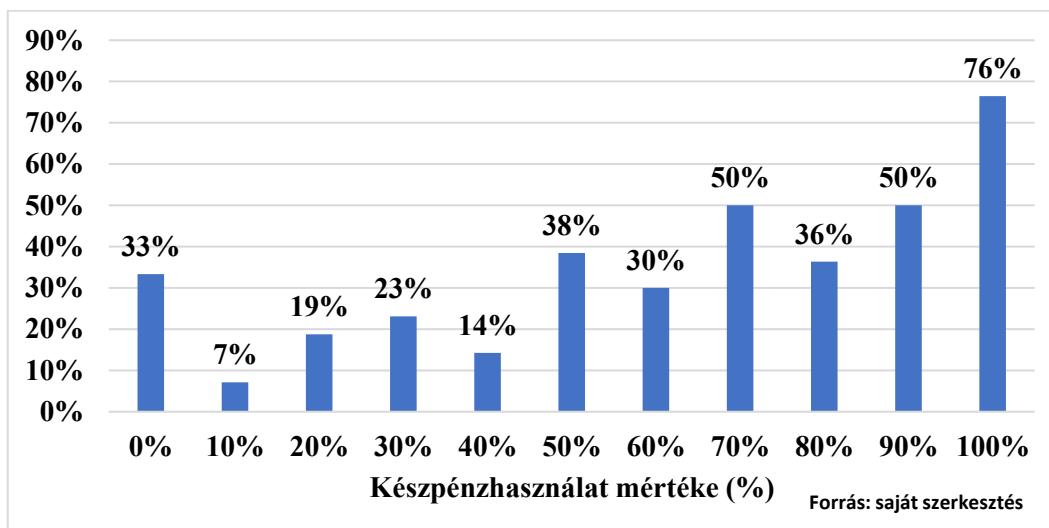
10. ábra: Az életkor és az anonimitás fontosságának megoszlása (%)

Az életkor és az anonimitás vizsgálata során megállapítható, hogy bizonyos korosztályoknál fontosabb, mint másoknál. Az eddigi elemzésekből arra lehetett volna következtetni, hogy itt a fiatalabb generáció az elektronikus fizetési módok miatt kevésbé igényli a névtelenséget, mint az idősebb generáció. Mindemellett azonban az eredmények azt mutatják, hogy ez az eloszlás nem egyenletes. Azonban figyelembe véve a függetlenségi elemzést elmondható, hogy bizonyos korosztályok a függetlenséget, mások az anonimitást tartják fontosabbnak. A

készpénzmentes gazdaság nem feltétlen tudja ezt az igényt kielégíteni, pontosan ez az egyik veszélye is. Az eredmények alapján azonban az látszik, hogy a társadalom szükségesnek érzi az anonimitást a fizetések során.

11. ábra: A készpénzhasználat mértéke és a függetlenség megoszlása (%)

A 11. ábra a készpénzhasználat mértéke és a függetlenség megoszlását mutatja. Ami érdekes lehet, hogy a készpénzmentes gazdasághoz a valamilyen szintű függés elengedhetetlen, és az ábrán is jól látszik, hogy minél több készpénzt használ valaki, annál inkább számít neki a szabadság, és függetlenség. Ami meglepő az a 0% készpénzt használók körére vonatkozik, ugyanis az egyharmaduk szerint fontos, hogy ne fűggenek az elektronikus rendszerektől és bankoktól, holott nem használnak készpénzt. Ez arra utalhat, hogy bár egyesek digitális megoldásokat használnak, mindemellet erős lehet bennük az igény a szabadság és függetlenség megőrzésére.

A készpénzhasználat dominanciája megfigyelhető a társadalomban. Azonban a fiatalabb generációk határozottan megtörik ezt a trendet azonban az idősebb generációkról ez nem mondható el. A készpénzmentes gazdaság létrehozásához kulcsfontosságú a társadalom minél széleskörűbb bevonása, így erre megoldási lépések tétele javasolt, mint például az oktatás. A kutatásból kiderült, hogy a készpénz a társadalom szabadságvágyát és függetlenségét testesíti meg. Ebből következik, hogy az adatvédelem és anonimitás felértékelődnek, és nem feltétlen csak azoknál a csoportoknál, ahol magas a készpénzhasználat aránya. A készpénzmentesség pedig ezek veszélyeztetését is jelenti, amely jelenleg a társadalom egyik igényét képezi.

13.9. Összefoglalás

A fő gondolatmenet először általánosan bemutatta, hogy mi is a készpénzmentes gazdaság, majd az előnyök és hátrányok is vizsgálat alá kerültek. Ezután példákat lehet látni a készpénzmentesség két irányára, ahol, mint Svédországban a társadalmi fejlődés hozta magával a pénzügyi fejlődést, vagy mint Kínában ez sokkal inkább központosított, állam által kitűzött cél eredménye. Továbbá ennek sarkos ellentetje, Ausztria és Németország példáján keresztül a készpénzhasználat és szabadság megélése közti párhuzamot mutatja be. A magyar viszonylatok vizsgálata ezután jött, ahol a Jegybank és az Országgyűlés intézkedéseiről lehet olvasni. Mivel az Országgyűlés és a Nemzeti bank két külön irányban gondolkodik, így felmerül a kérdés,

hogyan a magyar társadalom milyen attitűdöket mutat. A primer kutatás eredményei alapján következtetések vonhatók le.

A településtípus és fizetési módok vizsgálata alapján vonhatóak le következtetések az infrastruktúra kiépítettségére vonatkozóan. A fejezet célja az volt, hogy kiderítse, hogy vannak-e különbségek, mert ha vannak, akkor az azt jelezheti, hogy alapvető kiépítettségi különbségek miatt nehezebb a fejlődés. A településtípus tehát befolyásolja a készpénzhasználatot, és mobilos fizetéseket, azonban a bankkártya használatról ez nem mondható el.

H1: A különböző településtípusok között különbségek vannak, a falvakban leggyakoribb fizetőeszköz a készpénz. Ez a hipotézis elfogadásra került az elemzés alapján.

Mivel a bankokba vetett bizalom közepesnek tekinthető. Habár feltételezhető volt, hogy a csalások hatnak a mértékére ez azonban a varianciaanalízissel nem igazolható. Továbbá a csalások sem hatnak jelentősen a készpénzhasználatra tehát önmagukban nem befolyásolják a készpénzhez való ragaszkodás okát. Ugyanakkor az adatvédelem fejlődése és kibertámadások elleni védekezésnek folyamatosan meg kell valósulnia a készpénzmentes gazdaság létrehozása érdekében.

H2: A csalások negatívan befolyásolják a bankokba vetett bizalmat, ami hátráltatja a készpénzmentes gazdaság kialakulását. Ez a hipotézis nem fogadható el az elemzések alapján.

A társadalomban jelenleg a készpénzhasználat dominál. Eltérések figyelhetők meg a fiatalabb, illetve idősebb generációk között, amely társadalmi lemorzsolódáshoz vezethet. Mindezek mellett a kutatás azt találta, hogy a készpénz a függetlenség és szabadság szimbóluma, ami a készpénzmentes gazdaság létrehozásához való társadalmi hozzáállást mutatja. Kiderült, hogy a társadalom igényt tart az anonimitásra és határozottan fontos számára a szabadság megélése.

H3: A készpénzhasználat a szabadság és függetlenség miatt is viszonylag magas. A hipotézis elfogadható az elemzések alapján.

Javaslat

A készpénzmentes gazdaság előnyei és hátrányai elemzése során megállapítható, hogy a társadalom alapvetően nem szenvedne kárt a készpénz elhagyásával. Azonban a téma ennél sokkal árnyaltabb és a magyar elemzések hiánya is erre mutat rá, hogy érdemes lenne a készpénzmentes gazdasággal kapcsolatban kutatásokat végezni. Amit ebben a tanulmányban meg lehetett állapítani az dióhéjban annyi, hogy Magyarországon a hálózatokat fejleszteni kell, hiszen, ha nincs lehetőség minden térségben egyenlően használni a digitális fizetési módokat akkor a társadalmi csoportok egy része lemorzsolódhat. Ugyanez igaz az idősebb generációkra. A kutatás rámutat, hogy alapvetően szükség van oktatásra a felnőttek és idősek körében is, hiszen a lemaradás alapvető oka az önfejlesztésben is rejlik. Ennek kiküszöbölésére széles körű oktatás szervezése és segítség nyújtása javasolt. A társadalom pedig lehet, hogy alapvetően nem preferálja a készpénz elhagyását, azonban, ha a feltételek adottak, lehet, hogy megtennék. Abból kiindulva, hogy a fiatalabb generációnál a készpénz- digitális fizetőeszközök közötti trend megfordul, okot ad arra, hogy a jövő számára elérhető és biztonságos digitális fizetési rendszerek kiépítettek legyenek.

13.10. Felhasznált irodalom

Abdullah, M. (2022) Introducing Cashless Transaction Index based on the Effective Medium Approximation. <https://arxiv.org/pdf/2209.13470>

- Batiz-Lazo, B., Haigh, T., & Stearns, D. L. (2016) *The Book of Payments: Historical and Contemporary Views on the Cashless Economy*. London: Palgrave Macmillan.
<https://doi.org/10.1057/978-1-137-60231-2>
- Chen, Y., & Zhang, K. (2025) The Penetration of Digital Currency for Sustainable and Inclusive Urban Development: Evidence from China's e-CNY Pilot Using SDID-SCM. *Sustainability* 7(15), 6981. <https://doi.org/10.3390/su17156981>
- Csorba, L. (2020) Pénzügyi kultúra és pénzügyi műveltség, a pénzügyi magatartás meghatározó tényezői. *Pénzügyi Szemle*, 1, 67–82. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_1_6.
- Deák, V., Kajdi, L., Nemecskó, I., & Végső, T. (2022. június) Az idő pénz – Fizetési módok társadalmi költségének felmérése. *Hitelintézeti szemle* 21. évfolyam 2. szám, 5-36. doi:HU ISSN 2419 3201
- Deák, V., Nemecskó, I., & Végső, T. (2021 a) Lakossági fizetési szokások 2020-ban. MNB-tanulmányok 143. Magyar Nemzeti Bank. Forrás: <https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-tanulmany-hun-143-lakossagi-fizetesi-szokasok-2020.pdf>
- Gao, H., & Li, S. (2021) Exploring the influence of social commerce on Alipay: An empirical study from the perspective of network externalities. *Journal of Retailing and Consumer Services*.
- Ilyés, T., & Varga, L. (2016.) Az elektronikus pénzforgalom növekedésének makrogazdasági hatásai-Általános egyensúlyelméleti megközelítés magyar adatok felhasználásával. *Hitelintézeti szemle*, 15. évf. 2. szám, 129-152.
- Khando, K., Islam, S. M., & Gao, S. (2023) The emerging technologies of digital payments and associated challenges: A systematic literature review. *Future Internet* 15(1), 21.
<https://doi.org/10.3390/fi15010021>
- Knümann, F., Krueger, M., & Franz, S. (2020) Costs and Benefits of Cash and Cashless Payment Instruments. Module 3: Costs of Cash and Card Payments from a Consumer Perspective. Deutsche Bundesbank.
<https://www.bundesbank.de/en/publications/reports/studies/costs-of-cash-and-card-payments-from-a-consumer-perspective-954346>
- Kowal-Pawul, A., & Wojciech, L. (2024) Are non-cash payments the solution to limit the size of the shadow economy? *Studia Prawno-Ekonomiczne CXXX*, 127-143.
<https://doi.org/10.26485/SPE/2024/130/6>
- Li, X., Wang, J., & Zhang, S. (2023) A Mechanistic Study of the Impact of Digital Payments on Rural Household Development Resilience, Volume 15, Issue 14, Article 11203. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su151411203>
- Liu, J., Li, Z., & Hu, X. (2023) A Study of the Impact of Mobile Payment on the Enhancement of Consumption Structure and Pattern of Chinese Rural Households. *Agriculture* 13(11), 2082. <https://doi.org/10.3390/agriculture1311208>
- Mezoh, P. M. (2024) Exploring the Advantages of Cashless Payment Systems: A Comprehensive Review. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, VIII(X), 553-564. <https://doi.org/10.47772/IJRISS.2024.8100047>

- MNB. (2023. május 30) Pénzforgalom 2030 stratégia - Digitalizációs szintugrás az elektronikus pénzforgalomban. Forrás: MNB sajtószoja: <https://www.mnb.hu/letoltes/penzforgalom-2030-strategia.pdf>
- Muhammad, H., Meer, R. N., Syed, M. S., Athar, I., Atif, A., & Muhammad, Q. J. (2025) Evaluating the Impact of Financial Literacy and Cyber Security Perceptions on Customer Satisfaction with Online Banking Services in Pakistan. *Journal for Social Science Archives* Volume 3, Number 1, 703 – 723. doi:Print ISSN: 3006-3302
- Neng Lai, R., & Van Order, R. (2019) Shadow Banking and the Property Market in China. *INTERNATIONAL REAL ESTATE REVIEW* Vol. 22 No. 3, 359 – 397.
- OECD. (2025) Safeguarding consumers' access to cash in the digital economy. OECD Business and Finance Policy Papers, No. 81. <https://doi.org/10.1787/bf84ff64-en>
- OeNB (2024) Annual Report 2024. Vienna, Austria: Oesterreichische Nationalbank. Forrás: <https://www.oenb.at/en/Publications/Oesterreichische-Nationalbank/Annual-Report/2024/ar-2024/html-version.html>
- Országgyűlés (2024) 2024. évi LXIX. törvény Magyarország kiberbiztonságáról. Magyar Közlöny 2024/130. Forrás: <https://njt.hu/jogszabaly/2024-69-00-00>
- Országgyűlés (2025) Magyarország Alaptörvényének tizenötödik módosítása. Magyar Közlöny 43. szám. Forrás: <https://magyarkozlony.hu/?year=2025&month=4&serial=&page=2>
- Panetta, C. I., Anjomrouz, E., Paiardini, P., & Leo, S. (2025) Digital by Default? A Critical Review of Age-Driven Inequalities in Payment Innovation. *Journal of Risk and Financial Management (JRFM)* 18(6), 313. <https://doi.org/10.3390/jrfm18060313>
- Randelović, S., Tanasković, S., & Arsić, M. (2022) The impact of an increase in cashless payments on the shadow economy and public finance in Serbia. Belgrád: Foundation for the Advancement of Economics.
- Raya, J. M., & Vargas, C. (2022) How to become a cashless economy and what are the determinants of eliminating cash. *Journal of Applied Economics* Vol. 25, NO. 1, 543–562. <https://doi.org/10.1080/15140326.2022.2052000>
- Riksbank, S. (2025) Payments report 2025. Forrás: <https://www.riksbank.se/globalassets/media/rapporter/betalningsrapport/2025/engelsk/payments-report-2025.pdf>
- Rogoff, K. S. (2016) The curse of cash. Princeton New Jersey: Princeton University Press. doi:ISBN 9780691172132
- Sreenivas, P., & Varalaxmi, P. (2024) Cashless societies: evaluating the impact of digital payments and mobile wallets. *EPRA International Journal of Economics Business and Management Studies*, 100-105. <https://doi.org/10.36713/epra19535>
- Stasinopoulos, D., & Kastanioti, C. (2025) The Economics of Shadow Economy in Real Estate: The Case of Greece. *International Journal of Scientific Research and Management (IJSRM)*, 8353-8378. <https://doi.org/10.18535/ijssrm/v13i02.em04>

Wijaya, A., Ruslim, H., & Turangan, J. (2022) The Effect of Mobile Payment on Convenience and Willingness to Pay. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 655, 1150-1155. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.220404.182>

Zhang, L., & Wen, G. (2020) Exploring the role of perceived value and habit in the adoption of mobile payment services: An empirical study in China. *International Journal of Information Management*, 252-263.

14. Heves vármegyei fiatalok értékpapír-befektetési lehetőségekhez való viszonyulása, kiváltképp állampapírok tekintetében⁶⁵

The attitude of young people in Heves County towards securities investment opportunities, especially with regard to government securities

*Varga, Gergő*⁶⁶

Absztrakt: Az, hogy a gazdasági szereplők milyen formában – például ingatlanok, pénz, értékpapírok – tartják vagyonukat, kétségtelenül fontos kérdés a gazdasági növekedés szempontjából. Kiváltképpen fontos ez a kérdés, ha a fiatalok befektetési döntéseit tekintjük, hiszen ők válnak lépésről-lépésre később meghatározóvá a gazdasági életben, akár mint magánszemély, akár mind vállalati döntéshozó. A fiatalok befektetési döntéseire kétségtelenül nagy hatást gyakorol a pénzügyi kultúrájuk, illetve pénzügyi tudatosságuk. Jelen tanulmány azt tűzte ki céljául, hogy feltárja, hogy Heves vármegyében az ifjú felnőttek milyen viszonyban állnak a különböző értékpapír-befektetések vonatkozásában. Természetesen figyelemmel kellett lenni arra is, hogy pontosan a fiatalabb korosztályok azok, akiknek kevés a személyes vagyonuk, kevés a befektetni való pénzösszegük is. A primer kutatás (N=203) szerint van szerepe a demográfiai és pénzügyi jellemzőknek az egyes értékpapírtípusokkal kapcsolatos befektetési döntések, illetve az ezek mögött meghúzódó pénzügyi kulturális és pénzügyi tudatossági tényezők között. Figyelemreméltó eredménye volt a kutatásnak, hogy az állampapírokkal kapcsolatban nagyon kedvező a fiatalok viszonyulása, holott a nemzetközi vizsgálatok tükrében ez pontosan az idősebb korosztályokra jellemző.

Kulcsszavak: értékpapírok, befektetési tevékenység, befektetés motivációi, állampapírok

Abstract: The form in which economic actors hold their assets—for example, real estate, cash, or securities—is undoubtedly an important issue in terms of economic growth and development. This issue is particularly important when considering the investment decisions of young people, as they will gradually become influential in economic life, either as private individuals or as corporate decision-makers. The investment decisions of young people are undoubtedly greatly influenced by their financial culture and financial awareness. The aim of this study was to explore the attitudes of young adults in Heves County towards various types of securities investments. Of course, it was also necessary to take into account that it is precisely the younger age groups who have little personal wealth and little money to invest. According to the primary research (N=203), demographic and financial characteristics play a role in

⁶⁵ A tanulmány a szerző Intézményi Tudományos Diákköri Konferenciájára 2025. őszén benyújtott dolgozata alapján készült. Felkészítő tanára Dr. Csorba László volt.

⁶⁶ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Gazdálkodás és menedzsment szakjának a hallgatója

investment decisions related to specific types of securities, as well as in the underlying financial cultural and financial awareness factors. A noteworthy finding of the research was that young people have a very favorable attitude toward government securities, even though international studies show that this is typically characteristic of older age groups.

Keywords: securities, investment activity, investment motivations, government securities

14.1. Bevezetés

A befektetések és a megtakarítások nem csak a vállalatok és az ország nemzetek számára fontosok a fejlődéshez, fennmaradáshoz, hanem legalább annyira fontos a lakosság számára is, ebből kifolyólag ezek alapos ismerete és használata elengedhetetlen. Az esetek többségében a lakossági megtakarítások jelentős részét képezik az államadósság finanszírozásának. Rengeteg kutatás készül és készült a covid válság ideje alatt is, amely során az állampapírpiacon alacsony kockázata és megemelt kamatrátája, miatt kiemelkedően magas népszerűséget élvezhetett a lakosság körében Magyarországon. A téma fontossága vitathatatlan, számos közgazdász foglalkozik a vele, amelynek hatására én is elkezdtem foglalkozni a lakossági beruházásokkal. Annak ellenére, hogy a lakossági befektetések és megtakarítások egyaránt foglalkoztattak, a kettő együtt túl széles témának bizonyult, ezért döntöttem úgy, hogy a lakosság pénzügyi piaci befektetéseivel és azon belül is az értékpapír típusú befektetésekkel szeretnék foglalkozni.

Amiért kiemelten fontosnak tartom azt, hogy már egészen fiatal korban megismerkedjünk a pénzügyi befektetési lehetőségekkel az az, hogy egy hatalmas versenyelőnyre tehetünk így szert. Az egészen biztos, hogy fiatalon még nem rendelkezünk kiemelkedően magas jövedelmekkel, de sokan vannak, akik már középiskola után munkában állnak vagy egyetem mellett eljárnak dolgozni. Arról nem is beszélve, hogy vannak más módjai is annak, hogy megtakarításokat halmozzunk fel, mint például különböző tanulmányi vagy szociális ösztöndíjak. De miért is fontos már húszas éveinkben elkezdni foglalkozni a befektetésekkel? Elsősorban nem az lesz a cél, hogy meggazdagodjunk pár éven belül, hiszen nem rendelkezünk (többségében) jelentősebb megtakarításokkal, amiket befektethetnénk. Továbbá még az is előfordulhat, hogy a következő 10 évben, amikor már feltételezhetően a mai húszas éveik elején járó fiatalok többsége állandó jövedelemmel fog rendelkezni, már teljesen eltérő befektetési lehetőségek lesznek elérhetőek a számukra. Azonban, ami fontos az az, hogy ezalatt az évek alatt, ha kisebb összegeket befektetünk akár rövid vagy hosszabb távra, olyan jártasságra tehetünk szert, amely a későbbiekben előnyként szolgálhat, amikor már nagyobb megtakarítások fölött kell döntéseket hoznunk. Érdemesnek találom ezt a tanulópénzt már most megfizetni szépen lassan mintsem, hogy későbbiekben kelljen nagyobb árat fizetnem tapasztalatlanságom miatt. Ezen apró elhatározás meghozatalával a feláldozott hasznunkat jelentős mértékben tudjuk minimalizálni a jövőben.

14.2. Anyag és módszer

Egy kérdőíves felmérés keretein belül szeretném megismerni, hogy az egyes korcsoportok Heves vármegye területén belül, mekkora jövedelemmel rendelkeznek havi viszonylatban. Továbbá vizsgálni fogom, hogy ezen jövedelmekből, szabad felhasználásra fennmaradó összegeket, milyen arányban szánják befektetésekre és milyen típusú befektetések iránt érdeklődnek az egyes korcsoportok. Ezenfelül szeretnék arra is választ kapni, hogy a kitöltők, milyen ismeretekkel rendelkeznek az állampapírpiacon kapcsolatban, illetve a befektetéseik mekkora részét képezik állampapírok birtoklása.

A kutatásom legfontosabb célja, hogy feltárjam, a Heves vármegyében élő lakosság pénzügyi befektetési döntéseinek hátterét. Ezen kutatási célkitűzés megválaszolásához, az alábbi kutatási kérdések kerültek meghatározásra:

- K1: Milyen mértékben befolyásolja az iskolai végzettség a befektetések iránti érdeklődést?
- K2: Milyen tényezők tartják vissza a fiatalok (18-35 évesek) pénzügyi befektetésektől?
- K3: Mi a legmeghatározóbb motivációs tényező befektetési döntés meghozatalakor, kiváltképp az állampapír esetében?

A téma kidolgozása során megismertem a megtakarítások fontosságát és a befektetések világát, amely elérhető a magyarországi lakosok számára. Annak érdekében, hogy válaszokat kapjak az egyes korcsoportok beruházási szokásaira, az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

- H1: A biztonságos befektetéseket, mint az állampapír, elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettségű befektetők választják.
- H2: A befektetési döntések alacsony volumenét a fiatalok (18-35 évesek) körében elsősorban nem a jövedelmek alacsony mértéke okozza.
- H3: Az alacsony kockázat a legmeghatározóbb motivációs tényező állampapír választása esetén.

A tanulmányban a lakossági befektetések elméleti hátterét mutattam be legelőször, amely során a legnépszerűbb állampapír kötvényekre és azok feladatára részletesebben is kitértem. Ezen szakmai háttér felállításához és a kutatásom elvégzéséhez szükségem volt egy szekunder kutatás és egy primer kutatás elvégzésére. A primer kutatásom elvégzéséhez a kérdőíves megkérdezést választottam, mint vizsgálati eszközt.

- Megkérdezés időtartama: 2025. március-április;
- Módjá: kérdőíves megkérdezés online, hólabda technika és célzott kiválasztás;
- Kitöltők száma 203 fő volt.

A primer kutatást, a témát átfogó kutatási kérdésekre és hipotézisekre válaszokat tartalmazó kérdőív segítségével végeztem. A kérdőívet közösségi médián keresztül tettem közzé, ennek során a Heves vármegyei lakosságból, hólabda mintavételi technikával, gyűjtöttem olyan információkat az egyes korcsoportokról, amelyek segítségemre lehetnek a kutatásom elvégzésében. Annak érdekében, hogy a mintavétel jól jellemezze a sokaságot és csökkentsem a mintavételi hibák esélyeit, területi mintavételre is sor került a lakókörnyezetemben, véletlenszerűen kiválasztva lakásokat.

14.3. Szakirodalmi háttér

A szakirodalmi feldolgozásom során az első körben szeretném tisztázni a legfontosabb szakkifejezéseket, amelyek elengedhetetlenek a vizsgált téma megértéséhez, majd megvizsgálni az európai tagországok lakosainak pénzügyi tudatosságát, összehasonlítva a magyar lakosságéval, hogy megtudjam, milyen tudatosok vagyunk, ha a pénzügyeinkről van szó. Továbbá tisztázni fogom a háztartások jövedelmi helyzetét. A jobb személtetés érdekében táblázatokkal és ábrákkal fogom kiegészíteni a kutatásomat. Ezt követően szeretném feltárni a saját gondolataimmal kiegészített, lakossági pénzügyi piaci befektetésekhez kapcsolódó, hazai és külföldi szakirodalmat, ábrákkal kiegészítve. Ezenfelül a témához kapcsolódóan a magyar állampapír piac lakosságra gyakorolt hatásáról és a befektetési döntéseket érintő tényezőkre is kifogok térni, a rendelkezésre álló szakirodalmak segítségével.

14.3.1. Befektetésekhez kapcsolódó legfontosabb alapfogalmak

Az idő múlásával a vagyon értéke is változik, attól függően, hogyan tartjuk, milyen formában. Ez lehet esetleg állampapír, készpénz vagy valamilyen vagyontárgy és még számos formája lehet. Az előbb említett esetekben az értéke másképpen fog mozogni az idő múlásával, de az szinte biztosan megállapítható, hogy a mai értékük nem fog megegyezni egy a jövőbelivel (Imreh – Kürtösi – Deák – Kosztópulosz – Prónay – Lukovics, 2013).

Legelőször is fontos tisztázni a különbséget a befektetések és a megtakarítások között. A megtakarítások azon részét képezik a jövedelemnek, amelyet a fogyasztó nem költ el különböző fogyasztási célokra. Ezzel szemben a befektetés egy olyan pénzösszeg, amelynek célja a pénz gyarapítása, ami történhet rövid, illetve hosszú távon is (Magyar Nemzeti Bank, 2023). Ez esetek többségében, lakossági szempontból beszélhetünk például bankbetétekről, állampapírokról, részvényekről és kötvényekről.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a pénz likviditása jelentős szerepet játszik a befektetésekben. Például az M1 pénz az a bankszférán kívüli, teljesen likvid pénzeszközök, amelyekbe beletartozik a forgalomban levő készpénz és a kereskedelmi bankoknál lévő látra szóló folyószámla betétállomány. Összeségében azon pénzeszközök, amelyeket az ember gyorsan felhasználhat (Paul – William, 2012). A portfólió adja a befektetéseink összességét, amelyben, egy jól diverzifikált portfólió esetén, több különböző típusú és kockázatú befektetést láthatunk. A portfólió felépülhet rövid vagy hosszútávú, illetve vegyesen mindkét típusú befektetésekből. Különböző portfóliók különböző célokkal készülnek és mindegyik felépítése személyre szabott (Jáki, 2021).

A befektetések alapja ismerni a következő három szó fogalmát: hozam, kockázat, likviditás. Ezen pénzügyi kifejezések azok, amelyekkel először találkozik az ember, ha bemegy a bankban befektetési tanácsadásra, vagy csak rákeres az interneten a népszerű befektetésekre. Fontos tisztázni ezeket, ugyanis a megértésük jelentősen hozzájárulhat a további ismeretek elsajátításához.

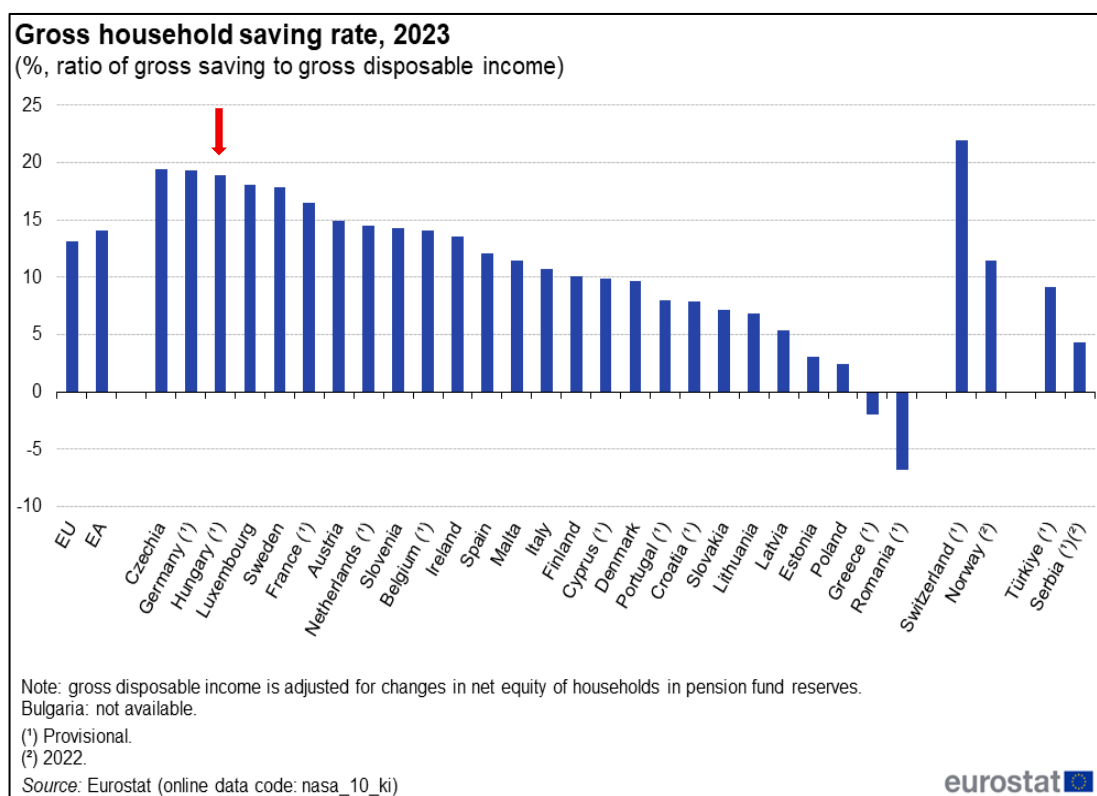
A hozam egy olyan, pénzügyi mérőszám, amely megmutatja a befektetések eredményét. Ezalatt azt a tőkenövekményt értjük, amely a befektetett pénzünkön felüli többlet pénz adja. A hozam mértékének a valószínűsége befektetésenként jelentősen eltérhető. Például egy állami befektetés esetén, ahol államkötvényt vásárlunk ott a hozamok előre fel vannak tüntetve és biztosra vehetjük, hogy készhez kapjuk azokat az összegeket. Ezzel szemben például egy részvény esetén a hozam szinte teljesen kiszámíthatatlan mértékét és idejét tekintve is (Privátbankár, 2021).

A kockázat alatt általánosságba véve a befektetésünkben rejlő bizonytalanságot értjük. Ez a kockázat befektetésenként eltérhet nem csak méretét, de típusát tekintve is. Fajtáját tekintve beszélhetünk likviditási, összetettségi és piaci kockázatról is, a saját jövedelmünk felhasználása esetén (European Securities and Markets Authority, 2014). A likviditás azt jelenti, hogy a bármely formában befektetett tőkét, milyen költségek árán tudjuk folyósítani. Azaz mennyi idő kell a társaságnak, ahova befektettük a tőkénket, hogy a befektetésünket átkonvertálja devizába és azt milyen költségek árán, vagy éppen árfolyamvesztés mellett tehető az felhasználható pénzzé (Demeter, 2015). Véleményem szerint ez az egyik legfontosabb tényező, ugyanis ahogyan már kifejtettem a pénznek időértéke van, vagyis egy veszteséges ügylet esetén, ha pénz likviditása alacsony, halmozottan veszíthetünk a befektetett tőkénből.

14.3.2. Pénzügyi tudatosság Európában

Az Európai Unió rendszeresen szokott felméréseket és kutatásokat folytatni uniós szinten különböző témákat érintve, amelyek szabadon megtekinthetők és elérhetők a honlapjukon. Egy 2023 kutatásuk során vizsgálták az Unió lakosságának pénzügyi hozzáértését (Eurostat, 2023). Többek között azt vizsgálták, hogy az egyes országok lakosai a pénzügyi területen, milyen tudással rendelkeznek. Ennek felmérésére kérdőíves formában töltötték ki a résztvevők 12 különböző kérdést pénzügyre vonatkozóan, érintve az inflációt, a beruházások kockázatát és a kamatok között is a kamatos kamatot. Az említett fogalmak nem ördögtől valók, a mindennapi életben is számos helyen találkozhatunk ezekkel a kifejezésekkel és nem árt, ha ismerjük őket.

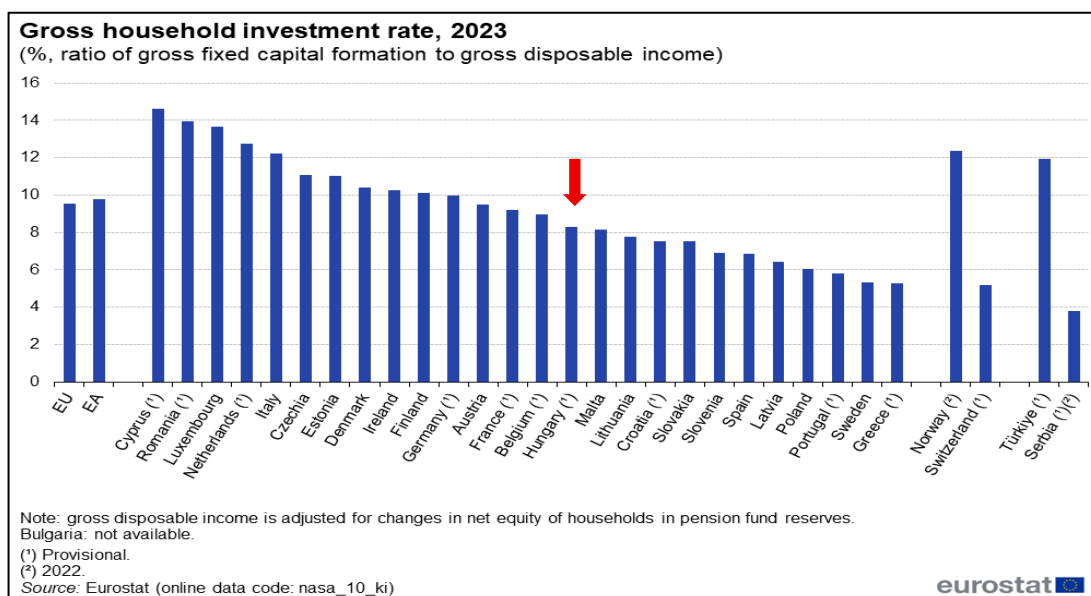
1. ábra: Az európai országok háztartásainak bruttó megtakarítási rátája (2023)

Forrás: Eurostat, Monitoring the level of financial literacy in the EU, 2023

A felmérés alapján a skandináv országok járnak az élen európai viszonylatban. Mi magyarok jelentős lemaradásban vagyunk hozzájuk képest, ha a magas pénzügyi ismereti tudást vizsgáljuk. A kutatás alapján megállapítható, hogy a magyar lakosok több mint a felének semmilyen formában nincsen megtakarítás, vagy csak 1-3 hétre elegendő. Amennyiben a mintavétel reprezentatív volt, abban az esetben Magyarországon a lakosok általánosságban minden 2 személyre vetítve vagy nem takarítanak meg, vagy nem képesek rá anyagi okok miatt (Eurostat, 2023). Mindezek ellenére a covid válságot követően, ahogy a jövedelmek ismét elkezdtek nőni, a lakosok még mindig bizonytalanság jeleit mutatják Európa szerte a növekvő megtakarítási arányokkal, amely alól Magyarország sem képez kivételt (1. ábra). Ez utóbbi arra enged következtetni, hogy a háztartások még mindig elővigyázatosabbak így többet takarítanak meg és kevesebbet fektetnek be és ez nem csak a magyar háztartásokra jellemző (Eurostat, 2023).

2. ábra: Az európai országok háztartásainak bruttó befektetési rátája (2023)

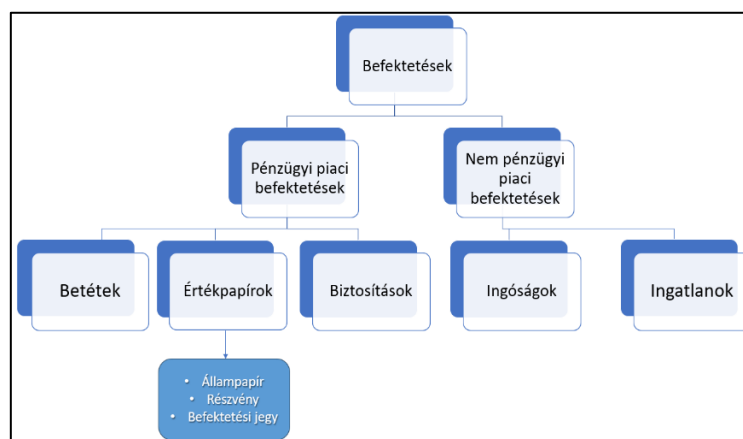
Forrás: Eurostat, Monitoring the level of financial literacy in the EU (2023)

Általánosságban beszélve a Magyarország háztartásainak befektetéseiről megállapítható, hogy Európai viszonylatban közel 6%-kal alacsonyabb a befektetési rátánk, mint az élen járó Norvég államoknak, azonban az Európai 9,2%-os átlagtól csupán 1-2%-ál vagyunk elmaradva (2. ábra). Ehhez hozzátartozik az is, hogy a hazai háztartások rendkívül magas százaléka jövedelmük jelentős részét tartják megtakarítások formájában ellenben a magasabb szinten teljesítő államokkal, ahol a magasabb megtakarítások mellett marad tőkéjük befektetésekre is (Eurostat, 2023).

14.3.3. A lakosság számára elérhető értékpapír típusú befektetési lehetőségek

Vitathatatlan, hogy manapság már számos befektetési forma létezik, amelyek országonként jellemzően eltérhetnek, de ami közös az az, hogy nehéz olykor eldönteni a felkínált lehetőségek közül, melyiket érdemes éppen választani. A választási döntést befolyásoló külső és belső tényezőket a következő fejezetben fogom részletesebben tárgyalni.

3. ábra: Lakossági befektetési lehetőségek, 2024

Forrás: Pénziránytű (2024) nyomán saját szerkesztés

Magyarországon, a lakosság számára, számos befektetési lehetőséget kínálnak a vállalatok, bankok és az állami szféra is, amelyek mind-mind egyedi tulajdonságokkal, potenciálokkal rendelkeznek. A befektetések csakis úgy jöhetnek létre, ha a befektetni kívánó személy rendelkezik felhasználható forrással, amely állhat elhalasztott fogyasztás vagy éppen felhalmozódott megtakarításból (Harsányi, 2018).

A pénzügyi befektetéseket két csoportra lehet bontani, amely áll pénzügyi piaci befektetésekből és a nem pénzügyi piaci befektetésekből (3. ábra). Jelen kutatási keretek között elsősorban a pénzügyi piaci befektetéseken belül az értékpapírokra és azon belül is az állampapírokra fogok részletesebben kitérni.

Részvény

Globálisan talán az egyik legközismertebb befektetési forma nem csak a lakosság, hanem a vállalatok körében is a részvény. Működésének megértése komoly kihívást jelenthet, sokak hírekre reagálva döntenek míg mások grafikonok, statisztikák alapján hozzák meg döntéseiket, de mindben van egy valami közös, a jövő bizonytalan, vagyis mindenki csak spekulál (Kostolany, 1999). Mindent figyelembe véve a bonyolultsága és kockázatoságának ellenére is jelentős pénzügyi mozgások nap, mint nap a tőzsdéken keresztül az egész világon. A tőzsdéhez szorosan kapcsolódó fogalom a részvény. „A részvény a kibocsátó részvénytársaságban gyakorolható tagsági jogokat megtestesítő, névre szóló, névértékkel rendelkező, forgalomképes értékpapír” (PTK Harmadik Könyv 14.2.1). Az értékpapírok esetén, nem minden értékpapír képvisel tulajdonjogi viszonyt, hiszen állampapír esetén nem szereznünk tulajdoni részesedést az államból. Továbbá kötvény esetén, ahol tulajdonrészt nem szerzünk és cserébe a kockázat is jelentősen alacsonyabb. Ezzel szemben a részvénytőzsdén többsége esetén, olyan tagsági jogot szerzünk, amely szavazati jogot és/vagy közgyűlésen való részvételi jogot biztosíthat. Továbbá az értékpapírok jelentős hányada jogot ad a cég által kiosztott osztalékhoz, osztalék előleghez. A részvények névértékkel rendelkeznek és megvásárlásuk részvénytőzsdén közvetlenül vagy brókercégek által lehetséges (Veress, 2020). Mégis a tőzsde akármilyen hatalmasnak és átláthatatlannak tűnik, megvan a működésének az elve. Vitathatatlan, hogy számos tényező befolyásolja a részvények árfolyamát, köztük ilyenek az állampapírok kamata, bankok és akár még a takarékszövetkezetek által piacra bocsátott termékek kamata is. Ugyanis, ha ezen kamatok az inflációs ráta fölött vannak, akkor a választásuk mindig előnyt fog élvezni alacsony kockázat miatt (Kostolany, 2002). A tőzsdei folyamatok működését már több kiváló közgazdász is vizsgálta az elmúlt évszázadban, azonban számomra Kostolany André által megfogalmazott és felépített megközelítés a leginkább érthető. Alapvetően a tőzsdei tendencia, magába foglalja a részvények és kötvények árfolyam mozgását, amelyre számos tényező van befolyással. Ezen tényezők mindössze 2 fő részbe állnak (6. ábra). Egyrészt a pénzmennyiség, amely a tőzsdén jelenik meg és az új értékpapír-kibocsátások közötti arány. Másrészt pedig a korábban is említett pszichológiai tényező, amely magába foglalja a pesszimista és optimista szemlélet a részvények jövőbeli kilátásait tekintve (Kostolany, 1999).

Tőzsdei tendencia = a tőzsdén megjelenő pénzmennyiség + a tőzsdén részvevők lélektana

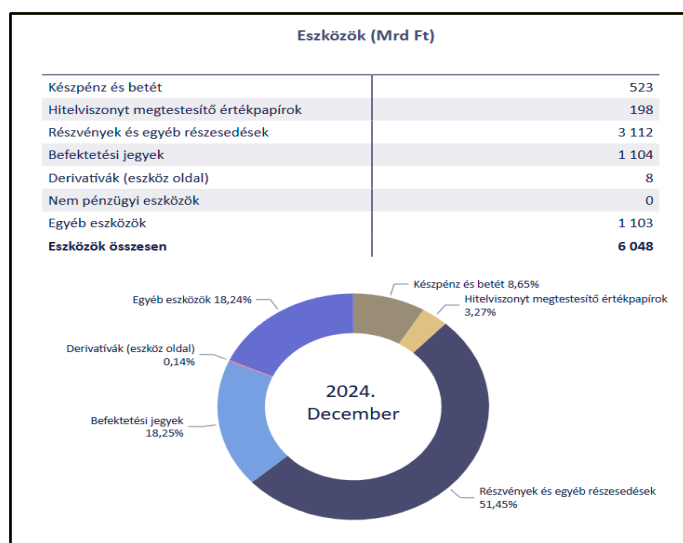
Mégis megannyian tőzsdén fektetnek be akár hosszú vagy rövid távra bízva a nagy hozamban a magas kockázatok ellenére. Kostolany elképzelései alapján a sikeres tőzsdézőnek 2 tényezőt kell szembe előtt tartania. Először is a tőzsdei tendenciát érteni tudni kell, de ez, ha tőzsdére adjuk a fejünket természetes. Ami fontosabb az az, hogy fel kell ismernünk a

befolyásoló politikai eseményeket, illetve miként reagálnak a befektetők (Kostolany, 2022). Érzékelhető, hogy még a politikai eseményeket kilehet szűrni kellő jártassággal, azonban megfejtteni, hogy a tömeg miképpen reagál, az az igazi művészet. Összeségében ki lehet jelenteni, hogy egy részvény halmozott értékkel is rendelkezhet, hiszen nem csak önmagában van értéke, hanem még az érte járó osztalék vagy éppen kamat is hozamként szolgálhat. Azonban a sok pozitív tulajdonsága mellett, a negatívakat sem lehet figyelmen kívül hagyni. A tőzsdéken vásárolt részvény tekinthető az egyik legkockázatosabb befektetési formának, kiszámíthatatlansága és rengeteg nem rögzített befolyásoló tényezői miatt. Részvényt lehet vásárolni rövid, illetve hosszú távra is, amely más-más kockázati tényezőket rejt magában (Szakács, 2019). A részvény kifejezetten egy olyan típusú befektetési forma, amely esetén a tanulópénzt mindenki megfizeti előbb vagy utóbb.

Befektetési jegy

A befektetési jegy nem más, mint befektetési alap által kibocsátott értékpapír, amely részesedést testesít meg az általa kibocsátott részesedési alapan. Fontos, hogy a befektetési jegy tulajdonosa kizárólag hozamra és likvidációs ellenértékre jogosult, de az alap működésbe nincs beleszólása. Fajtáját tekintve megkülönböztetünk zárt és nyílt végű befektetési jegyeket (Bélyácz, 2007). Mindkét esetben más kockázattal kell számolni. Zárt végű estén a befektetési jegy csak egy előre meghatározott futamidő lejártával váltható vissza, amely esetén, ha látjuk, hogy a jegy likvidációs értéke csökken, abban az esetben sem tudjuk eladni a jegyünket. Nyílt végű kevésbé tekinthető kockázatosnak ugyanis a jegy folyamatosan megvásárolható és bármikor értékesíthető (Chikán, 2008). A befektetési alapok közül számos típust tudunk megkülönböztetni céljaik és portfóliójuk alapján. Vizsgálva a magyar lakosság jelenlegi pénzüsszegét befektetési jegyek formájában megállapítható az MNB forrásai alapján, hogy a befektetési alapok nettó eszközértéke jelentősen megemelkedett az előző évekhez képest. Összevetve 2023 decemberi adatokkal közel 5 milliárd forintos emelkedésről beszélhetünk. Azon adatok alapján, amelyek a 2024-es év decemberében frissítettek. A Magyarországon található összes befektetési alapan 24.212 milliárd forint volt, amelyből a részvénytípusú alapok adtak 6048 milliárd forintot (4. ábra), amely megközelítőleg az egész 25%-át tette ki (MNB befektetési alapok, 2024).

4. ábra: Részvény típusú befektetési alap eszközmérlege 2024. 12. hó

Forrás: MNB (2024)

Azt azonban elengedhetetlenül fontos kiemelni, hogy ugyan megtekinthető az alapok eszközállománya, de a megoszlása, mint lakossági befektetőktől származó összeg és jogi személyektől származó rész, ebben a részletességben, nem különíthető el. Ennek okán, hogy a lakosság számára egy közkedvelt befektetési forma a részvénytípusú befektetési alapok kínálata nem lehet kijelenteni.

Általánosságban viszont, egy hasonló kutatás alapján összevetették a befektetési alapok és az állampapírokba befektetett lakossági tőkéket, abból a célból, hogy megvizsgálják melyik iránt érdeklődik jobban a lakosság. A kutatás alapján megállapították, hogy ugyan a magyar állampapír által kínált adózásmentes kötvények kedvezősége ellenére a lakosság egyre több összeget tart befektetési alapoknál. Ugyan még az állampapírban tartott lakossági összeg még mindig magasabb 12%-kal, azonban erre a százalék a jövőben további csökkenéseket jósolnak (Gergely, 2023). Meghatározták, hogy a lakosság közel 10 ezer milliárd forintot tart különböző befektetési alapoknál 2024-es adatok alapján, amely azért is lenyűgöző, mert előző évben ez a szám 7,3 ezer milliárd körül mozgott és ma már elérte a 11,7 ezer milliárd forintot (MNB, 2024).

Állampapírok

Az állam által piacra bocsátott, hitelt megtestesítő értékpapír, melynek alapvetően két típusa létezik, a kincstárjegy, amelyet a ÁKK bocsájt aukcióra rendszerint az intézményi befektetők számára és az államkötvény, amelyet pedig a Mák forgalmaz a lakoságnak. Azonban minden típusú és jellegű állampapírt az ÁKK bocsájt ki és kezel (Szamkó, 2013). Azt szeretném megjegyezni, hogy az államkötvény szinonimája az állampapírnak, egyedül a célcsoportbéli különbségek okán szokták megkülönböztetni. Ugyanis az állampapírt rendszerint a lakosság, míg az államkötvényeket a cégek, jogi személyiségek vásárolják, de a papírok célja ugyanaz. Elsődleges célja az államadósság finanszírozása, amely közel 30%-át teszi ki az államadósságnak (Szamkó, 2013). Fontos azt tisztázni, hogy habár a lakossági befektetések kimagasló aránya állampapírok és diszkontkincstárjegyek formájában található meg, az államadósság kezelésében alacsony szerepet töltenek be. Ez abból következik, hogy a forint intézményi állampapírokat, elsősorban nem a lakoságnak, hanem az intézményi szférának kínálja fel az ÁKK aukción keresztül. Ugyanis a lakossági szféra sokkal alacsonyabb tőkemennyiségeket tud és szokott befektetni a nagyobb pénzintézetek, befektetési irodák és a külföldi nagy vállalatokhoz képest. Vagyis az állampapírba befektetőket kettő nagy részre lehet bontani, pénzügyi intézmények, mint a Magyar Nemzeti Bank és nem pénzügyi intézményekre, és a háztartások (Öhschlager – Beke, 2024). Jelen kutatásomban a háztartási szféra oldalából fogom elemezni a forint államkötvényeket.

Kockázatát tekintve talán a legalacsonyabbnak tekinthető, hiszen az állam vállalja a garanciát a tőkére és a kamatok kifizetésére, amelyek csak extrém esetekben nem valósulhatnak meg, például államcsőd esetén. A lakossági befektetések jelentős részét képezi az állampapírpia, amelynek okán döntöttem úgy, hogy részletesen szeretném elemezni a lakosság, állampapírba való befektetési hajlandóságát a vizsgált célterületen (Briglevics – Hegedűs, 2023). Továbbá ahhoz, hogy a kutatásom elvégzését a lehető legalaposabban tehessem meg, úgy döntöttem, hogy az állampapírpia, részletesebben fogom elemezni a szakirodalmi áttekintésemben. Számos kutatás során vizsgálták azt, hogy az állampapírok milyen tulajdonságokkal rendelkeznek az adott országban, hogyan lehetnének előnyösebbek és milyen vásárlói csoportok alkotják. Azonban ezeknek a tényezőknek számos befolyásoló tényezői vannak, mint például a pénzügyi fejlettség az adott országban (Világbank, 2016). Ez

a fejlettsége mérhető olyan különböző makroökonómiai mérőszámokkal, mint a magánszektorban nyújtott belföldi hitelek a GDP százalékában és ezt kiegészítve ide tartozik a pénzkínálati mérőszámok és a tőzsdei mutatók is. Azonban nem elhanyagolható a háztartások által nyújtott sem, amelyek mérésére, hogy milyen tehetősek egy országban, a legjobb mérőszám a GNDI lehet (Oblath–Palócz, 2020).

Egy kutatás során, amely a pénzügyi fejlettség államkötvények hozamára gyakorolt hatását vizsgálta, megállapították, hogy a hatás feltörekvő és fejlett piacok között eltérő lehet. Amíg a fejlett piacokon a hatás pozitív externáliaként jelentkezik, addig a feltörekvő piacokon elsősorban negatívan jelenik meg, ugyanis rossz piaci körülmények között nem tudja jól kifejteni a hatását (Hsiao –Tsai, 2018).

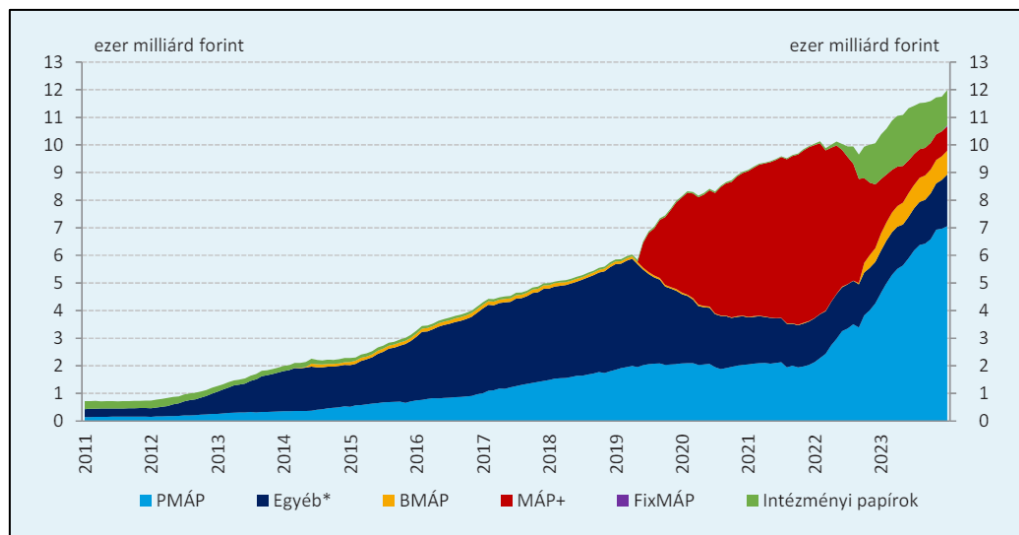
Az állampapír pozitív tulajdonságait már érintettem, a korábbi részben, azonban a téma fontosságát hangsúlyozva, szeretném összefoglalni, milyen előnyökkel rendelkezik a befektetési piacon.

- A 2019-es kormányrendelet az állampapírokat átsorolta adómentes kategóriába, amely jelentős előnyt kínálhat a többi értékpapírral szemben, amelyek után bizonyos körülmények között két ország számára is kell adót befizetni a nyereség után. (Államkincstár, 2022);
- A befektetés kockázata igen alacsony, mivel az állam garantálja a hozam és a tőke visszafizetését. Talán az egyik legfontosabb tényező, hiszen lehetnek a kamatok magasak és ígérhetnek a befektetések magas hozamokat, ha azok nem kerülnek kifizetésre és még a befektetett tőkénket is elveszítjük (Állampapír, 2019);
- Likviditása magas, gyorsan lehet vele kereskedni, vásárolni és értékesíteni, amely tulajdonság sokak számára lehet megfizethetetlen, ha olyan súlyos helyzet adódik, hogy gyorsan kell befektetéseiket folyósítani. Hiszen bizonyos befektetések esetén a lekötés felbontása azonnal egyáltalán nem, vagy csak a befektetett tőke egy adott részének feláldozásával lehetséges (Állampapír, 2019);
- Az állampapírpiacon választékos, amelynek köszönhetően több különböző célú és időtávú kötvények is vásárolhatók, mint például Babakötvény vagy Kincstári takarékjegy. A széles választéknak köszönhetően egészen hosszútávú és rövidtávú, akár egy éven belül megtérülő értékpapírok is megtalálhatók egy felhasználási felületen (Horváth, 2023);
- A kamatokról nem minden esetben kimagaslóak, azonban annak idején a covid válság idején jellemzően magasabb kamat volt a jellemző, az infláció ellensúlyozása végett. Ugyan ez az állam részéről egy gazdaságpolitikai akciónak minősült, a lakosság kifejezetten jól tudott járni az állampapír befektetésekkel (Nav.gov, 2024);
- Az ügyintézés menete könnyű, gyors és online is elérhető. Ugyan sok befektetési forma érhető el napjainkban online, gyakori probléma szokott lenni a felületek átláthatósága és kezelhetősége. Szerencsére személyes tapasztalat alapján alátámaszthatom, hogy számos felülettel ellentétben a Magyar Államkincstár weboldala kifejezetten jól kezelhető.

14.3.4. Lakosság által birtokolt állampapírok áttekintése

Az állampapírpiac jelenlegi helyzetének megértéséhez szükségesnek tartom megvizsgálni, hogy korábbi felmérések alapján a teljes magyar lakosság által birtokolt állampapír állomány, milyen arányú tendenciát mutat összességében. Továbbá annak megállapítása, hogy a lakosság mely állampapír fajták birtoklását preferálja, illetve milyen tényezők motiválják. Már elvégzett kutatások alapján, a lakossági részről az állampapírba való befektetésekről megállapítható, hogy növekvő tendenciát mutatnak egészen 2023. év végéig. A Magyar Nemzeti Bank által frissen közölt adatokban a 2024-es év elei adatok még nem szerepelnek, azonban egy alacsony visszaesésre lehet számítani, a közkedvelt PMÁP államkötvényben bekövetkezett másfél százalékos kamatcsökkenés miatt (Árgyelán, 2024a). Amely nem tűnik jelentősnek, de azok, akik nagyobb összegeket tartottak ebben a kötvényben már észrevehetik a hozamokban bekövetkező változását. Látható, hogy a MÁP+ és a PMÁP papírok a legnépszerűbbek a lakosság körében, amelyet majd összevetek a primerkutatásom során kapott eredményekkel, hogy a vizsgált célterületemre is jellemző az említett kötvények népszerűsége (5. ábra). Az ábrán továbbá megfigyelhető, hogy a MÁP+ állampapír bevezetését követően 2019-ben a lakosság hatalmas mennyiségben kezdett el beruházni az újonnan megjelent, magasabb hozamrátát biztosító értékpapírba, amelynek népszerűsége ugyan elkezdett csökkenni a 2022-ben megjelenő intézményi papírokkal, de még mindig jelentős részét képezi a lakosság értékpapír portfóliójának. A másik legjelentősebb államkötvény a PMÁP, amelynek a népszerűsége 2022-es év közepefele kezdett el növekedni kiemelkedően és a mai napig növekszik. Ennek oka elsősorban az állampapír kedvező futamideje, kamatrátája és az a plusz tulajdonsága, amely a kötvény lejáratakor biztosít egy többlet összeget, azoknak a befektetőknek, akik a teljes futamidőre az államnak kölcsönözték a pénzüket, a tőke felvétele nélkül (Árgyelán, 2024b).

5. ábra: Lakosság által birtokolt állampapír állománya megoszlása

Forrás: MNB fizetési mérleg jelentés, 2024.

Az új 2025-ös év eleji elemzések kimutatták, hogy a lakosság kezében tartott állampapírok új rekordot döntve meghaladták a 11.385 milliárd forintot. Az adatok alapján az is megállapítható, hogy a növekedések elsősorban az év elei kamatfizetéseknek köszönhetőek, amelyek csupán az első két hónapban 315 milliárd forintot jelentettek. A kifizetett kamatok

megközelítőleg 40% visszalett forgatva az államkötvényekbe míg a fennmaradó rész feltehetőleg más befektetési forrásokba áramolt (Árgyelán, 2025).

14.3.5. A befektetési döntéseket befolyásoló belső tényezők

Az tankönyvekben és eddigi tanulmányaim során, amikor befektetési döntésekről, vagy fogyasztói magatartásokról volt szó, mindig egy vagy több racionális fogyasztót vettünk alapul a számításokhoz. Ez nem jelentett mást, mint azt, hogy a vizsgált személy a lehető legoptimálisabb fogyasztói kosarat választja minden esetben, amely esetünkben, a számára legkedvezőbb, legmagasabb hozamrátát biztosító és kockázati szinttől függetlenül, jól diverzifikált portfóliót jelenti. Azonban egy racionális döntés meghozatalához szükséges különféle tényezők pontos ismerete. Tulajdonképpen a befektetés meghatározása a probléma felismerésével kezdődik. Fel lett halmozva egy bizonyos nagyságú tőke és el kell eldönteni, hogy befektetésre vagy megtakarításra kerüljön.

Ahhoz, hogy ezt a döntést képesek legyünk racionálisan meghozni, ismernünk kell az összes alternatívát és a választásukkal járó feláldozni kívánó hasznót. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a számunka legmagasabb hasznossággal rendelkező befektetést kell választanunk (Sipos – Tóth, 2019). Ez az esetek jelentős részében ritkán valósul meg. Egy jellemző jelenség a pénzügyileg nem képzett lakosság, befektetési döntései esetén az *availability bias*, magyarul a hozzáférhetőségi heurisztika. A jelenség hatására a befektetés előtt álló személy gyakran túl komplexnek és időigényesnek ítéli meg a döntés meghozatalát, amelynek hatására nem veszi számításba az összes elérhető lehetőséget, hanem a számára legkényelmesebb választása mellett dönt (Thormann, 2022). Ezt a jelenséget hasonlóképpen a döntés elmélettan korlátozottan racionális modellként írja le, vagyis a döntéshozó azt a legelső lehetőséget választja, amely közelebb viszi célja elérésében (Sipos – Tóth, 2019). Ez elképzelhető úgy is, hogy elolvassunk egy cikket, amelyben egy adott vállalat részvényének felértékelődését fejtik ki, és más forrásokat vagy lehetőségeket figyelmen kívül hagyva a tőkénket abba a részvénybe fektetjük be, miszerint az biztosan jó lesz, hiszen egy forrás is alátámasztotta. Ez egy gyakori hiba és pszichológiai tényező is egyben, ami előjön a befektetési döntéseknél az információ dömping hatására.

A döntéshozatalra azonban lehetnek hatással rajtunk kívül álló tényezők is. Ilyenek közé lehet sorolni az inflációt, a szociális platformokon elinduló trendeket az egyes befektetések irányába. Ide lehetne sorolni az államok gazdaságpolitikai döntéseit, amelyek kihatással lehetnek a piacra (Kostolany, 2002). Azt azonban fontos tisztázni, hogy minden külső tényező ismeretében állni, szinte lehetetlen, ebből kifolyólag torzítások előfordulhatnak. Mindazonáltal a racionális befektetőnek arra kell törekednie, hogy a rá vonatkozó legfontosabb híreket elolvassa és értelmezze, ezenkívül pedig az irrelevánsakat figyelmen kívül hagyja.

Egy a befektetői pénzügyi magatartását és hozzáértését vizsgáló kutatásban, amelyet Indonézia fővárosában végeztek, elsősorban a 25-35 éves lakossokra szegmentálva, megállapították, hogy a kockázatok alulértékelése mellett, a túlzott magabiztosság nagyon erősen befolyásolta a viselkedéseket. Következtetesképpen megállapították, hogy elsősorban a pénzügyi ismeretek fejlesztésénél a kockázatfelmérést és az egészséges önbizalmat kellene fejleszteniük a lakosoknak, hogy növeljék portfólióik megbízhatóságát (Feby – Endri, 2024). Ez a kutatás feltehetőleg itt nálunk is megállná a helyét, így alátámasztva, hogy a belső tényezők szerepe csaknem ugyan olyan fontos, mint a külsőké a befektetések vonatkozásában.

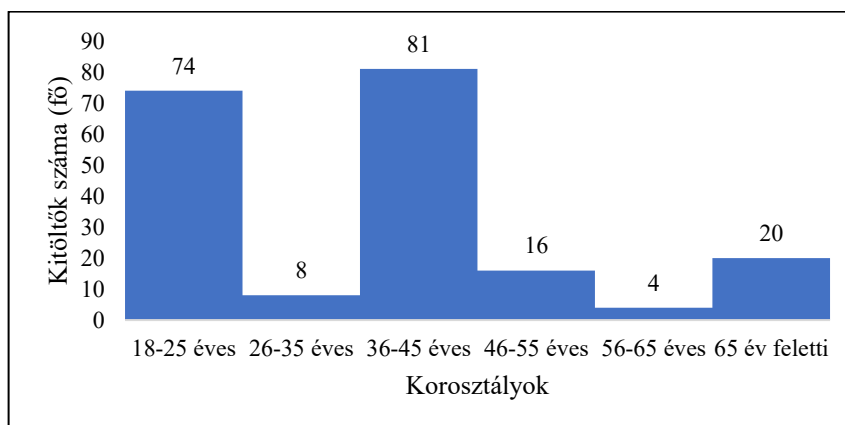
14.4. Eredmények

14.4.1. Demográfiai megoszlások

A kérdőívet összesen 203 fő, ezen belül 87 férfi és 116 hölgy töltötte ki, vagyis a nemek megoszlását vizsgálva 43% férfi és 57% női kitöltő volt az egészhez viszonyítva. Véleményem szerint, azért van jelentősebb eltérés a női kitöltők között, mivel a hölgyek szívesebben és gyakrabban használják a közösségi média felületeit, amelynek hatására, az ő ismerősi köreikbe került további megosztásra a kutatási kérdőívem.

A kutatásom részét képezte a korosztályok befektetéseinek külön való vizsgálata. Ebből kifolyólag pozitív tényező volt, hogy minden korosztályból érkezett több kitöltés is, amely hozzájárulhatott egy reprezentatívabb minta felállításához. A kérdőívem esetén lehetőséget adtam azon korcsoportokba tartozó személyeknek is a kitöltésre, amelyeket jelen kutatásom keretében nem vizsgáltam, hogy akár egy későbbi kutatás során azokat is felhasználhassam. A 18 éven alatti kitöltők aránya elenyésző volt, ebből kifolyólag az ő eredményeik nem kerültek bele az ábrázolásokba (6. ábra). A 18-25 évesek 37%-ban képviseltették magukat, 4%-ban a 26-35 évesek, 40%-ban a 36-45 évesek, 8%-ban a 46-55 évesek, és 1%-ban az 56-65 éves korosztály továbbá a 65 év feletti korosztályból beérkezett kitöltések aránya 10% lett. Bizonyos kérdések esetén egyes korosztályokat összevontam, hogy egy nagyobb mintával realisabb képet kaphassak az adott vizsgálat tekintetében.

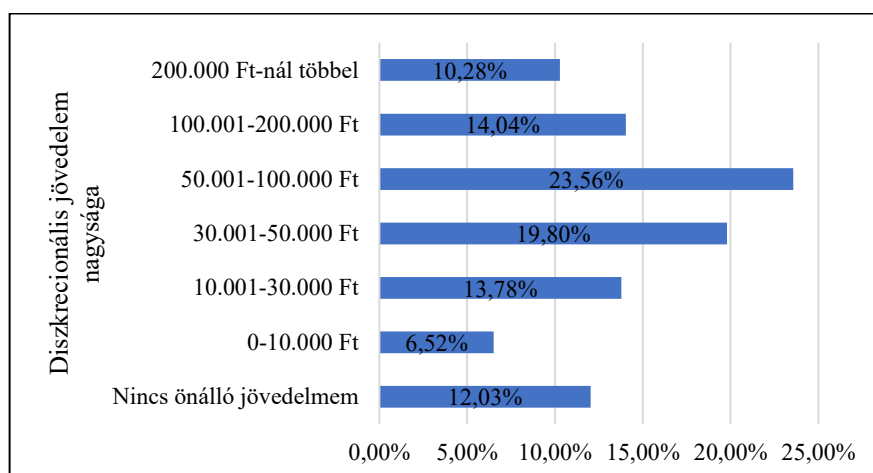
6. ábra Kitöltők korcsoport szerinti megoszlása (fő)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2025.

A diszkrecionális jövedelemre vonatkozó kérdésnél (7. ábra) kiderült, hogy a kitöltők 12,03%-a jelenleg nem rendelkezik önálló keresettel vagy egyéb bevételi forrással. A kumulált relatív gyakoriságra kapott értékek pedig azt mutatják, hogy 20,3%-nak legfeljebb 30.000 Ft-ja marad a kötelező kifizetések után, 63,7%-nak pedig maximum 100.000 Ft-ja és körülbelül 24% rendelkezhet 100.000 Ft vagy annál több szabadon elkölthető jövedelemmel egy hónap során. Ezen eredmények összehasonlítása a kitöltők életével egyenes arányú növekedést mutatott, a kor eltelte és a diszkrecionális jövedelem növekedése estén. Ez az eredményes teljesen jól magyarázható a fizetések növekedésével, ha a kiadások változatlanul maradnak vagy alacsonyabb mértékben növekednek, nagyobb része marad meg a jövedelemnek és ezáltal magasabb összegeket számhatunk befektetésekre.

7. ábra: Diszkrecionális jövedelem megoszlása havonta (%)

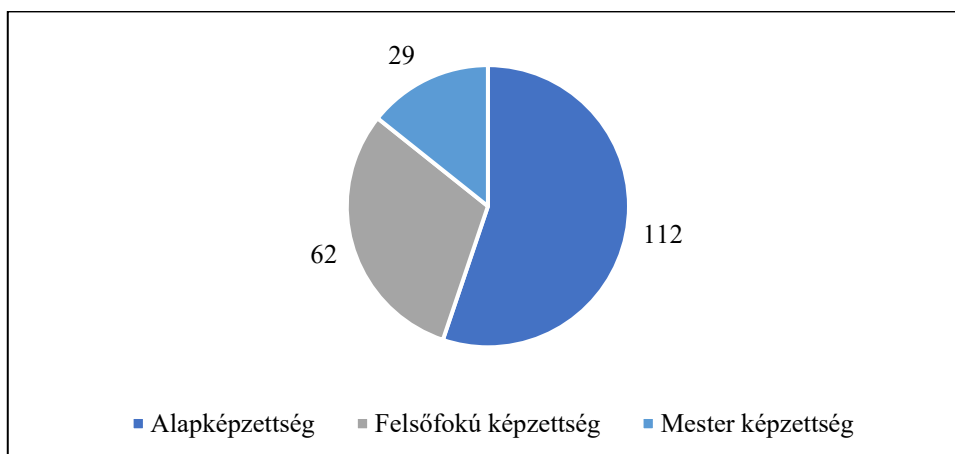
Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2025.

14.4.2. Az első hipotézis értékelése

H1: A biztonságos befektetéseket, mint az állampapír, elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettségű befektetők választják.

A hipotézisemben az iskolai végzettség és az alacsony kockázatú befektetések iránti érdeklődés közötti összefüggéseket vizsgáltam. A vizsgálatomat a főváltozók meghatározásával kezdtem, amely a kitöltők iskolai végzettségét és az alacsony kockázatú befektetés, ami jelen esetben az állampapír, iránti érdeklődésen alapult. A kérdőívben lehetőségként megadott iskolai végzettségekhez a KSH oldalán használt kategóriákat vettem alapul. A válaszokkal való számoláshoz a végzettségeket alcsoportokra bontottam a könnyebb kezelhetőség és számolás miatt. Az alapképzettséghez soroltam azokat, akinek a legmagasabb iskolai végzettsége az érettségi volt. A felsőfokú képzettséghez soroltam azokat, akik rendelkeznek BA vagy FOSZ képzésen szerzett diplomával, oklevéllel. Azokat pedig akik mesterképzésen szerzett diplomát vagy doktori diplomát szereztek a mester képzettség csoportba helyeztem el (8. ábra). Ezek alapján a kérdőívem kitöltő személyek iskolai végzettsége a következőképpen oszlott meg.

8. ábra: Kitöltők legmagasabb iskolai végzettsége csoportosítva (fő)

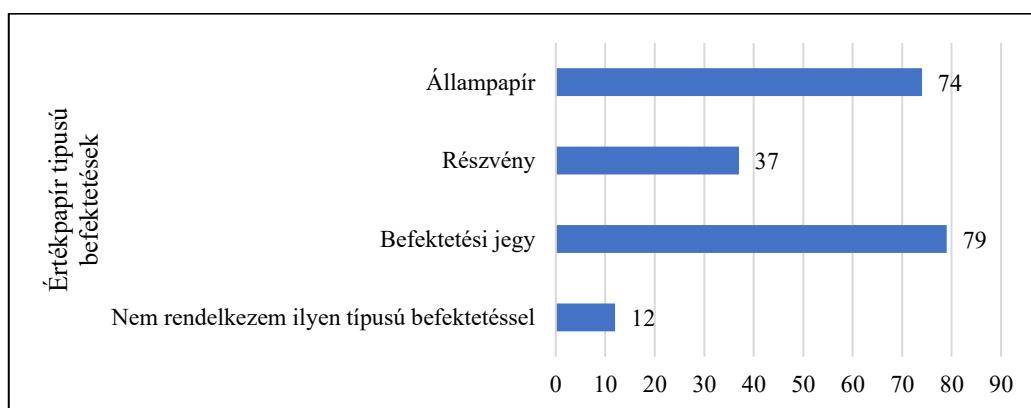

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2025.

Az ábra alapján megállapítható, hogy az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők száma magasabb volt. Ez abból a szempontból kedvező, hogy arányaiban így jobban reprezentálja Heves vármegye lakosainak legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkező lakosok arányát a KSH alapján. Összesen 203 fő került megkérdezésre, amely volumen szempontból gyengíti a reprezentativitás erősségét.

A vizsgálathoz szükséges következő változó, hogy a kitöltők milyen befektetések iránt érdeklődnek (9. ábra).

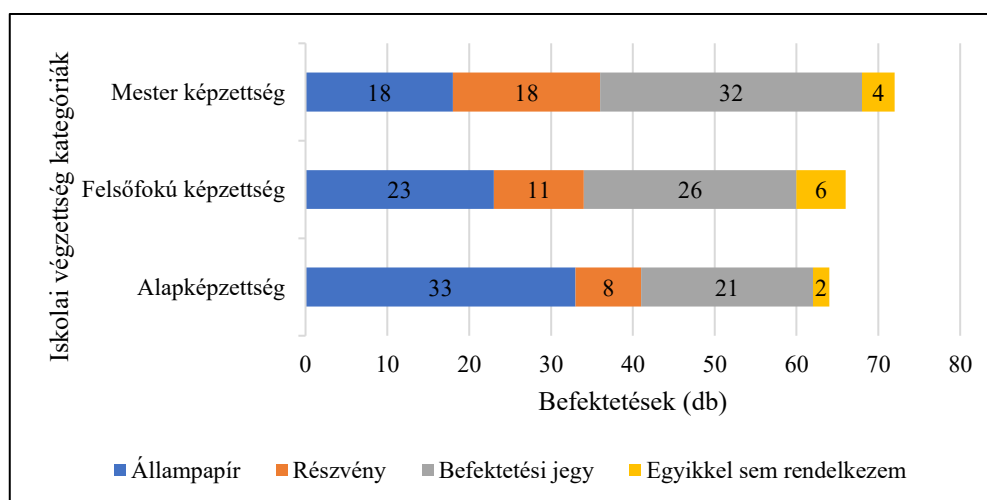
9. ábra: Kitöltők a pénzügyi piaci befektetései (db)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2025.

A kérdőívemben azon fő típusok közül lehetett választani, amelyek teljesen lefedik a lakosság pénzügyi piaci értékpapír befektetéseit. A kitöltések alapján elmondható, hogy közel 6% nem rendelkezik pénzügyi piaci befektetésekkel, ugyan az nem került megkérdezésre, hogy más típusú befektetéssel rendelkeznek-e, de a jelenlegi kutatás szempontjából ez nem volt releváns változó. A legnépszerűbb befektetés a kitöltők körében a befektetési jegy lett. Az említett két ismérve alapján létrehoztam egy keresztábrát a jobb szemléltetés végett, illetve a statisztikai számítások elvégzéséhez is szükséges volt (10. ábra).

10. ábra: Pénzügyi piaci befektetések megoszlása iskolai végzettség szerint (db)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2025.

Ezt követően ahhoz, hogy meghatározzam a két kérdés között van-e szignifikáns kapcsolat és ha van milyen erős fel kellett állítanom egy null és egy alternatív hipotézist. A nullhipotézisem (H_0) miszerint az iskolai végzettség nem befolyásolja az állampapír iránti érdeklődést. Azaz a két kérdés között nincs kimutatható kapcsolat. Alternatív hipotézis (H_1) az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők nagyobb valószínűséggel döntenek kockázatmentesebb befektetések mellett, mint az állampapír. Vagyis a két kérdés között kimutatható kapcsolat van, egymástól függenek.

A függetlenség vizsgálat elvégzéséhez az F vizsgálatot választottam, amihez a Khi négyzet próbát tartozik, hogy megtudjam van-e szignifikáns kapcsolat az alacsony iskolai végzettség és az állampapír vásárlás között 5%-os szignifikanciaszinten. A táblázat felírása után a Geogebra program segítségével kiszámoltam, hogy hatos szabadságfok mellett és 0,05 értékű szignifikancia szinten a CF értéke 12,5915. Az empirikus szignifikancia szint értéke 0,0464 és a Khi négyzet értéke 12,79 lett, így az elutasítási tartományba esett, vagyis az alternatív hipotézist fogadhattam el, miszerint az iskolai végzettség és az állampapír vásárlás között szignifikáns kapcsolat van. Ebből az eredményből adódóan a H_1 hipotézist elfogadtam, miszerint a biztonságos befektetésekkel, mint az állampapír, elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettségű befektetők. Ezt követően ahhoz, hogy megállapítsam milyen erős kapcsolat van a két ismerv között kiszámoltam a Cramer-féle mutatót, amelyre 0,178-as értéket kaptam. Ez az érték gyenge kapcsolatot jelez, amely okán statisztikailag van kimutatható kapcsolat a két kérdés között, azonban a gyakorlati hatás viszonylag alacsony. Így elképzelhető, hogy az iskolai végzettség befolyásolja az állampapír iránti keresletet, azonban nem ez a legmeghatározóbb tényező.

14.4.3. A második hipotézis értékelése

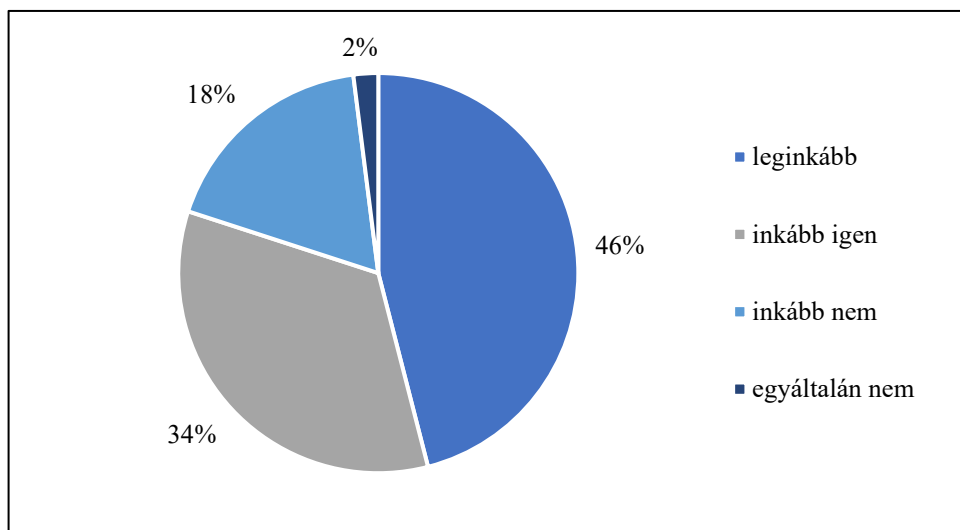
H2: A befektetési döntések alacsony volumenét a fiatalok (18-35 évesek) körében elsősorban nem a jövedelmek alacsony mértéke okozza.

A kérdőívem következő kérdésében kellett a kitöltőknek különböző befektetési döntésekkel kapcsolatos tulajdonságokat egy fontossági skálán elhelyezniük az alapján, hogy a saját preferenciájuk szerint milyen fontosok az adott tényezők egy befektetési döntés meghozatalánál. Ezután rendszerezve a kitöltőket korcsoport szerint vizsgáltam a 18-35 évesek döntéseit. A szabad rendelkezésre álló tőke fontossága egy befektetés során mennyire befolyásoló a többi tényezőhöz képest.

Megállapítható (11. ábra), hogy a 82 fő (18-35 éves) kitöltő közül kumulált relatív gyakoriságot vizsgálva a 80% legfontosabbnak és inkább fontosnak tartja azt, hogy a befektetések meghozatala előtt megfelelő mennyiségű szabad rendelkezésre álló összeggel kell, hogy rendelkezünk. A kitöltők 20% gondolja úgy, hogy a rendelkezésre álló összeg fontossága nem annyira fontos, illetve egyáltalán nem is fontos számukra egy befektetési döntés meghozatalánál. Feltehetőleg a válaszadók úgy vélik alacsonyabb összegekkel is lehet aktív befektetővé válni. Azonban egy kérdőív kérdés alapján nem lehet elfogadni vagy elutasítani egy hipotézist, ezért megvizsgáltam egy függetlenség próbával, hogy a más befektetést akadályozó tényezőkhöz képest a fiatalabb korosztálynak a jövedelmek alacsony mértéke nem gátolja a befektetéseket. Az F vizsgálatot választottam, mivel két minőségi ismerv közötti összefüggést szerettem volna vizsgálni, amihez a Khi négyzet próba tartozik. Először meghatároztam a null hipotézist és az alternatív hipotézist. A nullhipotézisem (H_0) miszerint a korcsoport és a nem megvalósult befektetés oka független egymástól. Azaz a két kérdés között

nincs kimutatható kapcsolat. Alternatív hipotézis (H1) a fiatalabb korcsoport és alacsony jövedelem között kimutatható kapcsolat van, vagyis függenek egymástól.

11. ábra: A 18-35 évesek véleménye a szabad rendelkezésre álló összeg fontosságáról (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2025.

Ezt követően az előző hipotézishez hasonlóan a táblázat felírása után meghatároztam a Geogebra program segítségével a C_f értékét, ami 15,51 lett nyolcas szabadsági fok és 5%-os szignifikancia szint mellett. Majd kiszámoltam a K_{hi} négyzet értékét, amely 14,23 értékű, 0,075-ös empirikus szignifikancia szinttel. Mivel a K_{hi} négyzet alacsonyabb a C_f értéknél így az elfogadási tartományba esett, azaz a null hipotézis teljesült, miszerint a korcsoportok és az elmaradt befektetések oka között nincs összefüggés. Az eredmények alapján a H2 hipotézisemet elfogadtam, miszerint a befektetések alacsony %-át a fiatalok (18-35 évesek) körében elsősorban nem a szabad rendelkezésre álló jövedelem alacsony aránya okozza. A szakirodalomból tudjuk azt is, hogy a fiatalabb korcsoportok befektetési hajlandósága és pénzügyi ismeretei jóval alacsonyabbak az idősebb generációkéhoz képest. Ebből következően fiatalok alacsonyabb befektetéseit elsősorban inkább a fogyasztás orientáltság és a hosszútávra való tervezés hiánya okozhatja (Riska, 2020).

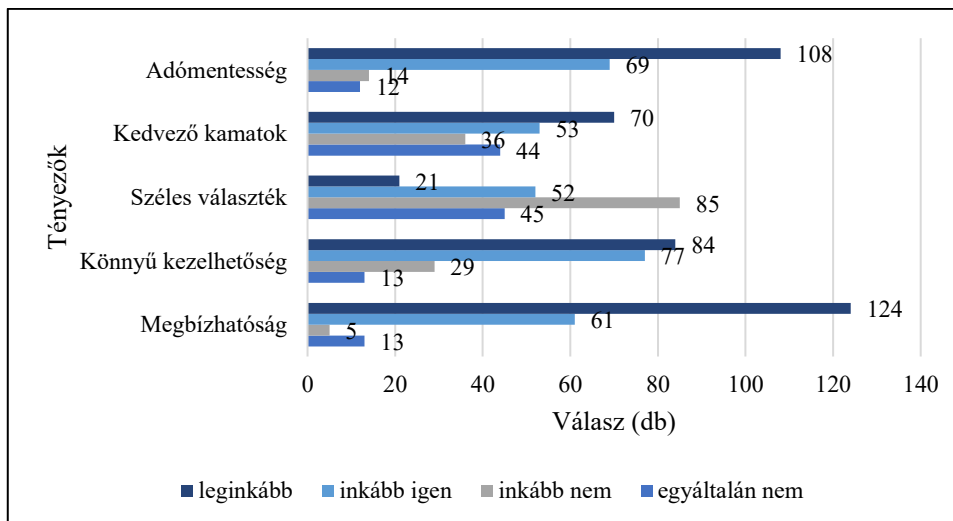
14.4.4. A harmadik hipotézis értékelése

H3: Az alacsony kockázat a legmeghatározóbb motivációs tényező állampapír választása esetén.

A legfontosabb szempont a befektetések világában a számunkra elérhető és optimális befektetés kiválasztása. Azonban egyes befektetések mellett más és már érvek szólnak. Erre vonatkozólag szerettem volna megtudni, hogy az országunkban lévő egyik legközkedveltebb befektetési formának, milyen motivációs tényezői vannak leginkább hatással lakosságára Heves vármegye területén. Ehhez a kitöltőknek különböző állampapírra vonatkozó tulajdonságok alapján fontossági sorrendet kellett alkotniuk, hogy az adott tényezők, milyen mértékben motiválják őket az állampapírba való befektetésben. Ezt a hipotézist kifejezetten nem szegmentáltam egy korcsoportra sem, mivel mindegyik korosztály birtokol kisebb nagyobb volumenben állampapírt. A kitöltők által megadott, állampapírral kapcsolatos tényezők fontossága az alábbi ábrán jól összehasonlítható, hogy a befektetési döntések

meghozatalánál, mely tényezők befolyásolják a leginkább a döntéseiket (12. ábra). Nem meglepő módon, a befektetések megbízhatósága esetén a fontossági skálán a leginkább fontos és az inkább fontos kategóriába helyezték el a kitöltők a megbízhatóságot. Ahogyan már korábbi felmérések és kutatások is alátámasztották, a magyar nemzet, ahogyan a legtöbb ország általánosságban, kifejezetten kockázat kerülő, amelyet a Heves vármegyei mintám is jól reprezentált (Briglevics – Hegedűs, 2023).

12. ábra: Az állampapírra vonatkozó tulajdonságok fontossága (db)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2025.

Megállapítható, hogy a motiváló tényezők közül a megbízhatóság, vagyis az állampapírba vetett bizalom a legmeghatározóbb tényező. A befektetésbe vetett bizalom mellett a befektetési forma adómentessége jelentette a második legjelentősebb motivációs faktort és a könnyű kezelhetőség szerepel a kiemelkedő eredményekkel a harmadik helyen. A hetedik kérdésben még csak azt mértem fel, hogy a felsorolt befektetési tényezők közül melyeket tartanak a befektetők fontosnak és kevésbé fontosnak egy befektetés meghozatalánál. Ahogyan azt az ábráról is leolvashatjuk a legtöbbeknek a befektetések kezelhetősége és megbízhatósága az irányadó, a döntések meghozatalánál. Megfigyelhető, hogy jelentős többség megjelölte hátrányként a befektetési forma alacsony választékát, amely pénzügyi tudatosságra is utalhat. A kutatás keretei között nem volt lehetőségem kitérni ezen befektetési motivátorok pszichológiai elemzésére, azonban véleményem szerint egy remek tanulmányi témát képviselhetne a lakosság pénzügyi tudatosságának elemzése.

Az eredmények alapján a H3 hipotézist el lehet fogadni, miszerint az állampapírba befektető lakosság számára a megbízhatóság a legfontosabb tényező.

14.5. Összefoglalás

A munkám során Heves vármegye lakosságának befektetési szokásainak vizsgálatát helyeztem középpontba. A vizsgálat célja az volt, hogy felmérjem a lakosok, milyen értékpapír típusú befektetésekkal rendelkeznek és a portfóliójuk, mekkora részét képezik az állampapírok. A téma eddig feltárt elemeinek vizsgálatával és a jellemzőihez kapcsolható szakirodalmi feltárással kezdtem kutatásomat. A szakirodalom és a saját kutatásomban kapott eredmények alapján választ kaphattam az általam feltett kutatási kérdésekre és hipotézisokra egyaránt. Az eredmények megválaszolásához kérdőívem 203 kitöltőjének válaszait dolgoztam fel. Három

hipotézist fogalmaztam meg a lakossági befektetések vizsgálatához, amelyek közül a bizonyítás során az alábbi megállapításokra jutottam.

1. táblázat: Hipotézisek elfogadása

Hipotézisek	Hipotézisek eredménye
H1: A biztonságos befektetéseket, mint az állampapír, elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettségű befektetők választják	Hipotézis teljesült
H2: A befektetési döntések alacsony volumenét a fiatalok (18-35 évesek) körében elsősorban a jövedelmek alacsony mértéke okozza	Hipotézis teljesült
H3: Az alacsony kockázat a legmeghatározóbb motivációs tényező állampapír választása esetén	Hipotézis teljesült

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2025.

A kutatásom eredményei alapján minden hipotézisem teljesült, azonban az ismérvek között többnyire gyenge kapcsolat volt. Szerencsére majdnem minden korosztályból érkezett számos kitöltés is így többet is megtudhattam a korosztályok közötti befektetési szokásokról. A kutatás során elsősorban a fiatalabb korosztályt (18-35 éveseket) vizsgáltam, így a mintavételek közel reprezentatív volt, mivel számos kitöltést kaptam ebből a korcsoportból és a férfi és női kitöltők aránya is közel azonos volt. Továbbá, mivel a kérdőíves kitöltést nem csak a közeli baráti körömben került kitöltésre, hanem egy szélesebb körhöz is eljutott így növelve a minta reprezentativitását. A mintavételi módszerem a hólabda technika volt, amely célterülete Heves vármegyében élők voltak, ezt szerencsére vissza is tudtam ellenőrizni. Véleményem szerint a későbbiekben más és több különböző mintavételi technikával az ország más területein élő lakosság véleményét is érdemes lehetne felmérni a témával kapcsolatban, esetleg még specifikusabb kérdések is, hogy egy alaposabb képet kapjunk Magyarország lakosságának befektetéseinek szokásairól.

Későbbi kutatásaim során szeretnék foglalkozni ennek a témának a tovább gondolásával, esetlegesen a kutatási célterület kibővítésével olyan módon, hogy az észak-magyarországi régióban vizsgálódnék egy jelentősen nagyobb mintavétellel. A korcsoportokra jellemző különböző befektetési portfóliók elemzése mellett érdekes lehetne a döntések mögött rejlő pszichológiai tényezők vizsgálata is, amelyek befolyásolják az emberek döntését. Ezen tényezőket érdemes lehetne két csoportra bontani, külső-és belső tényezőkre. Bízom benne, hogy lesz lehetőségem a jövőben ennek a témának a kutatására is.

14.6. Felhasznált irodalom

Árgyelán Ágnes (2024a) Itt a bejelentés: több lakossági állampapír kamata is csökken!
Letöltve:2024.05.01. <https://www.portfolio.hu/befektetes/20240326/itt-a-bejelent-es-tobb-lakossagi-allampapir-kamata-is-csokken-677069>

Árgyelán Ágnes (2024b) Másfél évet kellett erre várni a lakossági állampapíroknál, a PMÁP vitt mindent. Letöltve: 2024.05.01. <https://www.portfolio.hu/befektetes/20240123/masfel-evet-kellett-erre-varni-a-lakossagi-allampapiroknal-a-pmap-vitt-mindent-664449>

Árgyelán Ágnes (2025) Itt a friss állampapíradat: így reagáltak eddig a magyarok a prémium állampapír kamatfizetéseire. Letöltve: 2025.03.11. <https://www.portfolio.hu/befektetes/20250226/itt-a-friss-allampapiradat-igy-reagaltak-eddig-a-magyarok-a-premium-allampapir-kamatfizeteseire-743751>

Bélyác István (2007) A vállalati pénzügyek alapjai, Gondolat Kiadó, Pécs.

Briglevics Tamás – Hegedűs Annamária (2023) A lakossági portfólió változása inflációs környezetben az MNB felmérésének tükrében, 22. évfolyam 2. szám, 152-157. oldal.

Chikán Attila (2008) Vállalatgazdaságtan, 4. átdolgozott kiadás, AULA Kiadó, Budapest.

Cser Tamás (2019) Továbbra is extrém kockázatkerülő a magyar, ha részvényekről van szó. Letöltve: 2024.05.11. <https://hold.hu/holdblog/tovabbra-is-extrem-kockazatkero-a-magyar-ha-reszvenyekrol-van-szo/>

Demeter László (2015). Pénzügytan alapjai – Líceum kiadó, Eger. 113. oldal. DOI: <https://doi.org/10.2874/956514>

European Securities and Markets Authority: Az összetett termékekbe történő befektetések kockázatai (2014) Letöltve: 2024.05.03. https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/2015/11/investor_warning_complex_products_-_hu.pdf

Eurostat (2022) Households - statistics on income, saving and investment. Letöltve: 2025.03.11. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Households_-_statistics_on_income,_saving_and_investment

Eurostat (2023) Monitoring the level of financial literacy in the EU - Publications Office of the European Union, Luxemburg

Feby, F. – Endri, E. (2024) Financial Behavior, Overconfidence, Risk Perception and Investment Decisions: The Mediating Role of Financial Literacy. International Journal of Economics and Financial Issues, 14. évfolyam 5. szám, 14-20. oldal.

Gergely Péter (2023) Befektetési alapjegy Letöltve: 2025.04.17. <https://hold.hu/holdblog/befektetesi-alap-jegy-allampapir/>

Imreh Szabolcs – Kürtösi Zsófia – Deák István – Kosztópulosz Andreász – Prónay Jáki Erika (2021) Kockázati tőke. Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: <https://www.10.1556/9789634547181>.

Kostolany, A. (1999) Egy spekuláns bölcsessége. Perfekt Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Rt., Budapest.

Kostolany, A. (2002) Tőzsdepszichológia. Perfekt Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Rt., Budapest.

Kostolany, A. (2022) Kedvenc történeteim a pénzről. Alinea kiadó, Budapest.

- KSH (2023) Munkaerőpiaci folyamatok. Letöltve: 2024.12.11.
<https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/munkaeropiacy-folyamatok-2023-i-negyedev/chart/chart-21a.html>
- KSH (2023) Korcsoportösszetétel területi alapon. Letöltve: 2025.02.01.
https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0035.html
- MNB (2024) befektetési alapok statisztikája. Letöltve: 2025.03.11.
https://sta.mnb.hu/Reports/powerbi/STA/BefAlapok_HU?rs:embed=true
- MNB (2023) Fizetési mérleg 2023 május. Fizetési mérleg jelentés. 27-30. oldal.
- MNB (2023) Teljeskörű pénzügyi számlák 2023 Letöltve: 2024.05.02.
<https://statisztika.mnb.hu/publikacios-temak/penzugyi-szamlak/tajekoztatok/teljes-koru-penzugyi-szamlak>
- Nav.gov (2024) Szja-változások a magyar–amerikai kettős adóztatást elkerülő egyezmény megszűnése miatt. Letöltve: 2024.05.11. https://nav.gov.hu/ado/szja/Szja-valtozasok_a_magyar_amerikai_kettos_adoztatast_elkerulo_egyezmény_megszunese_mia
- Oblath Gábor–Palócz Éva (2020), Gazdasági növekedés, fogyasztás és megtakarítás Magyarországon az elmúlt évtizedben – TÁRKI Zrt. kiadó, Budapest. 40-48. oldal.
- Öhschläger Noémi – Beke Károly (2024) Kik és miért finanszírozzák Magyarországot? Letöltve: 2024.10.30. <https://www.portfolio.hu/befektetes/20240902/kik-es-miert-finanszirozzak-magyarorszagot-706699>
- Pénziránytű (2018) Befektetési lehetőségek 2018 <https://penziranytu.hu/archivalt-pop-torzsanyag/konyv/az-en-penzem/v-merlegelj-es-donts/24-megtakaritasbol-befektetes/3-befektetes-lehetosegek>
- PTK Harmadik Könyv: Gazdasági joganyag 14.2.1. Letöltve: 2024.10.30.
https://birosag.hu/sites/default/files/static/ptk_e_learning/ptk5/lecke19_lap2.html#hiv1https://birosag.hu/sites/default/files/static/ptk_e_learning/ptk5/lecke19_lap2.html#hiv1
- Riska, Rosdiana (2020) Investment behaviour in generation Z and millennial generation. Dinasti International Journal of Economics Finance & Accounting, 1. évfolyam 5. szám, 871-881. oldal.
- Szamkó Józsefné (2013) Költségvetési szervek gazdálkodása és pénzügyei, Wolters Kluwer Kft., Budapest. DOI: <https://www.10.55413/9789632958514>.
- Sipos László – Tóth Arnold (2019) A közgazdasági értelemben irracionálisnak tekintett döntések kognitív okai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szabolcs – Lukovics Miklós (2013) Gazdasági alapismeretek I. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szakács Imre (2019) Számvitel A-tól Z-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: <https://www.10.55413/9789632958620>.
- Thormann, F. (2022) Why most investors are bad at selling and what they can do about it. <https://www.schroders.com/hu-hu/hu/professzionalis-befektetok/elemzesek/why-most-investors-are-bad-at-selling-and-what-they-can-do-about-it/>

Yu-Jen Hsiao – Wei-Che Tsai (2018) Financial literacy and participation in the derivatives markets: Journal of Banking & Finance. 88. szám, 15-29. oldal.

Veress Emőd (2019) A részvény, mint értékpapír. Orac kiadó, Budapest.

Világbank (2016) Financial development report 2016 Letöltve: 2024.10.30.

<https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/gfdr-2016/background/financial-development>

15. Lakhatási szegénység és a falusi CSOK hatása Északkelet-Magyarországon a felzárkózó településeken⁶⁷

Housing poverty and the impact of the Rural Family Home Creation Support Program in catch-up settlements in Northeast Hungary

*Vörösné Bangó, Melinda*⁶⁸

Absztrakt: A lakhatási körülmények vizsgálata kiemelten fontos, mert ez az egyik legmeghatározóbb társadalmi kihívás, amely közvetlen hatással van az emberek életminőségére, biztonságérzetére és jövőbeli lehetőségeire. Különösen a hátrányos helyzetű térségekben élők számára jelent súlyos gondot, ahol gyakran nem elérhető vagy nem megfelelő minőségű a lakhatás, ezekben a térségekben a lakhatási szegénység kialakulása jelentőskockázattal bír. A Falusi CSOK egy célzott állami támogatási forma, amely éppen ezeken a településeken próbál javítani a lakhatási viszonyokon, ugyanakkor még kevésbé ismert, hogy ténylegesen milyen hatást gyakorol a lakhatási szegénység csökkentésére. A tanulmányom célja annak feltárása, hogy a Falusi CSOK milyen szerepet tölt be a lakhatási szegénység csökkentésében Északkelet-Magyarországon, különös tekintettel a hátrányos helyzetű, felzárkózó településekre. Célom annak vizsgálata, hogy a támogatás elérhető-e a rászoruló háztartások számára, ténylegesen javítja-e a lakhatási körülményeket, illetve milyen társadalmi és területi különbségek mutathatók ki a hozzáférésben. Ezen túlmenően szeretném megvizsgálni, hogy a Falusi CSOK képes-e elősegíteni a lakhatási mobilitást és hozzájárul-e a hosszú távú otthonteremtéshez ezekben a közösségekben. Ezek az ismeretek hozzásegítik a családokat, a közösségeket és a helyi önkormányzatokat a szociálpolitikai stratégiai tervek kidolgozásában és végig vitelében.

Kulcsszavak: települési önkormányzatok, felzárkózó települési program, családpolitikai támogatások, esélyegyenlőség, Családi Otthonteremtési Támogatás

Abstract: Examining housing conditions is particularly important because it is one of the most significant social challenges that directly affects people's quality of life, sense of security, and future opportunities. This is a particularly serious problem for people living in disadvantaged areas, where housing is often unavailable or of poor quality, and where there is a significant risk of housing poverty. The Rural Family Home Creation Support Program (Rural CSOK) is a targeted form of state support that aims to improve housing conditions in these settlements, but its actual impact on reducing housing poverty is still poorly understood. The aim of my study is to explore the role of the Rural CSOK in reducing housing poverty in northeastern Hungary, with a particular focus on disadvantaged, catching-up settlements. My goal is to examine whether the subsidy is accessible to households in need, whether it actually

⁶⁷ A tanulmány a szerző Intézményi Tudományos Diákköri Konferenciájára 2025. tavaszán benyújtott dolgozata alapján készült. Felkészítő tanára Dr. Dobó Marianna volt.

⁶⁸ A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Szociálpedagógia szakjának a hallgatója

improves housing conditions, and what social and regional differences can be observed in terms of access. In addition, I would like to examine whether the Rural CSOK is capable of promoting housing mobility and contributing to long-term home creation in these communities. This knowledge will help families, communities, and local governments in the development and implementation of social policy strategic plans. (Dobó, 2021)

Keywords: local governments, catch-up settlement program, family policy subsidies, equal opportunities, Family Home Creation Support Program (CSOK)

15.1. Bevezetés

A szegénység általában magát a lakhatási szegénységet is jelenti. Az alacsony jövedelemmel rendelkezők, idősek vagy fogyatékkal élők százalékosan rosszabb lakókörülmények között élnek. Ők nehezen találnak megfizethető lakást vagy egyáltalán nem férnek hozzá. A lakhatási szegénység jellemzőiként írja le Juhász Gábor (2023) Gazdasági növekedés versus jólét és fenntarthatóság tanulmányában a szegregációban vagy elhanyagolt településen/településrészen élést, közüzem, illetve közszolgáltatás hiányát, komfortnélküliséget, leromlott ingatlanokban történő életvitelt és a társadalmi megbélyegzést is. (Juhász, 2023.)

1. táblázat: A rossz minőségű lakásfeltételek nemzetközi indikátorai

Indikátor	Leírás / Értelmezés	Forrásmegjelölés
Beázó tető, nedves falak, padló vagy alapzat	A lakás szerkezeti hibái, nedvesség, penész, vízszivárgás jelenléte.	Eurostat, EU-SILC Methodological Manual (2023), 139. o.
Nincs fürdő vagy zuhanyzó	Alapvető higiéniai infrastruktúra hiánya.	Eurostat, EU-SILC Methodological Manual (2023), 139. o.
Nincs beltéri WC a háztartás kizárólagos használatára	Komforthiány, alacsony szintű lakhatási infrastruktúra.	Eurostat, EU-SILC Methodological Manual (2023), 139. o.
Túl sötét lakás	A lakás nem kap elegendő természetes fényt; rossz benapozottság vagy elrendezés.	Eurostat, EU-SILC Methodological Manual (2023), 140. o.
Nem megfelelő fűtés (inability to keep home warm)	Energia-szegénység, rossz szigetelés, elavult fűtési rendszer.	OECD, Affordable Housing Database (2024), 5–6. o.
Zaj, levegőszennyezés, környezeti ártalmak	A lakás környezetéből eredő életminőségi problémák.	UNECE, Guidelines for Housing Statistics (2023), 62. o.
Szerkezeti és biztonsági hiányosságok	Instabil szerkezet, rossz elektromos hálózat, egészségre veszélyes anyagok (pl. azbeszt).	UNECE, Guidelines for Housing Statistics (2023), 64. o.

Forrás: az EU-SILC, OECD és UNECE kézikönyvei alapján, saját szerkesztés

Magyarországon a lakhatási szegénység kockázata mintegy 2,5-3 millió embert érint, ami a lakosság egy jelentős részét jelenti. Ez a helyzet több tényezőre vezethető vissza, beleértve a megfizethetőség hiányát, a rossz minőségű lakásállományt és a szociális bérlakások elégtelen számát. A lakhatási szegénység hazánkban nemcsak a fizikai elhelyezés hiányát jelenti, hanem a lakhatáshoz kapcsolódó gazdasági, szociális és egészségügyi problémák összességét is. (Habitat for Humanity Magyarország, 2024)

A lakhatás egy olyan szükséglet, mely minden ember számára alapvető igény, s mely nélkülözhetetlen előfeltétele a családi élet, egészség, biztonság, jövedelemszerzés és a társadalmi integráció megvalósulásához. Az ENSZ a lakhatáshoz való jogot Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. cikkében is rögzíti. (Dombrovsky, 2022, Dobó, 2021). Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 34. cikke is elismeri a szegénység leküzdéséhez nélkülözhetetlen eszközként a lakástámogatásokat. „Az EUMSZ 168. cikke kimondja, hogy az uniós fellépésnek a népegészségügyi helyzet javítására, a fizikai és mentális betegségek megelőzésére, valamint a testi és szellemi jóllétet fenyegető veszélyek felszámolására kell irányulnia. A jó lakhatási körülmények elengedhetetlenek az emberek fizikai és mentális egészségének biztosításához, ezért relevánsak a népegészségügyi kontextusban.” (Európai Parlament, 2025: Ismertető az Európai Unióban). Az ENSZ által megfogalmazott definíciója szerint a meghatározás magában foglalja a lakásminőséget, a lakhatás megfizethetőségét, a lakhatás jogi biztonságát, az lakhatási lehetőségek jó elérhetőségét, a lakások elhelyezkedését, valamint a különösen érintett rétegek lakhatási helyzetét is. (Refworld, E/1992/23; ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága 1991)

15.2. Szakirodalmi háttér

Elsősorban a Habitat for Humanity - Magyarország éves lakhatási jelentés 2024 kiadványán keresztül szeretném bemutatni a lakhatási szegénység fő indikátorait, mert véleményem szerint ezekkel a jellemzőkkel jól körül határolható a lakhatási szegénység.

Természetesen a jelentésen kívül vannak egyéb jelentések is a témában, mint az EUROSTAT, vagyis az Európai Unió Statisztikai Hivatalának EU-SILC alapján készült jelentései, az OECD AHD az OECD (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) által fenntartott, nemzetközi statisztikai adatbázisa vagy a KSH által végzett felmérések. Találkozhatunk még különböző szervezetek által készített lakhatási diagnózisokkal is, melyeknek célja a lakhatási szegénység felmérése meghatározott indikátorok szerint. Ezek mélyebb tanulmány elkészítésére is alkalmasak, azonban jellemzően az országosnál jóval kisebb – kistérségi vagy települési viszonylatban kivitelezhetők. Választásom azért a Habitat for Humanity Magyarország jelentésére esett, mert 2012 óta minden évben közzé teszi jelentését, melyben mind a KSH statisztikai adatait, mind az EURUSTAT adatait felhasználja és a Periféria Közpolitikai és Kutatóközpont is alapul használja publikációihoz. A Habitat for Humanity globális viszonylatban van jelen és 70 országban végez időszakos vagy rendszeres felméréseket.

A Habitat for Hummanity kiadvány az alábbi jellemzőkkel határozta meg a lakhatási szegénységi indikátorokat: lakhatáshoz való hozzáférés, jogi háttér megléte, lakásminőség, megfizethetőség, az ingatlan elhelyezkedése, energiaszegénység.

A lakáshoz való hozzáférés alatt elsősorban az alacsony státuszú csoportok és a fiatalok lakáshoz jutását érti. Azonban nemzetközi kitekintésben a lakáshoz való hozzáférést elsőnek az 1951. évi Genfi Egyezményben fektették le, hogy a menekülteknek, mint halmozottan hátrányos helyzetű személyeknek, biztosítani kell a befogadó ország részéről a lakhatáshoz való hozzáférést. Az Európai Szociális Charta 31. cikke, melyet az 1999. évi C. törvény hirdetett ki, már egységesen, mindenki számára biztosítandón deklarálja a lakhatáshoz való jogot. S bár maga a lakáshoz jutás nem jelenti azt, hogy az ember nem tartozik a lakhatási szegénységgel küzdők csoportjába, azért egy jelentős mérföldkő az életben: „Ez a május eleje 1990-ben fölért

egy igazi szerelemmel, olyan boldog voltam. Lakásom 45 négyzetméteres, az előszobából nyílik a konyha, odébb a kényelmes fürdőszoba és ez a számomra hatalmas szoba. Járkáltam benne, hogy mit hová tegyek, hol mi kellene, olyan szokatlan volt ez az összevissza járkálás és kényelem, hogy kezdtem arra ébredni, hogy ember vagyok” (Király, 2015:172)

A jogi háttér megléte nem csak a megfelelő jogszabályi környezetet jelenti, hanem a földhivatali bejegyzések meglétét, lakásbérleti szerződések jogszerűségét is. Személyes tapasztalatom a munkám során, hogy mind az állami támogatások igénybevételét, mind az adósságkezelést nagyon megnehezíti a földhivatali nyilvántartás nem „frissítése” az ügyfelek részéről. Ezek okaiként az alacsony jövedelmüket jelölik meg az érintettek.

A lakásminőség az ingatlanok valós állapotát méri. Ez a biztonságos és egészséges lakhatási feltételeket jelenti. Vagyis rendelkezik-e az ingatlan legalább a közművek közül vízzel és árammal, illetve biztosított-e a fűtés, valamint az ingatlanok műszaki állapotát vizsgálta. A KSH a 2012. évi relatív jövedelmi szegénységéről szóló elemzésében a lakásminőség kapcsán a kérdések a beázott mennyezetre, a falazat/padló/alap nedvesedésére és a rossz nyílászárókra irányultak. (KSH, 2013)

A 2024-es adatfelvételi lapon a teljesség igénye nélkül, a következő kérdések is szerepeltek:

- Melyik évben épült az épület, amelyben élnek?
- Van olyan konyha a lakásban, amely nagyobb, mint 4 m², és ahol étkezni is lehet?
- Van-e a lakásban víz, gáz, villany, ezek saját órával rendelkeznek-e?
- Van-e klíma vagy napelem?
- Milyen módon fűtik a lakást?
- Milyen energiahordozóval fűtenek elsődlegesen?
- Mennyi fát használtak tüzelésre 2023-ban, tudják-e a fűtést szabályozni?
- Milyen típusú ablakok vannak a lakásban? (hány rétegű)
- Eltekintve attól, hogy ki tudják-e fizetni a fűtési költségeket, a lakás fűtési rendszere és hőszigetelése megfelelő-e ahhoz, hogy kellemesen meleg legyen a lakás télen?
- Figyelembe véve a lakás hűtési berendezéseit és a szigetelést, kellemesen hűvösen tartható-e a lakásuk nyáron? (KSH, 2024 Kutatási kérdőív)

A fenti kérdéssorokból megállapíthatjuk, hogy a kérdéskör a 12 év alatt jelentősen kiszélesedett. A megfizethetőség: a lakhatási költségek aránya a háztartások bevételeihez viszonyítva. „A lakhatás biztonsága annak megfizethetőségét is magában foglalja, ahogy a megfizethetőség sem csak hozzáférést jelent valamilyen lakáshoz vagy szálláshelyhez, hanem a megfelelő, minőségi életet biztosító lakáskörülményeket.” (Ámon, 2024:60) A lakhatási költségek, bérleti díj, rezsiköltségek, hiteltörlesztés, aránytalanul nagy terhet rónak a jövedelmekre, ami megnehezíti más alapvető szükségletek kielégítését is, különös tekintettel az alacsony jövedelmű csoportokra. Megfizethető lakhatás akkor valósul meg, ha a háztartás jövedelmének nem több, mint 39 %-át fordítja lakhatásra (Habitat for Humanity Magyarország, 2023) Az ingatlanok elhelyezkedése eleve meghatározhatja az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférést. Ilyen lehet, ha az ingatlan külterületen helyezkedik el, ahol a közműszolgáltatások ki sincsenek építve, vagy zsákfalú, ahová tömegközlekedéssel csak napjában néhányszor lehet eljutni. Az apróbb falvakban, illetve tanyákon nincs helyben posta, óvoda, iskola, néhol még

bolt sem. Az energiaszegénységi indikátor azt vizsgálja, hogy a család hozzá fér-e az energiaforrásokhoz, és mekkora terhet rónak ezen költségek az ott lakókra. Ez egy viszonylag új kifejezés, melynek lényege, hogy egy ingatlant akkor tekinthetünk energiaszegénynek, ha azt nem lehet felfűteni megfelelően, valamint, ha a család teljes bevételéből egy meghatározott százaléknál többet költ az energia számlákra, vagyis, ha az aránytalanul nagy terhet ró rájuk. (Greendex, n.d.)

15.2.1. Lakhatási szegénység Magyarországon

A lakhatási szegénység, mint jelenség, minden országban jelen van, azonban nem egyforma mértékben. Az otthontalanság a lakhatáshoz való hozzáférés hiányára, valamint a lakhatás magas költségeire is visszavezethető. (Ámon, 2023, Dobó, 2006) A lakhatáshoz való hozzáférés kérdése vegyes képet mutat, ugyanis Európa országaihoz képest Magyarországon – más keleti államokkal egyetemben - kiemelkedően magas a saját tulajdonú lakások száma. Az Eurostat 2023-as adatai szerint az Európai Unió lakosságának mintegy 69%-a saját tulajdonú lakóingatlanban élt, míg a fennmaradó 31% nem saját, hanem bérelt ingatlanban lakott. A legmagasabb százalékban a birtoklást Romániában (96%), Szlovákiában (94%), valamint Horvátországban és Magyarországon (mindkettő 91%) mérték. (Eurostat, 2024)

Magyarországon uniós viszonylatban a 2019 és 2023 közötti időszakot vizsgálva a foglalkoztatottság tekintetében felülmúlja az átlagot, hiszen az EUROSTAT adatai szerint az EU átlag 6,1 és 7,2 között mozgott. A 2023-as évben a népesség aktív korúinak tekintetében – ami jelen esetben 15-64 év közötti lakosokat jelent – 74,8%-os volt a foglalkoztatottsági ráta, míg ugyanezen indikátorokkal az Európai Unió átlaga 70,4% volt. A hazai munkanélküliségi ráta 4,2% volt ekkor. (Európai Bizottság – EURES, 2025) A KSH adatszolgáltatása szerint 2025. február és áprilisát felölő időszakban ez a mutató tovább nőtt 4,4%-ra. A férfiak körében a foglalkoztatottak száma 2 millió 482 ezer főre, a nőké 2 millió 191 ezer főre mérséklődött. (KSH, 2025)

15.2.2. Hazai lakásállomány jellemzői

Települési szinten hazánkban 2009-re mindenhol bevezetésre került az ivóvíz (Magyar Statisztikai Évkönyv, 2012), de nem minden háztartás rendelkezik vezetékes vízzel. 2019-ben a lakásállománynak csak a 95,3%-a volt rákötve a hálózatra (KSH, 2019), 2024-ben ez az adat változatlan maradt. Vagyis még napjainkban is vannak olyan ingatlanok, ahol nem folyik bent a házban a víz. Logikailag ebből következtethető az is, hogy a fürdőszoba, illetve WC nagy valószínűséggel szintén nem került kialakításra ezekben az ingatlanokban. Továbbá sok olyan lakás is található az elszegényedő falvakban, ahol bár be van kötve a vezetékes víz, de az óra már leszerelésre került. Ez azért is lehet sarkalatos kérdés, mert az Alaptörvény kimondja., hogy mindenki joga van az ivóvízhez. Ezt igyekszik az állam/önkormányzat a közutak meglétével biztosítani, de csak ott köteles fenntartani, ahol a lakók 300 méter távolságon belül csak innen jutnak ivóvízhez. (5/2023.(I.23.) kormányrendelet) Napjainkban ezek a kutak folyamatosan felszámolásra kerülnek, mert az önkormányzatnak magas költségeket jelent a fenntartásuk, és azon településeken, ahol bevezetésre került minden háztartásba a víz, ránézésre nincs szükség közkútra.

Magyarország területén nincs szennyvízhálózat kiépítve 977 településen, mely az összes település közel egyharmadát jelenti, azonban ezek a települések túlnyomó részt (88%) 1000 fő alattiak. (KSH, 2023) Értelemszerűen, ahol nincs bekötve a víz, ott szennyvíz hálózat sincs.

Az energiaszegénység mérésére nincsenek EU-s mérőszámok, ennek mérést a tagállamoknak saját maguknak kell meghatározni, és ezek a háztartások önbevallásain alapulnak. A KSH a 2023. évi Európai Jövedelmi és Életkörülmény Adatfelvételhez című kérdőíve igen sok réti és széles spektrumú indikátor kérdéseket tartalmaz, melyek megfeleltethetők az EU Módszertani útmutatójának. (GESIS, n.d.) Az alacsony jövedelem egyenes következménye az energiaszegénység. Ha a jövedelem alacsony, nem jut a lakás karbantartására, felújítására, így a rezsiköltség egyre nagyobb lesz, hiszen minden évvel elavultabb lesz a technológiája a fűtőberendezésnek, a nyílászárók elérnek és egyre többet kell költeni az energiára, így egyre kevesebb pénzük marad. (Pósfai, 2020) Az energiafelhasználás tekintetében a családok a fűtésre költenek a legtöbbet, derül ki a KSH adattáblázatából.

A megfizethetőség szempontjából fontos tény, hogy a lakásárak emelkedése folyamatos, az európai átlagot meghaladó, így a lakáshoz való hozzáférés lehetősége csökken. A KSH (n.é.): A lakások összefoglaló adatai táblázat a 2000 és 2024 közötti időszakban a teljes lakásállomány több mint 540 000 lakással nőtt, azonban az önkormányzati bérlakások száma majdnem 8 000 lakással csökkent. (KSH, n.é.) „2024 negyedik negyedévében Európai Unió összehasonlításban is kimagasló ütemben, 15,1 százalékkal emelkedtek hazánkban a lakásárak éves szinten, mely reálértékben 10,9 százalékos emelkedésnek felelt meg.” (Magyar Nemzeti Bank 2025:3. bekezdés) A lakások megfizethetőségét befolyásolják a bérleti díjak is, melyek rendszerint együtt mozognak a lakásárakkal. Az albérleti díjak az EUROSTAT (2023) közzétett felmérésekben az össznépeség tekintetében hazánkban a bevételekhez képest 16,4% volt. Megfigyelhető, hogy a medián jövedelem (2023-ban ez 496 100 Ft volt) 60%-át el nem érők (297 660 Ft alatti jövedelem) körében a lakhatásra fordított költségekre bevételeik 31,4%-át költik. (Ámon, 2023) A lakás bérlése sokkal jobban veszélyezteti a lakhatást, mint a tulajdonlása a tekintetben, hogy elég egy munkahely elvesztés ahhoz, hogy ne tudja az ember kifizetni az albérlet díját. Ez abból fakad, hogy a rossz minőségű lakásoknak nagyobb rezsiköltsége van, valamint a kaució letételéhez sokszor rossz konstrukcióval rendelkező hitelt vesznek fel – mert ezeknél nem nézik a jövedelmi adatokat. (Pósfai, 2020)

15.2.3. Regionális különbségek – fókuszban Északkelet-Magyarország

Az, hogy az ország mely területén él valaki, azt is meghatározza, milyen eséllyel lesz szegény, illetve milyen szegény lesz. Ha egy adott területen a szegénység indikátorai magasabb arányban vannak jelen más területekhez képest, ott könnyebben válik az ember szegénnyé, illetve mélyszegénnyé.

A lakástulajdonok tekintetében a 2010-es adatok szerint Észak – Magyarország és Észak – Alföld települései vezetnek a listát 90% körüli értékszámokkal és a lakások alapterülete is átlagosan itt a legnagyobb, azonban WC-vel, folyóvízzel és fürdőszobával itt rendelkeznek a legkevesebben. 2020-ra ezek a számok tulajdonjog és négyzetméter szerinti eloszlásban nem változnak, fűtésük leginkább cirkóval, kazánnal történik és 23 % körüli az egyedi helyiségfűtéssel megoldott fával történő tüzelés. (KSH, 2022)

A területen a lakhatási költségteher 2021-hez képest rohamosan nő, csak úgy, mint az egész országban. (EUROSTAT, 2024) Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyékben a lakott lakások száma az ezredforduló óta eltelt 20 évben alig változott, az összkomfortos ingatlanok száma folyamatosan növekszik, azonban a 2022-es adatok szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében 57,94%-a volt a teljes lakott lakásállománynak, Jász-

Nagykun-Szolnok vármegyében 51,45%-a, Heves vármegyében 59,11%-a. (Népszámlálás 2022)

15.2.4. Lakáspolitikai beavatkozások Magyarországon

A 2000-es évek elején a lakáspiac fellendülése a társadalom különböző rétegeit különbözőképpen érintette: a tehetősebb rétegek az államilag támogatott hitelekkel, majd a (későbbi időszakban bekövetkezett, sokszor drasztikus eladósodáshoz vezető) devizahitelekkel javítani tudták a lakáshelyzetüket, de a társadalom nagyobb része továbbra sem tudott lakhatási helyzetén változtatni. A 2002 utáni lakáspolitikai beavatkozások közé sorolhatók: az úgynevezett szocpol, az építkezők állami támogatásai, és az adókedvezmények. A hátrányos helyzetben élők számára megemelték a lakásfenntartási támogatásokat, bevezették az adósságcsökkentési támogatást, célzottá tették a lakossági gázártámogatást, illetve a panelprogramok. (Czifrusz-Jelenik, 2021) Továbbá bevezették az otthonteremtési programot is, de ennek hatását és eredményeit nem mérik. Jelenleg Magyarországon a legnagyobb probléma a lakáshoz való jutás területén a fizetőképes kereslet hiánya. (Czifrusz-Jelenik, 2021)

A lakásvásárlási, fenntartási, felújítási programok, intézkedések és támogatások az arra rászoruló háztartások csak egy részét érik el. Például a gázártámogatás a legrászorultabb, és legkevesebb jövedelemmel rendelkező háztartásoknak nem segít, hiszen azok javarészt nem vezetékes gázzal fűtenek. (Czifrusz-Jelenik, 2021)

Az utóbbi években egyre inkább megfigyelhető, hogy a kormányzat a lakhatási szegénységben élők támogatását egyházi és karitatív szervezetek bevonásával szervezi meg. Ez a gyakorlat azt eredményezi, hogy a korábban állami feladatkörbe tartozó ellátások és támogatások egy része kiszervezésre kerül. (Ámon, 2023) A lentebb említetteken túlmenően természetesen még számtalan civil szervezetek és egyházak bevonásával történő projekt fut vagy futott az elmúlt években, itt csak azokról fogok szót ejteni érintőlegesen, amelyekkel munkám során nekem is kapcsolatom van.

A devizahitelek adósságcsapdája okán jött létre eredetileg a Nemzeti Eszközkezelő Program, melynek lezárultát követően szintén az MR Községi Lakáslap Nonprofit Kft. (továbbiakban MRKL) látta el a volt eszközkezelős bérlők által részletre megvásárolt ingatlanokkal kapcsolatos feladatokat, valamint a bérlőként tovább élőkkel kapcsolatos feladatokat is. Az eredeti programhoz képest az MRKL programja már kevésbé kedvező, de a piaci árakhoz képest még mindig „jutányos” bérleti szerződésekkel működött. Az MRKL alapító szervezetei a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, valamint a Magyar Református Szeretetszolgálat. A lakhatási szegénység enyhítését célzó intézkedések közül az egyik legjelentősebb a Felzárkózó települések lakhatási programeleme (FETE), amely a korábbi évek hasonló kezdeményezéseinél jóval nagyobb léptékben valósul meg. A program célja, hogy a legszegényebb magyarországi településeken javítsa az életkörülményeket, különös tekintettel a lakhatás minőségére és elérhetőségére. A tervek szerint 2026 közepéig országosan mintegy 2000 szociális bérlakás jön létre. Ebből 1600 meglévő, rossz állapotú lakóingatlant újítanak fel, míg további 400 új lakás épül fel korszerű és energiatakarékos formában. A program megvalósítását a kormány több szervezet együttműködésével biztosítja. A lakások tulajdonjoga a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Alapítványhoz és partnerszervezeteihez kerül, a lakások kezelését és fenntartását a Habitat for Humanity Magyarország végzi. (Magyar Máltai Szeretetszolgálat, 2025)

A Felzárkózó települések program egyik további, kiegészítő eleme az energia-szegénység mérséklését célozza. Ennek keretében kis kapacitású naperőműveket létesítenek, amelyet az Európai Unió Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszköze (RRF) finanszíroz. A fentiekén túl a program tartalmazza még a leszakadó családok adósságkezelését és az állami támogatások felhasználásának elősegítését az otthonteremtés érdekében. A lakhatást biztosító intézményi ellátás formái, mint például az időotthonok vagy hajléktalan szállók és más szakosított intézmények, (pl. Krízislakások, pszichiátriai betegek otthona) is nagy tőkeáfordítást igényelnek. Ezen szolgáltatások betöltésének egy részét egyházak vagy nonprofit szervezetek végzik állami kiszervezés következtében. (FETE, n.é.)

Összességében a kormányzati lakhatási beavatkozások egyre inkább a civil és egyházi szféra bevonásával valósulnak meg, amivel szélesebb körű társadalmi részvétel valósul meg, de felmerül annak kérdése, hogy az állam hosszú távon milyen szerepet kíván vállalni a lakhatási szegénység strukturális problémáinak kezelésében.

15.2.5. Családtámogatási eszközök: Falusi CSOK, Kamattámogatott hitelek

A családtámogatás fogalmát a szakirodalmak többféleképpen is megfogalmazzák, az egészen szűk tárgykörtől a bármely féle előnyt magában foglaló tág értelmezésig. Talán a legtöbbször a Gauthier-féle megfogalmazásra hivatkoznak, mely szerint a családpolitika magában foglalja:

- közvetlen pénzbeli juttatások pl.: családi pótlék, ösztöndíj, adókedvezmény
- közvetett pénzbeli juttatások pl.: szülési szabadság
- gyermekek napközbeni intézményi ellátását
- gyermekekkel kapcsolatos szolgáltatások: tb ellátás, oktatásügy
- családjogi szabályozások pl.: abortusz, házasság
- foglalkoztatás politikai kérdések pl.: rugalmas munkaidő

A Falusi CSOK célját A használt lakás vásárlásáról, illetve bővítéséről szóló 302/2023. (VII. 11.) Korm. rendeletben a kormány az 1.§ (1) bekezdésében határozza meg, miszerint a jogalkotó elő szeretné segíteni a gyermeket nevelő családok megfelelő otthonhoz való jutását. Ezen felül a preferált települések népességszáma csökkenő tendenciát mutat, így a jogszabály célja a vidékfejlesztés is. (Uhljár-Pári-Papházi 2024) A támogatás mértéke a gyermekek számától függ, igényelhető új, használt és meglévő lakásokra is. Használt lakások esetén vásárlásra és felújításra vehető igénybe, új építésű lakások esetében vásárlásra vagy építésre, meglévő lakások esetében pedig bővítésre vagy korszerűsítésére.

A Falusi CSOK-hoz kapcsolódó kamattámogatott hitel célja, hogy a hitelképes Falusi CSOK támogatásra jogosultak kedvezményes kamatozású kölcsönhöz jussanak a támogatás kiegészítése érdekében. Szabályozása a 302/2023. (VII. 11.) Korm. rendeletben található. Kamatának éves mértéke maximum 3%, futamideje legfeljebb 25 év. Az Otthon Start program a legújabb kamattámogatott célhitel, mely 2025. szeptember 1. napjától igényelhető, s melyet a kormány a 227/2025. (VII. 31.) Korm. rendelet az „Otthon Start” program keretében biztosított fix 3%-os lakáshitelről szóló jogszabályban rögzített. A CSOK Plusz hitelkonstrukció megalkotásának célja az volt, hogy kiváltsa a „városi” CSOK-ot, bár ez állami vissza nem térítendő támogatással nem jár. Az intézkedést azért hozták meg, mert a CSOK

népszerűségének köszönhetően a lakástámogatásokkal összefüggő költségvetés terhei is nagy mértékben megemelkedtek. (Hegedűs, 2006) A 44/2019. (III. 12.) Korm. rendelet szól a Babaváró támogatásról, melynek célja a gyermekvállalás és a gyermeknevelés támogatása. A kölcsön magában foglal kamattámogatást és gyermekvállalási támogatást is. A többi kamattámogatott hiteltől eltérően ez egy szabadon felhasználható kölcsön, mely maximum 11 millió forintig igényelhető.

15.2.6. A Falusi CSOK hatása a FETE településeken

A Falusi CSOK hatásának vizsgálata nehéz, mert a kifejezetten erre vonatkozó statisztikai adatok és elemzések hiányoznak, így a vonatkozó szakirodalmak is jobbra csak empirikus kutatásokból állnak vagy a CSOK és Falusi CSOK összességét vizsgálják. Így a szerzők is javarészt CSOKként jelölik és egy egységként kezelik. További problémákat is felvázol a falusi CSOK vizsgálatával kapcsolatban Uhljár Péter, Pári András és Papházi Tibor (2024): „A falusi CSOK demográfiai szempontú vidékfejlesztő hatása nehezen mérhető, mivel a 2019. júliusi bevezetést követően a belföldi vándorlás tekintetében csak 2019, a termékenység esetében pedig csak 2020 nyújt referenciaalapot. A 2020–2021-ig tartó időszak nyomon követése a COVID19 járvány miatt már nem ad lehetőséget következtetések levonására, hiszen a pandémia okozta társadalmi-gazdasági válság alapjaiban változtathatta meg a belföldi vándorlás és a gyermekvállalás térszerkezetét. További probléma a rövid időtáv, hiszen a vállalt gyermekek akár évekkel később is megszülethetnek, így egy-egy ilyen nagyszabású állami intézkedésnek sokszor csak közép- illetve hosszútávon van mérhető hatása.” (Uhljár-Pári-Papházi, 2024:49)

Az elmúlt években, a lakáspiacon bekövetkezett legnagyobb változás a Családi Otthonépítési Kedvezmény volt, amely támogatott hitelek és vissza nem térítendő támogatások kombinációja volt. Ez a támogatás, bár szinte kizárólag a középosztály béliék vagy tehetősebbek számára érhető el, számos új ház építéséhez segített, növelve a kínálatot, és elvileg mobilitást biztosíthatott volna az alsó középosztálybeli családok számára, ha a kiköltöző alsó középosztálybeli családok ingatlanjai elérhetőek lettek volna számukra. Ez azonban a települések nagy részén nem volt megvalósítható, mivel ezek az ingatlanok nem voltak megvásárolhatóak a roma családok számára (Béres-Kóródi, 2023)

Pontos statisztika adataink nincsenek a FETE településeken lakók nemzetiségi megoszlására. Ennek többek között oka az is, hogy a népszámlálásokon egyre kevesebben vallják magukat roma származásúaknak, azonban a becsült adatok ezzel teljesen ellentétesek. „Északkelet-Magyarország hat vármegyéjének – Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg – 999 településére vonatkozó vizsgálatunk a hazai településállomány több mint 30%-át érinti. Ugyanakkor a hazai cigányság közel fele – adatforrásoktól függően 45-55%-a él Északkelet-Magyarországon” (Pénzes-Apáti-Balázs-Kovács-Pásztor, 2024:84) A Felzárkózó települések programba bevont mintegy háromszáz, leghátrányosabb faluban a roma népesség aránya jellemzően jóval meghaladja az országos átlagot az önkormányzatok megkérdezésén alapuló becslések 876 ezer főre becsülték. (Pénzes-Pásztor Szikszai, 2022) A 2011-es népszámláláson a magukat legnagyobb arányban romának vallók, területi elhelyezkedés szempontjából a Dél-Dunántúlon éltek. A FETE gyorsjelentés 7. (2024) tanulmányában található 2. ábrának -A FETE település földrajzi helyzete elemzésekor ránézésre kirajzolódik, hogy a FETE települések száma Északkelet-Magyarország és Dél-Dunántúl területeire koncentrálódnak. Mindezek alapján úgy gondolom,

hogy a valósághoz közel álló képet kaphatunk, ha a romaság helyzetét vizsgáljuk az adott területeken.

A fentiek alapján azt várhatnánk, hogy ezeken a területeken, illetve településeken nagy számban fogják igénybe venni a vissza nem térítendő családpolitikai állami támogatásokat, illetve a kamattámogatott hiteleket. A valóságban azonban a hitelképtelenségük és az társadalombiztosítási, egészségügyi jogviszonyuk hiánya okán jelentős részük nem tudja a kamattámogatott hiteleket kihasználni a magas munkanélküliségük vagy alacsony jövedelmük miatt. Tapasztalatok szerint azok, akik ingatlant tudtak mégis vásárolni a támogatás révén, sokszor kerültek csöbörből -vödörbe lakhatásuk tekintetében, mert vagy túl nagy összegű hitelt vettek fel a későbbi teljesítő képességeikhez képest, vagy egyéb adósságokat keletkeztettek, melyek az ingatlanra terhelődtek és a támogatás/hitel felvételét követő 10 éven belül árverés útján fogják értékesíteni azt.

15.3. Összegzés

A falusi CSOK nem old meg minden problémát, de nem is elhanyagolható eszköz. Olyan szabályozási és intézményi környezetben fejt ki érdemi hatást, ahol komplex lakhatási beavatkozásokkal, adósságrendezéssel, erős helyszíni jelenléttel együtt, egy átjárható lakhatási rendszer részeként működik. Ilyen formában valóban képes a leginkább kiszolgáltatott családok lakhatási esélyeinek javítására.

Olyan szabályozási és intézményi környezetben fejt ki érdemi hatást (Dobó, 2021), ahol komplex lakhatási beavatkozásokkal, adósságrendezéssel, erős helyszíni jelenléttel együtt, egy átjárható lakhatási rendszer részeként működik. Ilyen formában valóban képes a leginkább kiszolgáltatott családok lakhatási esélyeinek javítására.

A program csak bizonyos, jobb helyzetben lévő háztartások számára jelent tényleges kitörési lehetőséget. Viszont az a feltevés, hogy a lakhatási szegénység hatékony kezelése csak egy átjárható, több támaszon alapuló lakhatási rendszer (szociális bérlakás, támogatott bérlet, tulajdonszerzés, adósságrendezés, követeléskezelés) keretében képzelhető el. A településeken a Helyi Esélyegyenlőségi Program hivatott arra, hogy az önkormányzatok számára a lakhatási szegénység feltárásában és a csökkentésében iránymutatóként jelen legyen.

15.4. Felhasznált irodalom

Ámon Katalin (2023) Megfizethetőség - Habitat for Humanity Magyarország - Magyarország 2023. évi lakhatási jelentése; Bp, 24-39.o. https://habitat.hu/sites/lakhatasi-jelentes2023/wpcontent/uploads/sites/14/2024/01/Habitat_EvesJelentes2023_egybe_240116_02.pdf (letöltve: 2025.09.30.)

Béres Tibor - Kóródi Miklós (2023) Roma access to quality and affordable housing in Hungary. Autonómia Alapítvány / ERGO Network. <https://ergonetwerk.org/wp-content/uploads/2023/11/HUNGARY-Roma-access-to-quality-and-affordable-housing-final.pdf> (megtekintve: 2025.11.01.)

Czifrusz Márton (2024) Költségvetés- Habitat for Humanity Magyarország - Magyarország 2024. évi lakhatási jelentése; Bp., 27-40.o. https://habitat.hu/sites/lakhatasi-jelentes-2024/wp-content/uploads/sites/15/2024/11/Habitat_EvesJelentes2024_241126.pdf (letöltve:2025.09.29.)

Czifrusz Márton - Jelinek Csaba (2021) Lakhatási közpolitikák és a lakhatás megfizethetősége az elmúlt három évtizedben - Habitat for Humanity Magyarország - Magyarország 2021. évi lakhatási jelentése; Bp., 81-135.o. https://habitat.hu/sites/wp-content/uploads/2021/12/Habitat_EvesJelentes_2021_final.pdf (megtekintve:2025.10.25.)

Dobó Marianna (2021) Szociálpolitikai tervezési folyamatok és a szociálpolitikai (szociális) kerekasztalok működése az esélyegyenlőség érdekében. In: Pacsuta István (szerk.) A hátrányos helyzet szociálpedagógiai aspektusai- Eger: EKE Líceum Kiadó, pp 27-40 (2021). ISBN: 9789634962090

Dobó Marianna (2006) Gazdasági aktivitás vizsgálata a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei romák körében. Kisebbségkutatás (1215-2684 1588-0893): 15 2 pp 87-99

Dombrovsky Borbála (2022) A nagyvárosi lakhatási válságra adható önkormányzati reakciók jogi keretei és realitások bemutatása Budapest VIII. kerületének példáján keresztül <https://real.mtak.hu/200293/> (letöltve: 2025.08.19.)

Európai Unió Alapjogi Chartája (IV. cím 34. cikk) 2000-ben hirdették ki és a lisszaboni szerződés 2009-es aláírásával lépett hatályba kötelező érvénnyel <https://fra.europa.eu/hu/eu-charter/article/34-szocialis-biztonsag-es-szocialis-segitsegnyujtas?page=2> (megtekintve: 2025.09.25.)

Európai Bizottság – EURES. (2025. február 24.). Munkaerő-piaci információk Magyarország tekintetében. https://eures.europa.eu/living-and-working/labour-market-information/labour-market-information-hungary_hu (megtekintve: 2025.11.02.)

European Union Agency for Fundamental Rights. (2017). Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Main results. Publications Office of the European Union. <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/eumidis-ii-main-results>

Eurostat. (n. d.): A népesség azon részének aránya, akik nem rendelkeznek kizárólag a háztartásukban használt beltéri öblítő WC-vel (tessi294) – EU-SILC felmérés. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi294/default/table?lang=en> (megtekintve:2025.10.29.)

Eurostat. (2024). Lakhatás Európában – 2024-es kiadás: Interaktív kiadvány. Az Európai Unió Kiadóhivatala. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/housing-202> (megtekintve:2025.11.01.)

Feldmár Nóra (2020) Energiaszegénység; Habitat for Humanity Magyarország - Magyarország 2020. évi lakhatási jelentése; Bp., 2020; 42-57.o. https://habitat.hu/sites/lakhatasijelentes2020/wpcontent/uploads/sites/9/2020/10/hfhh_lakhatasi_jelentes_2020.pdf (letöltve:2025.09.31.)

Fónai Mihály – Fábián Gergely – Filepné Nagy Éva – Pénzes Mariann (2007) Szegénység, egészség és etnicitás: Északkelet-Magyarországi kutatások empirikus tapasztalatai Szociológiai Szemle 2007/3–4. <https://szociologia.hu/dynamic/070304fonai.pdf> (letöltve:2025.09.06.)

Hegedűs, J. (2006) Lakáspolitikai és a lakáspolitikai – a közpolitika korlátai. Esély, 2006/5, 65-100. https://esely.org/kiadvanyok/2006_5/HEGEDUS.pdf?utm_source=chatgpt.com (megtekintve:2025.11.07.)

Hegedűs József (2011) Lakáspolitikai és társadalmi kirekesztődés – az elmúlt 20 év lakáspolitikai tanulságai. Esély, 2011(1), 3–23 http://www.hajlektalanokert.hu/dokumentumok/tanulmanyok/kirekesztes_HJ_eloadas091122.pdf (megtekintve:2025.09.30.)

Hegedűs József – Somogyi Eszter – Teller Nóra (2018) Lakáspiac és lakásindikátorok; Társadalmi Riport 2018; 309-327.o. https://tarki.hu/sites/default/files/trip2018/309-327_hegedus_et_al_lakasindikatorok.pdf?utm_source=chatgpt. (megtekintve: 2025.10.31.)

Lentner Csaba – Novoszáth Péter – Sági Judit (2017) A magyar családpolitika és a születésszám alakulásának egyes kiemelt területei demográfiai, szociológiai és állampénzügyi vetületben, nemzetközi kitekintéssel. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 5(4), 106–133. https://epa.oszk.hu/04200/04294/00020/pdf/EPA04294_pro_publico_bono_2017_4_106-133.pdf (megtekintve: 2025.11.07.)

Pósfai Zsuzsanna (2020): Megfizethető-e a lakhatás? - Habitat for Humanity Magyarország - Magyarország 2020. évi lakhatási jelentése; Bp., 13-28.o. https://habitat.hu/sites/lakhatasi-jelentes-2020/wp-content/uploads/sites/9/2020/10/hfh_lakhatasi_jelentes_2020.pdf (letöltve:2025.09.31.)

Uhljár Péter – Pári András – Papházi Tibor (2024): A falusi CSOK hatása a települések népességére. Tér és Társadalom, 38(1), 122–144. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/terstat/2024/2024_01/ts640107.pdf

15.4.1.1 Jogszabályi hivatkozások:

Szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (2025.09.21. napján hatályos állapot) 4.§ (2)-(3), 84.§. és 89. §-ok <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.tv>

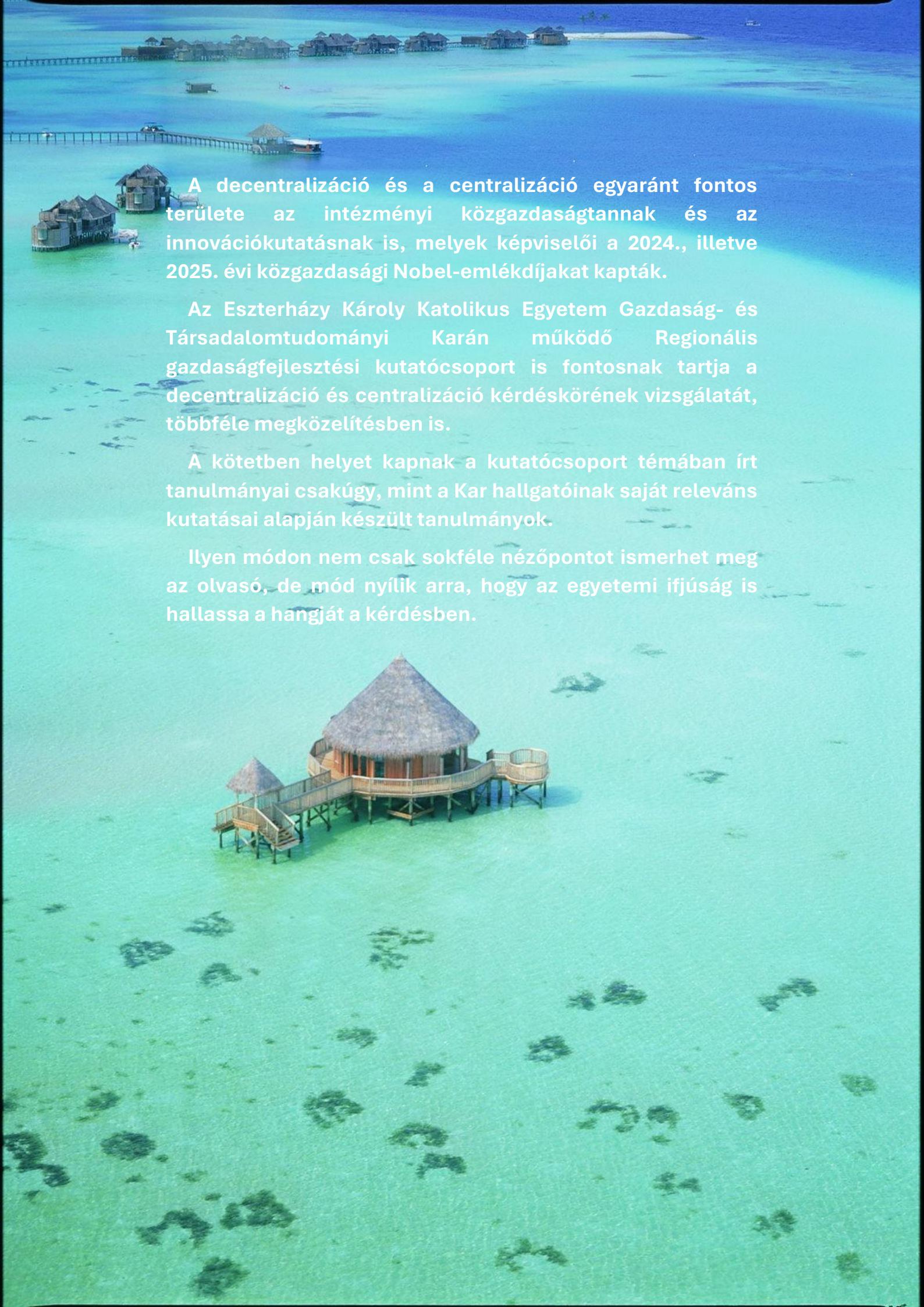
17/2016. (II. 10.) Korm. rendelet a használt lakás vásárlásához, bővítéséhez igényelhető támogatásról (2025.11.05. napi hatályos állapot) <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600017.kor>

16/2016. (II. 10.) Korm. rendelet az új lakások építéséhez, vásárlásához kapcsolódó lakáscélú támogatásról. (2025.11.05. napi hatályos állapot) <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600016.kor>

302/2023. (VII. 11.) Korm. rendelet a kistépüléseken nyújtható otthonteremtési támogatásokról (2025.11.05. napi hatályos állapot) (2025.11.05. napi hatályos állapot) <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2500227.kor>

518/2023. (XI. 30.) Korm. rendelet a családok otthonteremtését támogató kedvezményes CSOK Plusz hitelprogramról (2025.11.05. napi hatályos állapot) <https://njt.hu/jogszabaly/2023-518-20-22>

44/2019. (III. 12.) Korm. rendelet a babaváró támogatásról (2025.11.05. napi hatályos állapot) <https://njt.hu/jogszabaly/2019-44-20-22>

An aerial photograph of a tropical beach. In the foreground, the shallow, turquoise water is dotted with dark, sandy patches. A large, circular overwater bungalow with a thatched roof and a wooden deck is prominent in the lower center. To its left, a smaller bungalow is visible. In the background, a long pier extends from the shore, leading to a cluster of more overwater bungalows. The water transitions from a light turquoise near the shore to a deep blue further out.

A decentralizáció és a centralizáció egyaránt fontos területe az intézményi közgazdaságtannak és az innovációkutatásnak is, melyek képviselői a 2024., illetve 2025. évi közgazdasági Nobel-emlékdíjakat kapták.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán működő Regionális gazdaságfejlesztési kutatócsoport is fontosnak tartja a decentralizáció és centralizáció kérdéskörének vizsgálatát, többféle megközelítésben is.

A kötetben helyet kapnak a kutatócsoport témában írt tanulmányai csakúgy, mint a Kar hallgatóinak saját releváns kutatásai alapján készült tanulmányok.

Ilyen módon nem csak sokféle nézőpontot ismerhet meg az olvasó, de mód nyílik arra, hogy az egyetemi ifjúság is hallassa a hangját a kérdésben.